

2025
№3

ISSN 3060-527X

TA'LIMDA ISTIQBOLLI IZLANISHLAR.

XALQARO ILMIY METODIK JURNAL
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC METHODOLOGICAL JOURNAL

**TA'LIMDA ISTIQBOLLI
IZLANISHLAR**

Xalqaro ilmiy-metodik jurnal

**ПЕРСПЕКТИВНЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ**

Международный научно-методический
журнал

**PROSPECTIVE RESEARCH IN
EDUCATION**

International scientific methodological journal

№ 3-son, 2-qism, 2025-yil

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi OAK Rayosatining 2024 - yil 7 - iyundagi 355-son qarori bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

BOSH MUHARRIR:

Tilavov Muxtor Hasan o'g'li
Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Кулешов Валерий Владимирович - pedagogika fanlari doktori, professor Rossiya Fanlar akademiyasining akademigi (Ukraina).

Andriyenko Yelena Vasilyevna - pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Fizika, matematika, axborot va texnologiya ta'limi instituti, Novosibirsk, Rossiya).

Romm Tatyana Aleksandrovna - pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Tarix, gumanitar va ijtimoiy ta'lim instituti, Novosibirsk, Rossiya).

Eko Sri Margianti - Gunadarma universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya).

Xamidov Obidjon Xafizovich - Buxoro davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor.

Zaripov Lochin Rustamovich - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy ta'limni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot markazi, O'quv-uslubiy faoliyatni takomillashtirish boshqarma boshlig'i).

Nazarov Akmal Mardonovich - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (Buxoro davlat universiteti "Psixologiya" kafedrasida mudiri).

Saidov Azamat Ismoilovich - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (Samarqand davlat chet tillar instituti magistratura bo'limi boshlig'i).

Qodirov Azizjon Anvarovich - iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent (Buxoro davlat universiteti Tabiiy fanlar va agrobiotexnologiya fakulteti dekani).

Davlatov Suxrob Sayitjonovich - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (Buxoro davlat universiteti O'quv-uslubiy departament boshlig'i).

Adizov Bobir Baxtiyorovich - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (Buxoro davlat universiteti Moliyalashtirish, iqtisodiy rivojlantirishni rejalashtirish departamenti boshlig'i).

Paxrutdinov Shukriddin Ilyosovich - siyosiy fanlar doktori, professor. Oriental universitetining "Iqtisodiyot va turizm" kafedrasida professori.

Akramova Shaxnoza Abrorovna - pedagogika fanlari nomzodi, professor (O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, Harbiy-vatanparvarlik, ma'naviy-ma'rifiy tarbiya va yoshlar bilan ijtimoiy ishlash kafedrasida boshlig'i, podpolkovnik).

Mamanazarova Nargiza Komildjanovna - pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent. Oriental universitetining "Iqtisodiyot va turizm" kafedrasida professori.

Ostanov Shuhrat Sharifovich - psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti psixologiya kafedrasida dotsenti).

Rustamov Shavkat Shuhrat o'g'li - psixologiya fanlari doktori (DSc), (Buxoro davlat universiteti "Psixologiya" kafedrasida dotsenti).

Dilova Nargiza Gaybullayevna - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor (Buxoro davlat universiteti Kengash kotibi).

Olimov Shirinboy Sharofovich - pedagogika fanlari doktori, professor (Buxoro davlat universiteti Pedagogika kafedrasida mudiri).

Hamroyev Alijon Ro'ziqulovich - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor (Buxoro davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida mudiri).

G'ofurov Azizbek Umarjonovich - psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent, (Farg'ona davlat universiteti Magistratura bo'limi boshlig'i).

Ismatova Dilafruz Tuymuratovna - psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti "Psixologiya" kafedrasida dotsenti).

Ataboyev Nozimjon Bobojon o'g'li - filologiya fanlari doktori, professor (Buxoro davlat universiteti xorijiy tillar fakulteti dekani).

Atayeva Mexriniso Farxodovna - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti "Geliofizika, qayta tiklanuvchi energiya manbaalari va elektronika kafedrasida dotsenti).

Xotamov Shuxrat Nosirovich - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), (O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy texnik instituti Gumanitar va ijtimoiy fanlar kafedrasida dotsenti).

Turdiyev Bexruz Sobirovich - falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti "Yurisprudensiya, ijtimoiy-siyosiy fanlar kafedrasida dotsenti).

Fayziyeva Umida Asadovna - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti "Inson resurslarini boshqarish departamenti boshlig'i).

Muxlisov Sodiqjon Saidjonovich - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti "Axborot tizimlari va raqamli texnologiyalar kafedrasida dotsenti).

Axmadvov Nazirjon Rahmat o'g'li - psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti "Psixologiya" kafedrasida katta o'qituvchisi).

Uzoqov Asliddin Mexritdinovich - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (Buxoro davlat pedagogika instituti Harbiy ta'lim fakulteti boshlig'ining o'quv ishlari bo'yicha o'rinbosari).

Ataxo'jayeva Shaxlo Anvarovna - psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (University of Business and Science Oliy ta'lim muassasasi "Ilmiy tadqiqot, innovatsiyalar, ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi" boshlig'i).

Mas'ul kotib:

Dehqonboyev Shohjahon Oybek o'g'li - Buxoro davlat universiteti Psixologiya kafedrasida o'qituvchisi

EDITOR-IN-CHIEF:

Tilavov Mukhtor Hasan o'g'li

Doctor of Philosophy in Psychology (PhD),
associate docent

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Kuleshov Valeriy Vladimirovich – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Russian Academy of Sciences (Ukraine).

Andrienko Yelena Vasilyevna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Novosibirsk State Pedagogical University, Institute of Physics, Mathematics, Information, and Technology Education, Novosibirsk, Russia).

Romm Tatyana Aleksandrovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Novosibirsk State Pedagogical University, Institute of History, Humanities, and Social Education, Novosibirsk, Russia).

Eko Sri Margianti – Rector of the Gunadarma University, Doctor of Economic Sciences, Professor (Indonesia).

Khamidov Obidjon Khafizovich – Rector of Bukhara State University, Doctor of Economic Sciences, Professor.

Zaripov Lachin Rustamovich – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor (Scientific-Research Center for the Development of Higher Education under the Ministry of Higher Education, Science, and Innovations of the Republic of Uzbekistan).

Nazarov Akmal Mardonovich – Doctor of Psychology (DSc), Professor (Head of the Department of Psychology, Bukhara State University).

Saidov Azamat Ismoilovich – Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor (Head of the Master's Department at the Samarkand State Institute of Foreign Languages).

Qodirov Azizjon Anvarovich – Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor (Dean of the Faculty of Natural Sciences and Agro-Technology at Bukhara State University).

Davlatov Suhrob Sayitjonovich – PhD in Economics, Associate Professor (Head of the Academic and Methodological Department, Bukhara State University).

Adizov Bobir Baxtiyorovich – PhD in Economics, Associate Professor (Head of the Department of Financial Management and Economic Development Planning, Bukhara State University).

Rakhutdinov Shukriddin Ilyosovich – Doctor of Political Sciences, Professor (Professor of the "Economics and Tourism" Department at the Oriental University).

Akramova Shakhnoza Abrorovna – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor (Head of the Department of Military-Patriotic, Spiritual-Educational Education, and Social Work with Youth at the University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan).

Mamanazarova Nargiza Komildjanovna – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor. Professor at the "Economics and Tourism" Department at Oriental University.

Ostanov Shuhrat Sharifovich – PhD in Psychology (Associate Professor at the Psychology Department of Bukhara State University).

Rustamov Shavkat Shuhrat o'g'li – Doctor of Psychology (DSc), Professor (Department of Psychology, Bukhara State University).

Dilova Nargiza Gaybullayevna – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor (Secretary of the Council of Bukhara State University).

Olimov Shirinboy Sharofovich – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Head of the Pedagogy Department at Bukhara State University).

Hamroyev Alijon Roziqulovich – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor (Head of the Department of Primary Education Methodology at Bukhara State University).

G'ofurov Azizbek Umarjonovich – Doctor of Psychology (DSc), Associate Professor (Head of the Master's Program at Fergana State University).

Ismatova Dilafruz Tuymuratovna – PhD in Psychology (Associate Professor at the Psychology Department of Bukhara State University).

Ataboyev Nozimjon Bobojon o'g'li – Doctor of Philology, Professor (Dean of the Faculty of Foreign Languages at Bukhara State University).

Atayeva Mexriniso Farxodovna – PhD in Pedagogical Sciences (Associate Professor at the Department of Geophysics, Renewable Energy Sources, and Electronics at Bukhara State University).

Xotamov Shuxrat Nasirovich – PhD in Pedagogical Sciences (Associate Professor at the Department of Humanities and Social Sciences at the Military Technical Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan).

Turdiyev Behruz Sobirovich – Doctor of Philosophy (PhD) (Associate Professor at the Department of Jurisprudence and Social-Political Sciences at Bukhara State University).

Fayziyeva Umida Asadovna – PhD in Pedagogical Sciences (Associate Professor, Head of the Department of Human Resources Management at Bukhara State University).

Muxlisov Sodiqjon Saidjonovich – PhD in Pedagogical Sciences (Associate Professor at the Department of Information Systems and Digital Technologies at Bukhara State University).

Ahmadov Nazirjon Rahmat o'g'li – PhD in Psychology (Lecturer at the Psychology Department of Bukhara State University).

Uzokov Asliddin Mexritdinovich – PhD in Pedagogical Sciences (Associate Professor, Deputy Dean for Academic Affairs, Bukhara State Pedagogical Institute, Faculty of Military Education).

Atakhodzhayeva Shakhlo Anvarovna – PhD in Psychology (Associate Professor, Head of the Research, Innovations, and Pedagogical Staff Training Department at the University of Business and Science).

Responsible Secretary: Dehkonboyev Shohjahon Oybek o'g'li – lecturer, psychology department, Bukhara state university.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Тилавов Мухтор Хасан угли

Доктор философии по психологии (PhD), доцент

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Кулешов Валерий Владимирович – Доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии наук (Украина).

Андрienко Елена Васильевна – Доктор педагогических наук, профессор (Новосибирский государственный педагогический университет, Институт физики, математики, информационного и технологического образования, Новосибирск, Россия).

Ромм Татьяна Александровна – Доктор педагогических наук, профессор (Новосибирский государственный педагогический университет, Институт истории, гуманитарного и социального образования, Новосибирск, Россия).

Эко Сри Маргианти – Ректор Университета Гунадарма, доктор экономических наук, профессор (Индонезия).

Хамидов Обиджон Хафизович – Ректор Бухарского государственного университета, доктор экономических наук, профессор.

Зарипов Лачин Рустамович – Доктор педагогических наук (DSc), профессор (Научно-исследовательский центр по развитию высшего образования при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан).

Назаров Акмал Мардонович – Доктор психологических наук (DSc), профессор (Заведующий кафедрой психологии Бухарского государственного университета).

Саидов Азамат Исмоилович – доктор психологических наук (DSc), профессор (заведующий магистратурой Самаркандского государственного института иностранных языков).

Кодиров Азизжон Анварович – Доктор экономических наук (DSc), доцент (Декан факультета естественных наук и агротехнологий Бухарского государственного университета).

Давлатов Сухроб Саиджонович – Доктор философии по экономике (PhD), доцент (Заведующий учебно-методическим отделом Бухарского государственного университета).

Адизов Бобир Бахтиёрвич – Доктор философии по экономике (PhD), доцент (Заведующий кафедрой финансового менеджмента и экономического развития Бухарского государственного университета).

Рахутдинов Шукридин Ильёсевич – Доктор политических наук, профессор (Профессор кафедры «Экономика и туризм» Восточного университета).

Акракова Шахноза Абборовна – Кандидат педагогических наук, профессор (Заведующая кафедрой военно-патриотического, духовно-образовательного воспитания и социальной работы с молодежью в Университете общественной безопасности Республики Узбекистан).

Маманазарова Наргиза Комильджановна – Доктор педагогических наук (DSc), доцент. Профессор кафедры «Экономика и туризм» Восточного университета.

Останов Шухрат Шарифович – Доктор философии по психологии (PhD), доцент кафедры психологии Бухарского государственного университета.

Рустамов Шавкат Шухрат угли – доктор психологических наук (DSc), профессор кафедры психологии Бухарского государственного университета.

Дилова Наргиза Гайбуллаевна – Доктор педагогических наук (DSc), профессор (Секретарь совета Бухарского государственного университета).

Олимов Ширинбой Шарофович – Доктор педагогических наук, профессор (Заведующий кафедрой педагогики Бухарского государственного университета).

Хамроев Алижон Розикюлович – Доктор педагогических наук (DSc), профессор (Заведующий кафедрой методики начального образования Бухарского государственного университета).

Гофуров Азизбек Умаржонович – Доктор психологии (DSc), доцент (Заведующий магистратурой Ферганского государственного университета).

Исмазова Дилафруз Туймуратовна – Доктор философии по психологии (PhD), доцент кафедры психологии Бухарского государственного университета.

Атабоев Нозимжон Бобожон угли – Доктор филологических наук, профессор (Декан факультета иностранных языков Бухарского государственного университета).

Атаева Мехринисо Фарходовна – Доктор педагогических наук (доцент кафедры геофизики, возобновляемых источников энергии и электроники Бухарского государственного университета).

Хотамов Шухрат Носирович – Доктор педагогических наук (PhD), доцент кафедры гуманитарных и социальных наук Военно-технического института Национальной гвардии Республики Узбекистан.

Турдиев Бехруз Собирович – Доктор философии по философии (PhD), доцент кафедры юриспруденции и социально-политических наук Бухарского государственного университета.

Файзиева Умида Асадовна – Доктор педагогических наук (PhD), доцент (Заведующий кафедрой управления человеческими ресурсами Бухарского государственного университета).

Мухлисов Содикжон Саиджонович – Доктор педагогических наук (PhD), доцент кафедры информационных систем и цифровых технологий Бухарского государственного университета.

Ахмадов Назаржон Рахмат угли – Доктор философии по психологии (PhD), преподаватель кафедры психологии Бухарского государственного университета.

Узиков Аслидин Мехритдинович – Доктор философии по педагогике (PhD), доцент (Заместитель декана по учебной работе Бухарского педагогического института, факультет военного образования).

Атаходжаева Шахло Анваровна – Доктор философии по психологии (PhD), доцент (Заведующий отделом научных исследований, инноваций и подготовки научно-педагогических кадров Университета бизнеса и науки).

Ответственный секретарь: **Дехконбоев Шохжахон Ойбек угли** – Преподаватель кафедры психологии Бухарского государственного университета.

Salixov Saidamir Alisher o'g'li,
TOBB ETU Toshkent University fakultet raxbari, PhD
Inamov Nozimjon Ravshanovich,
Tadbirkorlik va biznes oliy maktabi magistranti

MOLIYAVIY MENEJMENTNING ZAMONAVIY METODLARI TAHLILI

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliyaviy menejmentning zamonaviy boshqaruv metodlari batafsil tahlil qilingan bo'lib, tashkilotlarning moliyaviy boshqaruv tizimini samarali tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Moliyaviy menejmentning ta'minot tizimi tarkibiga kiruvchi tashkiliy, huquqiy, uslubiy, informatsion, texnik, dasturiy, tahliliy va prognoz ta'minotlarning o'ziga xos xususiyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy menejment, ta'minot tizimi, iyerarxik boshqaruv metodi, funksional boshqaruv metodi, innovatsion yondashuvlar, agile metodologiyasi, strategik boshqaruv, xavf va risklarni boshqarish, o'zgarishlarni boshqarish, jamoaviy boshqaruv, zamonaviy boshqaruv metodlari.

Аннотация: В данной статье подробно анализируются современные методы финансового менеджмента и раскрываются теоретические и практические аспекты эффективной организации системы финансового управления предприятиями. Рассмотрены особенности организационного, правового, методического, информационного, технического, программного, аналитического и прогнозного обеспечения, входящих в систему финансового менеджмента.

Ключевые слова: финансовый менеджмент, система обеспечения, иерархический метод управления, функциональный метод управления, инновационные подходы, методология Agile, стратегическое управление, управление рисками, управление изменениями, командное управление, современные методы управления.

Annotation: This article provides a detailed analysis of modern methods of financial management, highlighting theoretical and practical aspects of effectively organizing financial management systems within organizations. The unique characteristics of organizational, legal, methodological, informational, technical, software, analytical, and forecasting components that form the financial management support system are revealed.

Keywords: financial management, support system, hierarchical management method, functional management method, innovative approaches, agile methodology, strategic management, risk management, change management, team-based management, modern management methods.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxona va tashkilotlarning barqaror rivojlanishi, ularning moliyaviy holatini to'g'ri boshqarish bilan chambarchas bog'liqdir. Bugungi kunda iqtisodiy jarayonlarning murakkablashuvi, raqobatning kuchayishi va global moliya bozorlaridagi o'zgarishlar moliyaviy menejment sohasiga bo'lgan talab va e'tiborni oshirmoqda. Ayniqsa, pandemiyadan keyingi davrda korxonalar oldida turgan eng muhim vazifalardan biri - moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, risklarni minimallashtirish va investitsion salohiyatni oshirishdan iborat bo'lib qolmoqda.

Zamonaviy moliyaviy menejmentda klassik yondashuvlar bilan bir qatorda innovatsion metodlar, raqamli texnologiyalarga asoslangan modellar va tahlil usullari keng qo'llanilmoqda. Jumladan, moliyaviy risklarni boshqarish, baholash, kapitallashtirish strategiyalarini optimallashtirish hamda blokcheyn, sun'iy intellekt va Big Data kabi texnologiyalar orqali samarali qarorlar qabul qilish imkoniyatlari ortib bormoqda. Ushbu ilmiy ishda moliyaviy menejmentning aynan mana shu zamonaviy metodlari, ularning amaliy ahamiyati va istiqbollari chuqur tahlil qilinadi.

Korxonalarni boshqarishni umumiy tamoyillarining aksariyat qismi moliyaviy menejment tizimiga to'g'ri keladi, bunda asosan, boshqaruvning quyidagi ikki muhim jihatlarini inobatga olish zarur: iyerarxik va funksional[1].

1. Iyerarxik metod. Iyerarxik metod moliyaviy boshqaruvda tashkilotning strukturaviy tuzilmasiga asoslanadi. Bu metodda boshqaruv qavatlar (ya'ni, menejerlar va ularning jamoalari) aniq belgilanadi. Har bir kishi o'zining mas'uliyat hududida faoliyat olib boradi va yuqori darajadagi menejerlar pastki darajadagi menejerlarga yo'l-yo'riq ko'rsatadi.

Iyerarxik metodning xususiyatlari quyidagi jadvalda ko'rsatilgan:

1.- jadval

Iyerarxik metodning o'ziga xos xususiyatlari

1	Boshqaruvning qat'iy tizimi	Iyerarxik tizimda har bir xodimning o'zi uchun aniq vazifalari s'uliyatlari mavjud.
2	Resurslarning markazlashgan boshqaruvi	Iyerarxik metodda, odatda, moliyaviy resurslar markazlashgan boshqariladi, ya'ni yuqori darajadagi menejerlar qarorlar qabul qiladi.
3	Boshqaruvning qat'iyligi	Iyerarxiyada pastki darajadagi xodimlar yuqori darajadagi rahbarlarga bo'ysunadi, bu esa tizimni boshqarishni ancha tartibli qiladi.

Iyerarxik metodning afzalliklari shundan iboratki, boshqaruv aniq tuziladi va har bir xodim o'z vazifasini aniq biladi. Bunda tashkilot katta hajmdagi ishlarni ham samarali tashkil etib, bajara oladi.

O'z navbatida ushbu metodning kamchiligi sifatida qarorlarni qabul qilishda byurokratik bosqichlar mavjudligi va bu o'z navbatida qarorlarni qabul qilish tezligini pasayishini ko'rsatish mumkin. Shuningdek, markazlashgan boshqaruv xodimlar va quyi bo'g'in menejerlariga nisbatan ishonchni pasaytirishi mumkin.

2. Funksional metod. Funksional metod moliyaviy boshqaruvda moliya bo'limining ishlashini optimallashtirishga qaratilgan. Bu metodda har bir funksional soha (moliya, hisobot, investitsiyalar va boshqalar) uchun maxsus xodimlar yoki jamoalar mas'uliyatli hisoblanadi. Har bir jamoa o'zining maxsus vazifalarini bajaradi, ammo umumiy boshqaruv tizimi bo'yicha hamkorlikda ishlaydi.

Funksional metodning xususiyatlari quyidagi jadvalda ko'rsatilgan:

2.- jadval

Funksional metodning o'ziga hos xususiyatlari

1	Funksiyalar bo'yicha ixtisoslashuv	Har bir xodim yoki guruh o'zining aniq vazifalariga e'tibor qaratadi (masalan, investitsiyalar, mablag'lar oqimi, moliyaviy rejalashtirish va h.k.).
2	Ishlash samaradorligi:	Funksional metod yordamida har bir bo'lim yoki guruh o'z sohasida eng yaxshi natijalarni taqdim etishga harakat qiladi.
3	Funksional muvofiqlik	Iyerarxiyada pastki darajadagi xodimlar yuqori darajadagi rahbarlarga bo'ysunadi, bu esa tizimni boshqarishni ancha tartibli va izchil qiladi.

Funksional metodning afzalliklariga ixtisoslashuv orqali har bir xodim o'z ishini yaxshi bilishi hamda jamoalar tomonidan muammolarni tezda hal etish imkoniyati misol bo'ladi. Kamchiliklar sifatida esa tashkilotning umumiy boshqaruvi o'zaro aloqalarni talab qiladi, bu esa ba'zida tartibsizlikka olib kelishi mumkin. Funksional metodda muammolarni hal qilish uchun ko'plab aloqalar va kelishuvlar zarur bo'ladi. Moliyaviy menejmentda iyerarxik va funksional metodlarning har biri o'zining afzalliklari va kamchiliklariga ega. Ularning to'g'ri

qo'llanilishi tashkilotning ehtiyojlari, hajmi va faoliyat turi bilan belgilanadi. Iyerarxik metod katta va murakkab tizimlarda samarali bo'lishi mumkin, funksional metod esa kichik va o'rta tashkilotlarda ixtisoslashgan boshqaruvni qo'llab-quvvatlaydi. Zamonaviy moliyaviy boshqaruvda ko'pincha bu metodlar birgalikda qo'llaniladi.

Moliyaviy menejmentda zamonaviy boshqaruv metodlari tashkilotlar va korxonalarning samarali ishlashini ta'minlash uchun rivojlanib bormoqda. Ular o'zgaruvchan bozor sharoitlari, texnologiyalardagi o'zgarishlar, globalizatsiya va jamiyatning ijtimoiy va ekologik talablari bilan bog'liq holda ishlab chiqilgan. Zamonaviy boshqaruv metodlari ko'pincha innovatsion yondashuvlar, agilye (agile) metodologiyasi, strategik boshqaruv va resurslarni boshqarishning yangi usullarini o'z ichiga oladi.

1. Strategik boshqaruv. Strategik boshqaruv - bu tashkilotning uzoq muddatli maqsadlari va ularga erishish uchun zarur bo'lgan strategiyalarning ishlab chiqilishi va amalga oshirilishiga qaratilgan boshqaruv usuli.

Xususiyatlari:

Uzoq muddatli rejalashtirish:
Tashkilotning umumiy strategiyasini belgilash va unga muvofiq harakat qilish.

Bozorni tahlil qilish: Bozor tendensiyalari, raqobatchilar, mijozlar ehtiyojlari va texnologik o'zgarishlarni o'rganish.

Resurslarni optimallashtirish:
Tashkilotning resurslarini strategik maqsadlarni amalga oshirish uchun samarali taqsimlash.

1.4.- rasm. Strategik boshqaruv metodi tavsifi.

Strategik boshqaruv tashkilotning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydi hamda raqobatda ustunlik yaratadi.

2. Agilye boshqaruv (Agile). Agilye metodologiyasi dastlab IT sohasida qo'llanilgan, ammo hozirda keng tarqalib, boshqaruvning boshqa sohalariga ham tatbiq etilmoqda. Bu metod tezkor o'zgarishlarga javob berish, mijozlar ehtiyojlarini tezda qondirish va doimiy ravishda takomillashtirishga asoslangan.

Moslashuvchanlik: O'zgaruvchan sharoitlarga tezda moslashish va yangi imkoniyatlarga javob berish.

Mijozga yo'naltirilganlik:
Mijozlarning ehtiyojlariga doimiy e'tibor qaratish va ularni qondirish.

Tez harakatlana olish: Qisqa muddatli loyihalar va takomillashtirish jarayonlari orqali samaradorlikni oshirish.

1.5. – rasm. Agilye boshqaruv metodining xususiyatlari

Agilye boshqaruv tez qaror qabul qilish va natijalarga tez erishish hamda mijozlar bilan yaqin hamkorlik va o'zaro fikr almashish imkoniyatini beradi.

3. Xavf va risklarni boshqarish (Risk Management). Xavf va risklarni boshqarish metodlari tashkilotlarga potentsial xavflarni aniqlash, baholash va minimallashtirish imkoniyatini beradi. Bu boshqaruv usuli biznesdagi noaniqliklarni boshqarishga yordam beradi.

Risklarni tahlil qilish: Potentsial xavflarni aniqlash va baholash.

Risklarni kamaytirish:
Xavflarni minimallashtirish uchun oldindan choralar ko'rish.

Monitoring: Xavf holatini doimiy ravishda kuzatib borish va o'zgarishlarga javob berish.

1.6. – rasm. Risk management boshqaruv metodining tavsiflanishi

Risk management tashkilotning mustahkam va barqaror ishlashini ta'minlaydi hamda kutilmagan holatlar uchun tayyor turishni osonlashtiradi.

4. Liderlik va o'zgarishlarni boshqarish (Change Management) Zamonaviy boshqaruv metodlarida liderlik va o'zgarishlarni boshqarish juda muhim o'rin tutadi. Bu metod o'zgarishlarga qarshi qarshilikni kamaytirish va yangi tizimlarni muvaffaqiyatli joriy etishga yordam beradi.

Liderlik yondashuvlari: Rahbarlar jamoaga motivatsiya berib, o'zgarishlarni amalga oshirishi kerak.

O'zgarishlarga tayyorlik:
Tashkilotning o'zgarishga moslashuvchanligini oshirish.

Jamoaviy ishlash:
O'zgarishlarni amalga oshirishda barcha xodimlar ishtirok etishi zarur.

1.7.-rasm. Change management metodining asosiy xususiyatlari

Liderlik va o'zgarishlarni boshqarish metodining asosiy xususiyatlaridan biri bu jamoaning o'zgarishlarga nisbatan salbiy munosabatini kamaytiradi.

5. Jamoaviy boshqaruv (Team-based Management)

Zamonaviy boshqaruvda jamoaviy ishlash va guruhlar orqali boshqarish muhim ahamiyatga ega. Bu metod ko'pincha jamoa a'zolarining fikrlarini birlashtirish, ular orasida hamkorlikni rivojlantirish va umumiy maqsadga erishishni ta'minlashga qaratilgan.

Ko'p funktsional jamoalar: Turli sohalaridan mutaxassislar birlashadi va muammolarni birgalikda hal qiladi

Ishonch va kommunikatsiya: Jamoada samarali aloqalar o'rnatish.

Ma'suliyatni taqsimlash: Jamoa a'zolariga aniq vazifalar va mas'uliyatlar belgilash.

1.8.-rasm. Jamoaviy boshqaruv (Team-based Management)ning asosiy xususiyatlari

Team based management, ya'ni jamoaviy boshqaruv ixtisoslashgan mutaxassislar orasida samarali hamkorlikni yaratadi hamda jamoaning umumiy maqsadga erishishdagi ishtirokini oshiradi.

Zamonaviy boshqaruv metodlari tashkilotlarga murakkab va o'zgaruvchan biznes muhitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish imkonini beradi. Har bir metod o'zining o'ziga xos afzalliklariga ega bo'lib, ularni to'g'ri qo'llash orqali tashkilotlar maqsadlariga erishishlari mumkin. Zamonaviy boshqaruv metodlarini joriy etish, ayniqsa, ilg'or texnologiyalar, innovatsiyalar va zamonaviy menejment yondashuvlarini birlashtirish orqali, tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshiradi.

Umuman olganda, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda moliyaviy boshqaruv prinsiplari haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lish hamda uning zamonaviy metodlarini qo'llash katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 – yil 11 – sentyabrdagi “O'zbekiston - 2030” strategiyasi to'g'risidagi PF – 158 – sonli Farmoni
2. Fama and French Three Factor Model Definition: Formula and Interpretation European Journal of Accounting, Auditing and Finance Research Vol.12, No. 5, pp.,17-30, 2024 Print ISSN: 2053-4086(Print), Online ISSN: 2053-4094(Online) Website: <https://www.eajournals.org/> Publication of the European Centre for Research Training and Development-UK.
3. Modern Portfolio Theory: Foundations, Analysis, and New Developments, Harry Markowitz, John Wiley & Sons, Jan 18, 2013 - Business & Economics - 576 pages
4. Journal of Economic Perspectives-Volume 18, Number 3-Summer 2004-Pages 25-46 The Capital Asset Pricing Model: Theory and Evidence Eugene F. Fama and Kenneth R. French
5. Oriental journal of academic and multidisciplinary research, Volume 1 Issue 1 2023 y. Yuldasheva Shaxnoza Akramjon qizi, To'xtamirzayeva Shaxloxon Mirzaolim qizi

*Jo'raqulov Jasur Javhar o'g'li,
Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi*

TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI IMITATSION MODELLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH MODELI

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini imitatsion modellar asosida takomillashtirish masalasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda eksperimental va nazorat guruhleri natijalari taqqoslanib, imitatsion modellar ta'lim samaradorligini oshirishga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Eksperimental guruhdagi talabalar nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash orqali kasbiy muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga muvaffaq bo'ldilar. Natijalar imitatsion texnologiyalarning kasbiy ta'limdagi samaradorligini isbotladi. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, oliy ta'lim tizimida innovatsion metodlarni keng joriy etish tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: Kasbiy kompetentlik, imitatsion modellar, innovatsion ta'lim, interfaol metodlar, eksperimental ta'lim.

Аннотация: В данной статье анализируется вопрос совершенствования методики развития профессиональной компетентности учащихся на основе имитационных моделей. В исследовании сравнивались результаты экспериментальной и контрольной групп, и было обнаружено, что имитационные модели оказывают значительное влияние на повышение эффективности обучения. Студенты экспериментальной группы смогли развить навыки решения профессиональных проблем и принятия решений, связав теоретические знания с практикой. Результаты доказали эффективность имитационных технологий в профессиональном образовании. Исходя из результатов исследований, целесообразно широкое внедрение инновационных методов в систему высшего образования.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, имитационные модели, инновационное обучение, интерактивные методы, экспериментальное обучение.

Annotation: this article analyzes the issue of improving the methodology for the development of professional competence of students on the basis of imitation models. The study compared the results of experimental and control groups and found that imitative models have a significant impact on improving educational performance. Students in the experimental group were able to develop professional problem solving and decision-making skills by associating theoretical knowledge with practice. The results proved the effectiveness of imitation technologies in professional education. Based on the results of the study, it is recommended to widely introduce innovative methods in the higher education system.

Key words: professional competence, imitation models, innovative education, interactive methods, experimental education.

Kirish. Zamonaviy mehnat bozori talablariga mos ravishda yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Xususan, talabalarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omil sanaladi. Kasbiy kompetentlik mutaxassisning nafaqat nazariy bilimga, balki amaliy ko'nikmalarga ham egaligini ifodalaydi. Shu boisdan, ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar, jumladan, imitatsion modellar asosida o'qitish metodikalarini takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Imitatsion modellar o'quvchilarning real ish sharoitlariga yaqin muhitda ta'lim olishiga imkon yaratadi. Ular turli kasbiy vaziyatlarni yaratish, muammolarni hal etish hamda tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi (Kolb, 2015). Bunday metodlar orqali o'quvchilar o'z kasbiy faoliyatlarida duch kelishi mumkin bo'lgan muammolarni oldindan ko'rib chiqish va ularga mos ravishda qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradilar. Shu bilan birga, imitatsion ta'lim texnologiyalari orqali amaliy mashg'ulotlar tashkil etish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi (Gredler, 2004).

So'nggi yillarda oliy ta'lim muassasalarida kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion metodlardan foydalanish keng ommalashmoqda. Xususan, interfaol usullar, virtual laboratoriyalar, o'quv-sanoat klasterlari va imitatsion muhitlar joriy etilayotgani ta'lim sifatini oshirishda samarali natijalar bermiqda (Schön, 1983). Imitatsion modellar yordamida talabalarning o'quv jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlash va ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Mazkur maqolada talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini imitatsion modellar asosida takomillashtirish modeli o'rganiladi. Tadqiqot doirasida mavjud ta'lim metodikalari tahlil qilinadi va ularning samaradorligini oshirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, imitatsion o'qitish texnologiyalari asosida ishlab chiqilgan modelning kasbiy kompetentligini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan asoslanadi.

Adabiyotlar tahlili. Imitatsion modellar asosida o'qitish talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Gredler (2004) ta'kidlaganidek, simulyatsion va imitatsion modellar yordamida o'qitish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga, talabalar faol ishtirokini ta'minlashga va ularning real muhitga moslashishiga yordam beradi. Xususan, bunday metodlar orqali o'quvchilar kasbiy faoliyatda duch kelishi mumkin bo'lgan murakkab vaziyatlarni oldindan sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Kolb (2015) ta'lim jarayonida tajribaga asoslangan o'qitish muhimligini ta'kidlab, eksperimental ta'lim modelining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga xizmat qilishini qayd etadi. Bu model talabalarning nazariy bilimlarini real hayotiy muammolar bilan bog'lash imkonini yaratadi.

Schön (1983) o'z tadqiqotlarida aks ettiruvchi amaliyot (reflective practice) tushunchasini ilgari surib, kasbiy ta'lim jarayonida o'z tajribasini tahlil qilish va undan saboq olish muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv kasbiy kompetentligini rivojlantirishda imitatsion o'qitish usullarining samaradorligini oshiradi. Dewey (1938) eksperimental ta'limning ahamiyatini ko'rsatib, amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashini va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligini qayd etgan. Uning fikricha, o'quv jarayoni real vaziyatlar bilan bog'langan taqdirdagina talabalar bilim va ko'nikmalarni samarali o'zlashtira oladilar. Mazkur tadqiqotlarning barchasi shuni ko'rsatadiki, imitatsion modellar asosida o'qitish talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirish va ularni mehnat bozoriga moslashtirish uchun samarali vosita hisoblanadi. Shu boisdan, maqolada ushbu yondashuv asosida ishlab chiqilgan modelning ta'lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Metodlar. Ushbu tadqiqotda eksperimental va nazariy tahlil usullari qo'llanildi. Eksperimental usul sifatida imitatsion modellar asosida o'qitishning kasbiy kompetentligiga ta'sirini baholash uchun oliy ta'lim muassasalarining 100 nafar talabasidan iborat ikkita guruh shakllantirildi: nazorat guruhi (50 talaba) va eksperimental guruhi (50 talaba). Eksperimental guruhda kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun interfaol imitatsion metodlardan foydalanildi, nazorat guruhida esa an'anaviy usulda ta'lim berildi. Talabalarning kasbiy kompetentligini baholash uchun Kolb (2015) tomonidan ishlab chiqilgan eksperimental ta'lim modeli asosida test va muammoli topshiriqlar tuzildi. Baholash jarayoni dastlabki bosqichda (o'qitishdan oldin) va yakuniy bosqichda (o'qitishdan keyin) amalga oshirildi. Natijalar statistik tahlil qilindi va guruhlar o'rtasidagi farqlar t-test yordamida hisoblandi. Shuningdek, talabalarning fikr-mulohazalarini aniqlash uchun so'rovnoma natijalari ta'lim jarayonidagi imitatsion modellar samaradorligini baholash va talabalar fikrini o'rganishga yordam berdi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari imitatsion modellar asosida o'qitishning talabalarning kasbiy kompetentligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini isbotladi. Eksperimental va nazorat guruhlar o'rtasidagi ta'lim samaradorligi qiyosiy tahlil qilindi va aniq raqamlar bilan baholandi.

Dastlabki bosqichda (eksperiment oldidan) talabalar maxsus test orqali baholandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, nazorat guruhi o'rtacha 57,2 ball, eksperimental guruhi esa 56,8 ball to'pladi. Bu shuni anglatadiki, dastlabki bosqichda talabalar o'rtasida sezilarli farq mavjud emas edi ($p > 0,05$).

Eksperiment yakunida, imitatsion modellar asosida o'qigan eksperimental guruhning natijalari sezilarli darajada oshdi. O'rtacha ball 85,4 ga yetdi, bu esa dastlabki natijalarga nisbatan

50% dan ko'proq o'sish ekanini anglatadi. Boshqa tomondan, nazorat guruhida o'sish darajasi nisbatan past bo'lib, o'rtacha ball 67,1 ni tashkil etdi. Bu esa faqatgina 17,4% o'sish demakdir. T-test natijalari eksperimental guruhda o'sish sezilarli ekanini tasdiqladi ($p < 0,05$). Shuningdek, o'quvchilarning muammoli vaziyatlarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari baholandi. Eksperimental guruhdagi talabalar o'quv jarayonida kasbiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish orqali o'z faoliyatlarida real tajriba orttirishdi. So'rovnoma natijalariga ko'ra, eksperimental guruh ishtirokchilarining 89% imitatsion metodlar orqali o'qish ularning amaliy ko'nikmalarini oshirishini ta'kidlashdi, nazorat guruhida esa bu ko'rsatkich 62% ni tashkil etdi.

Talabalarining o'z bilimlariga ishonch darajasini baholash maqsadida ular o'z kasbiy tayyorgarliklari haqidagi fikrlarini bildirishdi. Eksperimental guruhdagi talabalarining 76% o'z bilimlariga yuqori ishonch bildirgan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich 48% ni tashkil etdi. Imitatsion o'qitishdan foydalanish talabalarining muammolarni hal qilish qobiliyatlarini ham rivojlantirdi. Kasbiy muammolarni hal qilish testlarida eksperimental guruh ishtirokchilari 92% to'g'ri javoblarni tanlagan bo'lsa, nazorat guruhida bu natija 68% ni tashkil etdi. Ushbu farq imitatsion metodlarning real muammolarni tushunish va hal qilishda sezilarli afzalliklarga ega ekanligini ko'rsatadi. Umuman olganda, natijalar shuni ko'rsatdiki, imitatsion modellar asosida o'qitish kasbiy kompetentligini rivojlantirishda samarali usul hisoblanadi. Ushbu metod talabalarining nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog'lashga, kasbiy vaziyatlarni oldindan tajribadan o'tkazishga va real muhitga moslashishga yordam beradi. Olingan ma'lumotlar asosida, ta'lim jarayonida imitatsion texnologiyalarni keng qo'llash o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, imitatsion modellar asosida o'qitish talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda samarali metod hisoblanadi. Eksperimental guruhning o'quv natijalari nazorat guruhiga qaraganda sezilarli darajada yaxshilangan bo'lib, bu o'qitishning interfaol usullari an'anaviy usullarga nisbatan samaraliroq ekanligini tasdiqlaydi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, imitatsion modellar orqali ta'lim olish talabalar uchun yanada qiziqarli va motivatsion jihatdan samarali bo'lgan. Eksperimental guruhdagi talabalarining o'z bilimlariga bo'lgan ishonchi 76% ga yetgani, nazorat guruhida esa bu ko'rsatkich 48% ni tashkil etgani, imitatsion o'qitishning o'ziga xos afzalliklarini tasdiqlaydi. Bunday yondashuv talabalarga nazariy bilimlarni real hayot sharoitida qanday qo'llash mumkinligini tushunishga yordam beradi.

Kasbiy muammolarni hal qilish bo'yicha test natijalariga ko'ra, eksperimental guruh 92% to'g'ri javoblarni bergan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich 68% ni tashkil etdi. Bu esa interfaol metodlarning talabalar tomonidan kasbiy vaziyatlarni tushunish va ularga moslashish qobiliyatini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini anglatadi. Shu bilan birga, ushbu metodning samaradorligi ta'lim jarayonida o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro faol muloqot darajasi bilan ham bog'liq. O'quvchilarning 89% imitatsion modellar asosida o'qish samarali ekanini qayd etgani, ularning faol ishtirok etishlari va bilimlarni amaliy qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishlari natijalarga ijobiy ta'sir ko'rsatganini anglatadi. Bu natijalar xalqaro tadqiqotlar bilan ham mos keladi. Masalan, Kolb (2015) eksperimental ta'lim modeli kasbiy tayyorgarlikni kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlagan. Ushbu tadqiqot ham shuni ko'rsatdiki, imitatsion modellar asosida ta'lim olish talabalar tomonidan qabul qilinadigan bilim va ko'nikmalarni oshirishga yordam beradi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, imitatsion modellar asosida o'qitish talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda samarali metod hisoblanadi. Eksperimental guruh natijalarining nazorat guruhiga nisbatan yuqori ekanligi interfaol va innovatsion o'qitish usullari ta'lim jarayonida muhim o'rin tutishini isbotlaydi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, imitatsion modellar talabalar tomonidan kasbiy bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga, mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, talabalar bu metod orqali kasbiy faoliyatga real hayotga yaqin sharoitda tayyorgarlik ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shu sababli, oliy ta'lim muassasalarida imitatsion modellarni keng joriy etish ta'lim samaradorligini oshirish bilan birga, talabalarni mehnat bozorining talablariga mos ravishda tayyorlashga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu metodni rivojlantirish va yanada takomillashtirish uchun turli o'quv fanlari bo'yicha qo'llash, ilg'or texnologiyalarni integratsiya qilish va real kasbiy sharoitlarni yanada aniqroq aks ettirish bo'yicha qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Dewey, J. (1938). Experience and Education. Macmillan.
2. Gredler, M. E. (2004). Games and Simulations and Their Relationships to Learning. Educational Technology Research and Development, 52(2), 17-25.
3. Kolb, D. A. (2015). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development (2nd ed.). Pearson Education.
4. Schön, D. A. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. Basic Books.
5. Merrill, M. D. (2020). First principles of instruction: Identifying and designing effective, efficient, and engaging instruction. Wiley.
6. Reigeluth, C. M. (2016). Instructional design theories and models: An overview of their current status. Routledge.
7. Schön, D. A. (2017). The reflective practitioner: How professionals think in action. Routledge.

Rustamov Akbar Askarovich,
Buxoro davlat pedagogika instituti
Jismoniy tarbiya va sport kafedrasida o'qituvchisi
akbaraskarovich93@gmail.com

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA HARAKATLI O'YINLAR VA MAXSUS MASHQLAR ORQALI TARBIYALANUVCHILARNING JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISH

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanuvchilarning jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllanish sohasining yoshga doir xususiyatlari va tashkil qilish bosqichlari ko'rsatib o'tilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarning yoshi hamda jinsiga qarab jismoniy faollikning o'zgarishi, jismoniy mashqlar, harakatli o'yinlar va sayrlardan foydalanib ularning har tomonlama kamol topishi, jismoniy rivojlanishi va salomatlik darajasining yaxshilanishi, bolada mavjud bo'lgan jismoniy sifatning mustahkamlanishi, jismoniy tayyorgarlik darajasining yaxshilanishi bilan bog'liq bir qator masalalar ochib berilgan. Shuningdek asosiy harakat turlariga o'rgatishda ularning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda jismoniy yuklamalar berish va toliqishlarining oldini olish metodikalari va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, maktabgacha ta'lim tashkiloti, jismoniy tarbiya, jismoniy faollik, jismoniy sifatlar, mashg'ulot, maktabgacha yosh, maxsus jismoniy mashqlar, salomatlik, harakatli o'yinlar, shaxs, qobiliyatlar, yuklama, toliqish, chiniqish.

Аннотация: В статье показаны возрастные особенности и этапы организации сферы физического развития и формирования здорового образа жизни воспитанников ДОО. Выявлен ряд вопросов, связанных с изменением физической активности дошкольников в зависимости от возраста и пола, их всесторонним созреванием с использованием физических упражнений, подвижных игр и прогулок, улучшением физического развития и уровня здоровья, укреплением имеющихся у ребенка физических качеств, улучшением уровня физической подготовленности. Также разработаны методики и практические рекомендации по предупреждению физических нагрузок и утомления при обучении основным видам движений с учетом их возрастных особенностей.

Ключевые слова: Дошкольное образование, дошкольная образовательная организация, физическое воспитание, физическая активность, физические качества, тренированность, дошкольный возраст, специальные физические упражнения, здоровье, подвижные игры, личность, способности, нагрузка, утомляемость, закаливание.

Annotation: The article shows the age-related features and stages of Organization of the field of formation of physical development and a healthy lifestyle of schoolchildren in a preschool educational organization. Preschool children, a number of issues related to changes in physical activity depending on their age and gender, their comprehensive maturation using exercise, action games and walks, improved physical development and health levels, strengthening of physical qualities present in the child, improved levels of physical fitness are revealed. Also, when teaching the main types of movements, methodologies and practical recommendations for giving physical loadings and preventing their exhaustion have been developed, taking into account their age characteristics.

Keywords: Preschool education, preschool organization, physical education, physical activity, physical qualities, training, preschool age, special physical exercises, health, action games, personality, abilities, loading, exhaustion, temperance.

Kirish. O'zbekiston Respublikasida ilk va maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarida sifatli bilim va ko'nikma hosil qilish, maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiya va sport orqali sog'ligini hamda harakat faolligini oshirish chora tadbirlari bo'yicha keng qamrovli ishlarni olib borish maqsadida mamlakatimizning maktabgacha ta'lim tizimida ushbu ko'rsatilgan vazifalarni amalda qo'llash bo'yicha besh yillik Davlat dasturi va yo'l

xaritasi ishlab chiqildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi PF-60-sonli, 11.09.2023 yildagi PF-158-sonli farmonlari ijrosini ta'minlash maqsadida barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim sifatini oshirish hamda maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish maqsadida keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tizimida xorijiy davlatlar bilan hamkorlik qilish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu rejani amaliyotda qo'llashdagi yutuqlaridan biri maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun kompetentli-yo'naltirilgan "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturining ishlab chiqilishi hamda Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti tasdiqlanib, amaliyotga joriy etilishi hisoblanadi.

Ushbu ikki hujjat ham maktabgacha ta'lim sohasidagi boshqaruv va maktabgacha ta'lim tizimidagi pedagog kadrlar turli toifasi hamda maktabgacha ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi har bir tarbiyalanuvchining yuqori sifatli ta'lim va tarbiya olishini ta'minlash maqsadida asosiy yo'riqnoma bo'lib xizmat qiladigan hujjatlardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda bolalar uchun jismoniy faollikni oshirish, ularning umumiy salomatligini mustahkamlash va ma'naviy dunyosini rivojlantirishda sport va jismoniy tarbiya katta ahamiyat kasb etmoqda. Sport bilan shug'ullanish nafaqat jismoniy holatni yaxshilaydi, chaqqonlik, aniqlik va reaksiya tezligini rivojlantiradi, shuningdek ijtimoiy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Bolalar sport orqali jamoaviy ishga, o'zaro hurmat va do'stlikka o'rganadilar, shuningdek, raqobatni to'g'ri qabul qilish va muvaffaqiyatga erishish yo'lida sabr-toqat va irodasining mustahkamlanishida asosiy omil hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tizimida xorijiy davlatlar bilan hamkorlik qilish, ta'lim sifati yuqori bosqichda bo'lgan rivojlangan davlatlar bilan o'zaro tajriba almashish hamda ulardan foydalanish, ta'lim jarayoniga tadbiiq qilish izchil amalga oshirilmoqda. Shunga qaramasdan hozirgi kunda bu sohada hali ham ba'zi cheklovlar, kamchiliklar mavjud. Maktabgacha ta'lim tizimida jismoniy tarbiya va harakat faolligini oshirishga qaratilgan maxsus vositalar yetarli darajada rivojlanmagan.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun jismoniy faollikni oshirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan zamonaviy usullar va metodlarni ishlab chiqish, shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish va mustahkamlash hozirgi kundagi dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Bu yoshdagi bolalarda jismoniy faoliyatga bo'lgan biologik ehtiyoj yuqori bo'lishi va bu ehtiyoj har doim ham to'liq qondirilmassligi yoki shug'ullanish uchun yetarli shart-sharoitlarning yaratilmaganligi ularning harakat faolligini pasayishiga sabab bo'ladi. Ota-onalar bolalarning jismoniy faoliyatini har doim uyda ham qo'llab-quvvatlashlari, shuningdek, jismoniy tarbiya jarayoniga faol ishtirok etishlari kerak. Maktabgacha ta'lim tizimining rivojlanishi faqatgina ta'lim jarayonining sifati bilan cheklanmay, jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga ham bevosita bog'liq.

Maktabgacha ta'lim jarayoni haqiqatan ham bolalarning jismoniy rivojlanishi va individual ehtiyojlariga e'tibor qaratishga asoslanadi. Jismoniy tarbiya yo'riqchisi orqali bolaning harakat ko'nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, bolaning chaqqonligi, kuchi va koordinatsiyasini kuzatish orqali ularning individual xususiyatlarini yaxshiroq tushunish mumkin. Bu metod pedagoglarga har bir bola uchun mos yondashuvlarni ishlab chiqish va ularning muvaffaqiyatlarini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, bolaning rivojlanish xaritasini yaratish orqali, ta'lim jarayonini doimiy ravishda monitoring qilish va rivojlantirish imkoniyatlari mavjud. Bu tizimning afzalliklaridan biri shundaki, ta'lim jarayonini individuallashtirish orqali bolalarning ehtiyojlariga mos keladigan ta'lim usullarini tanlash va ularning muvaffaqiyatlarini oshirish mumkin bo'ladi. Bu usulning davom ettirilishi bolalarning umumiy rivojlanishini yaxshilashga, shuningdek, ularning hayotga tayyor bo'lishiga yordam beradi.

Bolalar faoliyatining quyidagi turlari bo'yicha tajriba orttirish, shu jumladan koordinatsiya va egiluvchanlik kabi jismoniy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan mashqlarni bajarish bilan bog'liq tananing tayanch-harakat tizimini to'g'ri shakllantirishga, muvozanatni rivojlantirishga, harakatni muvofiqlashtirishga, ikkala qo'lga yirik va mayda motorikasining rivojlanishiga hissa qo'shish, shuningdek, to'g'ri, tanaga zarar yetkazmaydigan, asosiy harakatlarni (yurish, yugurish,

sakrash, har tomonga burilish), ba'zi sport turlari haqida dastlabki tushunchalarni shakllantirish, harakatli o'yinlarni qoidalar bilan o'zlashtirish; jismoniy faollik sohasida maqsadga yo'naltirilganlik va o'zini o'zi boshqarishni shakllantirish; sog'lom turmush tarzi qadriyatlarini shakllantirish, uning elementar me'yorlari va qoidalarini o'zlashtirish (ovqatlanishda, jismoniy faollikda foydali jihatlarni shakllantirish) zarur.

Harakat faoliyati - bu yosh bolalarning muvaffaqiyatli jismoniy hamda aqliy qobiliyatlarini rivojlanishi hamda takomillashtirishdir. Bu har doim bajaradigan harakatimiz bilan birga mustaqil ravishda bajariladigan jismoniy mashqlar orqali amalga oshiriladigan turli xildagi jismoniy harakatlarining kombinatsiyasi. Harakat insonning tirik organizmlarning ajralmas qismi bo'lib hisoblanadi. Bu esa bolalar dunyosining hissiy rivojlanishida juda ham muhim rol o'ynadi va shu bilan birga inson tanasining tashqi muhit bilan uzviy bog'liqligi uchun muhim tarkibiy qismi bo'lib qolmoqda.

Jismoniy mashqlar va harakatli o'yinlardan samarali foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy qobiliyatini, bilim olishi, tafakkuri, ongi, xotirasi va to'g'ri yozishni shakllantirish uchun asosiy vosita hisoblanadi. To'rt hafta davomida bolalarning barmoqlarini maxsus mashq qildirish natijasida arifmetik muammolarni hal qilish tezligining yaxshilanishga olib keladi. Harakatning yaxshilanishi bilan bir vaqtda nutqning ham parallel tarzda rivojlanishi isbotlangan. Harakat faolligi yordamida so'zlarni to'g'ri va mazmunli tushunish, aniq talaffuz qilish hamda maktabgacha yoshdagi bolalarning so'z boyligini oshirishga erishiladi.

A.N.Normurodovning fikricha o'yinlarni jismoniy tarbiya va rivojlanishning eng samarali vositalaridan biri deb biladi. U jismoniy tarbiya darslarining salmoqli qismini o'yinlarga ajratdi: quyi sinflar uchun u sinfnin yarmini o'yinlarga, o'rta sinflar uchun esa sinfnin uchdan bir qismini o'tkazdi. Uning fikricha, faol o'yinlar yakka gimnastika mashg'ulotlariga qaraganda ancha murakkab harakatlarni o'z ichiga olgani uchun muhim ta'lim va tarbiyaviy ahamiyatga ega. U jismoniy va ma'naviy tarbiyaning hal qiluvchi usuli sifatida maktab va bog'chalarda faol o'yinlarni amalga oshirishni maqsad qilgan.

Harakatli o'yinlarning ahamiyati ularning ravshanligi va turli yoshdagi bolalar uchun ochiqligidadir. Murakkablik harakat qobiliyatlarini rivojlantirishda, shuningdek, muhim jismoniy, aqliy va axloqiy fazilatlarining kuchayishi va o'sishida namoyon bo'ladi. Bunday keng qamrovli ta'sirga erishish uchun o'yinlardan foydalanishda tanlangan yondashuv o'sha yoshdagi bolalarning jismoniy qobiliyatlari va faollik darajasini hisobga olishni taklif qiladi.

Deyarli har bir o'yin yugurish, sakrash, uloqtirish va muvozanatni saqlash kabi harakatlarni o'z ichiga oladi. O'yinlar bolada kuch va tezlik kabi muhim jismoniy fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi, shu bilan birga turli harakat faolligi va qobiliyatlarini oshiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kunlik ish rejimiga harakat faoliyati va jismoniy mashqlar bilan doimiy shug'ullanishni kiritsak, bolaning umumiy jismoniy tayyorgarligini yaxshilash bilan bir qatorda harakat faoliyatiga bo'lgan biologik ehtiyojni ham qondirish mumkin. Harakat faolligi bolaning yaxshi rivojlanishiga yordam beradi, aqliy va jismoniy rivojlanishiga yuqori ta'sir ko'rsatadi, salomatlik darajasini mustahkamlaydi va hayot uchun zarur bo'lgan harakat ko'nikmalarini shakllantirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Bu esa jismoniy faoliyatni yaxshilashning asosiy me'zonidir.

Tadqiqot maqsadi: Maktabgacha yoshdagi bolalarning harakat faolligini oshirishda maxsus mashqlarni qo'llash metodikasini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot usullari: Adabiyotlar tahlili, pedagogik kuzatuv, matematik-statistik tahlil, pedagogik tadqiqotlar.

Biz tadqiqot ishlarini Buxoro shahridagi 19, 47 - sonli, Navoiy viloyati, Qiziltepa tumanidagi 1, 36-sonli, Qashqadaryo viloyati Mirishkor tumanidagi 11, 12-sonli maktabgacha ta'lim tashkilotlarining katta guruhlar 5-6 yoshli bolalari bilan olib bordik.

Buxoro shahridagi 19-47-maktabgacha ta'lim tashkilotlarining 5-6 yoshli tarbiyalanuvchilaridan 40 nafar o'g'il bola hamda 40 nafar qiz bolalar tajriba va nazorat guruhlar

uchun saylab olindi. Pedagogik tajriba davrida nazorat guruhlarining (NG (n=20)) mashg'ulot jarayonlari mazkur tashkilotda tasdiqlangan dasturga binoan tashkil etildi. 5-6 yoshli tarbiyalanuvchilar jismoniy tayyorgarligini oshirish metodikasini tajriba guruhlarida (TG (n=20)) da mashg'ulotlar tashkil etilgan bo'lib, ularda jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlarining o'zgarish xususiyatlari o'z aksini topgan (4.1.-4.2.-jadvallarga qarang).

5-6 yoshli tarbiyalanuvchilaridan iborat tajriba va nazorat guruhlarida olingan jismoniy tayyorgarlik testlari turli o'lchov birliklarda (metr, soniya, santimetr v.b.) qayd etilgan variantlar o'rtasida tebranuvchanlik koeffitsientini hisoblash orqali qiyosiy tahlil qilish ahamiyatli ekanligi isbotlandi.

Tadqiqot va nazorat guruhlarida qayd etilgan individual test ko'rsatkichlarining o'rtachaga nisbatan joylashuvi, tebranuvchanlik xususiyati (variatsiya), qiyosiy farq ishonchliligi belgilarining mezonlari bilan baholangan.

Tadqiqot va nazorat guruhlarining 5-6 yoshli tarbiyalanuvchilar tomonidan ko'rsata olgan individual test natijalarining aynan qanday chegarada joylashganligi to'g'risida tasavvur hosil qilish uchun variantlarning quyidagi tarqoqlik xususiyatlari hisoblab aniqlandi: dispersiya x , standart og'ish σ , variatsiya koeffitsiyenti $V, \%$ natijalar o'rtasidagi farq t – Styudent mezon bilan aniqlandi.

Buxoro viloyati maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilari 5-6 yoshli o'g'il bolalarning tajriba va nazorat guruhlaridagi jismoniy tayyorgarlik darajasi quyidagi natijalarga teng bo'ldi (4.1.-jadvalga qarang):

Olib borilgan tadqiqotning maktabgacha yoshdagi bolalarda tezlik jismoniy sifatini aniqlovchi turgan joydan 10 metr masofaga yugurish nazorat testi bo'yicha nazorat guruhi o'g'il bolalarda o'rtacha natija tadqiqot boshida $3,57 \pm 0,51$ soniyani tashkil etib, natijalar o'rtasidagi farq esa $14,2\%$ bo'lganligini, hamda turgan joydan 10 metr masofaga yugurish nazorat testi bo'yicha tajriba guruhi o'g'il bolalarda o'rtacha natija tadqiqot boshida $3,65 \pm 0,65$ soniyani tashkil etib, natijalar o'rtasidagi farq $15,3\%$, $t=0,47$ ga teng bo'lganligini ko'rishimiz mumkin. Bunda ishonchlilik darajasi $p>0,05$ ga teng ekanligini namoyon qildi.

5-6 yoshli o'g'il bolalar 10 metr masofaga yugurish nazorat testi bo'yicha tadqiqot oxiriga kelib quyidagi natijani ko'rsatdi: nazorat guruhi o'g'il bolalarda ushbu testlash bo'yicha o'rtacha natija tadqiqot oxirida $3,58 \pm 0,49$ soniyani tashkil etib, natijalar o'rtasidagi farq $13,6\%$ bo'lganligini, 10 metr masofaga yugurish nazorat testi bo'yicha tajriba guruhi o'g'il bolalarda biz taqdim etgan metodika qo'llanilganidan so'ng o'rtacha natija tadqiqot oxiriga kelib $3,29 \pm 0,31$ soniyani tashkil etdi, natijalar o'rtasidagi farq $9,4\%$, $t=2,23$ ga teng bo'lganligini amalda ko'rsatdi. Bunda ishonchlilik darajasi $p<0,05$ ga teng bo'lganligini, ya'ni ishonchlilik darajasi yuqoriligini ko'rishimiz mumkin.

Buxoro viloyati maktabgacha ta'lim tashkiloti 5-6 yoshli tarbiyalanuvchilarining turgan joydan 10 metr masofaga yugurish bo'yicha natijalarida tajriba guruhi o'g'il bolalarda sezilarli yaxshilanish kuzatildi. Bu qo'llangan metodika samaradorligini va 5-6 yoshli tarbiyalanuvchilarining tezlik sifatini rivojlantirishda ijobiy ta'sir ko'rsatganini isbotlaydi. Nazorat guruhi a'zolarida natijalarning o'zgarishi kam bo'lganligi sababli, ularning o'sish darajasi unchalik yuqori emasligi ko'rinib turibdi. Tajriba guruhining natijalari statistik jihatdan ishonchli bo'lganligini amalda ko'rishimiz mumkin.

Buxoro viloyati maktabgacha ta'lim tashkiloti 5-6 yoshdagi tarbiyalanuvchilarining koordinatsiya va chaqqonlik sifatlarini aniqlash uchun 3×5 metr masofaga moksimon yugurish nazorat testi bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotda nazorat guruhi o'g'il bolalari tajriba boshidagi o'rtacha natijasi $7,78 \pm 1,22$ soniyani tashkil etib, variatsiya ko'rsatgichi esa $15,6\%$ bo'lganligini, hamda 3×5 metr masofaga moksimon yugurish nazorat testi bo'yicha tajriba guruhi o'g'il bolalarda o'rtacha natija tajriba boshida $8,21 \pm 1,28$ soniyani tashkil etib, variatsiya ko'rsatgichi $15,5\%$, $t=1,08$ ga teng bo'lganligini ko'rishimiz mumkin. Bunda ishonchlilik darajasi $p>0,05$ ga teng ekanligini namoyon qildi.

5-6 yoshli o'g'il bolalar 3x5 metr masofaga moksimon yugurish nazorat testi bo'yicha tajriba oxiriga kelib quyidagi natijani ko'rsatdi: nazorat guruhi o'g'il bolalarda ushbu testlash bo'yicha o'rtacha natija tajriba oxirida $7,70 \pm 1,25$ soniyani tashkil etib, variatsiya ko'rsatgichi 16,2% bo'lganligini, hamda 3x5 metr masofaga moksimon yugurish nazorat testi bo'yicha tajriba guruhi o'g'il bolalarda biz taqdim etgan metodika qo'llanilganidan so'ng o'rtacha natija tajriba so'ngida $7,03 \pm 0,69$ soniyani tashkil etdi, variatsiya ko'rsatgichi 9,8 %, $t=2,09$ ga teng bo'lganligini amalda ko'rsatdi. Bunda ishonchlilik darajasi $p < 0,05$ ga teng bo'lganligini, ya'ni ishonchlilik darajasi yuqoriligini ko'rishimiz mumkin.

Metodika doirasida maxsus mashqlar qo'llanilganidan so'ng, natijalar variatsiya ko'rsatkichining kamayishi bilan barqaror va yuqori sifatga ega bo'lgan. Tajriba oxirida esa tajriba guruhi natijalari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yaxshilandi Bu esa metodikaning samaradorligi yuqori ekanligini va natijalar statistik jihatdan ishonchli ekanini ko'rsatadi.

1.-jadval

Buxoro viloyat maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchi 5-6 yoshli o'g'il bolalarining jismoniy tayyorgarlik darajasining dinamikasi ($n=40$)

№	Ko'rsatkichlar	Sinov vaqti	NG ($n=20$) $\bar{X} \pm \sigma$	V%	TG ($n=20$) $\bar{X} \pm \sigma$	V%	t	p
1.	10 m masofaga yugurish, (s.)	T.B.	$3,57 \pm 0,51$	14,2	$3,65 \pm 0,65$	15,3	0,47	$>0,05$
		T.O.	$3,58 \pm 0,49$	13,6	$3,29 \pm 0,31$	9,4	2,23	$<0,05$
2.	Moksimon yugurish 3x5 m (s.)	T.B.	$7,78 \pm 1,22$	15,6	$8,21 \pm 1,28$	15,5	1,08	$>0,05$
		T.O.	$7,70 \pm 1,25$	16,2	$7,03 \pm 0,69$	9,8	2,09	$<0,05$
3.	Turgan joydan uzunlikka sakrash, (sm.)	T.B.	$84,62 \pm 19,21$	22,7	$80,03 \pm 19,04$	23,7	0,75	$>0,05$
		T.O.	$87,98 \pm 18,67$	21,2	$98,49 \pm 10,09$	10,2	2,21	$<0,05$
4.	Turgan joydan yuqoriga sakrash, (sm.)	T.B.	$19,57 \pm 3,61$	18,4	$18,29 \pm 3,65$	19,9	1,11	$>0,05$
		T.O.	$19,61 \pm 3,68$	18,7	$21,66 \pm 2,27$	10,4	2,12	$<0,05$
5.	Tennis to'pini uloqtirish, (m.)	T.B.	$10,28 \pm 1,84$	17,9	$9,52 \pm 1,89$	19,8	1,28	$>0,05$
		T.O.	$10,32 \pm 1,91$	18,5	$11,47 \pm 1,34$	11,6	2,20	$<0,05$

Izoh: s-soniya, sm-santimetr, m-metr.

Viloyatimizning 5-6 yoshli maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchi-larining tezkor kuch sifatining rivojlanish dinamikasini aniqlash yuzasidan o'tkazilgan pedagogik testlashda turgan joydan uzunlikka sakrash bo'yicha nazorat guruhi o'g'il bolalarda o'rtacha natija tadqiqot boshida $84,62 \pm 19,21$ santimetrni tashkil etib, natijalar o'rtasidagi farq esa 22,7% bo'lganligini, hamda turgan joydan uzunlikka sakrash nazorat testi bo'yicha tajriba guruhi o'g'il bolalarda o'rtacha natija tadqiqot boshida $80,03 \pm 19,04$ santimetrni tashkil etib, natijalar o'rtasidagi farq 23,7%, $t=0,75$ ga teng bo'lganligini ko'rishimiz mumkin. Bunda ishonchlilik darajasi $p > 0,05$ ga teng ekanligini ko'rsatdi.

5-6 yoshli o'g'il bolalar turgan joydan uzunlikka sakrash nazorat testi bo'yicha tadqiqot oxiriga kelib quyidagi natijani ko'rsatdi: nazorat guruhi o'g'il bolalarda ushbu testlash bo'yicha o'rtacha natija tadqiqot oxirida $87,98 \pm 18,67$ santimetrni tashkil etib, natijalar o'rtasidagi farq 21,2 % bo'lganligini, hamda turgan joydan uzunlikka sakrash nazorat testi bo'yicha tajriba guruhi o'g'il bolalarda biz taqdim etgan metodika qo'llanilganidan so'ng o'rtacha natija tadqiqot oxiriga kelib $98,49 \pm 10,09$ santimetrni tashkil etdi, natijalar o'rtasidagi farq 10,2%, $t=2,21$ ga teng bo'lganligini amalda ko'rsatdi. Bunda ishonchlilik darajasi $p < 0,05$ ga teng bo'lganligini, ya'ni ishonchlilik darajasi yuqoriligini ko'rishimiz mumkin.

Metodika qo'llanilganidan so'ng, natijalar variatsiya ko'rsatkichining kamayishi bilan barqaror va yuqori sifatga ega bo'lgan. Tajriba oxirida esa tajriba guruhi natijalari nazorat guruhiga

nisbatan sezilarli darajada yaxshilandi ($t=2,21$, $p<0,05$). Nazorat guruhi a'zolarining natijalari tajriba davomida deyarli o'zgarmadi. Bu ularda tezkor kuch sifatlarining sezilarli darajada rivojlanmaganligini ko'rsatadi. Ushbu guruhda o'z-o'zidan o'sish yoki rivojlanish sezilmadi. Tajriba guruhi natijalari nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori bo'lib, bu metodikaning tezkor kuch sifatlarini rivojlantirishdagi yuqori samaradorligini ko'rsatdi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari 5-6 yoshli o'g'il bolalarning turgan joydan yuqoriga sakrash pedagogik testlash natijalari quyidagicha bo'ldi: o'tkazilgan pedagogik testlashda turgan joydan yuqoriga sakrash bo'yicha nazorat guruhi o'g'il bolalarining o'rtacha natijasi tajriba avvalida $19,57\pm 3,61$ santimetrni tashkil etib, variatsiya ko'rsatgichi esa 18,4 % bo'lganligini, hamda turgan joydan yuqoriga sakrash nazorat testi bo'yicha tajriba guruhi o'g'il bolalarda o'rtacha natija tajriba avvalida $18,29\pm 3,65$ santimetrni tashkil etib, variatsiya ko'rsatgichi 19,9 %, $t=1,11$ ga teng bo'lganligini ko'rishimiz mumkin. Bunda ishonchlilik darajasi $p>0,05$ ga teng ekanligini ko'rsatdi.

Tarbiyalanuvchi o'g'il bolalarning turgan joydan yuqoriga sakrash nazorat testi bo'yicha tadqiqot oxiriga kelib natijalari quyidagicha bo'ldi: nazorat guruhi o'g'il bolalarda ushbu testlash bo'yicha o'rtacha natija tajriba oxirida $19,61\pm 3,68$ santimetrni tashkil etib, variatsiya ko'rsatgichi 18,7 % bo'lganligini, hamda turgan joydan yuqoriga sakrash nazorat testi bo'yicha tajriba guruhi o'g'il bolalarda ishlab chiqilgan metodikamizni qo'llagandan so'ng o'rtacha natija tajriba oxiriga kelib $21,66\pm 2,27$ santimetrni tashkil etdi, variatsiya ko'rsatgichi 10,4 %, $t=2,12$ ga teng bo'lganligini amalda ko'rsatdi. Bunda ishonchlilik darajasi $p<0,05$ ga teng bo'lganligini, ya'ni ishonchlilik darajasi nisbatan yuqori bo'lganligini ko'rishimiz mumkin.

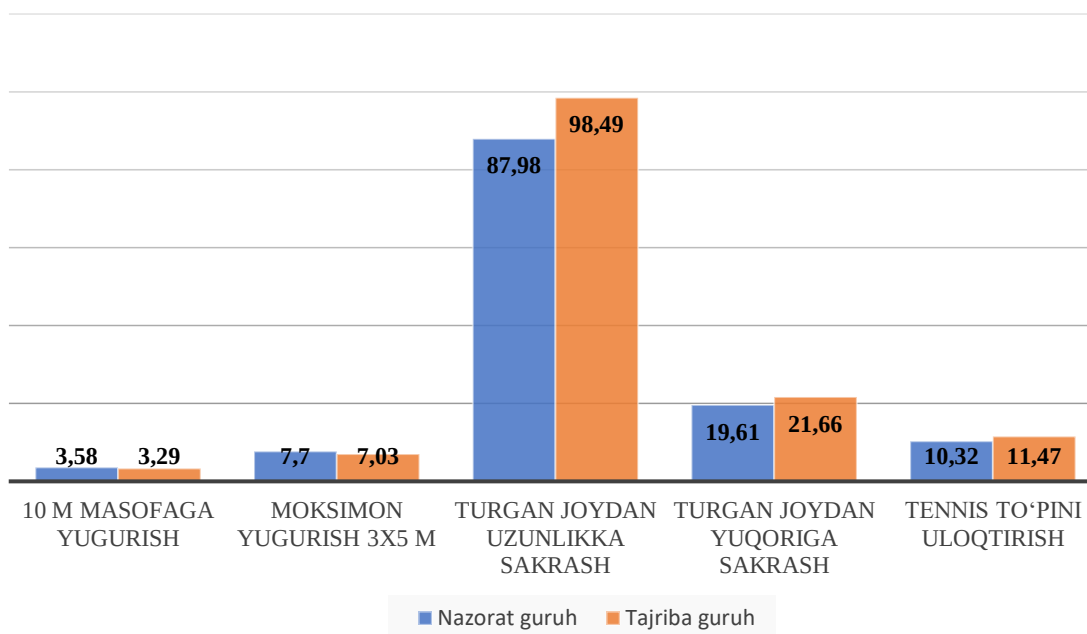
Tajriba va nazorat guruhidagi natijalar qiyosiy solishtirilganda, ko'rsatkichlar orasidagi statistik farqlar ishonchliligi tajriba guruhi o'g'il bolalarda metodika qo'llanilganidan so'ng, natijalar variatsiya ko'rsatkichining kamayishi bilan barqaror va yuqori sifatga ega bo'lgan. Tajriba oxirida esa tajriba guruhi natijalari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada. Bu esa ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligi yuqori ekanligini va natijalar statistik jihatdan ishonchli ekanini ko'rsatadi.

Olib borilgan tadqiqot ishimizning maktabgacha yoshdagi bolalarda aniqlik va qo'l kuchining rivojlanish dinamikasini aniqlovchi turgan joydan og'irligi 150 grammlı tennis to'pini uloqtirish testi bo'yicha nazorat guruhi o'g'il bolalarda o'rtacha natija tadqiqot boshida $10,28\pm 1,84$ metrni tashkil etib, natijalar o'rtasidagi farq esa 17,9 % bo'lganligini, hamda turgan joydan og'irligi 150 grammlı tennis to'pini uloqtirish nazorat testi bo'yicha tajriba guruhi o'g'il bolalarda o'rtacha natija tadqiqot boshida $9,52\pm 1,89$ metrni tashkil etib, natijalar o'rtasidagi farq 19,8%, $t=1,28$ ga teng bo'lganligini ko'rishimiz mumkin. Bunda ishonchlilik darajasi $p>0,05$ ga teng ekanligini ko'rsatdi.

5-6 yoshli o'g'il bolalar turgan joydan og'irligi 150 grammlı tennis to'pini uloqtirish nazorat testi bo'yicha tadqiqot oxiriga kelib quyidagi natijani ko'rsatdi: nazorat guruhi o'g'il bolalarda ushbu testlash bo'yicha o'rtacha natija tadqiqot oxirida $10,32\pm 1,91$ metrni tashkil etib, natijalar o'rtasidagi farq 18,5 % bo'lganligini, hamda turgan joydan og'irligi 150 grammlı tennis to'pini uloqtirish nazorat testi bo'yicha tajriba guruhi o'g'il bolalarda biz taqdim etgan metodika qo'llanilganidan so'ng o'rtacha natija tadqiqot oxiriga kelib $11,47\pm 1,34$ metrni tashkil etdi, natijalar o'rtasidagi farq 11,6 %, $t=2,20$ ga teng bo'lganligini amalda ko'rsatdi. Bunda ishonchlilik

darajasi $p < 0,05$ ga teng bo'lganligini, ya'ni ishonchlilik darajasi yuqoriligini ko'rishimiz mumkin.

4.1.-rasm Buxoro viloyat maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchi 5-6 yoshli

o'g'il bolalarining pedagogik tajriba oxirida jismoniy tayyorgarlik darajasining dinamikasi

Metodika bo'yicha maxsus mashqlar qo'llanilganidan so'ng, natijalar variatsiya ko'rsatkichining kamayishi bilan barqaror va yuqori sifatga ega bo'lgan. Tajriba oxirida esa tajriba guruhi natijalari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yaxshilandi ($t=2,20$, $p < 0,05$). Nazorat guruhi a'zolarining natijalari tajriba davomida deyarli o'zgarmadi. Bu ularda qo'l kuchining sezilarli darajada rivojlanmaganligini ko'rsatadi. Ushbu guruhda o'z-o'zidan o'sish yoki rivojlanish sezilmadi. Tajriba guruhi natijalari nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori bo'lib, bu metodikaning qo'l kuchi sifatlarini rivojlantirishdagi yuqori samaradorligini amalda namoyon etdi.

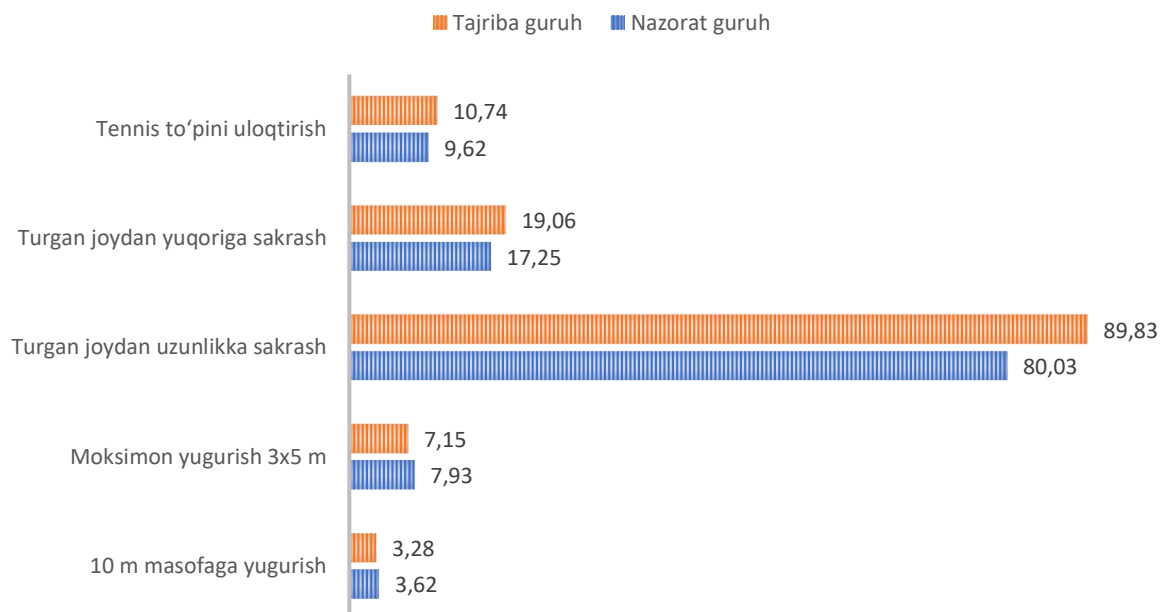
2.-jadval

Buxoro viloyat maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchi 5-6 yoshli qiz bolalarining jismoniy tayyorgarlik darajasining dinamikasi ($n=40$)

№	Ko'rsatkichlar	Sinov vaq	NG ($n=20$) $\bar{X} \pm \sigma$	V%	TG ($n=20$) $\bar{X} \pm \sigma$	V%	t	p
1.	10 m masofaga yugurish, (s.)	T.B.	3,69±0,66	17,8	3,79±0,68	17,9	0,47	>0,05
		T.O.	3,62±0,62	17,1	3,28±0,36	10,9	2,12	<0,05
2.	Mokisimon yugurish 3x5 m (s.)	T.B.	8,01±1,40	17,4	8,48±1,43	16,8	1,05	>0,05
		T.O.	7,93±1,49	18,7	7,15±0,78	10,9	2,07	<0,05
3.	Turgan joydan uzunlikka sakrash, (sm.)	T.B.	79,95±16,13	20,1	74,79±16,12	21,5	1,01	>0,05
		T.O.	80,03±15,97	19,9	89,83±11,29	12,5	2,24	<0,05
4.	Turgan joydan yuqoriga sakrash, (sm.)	T.B.	17,19±3,16	18,3	16,53±3,12	18,8	0,66	>0,05
		T.O.	17,25±3,19	18,4	19,06±2,23	11,7	2,07	<0,05
5.	Tennis to'pini uloqtirish, (m.)	T.B.	9,57±1,83	19,1	8,97±1,85	20,6	1,03	>0,05
		T.O.	9,62±1,91	19,8	10,74±1,20	11,3	2,22	<0,05

Izoh: s-soniya, sm-santimetr, m-metr.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Buxoro viloyati maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 5-6 yoshli qiz bolalar uchun ishlab chiqilgan maxsus metodika jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilashga yordam berdi. Tajriba va nazorat guruhlarida o'rtasida o'tkazilgan turli testlar natijalari shuni isbotladiki, metodika joriy qilingan tajriba guruhi bolalarida yugurish tezligi, koordinatsiya, chaqqonlik, tezkor kuch va qo'l kuchi kabi jismoniy sifatlar ancha yuqori darajada rivojlandi.

4.2.-rasm Buxoro viloyat maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchi 5-6 yoshli qiz bolalarining pedagogik tajriba oxirida jismoniy tayyorgarlik darajasining dinamikasi

Turgan joydan 10 metrga yugurish, 3x5 metr masofaga moksimon yugurish, uzunlikka va yuqoriga sakrash hamda 150 grammlı tennis to'pini uloqtirish testlarining natijalari tajriba guruhi bolalarida sezilarli darajada yaxshilanganligini ko'rsatdi. Ayniqsa, metodikadan foydalanish natijasida ishonchlilik darajasi ($p < 0,05$) yuqori bo'lib, statistik jihatdan muhim natijalar qayd etildi. Xulosa qilib aytish mumkinki, ishlab chiqilgan maxsus metodika 5-6 yoshli qiz bolalarning jismoniy tayyorgarligini oshirishda samarali bo'lib, ularni harakat faolligini oshirish, tezkor kuch va koordinatsiyani rivojlantirish uchun qo'llash tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchi 5-6 yoshli bolalarning jismoniy rivojlanishi va harakat faolligini oshirishga yo'naltirilgan maxsus mashqlar va harakatli o'yinlar samarali natija beradi. MTT dasturi asosida shug'ullangan nazorat guruhi bolalarida natijalar unchalik o'zgarishsiz qoldi, bu esa odatiy yondashuvning kam samaradorligini ko'rsatdi. Tajriba guruhi bolalarida nazorat guruhiga nisbatan sezilarli o'sish kuzatildi. Yugurish, chaqqonlik, koordinatsiya va tezkor kuch sifatlarini rivojlantirishda ilgari surilgan metodika ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Olib borilgan maxsus mashqlar va testlar natijasida bolalarning tezligi, chaqqonligi, kuchi va koordinatsiyasi yaxshilandi. Tajriba guruhi natijalari statistik jihatdan ishonchli bo'lib, $p < 0,05$ darajasida sezilarli farq kuzatildi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning harakat faolligini rivojlantirish uchun maxsus mashqlar va harakatli o'yinlar samarali vosita hisoblanadi. To'g'ri tanlangan pedagogik metodlar va jismoniy mashg'ulotlar bolalarning tezligi, chaqqonligi, kuchi va koordinatsiyasini sezilarli darajada yaxshilashga yordam beradi. Bu jarayonda pedagog va murabbiylarning roli juda muhim bo'lib, ularning ilmiy-uslubiy yondashuv asosida ishlashi bolalar jismoniy tayyorgarligining yuqori darajada rivojlanishini ta'minlaydi. Shu sababli, maktabgacha

ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tizimli ravishda olib borish va zamonaviy metodlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bolalarning jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirish pedagog va murabbiylarning to'g'ri yondashuvi hamda ularning metodik mahoratiga bog'liq. Jismoniy tarbiya bo'yicha samarali mashg'ulotlarni tashkil qilish uchun quyidagilar muhim ahamiyat kasb etadi:

Muntazam mashg'ulotlar tizimi – harakatli o'yinlar va maxsus mashqlar haftasiga kamida 2- marta o'tkazilishi kerak.

Individual yondashuv – bolalarning individual rivojlanish darajasiga qarab mashqlar tanlanishi lozim.

Harakatli o'yinlardan keng foydalanish – bolalar uchun qiziqarli bo'lgan o'yin shaklidagi jismoniy mashqlar samaradorligi yuqori.

Pedagoglarning maxsus tayyorgarligi – murabbiylar jismoniy tarbiya metodikasi va bolalar fiziologiyasi bo'yicha yetarlicha bilimga ega bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-sonli "O'zbekiston-2030 strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi 802-sonli "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori .
3. M.X.Tadjiyeva, S.I.Xusanxodjayeva "Maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi". Toshkent. "Iqtisod-moliya" 2017
4. D.N. Raxmatova, L.Z. Xolmurodov, L.B. Sobirova "Maktabgacha va boshlangich ta'limda jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati" Toshkent "Ozkitobsavdo" nashriyoti" 2020
5. F.Xo'jayev "Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'tkaziladigan harakatli o'yinlar" Toshkent – 2022 y
6. O.V.Goncharova "Yosh sportchilarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish" O'zDJI nashriyot-matbaa Toshkent-2005
7. Кобяков, Ю.П. Модель здоровья человека как структурная основа теории здоровья / Ю.П. Кобяков // Теория и практика физической культуры. - 2006. № 1.-С. 23-25
8. Рунова, М.А. Двигательная активность ребенка в детском саду : пособие для педагогов дошкольных учреждений, преподавателей и студентов пед. вузов и колледжей / М.А. Рунова. - М. : Мозаика-Синтез, 2004.-256 с.
9. Rustamov A. A., Ikromboyev A. Methodology for Teaching Preschool Children to the Main Types of Movement in the Medium of Action Games //International Journal of Formal Education. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 103-107.
10. Askarovich R. A., Asadbek I. Mechanisms for the development of preschool children through the means of physical education //Proximus Journal of Sports Science and Physical Education. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 51-55.
11. Asqarovich R. A. Yosh gandbolchilarda kuzatish va diqqatni rivojlantirish //Integration of science, education and practice. scientific-methodical journal. – 2022. – Т. 3. – №. 9. – С. 148-153.

Bahromov Hasan Qayumovich,
Buxoro davlat tibbiyot instituti dotsenti

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR TAHLILI

Annotatsiya: Ushbu maqola oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy yondashuvlarni tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada ta'lim sifatini yaxshilashning ahamiyati, pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy metodologiyalarni joriy etish, axborot texnologiyalaridan foydalanish, sifatni baholash va monitoring tizimlarining rivojlanishi, o'qituvchilarni malakasini oshirish hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash kabi muhim yo'nalishlar ko'rib chiqiladi. Ushbu yondashuvlar ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga, talabalar va o'qituvchilarning bilim va ko'nikmalarini yanada rivojlantirishga imkon yaratadi. Maqola oliy ta'lim sohasidagi zamonaviy o'zgarishlarni va ularni ta'lim sifatini oshirishga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, ta'lim sifati, pedagogik innovatsiyalar, axborot texnologiyalari, sifatni baholash, monitoring tizimi, malaka oshirish, ilmiy tadqiqotlar, zamonaviy metodologiyalar, ta'lim samaradorligi.

Аннотация: Статья посвящена современным подходам к повышению качества образования в высших учебных заведениях. Рассматриваются ключевые направления и инновационные методы, которые играют важную роль в улучшении образовательного процесса. В статье выделяются актуальные аспекты внедрения современных педагогических технологий, цифровых платформ и методов оценки качества образования. Анализируются также важность повышения квалификации преподавателей и внедрение международных стандартов качества образования. Предлагаются рекомендации для улучшения образовательного процесса в вузах с учетом актуальных мировых тенденций.

Ключевые слова: Качество образования, высшее образование, педагогические технологии, цифровизация, смешанное обучение, перевернутое обучение, повышение квалификации преподавателей, международные стандарты, оценка качества образования.

Abstract: This article explores modern approaches to improving the quality of education in universities. It discusses key directions and innovative methods that play a crucial role in enhancing the educational process. The paper highlights the importance of integrating modern pedagogical technologies, digital platforms, and methods of assessing educational quality. Particular attention is given to the implementation of blended learning and flipped classroom techniques, which foster increased student engagement and the development of independent learning skills. Additionally, the article examines the significance of faculty professional development and the adoption of international education quality standards. Recommendations are offered to improve the educational process in universities, taking into account current global trends.

Key words: Education quality, higher education, pedagogical technologies, digitalization, blended learning, flipped classroom, faculty development, international standards, educational assessment.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda ta'lim tizimi inson resurslarini rivojlantirish va iqtisodiy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalari esa, bu jarayonda eng muhim rol o'ynaydi, chunki ular ijtimoiy va iqtisodiy ehtiyojlarga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlaydi. Shu sababli, ta'lim sifatini oshirish va zamonaviy talablar asosida ta'lim jarayonini takomillashtirish oliy ta'lim muassasalarining oldidagi dolzarb vazifalardan biridir.

Oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirish nafaqat ta'lim usullari va metodologiyalarini yangilashni, balki o'qituvchilar malakasi, talabalar faolligi, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish, ilmiy tadqiqotlar va zamonaviy monitoring tizimlarini joriy etishni ham o'z ichiga oladi. Ta'lim sifati faqatgina talabalarning bilim darajasi bilan emas, balki ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlashga ham bevosita ta'sir qiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimi global talablarga javob beradigan yuqori sifatli kadrlarni tayyorlashni maqsad qilgan. Shu boisdan, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlar, ta'lim jarayonining samaradorligini baholash va monitoring qilish, ilmiy izlanishlarni rivojlantirish hamda axborot texnologiyalarini qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga doir adabiyotlar tahlili keng ko'lamli ilmiy tadqiqotlar, metodikalar va tajribalar asosida amalga oshirilgan. Ushbu tahlil turli mamlakatlarning oliy ta'lim tizimlarida ta'lim sifatini yaxshilashga qaratilgan yondashuvlar va amaliyotlarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy ishlar asosan, pedagogik innovatsiyalar, axborot texnologiyalaridan foydalanish, sifatni baholash va monitoring qilish, o'qituvchilarning malakasini oshirish, va ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy ta'lim metodologiyalari. Bir qancha tadqiqotlar (Shulman, 1987; Biggs, 1999) ta'lim sifatini oshirishda pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy ta'lim metodologiyalarining muhimligini ta'kidlaydi. Shulman (1987) pedagogik bilimlarning asosiy tarkibiy qismlarini aniqlab, o'qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda amaliy tajriba va nazariy bilimlarni birlashtirish zarurligini ko'rsatdi. Biggs (1999) esa ta'lim samaradorligini oshirish uchun konstruktiv o'qitish metodlarining ahamiyatini ta'kidlagan. «Blended learning» va «flipped classroom» kabi zamonaviy pedagogik usullar talabalarni faollashtirishga va ularning ta'limga nisbatan motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish. Axborot texnologiyalari ta'lim sifatini oshirishda samarali vosita sifatida kiritilgan. Ko'plab tadqiqotlar (Puentedura, 2014; Siemens, 2005) axborot texnologiyalarining ta'lim tizimiga kirib kelishi bilan ta'lim jarayonining samaradorligi oshishini ko'rsatgan. Puentedura (2014) o'zining SAMR (Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition) modelida axborot texnologiyalarining ta'lim jarayonida qanday innovatsion o'zgarishlar keltirishi mumkinligini batafsil tavsiflagan. Internet, masofaviy ta'lim, onlayn platformalar va mobil ilovalar talabalarga bilim olishda keng imkoniyatlar yaratadi va ularning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Sifatni baholash va monitoring tizimlari. Ta'lim sifatini baholash va monitoring tizimlari ta'lim sifatining samaradorligini o'lchashda muhim vosita hisoblanadi. Tadbirkorlik va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yangi talablari ta'lim sifatini yaxshilash uchun nazorat mexanizmlarini yaratishni taqozo etadi. Boshqa sohalarida bo'lgani kabi, oliy ta'limda ham sifatni baholash jarayoni yordamida natijalarning doimiy ravishda tahlil qilinishi talab etiladi. Tahlilchilarning fikriga ko'ra (Maki, 2004), ta'limning sifatini baholashda va monitoring qilishda talabalar, o'qituvchilar, va mehnat bozorida ehtiyojlarni to'g'ri tahlil qilish zarurdir. Shuningdek, xalqaro akkreditatsiya tizimlari oliy ta'lim muassasalarining sifatini oshirishda muhim vosita sifatida qaraladi (Salmi, 2009).

O'qituvchilarning malakasini oshirish. O'qituvchilarning malakasini oshirish ta'lim sifatining oshishida muhim o'rin tutadi. O'qituvchilarning doimiy ravishda o'z malakalarini yangilashlari, pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishlari, va zamonaviy metodologiyalarni qo'llashlari kerak. Zamonaviy tadqiqotlar (Darling-Hammond, 2009; Guskey, 2000) o'qituvchilarning malaka oshirish dasturlarining ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini ko'rsatmoqda. Bu jarayon o'qituvchilarning o'z ishlariga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi va talabalar bilan yanada samarali ishlashga imkon beradi.

Ilmiy-tadqiqot faoliyatining rivojlanishi. Oliy ta'limda ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. Ilmiy tadqiqotlar nafaqat o'qituvchilarni,

balki talabalarni ham ilmiy izlanishlarga jalb qilishga, ularni tanqidiy fikrlashga va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Anderson (2010) ilmiy tadqiqotlarning ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni haqida so'z yuritgan bo'lib, ilmiy ishlarni o'rgatish va talabalarni ilmiy izlanishlarga jalb qilish orqali ta'lim sifatini yaxshilash mumkinligini ta'kidlagan.

Adabiyotlar tahlili oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlarning samarali ekanligini ko'rsatadi. Pedagogik innovatsiyalar, axborot texnologiyalaridan foydalanish, sifatni baholash tizimlari, o'qituvchilarning malakasini oshirish, va ilmiy tadqiqotlar - bularning barchasi ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladigan muhim omillardir. Ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ushbu yondashuvlar nafaqat talabalar uchun, balki jamiyatning umumiy rivojlanishi uchun ham katta ahamiyatga ega.

Metod va metodologiya. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy yondashuvlarni tahlil qilish uchun ma'lum metod va metodologiyalarni qo'llash zarurdir. Ushbu ilmiy tadqiqotda ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlarni o'rganish uchun quyidagi metod va metodologiyalar asosida yondashildi:

Tahliliy metod. Tahliliy metod ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy yondashuvlar haqida mavjud ilmiy adabiyotlar va tadqiqotlarni chuqur tahlil qilishga asoslangan. Tadqiqot jarayonida ilmiy maqolalar, monografiyalar, maqolalar, xalqaro tajribalar va amaliyotlar o'rganilib, ta'lim tizimidagi o'zgarishlar va yangiliklar haqida umumiy tahlil o'tkazildi. Bu metod yordamida ta'lim sifatini oshirishda qo'llanilayotgan zamonaviy pedagogik usullar, axborot texnologiyalari, sifatni baholash tizimlari va ilmiy tadqiqotlar haqida mavjud qarashlar va yondashuvlar aniqlanadi.

Deskriptiv metod. Deskriptiv metod, ya'ni tavsiflash metodikasi, zamonaviy yondashuvlarni aniqlashda va ularning ta'lim tizimiga qanday integratsiyalashganligini ko'rsatishda qo'llanildi. Bu metod yordamida o'qituvchilar va talabalar faoliyatini, ta'lim jarayonidagi o'zgarishlarni, axborot texnologiyalarining ta'lim tizimiga joriy etilishi va uning samaradorligini aniqlashga qaratilgan statistik ma'lumotlar va tahlillar ishlab chiqildi.

Kontekstual metod. Kontekstual metod yordamida ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy yondashuvlarning o'ziga xos xususiyatlari va ularning har bir oliy ta'lim muassasasida qanday qo'llanilayotgani o'rganildi. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishda qo'llanilayotgan zamonaviy usullar, pedagogik texnologiyalar, baholash va monitoring tizimlarining o'ziga xos xususiyatlarini kontekstual ravishda tahlil qilish metodologiyasi ishlatildi.

Kvantitativ va sifatli tahlil. Tadqiqotda kvantitativ va sifatli tahlil metodlari qo'llanildi. Kvantitativ tahlil orqali oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan yondashuvlarning samaradorligini o'lchash uchun statistik ma'lumotlar yig'ilib, tahlil qilindi. Sifatli tahlil esa, o'qituvchilar va talabalar bilan intervyular, so'rovnomalar va fokus-guruhlar orqali olib borildi. Bu usul yordamida zamonaviy pedagogik usullar va axborot texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi ahamiyati haqida chuqur tahlillar va fikrlar yig'ildi.

Tajriba asosidagi metod. Tajriba asosidagi metod oliy ta'lim muassasalaridagi amaliyotlarga asoslangan tadqiqotlar orqali amalga oshirildi. Ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlarning amaliyotdagi samaradorligi va muvaffaqiyatlarini baholash uchun bir qancha oliy ta'lim muassasalarida amalga oshirilgan tajriba loyihalari, masofaviy ta'lim platformalari, o'qituvchilarning malaka oshirish kurslari, sifatni baholash tizimlarining joriy etilishi tahlil qilindi. Ushbu metod yordamida nazariy yondashuvlar amaliyotda qanday amalga oshirilayotganligi o'rganildi.

Taqqoslash metodologiyasi. Taqqoslash metodologiyasi yordamida bir nechta oliy ta'lim tizimlari o'rtasida ta'lim sifatini oshirishda qo'llanilayotgan zamonaviy yondashuvlar taqqoslandi. Xalqaro tajribalar, masalan, Yevropa, Amerika va Osiyo mamlakatlaridagi oliy ta'lim tizimlari o'rtasida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan yondashuvlarning farqlari va umumiy jihatlari tahlil qilindi. Bu metod yordamida eng samarali yondashuvlar va ularni o'z ta'lim tizimida qanday qo'llash mumkinligi aniqlanishga harakat qilindi.

Metod va metodologiyalarni tanlashda zamonaviy yondashuvlarning turli jihatlarini o'rganish, ta'lim sifatini oshirishda qo'llaniladigan texnologiyalar va pedagogik metodlarni aniq va samarali tahlil qilishga asoslangan. Ushbu metodlar yordamida oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishning asosiy yo'nalishlari va samarali amaliyotlari to'g'risida chuqur va keng qamrovli xulosalar chiqish imkoniyati yaratildi.

Tadqiqotlar natijasi. Ushbu ilmiy tadqiqotning asosiy maqsadi oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy yondashuvlarning samaradorligini aniqlash edi. Tadqiqot jarayonida oliy ta'lim tizimining turli jihatlarini, zamonaviy pedagogik metodlar, axborot texnologiyalarining joriy etilishi, sifatni baholash va monitoring tizimlarining samaradorligi hamda o'qituvchilarning malakasini oshirish bilan bog'liq o'zgarishlar chuqur tahlil qilindi. Tadqiqotning natijalarini quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha taqdim etish mumkin:

Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy metodlarning ta'lim sifatiga ta'siri. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy pedagogik metodlar (masalan, faol o'quv metodlari, konstruktiv pedagogika, «flipped classroom» va «blended learning») ta'lim sifatining oshirishida sezilarli rol o'ynaydi. Talabalar o'quv jarayonida faollashib, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarga yechim topish va jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodlar yordamida o'z bilimlarini yanada mustahkamlashgan. Bu usullar o'qituvchilarni talabalar bilan samarali ishlashga undadi va o'qitishning individual yondashuvlarini rivojlantirishga imkon berdi.

Axborot texnologiyalarining ta'lim sifatini oshirishdagi roli. Axborot texnologiyalarining qo'llanilishi ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, masofaviy ta'lim va onlayn platformalarning keng tarqalishi talabalar uchun o'qish jarayonini yanada qulayroq va samaraliroq qiladi. Zamonaviy texnologiyalar (elektron resurslar, virtual laboratoriyalar, onlayn testlar) o'qitish jarayonini interaktiv qilishga, talabalarga o'z bilimlarini turli manbalardan olish imkoniyatini yaratishga yordam beradi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish ta'limning individualizatsiyasi va talabalarining o'z-o'zini o'qitish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sifatni baholash va monitoring tizimlarining samaradorligi. Tadqiqot davomida olingan ma'lumotlarga ko'ra, sifatni baholash va monitoring tizimlari ta'lim sifatini oshirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Talabalar va o'qituvchilar fikrlarini o'rganish, turli testlar va nazoratlar o'tkazish, o'qitish metodlarini doimiy ravishda baholash jarayonini tashkil etish orqali ta'lim samaradorligi muntazam ravishda o'lchandi. Sifatni baholash tizimining joriy etilishi oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini yaxshilashga imkon yaratadi, ayniqsa, talabalar va o'qituvchilarning o'zaro fikr almashishi, darslarni qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish jarayonlarida samarali natijalarga erishildi.

O'qituvchilarni malakasini oshirish va ularning roli. Tadqiqot natijalari o'qituvchilarning doimiy ravishda malakasini oshirish, yangi pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirish va zamonaviy texnologiyalarni o'qitishda qo'llashning ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. O'qituvchilarni malaka oshirish kurslari, seminarlar va workshop-lar orqali ta'lim tizimining zamonaviy talabalariga moslashtirish, o'qitish samaradorligini oshirishga imkon beradi. O'qituvchilar o'z bilim va ko'nikmalarini yangilash orqali ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirishadi.

Ilmiy-tadqiqot faoliyatining ta'lim sifatiga ta'siri. Ilmiy-tadqiqot faoliyatining rivojlanishi ta'lim sifatini oshirishga sezilarli darajada ta'sir qilmoqda. Tadqiqotlar natijasida ilmiy izlanishlar va innovatsion yondashuvlar o'quv jarayoniga kiritilgan bo'lib, bu talabalar uchun ilmiy fikrlash va mustaqil izlanishlar olib borish imkoniyatlarini yaratdi. Ilmiy tadqiqotlar talabalarining nafaqat nazariy, balki amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga, ayniqsa, kasbiy sohalarida muvaffaqiyatli ishlashlariga yordam beradi.

Xalqaro tajribalar va ularni joriy etish. Tadqiqot davomida turli mamlakatlarning oliy ta'lim tizimlaridagi tajribalar tahlil qilindi. Xalqaro tajribalarning ba'zilari (xususan, Yevropa

va Shimoliy Amerika mamlakatlaridagi oliy ta'lim tizimlari) o'zgaruvchan va moslashuvchan yondashuvlarni joriy etish orqali ta'lim sifatini oshirishga erishganligini ko'rsatdi. Bu tajribalar, ayniqsa, ta'limning sifatini yaxshilashga qaratilgan xalqaro akkreditatsiya tizimlari, ilmiy-tadqiqot faoliyati, va innovatsion o'qitish metodlarining joriy etilishi kabi jihatlar bo'yicha o'zgarishlarni o'z ichiga oladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy yondashuvlar samarali natijalarga olib kelmoqda. Pedagogik innovatsiyalar, axborot texnologiyalaridan foydalanish, sifatni baholash va monitoring tizimlarining samarali ishlashi, o'qituvchilarni malakasini oshirish va ilmiy-tadqiqot faoliyatining rivojlanishi ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilashga imkon beradi. Shuningdek, xalqaro tajribalar va amaliyotlarning o'rganilishi oliy ta'lim tizimida samarali o'zgarishlar qilishga yordam beradi. Bu jarayonlar davom etishi va yanada takomillashishi kerak.

Muhokama. Zamonaviy davrda ta'lim tizimi o'zgarib, yangilanib bormoqda. Xususan, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi.

Ta'lim sifati nafaqat talabalarning bilim va ko'nikmalarini, balki jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotiga qo'shgan hissasini ham belgilaydi. Oliy ta'lim muassasalarida sifatli ta'lim berish, talabalarni zamon talablariga mos ravishda tayyorlash va ularga innovatsion fikrlashni o'rgatish – bu jamiyatning umumiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Ta'lim sifatini oshirish nafaqat muassasa darajasida, balki davlat miqyosida ham iqtisodiy yuksalishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy yondashuvlar.

Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy metodologiyalarni joriy etish. Oliy ta'limda ta'lim sifatini oshirishda pedagogik innovatsiyalar muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda pedagogik metodologiyalar, masalan, faol o'quv usullari, interaktiv metodlar, va muammoli ta'lim texnologiyalari talabalarni faollashtiradi. Masalan, «blended learning» (aralash o'quv usuli) va «flipped classroom» (orqaga burilgan dars) kabi yangi metodlar ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish. Zamonaviy axborot texnologiyalari ta'lim sifatini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Internet, elektron kitoblar, onlayn kurslar va interaktiv platformalar talabalarga zamonaviy bilimlarni oson va qulay tarzda olish imkonini beradi. Oliy ta'lim muassasalarida masofaviy o'qitishning rivojlanishi ham ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Sifatni baholash va monitoring tizimlarining rivojlanishi. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish uchun sifatni baholash va monitoring tizimlari samarali ishlashi kerak. Talabalar va o'qituvchilarning fikr-mulohazalari, darslar, testlar va boshqa baholash vositalari yordamida ta'limning samaradorligi o'rganiladi. Shuningdek, xalqaro akkreditatsiya tizimlari ta'lim muassasalarining sifatini yanada oshirishda muhim o'rin tutadi.

O'qituvchilarni doimiy malakasini oshirish. O'qituvchilar – ta'lim sifatining eng muhim omillaridan biridir. Ularning malakasi va pedagogik uslublari ta'lim jarayonining samaradorligini belgilaydi. Shuning uchun, o'qituvchilarning doimiy ravishda malakasini oshirish va ularni zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan tanishtirish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotlar va ilmiy ishlarni rivojlantirish. Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatining rivojlanishi ta'lim sifatini oshirishga bevosita ta'sir qiladi. Talabalar ilmiy ishlar orqali nafaqat nazariy bilimlarni, balki ilmiy izlanishlar, tadqiqotlar orqali amaliy ko'nikmalarni ham o'zlashtiradilar. Ilmiy izlanishlar ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etishga imkon beradi.

Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy yondashuvlar muvaffaqiyatli natijalar berishi mumkin. Pedagogik innovatsiyalar, axborot texnologiyalaridan foydalanish, sifatni baholash tizimlari, o'qituvchilarni malakasini oshirish va ilmiy

tadqiqotlarning rivojlanishi ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Oliy ta'lim tizimini doimiy ravishda takomillashtirib borish, uning samaradorligini oshirish va zamonaviy dunyo talablariga moslashtirish zarurdir.

Xulosa. Ushbu ilmiy tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy yondashuvlarni tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ta'lim sifatini oshirishning samarali yo'llari zamonaviy pedagogik metodlar, axborot texnologiyalaridan foydalanish, ta'limni baholash va monitoring qilish tizimlarining samarali ishlashiga bog'liq. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonining sifatini oshirishda «flipped classroom», «blended learning» kabi innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalaridan foydalanish talabalar uchun bilim olish jarayonini yanada interaktiv va samarali qiladi.

Shuningdek, o'qituvchilarning malakasini oshirish, ularning pedagogik mahoratini yangilash va ilmiy-tadqiqot faoliyatining rivojlanishi ta'lim sifatining yaxshilanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim sifatini baholash va monitoring tizimlarining joriy etilishi va samarali ishlashi ta'lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirish imkoniyatini yaratadi. Bunday tizimlarning mavjudligi nafaqat ta'limning sifatini o'lchash, balki o'qituvchilar va talabalar faoliyatini samarali boshqarishga imkon beradi.

Takliflar.

Zamonaviy pedagogik metodlarni joriy etish: Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlarni kengaytirish zarur. Masalan, «blended learning» va «flipped classroom» kabi usullarni qo'llash talabalar uchun ta'limni interaktiv qilish, ularning faolligini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilarni bu metodlarga moslashtirish uchun o'quv dasturlari va treninglar tashkil etilishi kerak.

Axborot texnologiyalaridan kengroq foydalanish: Axborot texnologiyalarini ta'lim jarayoniga kengroq joriy etish, masofaviy ta'lim platformalarini samarali rivojlantirish, mobil ilovalar va onlayn resurslardan foydalanishni ko'paytirish ta'limning sifatini oshiradi. Bu talabalarni o'z-o'zini ta'lim olishga undaydi va ularga ta'lim olishda ko'proq imkoniyat yaratadi.

Sifatni baholash va monitoring tizimlarini takomillashtirish: Oliy ta'lim muassasalarida sifatni baholash va monitoring qilish tizimlarini rivojlantirish zarur. Bunda, talabalar va o'qituvchilar fikr-mulohazalarini muntazam yig'ish, o'qitish usullarining samaradorligini tahlil qilish va natijalarni to'g'ri baholash mexanizmlarini yaratish kerak. Bu tizim ta'lim sifatining doimiy ravishda yaxshilanishini ta'minlashga yordam beradi.

O'qituvchilarning malakasini oshirish: O'qituvchilarni doimiy ravishda malakasini oshirish, yangi pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirish va zamonaviy texnologiyalarni o'qitishda qo'llash jarayonini tashkil etish muhim. Bu, o'qituvchilarning pedagogik mahoratini yangilashga va talabalar bilan samarali ishlashga imkon beradi.

Ilmiy tadqiqotlar va innovatsion izlanishlarga e'tibor qaratish: Ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish orqali ta'lim sifatini oshirishga erishish mumkin. Ilmiy izlanishlar nafaqat o'qituvchilarni, balki talabalarni ham ilmiy fikrlashga undaydi va amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi. Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy tadqiqotlar va innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash zarur.

Xalqaro tajriba va amaliyotlarni o'rganish: Ta'lim sifatini oshirishda xalqaro tajriba va amaliyotlarni o'rganish va ularni milliy tizimga joriy etish kerak. Bunda, yuqori sifatli ta'lim tizimlaridan foydalanish, xalqaro akkreditatsiya tizimlari va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish oliy ta'lim tizimining global talablar asosida o'zgarishiga yordam beradi.

Xulosa sifatida, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish uchun zamonaviy yondashuvlarni to'g'ri qo'llash, axborot texnologiyalarini joriy etish, pedagogik innovatsiyalarni rivojlantirish va sifatni baholash tizimlarini mustahkamlash talab etiladi. Bularning barchasi ta'lim tizimini global standartlarga mos ravishda rivojlantirishga imkon yaratadi va talabalarining zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Abdullayeva S. Oliy ta'lim tizimida innovatsion pedagogik metodlar. Toshkent: O'zbekiston davlat universiteti nashriyoti, 2020.
2. Akmalov B. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: nazariy asoslar va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Gulomova Z. (2021). Oliy ta'lim muassasalarida axborot texnologiyalarining o'rni va ta'siri. Oliy ta'limda innovatsiyalar, 3(5), 58-62.
4. Jurayev A. (2020). Oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirishning zamonaviy yondashuvlari. O'zbekiston pedagogikasi, 45(4), 45-50.
5. Khamidov F. (2018). Ta'lim sifatini oshirishda yangi pedagogik texnologiyalar. Ta'lim tizimida sifatni boshqarish, 14(2), 98-104.
6. Khudoyberganov R. (2022). Blended learning metodlarining oliy ta'limda samaradorligi. Pedagogika fanlari, 19(3), 123-129.
7. Mustafayev D. (2020). Ta'lim sifatini monitoring qilish: muammolar va yechimlar. Oliy ta'lim va pedagogika, 8(6), 12-17.
8. Normatov B. Ta'limda innovatsion metodlarning o'rni. Toshkent: Akademiya nashriyoti, 2017.
9. Ochilov B. (2021). Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish uchun xalqaro tajriba. Xalqaro pedagogik tajribalar, 22(1), 34-38.
10. Samatov Z. (2018). Oliy ta'limda sifatni baholash tizimi: nazariy va amaliy jihatlar. Oliy ta'lim tizimida samaradorlik, 10(3), 72-77.
11. Toshkent State University of Economics. (2019). Innovations in higher education: Quality assurance and pedagogical development. Toshkent: TSEU.
12. Yusupov A. (2021). Oliy ta'lim tizimida ilmiy-tadqiqot faoliyatining ro'li. Oliy ta'limda innovatsion yondashuvlar, 16(4), 112-116.
13. Zokirov M. (2018). Zamonaviy ta'lim metodlarining oliy ta'lim muassasalarida qo'llanishi. Oliy ta'lim va pedagogika, 24(2), 55-59.

Boqiyev G'ulomjon Ochilovich,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti "Pedagogika va o'qitish metodikasi"
kafedrası v.b.professori
Sobirova Gulira'no Sobir qizi,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Pedagogika mutaxassisligi talabasi

BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA STEAM YO'NALISHIDA INNOVATSIYALARNI JORIY ETISH

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun STEAM texnologiyasidan foydalanishning afzalliklari tahlil qilinadi. STEAM ning amaliyot bilan bog'liqligi, STEAM texnologiyasining asosi, matematika, texnologiya va san'atning roli, xorijiy davlatlarda STEAM ga bo'lgan yondashuv. STEAM texnologiyalarini ishlab chiquvchi fanlararo loyihalar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: STEAM, texnologiya, matematika, muhandislik, san'at, tabiiy fan, ta'lim, inkyuziv ta'lim, masofaviy ta'lim, innovatsiya, dasturlash, dizayn.

Аннотация: В статье анализируются преимущества использования технологии STEAM для учащихся начальной школе. Будут обсуждаться основы технологии STEAM, роль математики, технологий и искусства, подход к STEAM в зарубежных странах, междисциплинарные проекты, развивающие STEAM науки.

Ключевые слова: STEAM, технологии, математика, инженерия, искусство, образования, естественные науки, инклюзивное образование, дистанционное обучение, инновация, программирование, дизайн.

Annotation: The article analyze the advantage of using STEAM technology for elementary school students. The purpose of the article is the basis of using STEAM technology the role of mathematics, technology and art interdisciplinary projects developing STEAM technologies are discussed.

Key words: STEAM, technology, mathematic, engineering, art, science, education, inclusive education, distance education, innovatsion, programming, design.

Kirish. Bugungi rivojlanib borayotgan zamonaviy ta'lim tizimi Yevropa davlatlari ta'lim tizimi tajribalaridan namuna olish, tajriba almashish, raqobatga kirishish ta'limni uzluksiz rivojlantirish orqali sezilarli darajada o'smoqda. Masofaviy ta'lim, eksternat ta'lim, inkyuziv ta'lim va STEAM ta'lim shakllari bunga misol bo'la oladi. Ushbu ta'lim shakllaridan foydalanilib yuqori natijalarga erishilmoqda. Fikrimizni STEAM ta'lim texnologiyasi bilan davom ettiramiz. STEAM nazariya va amaliyotning integratsiyalashuvi natijasidir. Avvalo STEAM qisqartmasining ma'nosini ochib olsak, S-science, T-technology, E-engineering, A-art, M-math, ya'ni, tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, matematika va san'at. Ushbu yo'nalishlar zamonaviy dunyoda mashhur bo'lib kelmoqda. STEAM texnologiyasi Amerika olimlari tomonidan ishlab chiqilgan. Olimlar fan texnologiya, muhandislik va matematika fanlarini birlashtirishadi va keyinchalik bunga Art ya'ni san'at ham qo'shiladi va STEAM tizimi shakllanadi. Olimlar bu fanlardan bilimlar kelajakda yoshlarning yuqori malakali mutaxassis bo'lib yetishishlarida yordam berishishiga ishonishadi.

STEAM ta'limi yo'nalishi nazariya va amaliyotni birgalikda qo'llash, shuningdek, beshta sohani yagona ta'lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan. STEAM ta'lim tizimida o'rganish jarayonida nafaqat miyamiz bilan, balki qo'llarimiz bilan ham ishlashimiz muhim ahamiyatga ega. Bu ta'lim muhitida o'quvchilarlar olgan nazariy bilimlarini ayni damda amaliyotda ham qo'llab yangi bilimning hayotimizda kerak bo'lishini o'rgandilar. Shundagina ular o'sib ulg'ayganlarida va hayotiy muammolarga duch kelganda yoki global muammolarni yechim izlashda qiynalib qolmaydilar. O'z fikrlarini keng ommaga namoyish qila oladilar, keng dunyo qarash bilan ulg'ayadilar.

STEAM texnologiyasi 3 yoshdan 11 yoshgacha bo'lgan bolalarning bilim, ko'nikmalarini shakllantirish, intellektual salohiyatini oshirish, tadqiqotchilik qobiliyatini rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Bu ta'lim tizimi o'quvchi yoshlarda quyidagi xususiyatlarni rivojlantirishga ko'mak beradi:

- Muammolarni keng qamrovli tushunish
- Ijodiy fikrlash
- Muhandislik yondashuvi
- Tanqidiy fikrlash
- Ilmiy metodlarni tushunish va qo'llash
- Dizayn asoslarini tushunish.

Bu ko'nikmalar kelajakda o'quvchilarga turli masalalarda hayotiy muammolarni hal qilishda ko'mak beradi.

Texnologik inqilob davrida yashayotgan ekanmiz, kundan-kunga yangi texnologiyalar, yangi kasblar paydo bo'lmoqda. Pedagog sifatida o'ylash kerakki, biz o'quvchilarga mana shunday yangi texnologiyalar orqali bilim beryapmizmi, biz berayotgan bilimlar kelajakda kerak bo'ladimi, ta'lim mazmuni va texnologiyalar bugungi kundagi o'quvchilarning ehtiyojini qondiryaptimi?

Boshlang'ich sinflarda STEAM texnologiyalarini integratsiya qilish mumkin. Bu nafaqat bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi, balki o'quvchilarda ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Quyidagi usullar orqali boshlang'ich sinflarda STEAM texnologiyalarini qo'llash mumkin:

Interaktiv darslar. O'quvchilarga yangi mavzularni o'rganishda texnologiyalarni qo'llash. Masalan, taqdimotlar, vediolar yoki interaktiv dasturlar yordamida yangi bilimlar berish mumkin. Misol uchun fan darslarida taqdimotlar yoki eksperimentlar orqali ilmiy tushunchalarni o'rgatish.

Loyiha asosida o'qitish. O'quvchilarga muammolarni hal qilish uchun kichik loyihalar berish. Masalan, o'zlarining san'at asarlarini yaratish yoki o'zlari quradigan oddiy mexanik qurilmalarni ishlab chiqish. Bunda o'quvchilar texnologiya va san'atni birlashtirishni o'rganadilar.

Kichik dasturlash va robotexnika: Boshlang'ich sinflarda robotexnika yoki dasturlashni o'rgatish uchun mos dasturlarni ishlatish. Masalan, scratch yoki Blockly kabi visual dasturlash tillari bilan tanishtirish.

Eksperimental va amaliy mashg'ulotlar: Fanni o'rgatishda yoki amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarga texnologiyalarning ishlashini ko'rsatish. Bu ularning ilmiy jarayonni tushunishlariga yordam beradi.

San'at va dizaynni integratsiya qilish: STEAMning "A" qismini o'quvchilarga ijodiy faoliyat orqali taqdim etish. Masalan, o'quvchilar o'zlarining dizaynlarini yaratishda texnologiyalardan foydalanish. Rasm chizish yoki 3D modellashtrish.

O'yinlar va stimulyatsiyalar: STEAM darslarida o'yinlarni va stimulyatsiyalarni ishlatish. Bu usul o'quvchilarga o'yin orqali matematik yoki ilmiy bilimlarni o'rganish imkoniyatini beradi.

Guruhlar va hamkorlik. O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, birgalikda loyihalar yaratishga undash. Bu usul ularga jamoada ishlash va muammolarni birgalikda hal qilishni o'rgatadi.

Xorijiy davlatlar boshlang'ich ta'lim tizimida STEAM metodologiyasi keng foydalanilib kelmoqda. AQShda STEAM yondashuvi 2010-yillarning boshlariga taqaladi. Bu yondashuv ilmiy va texnologik sohalarida o'quvchilarni tayyorlashni maqsad qiladi. Ko'plab maktablarda STEAM laboratoriyalari yaratilib, o'quvchilarni dasturlash, robotexnika, 3D va san'atni birlashtirishga undamoqda.

Project Lead The Way PLTW dasturi orqali boshlang'ich sinflarda muhandislik va texnologiya o'qitilmoqda. Bu dastur o'quvchilarga ilmiy va texnologik muammolarni yechishda amaliy tajriba va jamoaviy ishni o'rgatadi.

Shuningdek, o'quvchilarga "coding" va robotexnikaga asoslangan darslar o'qitiladi.

Yaponiyada STEAM pedagogikasi ta'limning ajralmas qismiga aylangan. O'quvchilarni dasturlash, robotexnika va ilmiy eksperimentlar orqali o'qitish an'anaviy ta'lim usullariga qo'shimcha sifatida qaraladi. Yaponiyada ba'zi maktablar STEAM markazlari tashkil etgan va o'quvchilarga turli sohalarida loyihalar yaratishga imkon beradi. Bu o'quvchilarga texnologiyalardan qanday foydalanish, yangi g'oyalar yaratish va innovatsion yechimlarni ishlab chiqish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'quvchilarga muhandislik dizayni va dasturlash kabi fanlarni o'rgatishda zamonaviy texnologiyalar, masalan, robototexnikadan foydalaniladi.

Finladiyada esa bu ko'rsatkich juda yuqori darajada. Bu mamlakatda o'quvchilarga ilmiy va texnologik bilimlarni san'at bilan birlashtirishga alohida e'tibor beriladi. PISA dasturi orqali o'quvchilarga analitik fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradigan loyihalar taqdim etiladi. O'quvchilar ta'lim jarayonida o'zlari yaratgan ishlanmalarni, masalan, san'at asarlari yoki ilmiy loyihalari bilan qatnashadilar. Shuningdek maktablarda STEAM markazlari va "maker spaces" ya'ni yaratish joylari tashkil etilgan. O'quvchilar bu yerda robotlar yaratishadi, dasturlash texnologiyalarini olib borishadi yoki loyihalar ustida ishlashadi.

Shvetsiya ta'lim bilan STEAM ni integratsiyalagan ilg'or mamlakatlardan biri hisoblanadi. Bu davlatda maktablar yangi texnologiyalar yaratishda yoki robotexnika va 3D modellashni o'rgatishda o'zaro hamkorlikda ishlashadi. O'quvchilarga boshlang'ich sinflardan boshlab "hands-on" loyihalar orqali ilmiy tushunchalar o'rgatiladi. Bu loyiha bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniyatini va innovatsion g'oyalar yaratish imkonini beradi.

Kanada STEAM ta'limini ko'plab maktablarda amalga oshirmoqda. O'quvchilarga matematika va boshqa fanlarni san'at bilan bog'lab o'rgatish, o'zaro hamkorlikda ishlash va ijodkorlikni rivojlantirishga alohida urg'u beriladi. STEAM ta'limi kanadalik o'quvchilarga texnologiyalardan samarali foydalanishni, yangi mahsulotlar yaratishni va o'zlarini ilmiy va san'atij jihatdan ifodalashni o'rgatadi.

Singapurda STEAM ta'limi "InoAsia" kabi dasturlar orqali rivojlangan. Bu dastur o'quvchilarga innovatsion fikrlashni rivojlantirish, dasturlashni o'rgatish va texnologiyalarga asoslagan loyihalar yaratishga yo'naltirilgan.

O'quvchilar "learning by doing" yondashuvi yordamida STEAM fanlarida amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

Xorijiy davlatlar boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvini qo'llashda yangi texnologiyalar, ilmiy tajribalar, san'at va muhandislikni birlashtirib o'quvchilarga ijodiy va innovatsion fikrlashni rivojlantirishga katta ahamiyat bermoqda. Yondashuv o'quvchilarning kelajakda muvaffaqiyatlari uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Kelajakda nafaqat Yevropa davlatlarida balki O'zbekistonda ham yuqori malakali muhandislar, yuqori texnologiyali ishlab chiqarish mutaxassislariga talab juda yuqori bo'ladi. O'zbekiston ta'lim tizimi uchun STEAM metodologiyasining bir qator foydalari bor. Bu yondashuv nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, balki ularni zamonaviy mehnat bozori uchun tayyorlashga xizmat qiladi.

O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishida yuqori texnologiyalar va innovatsion sohalar katta rol o'ynaydi. STEAM ta'limi kelajakdagi kasblarga tayyorlashga yordam beradi. Masalan, muhandislar, dizaynerlar va boshqa innovatsion sohalarida ishlaydigan mutaxassislar STEAM ta'limining mahsuli bo'lishi mumkin. O'zbekistonda ham maktablarda o'quvchilar bilimini baholash tizimi bo'yicha loyihalar amalga oshirilmoqda.

STEAM metodologiyasi san'atni texnologiya va ilm-fan bilan integratsiya qilishni ta'minlaydi. O'zbekistonda san'at va madaniyat katta e'tibor berilgan. STEAM orqali san'at texnologiyani birlashtirish, o'quvchilarga o'zlarini yaratishda va ilmiy, texnologik tushunchalarni san'atda qo'llashda yangi imkoniyatlar yaratadi. STEAM ta'limi turli sohalarini birlashtiradi, bu esa o'quvchilarga fanlararo yondashuvini o'rganish imkoniyatini beradi. Masalan, matematika va fizika bilimlarini san'at va dizayn bilan birlashtirib, o'quvchilar ko'proq real hayotdagi masalalarni hal qilishga qodir bo'ladilar. Bugungi kunda texnologik savodxonlik juda muhim.

STEAM ta'limi o'quvchilarga zamonaviy texnologiyalarni o'rganish imkonini beradi, bu esa ularni XXI asrning raqamli iqtisodiyotida muvaffaqiyatli bo'lishga tayyorlaydi. Dasturlash, robotexnika, raqamli dizayn kabi ko'nikmalar o'quvchilarga raqamli dunyoda muvaffaqiyatli ishlash imkonini beradi. O'zbekiston uchun STEAM metodologiyasini ta'lim tizimiga kiritish, global raqobatdoshlikni oshiradi. O'quvchilarga zamonaviy bilimlarni o'rgatish, ularning global, innovatsion yondashuvni olib keladi. Bu yondashuv o'quvchilarga texnologiyalarga oid ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Bu esa, o'z navbatida, mamlakatning kelajakdagi iqtisodiy rivojlanishiga va global raqobatdoshlikligiga katta ta'sir ko'rsatadi. STEAM metodologiyasi o'qituvchilarga yangi ta'lim yondashuvlarini qo'llash va o'z malakalarini oshirish imkonini beradi. O'qituvchilar ilmiy va texnologik jarayonlarni o'quvchilarga samarali tarzda yetkazish uchun yangi metodlar va usullarni o'zlashtiradilar.

Xulosa. qilib aytganda, an'anaviy ta'limning maqsadi bilimlarni o'rgatish va bu bilimlardan fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish. Endi an'anaviy ta'lim tizimi bilan o'rta maktabdagi STEAM yondashuvini solishtirilsa, STEAM o'quvchi yoshlarni mustaqil izlanishga, tajriba o'tkazishga, modellar tuzish, robotlar ixtiro qilishga mustaqil ravishda yangiliklar yaratishga, innovatsiyalar joriy qilishga undaydi. STEAM o'quvchilarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Bokiye G.O. The structure of the extensive curriculum is the basis of the effectiveness of the education. // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences: -Great Britain, 2019, №12. –P. 102-106 (13.00.01. №2).
2. Bokiye G. O. // Factors Providing Interconnectivity between Higher Education Stages and Qualification Upgrading Courses Integration as Pedagogical Phenomenon. Eastern European Scientific Journal. - GermaniY. 2019, №1. –P. 154-159. (13.00.01.№1)
3. Bokiye G. O. Factors ensuring continuity between higher education levels and continuing education courses // The American Journal of Social Science and Education Innovations: - USA , December, 2020. –P. 115-121.
4. G. Yeldasheva, G.Karimova -Ta'lim -tarbiya texnologiyalari va jahon tajribasi moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent. 2018 yil.
5. Mamatmurodova M. Boshlang'ich ta'limda STEAM texnologiyasidan foydalanish orqali o'quvchilarda kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish. 116-118. www.uzresearchers.com.
6. Gulrukh Hasanova . 2021.The effect of mimics ad vision in teacher -student communication. International scientific and current research conferences. 61-64.

Boqiyev G'ulomjon Ochilovich,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti, "Pedagogika va o'qitish metodikasi"
kafedrası v.b.professori
Qoraqulova Manzura To'rayevna,
Pedagogika mutaxassisligi magistranti

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA OILADA MILLIY TARBIYANING TASHKIL ETILISHI

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilada milliy tarbiyani shakllantirish tamoyillari, milliy tarbiyani rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari haqida fikr yuritilgan. Kelajak yosh avlod tariximiz, urf-odatlarimiz, an'analarimizni bilishi zarurligi. Ularni Vatanga sadoqatli, oilaga mas'uliyatli, ota-onaga hurmatda va mehr-oqibatli qilib tarbiyalash hamda sabr-toqatlilik va halollik kabi tushunchalarni singdirib borishimiz zarurligi haqida bilishingiz mumkin.

Kalit so'zlar: Milliy tarbiya, oila, vatan, an'ana, millat, mas'uliyat, qadriyat.

Abstract: This article discusses the principles of forming national education in the family, the main directions of developing national education. The need for the future young generation to know our history, customs, and traditions. You can learn about the need to educate them to be loyal to the Motherland, responsible for the family, respectful and kind to their parents, and to instill concepts such as patience and honesty.

Key words: National education, family, homeland, tradition, nation, responsibility, value.

Аннотация: В данной статье рассматриваются принципы национального воспитания в семье, основные направления развития национального воспитания. Будущему молодому поколению необходимо знать нашу историю, обычаи и традиции. Можно узнать о необходимости воспитывать в них верность Родине, ответственность за семью, уважительное и доброе отношение к родителям, прививать такие понятия, как терпение и честность.

Ключевые слова: Национальное воспитание, семья, родина, традиция, нация, ответственность, ценность.

Kirish. Kompetensiyaviy yondashuv o'z mohiyatiga ko'ra, bolaning ta'lim va tarbiya jarayonida nazariy bilimlar bilan birga amaliy ko'nikmalar, malakalar va bolaning shaxsiy rivojlanishiga yo'naltirilgan yondashuvdir. Bu yo'ndashuv asosida bolaning ijtimoiy hayotga moslashishi va mustaqil qaror qabul qilishi, fikrlash qobiliyatini shakllantirishi, muammolarni hal qilish va o'z kasbiy faoliyatida samarali va faol ishlash qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunda ota-onalar farzandlarida hayotiy ko'nikmalar va milliy qadriyatlarini shakllantirib borishi lozim. Shunda oilada milliy tarbiya samarali yo'lga qo'yiladi. O'zbek milliy madaniyatining mashhur vakillaridan biri, ma'rifatparvar shoir Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek **"Tarbiya biz uchun yo hayot- yo mamot, yo najot- yo halokat, yo saodat- yo falokat masalasidir"** degan ma'noli so'zlari ham bejizga emas. Biz farzandimiz tarbiyasiga befarq bo'lar ekanmiz, millatni jar yoqasiga olib kelamiz. Eng avvalo tarbiyani o'zimizdan boshlashimiz kerak. Bola eshitganidan emas, ko'rganidan o'rnak olib tarbiyalanib boradi.

"Hech bir ota o'z farzandiga xulq-u odobdan buyukroq meros berolmaydi" /136-hadis/ Ota-onah barm, davlat boshlig'imi yoki oddiy odammi eng avvalo farzand tarbiyasida mas'uldir.

XI asrning buyuk mutafakkiri va shoiri Yusuf Xos Hojib "Agar bolaning xulqi yomon bo'lsa, bunda bolaning aybi yo'q, hamma ayb-otasida" degan. Shuning uchun ham farzandlar tarbiyasiga ota katta e'tibor berishi lozim.

Oilaviy munosabatlarni huquqiy tartibga solishdan asosiy maqsad oilaning mustahkam bo'lishidan, oilaviy munosabatlarni o'zaro muhabbat, ishonch, hurmat va hamjihatlik zahirida, barcha a'zolarining mas'ulligi hissi asosida qurishdan iborat. Ushbu maqsad Oila kodeksining va boshqa qonun hujjatlarining asosiy g'oyasi hisoblanadi.

Oila qonunlarining muhim vazifalaridan va maqsadlaridan biri - fuqarolarning oila oldidagi o'z mas'uliyatlarini his qilishdan iborat.[1]

Ushbu moddaning davomida esa, oila jamiyatning boshlang'ich asosiy hujayrasi sifatida muqaddas ekanligi, oila munosabatlariga biron-bir shaxsning o'zboshimchalik bilan aralashishiga yo'l qo'yilmasligi, oilani muhofaza qilish faqat oila huquqiy normalari bilan emas, balki ijtimoiy ta'minotga oid huquqlar, mehnat huquqi, turar-joy normalari bilan ham himoya qilinishi uqtirib o'tiladi.

Kodeksning 2-moddasida oilaviy munosabatlarni tartibga solish erkak va ayolning ixtiyoriy ravishda nikohlanib tuzgan ittifoqi ekanligi, er va xotinning shaxsiy hamda mulkiy huquqlari tengligi, ichki oilaviy masalalarning o'zaro kelishuv yo'li bilan hal qilinishi, oilada bolalar tarbiyasi, ularning farovon hayot kechirishi va kamoloti haqida g'amxo'rlik qilish, voyaga yetmagan va mehnatga layoqatsiz oila a'zolarining huquq va manfaatlarini himoya qilish ustuvorligi tamoyillari asosida amalga oshirilishi belgilab qo'yilgan.[2]

Ma'lumki, oila insonning o'zligini anglashi, qobiliyati va iqtidorining shakllanishi, erkin shaxs sifatlarini namoyish eta olishi uchun muhim bo'lgan ijtimoiy makondir. Oila nafaqat insonga, balki jamiyatga ham juda zarur bo'lib, u ijtimoiy munosabatlarning takomillashuviga, avlodlar davomiyligini ta'minlashga va tarbiyalashga xizmat qiladi. Oila o'zining barcha a'zolari – kattalarda ham, bolalarda ham uzoqni ko'zlagan mehnat ko'nikmalarini, tadbirkorlikni shakllantira oladi. Xoh ishga, xoh ijodga nisbatan tabiiy ehtiyojlarni baholash va rivojlantirishga imkoniyat bera oladi. Inson hech qayerda o'zini oiladagidek erkin his qila olmaydi.

Oilaviy tarbiyaning asosiy namunaviy shakli – bu er-xotinning o'zaro izzat-hurmati, xushmuomala va shirinso'zligi, bir-biriga yordam berishi va hamjihatligidir. Bu bolalar tarbiyasida ham muhim ahamiyatga ega. Chunki, farzand aytilgan nasihatni esidan chiqarishi mumkin, lekin ko'rganini hech qachon esdan chiqarmaydi. Tarbiyaning bu jihatiga e'tibor berish lozim. Ko'pchilik olimlarning ta'kidlashicha, oila tarbiyasi mazkur oilaning mustahkamligini saqlashda, undagi munosabatlarni aniq maqsadlarga qaratish va yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur olimlarning fikricha, oila qurishdan maqsad bolalar tarbiyasi bilan bog'langan bo'lsa, er-xotinning shaxs sifatida yanada rivojlanib borishini asoslasi hamda oila uchun zaruriy narsalarni, uying shinam va orastaligini ta'minlashga qaratilgan bo'lsagina, oilaviy munosabatlar yanada mustahkamlanadi.[4]

Oila tarbiyasi asosan ota-onalar va oilaning yoshi katta a'zolari tomonidan amalga oshiriladi. Oila tarbiyasida muvaffaqiyatga erishish ko'p jihatdan oilada ham ota, ham onaning bo'lishi, ularning birdamlik va tenglikka erishishi, kuch-g'ayratlarini birlashtirishiga bog'liqdir.

Oila tarbiyasi deganda, bola rivojlanishi uchun eng qulay shart-sharoitlarni yaratishga yo'naltirilgan, uni ijtimoiy hayotga tayyorlashga, har tamonlama kamol topgan shaxsni shakllantirishga qaratilgan faoliyat tushuniladi. Sharq axloqshunosligidan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, oila tarbiyasi bolaning tug'ilgan kunidanoq boshlanadi, uning to'la mustaqil, individual va o'ziga xos bo'lgunicha uzluksiz davom etadi. Oila tarbiyasi inson hayotining oxirigacha amalga oshadi.

Bola tarbiyasida ota-onadan tashqari mahalla, qo'ni-qo'shni, qarindosh-urug', buvi-buvalarning ham ta'siri katta ahamiyatga egadir.

Vazirlar Mahkamasi huzuridagi "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi zimmasiga yuklatilgan va bu borada bir qator ishlar olib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-fevraldagi "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5938-sonli farmonida soha rivojini, xususan, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, zamonaviy namunali oilani shakllantirish, uning ma'naviy-axloqiy negizlari va an'anaviy oilaviy qadriyatlarini mustahkamlash bo'yicha maqsadli ishlarni olib borish asosiy vazifalardan biri etib belgilangan bo'lib zamonaviy oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy asoslari samaradorligini oshirishda metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Milliy tarbiya esa inson shaxsini shakllantirishda milliy meros, an'ana va qadriyatlardan samarali foydalanish, har bir shaxsning ma'naviy kamolotiga, o'ziga milliy yo'nalish berishga ham harakat qilishidir. Tarbiya ko'rgan kishilar qanchalik umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirmasinlar, ular hamma vaqt muayyan bir millatning vakili bo'lib qolaveradilar. Millatlar qanchalik yaqinlashmasin, ularning vakillari ma'naviy jihatdan butunlay uyg'unlashib ketmaydi. Shunday millat mavjud ekan, uning ma'naviyati bilan bog'liq bo'lgan tarbiyaning o'ziga xos milliy usullari, mazmuni va yo'nalishi doim takomillashib boradi. Yana shuni aytib o'tish kerakki, ta'lim, tarbiya har qanday sharoitlarda ham sof milliy an'analar, milliy tajriba doirasida qolib ketishi mumkin emas. Ta'lim va tarbiya ishlarida sof milliy mezonlar, an'analar bilan cheklanish komil inson shaxsi shakllanishi imkoniyatlarini chegaralab qo'yadi. Har qanday milliy tarbiya umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'langandagina yaxshi natija beradi. Ta'lim va tarbiya ishlari o'rtasidagi birlik hamma vaqt ham katta amaliy va ilmiy ahamiyat kasb etib kelgan. Lekin o'zbek milliy pedagogikasining asosiy xususiyatlaridan biri yoshlarni hayotiy qarashda, dunyoqarashi, iymon va e'tiqodini shakllantirishda tarbiyaga birinchi darajali e'tibor berishdir. Insonning dastavval axloqi va odobi shakllanadi, u o'zini shaxs sifatida taniydi va boshqalar bilan munosabatda bo'la boshlaydi. Tarbiya ham ta'limdir.

Dastlabki davrlarda, bolaning axloqi va odobi, mehnatga, boshqalarga munosabatining ma'naviy zaminlari yuzaga keladi. Bola tug'ilishi bilan oq oiladagi muhit, o'zaro munosabatlar, bir-birini hurmat qilish, o'zaro aloqalarni ko'radilar. Tarbiya - inson ma'naviy kamolotining birinchi asosiy poydevori bo'lib hisoblanadi. Yaxshi oilada tarbiyalanib, axloq va odobning muayyan normalarini bilgan, hayot faoliyatida ularga asoslanadigan yoshlargina ma'naviy kamolotning kengroq imkoniyatlariga ega bo'ladi. Tarbiya zamini yaxshi bo'lmagan yoshlarda ta'lim olishga, bilim asoslarini egallashga, mehnat qilib amaliy malakalar hosil qilishga ishtiyoq ham bo'lmaydi. Bu haqda donolar shunday hikmatli so'zni aytganlar: Kishida odob bo'lsa, ilm ham bo'lishi mumkin. Odob aqlga bog'liq narsa. Aql ustiga odob qo'shilsa, nur ustiga a'lo nur bo'ladi. Ulug'lik aql-u odob bilan, boylik, qadr, saxovat bilan, quvvat qadri-bahodirlik bilan oshadi. Insonning axloqiy tarbiyalanganligi, uning tevarak-atrofdagi narsalarga bo'lgan turli-tuman munosabatlaridan namoyon bo'ladi. U insonning hislarida, kechinmalarida ifodalanadi hamda xulq-atvorida, xatti-harakatida ko'rinadi. Axloqiy tarbiyaning maqsadi-shaxsning axloqiy shakllanishidir.

Xulosa. Milliy tarbiya-bu umuminsoniy pedagogik madaniyatning xususiy, bir xalq tajribasida muayyan namoyon bo'lishidir. Demak, milliylik tabiiy va shu sababdan-birlamchi, umuminsoniylik-milliyliklar orasidagi umumiylik, uyg'unlik, shu sababdan u hosiladir. Hozirgi kunda oila, ta'lim muassasalari, davlat tashkilotlari va nodavlat tashkilotlar, ota-onalarda boy milliy tarbiyaviy merosimiz to'g'risida bilimlar shakllanmoqda va ularni o'rganish, saqlash, targ'ib qilish, o'rgatish orqali milliy fazilatlarining avlod-dan-avlodga bezavol o'tib borishini ta'millamoqdamiz desak adashmagan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Bokiyeu G.O. The structure of the extensive curriculum is the basis of the effectiveness of the education. // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences: -Great Britain, 2019, №12. –P. 102-106 (13.00.01. №2).
2. Bokiyeu G. O. // Factors Providing Interconnectivity between Higher Education Stages and Qualification Upgrading Courses Integration as Pedagogical Phenomenon. Eastern European Scientific Journal. - GermaniY. 2019, №1. –P. 154-159. (13.00.01.№1)
3. Bokiyeu G. O. Factors ensuring continuity between higher education levels and continuing education courses // The American Journal of Social Science and Education Innovations: - USA , December, 2020. –P. 115-121.
4. G. Yeldasheva, G.Karimova -Ta'lim -tarbiya texnologiyalari va jahon tajribasi moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent. 2018 yil.

5. Mamatmurodova M. Boshlang'ich ta'limda STEAM texnologiyasidan foydalanish orqali o'quvchilarda kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish. 116-118. www.uzresearchers.com.
6. Gulrukh Hasanova . 2021.The effect of mimics ad vision in teacher -student communication. International scientific and current research conferences. 61-64.
7. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksiga sharhlar. – Toshkent: Adolat, 2000,11-bet
8. Vasileva N. Семья как философская проблема: Сб. Сила первого взгляда. – М., 1998. Савинов Л.И. Семья и общество : история, современность и взгляд в будущее.-Саранск., 1992. Малыгин Г.С. Смысл жизни и жизнь смысла.-Иркутск., 1998.
9. Qarang:Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'at/ O'zR Prezideni huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi, O'zbekiston faylasuylari milliy jamiyati;tahrir hay'ati:X.Sultonov va boshq;tuzuvchi va mas'ul muharrir Q. Nazarov. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2009.456-bet.
10. Oila institutini mustahkamlash konsepsiyasi qabul qilindi-3.07.2018. <https://www.gazeta.uz/oz/2018/07/03/oila>.

Maxmudova Gulnoza Yo'ldoshevna,
Buxoro innovatsiyalar universiteti, 2- bosqich magistranti

PEDAGOGIK QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHDA AMALIY MASHG'ULOTLARNING ROLI

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lg'usi o'qituvchilarning pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida amaliy mashg'ulotlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida nazariy bilimlarning amaliyot bilan uyg'unlashuvi pedagogik mahoratni shakllantirishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Amaliy mashg'ulotlar orqali talabalarning dars o'tish metodikasini o'zlashtirishi, sinf bilan ishlash ko'nikmalari va refleksiv tahlil qobiliyatlari rivojlanadi. Shuningdek, maqolada amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish yo'llari, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari hamda bo'lg'usi o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga ta'siri yoritiladi. Tadqiqot natijalari pedagogik ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Pedagogik qobiliyatlar, amaliy mashg'ulotlar, metodika, pedagogik kompetensiya, innovatsion texnologiyalar, ta'lim sifati, refleksiya, kasbiy tayyorgarlik.

Annotation: This article analyzes the role of practical training in the development of pedagogical abilities in future teachers. The integration of theoretical knowledge with practical experience is one of the key conditions for shaping pedagogical mastery. Through practical sessions, students enhance their lesson delivery techniques, classroom management skills, and reflective analysis abilities. Additionally, the article explores effective methods for organizing practical training, the use of innovative pedagogical technologies, and their impact on the professional preparation of future teachers. The study results provide practical recommendations for improving the quality of teacher education.

Key words: Pedagogical abilities, practical training, methodology, pedagogical competence, innovative technologies, education quality, reflection, professional preparation.

Аннотация: В данной статье анализируется роль практических занятий в развитии педагогических способностей будущих учителей. Интеграция теоретических знаний с практическим опытом является одним из ключевых условий формирования педагогического мастерства. Практические занятия способствуют развитию у студентов навыков проведения уроков, управления классом и рефлексивного анализа. Кроме того, в статье рассматриваются эффективные методы организации практических занятий, использование инновационных педагогических технологий и их влияние на профессиональную подготовку будущих педагогов. Результаты исследования включают практические рекомендации по повышению качества педагогического образования.

Ключевые слова: Педагогические способности, практические занятия, методика, педагогическая компетентность, инновационные технологии, качество образования, рефлексия, профессиональная подготовка.

Kirish: Zamonaviy ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi masalasi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ta'lim sifatini oshirish va pedagogik jarayonda samaradorlikka erishish uchun kelajakdagi o'qituvchilar nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy ko'nikma va qobiliyatlarga ham ega bo'lishlari lozim. Pedagogik qobiliyatlarning rivojlanishi nafaqat o'qituvchining shaxsiy yondashuvi, balki ta'lim tizimidagi metodik va amaliy yondashuvlar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, amaliy mashg'ulotlarning ushbu jarayonda tutgan o'rni muhim bo'lib, ular orqali talabalarning kasbiy kompetensiyalari shakllanadi, o'qituvchilik faoliyatiga tayyorgarlik jarayoni samarali yo'lga qo'yiladi.

Pedagogik qobiliyatlar o'qituvchining kasbiy faoliyatida asosiy o'rin tutadi. Ular ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarga ta'lim berish metodlarini to'g'ri tanlash va dars jarayonida o'z pedagogik mahoratini namoyon qilish imkonini beradi. Shu boisdan, pedagogik

ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilar uchun nazariy bilimlar bilan birga amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish juda muhimdir. Amaliy mashg'ulotlar orqali talabalar o'zlarining pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirish, kasbiy muammolarni hal qilish bo'yicha tajribaga ega bo'lishlari va o'qituvchilik faoliyatida zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishlari mumkin.

Zamonaviy pedagogika fanida amaliy mashg'ulotlarning samaradorligi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Tadqiqotlarga ko'ra, nazariy bilimlar bilan cheklangan pedagogik ta'lim jarayoni bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini yetarlicha rivojlantira olmaydi. Bunday yondashuv pedagogik faoliyatni faqatgina bilim olish darajasida emas, balki real muhitda sinab ko'rish va amaliy tajriba orttirish orqali shakllantirishni talab qiladi. Shu nuqtayi nazardan, amaliy mashg'ulotlar pedagogik faoliyatning ajralmas qismi sifatida qaralishi va ta'lim jarayonida yetarlicha e'tibor qaratilishi lozim.

Amaliy mashg'ulotlarning pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishdagi o'rni shundaki, ular talabalarga nazariy bilimlarni real vaziyatlarda qo'llash imkoniyatini beradi. O'qituvchilik kasbiga tayyorlanayotgan talabalar amaliy mashg'ulotlar orqali dars o'tish texnikalarini o'zlashtiradi, sinf bilan ishlash bo'yicha tajriba orttiradi va pedagogik metodlarni amaliyotda sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, amaliy mashg'ulotlar refleksiv o'rganish jarayonini kuchaytiradi, bu esa o'z navbatida, bo'lajak o'qituvchilarning o'z faoliyatini baholash va takomillashtirishiga yordam beradi. Refleksiv yondashuv orqali talabalar o'z pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirish yo'lida mustaqil fikrlash, o'z xatolarini tahlil qilish va ulardan saboq olish imkoniga ega bo'ladilar.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining jadal rivojlanishi pedagogik qobiliyatlarni shakllantirish jarayonida yangi innovatsion usullarni qo'llash imkoniyatini yaratmoqda. Interfaol ta'lim usullari, simulyatsion darslar, amaliy seminarlar va o'quv-metodik treninglar orqali bo'lajak o'qituvchilar o'z pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin. Xususan, texnologik vositalardan foydalangan holda dars o'tish, rolli o'yinlar va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashgan ta'lim usullarini qo'llash o'qituvchining kasbiy mahoratini yanada oshirishga xizmat qiladi. Amaliy mashg'ulotlarning bunday shakllari nafaqat bilim berish, balki talabalar orasida ijodiy yondashuv, mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Shu bilan birga, amaliy mashg'ulotlarning samarali bo'lishi uchun ularni to'g'ri rejalashtirish va tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Amaliy mashg'ulotlarning sifati o'quv dasturiga qanday kiritilganligi, ularning mazmuni va talabalar faoliyatini qanchalik rag'batlantira olishi bilan bevosita bog'liq. Agar amaliy mashg'ulotlar talabalarni faol ishtirok etishga undamasa yoki nazariy bilimlarning amaliyot bilan bog'lanishi yetarli darajada ta'minlanmasa, bunday mashg'ulotlar pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishda yetarlicha samarador bo'lmaydi. Shu sababli, o'qituvchi tayyorlash jarayonida amaliy mashg'ulotlarni loyihalashda ularning interfaoligi, o'quvchilarning ishtirokini ta'minlash va o'z-o'zini baholash jarayonlariga ahamiyat berish lozim.

Amaliy mashg'ulotlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular orqali bo'lajak o'qituvchilar o'quvchilar bilan real muloqot qilish ko'nikmalarini o'zlashtiradilar. Pedagogik faoliyat nafaqat bilim berish, balki shaxslararo munosabatlarni shakllantirish, o'quvchilarning ehtiyoj va qiziqishlarini tushunish, ularning ta'limga bo'lgan munosabatiga ta'sir ko'rsatish bilan ham bog'liq. Amaliy mashg'ulotlar bu borada bo'lajak o'qituvchilarga real tajriba orttirish va o'quvchilarga qanday yondashish kerakligini o'rganish imkoniyatini beradi. Xususan, dars jarayonida muammoli vaziyatlarni hal qilish, o'quvchilarning faolligini oshirish va ularning motivatsiyasini qo'llab-quvvatlash bo'yicha tajribalar o'tkazish orqali pedagogik qobiliyatlar yanada rivojlanadi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish va ularning amaliy mashg'ulotlar orqali shakllanishi masalasi uzoq yillardan buyon turli ilmiy tadqiqotlarda keng o'rganilib kelmoqda. Ushbu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar o'qituvchilik kasbining o'ziga xos jihatlari, ta'lim jarayonida amaliy mashg'ulotlarning o'rni, pedagogik

kompetensiyalarni shakllantirish strategiyalari kabi masalalarni qamrab olgan. Pedagogik psixologiya, metodika va didaktika sohalarida olib borilgan tadqiqotlar o'qituvchilik faoliyatining nazariy va amaliy asoslarini belgilab beradi, bu esa kelajakdagi o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik qobiliyatlarning rivojlanishi bo'yicha olib borilgan ilk tadqiqotlar XX asrning boshlariga borib taqaladi. O'sha davrda ta'lim jarayonining asosiy e'tibori nazariy bilimlarning yetkazilishiga qaratilgan bo'lsa-da, amaliy mashg'ulotlarning o'rni va ahamiyati haqida ham muayyan ilmiy fikrlar ilgari surilgan. Xususan, Jon Dyui (Dewey, 1916) o'zining ta'lim falsafasida amaliy tajriba orqali o'rganish konsepsiyasini ilgari surgan bo'lib, bu nazariya pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlarning zarurligini ta'kidlaydi. Dyui ta'lim jarayonida eksperimentallik va amaliy mashg'ulotlarning muhimligini ilgari surgan ilk olimlardan biri hisoblanadi. Uning fikriga ko'ra, o'qitish faqatgina nazariy bilim berishdan iborat bo'lmay, balki o'quvchilarni real muhitda faoliyat olib borishga o'rgatishi kerak.

XX asrning ikkinchi yarmida pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar yanada kengayib, nazariy yondashuvlar amaliy mashg'ulotlar bilan bog'liq holda o'rganila boshlandi. Lev Vygotskiy (Vygotsky, 1978) o'zining madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida ta'lim jarayonida interfaol muhit va ijtimoiy o'zaro ta'sirning ahamiyatini ta'kidlagan. Uning fikriga ko'ra, pedagogik qobiliyatlar nafaqat individual ravishda shakllanadi, balki ular o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorligi natijasida ham rivojlanadi. Shu sababli, amaliy mashg'ulotlar o'qituvchilar uchun kasbiy rivojlanishning ajralmas qismi bo'lib, ular orqali talabalarning o'z-o'zini anglash, muammolarni hal qilish va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi.

Bugungi kunda pedagogik qobiliyatlarning shakllanishi bo'yicha tadqiqotlar turli xil yondashuvlar orqali olib borilmoqda. Zamonaviy pedagogika va ta'lim metodikasida amaliy mashg'ulotlarning roli tobora ortib bormoqda. Xususan, Kolbning tajribaviy ta'lim nazariyasi (Kolb, 1984) pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish jarayonida amaliy tajribaning beqiyos ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Kolb ta'lim jarayonini to'rt bosqichli model orqali tushuntirib, nazariy bilimlar va amaliy tajriba o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ko'rsatib beradi. Ushbu model amaliy mashg'ulotlarni pedagogik jarayonda qo'llashning samaradorligini tasdiqlovchi ilmiy asoslardan biri sifatida qaraladi[1].

Shuningdek, pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha zamonaviy yondashuvlardan biri bu refleksiv ta'lim konsepsiyasidir. Shon (Schön, 1983) o'z tadqiqotlarida o'qituvchilar kasbiy faoliyatida refleksiya jarayoni muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, pedagogik qobiliyatlarning rivojlanishi nafaqat tajriba orttirish, balki ushbu tajribani tahlil qilish va undan xulosalar chiqarish orqali ham amalga oshiriladi. Shu sababli, amaliy mashg'ulotlar nafaqat dars o'tish jarayonini shakllantirishi, balki bo'lajak o'qituvchilarning o'z faoliyatini baholash va takomillashtirish qobiliyatini ham oshirishi kerak[2].

O'zbekistonda ham pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish va amaliy mashg'ulotlarning o'rni masalasida bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, O'zbekiston pedagogika olimlari ta'lim jarayonida nazariy va amaliy yondashuvlarning uyg'unlashuvi masalasiga alohida e'tibor qaratmoqda. Jumladan, Yo'ldoshev (2019) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida interfaol metodlar va amaliy mashg'ulotlarning ahamiyati ta'kidlangan. U o'z ishlarida ta'lim jarayonida innovatsion metodlarning joriy etilishi pedagogik qobiliyatlarni shakllantirishda qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qilgan[4].

Bugungi kunda ta'lim sohasida amaliy mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan bir qator tadqiqotlar olib borilmoqda. Xususan, Jahon Banki (2021) va YuNESKO (2022) tomonidan e'lon qilingan hisobotlarda pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish jarayonida amaliy mashg'ulotlarning o'rniga alohida e'tibor qaratilgan[6]. Ushbu tadqiqotlarda ta'lim sifati va pedagogik tayyorgarlik jarayoni o'rtasidagi bog'liqlik ilmiy asoslangan holda ko'rsatilib, amaliy mashg'ulotlarning o'qituvchilik kasbiga tayyorlanayotgan talabalarga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilingan[5].

Shuningdek, zamonaviy yondashuvlardan biri sifatida simulyatsion ta'lim texnologiyalari keng qo'llanilmoqda. Bu borada olib borilgan tadqiqotlarda virtual o'quv muhitlari, real dars jarayonlarini modellash va amaliy mashg'ulotlarni interfaol shakllarda o'tkazish pedagogik qobiliyatlarning rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi ilmiy asosda o'rganilgan. Xususan, Anderson va Kratvol (2001) tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim jarayonining taksonomiyasi bo'yicha o'qituvchilarning reflektiv va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha maxsus metodikalar tavsiya qilingan[3].

Pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish masalasi xalqaro va milliy miqyosda keng tadqiq etilgan bo'lsa-da, ushbu yo'nalishda hali ham to'liq hal etilishi lozim bo'lgan muammolar mavjud. Jumladan, amaliy mashg'ulotlarning pedagogik jarayonga integratsiyasi, zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorligi va interfaol ta'lim metodlarining pedagogik qobiliyatlarni shakllantirishga ta'siri hali ham ilmiy izlanishlarni talab qiladigan muhim yo'nalishlar sirasiga kiradi. Shu sababli, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida amaliy mashg'ulotlarning ilmiy-nazariy asoslarini yanada chuqur o'rganish zarur.

Natija va tahlil. Ushbu tadqiqot doirasida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlarning ahamiyati tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, amaliy mashg'ulotlar o'qituvchilik kompetensiyalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotda ishtirok etgan talabalarining aksariyati amaliy mashg'ulotlarning ularning kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatganini ta'kidladilar.

Tadqiqot doirasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, bo'lajak o'qituvchilar amaliy mashg'ulotlarning ularning pedagogik qobiliyatlariga qanday ta'sir ko'rsatganini quyidagi yo'nalishlar bo'yicha baholadilar: dars o'tish ko'nikmalari, sinf bilan ishlash tajribasi, innovatsion metodlarni qo'llash, reflektiv fikrlash va pedagogik moslashuvchanlik. Quyidagi jadvalda ushbu yo'nalishlar bo'yicha talabalarining fikrlari aks ettirilgan.

1-jadval. Amaliy mashg'ulotlarning pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishga ta'siri (%)

Pedagogik qobiliyatlar	Kuchli rivojlangan	O'rtacha rivojlangan	Kam rivojlangan	Rivojlanmagan
Dars o'tish ko'nikmalari	65%	25%	7%	3%
Sinf bilan ishlash tajribasi	60%	30%	8%	2%
Innovatsion metodlar qo'llash	55%	35%	7%	3%
Reflektiv fikrlash	50%	38%	9%	3%
Pedagogik moslashuvchanlik	58%	32%	8%	2%

Yuqoridagi natijalardan ko'rinib turibdiki, talabalar orasida dars o'tish ko'nikmalari va sinf bilan ishlash tajribasi eng yuqori baholangan. Bu amaliy mashg'ulotlarning o'qituvchilik mahoratini oshirishda muhim ahamiyat kasb etishini tasdiqlaydi. Shuningdek, innovatsion metodlarni qo'llash va reflektiv fikrlash bo'yicha ham talabalar o'z qobiliyatlarini yaxshilaganliklarini bildirganlar.

Tahlil. Natijalar shuni ko'rsatadiki, amaliy mashg'ulotlar o'qituvchilik kasbiga tayyorlanayotgan talabalar uchun muhim o'quv jarayonlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, dars o'tish texnikalari, sinf boshqaruvi va o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashish kabi qobiliyatlar amaliy tajriba orqali yaxshiroq shakllanadi. Shu bilan birga, innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish talabalarga qiyinchilik tug'dirganligi kuzatildi. Bu esa ta'lim jarayonida amaliy mashg'ulotlarning tarkibiy qismlarini yanada takomillashtirish zaruriyatini ko'rsatadi.

Refleksiv fikrlash ko'nikmalari bo'yicha natijalar ham qiziqarli jihatni ochib berdi. Talabalarning 50% qismi o'z faoliyatini baholash va takomillashtirish qobiliyatlarini kuchli rivojlantirganligini bildirgan bo'lsa, 9% talabalar bu borada kam rivojlanganligini qayd etgan. Bu shuni anglatadiki, refleksiya jarayonini chuqurlashtirish uchun amaliy mashg'ulotlarda individual tahlil va muhokama imkoniyatlari kengaytirilishi lozim.

Pedagogik moslashuvchanlik bo'yicha natijalar ham ijobiy. 58% talabalar amaliy mashg'ulotlar orqali sinf muhitiga tez moslasha olish qobiliyatini oshirganliklarini bildirgan. Bu pedagogik jarayonda real tajriba orttirishning ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari amaliy mashg'ulotlarning bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini isbotlaydi. Shu bilan birga, pedagogik qobiliyatlarni yanada samarali rivojlantirish uchun amaliy mashg'ulotlarni rejalashtirish va ularning tarkibini boyitish zarur. Ayniqsa, innovatsion metodlarni qo'llash va refleksiv fikrlashni rivojlantirishga ko'proq e'tibor qaratish lozim.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi. Ular orqali bo'lajak o'qituvchilar nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash, pedagogik jarayonda duch keladigan muammolarni hal qilish, sinf bilan ishlash tajribasini oshirish va kasbiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Amaliy mashg'ulotlar samaradorligini oshirish uchun ularning tarkibi, o'tkazish metodikasi va interfaolligi yetarlicha e'tiborga olinishi lozim. Faqat shundagina pedagogik ta'lim jarayoni bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy talabalar asosida yetuk mutaxassis sifatida tayyorlashga xizmat qiladi.

Tavsiyalar. Pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlarning ahamiyati yuqori bo'lib, ularni samarali tashkil etish uchun bir qator tavsiyalarni inobatga olish lozim. Amaliy mashg'ulotlar interfaol usullar asosida tashkil etilishi, talabalar ishtirokini oshirishga qaratilgan bo'lishi zarur. Dars jarayonida real muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan topshiriqlar berish talabalar tajribasini oshiradi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar va refleksiv ta'lim usullaridan keng foydalanish pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Talabalarni tajribali o'qituvchilar bilan hamkorlik qilishga jalb etish va mentorlik tizimini joriy etish kasbiy rivojlanish jarayonini tezlashtiradi. Amaliy mashg'ulotlarni tahlil qilish va natijalarini baholash orqali ularning samaradorligini oshirish lozim. Shu orqali bo'lajak o'qituvchilar ta'lim jarayonida mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va innovatsion yondashuvlarni qo'llash qobiliyatini shakllantiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
2. Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. Basic Books.
3. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman.
4. Yo'ldoshev, A. (2019). "Interfaol ta'lim metodlari va pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish." *O'zbekiston pedagogika jurnali*, 4(1), 45–52.
5. Jahon Banki. (2021). *Ta'lim sifatini oshirish bo'yicha global tahlil*. Washington, D.C.: World Bank Publications.
6. YuNESKO. (2022). *Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim jarayoni: XXI asrga nazar*. Parij: UNESCO Publishing.

Tosheva Aziza Ilxomovna,
Buxoro innovatsiyalar universiteti, 2- bosqich magistranti

BAHOLASH TIZIMINING O'QUVCHILARNING BILIM OLIH VA RIVOJLANISHIGA TA'SIRI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA INNOVATSION METODLAR

Annotatsiya: Mazkur maqolada baholash tizimining o'quvchilarning bilim olish va rivojlanish jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida samarali baholash usullarining roli va ularning o'quvchilar motivatsiyasi, tanqidiy fikrlashi hamda mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritib beriladi. Shuningdek, zamonaviy yondashuvlar va innovatsion baholash metodlari, jumladan, formatif baholash, diagnostik baholash va raqamli baholash texnologiyalarining ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni muhokama qilinadi. Tadqiqotda baholash tizimlarining o'quvchilarning rivojlanishiga ijobiy va salbiy ta'siri bo'yicha ilmiy yondashuvlar tahlil qilinib, ilg'or tajribalar asosida samarali baholash usullari tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: baholash tizimi, formatif baholash, summativ baholash, diagnostik baholash, innovatsion metodlar, raqamli baholash, o'quvchilarning rivojlanishi, motivatsiya, ta'lim sifati, zamonaviy yondashuvlar.

Annotation: This article examines the impact of the assessment system on students' learning and development. It highlights the role of effective assessment methods in enhancing students' motivation, critical thinking, and independent learning skills. Furthermore, modern approaches and innovative assessment methods, including formative assessment, diagnostic assessment, and digital assessment technologies, are discussed in relation to their contribution to improving the quality of education. The study analyzes the positive and negative effects of assessment systems on student development based on scientific approaches and provides recommendations for effective assessment strategies based on best practices.

Key words: assessment system, formative assessment, summative assessment, diagnostic assessment, innovative methods, digital assessment, student development, motivation, education quality, modern approaches.

Аннотация: В данной статье рассматривается влияние системы оценивания на процесс обучения и развития учащихся. Освещается роль эффективных методов оценивания в образовательном процессе, их влияние на мотивацию учащихся, развитие критического мышления и навыков самостоятельного обучения. Также обсуждаются современные подходы и инновационные методы оценивания, включая формативное оценивание, диагностическое оценивание и цифровые технологии оценивания, в контексте повышения качества образования. В исследовании анализируются положительные и отрицательные аспекты систем оценивания, а также предлагаются рекомендации по использованию эффективных методов оценивания на основе передового опыта.

Ключевые слова: система оценивания, формативное оценивание, суммативное оценивание, диагностическое оценивание, инновационные методы, цифровое оценивание, развитие учащихся, мотивация, качество образования, современные подходы.

Kirish: Ta'lim jarayonining asosiy maqsadi – har bir o'quvchining bilimi, ko'nikmalari va malakalarini rivojlantirish orqali ularning intellektual va shaxsiy o'sishiga ko'maklashishdir. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish va ularning rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda baholash muhim o'rin tutadi. Baholash faqatgina o'quvchilar bilimining darajasini aniqlash vositasi bo'lib qolmay, balki o'quv jarayonini tahlil qilish, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning kelgusidagi o'sishiga yo'naltirilgan strategik mexanizm sifatida ham qaraladi. Shu sababli, ta'lim tizimida baholash metodlari va yondashuvlarini to'g'ri tanlash va ularni samarali qo'llash masalasi dolzarb hisoblanadi.

An'anaviy baholash tizimi asosan summativ baholash usuliga asoslangan bo'lib, unda o'quvchilarning bilim darajasi ma'lum vaqt oralig'ida test yoki yozma ishlar natijalariga ko'ra aniqlanadi. Ushbu yondashuv ta'lim natijalarini baholashda ma'lum darajada samaradorlikni ta'minlashda, u o'quvchilarning rivojlanish jarayonini to'liq aks ettira olmaydi. Shu sababli, zamonaviy ta'lim tizimida formatif baholash usullari tobora ko'proq qo'llanilmoqda. Formativ baholash o'quvchilarning o'rganish jarayonini uzluksiz kuzatish, ularning kamchiliklarini aniqlash va o'qituvchilarga ularni bartaraf etishda yordam berish imkonini beradi. Bunday yondashuv o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularni mustaqil izlanishga undash va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida innovatsion baholash metodlari keng qo'llanilmoqda. Xususan, raqamli baholash tizimlari, sun'iy intellekt asosida ishlovchi baholash vositalari, interaktiv testlar va onlayn platformalar o'quvchilarning bilim olish jarayonini soddalashtirish va samarali tashkil etishda muhim rol o'ynamoqda. Bunday texnologiyalar o'quvchilarning natijalarini tezkor va aniq baholash, ularga shaxsiy o'sish yo'nalishlarini tavsiya etish va individual o'quv dasturlarini ishlab chiqish imkonini beradi. Shu bilan birga, bunday texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada moslashuvchan va interaktiv qilishga xizmat qiladi.

Baholash tizimining samaradorligini ta'minlash uchun u nafaqat o'quvchilarning bilimni baholash, balki ularning rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishini ham hisobga olishi kerak. Ta'lim psixologiyasi nuqtai nazaridan qaralganda, noto'g'ri yoki noxolis baholash usullari o'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini pasaytirishi, o'ziga bo'lgan ishonchini kamaytirishi va hatto stress hamda qattiq raqobat muhitini yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli, baholash tizimlari o'quvchilarga nisbatan individual yondashuvni ta'minlashi, ularning har birining qobiliyatlari va o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olishi lozim.

Zamonaviy yondashuvlardan biri sifatida diagnostik baholash tizimi keng qo'llanilmoqda. Bu usul o'quvchilarning bilim darajasini chuqur tahlil qilish, ularning qaysi sohalarida kamchiliklari borligini aniqlash va shu asosda individual o'quv rejalarini ishlab chiqishga yordam beradi. Diagnostik baholash nafaqat o'qituvchilarga, balki o'quvchilarning o'zlariga ham o'z bilim darajalarini tushunish va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Bu esa ta'lim jarayonida ishtirokchilarning faoliyatini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Baholashning yana bir muhim jihati – uning ta'lim sifatini oshirishdagi roli. To'g'ri tashkil etilgan baholash tizimi o'qituvchilarga ta'lim jarayonining samaradorligini baholash, o'quvchilarning ehtiyojlariga mos o'quv strategiyalarini ishlab chiqish va ta'lim mazmunini takomillashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, baholash tizimlari ta'lim siyosatini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular asosida o'quv dasturlarining natijadorligi va ta'lim tizimining umuman samaradorligi baholanadi.

Hozirgi kunda dunyo miqyosida ta'lim tizimini isloh qilish jarayonlarida baholash tizimlariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, Finlandiya, Singapur va Kanada kabi mamlakatlarda baholash tizimlari nafaqat natijalarga qaratilgan, balki o'quvchilarning individual rivojlanishini rag'batlantirishga yo'naltirilgan. Ushbu davlatlarda formatif va diagnostik baholash usullari keng qo'llanilib, o'quvchilarning shaxsiy o'sishi va ta'lim jarayonidagi ishtirokini oshirishga katta e'tibor beriladi. Shu sababli, ushbu tajribalar asosida boshqa ta'lim tizimlarida ham baholash mexanizmlarini modernizatsiya qilish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Baholash tizimining o'quvchilarning rivojlanishiga ta'siri masalasi bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, samarali baholash yondashuvlari o'quvchilarning bilim olish jarayonini optimallashtirishga, ularda mas'uliyat hissini shakllantirishga va mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, o'quvchilarning o'z-o'zini baholash va o'z natijalarini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lishi ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada baholash tizimining o'quvchilarning bilim olish jarayoniga va rivojlanishiga ta'siri ko'rib chiqiladi. An'anaviy va zamonaviy baholash tizimlari tahlil qilinib, ularning afzallik va kamchiliklari muhokama etiladi. Shuningdek, innovatsion

baholash metodlari, jumladan, raqamli texnologiyalar, formatif va diagnostik baholash usullari hamda ularning o'quvchilarning bilim olish jarayoniga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqot natijalariga asoslanib, ta'lim sifati va o'quvchilarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi samarali baholash strategiyalari bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Baholash tizimining o'quvchilarning bilim olish va rivojlanishiga ta'siri ta'lim sohasida muhim ilmiy muammo bo'lib, u nafaqat o'qituvchilar va ta'lim muassasalari, balki ta'lim siyosatini ishlab chiquvchilar uchun ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu sababli, mazkur tadqiqot natijalari baholash tizimlarini modernizatsiya qilish va ta'lim jarayonini yanada takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin.

Muammoning o'rganilganlik darajasi: Baholash tizimining o'quvchilarning bilim olish va rivojlanishiga ta'siri ta'lim sohasidagi eng muhim va ko'p o'rganilgan mavzulardan biri hisoblanadi. Ushbu masala bo'yicha turli tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lib, ularning natijalari baholashning o'quv jarayoniga ijobiy yoki salbiy ta'siri borligini ko'rsatmoqda. Ta'lim tizimining samaradorligini oshirish maqsadida olib borilgan tadqiqotlar baholash usullari va ularning o'quvchilarga ta'sirini aniqlashga qaratilgan bo'lib, bu borada bir qator nazariy yondashuvlar va amaliy izlanishlar mavjud [6].

Ilmiy manbalarda baholash tizimlari turlicha tahlil qilingan. An'anaviy baholash tizimlari asosan summativ baholash usullari orqali amalga oshirilgan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlarda formatif, diagnostik va raqamli baholash metodlari tobora keng qo'llanilmoqda. Summativ baholash tizimlarining o'quvchilarning bilim olish jarayoniga ta'siri masalasida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu usul natijalarni baholashda aniq mezonlar belgilaydi, biroq o'quvchilarning real o'sish jarayonini kuzatish imkonini bermaydi. Shu sababli, formatif baholash tizimlari ta'lim sifati va o'quvchilarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilgan.

Formativ baholashning ta'lim jarayoniga ta'siri bo'yicha tadqiqotlar pedagogika fanlarida keng o'rganilgan. Xususan, J. Blek va D. Uilyam tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda formatif baholash usullarining o'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishdagi roli ta'kidlangan. Ushbu tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, formatif baholash jarayoni o'quvchilarga o'z bilimlarini tahlil qilish va o'z-o'zini baholash imkoniyatini yaratadi, bu esa o'quvchilarni yanada faol bo'lishga undaydi. Shuningdek, ular formatif baholash usullaridan foydalanish natijasida o'quvchilarning natijalari sezilarli darajada yaxshilanganligini ko'rsatgan[1].

Ta'lim psixologiyasiga oid tadqiqotlarda baholash tizimlarining o'quvchilarning stress darajasiga ta'siri ham keng o'rganilgan. Masalan, Dvekining "Fixed Mindset" va "Growth Mindset" tushunchalariga asoslangan tadqiqotlarida baholash usullarining o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ta'siri muhokama qilingan[5]. Tadqiqot natijalariga ko'ra, faqatgina summativ baholash usuliga asoslangan ta'lim jarayoni o'quvchilarda muvaffaqiyatsizlik qo'rquvini oshirishi va ularning o'qishga bo'lgan ishonchini pasaytirishi mumkin. Bunga javoban, formatif baholash va o'z-o'zini baholash usullari o'quvchilarning o'z bilimlarini tahlil qilish va o'qishda ijobiy yondashuv shakllantirishiga xizmat qilishi mumkin.

Diagnostik baholash tizimi bo'yicha ham turli tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, V. V. Davydov va L.S.Vygotskiy kabi olimlarning ishlarida ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlariga e'tibor qaratish zarurligi ta'kidlangan. Diagnostik baholash tizimi o'quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ularning bilim darajasini aniq belgilash va ta'lim dasturlarini moslashtirish imkonini beradi. Bu usul zamonaviy ta'lim tizimida keng qo'llanilib, o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini chuqur tahlil qilish va individual rivojlanishiga ko'maklashish imkonini beradi[3].

Zamonaviy ta'lim tizimida baholash tizimlarining innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unligi ham o'rganilgan. Raqamli baholash tizimlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt asosida ishlovchi baholash tizimlari o'quvchilarning natijalarini tezkor va aniq baholash, ularning kamchiliklarini aniqlash va individual o'quv dasturlarini ishlab chiqishga imkon beradi. Xususan, onlayn test tizimlari, moslashuvchan ta'lim platformalari va

avtomatlashtirilgan baholash tizimlari bugungi kunda o'quv jarayonida keng qo'llanilmoqda. Bunday texnologiyalar ta'lim jarayonini interaktiv va moslashuvchan qilishga xizmat qiladi.

Baholash tizimlarining o'quvchilarning motivatsiyasiga ta'siri bo'yicha tadqiqotlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Ryan va Detsi tomonidan olib borilgan "O'z-o'zini aniqlash nazariyasi" doirasida baholash tizimlarining motivatsiya shakllanishiga ta'siri o'rganilgan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, ichki motivatsiya shakllantirilgan o'quvchilar baholash jarayoniga ijobiy munosabatda bo'lib, bilim olishga bo'lgan qiziqishlari yuqori bo'ladi. Biroq, faqatgina baho uchun o'qigan o'quvchilar ko'proq tashqi motivatsiyaga asoslangan bo'lib, ularning o'qishga bo'lgan ichki ehtiyoji kamroq shakllanadi. Shu sababli, ta'lim tizimida formativ baholash va diagnostik baholash usullaridan foydalanish o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan tabiiy qiziqishini oshirishga yordam beradi[2].

Baholash tizimlari va ta'lim sifati o'rtasidagi bog'liqlik ham tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Ta'lim siyosati bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, baholash tizimining samaradorligi nafaqat o'quvchilarning individual natijalariga, balki ta'lim tizimining umumiy samaradorligiga ham ta'sir qiladi. Xalqaro tadqiqotlar, jumladan, PISA va TIMSS kabi baholash dasturlarining natijalari ta'lim tizimlarida baholash tizimlarining isloh qilinishi ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatgan. Masalan, Finlandiya va Singapur kabi mamlakatlarda formativ baholash tizimlari keng joriy qilingan bo'lib, ushbu davlatlar xalqaro reytinglarda yuqori natijalarga erishmoqda[4].

Yuqoridagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, baholash tizimi faqatgina natijalarni o'lchash vositasi emas, balki ta'lim jarayonini takomillashtirish, o'quvchilarning rivojlanishiga ko'maklashish va ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Shu sababli, baholash tizimlarini takomillashtirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarga moslashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Hozirgi kunda baholash tizimining o'quvchilarning bilim olish va rivojlanishiga ta'siri bo'yicha tadqiqotlar davom etmoqda. Ilmiy yondashuvlarning xilma-xilligi baholash tizimlarini yanada takomillashtirish va ularni individual yondashuvga moslashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, baholashning ta'lim jarayonidagi o'rni va uning o'quvchilarga ta'siri bo'yicha yangi tadqiqotlar olib borilishi zarur. Zero, ta'lim jarayonining samaradorligi nafaqat o'quv dasturlarining sifati, balki baholash tizimining to'g'ri tashkil etilganligi bilan ham bevosita bog'liqdir[7].

Natija va tahlil. Ushbu tadqiqot baholash tizimining o'quvchilarning bilim olish va rivojlanishiga ta'sirini o'rganishga qaratilgan bo'lib, natijalar turli baholash usullarining ta'lim jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qilishga yordam beradi. Tadqiqot davomida an'anaviy (summativ), formativ va diagnostik baholash tizimlari hamda raqamli baholash usullari ta'lim samaradorligiga qanday ta'sir etishi o'rganildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, formativ baholash usullarini qo'llash o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishda, ularning bilim darajasini yaxshilashda va ta'lim jarayonini yanada samarali qilishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, diagnostik baholash o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos keluvchi o'qitish usullarini aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli baholash texnologiyalari natijalarni tezkor tahlil qilish va individual yondashuvni ta'minlash imkonini yaratadi.

Baholash tizimlarining o'quvchilarning bilim olishiga ta'siri bo'yicha tahliliy natijalar

Tadqiqot doirasida o'quvchilarning bilim olishiga ta'sir etuvchi baholash usullari quyidagi mezonlar bo'yicha baholandi:

- O'quvchilarning motivatsiyasi
- Bilim darajasining o'sishi
- O'quv jarayonidagi faol ishtirok
- Mustaqil o'rganish ko'nikmalarining shakllanishi
- Stress darajasi va psixologik ta'sir

Olingan natijalar quyidagi jadvalda ko'rsatilgan:

1-jadval

Baholash tur	Motivatsiya darajasi	Bilim daraja o'sishi	Faol ishtirok	Mustaqil o'rganish	Stress darajasi
Summativ baholash	O'rtacha	Yuqori emas	Past	Past	Yuqori
Formativ baholash	Yuqori	Yuqori	Yuqori	Yuqori	Past
Diagnostik baholash	Yuqori	Yuqori	O'rtacha	Yuqori	O'rtacha
Raqamli baholash	Yuqori	Yuqori	Yuqori	Yuqori	Past

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, formativ va diagnostik baholash tizimlari o'quvchilarning bilim olish jarayoniga an'anaviy baholash tizimlariga qaraganda ijobiyroq ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, formativ baholashning o'quvchilarning bilim darajasini oshirishda va ularning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishida muhim o'rin tutishi aniqlandi. Bu usul o'quvchilarga o'z bilimlarini tahlil qilish, xatolarini tuzatish va o'z-o'zini baholash imkoniyatini yaratadi.

Boshqa tomondan, summativ baholash o'quvchilarning bilimni baholashning an'anaviy usuli bo'lib, ularning natijalarini raqamlarga yoki baholarga bog'laydi. Ushbu tizim qisqa muddatli bilim tekshiruv uchun samarali bo'lsa-da, o'quvchilarning uzoq muddatli rivojlanishi uchun yetarli natija bermaydi. Bunday baholash usuli o'quvchilarda stress darajasini oshirishi va ularning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini pasaytirishi mumkin.

Raqamli baholash texnologiyalari esa ta'lim jarayonini soddalashtirish va tezkor natijalar olish imkonini yaratadi. Sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida o'quvchilarning bilim darajasi aniq baholanib, ularga individual tavsiyalar berilishi mumkin. Ushbu baholash usuli o'quvchilarning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun baholash tizimlarini kompleks yondashuv asosida tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Formativ, diagnostik va raqamli baholash usullari o'zaro integratsiyalashgan holda qo'llanilganda ta'lim jarayoni yanada samarali bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, o'qituvchilarning baholash usullarini to'g'ri qo'llay olishi ham ta'lim natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari ta'lim tizimida baholash mexanizmlarini modernizatsiya qilish zarurligini ko'rsatadi. Baholash faqatgina o'quvchilarning natijalarini o'lchash vositasi bo'lib qolmasligi, balki ularning rivojlanishiga xizmat qiladigan tizim sifatida qaralishi lozim. Shu sababli, ta'lim tizimida formativ va diagnostik baholash usullaridan kengroq foydalanish tavsiya etiladi.

Bundan tashqari, baholash tizimlarining o'quvchilarga psixologik ta'siri ham e'tiborga olinishi lozim. An'anaviy baholash tizimlari ko'pincha o'quvchilar orasida kuchli raqobat va stressni oshiradi, bu esa ularning motivatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu boisdan, o'quvchilarning o'z-o'zini baholash va o'z natijalarini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lishi ta'lim jarayonida muhim omil hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ta'lim sifati va o'quvchilarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun baholash tizimlarini takomillashtirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanish lozim. Baholash tizimlarining ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi tavsiyalar beriladi:

1. Formativ baholash tizimlarini keng joriy etish – o'quvchilarning bilim olish jarayonini qo'llab-quvvatlash va ularning motivatsiyasini oshirish uchun formativ baholash usullaridan foydalanish muhim.

2. Diagnostik baholash tizimlarini takomillashtirish – har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish uchun diagnostik baholash tizimlarini rivojlantirish zarur.

3. Raqamli baholash texnologiyalaridan foydalanish – sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari yordamida ta'lim jarayonini interaktiv va moslashuvchan qilish tavsiya etiladi.

4. O'qituvchilarning baholash strategiyalarini rivojlantirish – ta'lim jarayonida samarali baholash usullaridan foydalanish uchun o'qituvchilarning malakasini oshirishga qaratilgan trening va kurslar tashkil etish lozim.

5. Baholashning psixologik ta'sirini inobatga olish – baholash tizimlari o'quvchilarning stress darajasini oshirmasligi, balki ularning rivojlanishini qo'llab-quvvatlashi kerak.

Natijalarga ko'ra, baholash tizimlarining ta'lim jarayonidagi roli strategik ahamiyatga ega bo'lib, ularning takomillashtirilishi o'quvchilarning bilim olish jarayoniga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, baholash tizimi o'quvchilarning bilim olish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. An'anaviy summativ baholash usullari natijalarni baholashda samarali bo'lsa-da, u o'quvchilarning o'sish jarayonini qo'llab-quvvatlashda yetarli emas. Formativ va diagnostik baholash usullari esa o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirish va ta'lim sifati yaxshilanishiga xizmat qiladi. Raqamli baholash texnologiyalarining joriy etilishi ta'lim jarayonini yanada moslashuvchan va interaktiv qiladi. Shuningdek, baholash tizimining psixologik ta'siri ham inobatga olinishi kerak. Ta'lim sifati va o'quvchilarning rivojlanishini ta'minlash uchun baholash tizimlarini takomillashtirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va zamonaviy texnologiyalarni keng qo'llash muhim ahamiyatga ega. Baholash natijalarni o'lchash vositasi bo'lib qolmasdan, o'quvchilarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi mexanizm bo'lishi lozim.

Tavsiyalar. Baholash tizimini takomillashtirish va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun bir nechta muhim tavsiyalar berilishi mumkin. Avvalo, formativ va diagnostik baholash usullaridan keng foydalanish o'quvchilarning bilim olish jarayonini qo'llab-quvvatlash va ularning rivojlanishiga yordam beradi. Raqamli baholash texnologiyalarini ta'limga integratsiyalash orqali natijalarni tezkor tahlil qilish va individual yondashuvni ta'minlash mumkin. O'qituvchilarning baholash strategiyalari bo'yicha malakasini oshirish ham muhim bo'lib, samarali baholash metodlarini o'rgatuvchi trening va seminarlar tashkil etilishi lozim. Baholash tizimi o'quvchilarning psixologik holatini hisobga olishi va stress darajasini kamaytirishga yo'naltirilishi kerak. Ta'lim sifati va o'quvchilarning rivojlanishini ta'minlash uchun baholash tizimlarini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish va ularni ta'lim jarayoniga moslashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

7. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and Classroom Learning. Assessment in Education: Principles, Policy & Practice, 5(1), 7-74.

8. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American Psychologist, 55(1), 68-78.

9. Davydov, V. V. (1995). The Influence of L. S. Vygotsky on Education Theory, Research, and Practice. Educational Researcher, 24(3), 12-21.

10. OECD (2018). PISA 2018 Results: What Students Know and Can Do. Organisation for Economic Co-operation and Development.

11. Wiliam, D. (2011). Embedded Formative Assessment. Solution Tree Press.

12. Nicol, D. J., & Macfarlane-Dick, D. (2006). Formative assessment and self-regulated learning: A model and seven principles of good feedback practice. Studies in Higher Education, 31(2), 199-218.

Polvonova Charos Bahromqulovna,
Osiyo xalqaro universiteti 2-bosqich magistri

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISHNING DOLZARBLIGI VA MAZMUNI

Annotatsiya: maqolada boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishning bugungi kundagi dolzarbligi, mazkur tabiiy fanlarni o'qitish mazmuni, bunda bolaning yosh xususiyatlari, bilim olish imkoniyatlari va kelajakdagi ta'limi uchun poydevor yaratishga qaratilgan yo'nalishlar, pedagogik va psixologik talablar, Boshlang'ich sinf tabiiy fanlarni o'qitish orqali o'quvchilarida shakllantiriladigan ko'nikmalar va ularning mazmuni yoritilgan ilmiy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: tabiiy fanlar, tadqiqot, tajriba, atrof-muhit, kasbga tayyorlash, oddiy fizika va kimyo tushunchalari, matematik tushunchalar, moddalar, harakat va kuch, energiya, o'lchash, sanash va solishtirish, jadvallar va diagrammalar, o'simliklar dunyosi, hayvonot dunyosi, tabiat hodisalari va inson va tabiat.

Аннотация: в статье даны научные рекомендации, в которых освещена актуальность преподавания естественных наук в начальных классах, содержание преподавания этих естественных наук, возрастные особенности ребенка, возможности получения знаний и направления, направленные на создание фундамента для будущего образования, педагогические и психологические требования, навыки и умения, формируемые у его учеников посредством преподавания естественных наук в начальных классах.

Ключевые слова: естественные науки, исследования, эксперименты, окружающая среда, профессиональная подготовка, простые концепции физики и химии, математические концепции, вещества, движение и сила, энергия, измерение, подсчет и сравнение, таблицы и диаграммы, растительный мир, Животный мир, природные явления и человек и природа.

Annotation: the article covers the relevance of the teaching of Natural Sciences in primary grades today, the content of the teaching of Natural Sciences in question, directions aimed at creating the foundation for the child's age characteristics, opportunities for obtaining knowledge and future education, pedagogical and psychological requirements, skills and their content that are formulated in his students through the teaching of Elementary sinf Natural Sciences.

Key words: natural sciences, research, experience, environment, vocational training, concepts of simple physics and chemistry, mathematical concepts, substances, movement and strength, energy, measurement, counting and comparison, tables and diagrams, flora, fauna, natural phenomena and human and nature.

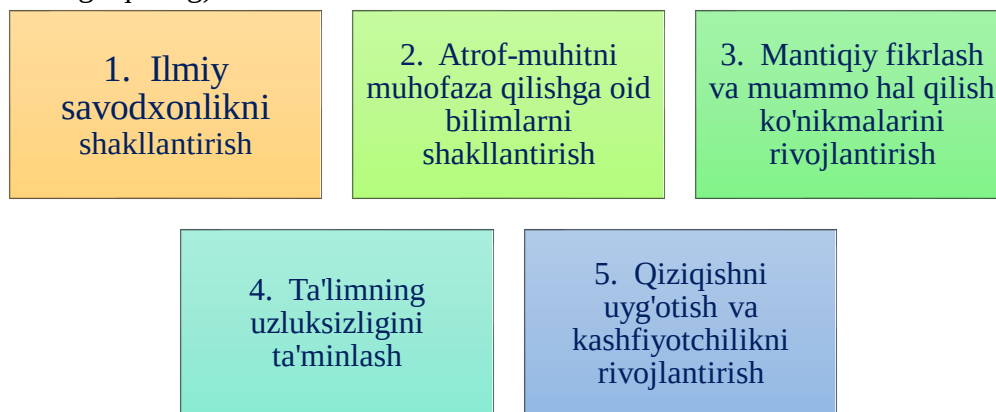
Kirish. Jahonda fan va texnika taraqqiyotining jadallik bilan amalga oshishi, innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirish bilan bog'liq bo'lgan o'zgarishlar yangi ijtimoiy iqtisodiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Bunday o'zgarishlar globallashuv sharoitida barcha sohalarida kuchli raqobat muhitini shakllantirib, o'z navbatida ta'lim sohasiga nisbatan yangi talablarni qo'yimoqda. Natijada, eng noyob kapital sifatida qadrlanayotgan ta'limning barcha bosqichlarida, ta'lim-tarbiya berish va natijalarni baholash samaradorligini oshirish, o'qitish usullarini takomillashtirish orqali barcha insonlar uchun ularning hayoti davomida sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratish muhim dolzarblik kasb etmoqda.

Tabiiy fanlar ta'limi mazmuni inson va tabiat aloqadorligi atrofida muammolarni o'rganuvchi turli o'quv fanlariga oid bilimlar uzviyligi va integratsiyani aks ettirmog'i lozim, bu esa tabiiy fanlarga oid bilimlarni sifat jihatdan yangi o'zgarishlarga olib keladi. Bu bilimlar o'ziga xos sintez, tabiiy fanlarga oid bilimlar va insonparvar yo'nalishlar majmui sifatida namoyon bo'ladi. Ular tafakkurning tizimli va ehtimolli uslubi sifatida tafsiflanishi tabiiy bilimlarning ajralib turadigan xususiyatlari sirasiga kiradi.

Mavzu metodologiyasi. Yangi O'zbekistonda tabiiy fanlarni rivojlantirish hamda ta'limini yaxshilash borasida qator qarordar qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-avgustdagi PQ-4805-sonli "Kimyo va biologiya yo'nalishlarida uzluksiz ta'lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 11-iyundagi 484-sonli "2019- 2028-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida biologik xilma-xillikni saqlash strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" qarorlarida ko'rsatilgan topshiriqlar ijrosini ta'minlash va mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirilishini alohida ta'kidlash lozim. O'quvchilarda amaliy faoliyat tajribasini tarkib toptirish, tayanch kompetensiyalarni shakllantirish orqali ijtimoiy hayotga samarali tayyorlash jarayonlarini tashkil etish va pedagoglar kompetentligini rivojlantirish, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish orqali o'quvchilarni hayotga tayyorlashga katta e'tibor qaratilmoqda. "Umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish"[1] kabi vazifalar belgilab berildi. Mamlakatimizda o'qitish va tarbiyalash milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari prinsiplari va mustaqillik yutuqlari, xalqning boy milliy, ma'naviy va intellektual salohiyati hamda umumbashariy qadriyatlarga tayangan, insonparvarlikka yo'naltirilgan ta'limning mazmuni: Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturini bosqichma bosqich joriy etish o'quvchining shaxsiga, unda ta'lim va bilimlarga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirishga, mustaqil rivojlanishga o'rgatish, iftixor va insoniy qadr-qimmat tuyg'usini shakllantirishni nazarda tutadi.

Asosiy qism.

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishning dolzarb bo'lib, u quyidagilarda o'z aksini topadi (1-rasmga qarang).

1-rasm. Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishning dolzarbligi

1. Ilmiy savodxonlikni shakllantirish - zamonaviy dunyoda ilmiy savodxonlik juda muhim ahamiyatga ega. Tabiiy fanlarni o'rganish bolalarda tabiat hodisalari va jarayonlarini tushunish, ilmiy fikrlash va muammo hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa ularning kelajakdagi hayotlarida muvaffaqiyat qozonishiga yordam beradi. Erta yoshdan tabiat hodisalarini kuzatish va tushunish orqali bolalarda atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatli munosabat shakllanadi.

2. Atrof-muhitni muhofaza qilishga oid bilimlarni shakllantirish - atrof-muhit muammolari butun dunyo miqyosida dolzarb masala hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'rgatish orqali bolalarda tabiatni muhofaza qilishning ahamiyati, atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash qoidalari va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish haqida bilimlar shakllantiriladi. Bu esa kelajakda atrof-muhitni muhofaza qilishga hissa qo'shadigan mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalashga yordam beradi.

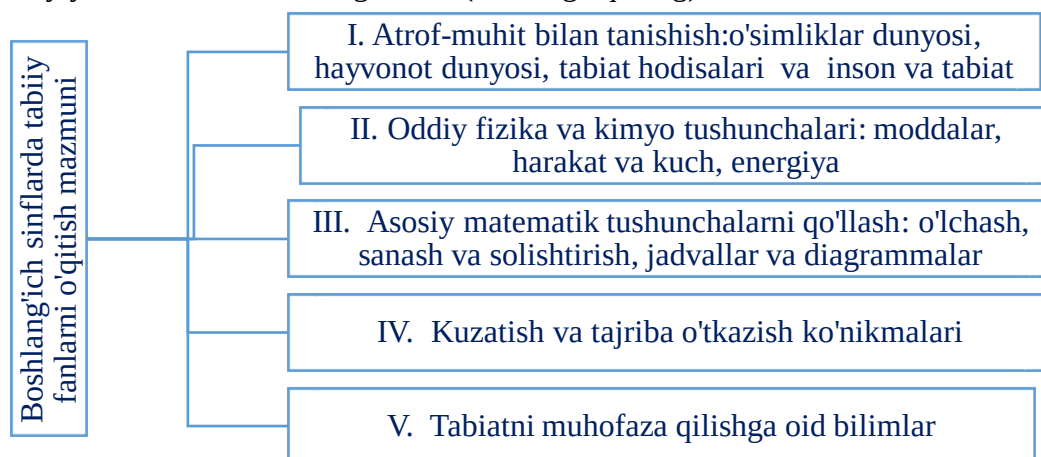
3. Mantiqiy fikrlash va muammo hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish - tabiiy fanlarni o'rganish jarayonida bolalar kuzatish, tajriba o'tkazish, ma'lumotlarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Bu ko'nikmalar esa ularning mantiqiy fikrlash va muammo hal qilish qobiliyatlarini oshiradi, bu esa hayotning turli sohalarida muvaffaqiyatga erishish uchun muhim ahamiyatga ega.

4. Ta'limning uzluksizligini ta'minlash - boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'rgatish o'rta va yuqori sinflardagi fanlarni o'rganish uchun mustahkam poydevor yaratadi. Bolalar erta yoshdan tabiat hodisalari va jarayonlari haqida asosiy bilimlarga ega bo'lib, kelajakda murakkabroq fanlarni o'rganishga tayyorlanadilar.

5. Qiziqishni uyg'otish va kashfiyotchilikni rivojlantirish - tabiiy fanlar bolalar uchun juda qiziqarli va jozibali bo'lishi mumkin. O'yinlar, amaliy ishlar va tabiatga ekskursiyalar orqali bolalarning tabiatga bo'lgan qiziqishi oshiriladi, ularning kashfiyotchilik va tadqiqotchilik qobiliyatlari rivojlantiriladi. Bu esa ularning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi va bilim olish jarayonini yanada samarali qiladi.

Demak, boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish zamonaviy dunyo talablariga javob beradigan, bolaning har tomonlama rivojlanishiga, ilmiy savodxonligini oshirishga va kelajakdagi hayotga tayyorlashga qaratilgan muhim jarayon hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish mazmuni bolaning yosh xususiyatlari, bilim olish imkoniyatlari va kelajakdagi ta'limi uchun poydevor yaratishga qaratilgan. U quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi (2-rasmga qarang).

2-rasm. Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish mazmuni yo'nalishlari

I. Atrof-muhit bilan tanishish:

O'simliklar dunyosi: O'simliklarning turlari, tuzilishi, hayot sikli, o'sish sharoitlari, o'simliklarning inson hayotidagi ahamiyati. Kuzatishlar, tajribalar, rasmlar va rasmlar orqali o'rganish.

Hayvonot dunyosi: Hayvonlarning turlari, yashash muhiti, oziqlanishi, ko'payishi, hayvonlarning inson hayotidagi ahamiyati. Kuzatishlar, rasmlar, videolar va hikoyalar orqali o'rganish.

Tabiat hodisalari: Ob-havo hodisalari (quyosh, yomg'ir, shamol, qor), fasllar almashinishi, kun va tunning almashinishi, tabiatdagi aylanish jarayonlari. Kuzatishlar, kalendarlar, rasmlar va hikoyalar orqali o'rganish.

Inson va tabiat: Insonning tabiat bilan munosabati, tabiatni muhofaza qilishning ahamiyati, atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash. Suhbatlar, rasmlar, videolar va amaliy ishlar orqali o'rganish.

II. Oddiy fizika va kimyo tushunchalari:

Moddalar: Moddalar holatlari (qattiq, suyuq, gazsimon), moddalar xossalari (rang, shakl, hid, ta'm), moddalarning aralashuvi. Tajribalar, kuzatishlar va amaliy ishlar orqali o'rganish.

Harakat va kuch: Jismlarning harakatlanishi, kuchning ta'siri, og'irlik va yengillik. O'yinlar, tajribalar va amaliy ishlar orqali o'rganish.

Energiya: Quyosh energiyasi, issiqlik energiyasi, to'liqlar. Kuzatishlar, tajribalar va amaliy ishlar orqali o'rganish.

III. Asosiy matematik tushunchalarni qo'llash:

O'lchash: Uzunlik, og'irlik, hajmni o'lchash.

Sanash va solishtirish: O'simliklar soni, hayvonlar soni, moddalar miqdorini sanash va solishtirish.

Jadvallar va diagrammalar: Olingan ma'lumotlarni jadvallar va diagrammalar yordamida ifodalash.

IV. Kuzatish va tajriba o'tkazish ko'nikmalari:

Atrof-muhitni kuzatish va uning o'zgarishlarini qayd etish.

Oddiy tajribalar o'tkazish va ularning natijalarini tahlil qilish.

Olingan ma'lumotlarni yozib olish va umumlashtirish.

V. Tabiatni muhofaza qilishga oid bilimlar:

Atrof-muhitni ifloslanishdan saqlashning ahamiyati.

Tabiatni muhofaza qilish qoidalari.

Tabiatni muhofaza qilishga oid amaliy ishlar.

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishda asosiy e'tibor bolaning tabiatga bo'lgan qiziqishini uyg'otish, kuzatish va tajriba o'tkazish ko'nikmalarini rivojlantirish, atrof-muhitni muhofaza qilishga oid bilimlarni shakllantirishga qaratilishi kerak. O'quv jarayoni o'yinlar, amaliy ishlar, ekskursiyalar va boshqa qiziqarli faoliyat turlaridan foydalanish orqali tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishga qo'yiladigan talablar bir necha jihatlarni o'z ichiga oladi:

I. O'quv dasturi va mazmuniga qo'yiladigan talablar:

Yoshga moslik: Dastur mazmuni bolaning yosh xususiyatlari, bilim olish imkoniyatlari va psixologik rivojlanish darajasiga mos bo'lishi kerak. Murakkab tushunchalar sodda va tushunarli tarzda tushuntirilishi kerak.

Ilmiylik asoslanganlik: Taqdim etilayotgan ma'lumotlar ilmiy jihatdan to'g'ri va ishonchli bo'lishi kerak. Xato ma'lumotlarga yo'l qo'ymaslik kerak.

Tizimli yondashuv: Mavzular mantiqiy tartibda, bir-biri bilan bog'liq holda o'rganilishi kerak. Bilimlar izchil ravishda rivojlantirilishi kerak.

Amaliyotga yo'naltirilganlik: Nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashga, kuzatish va tajriba o'tkazishga e'tibor qaratilishi kerak. Bolalar o'z bilimlarini amalda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak.

Integratsiya: Tabiiy fanlarni boshqa fanlar (matematika, til va adabiyot va h.k..) bilan integratsiya qilish orqali o'rganish samaradorligini oshirish.

II. O'qitish usullariga qo'yiladigan talablar:

O'yin usullari: O'yinlar va o'yin faoliyatlaridan keng foydalanish orqali bolalarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirish.

Amaliy usullar: Kuzatishlar, tajribalar, amaliy ishlar va boshqa amaliy usullardan foydalanish orqali bolalarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish.

Interaktiv usullar: Suhbatlar, murojaatlar, guruhda ishlash va boshqa interaktiv usullar orqali bolalarning faol ishtirokini ta'minlash.

Differensial yondashuv: Bolalarning individual xususiyatlari va bilim darajalarini hisobga olish. Har bir bolaga individual yondashish.

III. O'qituvchiga qo'yiladigan talablar:

Pedagogik mahorat: O'qituvchi yuqori pedagogik mahoratga ega bo'lishi, bolalar bilan samarali muloqot qila olishi va ularning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga qodir bo'lishi kerak.

Fan bo'yicha bilimlar: O'qituvchi tabiiy fanlar bo'yicha yetarli darajada bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.

Zamonaviy texnologiyalarni bilish: O'qituvchi zamonaviy texnologiyalar va o'quv resurslaridan foydalana olishi kerak.

Kuzatish va tahlil qilish qobiliyati: Bolalarning bilim va ko'nikmalarini kuzatish va tahlil qilish, ularning rivojlanishini nazorat qilish.

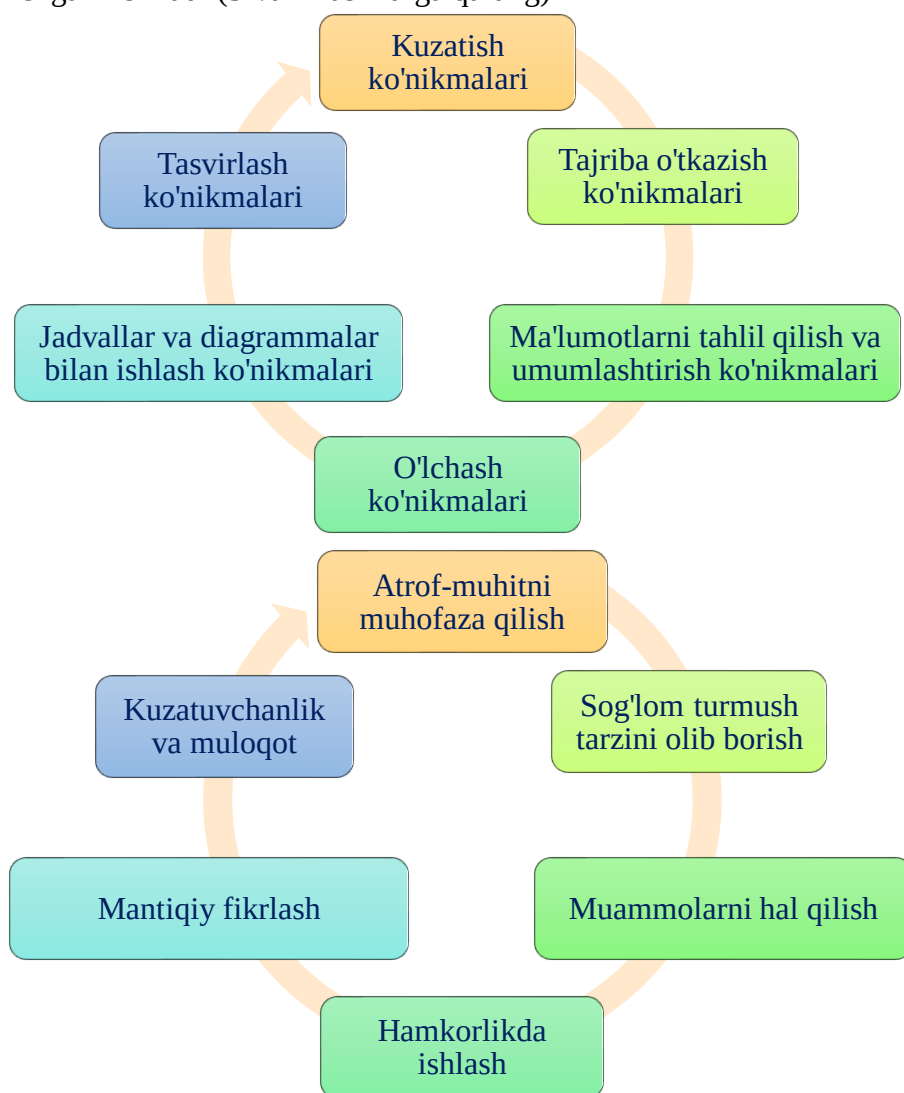
IV. O'quv resurslariga qo'yiladigan talablar:

Sifatli o'quv materiallari: Rang-barang, qiziqarli va tushunarli o'quv materiallari (kitoblar, rasmlar, videolar, tajriba vositalari va h.k.) ta'minlanishi kerak.

Xavfsizlik: Tajribalar va amaliy ishlar uchun ishlatiladigan materiallar xavfsiz bo'lishi kerak.

Ushbu talablarga rioya qilish boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish samaradorligini oshiradi va bolalarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, bolalarning tabiatga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni atrof-muhitni muhofaza qilishga undaydi.

Tabiiy fanlarni o'qitish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida bir qator ko'nikmalar shakllantirilishga erishiladi (3-va 4-rasmlarga qarang)

3-va 4-rasmlar. Boshlang'ich sinf tabiiy fanlarni o'qitish orqali o'quvchilarida shakllantiriladigan ko'nikmalar

I. Fanga oid ko'nikmalar:

Kuzatish ko'nikmalari: Atrof-muhitni, o'simliklarni, hayvonlarni va tabiat hodisalarini diqqat bilan kuzatish, kuzatishlarni qayd etish va yozib olish. Bu ko'nikma bolalarda tabiatga bo'lgan qiziqishni oshiradi va ularning kuzatuvchanligini rivojlantiradi.

Tajriba o'tkazish ko'nikmalari: Oddiy tajribalarni rejalashtirish, o'tkazish va natijalarini tahlil qilish. Bu ko'nikma bolalarda ilmiy fikrlash va muammo hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish va umumlashtirish ko'nikmalari: Olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, umumlashtirish va xulosalar chiqarish. Bu ko'nikma bolalarda mantiqiy fikrlash va mulohaza yuritish qobiliyatini rivojlantiradi.

O'lchash ko'nikmalari: Uzunlik, og'irlik, hajm va boshqa kattaliklarni o'lchash. Bu ko'nikma bolalarda aniqlik va aniqlikni rivojlantiradi.

Jadvallar va diagrammalar bilan ishlash ko'nikmalari: Olingan ma'lumotlarni jadvallar va diagrammalar yordamida ifodalash. Bu ko'nikma bolalarda ma'lumotlarni tushunish va ularni ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi.

Tasvirlash ko'nikmalari: O'simliklar, hayvonlar va boshqa obyektlarni tasvirlash, ularning xususiyatlarini ta'riflash. Bu ko'nikma bolalarning til boyligini oshiradi va ularning ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi.

II. Hayotiy ko'nikmalar. Atrof-muhitni muhofaza qilish: Tabiatni muhofaza qilishning ahamiyati, atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash qoidalari haqida bilimlarni egallash. Bu ko'nikma bolalarda ekologik madaniyatni shakllantiradi.

Sog'lom turmush tarzini olib borish: Toza ovqatlanish, jismoniy faollik va salomatlikni saqlash haqida bilimlarni egallash.

Muammolarni hal qilish: Tabiiy hodisalar va jarayonlarni kuzatish va tahlil qilish orqali muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish.

Hamkorlikda ishlash: Guruhda ishlash, o'zaro yordam va hamkorlik qilish. Bu ko'nikma bolalarda jamoada ishlash va birgalikda muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Mantiqiy fikrlash: Tabiiy hodisalar va jarayonlarni tushunish va tahlil qilish orqali mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish.

Kuzatuvchanlik: Atrof-muhitdagi o'zgarishlarni kuzatish va tahlil qilish qobiliyati.

Muloqot: O'z kuzatishlari va tajribalari haqida boshqalarga tushunarli tarzda hikoya qilish.

Bu ko'nikmalar bolaning umumiy rivojlanishiga, bilim olishga va keyingi ta'limida muvaffaqiyat qozonishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, ular bolaning dunyoqarashini kengaytiradi va atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatli munosabatini shakllantiradi.

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish natijasida o'quvchilar quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari talab etiladi:

I. Bilim:

✓ atrof-muhit haqida umumiy bilimlar - o'simliklar va hayvonlarning asosiy turlari, ularning yashash muhiti, oziqlanishi va ko'payishi haqida bilimlar. ob-havo hodisalari, fasllar almashinishi, kun va tunning almashinishi haqida tushunchalar. tabiatdagi aylanish jarayonlari (masalan, suv aylanishi) haqida sodda tushunchalar.

✓ oddiy fizika va kimyo tushunchalari - moddalar holatlari (qattiq, suyuq, gazsimon), moddalar xossalari (rang, shakl, hid, ta'm), moddalarning aralashuvi haqida asosiy tushunchalar. harakat va kuch tushunchalari, og'irlik va engillik haqida bilimlar. quyosh energiyasi, issiqlik energiyasi va tovush haqida sodda tushunchalar.

✓ inson va tabiat munosabatlari - insonning tabiat bilan munosabati, tabiatni muhofaza qilishning ahamiyati, atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash usullari haqida bilimlar.

✓ tabiatni muhofaza qilish - tabiatni muhofaza qilishning ahamiyati, atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash qoidalari, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish haqida bilimlar.

II. Ko'nikmalar:

✓ kuzatish ko'nikmalari: atrof-muhitni, o'simliklarni, hayvonlarni va tabiat hodisalarini diqqat bilan kuzatish, kuzatishlarni qayd etish va yozib olish.

- ✓ tajriba o'tkazish ko'nikmalari- oddiy tajribalarni rejalashtirish, o'tkazish va natijalarini tahlil qilish.
- ✓ ma'lumotlarni tahlil qilish va umumlashtirish ko'nikmalari - olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, umumlashtirish va xulosalar chiqarish.
- ✓ o'lchash ko'nikmalari - uzunlik, og'irlik, hajm va boshqa kattaliklarni o'lchash.
- ✓ jadvallar va diagrammalar bilan ishlash ko'nikmalari - olingan ma'lumotlarni jadvallar va diagrammalar yordamida ifodalash.
- ✓ tasvirlash ko'nikmalari - o'simliklar, hayvonlar va boshqa ob'ektlarni tasvirlash, ularning xususiyatlarini ta'riflash.

III. Malakalar:

- ✓ tabiatni kuzatish va uning o'zgarishlarini qayd etish malakasi.
- ✓ oddiy tajribalar o'tkazish va natijalarini tahlil qilish malakasi.
- ✓ olingan ma'lumotlarni yozib olish va umumlashtirish malakasi.
- ✓ atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiatni asrashga oid amaliy ishlarni bajarish malakasi.
- ✓ o'simliklar va hayvonlarni parvarish qilish malakasi.(agar sharoit imkon bersa)
- ✓ hamkorlikda ishlash va o'zaro yordam berish malakasi. (guruhda ishlash orqali)

Bu bilimlar, ko'nikmalar va malakalar bolalarning tabiatga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularning atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatli munosabatini shakllantiradi va ularning ilmiy dunyoqarashini rivojlantiradi. Ularning kelajakdagi ta'limi va hayot faoliyatida muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Boshlang'ich sinf tabiiy fanlarni o'qitish mazmunini tahlil qilishga oid xulosalar asosida aytish joizki, tabiiy fanlar bir necha ming yillik tarixi davomida insoniyat hayotida katta ahamiyat kasb etgan. Bugungi tabiiy fanlarning joriy etilishi boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Shu bilan birgalikda yuqori sinflarda o'qitiladigan fanlar uchun tayanch bilimlarni egallashda o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, biologiya, fizika, astronomiya, geografiya, kimyo fanlaridagi eng zaruriy va elementar bilimlar atrof-muhitni yanada oson anglashiga, bilimni hayotda qo'llab o'rganishiga turtki beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi. Tabiiy fanlar o'quv dasturi (https://t.me/dastur_muhokamasi – 2020)
2. Suyarov K.T va boshqalar. Tabiiy fanlar. 1-sinf uchun darslik. – Toshkent. Respublika ta'lim markazi, 2021. – 88 b.
3. Suyarov K.T va boshqalar. Tabiiy fanlar. 2-sinf uchun darslik. – Toshkent. Respublika ta'lim markazi, 2021. – 112 b.
4. Sangirova Z. [va boshq.] Tabiiy fanlar: 3-sinf uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022.- 136 b.
5. Umumiy o'rta talimning tabiiy fanlar (SCIENCE) milliy o'quv dasturi.
6. D.Sharipova, D.Xodiyeva, M.Shirinov Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi // Darslik. T.: «Barkamol fayz media», 2018, 456 bet.
7. G Sayfullayev, L Alimova, U Ollokova. Formation of environmental knowledge in pupils of second class in the lessons the world around us. Bridge to science: research works, 206-208.
8. M.Nuritdinova. Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi. T.: O'qituvchi 2005.

Turkmanov Yo'ldosh Karimovich,
O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi o'qituvchisi

**BO'LAJAK OFITSERLARDA BOSHQARUV FAOLIYATIGA AKSILOGIYA
MUNOSABATNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MOHIYATI VA
TARBIYAVIY IMKONIYATLARI**

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak ofitserlarning boshqaruv faoliyatida aksiologik yondashuvning ahamiyati va uning pedagogik mohiyati tahlil qilinadi. Harbiy kadrlarni tayyorlash jarayonida aksiologiyani (qadriyatlar ta'limoti) roli, uning boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi ta'siri va professional-axloqiy me'yorlarni shakllantirishdagi o'rni yoritib beriladi. Shuningdek, bo'lajak ofitserlarda boshqaruv faoliyatiga nisbatan to'g'ri qadriyat munosabatini shakllantirish uchun pedagogik texnologiyalar, ta'lim va tarbiya metodlari, tarbiyaviy muhitning imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada harbiy ta'lim muassasalarida aksiologik yondashuv asosida tarbiyalashning samaradorligini oshirish yo'llari ham muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: bo'lajak ofitserlar, boshqaruv faoliyati, aksiologiya, qadriyatlar, pedagogik mohiyat, tarbiyaviy imkoniyatlar, harbiy ta'lim, professional axloq, boshqaruv qarorlari, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В статье анализируется значение аксиологического подхода и его педагогическая сущность в управленческой деятельности будущих офицеров. Освещена роль аксиологии (учения о ценностях) в процессе подготовки военных кадров, ее влияние на принятие управленческих решений, а также ее роль в формировании профессиональных и этических норм. Также анализируются педагогические технологии, методы обучения и воспитания, возможности образовательной среды для формирования у будущих офицеров правильного ценностного отношения к управленческой деятельности. В статье также рассматриваются пути повышения эффективности образования на основе аксиологического подхода в военных учебных заведениях.

Ключевые слова: будущие офицеры, управленческая деятельность, аксиология, ценности, педагогическая сущность, образовательные возможности, военное образование, профессиональная этика, управленческие решения, педагогические технологии.

Abstract: This article analyzes the importance of the axiological approach in the management activities of future officers and its pedagogical essence. The role of axiology (the doctrine of values) in the process of training military personnel, its influence on making management decisions and its role in the formation of professional and ethical standards are highlighted. Also, pedagogical technologies, methods of education and upbringing, and the possibilities of the educational environment for forming the correct value attitude towards management activities in future officers are analyzed. The article also discusses ways to increase the effectiveness of education based on the axiological approach in military educational institutions.

Key words: future officers, management activities, axiology, values, pedagogical essence, educational opportunities, military education, professional ethics, management decisions, pedagogical technologies.

Kirish. Harbiy sohaga oid boshqaruv faoliyati nafaqat yuqori darajadagi kasbiy mahoratni, balki mustahkam qadriyatlar tizimini ham talab qiladi. Bo'lajak ofitserlarning boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonida aksiologik yondashuvdan foydalanish ularning axloqiy, ma'naviy va professional fazilatlarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Hozirgi kunda harbiy ta'lim tizimi nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarni, balki ofitserlarda boshqaruv faoliyatiga nisbatan to'g'ri qadriyat munosabatini shakllantirishni ham o'z oldiga maqsad qilib qo'ymoqda. Shu nuqtayi nazardan, harbiy rahbarlikda aksiologiyani pedagogik

mohiyatini chuqur o'rganish va uni tarbiyaviy jarayonga samarali joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi globallashuv va murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar fonida harbiy sohaga oid kadrlar tayyorlash tizimi oldida nafaqat professionallik, balki ma'naviy-axloqiy barqarorlikni, fuqarolik pozitsiyasini, milliy qadriyatlarga sadoqatni shakllantirish kabi dolzarb vazifalar turibdi. Xususan, bo'lajak ofitserlarning boshqaruv faoliyatida faqatgina texnologik va tashkiliy bilimlar emas, balki qadriyatlarga asoslangan yondashuv, ya'ni aksiologik munosabat muhim o'rin tutadi. Aksiologiya – qadriyatlar to'g'risidagi falsafiy ta'limot sifatida harbiy kadrlar tarbiyasida hayotiy maqsadlar, kasbiy etik prinsiplar va insoniy fazilatlarining shakllanishida asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Bo'lajak ofitserlar - kelajakda milliy xavfsizlik, intizom, tartib va boshqaruv mas'uliyatini zimmasiga oladigan rahbar kadrlardir. Shu bois, ularning boshqaruv faoliyatida aks ettiriladigan qadriyatlar tizimini pedagogik jarayonlar orqali shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda o'quv jarayonining har bir bosqichi - dars mashg'ulotlari, amaliy mashqlar, tarbiyaviy tadbirlar, psixologik treninglar - ofitser shaxsida qadriyatlarga asoslangan boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi lozim.

Mazkur maqolada bo'lajak ofitserlarning boshqaruv faoliyatiga munosabatini rivojlantirishda aksiologik yondashuvning roli, pedagogik va tarbiyaviy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy harbiy ta'lim tizimida ushbu yondashuvni qo'llashning metodik jihatlari va samaradorlik omillari ham ko'rib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili. Bo'lajak ofitserlarning boshqaruv faoliyatida aksiologik yondashuvning ahamiyati fanlararo tadqiqotlar doirasida keng o'rganilgan. Aksiologiya (qadriyatlar nazariyasi) masalalari falsafa, pedagogika, psixologiya va menejment sohalarida ilmiy izlanishlar markazida turadi.

Pedagogika sohasida aksiologiyaning umumiy nazariy asoslari haqida I. Kant, M. Sheler, A. Maslou, J. Habermas kabi olimlarning ishlarida keng yoritilgan. Pedagogika va tarbiya jarayonida qadriyatlar ta'siri P.Natorp, J.Dewey, V.S. Bibler, Sh.Amonashvili kabi olimlar tomonidan o'rganilgan.

Harbiy ta'lim kontekstida bo'lajak ofitserlarda boshqaruv faoliyatiga aksiologik yondashuvning shakllanishi N. I. Boldyrev, A.V. Dmitriev, G.A. Klishin, R. M. Shamionov kabi tadqiqotchilarning ishlarida yoritilgan. O'zbekistonda esa harbiy ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimida ma'naviyat va qadriyatlar masalalari U. A. Asqarov, I.N. Islomov, Sh.Q. Xolmirzayev kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

Shunga qaramay, bo'lajak ofitserlarda boshqaruv faoliyatiga aksiologik munosabatni rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogik metodlar va tarbiyaviy yondashuvlarni chuqur o'rganish hamon dolzarb bo'lib qolmoqda. Ushbu maqola ushbu bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi.

Natijalar. Pedagogik tajriba-sinov ishlari O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasida olib borildi. Unda jami 120 nafar ishtirok etdi.

Tadqiqot davomida bo'lajak ofitserlarda boshqaruv faoliyatiga aksiologiya munosabatni rivojlantirishning pedagogik mohiyati va tarbiyaviy imkoniyatlarini o'rganishning ilmiy, amaliy jihatdan maqsadga muvofiq bo'lishiga e'tibor qaratildi. Buning uchun esa mazkur holat ilmiy-pedagogik jihatdan o'rganildi va natijalarni baholashga oid mezonlar(ko'rsatkichlar)asoslandi. Ular quyidagilardan iborat:

1. kursantlarning kognitiv tayyorgarligi
2. Motivatsion
3. Faoliyatga doir

Ushbu mezonlarga (ko'rsatkichlarga) tayangan holda kursantlarni o'qitish jarayonida dastlabki aksiologik bilim, ko'nikma, malaka va kompetentlik sifatlarini egallash daraja ko'rsatkichlari aniqlandi (1-jadvalga qarang).

Tadqiqot jarayonida tajriba va nazorat guruhlarida tashxislash ishlari: testlar, texnologik masalalar, amaliy didaktik topshiriqlar, texnologik vazifalar vositasida o'tkazildi. Tadqiqot ishlari natijalarining haqqoniyligini amalda tekshirib ko'rish uchun pedagogik tajriba-sinov ishlari tashkil qilindi. Pedagogik tajriba-sinov ishlari mazmuni va maqsadi tadqiqot ishida taklif qilingan shakl, metod va vositalar va ularni qo'llash natijadorligining qanchalik to'g'ri ekaniga ishonch hosil qilishdan iboratdir.

Tadqiqotning samaradorligini ob'yektiv baholash maqsadida nazorat guruhi uchun ham respondentlar tasodifiy tanlash yo'li bilan jalb etildi.

1-jadval

Tayyorligi yo'nalishlari	Tajriba guruhi (60 nafar respondent)						Nazorat guruhi (60 nafar respondent)					
	yuqori		o'rta		past		yuqori		o'rta		past	
	A	S	A	S	A	S	A	S	A	S	A	S
Kursantlar kognitiv xususiyatlari	11	22	20	26	24	7	8	12	23	27	27	19
Motivatsion tayyorgarligi	9	25	24	21	22	9	8	11	21	25	29	22
Faoliyatga doir	10	22	22	25	23	8	11	13	19	23	28	22
Umumiy o'rtacha	10	23	22	24	23	8	9	12	21	25	28	21

Izoh: T.a.–tajriba avvalida, T.s.–tajriba so'ngida

Jadvallardan ko'rinib turibdiki, tajriba guruhlarida nazorat guruhlariga nisbatan bo'lajak ofitserlarda boshqaruv faoliyatiga aksiologiya munosabatni rivojlantirish jarayonida boshlang'ich aksiologik tushunchalarni o'qitishga tayyorlash metodikasi bo'yicha rivojlantirish mezonlarining barchasi bo'yicha sezilarli o'zgarishlar kuzatilgan.

Muhokama. Bo'lajak ofitserlarda boshqaruv faoliyatiga aksiologik munosabatni rivojlantirish – bu ularning harbiy boshqaruv jarayonida axloqiy, ijtimoiy va kasbiy qadriyatlarni anglash, qabul qilish va ularga asoslangan holda qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantirish jarayonidir. Bu masala harbiy pedagogika va psixologiya doirasida o'rganilib, kelajakdagi ofitserlarning rahbarlik faoliyatiga tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Pedagogik mohiyat. Aksiologiya tushunchasi – Aksiologiya qadriyatlar haqidagi falsafiy ta'limot bo'lib, boshqaruv jarayonida harbiy kadrlarning axloqiy, kasbiy, ijtimoiy va umuminsoniy qadriyatlarni qanday qabul qilishi va ulardan qanday foydalanishini o'rganadi.

Boshqaruv faoliyatidagi o'rni – bo'lajak ofitserlar harbiy bo'linmalarni boshqarishda shaxsiy va jamoaviy qadriyatlarni muvozanatlashtirish, adolatli va maqsadga muvofiq qarorlar qabul qilish, subordinatsiya va intizomni ta'minlash uchun aksiologik yondashuvga ega bo'lishlari zarur.

Pedagogik ta'sirlar – Aksiologik tarbiya orqali bo'lajak ofitserlarda:

Kasbiy etikaga hurmat;

Jasorat va vatanparvarlik;

Mas'uliyat va fidoyilik;

Adolat va insonparvarlik kabi fazilatlar shakllantiriladi.

Tarbiyaviy imkoniyatlar

Ta'lim jarayonida aks ettirish – Harbiy akademiyalar va oliy harbiy o'quv yurtlarida o'quv dasturlariga aksiologik yondashuvni joriy etish, masalan, etika va liderlik darslari orqali.

Amaliy mashg'ulotlar – Harbiy simulyatsiyalar, psixologik treninglar va jamoaviy vaziyatlarni tahlil qilish orqali qadriyatlarni mustahkamlash.

Harbiy an'analar va urf-odatlar – Milliy va harbiy qadriyatlarni aks ettiruvchi tadbirlar, tarixiy shaxslarning namunalarini o'rganish.

Rahbarlik kompetensiyalarini rivojlantirish – Ofitserlarni nafaqat texnik va taktik jihatdan, balki ma'naviy-axloqiy jihatdan ham yetuk rahbar sifatida shakllantirish.

Tarbiyaviy suhbatlar va psixologik tayyorgarlik – Ofitserlarga o'z shaxsiy qadriyatlarini anglash va jamoaga o'tkazish ko'nikmalarini o'rgatish.

Xulosa. Bo'lajak ofitserlarda boshqaruv faoliyatiga aksiologik munosabatni rivojlantirish ularning professional yetukligini oshiradi, insoniylik va harbiy burchga hurmatni mustahkamlaydi. Ushbu pedagogik jarayon harbiy ta'lim, tarbiya va amaliy mashg'ulotlar orqali izchil va kompleks tarzda olib borilishi kerak.

Agar sizga bu mavzuga oid qo'shimcha ma'lumot yoki ilmiy manbalar kerak bo'lsa, aniqroq yo'nalish berishingiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Asqarov, A. (2018). Harbiy pedagogika va psixologiya asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
2. Jalolov, J. & Rahimov, S. (2020). Harbiy boshqaruv tizimida aksiologik yondashuv. Toshkent: Harbiy akademiya nashriyoti.
3. Xaydarov, U. (2019). Zamonaviy harbiy ta'lim va tarbiya masalalari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
4. Tajiboyev, A. & Mamadaliyev, Sh. (2021). Harbiy psixologiya va boshqaruv etikasi. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
5. Sog'inov, M. (2017). Liderlik va boshqaruv tamoyillari harbiy xizmatda. Toshkent: IIV Akademiyasi nashriyoti.
6. Morozov, V. N. (2016). Военная педагогика и психология: ценностные ориентиры офицера. Москва: Военное издательство.
7. Davletov, K. & Ismoilov, H. (2022). Harbiy xizmatchilarda vatanparvarlik va kasbiy madaniyat shakllantirish. Nukus: Qoraqalpoq universiteti nashriyoti.
8. Zimnitskiy, V. P. (2015). Ценности в военном управлении: теория и практика. Санкт-Петербург: Военная академия.
9. Karimov, A. (2023). Harbiy yetakchilikda tarbiya va boshqaruvning uyg'unligi. Toshkent: Sharq nashriyoti.

Voxobov Nuriddin G'ofurjon o'g'li,
O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi katta o'qituvchisi

BO'LAJAK OFITSERLARNI PROFAYLING KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Annotatsiya: Bo'lajak ofitserlarni profayling kompetensiyasini rivojlantirishning metodologik asoslari mavzusidagi maqola harbiy kadrlarni tayyorlash tizimida profayling kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishga oid nazariy va amaliy jihatlarni tahlil qiladi. Mavzu doirasida profaylingning huquqiy-psixologik asoslari, uning harbiy xizmatda qo'llanilish xususiyatlari hamda zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiya qilish imkoniyatlari o'rganiladi. Ishda metodologik yondashuvlar sifatida tizimli, faoliyatli va kompetensiyaviy yondashuvlar tahlil qilinib, ularning harbiy ta'lim va ofitserlarni tayyorlash jarayonidagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, profayling kompetensiyasini rivojlantirish uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, simulyatsion mashg'ulotlar, real va virtual muhitda amaliy treninglardan foydalanish usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiyalar, ta'lim metodlari, kriminalistik profayling, kognitiv kompetensiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Аннотация: В исследовании методических основ формирования профайлинговой компетентности будущих офицеров анализируются теоретические и практические аспекты формирования и развития профайлинговой компетентности в системе подготовки военных кадров. В исследовании будут рассмотрены правовые и психологические основы профайлинга, особенности его использования в военной службе, а также возможности его интеграции в современный образовательный процесс. В работе анализируются системный, деятельностный и компетентностный подходы как методические подходы, подчеркивается их значимость в процессе военного образования и подготовки офицеров. Также будут рассмотрены методы использования информационно-коммуникационных технологий, имитационных упражнений и практических занятий в реальных и виртуальных средах для развития компетенций профилирования.

Ключевые слова: Педагогические технологии, образовательные методы, криминалистическое профилирование, когнитивные компетенции, информационно-коммуникационные технологии.

Abstract: The study on the methodological foundations of the development of profiling competence of future officers analyzes the theoretical and practical aspects of the formation and development of profiling competence in the military personnel training system. The study studies the legal and psychological foundations of profiling, the features of its application in military service, and the possibilities of its integration into the modern educational process. The work analyzes systematic, activity-based, and competency-based approaches as methodological approaches, highlighting their importance in the process of military education and officer training. It also considers methods for using information and communication technologies, simulation exercises, and practical training in real and virtual environments to develop profiling competence.

Key words: Pedagogical technologies, educational methods, criminalistic profiling, cognitive competencies, information and communication technologies.

Kirish. Zamonaviy harbiy ta'lim tizimi ofitserlarning nafaqat harbiy-taktik bilimlarini, balki inson psixologiyasini chuqur tushunish va tahlil qilish qobiliyatlarini ham rivojlantirishni talab etadi. Xususan, profayling kompetensiyasi bo'lajak ofitserlarning strategik fikrlashi, xavfni oldindan aniqlash va shaxslarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, oliy harbiy ta'lim muassasalarida profayling kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan mexanizmlarni takomillashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

Mazkur mavzu bo'lajak ofitserlarni profayling kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov ishlarini tashkil etish, ularning samaradorligini baholash va ilg'or pedagogik-psixologik yondashuvlarni ishlab chiqishga qaratilgan. Bu jarayonda ta'lim metodikalarini modernizatsiya qilish, interfaol usullardan foydalanish va harbiy amaliyotga yaqinlashtirilgan tajribalarni o'tkazish muhim ahamiyatga ega.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, harbiy sohaga taalluqli vaziyatlarda inson xatti-harakatlarini oldindan tahlil qilish qobiliyatining yetishmovchiligi strategik qarorlar qabul qilish jarayonida xavflarni oshirishi mumkin. Shuning uchun tajriba-sinov ishlari orqali profayling kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan mexanizmlarni tekshirish va takomillashtirish zarur.

Mavzuning asosiy maqsadi – bo'lajak ofitserlarning profayling kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha samarali mexanizmlarni shakllantirish va ularning amaliyotdagi natijadorligini baholash.

Ushbu mavzuning asosiy vazifalari:

harbiy ta'lim tizimida profayling kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha mavjud mexanizmlarni o'rganish va tahlil qilish;

bo'lajak ofitserlar uchun profayling kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan tajriba-sinov dasturini ishlab chiqish;

tajriba jarayonida interfaol o'qitish texnologiyalari, psixologik treninglar va simulyatsion mashg'ulotlarni tatbiq etish;

olingan natijalarni tahlil qilish va takomillashtirish bo'yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Mavzuning amaliy ahamiyati shundan iboratki, o'tkazilgan tajriba natijalari oliy harbiy ta'lim muassasalarida profayling kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha yangi metodikalarni ishlab chiqish va harbiy kadrlar tayyorlash jarayonini samarali tashkil etish uchun foydalaniladi.

Shunday qilib, mazkur mavzu bo'lajak ofitserlarning tahliliy fikrlash, shaxsni baholash va xavflarni oldindan aniqlash ko'nikmalarini oshirishga xizmat qiladi. Tajriba-sinov ishlari natijalari esa harbiy ta'lim jarayonini takomillashtirish va zamonaviy talablar asosida ofitserlarni tayyorlashga yo'naltirilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Harbiy xizmatchilarni tarbiyalashning falsafiy, ijtimoiy va huquqiy jihatlarini S.Y.Ahrorov, I.Y.Inoyatov, A.M.Kambarov, S.O.Otamurodov, R.S.Samarov, A.Sotivoldiev, N.J.Eshnaev kabi faylasuf, huquqshunos, sotsiolog olimlar tomonidan bo'lajak ofitserlarning shaxsiy sifatlarini oshirish, kasbiy kompetentligini rivojlantirish, kriminal profayling masalalari ilmiy tadqiq etilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari olimlaridan Y.F.Azarov, L.N.Alekseeva, A.S.Andrienko, A.A.Bodalev, I.Y.Briksina, V.V.Vaxnina, Ye.V.Voevoda, O.S.Vozjenikova, V.Yu.Volinskiy, Yu.M.Volinskiy-Basmanov, Ye.V.Gnilskaya, Ye.Guseva, V.G.Draganov, M.Ye.Kameneva, M.A.Kovalenko, Ye.G.Kochetkova, V.A.Kudin, D.A.Kuznesov, A.Kulik, T.V.Malseva, V.A.Markovich, T.V.Mixaylova, M.Mostovyuk, G.I.Nemirova, V.Y.Petrov, Y.A.Petrova, C.B.Popov, Y.P.Puzakova, Y.V.Rojkova, M.S.Sisoshvili, B.M.Smitienko, Ye.Spiritsa, V.M.Statniy, A.N.Tarasov, O.A.Ulyanina, A.Filatov, V.L.Svetkov, N.V.Chalenko, Y.V.Chufarovskiy, N.D.Erigashvili va boshqalar shaxsning faoliyat kategoriyalariga kompetentlik muammosi nuqtai nazaridan yondashib, profaylingni amaliy jihatdan ilmiy asoslashgan va profaylingni kasbiy faoliyat samaradorligiga ta'siri masalalarini ilmiy tadqiq etishgan.

Xorij olimlaridan L.J.Alison, E.Alison, D.A.Bekarian, C.Bennell, A.W.Burgess, D.Canter, J.E.Douglas, P.Ekman, W.V.Friesen, C.R.Hartman, Y.Holly, J.L.Jackson, W.J.Jason, H.W.Kathleen, M.Kaufmann, A.Mokros, J.Navarro va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida profayling muammosining tashkiliy, amaliy-metodologik jihatlarini ilmiy tadqiq etilgan.

V.L.Svetkov o'z o'quv qo'llanmasida ta'kidlaganidek, "profaylingni qo'llashdan ko'zlangan maqsad jinoyatchining u jinoyat sodir etmasidan avvalgi yuzi va jismoniy

xususiyatlarini aniqlashgina emas, balki ko'proq yashirin jinoyatchilarning kechinmalari va hissiy holatlari xususiyatlarini aks ettiruvchi ularning ekspressiv ifodalarini aniqlashdir".

Natijalar.

Profayling kompetensiyasi ofitserlarga quyidagi muhim ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi:

- terrorizm va ekstremizm tahdidlarini oldindan aniqlash;
- harbiy shaxslarning ruhiy holatini tahlil qilish;
- bo'ysunuvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish;
- stress sharoitida tezkor qaror qabul qilish;
- dushmanning ehtimoliy harakatlarini oldindan taxmin qilish.

Zamonaviy harbiy operatsiyalarda inson omiliga oid tahlillar muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, harbiy ta'lim tizimida profayling kompetensiyasini rivojlantirish strategik ahamiyatga ega.

Tajriba-sinov ishlarini o'tkazish uchun quyidagi bosqichlardan foydalanish rejalashtiriladi. Tajriba-sinov ishi uchun uch bosqichli dastur ishlab chiqiladi:

Nazariy tayyorgarlik – oliy harbiy ta'lim muassasalarida profayling asoslari bo'yicha maxsus seminar va ma'ruzalar tashkil etish.

Amaliy mashg'ulotlar – ofitserlarning profayling qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan treninglar va simulyatsion mashg'ulotlar o'tkazish.

Tahlil va natijalarni baholash – tajriba natijalari asosida profayling kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmlarining samaradorligini baholash.

Tajriba-sinov ishlari oliy harbiy ta'lim muassasalari va maxsus tayyorgarlik markazlarida o'tkazilib, unda quyidagi ishtirokchilar qatnashadi:

- oliy harbiy ta'lim muassasalari kursantlari;
- harbiy psixologlar va pedagoglar;
- tajribali ofitserlar.

Tajriba davomida innovatsion va interfaol metodlar qo'llaniladi:

Rolli o'yinlar va simulyatsiya – harbiy sharoitga mos keladigan real vaziyatlar asosida profayling qobiliyatlarini shakllantirish.

Psixologik test va diagnostika – ishtirokchilarning kuzatuvchanlik, stressga chidamlilik va tahlil qilish qobiliyatlarini baholash.

Tahliliy topshiriqlar – shaxsiy xususiyatlar asosida xulq-atvorni oldindan taxmin qilishga yo'naltirilgan mashqlar.

Trening va seminarlar – verbal va noverbal kommunikatsiya, psixologik kuzatish texnikalariga oid o'quv mashg'ulotlari.

Tajriba yakunida natijalarni baholash uchun uch asosiy ko'rsatkich qo'llaniladi:

Bilim darajasining o'zgarishi – tajriba ishtirokchilarining profayling bo'yicha bilimlari oldin va keyin solishtiriladi.

Amaliy ko'nikmalar shakllanishi – harbiy sharoitlarda profayling kompetensiyasi bo'yicha qabul qilingan qarorlarning sifati baholanadi.

Psixologik tayyorgarlik darajasi – stress sharoitida tahlil qilish va tezkor fikrlash qobiliyatlarining rivojlanishi o'lchanadi.

Tahlil natijalari asosida metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi va oliy harbiy ta'lim jarayoniga joriy etish uchun takliflar beriladi.

Bo'lajak ofitserlarni kompetentlik omillarining namoyon bo'lish darajalarini differensial xususiyatlari

1-jadval

№	Shkalalar	Rahbariyat (M1)	Xodimlar (M2)	T – statistik farq ko'rsatkichi

1.	Sotsial-perseptiv kompetentlik	16,35	13,73	-1,72*
2.	Kommunikativ kompetentlik	14,23	15,23	0,54
3.	Kognitiv kompetentli	14,23	15,24	-1,78*
4.	Autopsixologik kompetentlik	14,34	15,32	-1,05

Izoh: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$.

Bo'lajak ofitserlar shaxslararo munosabatlarda ijtimoiy mas'uliyat, konstruktiv muloqot o'rnatishda bir-birini tushunish, qo'llab-quvvatlash, ehtiyojini qondirilishi orqali ijtimoiy «Men»ni refleksiv darajada namoyon bo'lishi muhim ahamiyatga egadir. Rahbariyat esa ekspert sifatida bo'lajak ofitserlarni muomala madaniyati, so'zning motivasion imkoniyatlaridan foydalana olish hamda konstruktiv muloqot qilish ko'nikmalarini kasbiy faoliyatning asosi deb hisoblaganliklari bois, sotsial-persepsiyadan ko'ra kommunikativ ta'sir usullaridan foydalanish qobiliyatini yetakchi omil sifatida ko'rsatganlar.

Bo'lajak ofitserlarni kasbiy kompetentlikni namoyon bo'lish va rivojlanganlik darajasini ekspert baholash natijasida olingan ko'rsatkichlar bilan qiyosiy tahlil qiladigan bo'lsak, ayrim ma'lumotlar psixologik izohni talab etadi. Xususan, bo'lajak ofitserlarda autopsixologik hamda kommunikativ kompetentlikning yuqori darajada namoyon bo'lishi ularning o'z ustida ishlashi, o'zini anglashini konstruktiv muloqot o'rnatishdagi ahamiyatini kuchaytirs, sotsial-perseptiv hamda kognitiv kompetentlik konstruktiv muloqotning anglangan hissiy-baholovchi xususiyatini kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun ratsional qo'llash imkoniyatini yaratishi mumkin.

Muhokama. Profayling metodi yuqorida ta'kidlaganimizdek, juda navqiron va zamonga qarab doimo moslashib murakkablashib boradigan amaliy usullardan biri hisoblanadi.

Odatda profayling keng va tor ma'noda tushuniladi. Keng ma'noda profayling deganda amaliy psixologiya metodlaridan foydalangan holda xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan shaxs hamda vaziyatlarni aniqlash orqali g'ayriqonuniy harakatlarning oldini olish texnologiyasi tushuniladi. Tor ma'noda esa profayling deganda muayyan subyektning rejalashtirilayotgan g'ayriqonuniy harakatga aloqadorlik ehtimoligini aniqlash tizimini tushunish taklif etiladi.

Profayling quyidagi xususiyatlarga ega:

1. Profayling tarkibiga xavf tug'dirish ehtimoli bo'lgan shaxslar xatti-harakatini kuzatish, ularga savollar berish, ekspress-psixodiagnostika qilish, ularning xatti-harakatlaridagi normadan og'ishlarni qayd etish hamda ularni o'rganishga qaratilgan boshqa harakatlar kiritiladi.

2. Profaylingning mantiqiy sxemasida g'ayriqonuniy aralashish harakatlarini tayyorlash chog'ida xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan shaxslarning harakatlari modelini tuzish:

bunday harakatlarni tayyorlash belgilarini aniqlash;

xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan tiplar (profillar) – bunday harakatlarning ehtimol qilingan ijrochilari tasnifi yaratish;

kuzatuv hududidagi har bir shaxsning maqomini rejalashtirilayotgan g'ayriqonuniy aralashuv harakatiga aloqadorligi ehtimoligi nuqtai nazaridan aniqlash;

har bir shaxsni muayyan tipga (yoki profilga) kiritish, ya'ni profillash.

3. Profaylingni amalga oshirish uchun vizual psixodiagnostika, diagnostik ekspress-suhbat, neyrolingvistik dasturlash metodlari, tezkor-qidiruv faoliyatining ayrim usullarini egallagan yuqori darajadagi tayyorgarlikka ega mutaxassislar jalb etiladi.

Xulosa. Tajriba-sinov ishlari natijasida quyidagi xulosalar chiqariladi:

oliy harbiy ta'lim muassasalarida profayling bo'yicha alohida kurslar joriy etish maqsadga muvofiq;

amaliy mashg'ulotlar va real holatlar asosida tahliliy fikrlashni shakllantirish samaradorligini oshiradi;

ofitserlarni tayyorlashda psixologik treninglar va stressga chidamlilik mashg'ulotlari katta ahamiyatga ega;

sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar yordamida profayling kompetensiyasini rivojlantirish istiqbolli yo'nalishlardan biridir.

Bo'lajak ofitserlarning profayling kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish harbiy ta'lim sifatini oshirish va harbiy operatsiyalar samaradorligini ta'minlash uchun muhim omil hisoblanadi. O'tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijalariga asoslanib, harbiy ta'lim tizimida interfaol va innovatsion metodlarni kengroq joriy etish hamda profayling kompetensiyasiga doir maxsus dasturlarni ishlab chiqish zarurati aniqlanadi. Bu esa bo'lajak ofitserlarni zamonaviy xavfsizlik tahdidlariga tayyorlash va strategik tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganining 25 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga bayram tabrigi. // «Postda» gazetasi, 2017 yil, 3-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksi.- <http://www.lex.uz/acts/2876354>
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 11 oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi bojxona chegarasi orqali o'tkazish punktlarida ikki yo'lakli tizimni qo'llash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 814-son qarori. - <http://www.lex.uz/docs/3377208>
4. Богомолова, С. И. (2010). Психология лжи и обмана: Учебное пособие. Москва: Академический проект.
5. Голубев, В. В. (2012). Профайлинг: Искусство чтения людей. Санкт-Петербург: Питер.
6. Дубровская, Т. В. (2015). Психологический профайлинг: Методология и практика. Москва: Юрайт.
7. Знаков, В. В. (2005). Психология понимания: Проблемы и перспективы. Москва: Смысл.
8. «Profiling» trening materiallari. Renful Premier Technologies, Buyuk Britaniya.
9. Профайлинг. Технологии предотвращения противоправных действий. Под ред. Ю.М. Волынского-Басманова, Н.Д. Эрашвили. 2-е изд. – М., 2013.
10. Ekman, P. (1992). Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage. New York-London.
11. Ekman, P. (1995). «Communication through non-verbal behavior.» In: Affect, Cognition, Personality. N.Y.

Xidoyatova Dilafruz Abdugaffarovna,
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti dotsenti

INTERAKTIV METODLARNING PSIXODIDAKTIK TA'SIRI VA TA'LIM JARAYONIDAGI SAMARADORLIGI

Annotatsiya: Ushbu maqolada interaktiv metodlarning ta'lim jarayonidagi ahamiyati, ularning o'quvchilar motivatsiyasi, bilimlarni o'zlashtirish samaradorligi va dars jarayonidagi psixologik hamda didaktik ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda 1004 nafar o'qituvchi ishtirok etgan bo'lib, ularning interaktiv metodlarni qo'llash tajribasi, muammolari va takliflari o'rganilgan. Metodlardan foydalanish jarayonida uchraydigan asosiy muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ham ko'rib chiqilgan. Natijalarga ko'ra, interaktiv metodlar o'quvchilarning faolligini 60% ga oshirgani, 87% o'qituvchi ular o'quvchilar qiziqishini kuchaytirishini ta'kidlagani aniqlandi. Shuningdek, ushbu maqolada metodlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ham taqdim etilgan.

Kalit so'zlari: interaktiv metodlar, psixodidaktika, o'quv motivatsiyasi, ta'lim jarayoni, dars samaradorligi, o'qituvchi tajribasi, tadqiqot doirasidagi loyiha, metodologik tahlil.

Аннотация: В данной статье анализируется значение интерактивных методов в образовательном процессе, их влияние на мотивацию учащихся, эффективность усвоения знаний и психологические и дидактические воздействия в ходе занятий. В исследовании приняли участие 1004 преподавателя, чьи опыт применения интерактивных методов, проблемы и предложения были изучены. Также рассмотрены основные проблемы, возникающие в процессе использования этих методов, и пути их решения. Согласно результатам, интерактивные методы увеличили активность учащихся на 60%, а 87% преподавателей отметили, что они способствуют повышению интереса учеников. В статье также предложены методические рекомендации, направленные на повышение эффективности применения этих методов.

Ключевые слова: интерактивные методы, психодидактика, учебная мотивация, образовательный процесс, эффективность урока, опыт преподавателя, проект в рамках исследования, методологический анализ.

Abstract. This article analyzes the significance of interactive methods in the educational process, their impact on student motivation, the effectiveness of knowledge acquisition, and the psychological and didactic effects during the lesson process. The study involved 1004 teachers, and their experiences with the application of interactive methods, challenges, and suggestions were examined. The main problems encountered during the use of these methods and ways to address them are also discussed. According to the results, interactive methods increased student activity by 60%, and 87% of teachers emphasized that these methods enhance student interest. Furthermore, the article provides methodological recommendations aimed at improving the effectiveness of these methods.

Key words: interactive methods, psychodidactics, educational motivation, educational process, lesson effectiveness, teacher experience, project within the research framework, methodological analysis.

Kirish. Hozirgi kunda ta'lim tizimi jadal rivojlanib, o'qitish usullari doimiy takomillashtirilmoqda. Jahon tajribasi ko'rsatmoqdaki, an'anaviy dars o'tish modellari o'quvchilarning faolligini ta'minlash va bilimlarni uzoq muddatga saqlash uchun yetarli samara bermaydi. Ayniqsa, XXI asrdagi texnologiyalar va axborot oqimi sharoitida o'quvchilarda ma'lumotni tanqidiy tahlil qilish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirish ta'limning asosiy maqsadlaridan biriga aylanmoqda.

Biroq, amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab o'qituvchilar hanuzgacha an'anaviy o'qitish metodlariga suyanib, interaktiv metodlardan to'liq foydalana olmayapti. Bu esa bir qator muammolarga olib keladi:

1. O'quvchilarning passiv ishtiroki – ko'pgina darslarda o'quvchilar faqatgina o'qituvchining tushuntirishlarini passiv qabul qiluvchi rolda bo'lib, bilimlarni faol ravishda o'zlashtirmaydi.

2. Darslarga qiziqishning pastligi – o'quvchilar uchun o'quv jarayoni oddiy va bir xil ko'rinishda bo'lganida, ular bilim olishga qiziqishni yo'qotishi mumkin.

3. Bilimlarni amalda qo'llashda qiyinchiliklar – ko'pgina o'quvchilar nazariy bilimlarni yodlab olishadi, ammo ularni real hayotda va kasbiy faoliyatda qo'llashda qiynalishadi.

4. O'qituvchilarning metodik ko'nikmalarining cheklanganligi – ayrim pedagoglar interaktiv metodlarni qo'llash tajribasiga ega bo'lmagani sababli, ularni samarali joriy etishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Interaktiv metodlar bu muammolarni hal etishning eng samarali yo'llaridan biri hisoblanadi. Ular o'quvchilarning darslarga qiziqishini oshirish, ularni bilimlarni faol o'zlashtirishga undash va bilimlarni hayotga tatbiq etish imkonini yaratadi. Masalan, guruhli ish, keys-stadi, simulyatsiya, rol o'ynash va texnologik vositalar orqali o'qitish o'quv jarayonini interaktiv va samarali qiladi.

Ushbu maqolada interaktiv metodlarning ta'lim jarayoniga ta'siri, ularning psixologik va didaktik jihatlari hamda ularni samarali qo'llash yo'llari tahlil qilinadi. Shuningdek, 1,004 nafar o'qituvchi ishtirok etgan tadqiqot natijalari asosida interaktiv metodlarning afzalliklari va ularni amaliyotga joriy etishdagi muammolar muhokama qilinadi.

Shuning uchun, ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u zamonaviy ta'lim jarayonini takomillashtirish, interaktiv metodlarni samarali qo'llash bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqish va o'qituvchilarni yangi pedagogik yondashuvlarga yo'naltirishga xizmat qiladi.

Bugungi kun ta'lim tizimida o'quvchilarning darslarga qiziqishini oshirish, o'quv jarayonini samarali tashkil etish va natijaviy, zamonaviy usullardan foydalanish ta'lim sifatini yaxshilashning asosiy omillari hisoblanadi. Ayniqsa, turli fan o'qituvchilari uchun interaktiv metodlardan samarali foydalanish bilimlarni chuqur o'zlashtirishga, o'quv jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokiga va ularning motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab o'qituvchilar dars jarayonida an'anaviy usullarga tayanib, interaktiv metodlarni to'g'ri qo'llashda muammolarga duch kelmoqda. Bu esa o'quv jarayonining samaradorligini tushiradi va ta'lim jarayonida psixologik hamda didaktik muammolar keltirib chiqaradi. Yuqoridagi kuzatuvlar asosida loyihamiz uchun maqsad va vazifa belgilandi.

Ushbu tadqiqotimiz asosida o'tkazilgan loyihamizning asosiy maqsadi – turli fan o'qituvchilarining interaktiv metodlardan foydalanish samaradorligini o'rganish, ularning ta'lim jarayoniga psixologik va didaktik ta'sirini tahlil qilish hamda bu jarayonni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Loyiha uchun belgilangan vazifalar:

1. O'qituvchilar tomonidan interaktiv metodlarni qo'llashdagi mavjud muammolarni aniqlash.

2. Turli fanlar uchun mos interaktiv metodlarni tanlash va ularni o'rgatish.

3. Challenge(chellenj)lar, vebinarlar va so'rovnomalar orqali o'qituvchilarning tajribalarini o'rganish va tahlil qilish.

4. Interaktiv metodlarning ta'lim jarayoniga ta'sirini amaliyot orqali o'rganish.

5. Natijalar asosida o'qituvchilarga metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Bu maqsad va vazifalar interaktiv metodlarni ta'lim jarayoniga joriy qilish orqali o'quv jarayonining sifati va samaradorligini oshirishga qaratildi.

Loyiha metodologiya (jarayoni) quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi.

Tadqiqot bosqichlari (qadamma-qadam):

1. Tadqiqot uchun platforma tayyorlash: Telegram ijtimoiy tarmog'ida "Dilafruz Xidoyatova" (https://t.me/dilafruz_xidoyatova) nomli kanal ochildi.

2. Muammoni aniqlash: Kanalda o'qituvchilardan dars o'tish jarayonida duch keladigan asosiy muammolar haqida fikr va mulohazalar yig'ildi.

3. Onlayn vebinarlar o'tkazish: O'qituvchilar tomonidan eng ko'p qayd etilgan muammolar bo'yicha muntazam ravishda onlayn vebinarlar tashkil qilindi.

4. Auditoriya to'plash: Vebinarlar va kanal faoliyati natijasida 29,000 dan ortiq turli fan o'qituvchilari jalb qilindi.

5. Challenge(chellenj) tashkil etish: Challenge(chellenj) 1 hafta davomida o'tkazilishi rejalashtirildi.

- 1-kun: Challenge(chellenj) qoidalar va jarayoni tushuntirildi.

- 2–6 kunlar: Har kuni 1 tadan interaktiv metod taqdim etildi. Fanlarning barchasida qo'llasa bo'ladigan, optimal interaktiv metodlar tanlandi. Bular, “4 taraf”, “3 bo'g'inli so'z”, “Pazl”, “Globoalfavit”, “3,4,5,6,7”, “Dekoder”.

- 7-kun: O'qituvchilar mazkur metodlarni dars jarayonida qo'llash bo'yicha fikr-mulohazalarini bildirdi va Google Form orqali so'rovnoma natijalari tahlil qilindi.

6. Natijalar tahlili: 1,004 nafar o'qituvchining so'rovnoma natijalari tahlil qilindi, metodlardan foydalanishning psixologik va didaktik jihatlari ko'rib chiqildi.

Qo'llangan tadqiqot usullari:

1. So'rovnoma: O'qituvchilar uchun Google Form orqali savollar tuzildi. Savollar interaktiv metodlarning samaradorligi va qo'llash jarayonidagi muammolarni qamrab oldi.

2. Intervyular: O'qituvchilar bilan onlayn shaklda savol-javob ko'rinishida intervyular o'tkazildi.

3. Kuzatuvlar: Challenge(chellenj) davomida o'qituvchilarning interaktiv metodlardan foydalanish jarayoni kuzatildi va ularning fikrlari o'rganildi.

4. Tahlil: To'plangan ma'lumotlar asosida diagramma va grafiklar tuzilib, metodlarning ta'lim jarayoniga ta'siri o'rganildi.

Auditoriya yoki ishtirokchilar haqida ma'lumot:

- Ishtirokchilar soni: 1,004 nafar o'qituvchi.

- Ishtirokchilarning kasbiy yo'nalishi: 22 ta fan bo'yicha dars beradigan o'qituvchilar (matematika, fizika, biologiya, o'zbek tili va adabiyoti, tarix va boshqalar).

- Auditoriya turi:

- Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilari.
- O'rta maxsus ta'lim muassasalari va xususiy o'quv markazlari pedagoglari.
- Yangi pedagogik tajriba orttirishga intilayotgan o'qituvchilar.

Navbatdagi bosqichda olingan ma'lumotlar tahlili amalga oshirildi.

Challenge(chellenj) va so'rovnoma natijasida turli fan o'qituvchilarining interaktiv metodlardan foydalanish samaradorligi, ularning ta'lim jarayoniga ta'siri haqida ma'lumotlar olindi.

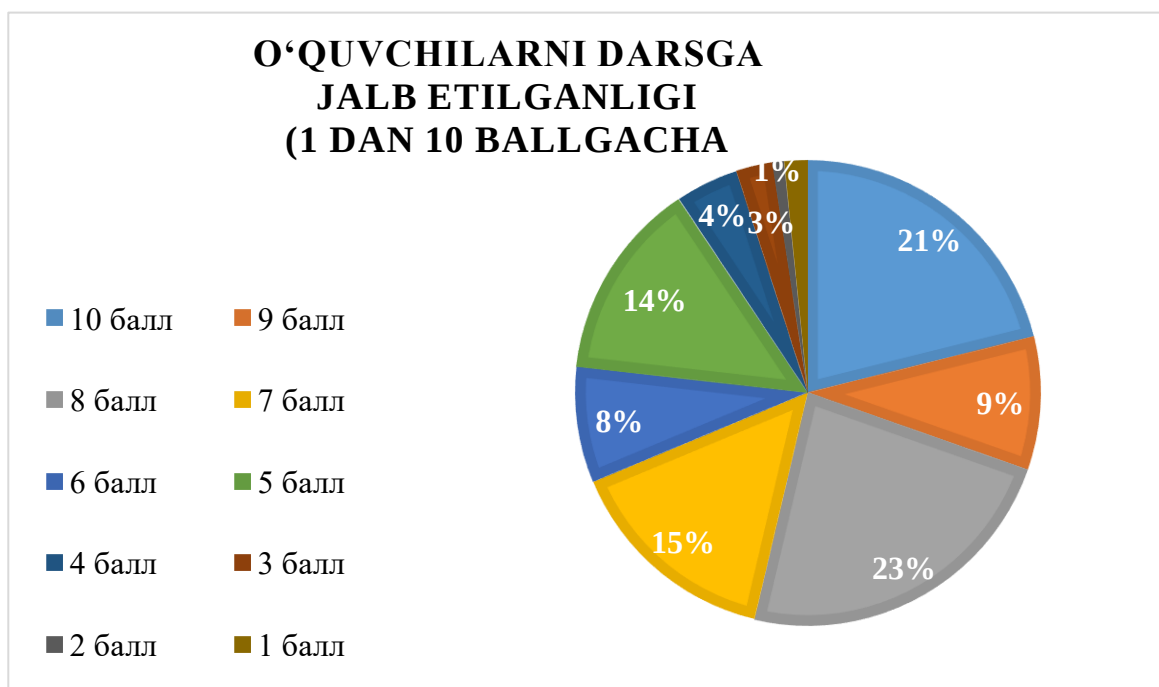
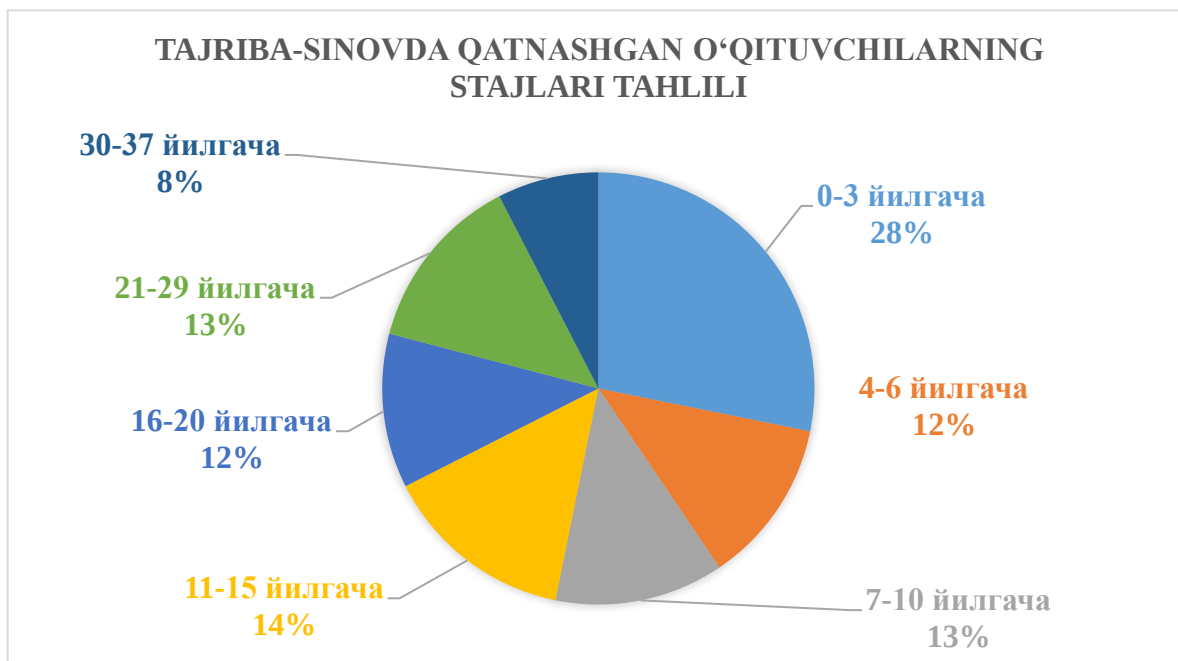
- Katta qiziqish: Ishtirokchilarning 87% interaktiv metodlar o'quvchilarning qiziqishini oshirishini ta'kidladi.

- Dars samaradorligi: O'qituvchilarning 75% interaktiv metodlar dars materiallarini tez o'zlashtirishga yordam berganini bildirgan.

- Qo'llashdagi muammolar: 26% o'qituvchilar metodlarni joriy etishda o'quvchilarning faol emasligi yoki vaqtning yetmasligi muammosiga duch kelgan.

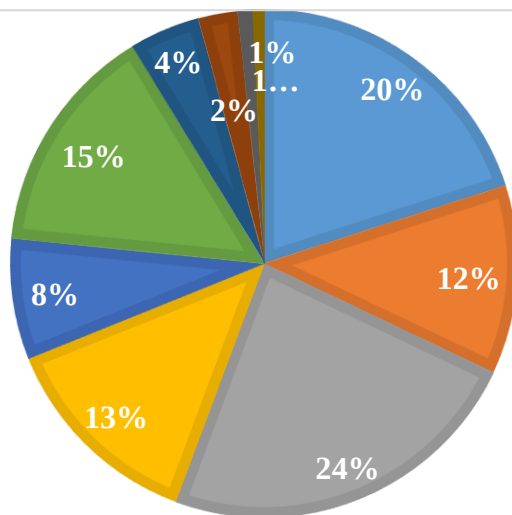
1. Ishtirokchilarning metodlarga munosabati:

Yuqoridagi diogrammada tadqiqot doirasidagi loyihada qatnashgan o'qituvchilarning stajlari tahlili qilingan.

**ЎҚУВЧИЛАРНИ ДАРСДА
ФАОЛ ИШТИРОК ЭТГАНЛИГИ
(1 ДАН 10 БАЛЛГАЧА)**

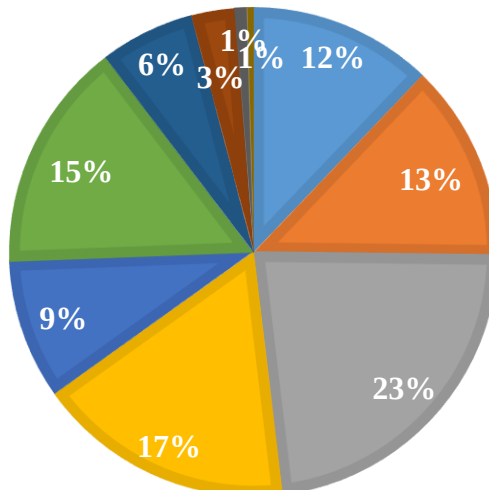
10 балл	9 балл
8 балл	7 балл
6 балл	5 балл
4 балл	3 балл
2 балл	1 балл

Diagrammada ko'rsatilganidek, o'qituvchilarning katta qismi interaktiv metodlardan foydalanishni samarali deb hisoblagan.

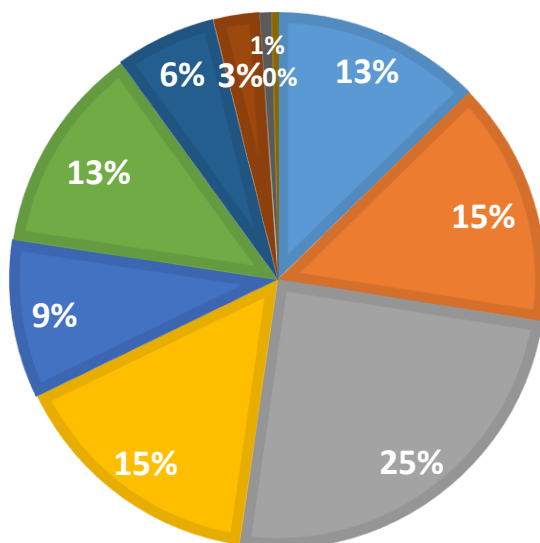
**ЎҚУВЧИЛАРНИ
МАВЗУНИ
ЎЗЛАШТИРГАНЛИК
ДАРАЖАСИ**

10 балл	9 балл	8 балл
7 балл	6 балл	5 балл
4 балл	3 балл	2 балл
1 балл		

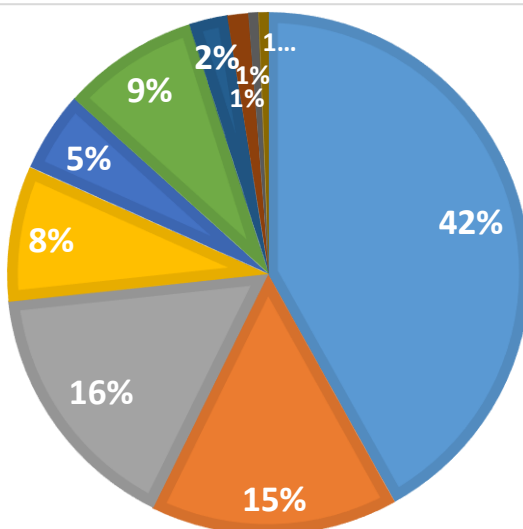

**ЎҚУВЧИЛАРНИНГ
МАВЗУ
ЮЗАСИДАН
САВОЛЛАРГА
ТЎҒРИ ЖАВОБ
БЕРГАНЛИГИ**

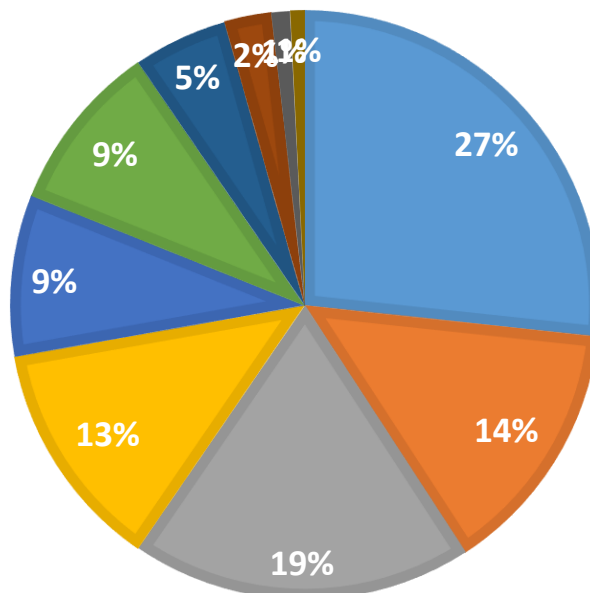
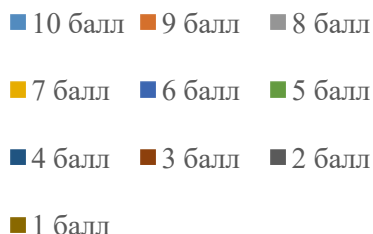
10 балл	9 балл
8 балл	7 балл
6 балл	5 балл
4 балл	3 балл
2 балл	1 балл

ЎҚУВЧИЛАРНИ ДАРСДАГИ КАЙФИЯТИ

ЎҚУВЧИЛАРНИ ЎЗАРО ФАОЛ ИШЛАГАНЛИКЛАРИ

2. Metodlarning dars jarayoniga ta'siri: rafik asosida interaktiv metodlar qo'llanilgan darslarda o'quvchilarning faolligi 60% ga oshgani qayd etilgan.

3. Interaktiv metodlarning turlari:

Infografikada eng ko'p qo'llanilgan metodlar ("4 taraf", "3 bo'g'inli so'z", "Pazl", "Globoalfavit") ko'rsatilgan.

Aniq misollar va tajribalar:

- Boshlang'ich fani darslarida "4 taraf" metodi qo'llanilib, o'quvchilar muammoni hal qilish uchun jamoaviy ishlagan. Natijada o'quvchilarning 84% yuqori natijalar bilan materialni o'zlashtirgan.

- Tarix darsida "Globoalfavit" qo'llanilib, o'quvchilar o'z bilimini mavzuga oid atamalarni yodda qoldirgan misollarda namoyon etgan.

Natijalarning psixologik va didaktik jihatlari:

- Psixologik jihatlar: Interaktiv metodlar o'quvchilarning o'zaro munosabatlarini yaxshilashga, o'zlarini erkin va faol his qilishlariga yordam bergan. Shuningdek, ularning motivatsiyasini oshirib, o'quv jarayoniga qiziqish uyg'otgan.

- Didaktik jihatlar: Metodlar o'quv materiallarini qisqa vaqt ichida yaxshi o'zlashtirish imkonini bergan. Bu jarayonda o'qituvchilarga uslubiy qo'llanmalarning yetishmasligi ayrim qiyinchiliklarni keltirib chiqargan.

Aniqlangan muammolar va ularning yechimlari:

- Muammo 1: Ayrim o'quvchilar faollik ko'rsatmagan.
- Yechim: Interaktiv metodlarning o'quvchi yoshi va qiziqishlariga mos turlarini tanlash.
- Muammo 2: Metodlarni o'quv jarayoniga joriy etishda vaqt kamligi.
- Yechim: Dars jarayonida to'g'ri vaqt boshqaruvi va metodlarning ixcham shakllarini qo'llash.

1-jadval

Interfaol ta'limning psixodidaktik jihatlarini o'rganish loyihasi

T/r	Loyiha bosqichlari	Jarayon bayoni
	Loyihaga kirish bosqichi	Nima uchun bu tadqiqot muhim? Loyihaning maqsadi va vazifalarini belgilash.
	Metodologiya. Tadqiqot jarayoni	Tadqiqot bosqichlari (qadamlari). Qo'llangan tadqiqot usullari (so'rovnomalar, kuzatuvlar, intervyu va h.k.). Auditoriya yoki ishtirokchilar haqida ma'lumot.
	Loyiha asosida jarayoni natijalar	Olingan ma'lumotlar tahlili. Diagramma, grafik va infografikalari. Aniq misollar va tajribalar.
	Tahlillar	Natijalarning psixologik va didaktik jihatlar. Aniqlangan muammolar va ularning yechimlari.
	Xulosa va takliflar:	Loyihaning umumiy natijalari. Amaliyotda qo'llash bo'yicha takliflar. Keyingi tadqiqotlar uchun yo'nalishlar.
	Ilmiy ahamiyat va innovatsiya.	Tadqiqotning yangi jihatlar. Bu yutuqlar ta'lim tizimida qanday o'zgarishlarga sabab bo'ladi?

Tadqiqotning yangi jihatlar:

• Ushbu tadqiqotda interaktiv metodlarning pedagogik samaradorligi va ularning psixologik ta'siriga alohida e'tibor qaratildi. Mavjud adabiyotlarda bu metodlar asosan faqat ta'lim samaradorligi nuqtayi nazaridan tahlil qilingan bo'lsa, bizning tadqiqotimizda ularning ta'lim jarayoniga, o'quvchi motivatsiyasiga va ijtimoiy faolligiga ta'siri ham ko'rib chiqildi.

• Tadqiqotimizda interaktiv metodlarning turli fanlardagi samaradorligini o'rganish yangi tajriba bo'lib, shu orqali har bir fan uchun aniq va samarali metodlarni tanlash imkonini yaratildi. Buni ilgari qo'llanilgan tadqiqotlarda ko'pgina holatlarda umumiy ko'rib chiqish edi.

O'tkazilgan tadqiqotimiz ta'lim tizimida qanday o'zgarishlar va yutuqlarga sabab bo'lishi quyida xulosalarimizda aks etdi.

• Interaktiv metodlarning samaradorligini fosh qilish o'qituvchilarning ta'lim usullarini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu metodlar, ayniqsa, o'quvchilarning faolligini oshirishga qaratilgani sababli, o'qituvchilarning ta'limga bo'lgan yondashuvi yanada faol va ijodiy bo'ladi.

• Interaktiv metodlar o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi, ularni birgalikda ishlashga o'rgatadi va darajada ularning o'zini his qilishini yaxshilaydi. Bu o'z navbatida ta'lim jarayonini ko'proq qiziqarli va samarali qiladi.

• Interaktiv metodlar, shuningdek, yangiliklar va zamonaviy o'qitish usullarining kirishini va amalga oshirilishini osonlashtiradi. Bu o'quvchilarga talabga mos, ijodiy va samarali ta'lim berish uchun yangi usullar ishlab chiqishga imkon beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari interaktiv metodlarning ta'lim jarayonida yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqladi. Jumladan, o'quvchilarning faolligi 60% ga oshgani, 87% o'qituvchi interaktiv metodlar darslarga qiziqishni kuchaytirishini ta'kidlagani va 75% o'qituvchi ular dars materiallarini tezroq o'zlashtirishga yordam berishini qayd etgani aniqlandi.

Biroq, ushbu metodlarni amaliyotga joriy etishda ma'lum muammolar mavjud. Masalan, 26% o'qituvchilar metodlarni joriy etishda vaqt kamligi va o'quvchilarning faol emasligi kabi qiyinchiliklarga duch kelgan. Bunday muammolarni hal etish uchun darslarda interaktiv metodlarni ixchamlashtirish, o'quvchilarning qiziqishiga mos usullarni tanlash va ularning faolligini oshirishga yo'naltirilgan metodlardan foydalanish lozim.

Shuningdek, interaktiv metodlardan samarali foydalanish uchun o'qituvchilarning tajribasini oshirish, ularni maxsus treninglar va vebinarlar orqali qo'llab-quvvatlash zarur. Ushbu metodlarning didaktik jihatdan asoslangan va samarali qo'llanishi nafaqat o'quvchilarning bilim olish jarayonini yaxshilaydi, balki ularning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, interaktiv metodlar ta'lim jarayonining sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularni tizimli va ilmiy yondashuv asosida qo'llash ta'lim muassasalarida o'qitish samaradorligini sezilarli darajada yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Xidoyatova D.A. Formirovaniye u uchitelya umeniy i navykov ispolzovaniya interaktivnykh metodov obucheniya (v usloviyax povysheniya kvalifikatsii)/Выssh. obrazovaniye segodnya. – 2011. - №11. – S. 59 – 63.

2. Khidoyatova D.A. Teaching the Uzbek Language is a Topical Issue: On the Example of an Interactive Model of Education/Published in International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD), ISSN: 2456-6470, October 2021.Impact Factor 6.410. -P-1306-1309

3. Khidoyatova D.A. Psychological aspects of the communicative process of using interactive methods/XVI International Scientific and Practical Conference "State and Prospects for the Development of Agribusiness - INTERAGROMASH 2023" <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202341303026>

4. Xidoyatova D. O'zbek tilini o'qitishda samarali ta'lim jarayonni tashkil etishdagi muhim aspektlar/ Uzbekistan language and culture. T.- 2023 Vol.1(5) B.75-83 <https://aphil.tsuull.uz/index.php/language-and-culture/article/view/54>

Normamatova Sarvinoz Alisher qizi,

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, Pedagogika va psixologiya kafedrası tayanch
doktarant

sarvinoznorm.170@gmail.com

Shomurotov Ulugbek Meliboboyevich,

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

ulugbekshomurotov986@gmail.com

OLIY TA'LIMDA FILLIPPED CLASSROOM MODELINING IMKONIYATLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'limda Flipped Classroom (inversiya sinfi) modelining imkoniyatlari va uning o'quv jarayonidagi samaradorligi tahlil qilinadi. Flipped Classroom modeli, an'anaviy o'qitish usullaridan farqli o'laroq, talabalarga darsdan tashqari o'qish va o'rganish imkoniyatlarini yaratish orqali o'qituvchining darsdagi rolini o'zgartiradi. Maqolada ushbu modelning pedagogik va psixologik jihatlari, uning talabalar o'quv faoliyatiga ta'siri, shuningdek, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash va o'qish samaradorligini oshirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Flipped Classroom modelining muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun zarur bo'lgan texnologik infratuzilma va o'qituvchilarni tayyorlashning ahamiyati ham alohida ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Flipped Classroom, oliy ta'lim, o'qitish metodlari, ta'lim texnologiyalari, talabalarining faol ishtiroki, o'quv jarayoni, darsdan tashqari o'qish, mustaqil ishlash, pedagogik innovatsiyalar, o'qituvchilarni tayyorlash.

Аннотация: В данной статье рассматриваются возможности модели Flipped Classroom (перевернутый класс) в высшем образовании и ее эффективность в учебном процессе. Модель Flipped Classroom, в отличие от традиционных методов обучения, меняет роль преподавателя в классе, предоставляя студентам возможности для обучения и самоподготовки вне занятий. В статье анализируются педагогические и психологические аспекты этой модели, ее влияние на учебную активность студентов, а также ее роль в обеспечении активного участия студентов и повышении эффективности обучения. Также подчеркивается важность необходимой технологической инфраструктуры и подготовки преподавателей для успешной реализации модели Flipped Classroom.

Ключевые слова: Flipped Classroom, высшее образование, методы преподавания, образовательные технологии, участие студентов, учебный процесс, самостоятельное обучение, независимая работа, педагогические инновации, подготовка преподавателей.

Annotation: This article analyzes the possibilities of the Flipped Classroom model in higher education and its effectiveness in the learning process. Unlike traditional teaching methods, the Flipped Classroom model alters the teacher's role in the classroom by providing students with opportunities for out-of-class learning and study. The article discusses the pedagogical and psychological aspects of this model, its impact on student learning activities, and its role in ensuring active student participation and enhancing learning effectiveness. The importance of the necessary technological infrastructure and teacher training for the successful implementation of the Flipped Classroom model is also emphasized.

Keywords: Flipped Classroom, higher education, teaching methods, educational technologies, student participation, learning process, out-of-class learning, independent work, pedagogical innovations, teacher training.

Kirish. Oliy ta'lim tizimida ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, talabalar o'quv faoliyatining sifatini yaxshilash va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish har doim muhim vazifa bo'lib kelgan. An'anaviy o'qitish usullarida darslar asosan o'qituvchining bilimni talabalarga uzatishi jarayoniga asoslanadi, ammo bunday usullar ba'zan talabalar faolligini

kamaytiradi va ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini pasaytiradi. Shu sababli, so'nggi yillarda o'quv jarayonini takomillashtirish uchun innovatsion ta'lim uslublari va metodologiyalarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Flipped Classroom (inversiya sinfi) modeli – o'qitish jarayonining an'anaviy tizimiga nisbatan yangicha yondashuvni taqdim etadi. Ushbu modelda talabalarga dars materiallari avvalgi o'qish vaqtida, ya'ni darsdan tashqarida taqdim etiladi, o'qituvchilar esa dars vaqtida talabalarning mavzuni o'zlashtirishlari uchun interaktiv faoliyatlarni tashkil etadilar. Bu model talabalarni faollashtirishga, o'z-o'zini rivojlantirishga, shuningdek, mustaqil ishlash ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi. Flipped Classroom metodologiyasi o'qituvchining an'anaviy rolini o'zgartirib, talaba va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro aloqani chuqurlashtiradi va o'quv jarayonini yanada samarali qiladi.

O'rganilganlik darajasi. Ushbu maqolada, **Flipped Classroom** modelining oliy ta'limda imkoniyatlari, uning pedagogik va psixologik jihatlari, o'qituvchilarga talab etiladigan yangi kompetensiyalar va texnologik infratuzilma, shuningdek, ushbu metodologiyaning talabalar o'quv faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Maqolada keltirilgan natijalar, ushbu modelni oliy ta'lim tizimida samarali qo'llashning usullarini aniqlashga yordam beradi.

Flipped Classroom modeli oliy ta'limda samarali qo'llanilishi talabalar o'quv faoliyatining bir qancha jihatlarini o'zgartiradi. Bu modelning o'rganilganlik darajasi bir necha omillar asosida baholanishi mumkin:

1. **Talabalar bilim o'zlashtirish darajasi:** Flipped Classroom modelining muvaffaqiyatli joriy etilishi natijasida talabalar bilim o'zlashtirish darajasi sezilarli darajada oshadi. Bu model o'quvchilarga o'z vaqtida darsdan tashqari o'qish va o'rganish imkoniyatlarini beradi, bu esa ularning mavzuni yanada chuqurroq tushunishiga yordam beradi. Darsda o'qituvchi ko'proq amaliy mashg'ulotlar va muhokamalarni olib boradi, bu esa o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini yuqori darajaga ko'taradi.

2. **Talabalar faolligi va motivatsiyasi:** Modelning samarali qo'llanilishi talabalarda o'qishga bo'lgan qiziqishni oshiradi. O'quvchilarning mustaqil ishlashga va darsda faollik ko'rsatishga tayyorligi ularning o'qishdagi muvaffaqiyatlariga ijobiy ta'sir qiladi. Shuningdek, bu metod o'quvchilarning o'zini boshqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi, bu esa ularning motivatsiyasini kuchaytiradi va o'z-o'zini ta'minlashga yordam beradi.

3. **O'qituvchining pedagogik yondashuvi:** Flipped Classroom modelining o'rganilganlik darajasi o'qituvchilarning ushbu metodni qo'llashdagi yondashuviga bog'liq. Agar o'qituvchi ushbu modelni to'g'ri va samarali qo'llasa, talabalar o'qish jarayonida yuqori natijalarga erishadi. O'qituvchining video-ma'ruzalar tayyorlash va interaktiv metodlarni joriy etishdagi tajribasi ham o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga ta'sir qiladi.

4. **Texnologik infratuzilma:** Flipped Classroom modelining samaradorligi talabalar va o'qituvchilarning texnologik vositalar bilan ta'minlanganligiga bog'liq. Agar oliy ta'lim muassasasida zarur texnologiyalar mavjud bo'lsa, bu modelni amalga oshirish osonlashadi va o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi yaxshilanadi. Talabalar onlayn resurslar, video-darslar va interaktiv platformalar orqali materiallarni qayta ko'rib chiqish imkoniyatiga ega bo'ladi.

5. **Mustaqil o'qish va guruhlarda ishlash ko'nikmalari:** Flipped Classroom modeli talabalarni mustaqil o'qishga va guruhda ishlashga undaydi. Bu esa o'quvchilarning bilimni chuqurroq o'zlashtirishiga yordam beradi. Guruhlarda ishlash talabalarga o'z fikrlarini ifoda etish va boshqa talabalar bilan fikr almashish imkonini beradi, bu esa ularning o'quv jarayoniga faol ishtirok etishlarini ta'minlaydi.

Adabiyotlar tahlili. Flipped Classroom modeli pedagogika sohasida katta qiziqish uyg'otgan va yangi ta'lim texnologiyalarining joriy etilishi bilan tez rivojlangan. Ushbu modelning imkoniyatlari va samaradorligini o'rganishda bir qator ilmiy izlanishlar va tadqiqotlar amalga oshirilgan. Adabiyotlar tahlili, Flipped Classroom modelining pedagogik va psixologik asoslarini, shuningdek, oliy ta'limda uning qo'llanilishi bilan bog'liq muammolarni batafsil yoritadi.

Pedagogik va psixologik jihatlar: Flipped Classroom metodologiyasining asosiy pedagogik tamoyili – bu talabalarning o'z-o'zini boshqarish va faol ishtirokini rag'batlantirishdir. Bergmann va Sams (2012) tomonidan taqdim etilgan yondashuvda, talabalar darsdan oldin video-ma'ruzalar yoki boshqa o'qish materiallarini o'rganadilar, va darsda ular o'zlarini mustaqil ravishda mavzuni chuqurroq o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayon, talabalarning mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradi, shuningdek, o'qituvchiga individual yordam ko'rsatish imkonini beradi. Kahn (2012) o'zining «Khan Academy» modelida ushbu yondashuvni amalga oshirib, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini sezilarli darajada oshirishga erishganligini ta'kidlaydi.

Talabalar faoliyati va ishtirokining oshishi: Flipped Classroom modelining psixologik jihatlar ham diqqatga sazovordir. Mazur (1997) tomonidan olingan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talabalarning darsda faolligini oshirish uchun ularni sinfda muammolarni hal qilishga undash zarur. Flipped Classroom modeli bu jarayonni qo'llab-quvvatlaydi, chunki talabalar an'anaviy darslarning o'rniga o'qituvchi bilan muloqotda bo'lishadi, birgalikda ishlaydilar va o'quv jarayonining ishtirokchisi bo'lishadi. Bu esa o'quvchilarda yuqori darajadagi qiziqish va motivatsiyani uyg'otadi.

O'qituvchining roli: An'anaviy darslarda o'qituvchi asosan ma'ruzani o'qiydi, ammo Flipped Classroom modelida o'qituvchi faqat talabalarga yo'l-yo'riq ko'rsatadi, ular bilan muammolarni hal qilishda yordam beradi. Bishop va Verleger (2013) ning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining roli darsda o'quvchilarga faol yordam ko'rsatishga o'zgaradi, bu esa talabalar o'quv faoliyatini yaxshilaydi va ularning o'zlashtirish darajasini oshiradi. Shu bilan birga, o'qituvchilardan texnologiyalarga qiziqish va yangi metodlarni qo'llashda yuksak pedagogik kompetensiya talab etiladi.

Texnologik infratuzilma va qo'llab-quvvatlash: Flipped Classroom modelini samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan texnologik infratuzilma haqida ham adabiyotlar mavjud. O'neil (2014) o'zining tadqiqotida, Flipped Classroom modelining muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun zarur bo'lgan texnik vositalar va platformalarni ko'rib chiqadi. Internet orqali dars materiallarini taqdim etish, video-ma'ruzalar, o'quv materiallarini onlayn baholash va o'quvchilar bilan onlayn muloqot qilish imkoniyatlari bu modelni yanada samarali qiladi.

Flipped Classroom modelining cheklovlari: Biroq, ushbu modelning qo'llanilishi bilan bog'liq ba'zi muammolar ham mavjud. Herreid va Schiller (2013) Flipped Classroom modelining ba'zi cheklovlari ko'rib chiqadilar, masalan, o'quvchilar uchun kerakli texnologiyalar bilan ta'minlanmagan o'quv muhitlari yoki o'qituvchilarning yangi metodlarga tayyor emasligi. Bundan tashqari, darsdan tashqari o'qish vaqti talabalar uchun yuqori darajadagi o'zini boshqarish va motivatsiyani talab qiladi.

Flipped Classroom modelining oliy ta'limda qo'llanilishini o'rganish uchun quyidagi tarzda tashkil etilishi mumkin:

Muhokama. Oliy ta'limda Flipped Classroom modeli pedagogik innovatsiya sifatida an'anaviy o'qitish metodlarini yangilashga katta hissa qo'shadi. Ushbu modelning asosiy maqsadi talabalarning darsdan tashqari o'qish va mustaqil ishlash imkoniyatlarini yaratishdir, bu esa o'quv jarayonini faollashtiradi va talabalar o'rtasidagi interaktivlikni oshiradi. Traditsion o'qitishda o'qituvchi ma'ruzalar o'qiydi va talabalar faqat tinglovchi sifatida ishtirok etadilar, ammo Flipped Classroom modelida o'qituvchi darsda talabalarning o'zlashtirgan bilimlarini amaliyotga tatbiq qilishlarini nazorat qilib, ko'maklashadi. Bunday yondashuv o'quvchilarga faqat bilimni o'zlashtirishni emas, balki bu bilimlarni muhokama qilish, savollarni hal etish, guruhlarda ishlash orqali chuqurroq anglashni ta'minlaydi.

Modelning psixologik jihatlariga keladigan bo'lsak, talabalarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarining rivojlanishi va mustaqil o'qish imkoniyatlari ularning motivatsiyasini oshiradi. Mustaqil o'qish orqali talaba o'z vaqtini boshqarishga va o'z bilimlarini yanada mustahkamlashga imkoniyat yaratadi. Bu, o'z navbatida, talabalar uchun yuqori motivatsiya va o'qishga bo'lgan

qiziqishni kuchaytiradi. Bundan tashqari, darsda faollikni oshirish talabalarning o'qishga nisbatan ilgari kam bo'lgan qiziqishini tiklashi mumkin.

Flipped Classroom modelining muvaffaqiyatli qo'llanilishi uchun zarur bo'lgan texnologik infratuzilma va o'qituvchilarni tayyorlash masalasi ham ahamiyatli. Ushbu modelni o'qituvchilar to'g'ri pedagogik yondashuv va zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanib, amalga oshirishlari zarur. O'qituvchilar o'z ishlarida videomateriallar, interaktiv platformalar, forumlar va onlayn baholash tizimlaridan samarali foydalanishlari kerak. Shuningdek, talabalarning texnologiyalarga tayyorligi ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu modelning samarali joriy etilishi uchun zarur sharoitlar yaratadi.

Biroq, Flipped Classroom modelining ba'zi cheklovlari ham mavjud. Masalan, barcha talabalar internetga kirish imkoniyatiga ega emas yoki darsdan tashqari o'qish uchun motivatsiyaga ega bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun bu modelni amalga oshirishda o'quvchilar va o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash uchun mos infratuzilma va strategiyalarni ishlab chiqish zarur.

Ushbu jadvalda Flipped Classroom modelining o'qitish jarayoniga ta'sirini tahlil qilish: Metodologik yondashuvlari ko'rsatib berilgan

1-jadval

Tadqiqot yo'nalishi	Metodologiya	Izlanuvchi omillar	Ma'lumotlarni yig'ish usullari	Tahlil usullari
1. Flipped Classroom modelining pedagogik jihatlari	Eksperimentall tadqiqotlar va kuzatish	O'quvchilarning o'zlashtirish darajasi, interaktiv faoliyatlar	So'rovnomalar, intervyular, sinfdagi kuzatish	Deskriptiv statistika, taqqoslash, kontent tahlili
2. Talabalar faoliyati va motivatsiyasi	Eksperiment va anketalar	Motivatsiya darajasi, o'quv faoliyatiga faollik	O'quvchilar bilan intervyu, so'rovnomalar	Korrelyatsion tahlil, taqqoslash, grafik tahlil
3. O'qituvchining roli va pedagogik kompetensiyasi	Kuzatuv va intervyular	O'qituvchining pedagogik kompetensiyasi va metodologik yondashuvi	O'qituvchilarga so'rovnomalar, intervyular	Tematik tahlil, kontent tahlili, sifatli tahlil
4. Texnologik infratuzilma va o'qitish vositalari	So'rovlar va texnologik audit	O'qitish texnologiyalari, onlayn platformalar va resurslar	Texnologik audit, onlayn platformalarni baholash	Texnologik tahlil, foydalanuvchi tajribasi tahlili
5. Talabalar o'qishdagi mustaqilligi va o'z-o'zini boshqarish	Eksperiment va so'rovnomalar	Talabalar mustaqil o'qish va o'z-o'zini boshqarish qobiliyati	So'rovnomalar, mustaqil o'qish faoliyatlarini kuzatish	Korrelyatsion tahlil, statistik tahlil, analitik tahlil
6. Flipped Classroom modelining samaradorligi	Kirish va natijalar tahlili	O'quvchilarning bilim o'zlashtirish darajasi, muvaffaqiyat	O'quvchilarning test natijalari, so'rovnomalar	Taqqoslash, deskriptiv statistik tahlil, muvaffaqiyat ko'rsatkichlari

Izoh:

- Pedagogik jihatlar: Flipped Classroom modelining ta'lim jarayonida samaradorligini o'rganish.
- Motivatsiya va faoliyat: Talabalar faolligi va motivatsiyasining o'qishga ta'siri.
- O'qituvchining roli: O'qituvchining yondashuvlari va pedagogik metodlarining talaba o'quv faoliyatiga ta'siri.
- Texnologik infratuzilma: O'quv jarayonida foydalanilayotgan texnologik vositalar va onlayn platformalar.
- Mustaqillik va o'z-o'zini boshqarish: Talabalar o'z-o'zini boshqarish va mustaqil ishlash ko'nikmalarining rivojlanishi.
- Samaradorlik: Flipped Classroom modelining umumiy samaradorligi va talabalarning bilim o'zlashtirish darajasi.

Xulosa. Oliy ta'limda Flipped Classroom modelining qo'llanilishi ta'lim jarayonini samarali ravishda yangilashga imkon beradi. Ushbu model talabalarni o'z-o'zini boshqarishga, mustaqil fikrlashga va interaktiv faoliyatlarga jalb qilish orqali ularning o'quv jarayoniga faolligini oshiradi. Darsdan tashqari o'qish materiallarini o'rgatish va darsda o'qituvchining rolini o'zgartirish orqali talabalar o'quv materiallarini chuqurroq o'zlashtiradilar, shu bilan birga, mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Modelning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun o'qituvchilarning pedagogik kompetensiyalari va texnologik imkoniyatlari zarur. O'qituvchilar yangi pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirishlari, darsda interaktiv metodlarni qo'llashlari, video-ma'ruzalar va onlayn platformalardan samarali foydalanishlari kerak. Shuningdek, talabalarning texnologiyalarni qo'llashga tayyorligi va o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlari muhim ahamiyatga ega.

Tavsiyalar:

1. **O'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirish:** Flipped Classroom modelini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilarni zamonaviy pedagogik metodlar va texnologiyalar bo'yicha muntazam ravishda o'qitish kerak. O'qituvchilarga interaktiv darslar yaratish va texnologiyalardan samarali foydalanish bo'yicha treninglar o'tkazish talab etiladi.
2. **Texnologik infratuzilmani yaxshilash:** Oliy ta'lim muassasalarida Flipped Classroom modelini samarali qo'llash uchun zarur bo'lgan texnologik infratuzilma yaratish zarur. Bu o'z ichiga onlayn platformalar, video-ma'ruzalar va interaktiv ta'lim vositalarini o'z ichiga oladi.
3. **Talabalarga qo'llab-quvvatlash:** Talabalarni mustaqil o'qish va Flipped Classroom modelidan samarali foydalanishga rag'batlantirish uchun ularga qo'llab-quvvatlash xizmatlari (masalan, maslahatlar, qo'llanmalar, interaktiv forumlar) taqdim etish muhimdir.
4. **O'qish samaradorligini baholash:** Flipped Classroom modelining samaradorligini baholash uchun muntazam ravishda talabalarning bilim o'zlashtirish darajasini kuzatib borish va o'qish jarayonini doimiy ravishda tahlil qilish zarur. Bu o'qituvchilarga darsni yaxshilash va talabalar ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi.
5. **Modelni kengaytirish:** Flipped Classroom modelini oliy ta'limning barcha fanlari va kurslari bo'yicha kengaytirish va uni muvaffaqiyatli joriy etishda o'qituvchilar va talabalarning o'zaro fikr almashishi va tajriba almashish imkoniyatlarini yaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. International Society for Technology in Education.
2. Hamdan, N., McKnight, P., & McKnight, K. (2013). A Review of Flipped Learning. Journal of Education, 14(2), 37-50.
3. Bishop, J. L., & Verleger, M. A. (2013). The Flipped Classroom: A Survey of the Research. In Proceedings of the 120th ASEE Annual Conference & Exposition. Atlanta, GA, USA.
4. Lage, M. J., Platt, G. J., & Treglia, M. (2000). Inverting the Classroom: A Gateway to Creating an Inclusive Learning Environment. The Journal of Economic Education, 31(1), 30-43.

5. Fulton, K. (2012). The Flipped Classroom: Transforming Education at the Speed of Light. *Learning & Leading with Technology*, 39(8), 12-17.
6. O'Flaherty, J., & Phillips, C. (2015). The Flipped Classroom: A Survey of the Research. *The Internet and Higher Education*, 25, 1-10.
7. Strayer, J. F. (2012). How Learning in an Inverted Classroom Influences Cooperation, Innovation and Task Orientation. *Learning Environments Research*, 15(2), 171-193.
8. Sander, P., & Sanders, M. (2014). Evaluating the Impact of Flipped Classrooms on Student Performance in Higher Education. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 26(3), 474-481.

G'aybullayev Shonazar Mirboboyevich,
Buxoro davlat universiteti,
Sirtqi va masofaviy ta'lim bo'lim boshlig'i

TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVI

Annotatsiya: Bugungi kunda ta'lim muassasalarini boshqarish innovatsion texnologiyalar, pedagogik menejment va raqamli ta'lim resurslaridan samarali foydalanishni talab etadi. Maktab rahbarlari va o'qituvchilarning boshqaruv madaniyatini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish uchun ilg'or metodikalardan foydalanish zarurligi ta'kidlanadi. Shuningdek, maqolada ta'lim jarayonida sog'lom raqobat muhitini yaratish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish masalalari ham yoritilgan. Ta'limni boshqarishda axborot texnologiyalaridan foydalanish va innovatsion usullarning qo'llanilishi ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi. Ushbu maqola maktab rahbarlari, pedagoglar va ta'lim sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: Kasb, direktor, o'quvchi, tarbiya, rahbar, pedagog, ta'lim tizimi, innovatsion faoliyat, ilmiy-tadqiqot, metod.

Аннотация: В настоящее время управление образовательными учреждениями требует эффективного использования инновационных технологий, педагогического менеджмента и цифровых образовательных ресурсов. Подчеркивается необходимость применения передовых методик для развития управленческой культуры руководителей школ и учителей, повышения качества образования и всестороннего развития учащихся. Также в статье освещены вопросы создания здоровой конкурентной среды в образовательном процессе, развития у учащихся навыков самостоятельного мышления и творческих способностей, а также повышения квалификации педагогов. Анализируется влияние использования информационных технологий и инновационных методов в управлении образованием на улучшение его качества. Данная статья может быть полезна руководителям школ, педагогам и специалистам в сфере образования.

Ключевые слова: Род занятий, директор, студент, образование, лидер, педагог, система образования, инновационная деятельность, научные исследования, метод.

Annotation: Currently, the management of educational institutions requires the effective use of innovative technologies, educational management, and digital educational resources. The necessity of applying advanced methodologies to develop the managerial culture of school leaders and teachers, improve the quality of education, and ensure the comprehensive development of students is emphasized. The article also highlights issues related to creating a healthy competitive environment in the educational process, fostering students' independent thinking and creative abilities, and enhancing teachers' qualifications. The impact of using information technologies and innovative methods in education management on improving its quality is analyzed. This article may be useful for school administrators, educators, and professionals in the field of education.

Key words: Occupation, director, student, education, leader, teacher, education system, innovative activity, scientific research, method.

Kirish. Ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarish – bu o'quvchilarning, talabalar va yoshlarning fikrlash faoliyatini rivojlantirish, ularning kasbiy ko'nikmalarini shakllantirish, komil inson bo'lib yetishishlari uchun zarur bo'lgan muhitni yaratish va yo'naltirishni o'z ichiga oladigan murakkab hamda ko'p qirrali jarayondir. Ushbu jarayonda ta'lim sifati va samaradorligi turli omillar ta'sirida shakllanadi. Jumladan, pedagogik yondashuv, ta'lim muassasasining boshqaruv tizimi, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash darajasi va o'quvchilar bilan o'qituvchilar o'rtasidagi muloqot uslublari muhim o'rin tutadi.

Umumta'lim maktablarini boshqarish uning rahbaridan nafaqat chuqur bilim va boshqaruv san'atini, balki zamonaviy menejment yondashuvlarini ham o'zlashtirishni talab qiladi. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda ta'lim muassasalarini boshqarish oddiy an'anaviy uslublar bilan cheklanib qolmay, balki ilg'or boshqaruv tamoyillariga asoslanishi kerak. Shu jumladan, maktab rahbarlarining asosiy vazifalaridan biri – o'quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish va uni tizimli ravishda nazorat qilishdir. Direktor va uning o'rinbosarlari o'qituvchilarning faoliyatini muntazam tahlil qilib, ularga metodik yordam ko'rsatishi, o'quvchilarning bilim darajasini nazorat qilib borishi kerak. Bunday tizimli nazorat va tahlil ishlari o'qituvchilar va o'quvchilar orasida mas'uliyat hissini oshirish bilan birga, ularni muntazam ravishda o'z ustida ishlashga undaydi.

Bugungi raqobatbardosh zamonda ta'lim sohasida nafaqat o'quvchilar o'rtasida, balki o'qituvchilar orasida ham sog'lom raqobat muhitining yuzaga kelishi kuzatilmoqda. Bunday jarayon sifatli ta'lim berish va o'quvchilarning yutuqlarini oshirishga xizmat qiladi. Raqobat ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri bo'lib, o'quvchilarda tirishqoqlik, tashabbuskorlik, o'z ustida ishlash, yangilikka intilish kabi fazilatlarni shakllantiradi. Shu bilan birga, o'qituvchilar ham kasbiy rivojlanish yo'lida izlanishga, ilg'or pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishga, o'quvchilarga yangi usullar bilan ta'lim berishga intilishadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida samaradorlikka erishish uchun ta'lim muassasalari rahbarlari innovatsion boshqaruv usullarini joriy etishlari, ilg'or tajribalarni o'rganishlari va ularni o'z maktablarida qo'llashlari zarur. Shu bilan birga, ta'lim sifati o'qituvchilarning malaka darajasiga, ularning dars jarayonida zamonaviy yondashuvlardan foydalanishiga bog'liqdir. Shu sababli, o'qituvchilarning uzluksiz ravishda malaka oshirish kurslarida ishtirok etishlari, metodik anjumanlar, seminar-treninglarda qatnashishlari ta'lim jarayonining takomillashishiga xizmat qiladi.

Shunday qilib, ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarish nafaqat rahbarning shaxsiy malakasiga, balki barcha ishtirokchilarning faoliyatiga bog'liq bo'lgan uzluksiz va kompleks jarayondir. U samarali yo'lga qo'yilganda, nafaqat o'quvchilarning bilim olish sifati oshadi, balki jamiyatga ma'naviy yetuk, intellektual salohiyatga ega bo'lgan shaxslarni yetkazib berish imkoniyati kengayadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya: Ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarishning zamonaviy yondashuvlarini o'rganish bo'yicha ko'plab ilmiy manbalar, pedagogik tadqiqotlar va xalqaro tajribalar tahlil qilingan. Pedagogik boshqaruv, innovatsion menejment va raqamli ta'lim texnologiyalariga oid ilmiy adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun an'anaviy va zamonaviy metodlarning uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahon tajribasida, jumladan, Dewey (1916), Vygotsky (1978) va Piaget (1950) kabi pedagoglar tomonidan ilgari surilgan nazariyalar ta'lim jarayonida interfaol o'qitish, konstruktivizm va ijtimoiy ta'lim muhitining ahamiyatini ochib beradi. Zamonaviy tadqiqotlar esa raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim va sun'iy intellekt asosida ta'lim boshqaruvi muhimligini ko'rsatmoqda (Anderson & Dron, 2011; Siemens, 2005).

Milliy adabiyotlarda Karimov (2010), Nishonova (2015), Qosimova (2018) kabi pedagog olimlar tomonidan maktab ta'limida innovatsion yondashuvlar, ta'lim menejmenti va pedagogik texnologiyalar bo'yicha qator izlanishlar olib borilgan. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining normativ hujjatlari ta'lim sohasida zamonaviy yondashuvlarni shakllantirishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonini boshqarishda quyidagi asosiy yondashuvlar samarali hisoblanadi:

- Innovatsion ta'lim texnologiyalari – raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va masofaviy ta'lim platformalari yordamida boshqaruvni tashkil etish.
- Pedagogik menejment – maktab rahbarlari va o'qituvchilarning boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantirish va samaradorligini oshirish.

- Motivatsion yondashuv – o'quvchilar va o'qituvchilarning ichki motivatsiyasini oshirish orqali ta'lim sifatini yaxshilash.

- Kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va innovatsion yondashuvlarga moslashishini qo'llab-quvvatlash.

Mazkur tadqiqotda ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarishning zamonaviy yondashuvlarini o'rganish uchun quyidagi metodologik asoslar qo'llanildi:

1. Nazariy-tahliliy usul – ta'lim menejmenti, innovatsion pedagogik texnologiyalar va zamonaviy o'qitish metodlari bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi.

2. Emperik tadqiqot usullari – maktablarda ta'lim jarayonini boshqarish amaliyoti o'rganildi, o'qituvchilar, o'quvchilar va maktab rahbarlari o'rtasida so'rovnomalar o'tkazildi.

3. Tajribaviy usul – zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini sinovdan o'tkazish va ularning samaradorligini baholash uchun eksperimental dasturlar joriy etildi.

4. Komparativ tahlil – xalqaro tajriba va milliy ta'lim tizimi o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar o'rganilib, innovatsion metodlarning moslashtirilgan shakllari taklif qilindi.

Ushbu metodologik yondashuvlar ta'lim jarayonini boshqarishning zamonaviy modellari va samaradorligini aniqlashga imkon yaratadi. Tadqiqot natijalari maktab ta'limini boshqarishda innovatsion yondashuvlardan foydalanishning ahamiyatini yanada chuqurroq tushunish va samarali boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Muhokama va natija: Maktabni boshqarish faoliyati yo'nalishida belgilanayotgan zamonaviy talablar rahbarlik lavozimlariga emas, balki rahbar shaxsiga qaratilayotganligi mazkur yo'nalishda izlanishlar olib borish hamda rahbar shaxsini va uning bilimi, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda o'ziga xos muhim vazifalarni belgilaydi.

Direktorning kasbiy, ma'naviy va shaxsiy sifatleri ta'lim muassasasi oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishish va uning istiqbolini belgilashga xizmat qiladigan ilg'or g'oyalarni amalga oshirish hamda jamoa a'zolarining hamkorlikdagi innovatsion faoliyatini tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik jamoa rahbarining kasbiy tajribalari, ko'nikma va malakalarining shakllanib borishi bir tomondan ularning funksional vazifalarini bajarishi jarayonida vujudga kelayotgan vaziyatlarga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, ularning shaxsiy xususiyatlari va sifatlariga ham bevosita aloqadordir. Ta'lim muassasasi rahbarlarining shaxsiy xususiyatlarini boshqa soha kasbiy faoliyat bilan shug'ullanuvchi boshqaruvchilar bilan solishtirganda, ularning xususiyatlari psixologik jihatdan maktab rahbarlaridan juda katta farq qilishini kuzatish mumkin. Bu ta'lim muassasasini boshqarishda e'tiborga molik masala hisoblanadi.

Ta'lim muassasalarini (maktab va universitetida) boshqarish mas'liyatli ish hisoblanadi. Ta'lim tizimining rivojlanishini tizimli boshqarish ta'lim muassasalarining me'yoriy funktsiyalarini bajarish bilan, alohida innovatsion loyihalarni birlashtiruvchi, yagona maqsadga qaratilgan dasturlar doirasida pedagogik jamoa a'zolarini birlashtirishga yo'naltiriladi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari pedagoglarining innovatsion faoliyatini tashkil etish va boshqarishda maktab rahbarlarini innovatsion faoliyatga undovchi va mazkur yo'nalishdagi harakatlarini ta'minlovchi asoslar to'rtta asosiy guruhga ajratiladi:

- birinchidan, bu yangilik kiritish natijasida vujudga keladigan, hurmat-e'tibor, hokimiyat, vakolat va mavqe bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lgan shaxsiy moddiy qiziqishlar,

- ikkinchidan, tashkiliy tizimning samarali rivojlanishiga mos ravishda o'zini-o'zi kasbiy rivojlantirishga intilish,

- uchinchidan, jamoaning ma'naviy-psixologik muhitida innovatsion jarayonlarning ahamiyatini anglash,

- to'rtinchidan, tezkor boshqaruvning mazmun va mohiyatini tushunish va mantiqan zaruriyatini qabul qilish.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, rivojlanayotga davrda eng yaxshi investitsiya bu ta'limga qilingan investitsiya hisoblanadi. Shuning uchun ham ta'lim sifatini yaxshilash va

aniq maqsadli etib belgilashda rahbarlik muhim ahamiyat kasb etadi. Rahbarlikda ta'limni ijobiy natijaga erishishi uchun ta'lim bilan birgalikda, tarbiya va yaxshi xulqli o'quvchilarni tayyorlashi kerak.

Ta'lim tizimida innovatsion boshqaruv tizimini shakllantirish bilan birgalikda o'quvchilarga ma'naviy barkamol qilib yetishtirish zarur.

Hozirgi paytda ta'lim muassasasining innovatsion faoliyat jarayonini tashkil etishning pedagogik shartlari sifatida quyidagilar belgilanadi:

1. Innovatsion faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi nazariy-pedagogik qoidalar majmuasini ishlab chiqish. Nazariy-pedagogik qoidalar majmuasi innovatsion faoliyatning asoslari bilan belgilanib, innovatsion faoliyatning maqsadi, vazifasi, mazmuni hamda uni tashkil etish tamoyillarini o'z ichiga oladi. O'quv muassasasini innovatsion faoliyatga jalb etuvchi omillar innovatsion faoliyatni motivlashtirishga sabab bo'ladi. Innovatsion faoliyatni tashkil etish ishlari asosiy maqsadga erishishga yo'naltirilgan bo'ladi va shu munosabat bilan o'quv muassasasida asosiy o'zgarishlar vujudga keladi.

2. Ta'lim muassasasining ilmiy-tadqiqot salohiyatini shakllantirish. Muassasa sharoitida innovatsion faoliyatni tashkil etishning muhim asoslari ta'lim muassasasining ilmiy-tadqiqot salohiyatini shakllantirish hisoblanadi hamda u o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorligi asosida rivojlanadi.

3. Innovatsion faoliyatni tashkil etishni ta'minlashning asosiy shartlari alohida boshqaruv jihatlari, ya'ni mazkur faoliyatni tashkil etishga yo'naltirilgan, yangilangan boshqaruv strukturasini shakllantirish hisoblanadi. Innovatsion faoliyatni ilmiy asosda tashkil yetish munosabati bilan ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni kiritishda barqarorlik vujudga keladi. Bunda eng muhimi, pedagogik jamoaning innovatsion faoliyatga tayyorgarligi va ehtiyojlarini inobatga olib yangiliklarni tanlash hisoblanadi.

Quyidagi shartlar shuni tasdiqlaydiki hozirgi raqobat zamonida ta'lim sohasida ham bir qancha yangiliklar va o'zgarishlar bo'lib o'tmoqda.

Ta'lim muassalarida o'quvchiga ilm berish bilan birgalikda tarbiya ham juda muhim hisoblanadi. O'quvchilarni axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi: 1) o'quvchilarda axloqiy his-tuyg'ular va xatti-harakatlarni tarbiyalash, 2) xulq madaniyati va ijobiy his-tuyg'ularni tarbiyalash, 3) axloqiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi: Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning ma'lum maqsadga qaratilganligi, ta'lim-tarbiya ishiga o'quvchi shaxsini hurmat qilgan holda yondashish, ma'naviy-axloqiy tarbiyani hayot va amaliyot bilan bog'lab olib borish, o'quvchilarning faolligi, jamoada tarbiyalash, tarbiyaviy ishning tizimliliigi va izchilligi, tarbiyaviy ishning ta'sirchanligi, oila, ta'lim muassasasi, davlat va nodavlat tashkilotlar hamda kattalar tarbiyaviy ta'sirining birligi, o'quvchidagi ijobiy sifatlarga suyanish, o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishni ko'zda tutish.

Tarbiyaning zamonaviy tamoyillari - tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasida subyekt-subyekt munosabatlarining o'rnatilishi, dialog nuqtai nazariga muvofiq tarzda shunday xulosaga kelindiki, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun psixik jarayonlarga (innotivasiya, anglash, interiorizasiya va boshqalar) tashqi ta'sirlar ichki, individual-shaxsiyga organik va mustahkam aylanadigan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish zarur.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyada turli metod va usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari deganda, o'quvchilarning axloqiy tasavvur va bilimlarini egallab olishga, ularda madaniy xulq va ijobiy munosabatlarni, shaxsning axloqiy his-tuyg'ulari va sifatlarini tarbiyalashga qaratilgan faoliyat usullari yig'indisidir.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlarini shartli ravishda quyidagicha tasnif etish mumkin:

Ma'naviy-axloqiy ongni shakllantirish metodlari: hikoya, tushuntirish, etik suhbat, izohlash, nasihat, o'git, ko'rsatma, namuna va boshqalar.

Ma'naviy-axloqiy tushunchalar, baholash va muhokama yuritish asosida ma'naviy-axloqiy e'tiqod shakllanadi va nihoyat inson xatti-harakati va xulqi aniqlanadi. Ma'naviy-axloqiy e'tiqodga ega inson axloqiy me'yorlar, talablarni ongli bajaradi va ularga hurmat bildiradi. Lekin ma'naviy-axloqiy me'yorlar haqida bilimga ega bo'lish va uni tushunish hali e'tiqodni faoliyatga aylantiradi degan gap emas, ma'naviy-axloqiy bilimlar qachon hayotiy tajribalarda foydalanilib, o'quvchilar tomonidan ularning faoliyatida yorqin namoyon bo'lgandagina, rivojlangan deyish mumkin.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya tizimida ma'naviy-axloqiy his- tuyg'ular inson tomonidan, uning voqea-hodisalar, kishilar hamda o'z xulqiga nisbatan his-tuyg'ularni uyg'otishga rag'bat paydo qiluvchi tarbiyaviy ishlar tizimli tashkil etilgandagina samarali kechadi. Mazkur tizimda xulq-atvori shakllantirishga oid tarbiyaviy ishlar aks etadi. Shunga ko'ra ma'naviy-axloqiy xulq-odobga doir xislatlarni shakllantirishga undovchi rag'bat bilan hosil bo'ladigan faoliyat eng asosiy bo'lib hisoblanadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya - yagona ijtimoiy tarbiya jarayonining tarkibiy qismi. Jamiyat tomonidan insonlar xulqining boshqarilishiga zarurat ikki o'zaro bog'liq vazifani shart qilib qo'yadi: birinchidan, jamiyat ongida me'yorlar, tamoyillar, ideallar, adolat, ezgulik va yovuzlik kabi tushunchalar ko'rinishida aks etadigan va asoslanadigan axloqiy talablarni ishlab chiqish, ikkinchidan, inson o'z xatti-harakatlarini yo'naltirishi va nazorat qila olishi, shuningdek ijtimoiy xulqni boshqarishda ishtirok eta olishi, ya'ni boshqa kishilarga talab qo'ya bilishi va ularning xatti- harakatlarini baholay olishi uchun bu talablarni hamda ular bilan bog'liq tasavvurlarni har bir inson ongiga singdirish. Aynan shu ikkinchi vazifa insonda shaxsning tegishli e'tiqod, ma'naviy moyilliklar, his-tuyg'ular, odatlar, barqaror axloqiy sifatlarni shakllantirishdan iborat bo'lgan axloqiy tarbiya orqali hal qilinadi. U yoki bu jamiyatda ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonining mazmuni uning maqsadlari bilan belgilanadi. Bu maqsadlar ijtimoiy munosabatlar tavsifi bilan belgilanadi.

Ta'lim muassasi rahbar o'quvchilarga tarbiyaviy ruhini uyg'otish uchun eng avvalo o'zi ham mutafakkir olimlar: Beruniy, Ahmad Yugnakiy, Imom Buxoriy, Farobiy singari olimlarning asarlarida o'qiganligi va har doim maktablarda bayram tadbirlari tashkillashtirishi kerak. Buning kabi ishlar o'quvchining ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki g'arb mamlakati ta'lim jarayonida Sharq mutaffakirlar tarbiya jarayoni haqida o'z fikrlari aytib o'tgan bo'lib, ham dunyoviy, ham diniy jihatdan uni asoslashgan. Misol qilib aytganda, Abu Nasr Farobiy, Al-Xorazmiy va bir qancha olimlar bu haqida o'z asarlarida yozishgan. Xususan, Abu Nasr Forobiyning fikricha, har bir shaxs munosib odam bo'lishi uchun unga ta'lim va tarbiya zarurdir. U ta'lim orqali nazariy kamolotga erishadi. Tarbiya orqali esa kishilar bilan muloqotni, axloqiy qadr qimmatni va amaliy faoliyatni o'rganadi. Forobiy bolalarning fe'l - atvoriga qarab tarbiya jarayonida "qattiq" yoki "yumshoq" usullardan foydalanish kerak deb hisoblaydi:

1. Tarbiyalanuvchilar o'qish - o'rganishga moyil bo'lsa, ta'lim- tarbiya jarayonida yumshoq usul qo'llanadi.

2. Tarbiyalanuvchilar o'zboshimcha, itoatsiz bo'lsa, qattiq usul qo'llanilishi lozim degan fikrni bildiradi.

Yusuf Xos Xojib - tarbiya kishini ezgulikka o'rgatmog'i kerak. Ezguning har ishi chiroyli, har bir qadami go'zal. Ezgulik aslo qarimaydi.

Yusuf Xos Xojib tarbiyani juda murakkab jarayon deb tushunadi. U beldan madomi, tandan quvvatni, ko'zdan nurni, dildan oromni talab qiladi degan fikrni bildiradi.

Abu Rayhon Beruniy inson va axloqiy tarbiya haqida fikr yuritir ekan, "insonga yer yuzini obod etishi va uni boshqarib turishi uchun aql-zakovat ato etilgan, shuning uchun har bir inson yuksak axloqli bo'lishi lozim", - deydi.

Abu Ali ibn Sino bola tarbiyasi haqida fikr bildirar ekan, bola tarbiyasini unga ism qo'yishdan boshlashni lozim deb topadi. Bolaga munosib ism tanlash ota-onaning dastlabki

olijanob vazifasi deb biladi. Ibn Sino bola tarbiyasi bilan avvalo ota-ona shug'ullanishi kerak deydi.

Xulosa: Hozirgi paytda maktab o'quvchisining ta'limini boshqarish turi boshqaruv harakatlarini amalga oshirishning o'ziga xos dasturini talab qiladi. Ta'limni boshqarish turlarining bunday bo'linishi, albatta, rasmiy xususiyatga ega. Ammo ularning o'quv-tarbiyaviy vaziyatga, o'quvchining o'qishdagi subyektivligi darajasiga qarab, boshqaruv harakatlarini tanlashni to'g'ri amalga oshirishga imkon beradi. Maktablarda ta'lim jarayoni bilan birgalikda tarbiya ham juda muhim hisoblanadi. Bu holat ba'zan ilm olishidan ham muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. A.E.Kenjaboyev, B.X.Karimova. Pedagogik menejment asoslari (o'quv qo'llanma). Termiz.2023. –B131
2. Mavlonova R. Umumiy pedagogika. T.:2018. Fan va texnologiya nashriyoti. -B 226
3. Maktab ichidagi boshqarish: nazariya va amaliyot savollari / Ed. T.I.Shamovoy.- M., 1991.
4. Murodova M. M. Bo'lajak boshlang'ish sinf o'qituvchilari faoliyatida pedagogik deontologiya va kompetentlik //Scientific progress. – 2022. – T. 3. – №. 1. – C. 90-97.
5. Murodova M. Interaktiv o'quv vositalari yordamida boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va tinglash malakalarini takomillashtirish //»Педагогическая акмеология» международный научно-методический журнал. – 2024. – Т. 9. – №. 17.
6. Olimov S., Artikov O., Murodova M. The use of national values in forming the ecological world view of students //BIO Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – T. 141. – C. 04027
7. Oybek O., Maqsuda M. Talabalar axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari //Interpretation and researches. – 2024. – T. 2. – №. 18. – C. 33-40.
8. Ortiqov O. R. Globallashuv jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda mafkuraviy immunitetni rivojlantirish omillari //Scientific progress. – 2021. – T. 1. – №. 5. – C. 160-165.

Begmanova Gulsara Shanjarovna,
Navoiy davlat universiteti katta o'qituvchisi
begmanovagulsara@gmail.com.

Asadova Urazgul Kenges qizi,
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
asadovaUz@gmail.com
UDK:37.01

KREATIV YONDASHUV ASOSIDA O'QUV-TARBIYA JARAYONINI BOSHQARISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim o'quv-tarbiya jarayonini kreativ yondashuv asosida boshqarish mavjud ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili asosida yaxlit tizimda o'rganilgan hamda pedagogik muammo ekanligini asoslangan. "Kreativlik" atamasi keng ma'noda ko'rib chiqildi. Oliy ta'lim o'quv-tarbiya jarayonini kreativ yondashuv asosida boshqarish texnologiyasining pedagogik shart-sharoitlari va mazmuni, prinsiplari va yo'llarini ishlab chiqildi. Oliy ta'lim o'quv-tarbiya jarayonini kreativ yondashuv asosida boshqarish texnologiyasi amalga oshirish yo'llari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: axborot texnologiyalari, boshqaruv, pedagogik texnologiyalar, ta'limning interaktiv shakllari, kreativlik, innovatsion texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье управление образовательным процессом высшей школы на основе творческого подхода рассматривается в целостной системе на основе анализа существующей научно-педагогической литературы и исходит из того, что это педагогическая проблема. Термин «творчество» рассматривался в широком смысле. Разработаны педагогические условия и содержание, принципы и способы управления образовательным процессом высшей школы на основе творческого подхода. Выявлены пути реализации технологии управления образовательным процессом высшей школы на основе творческого подхода.

Ключевые слова: информационные технологии, менеджмент, педагогические технологии, интерактивные формы обучения, творчество, инновационные технологии.

Annotation: In this article, management of higher education educational process based on a creative approach is studied in a holistic system based on the analysis of existing scientific and pedagogical literature, and it is based on the fact that it is a pedagogical problem. The term «creativity» was considered in a broad sense. Pedagogical conditions and content, principles and ways of managing the higher education educational process based on a creative approach were developed. Ways to implement the technology of management of the educational process of higher education based on a creative approach have been revealed.

Key words: information technologies, management, pedagogical technologies, interactive forms of education, creativity, innovative technologies.

Kirish. Kreativlik – shaxsning yaratuvchanlik, ijodkorlik xislatlarlari bilan bog'liq ko'nikmalar majmui sifatida namoyon bo'ladi. Kreativlik o'z ichiga muammolarga nisbatan yuqori darajadagi sezgirlik, intiutsiya, natijalarni oldindan ko'ra bilish, fantaziya, tadqiqotchilik va refleksiyaning qamrab oladi.

Talabalarning ijodkorligi va kreativligi tafakkur va muloqot qilishlarida, hissiyot va tuyg'ularida, turli faoliyat turlarida o'z aksini topgan. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida ham namoyon bo'ladi.

«Bugungi kunda kreativ mutaxassislarni shakllantirish zamonaviy jamiyat ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biridir. Qo'yilgan vazifaga faqatgina kreativ ta'lim metodikasini maqsadli holda olib borish bilan erishish mumkin, bunda pedagogik jarayonning har bir ishtirokchisiga yangi bilimlarni tushuntirish, yaratish va undan samarali foydalanish uchun sharoit yaratishga imkon beradi.

Aynan shuning uchun ham so'nggi yillarda kreativ ta'limni kreativ rivojlanish shakli tadqiqotchi - pedagoglar tomonidan faol o'rganilib kelinmoqda» [1, 5].

Xorijiy va mahalliy nashrlarning qiyosiy tahlili kreativlik qobiliyatni o'rganishning falsafiy, psixologik va pedagogik nuqtai nazardan ko'p qirrali xususiyatlarini ko'rsatadi. Keltirilgan tahlillarning asosiy tushunchasi - «kreativlik» so'zi mohiyatini falsafiy, psixologik va pedagogik nuqtai nazardan deb tahlil qilingan.

Falsafiy ensiklopediya lug'atida kreativlik (lot. *creo*- ijod etmoq, yaratmoq) berilgan jarayon va muammolarni noodatiy ko'rinishda yechimini topishga yo'naltirilgan ijodiy o'zgarishlarga bo'lgan qobiliyat sifatida tavsiflanadi.[2]

“Psixologiyada kreativlik insonning ijodiy imkoniyatlarini namoyon bo'lishi (fikrlash, his - tuyg'ular, muloqot, shaxsiy faoliyat) sifatida qaraladi va umumiy holda uning alohida jihatlarini, faoliyat mahsulotlarini” [3, 7], ularni yaratish jarayonini tavsiflaydi.

Kreativlik tushunchasi Rey M.Simpson 1922 yilda «American Journal of Psychology» jurnalida amerikalik maktab va kollej o'quvchilarini kreativ fikrlashini aniqlashga bag'ishlangan psixologik tadqiqot ishida bergan.

“M.M.Akeshova, N.M.Akeshova, A.S.Seitbekkizi, L.Yu.Koroleva, M.A.Xolodnaya va boshqa olimlar tomonidan kreativlikni psixologik-pedagogik asoslari aniqlangan. Ularning ishlarida kreativlik ijodiy intellektual qobiliyat sifatida keltirilgan, ya'ni olib borilayotgan tajribalarga yangilik kiritish olish qobiliyati, yangi muammoni qo'yishda va yechimini topishda original (asl) g'oyalar yaratish qobiliyati, bo'shliq va kelishmovchiliklarni anglab olish qobiliyati, shuningdek yetishmayotgan jarayon elementlariga qaratilgan farazlarni shakllantirish, fikrlarning stereotip usullardan voz kechish qobiliyati kabilar kiradi” [4, 55-60].

B.Jefrey va A.Kraft, J. Rinkevich, V. Glaveanu, Z.Sierra va L.Tanggaard (V.Glăveanu, Z.Sierra, L.Tanggaard) kreativlik nafaqat intellektual potensialni, balki motivatsiya, emotsiya, estetik rivojlanish darajasi, ekzistensial, kommunikativ parametrlar va kompetentlik bilan ham bog'liq bo'lgan tizimli psixik ta'limligini aniqlagan.

A.X.Maslou kreativlikni 2 turga bo'ladi: iste'dodning kreativligi va shaxsning o'z-o'zini aktallashtirish kreativligi. Shaxsning o'z-o'zini aktallashtirish kreativligi shaxs bilan uzviy bog'langanligi sababli biz unga kundalik hayotda va kasbiy faoliyatning ko'p sohalarida duch kelishimiz mumkin. A.X.Maslou kreativlikda o'z-o'zini aktallashtirishning ikki darajasini keltirib o'tgan: birinchisi - «ixtiyorsiz kreativlik, bunda shaxs birdan aqliga kelish, ruhlanish, qiyin kechinmalarga ega bo'ladi», «ikkinchisi - ixtiyoriy, og'ir mehnat bilan bog'liq, uzluksiz ta'lim, kamolotga intiluvchanlik». [5]

A.X.Maslou kreativlikni inson tabiatining fundamental xarakteristikasi sifatida ko'radi, ya'ni barcha insonlardagi tug'ma qobiliyat, lekin hayoti davomida ma'lum ijtimoiy to'siqlar natijasida yo'qolib ketadi deb hisoblaydi.

Muhokamalar va natijalar. Oliy ta'lim o'quv-tarbiya jarayonini kreativ yondashuv asosida boshqarish bu shunday tizimki, bo'lajak mutaxassislarda kreativlikni rivojlantirishga xizmat qilib, pedagog-talaba, talaba-talaba yoki talaba va ma'lum bir vositalar o'rtasidagi munosabatlarga yo'naltiriladi.

Pedagogik adabiyotlarda kreativ ta'limning boshqacha talqini ham ko'rishimiz mumkin.

A.I.Ostroumov va O.F.Ostroumova kreativ ta'limi ostida shunday ijodiy faoliyatni tashkillashtirishni tushunadilarki, natijada ta'lim faoliyati sub'ektlari tomonidan yangi kreativ mahsulotlarni ta'lim faoliyati uchun yaratish mumkin bo'ladi, bu yechimning originalligi bilan ajralib turadi, ya'ni o'z-o'zini tarbiyalashda va ijodiy sifatini namoyon qilish qobiliyatini ifodalaydi [6, 23-26]. Shu bilan birga kreativ ta'limni asosiy maqsadi yaratuvchi, faol shaxsni shakllantirish va ijodiy potensialni ochishdir.

Kasbiy kompetentlikni shakllantirishda talabaning ijodiy potensialini shakllantirish ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil qilinganiga bog'liqdir.

Oliy ta'lim pedagoglari o'zini fanini yaxshi bilishi va talabalarga yetarli darajada yetkazib bera olsa bo'ldi, fikr yuritishni esa vaqtlar o'tib o'zi o'rganib oladi degan fikr yaqin vaqtlargacha ham bor edi, lekin bu haqiqatga to'g'ri kelmaydi.

Bugungi kunda talaba o'z ijodini anglash va assimilyatsiya qilishdan ko'ra, o'z davrining ko'p qismini, shu jumladan o'z mustaqil ishlarini internetdan qidirish va yuklab olish uchun o'tkazadi.

Psixologik - pedagogik adabiyotlarda kreativ ta'limni turli metodlari klassifikatsiyasi keltirilgan:

Fikrlash turi bo'yicha klassifikatsiyalash (D.Gilforda).

konvergent-keltirilgan variantlardan yagona to'g'ri yechim topishga qaratilgan

divergent - imkon boricha yechimga olib boruvchi variantlar sonini ishlab chiqishga qaratilgan

E.Bos klassifikatsiyasi:

-Intuitiv - qisqa muddatga va spontanlikka asoslangan, tayyorgarliksiz intuitiv fikrlash, vazifani tahlil qilish va amaliy bajarish, lekin muammoni to'g'ri qo'yish majburiyati (bunday texnik metodlarga "Aqliy hujum", "Keskin burilish")

- diskursiv (ma'ruza) - berilgan topshiriqni tahlil qilish, bunda muammoni to'laligicha o'rganish va uning yechimiga qadamma-qadam siljish talab etiladi ("Morfologik quti", "Relevantlik asosida daraxtsimon tahlil" va b.lar);

-kombinatsiyalashgan - intuitiv va destruktiv turdagi texnik metodlar hususiyatlarini birgalikda qo'llash (bunday turdagi texnik metodlarga "Kelajak ustaxonasi" va b.lar);

A.Zusman klassifikatsiyasi:

-shartlar motivatsiya tashkillashtirishni yaratuvchi metodlar - kreativlikni rivojlantiruvchi muhit yaratib beradi (bunday turdagi texnik metodlarga "Napalon metodi", "Musika tinglash" va b.lar);

-randomizatsiya (takroriy) - tasodifiy yechimlarni topishga yordam beradi (bunday turdagi texnik metodlarga "Aqliy hujum" va b.lar);

-fokuslash usullari - bir muammoni yechishga va umidsizlikdan qochishga yordam beradi, texnikaning bosqichma-bosqich ta'rifini va harakatlar uchun aniq ko'rsatmalarni taklif etiladi ("Belgilar ro'yxati" va boshqalar);

-tizimlar - muayyan tartibda bajarilishi kerak bo'lgan yo'naltirilgan yoki tasodifiy bosqichlarni o'z ichiga oladi;

-belgilovchi metodlar - oldindan belgilangan traektoriyalarni (masalan, "Muammoni bartaraf qilish" (bir qadam), "TRIZ" (ideal echim topish uchun mo'ljallangan ko'p bosqichli jarayon) va boshqalarni kiritish uchun bir yoki ko'p bosqichli tavsiyalar berish;

-evolyutsion metodlar - o'rganilayotgan tizimni rivojlantirishning asosiy qonunlariga (TRIZ va shu kabilar) muvofiq yaratilgan;

-axborot bazasining innovatsion usullari - inson innovatsion tajribasining o'tmishidan olingan va tuzilgan bilimlardan foydalaniladi. ("Ziddiyatlar stoli", "40 ta innovatsion prinsip" va boshqalar).

Shuni ta'kidlash kerakki, psixologiya va pedagogika ham ta'lim muassasalarining turiga qarab ijtimoiylik shartlaridan kelib chiqqan holda kreativlikka to'g'ridan-to'g'ri bog'liq. Ular konservativ ta'lim muhiti shakllantirilgan ta'lim muassasalari mavjudligini ko'rsatdilar, bunda u yerda shunday muhit yashayotgani emas, balki uni yaratayotganlari haqida gapiriladi. Shu bilan birga, kreativ fikrlashni rag'batlantiradigan ta'lim muhiti yaratilgan ta'lim muassasalari ham mavjud. Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, kreativ ta'lim qobiliyatni rivojlantiruvchi imkoniyat sifatida ta'lim jarayonini tashkillashtirishga bog'liq.

Ko'rinib turibdiki, kreativlik bevosita shaxsning individual psixologik xususiyatlari bilan bog'liq jarayon hisoblanadi. Uning rivojlanishi esa intellekt-intuitsiya-mantiqiy fikrlash jarayoni ta'sirida kechadi.

Ta'lim mazmunini o'zlashtirishda talabalarning bilim saviyasi, o'zlashtirish darajasi, ta'lim manbai, didaktik vazifalariga qarab, munosib ravishda o'qitish jarayonini tashkil etish orqali talabalarda kreativlikni rivojlantirish mumkin.

Xulosa. Ta'limning asosiy maqsadi shaxs rivojlanishining optimal shartlaridan iborat. Oliy ta'lim tizimida o'qituvchi nafaqat bilim berishi, balki u beradigan bilimni talabalar o'zlashtirib olishlari uchun ham harakat qilishi kerak. Bo'lajak mutaxassislarning kreativ qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirish hamda innovatsiyalarni yaratish va muammo yechimini topishga yo'naltirish, faoliyat turlarini tahlil qilish kabilarni maqsad qilib olingani aynan oliy ta'lim o'quv-tarbiya jarayonini kreativ yondashuv asosida boshqarishga bo'lgan ehtiyojni talab qiladi. Kreativlik ta'lim jarayonini tashkillashtirishni o'zida mujassamlashtirib, kreativ ta'lim jarayonini qurish, ta'lim texnologiyalaridan ijodiy salohiyatni rivojlantirish, turli uslublar, bilim va ko'nikmalar muvozanatini rivojlantirish, tinglovchilarning ta'lim dasturlarini shakllantirishda faol ishtirok etishni o'z ichiga oladi.

Oliy ta'lim o'quv-tarbiya jarayonini kreativ yondashuv asosida boshqarish uchun quyidagi tashkiliy - pedagogik shartlar kerak:

- 1) ilmiy - pedagogik motivatsiya qo'llashni aniqlash;
- 2) o'quv jarayonini pedagogik g'oya, sayt, blog va x.k.lar, ya'ni real pedagogik loyihalar asosida ishlab chiqarilgan ishni aniqlash ko'rinishidagi aniq mahsulotni olishga yo'naltirilganlik;
- 3) dars mashg'ulotlarini olib borishda interfaollikdan va kreativlikni rivojlantiruvchi metodlardan, shuningdek ijodiy muhitni yaratishda dizayn - fikrlashdan foydalanish;
- 4) uzluksiz o'z ruhiy holati haqida fikr yuritish (refleksiya);
- 5) o'quv - metodik ta'minotni yaratish uchun pedagogik innovatsiya va innovatsion faoliyat natijasini qo'llash.

Yuqorida berilgan har bir tashkiliy - pedagogik shartlarga alohida to'xtalamiz.

Birinchii shart. Motivatsiya bu har bir faoliyatga, jarayonga, harakatga sabab bo'lgan turtki. Shuning uchun bo'lajak mutaxassislarning kreativligini oshirish uchun ularning professional kreativligini rivojlantirishda motivatsiya alohida o'rin tutadi. O'qituvchi talabalarni motivatsion sohani faollashtirishning turli usullaridan foydalanib, kreativlikning rivojlanish darajasini o'stirishga undashlari kerak. Har bir darsda talabaning ijobiy his - tuyg'ularga duch kelishi muhimdir, shundagina u o'ziga bo'lgan ishonchga ega bo'ladi va ta'limga bo'lgan qiziqishi ortadi.

Oliy ta'lim tizimida o'quv-tarbiya jarayonini kreativ yondashuv asosida boshqarishda quyidagilar xosdir:

kreativ qobiliyatdan pedagogik amaliyotda, uning maqsad va vazifalari, shakllari, uslublari va o'qitish vositalaridan keng foydalanishda qo'llaniladi;

kreativlik nafaqat individual faoliyatda balki guruhli faoliyatda ham qo'llanilishi mumkin;

kreativlik amaliyotda tadbiq etilgandagina namoyon bo'ladi, ya'ni ijodiy fikrlash jarayonlarida: tajribalar o'tkazishda, yangiliklar yaratishda va h.k;

yangi texnologiyalarning ishlab chiqilishi kreativ fikrlashni rivojlantirishga yangi imkoniyatlar beradi, shuningdek yangi g'oyalarga, ma'lumotlarga va insonlarga eshik ochadi;

kreativ ta'lim o'quv dasturida fan sifatida qaralmaydi, u ta'limning umumiy funksiyasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Pozilova Sh.X., Matkurbonova N.Sh. Assessing practical thinking of teachers for use in teacher education // Высшая школа (ISSN 2409-1677). Журнал.- Москва, 2017.- №10. С.61-62.
2. Философия: Энциклопедический словарь. - М.: Гардарики. Под редакцией А.А.Ивина. 2004. Большой психологический словарь. - М.: Прайм-ЕВРОЗНАК. Под ред. Б.Г. Мещерякова, акад. В.П. Зинченко. 2003.
3. Большой психологический словарь. - М.: Прайм-ЕВРОЗНАК. Под ред. Б.Г. Мещерякова, акад. В.П. Зинченко. 2003.

4. Позилова Ш.Х. Организационно - педагогические условия и этапы креативного обучения преподавателей информатики высших образовательных учреждений // Pedagogical sciences. Journal. – Germany, 2018. – № 01. P.55-60.

5. Maslow, A. The Farther Reaches of Human Nature NY: Viking, 1971. Harmondworth, Eng: Penguin Books, 1973. Contents.

6. Закирова Ф. М., Позилова Ш. Х. Креативное обучение на курсах повышения квалификации преподавателей информатики высших образовательных учреждений // Science for Education Today. – 2018. – Т. 8. – №. 3. – С. 23-36.

Иботова Махфуза Ойбек кизи,
Бухарский государственный медицинский институт
Ассистент кафедры общей гигиены
Orcid.org/0009-0004-6974-4259. УДК 613.2.614.31:633
ibotova.mahfuza@bsmi.uz

ИССЛЕДОВАНИЕ ЗАПЫЛЕННОСТИ ВОЗДУХА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПОМЕЩЕНИЙ ХЛОПКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация: в статье содержится информация о концентрациях пыли органического происхождения в производственных помещениях Хлопко перерабатывающего предприятия. Автор дает характеристику основных этапов технологического процесса промышленности переработка хлопка. Проведен анализ основных показателей неблагоприятных факторов, зарегистрированных в рабочей зоне производства. Дана оценка запыленности, на рабочих местах. Все этапы технологического цикла работ по переработке хлопковой продукции в хлопок.

Ключевые слова: концентрация пыли, переработка зерна, пыль растительного происхождения

Abstract: This article presents data on the concentrations of organic dust in the production facilities of a cotton processing plant. The author characterizes the primary stages of the technological process within the cotton processing industry. An analysis of key indicators related to adverse occupational factors recorded in the production work zone is provided. Furthermore, an assessment of dust levels at specific workstations is presented. All phases of the technological cycle involved in converting raw cotton into processed cotton fiber are considered.

Keywords: Dust concentration, cotton processing, organic dust, workplace environment.

Annotatsiya: Maqolada paxta qayta ishlash korxonasi ishlab chiqarish xonalaridagi organik kelib chiqishli chang konsentratsiyalari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Muallif paxta qayta ishlash sanoatining asosiy texnologik jarayon bosqichlarini tavsiflaydi. Ishlab chiqarish zonasida qayd etilgan noqulay omillarning asosiy ko'rsatkichlari tahlili o'tkazildi. Ish joylarida changlanish darajasi baholandi. Paxta mahsulotlarini paxta tolasiga aylantirish bo'yicha texnologik siklning barcha bosqichlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Chang konsentratsiyasi, paxtani qayta ishlash, o'simlik kelib chiqishli chang.

Актуальность. Результаты исследований условий труда на предприятиях по приготовлению хлопка переработка показывают, что одним из главных вредных факторов является повышенная запыленность воздуха [1,3].

На хлопковых предприятиях производственная пыль представляет собой мелкие и легкие органические и неорганические твердые частицы, которые выделились в производственное помещение из зерновой массы при перемещении, обработке и переработке зерна, а также различных сыпучих компонентов комбикормов. Причем к пыли относят не только частицы, взвешенные в воздухе, но и осевшие на поверхности оборудования и строительных конструкций зданий, - аэрогель [1,2,3].

Пыль, находящаяся в двух состояниях: в аэрозольном (взвешенном) и в аэрогельном (осевшем), - может переходить из одного вида в другой. Из первого состояния во второе пыль переходит под действием сил тяжести, а также электрических и центробежных сил. Из второго состояния в первое пыль переходит под действием возмущающих сил, вызванных вибрацией, ударами или потоками воздуха [3,6].

В Республике Узбекистан уделяют большое внимание развитию экономики страны, внедрению новых современных технологий, техническому перевооружению

различных отраслей хозяйствования, что нашло отражение в документах как Законы «Об охране труда» (2016), Указы законодательно-правовых «О санитарно-эпидемиологическом Президента Республики Узбекистан №УП-4947 «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан на 2017–2021 годы» от 07.01.2017 г., №УП-4985 «О мерах по дальнейшему совершенствованию неотложной медицинской помощи» от 16.03.2017 г., №УП-5590 «О комплексных мерах по коренному совершенствованию системы здравоохранения Республики Узбекистан» от 07.12.2018 г., и с целью повышении производительности хлопкового производство принято постановление Президента от 07.07.2022 г. №ПП-308 «О дополнительных организационных мерах по повышению урожайности хлопчатника, внедрению науки и инноваций в выращивание хлопчатника».

В связи с применением разнообразного технологического оборудования при переработке хлопок, предназначенного для очистки, сушки, продуктов его переработки, дозирования сырья, а также для транспортировки и хранения технологические процессы сопровождаются выделением различных вредностей в производственные помещения — избыточных теплоты, влаги, вредных газов и пыли.[7,11].

Это неблагоприятно сказывается на микроклимате и санитарно-гигиеническом состоянии цехов предприятий, способствуя возникновению опасных и вредных производственных факторов, воздействующих на работающих. Повышенная влажность и запыленность ухудшают режим эксплуатации и сокращают срок службы технологического оборудования и строительных конструкций. [6,7]. Серьезной проблемой на предприятиях отрасли является высокая взрыво- и пожарная опасность, причинами которой становятся значительные неорганизованные пыле поступления органических горючих веществ и возникновение пожар взрывоопасных пылевоздушных смесей[3,4,6].

Цель исследований: Изучение запыленность хлопка перерабатывающих промышленности, во всех этапов технологического процесса промышленности для развития народного хозяйства и отдельных её отраслей.. Проведение анализ основных показателей неблагоприятных факторов, зарегистрированных в рабочей зоне производства работников промышленности и разработка комплекса гигиенических мероприятий по оздоровлению условий труда на основе показателей оценки производственной среды, влияющих на работоспособность и здоровье человека в процессе работы[12,13].

Методы исследования. Нами были проведены исследования на хлопковом перерабатывающем предприятиях Бухарской области. Процесс переработки начинается с осуществления хлопок транспортируется из стойки джина через волокнистые каналы в конденсаторы и снова формируется в хлопчатобумажную ткань. Войлок снимается с барабана конденсатора и подается в очиститель ворса пилообразного типа. Внутри очистителя ворса хлопок проходит через ролики подачи и пластину подачи, которая прикладывает волокна к пиле очистителя ворса. Пила подает хлопок под решетчатые стержни, которые под действием центробежной силы удаляют незрелые семена и посторонние вещества. Важно, чтобы зазор между лезвиями пилы и решетчатыми стержнями был правильно установлен. Стержни сетки должны быть прямыми с острыми передними кромками, чтобы избежать снижения эффективности очистки и увеличения потери ворса. Увеличение скорости подачи очистителя ворса выше рекомендуемой производителем нормы снизит эффективность очистки и увеличит потери хорошего волокна. Хлопок, прошедший валковую очистку, обычно чистят неагрессивными чистящими средствами, не использующими пилу, чтобы свести к минимуму повреждение волокна.

Очистители ворса могут улучшить качество хлопка, удаляя посторонние вещества. В некоторых случаях очистители ворса могут улучшить цвет хлопка с легкими пятнами

путем смешивания для получения белого сорта. Они также могут улучшить цветовую гамму пятнистого хлопка до светло-пятнистой или, возможно, белой окраски.

Результаты исследование. С помощью аспиратора были произведены замеры на нескольких участках в производственном цехе. Исследования проводили в декабре 2024 года, температура воздуха в производственном помещении составила 9 °С, атмосферное давление 755 мм рт. ст. Было осуществлено пять замеров, каждый по 10 минут, с расходом воздуха 20 л/мин. В помещении располагаются две производственные линии. В момент взятия замеров воздуха одна из них работала, вторая была отключена, и проводилось ссыпание готовой продукции [13].

Первый замер был взят в зоне, производственной линии после ее отключения, непосредственно возле бункера готовой продукции в момент ссыпания и затаривания хлопок операторами. Концентрация составила 12,5 мг/м³. При ПДК 6 мг/м³

Второй замер так же был произведен в зоне, производственной линии после ее отключения, возле сепаратор сортировочной установки. Концентрация составила 1,56 мг/м³, что в 3,8 раза ниже ПДК растительной пыли.

Третий замер был произведен в зоне, производственной волокноочистительной линии работающей во время эксперимента, непосредственно возле бункера готовой продукции, но ссыпание и затаривание в этот момент операторами не осуществлялось. Концентрация растительной пыли составляла 5,21 мг/м³

Четвертый замер производился в зоне, работающей во время эксперимента, производственной линии, возле установки вертикальный шахте. Концентрация растительной пыли составляла 22,67 мг/м³ [12].

Последний пятый замер был взят в комнате, распределительный шнек Температура воздуха в ней составляла 14 °С. Концентрация пыли составила 0,78 мг/м³, которая значительно ниже ПДК.

С помощью проведенного эксперимента были подтверждены предположительно основные очаги выделения пыли во время процесса выработки ячневой крупы из ячменя. Значительное загрязнение воздуха рабочей зоны происходит во время тарирования готовой продукции, что происходит из-за прохождения в бункер готовой продукции вместе с крупой аэрозоли. За счет меньшего веса, хлопковая волокна переупаковки, поднимается в воздух. Кроме того во время работы сортировочной установки, за счет вибрации сит для движения и сортировки значительная часть хлопок так же попадает в воздух рабочей зоны. При анализа запыленность рабочих место установлено параметры запыленность табл1 Показатели запыленности данных цехов в Хлопко производстве в мг/м³.

Показатели запыленности данных цехов

Наименование цехов	Начале работы			Во время работы			конце работы		
	Над станком	1 м ближе к станку	10 м от станка	Над станком	1 м ближе к станку	10 м от станка	Над станком	1 м ближе к станку	10 м от станка
Бункеры	4,5 ±0,056	4,5 ±0,056	4,0 ±0,056	5,0 ±0,060	4,2 ±0,050	4,0 ±0,04** *	5,4 ±0,040	4,8 ±0,037	4,0±0,0 2
вращающемся барабан	4,5±0,054	3,5 ±0,054	3,4 ±0,051	4,6±;:0,05	4,4±0,0	4,1±0,051	4,6 ±0,04** *	4,5±0,04	3,9 ±0,040
сепаратор	4,5±0,052	4,5	4,4	4,9	4,9	4,3	5,5	5,35	4,9

		$\pm 0,05$ 2	$\pm 0,051$	$\pm 0,054$	$\pm 0,05$ 4	$\pm 0,05^{**}$	$\pm 0,047$	$\pm 0,045$	$\pm 0,040$
вертикальной шахте	$4,2 \pm 0,05^{**}$	42 $\pm 0,05$ 0	4,1 $\pm 0,05^{*}$	4,9 $\pm 0,052$	4,6 $\pm 0,05$ 2	4,3 $\pm 0,05^{**}$	5,3 $\pm 0,047$	5,27 $\pm 0,043$	4,9 $\pm 0,040$
распределительный шнек	$5,1 \pm 0,050$	5,2 $\pm 0,05$ 0	4,9 $\pm 0,049$	5,4 $\pm 0,055$	4,9 $\pm 0,05$ 4	4,3 $\pm 0,05^{**}$	5,8 $\pm 0,048$	5,32 $\pm 0,044$	4,9 $\pm 0,040$
ПДК согласно ГОСТ 12.1.005-88	Предельно-допустимая концентрация производственной пыли 6 мг/м ³								
	ПДК согласно ГОСТ 12.1.005-88 Предельно-допустимая концентрация производственной пыли 6 мг/м ³								

Химический состав пыли в большей степени определяет её вредность, которую оценивают по содержанию диоксида кремния (кремнезема) SiO₂.

Очевидно, что операторы хлопка перерабатывающего оборудования постоянно подвержены негативному влиянию именно мелкодисперсной пыли. Особенно это касается операторов машин ударного действия, а также работников элеваторов при разгрузке хлопков [12].

Хлопковая пыль производственных помещений, по мнению ряда авторов, оказывает на организм операторов самое разнообразное влияние. Обнаружено аллергенное, раздражающее и токсическое воздействие.

Аллергенное и токсическое воздействие зерновой и комбикормовой пыли обусловлено значительным содержанием бактерий и грибов в ее составе (табл. 3)[2].

Так, по показателям уровня запыленности условия труда работников относятся к 3 классу «вредный» с интенсивностью 2 степени.

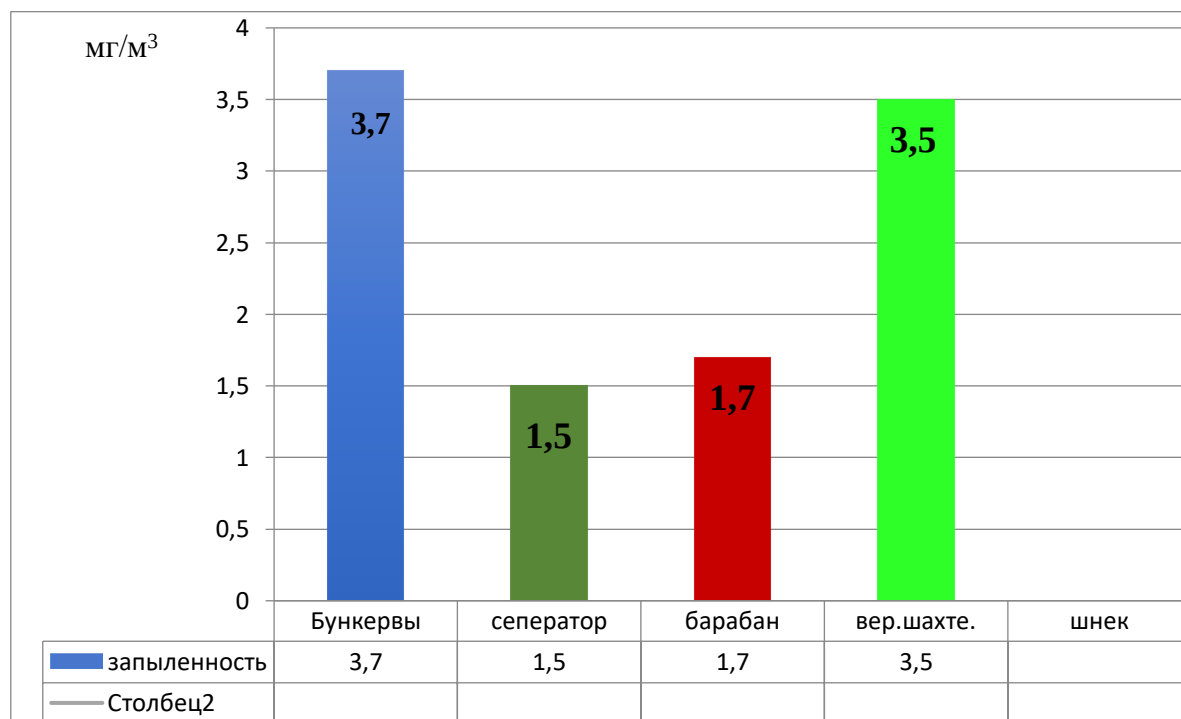

Рис. 1. Показатели запылённости воздуха на основных рабочих местах АО. «Бухордонмахсулотлари» (мг/м³)

Закключение работы: определение в воздухе производственных помещений концентрации пыли весовым методом, дисперсионного состава, формы, числа пылинок счетным методом. Теоретическая часть. Производственной пылью называют мелкодисперсные частицы твердых веществ, образующихся при различных производственных процессах и способные более или менее длительное время находится во взвешенном состоянии в воздухе. Наиболее вредна пыль, состоящая из частиц диаметром менее 10 мкм, так как она легко проникает в легкие и оседает в них. Пыль свинца, марганца, сурьмы оказывает общетоксическое действие; пыль пеньки, джута, конопли – аллергенное; пыль песчаная, диоксиды кремния – фиброгенное (разрастание соединительной ткани в органах). Кроме того, сахарная, хлопковая, табачная, кожаная, каменноугольная, древесная пыль взрывоопасна (например, нижний предел взрыва древесной пыли составляет 25,2 г/м³). Пыль минеральных удобрений и пестицидов ядовита. Обыкновенная дорожная пыль (смешанного происхождения) может быть носителем радиоактивных загрязнений. Поэтому очень важно определить концентрацию пыли в воздухе и сравнить ее с ПДК. По ГОСТ 12.1.005-98 ПДК зерновой пыли – 4,0 мг/м³, мучной и древесной – 6,0 мг/м³, хлопковой и льняной – 2,0 мг/м³, песчаной (более 70 % SiO₂) – 1,0 мг/м³; суперфосфата двойного – 5,0 мг/м³. Из вышесказанного даем характеристику, что выделяемой пылью в процессе переработки зерна имеет органические свойства проникая в легкие вызывает пневмокониоз т.е легочные патологии. Также имеет неблагоприятные действия на кожные покровы, глаза работников вызывая дерматиты, аллергии и конъюнктивит. Анализ запыленности воздуха рабочей зоны показывает необходимость разработки профилактических мероприятий [2,12,13].

Список литературы:

1. Усманов Х.С. Инновационная технология очистки хлопка // Монография, 2024. LAPLAMBERT ACADEMIC PUBLISHING, Mauritius. С. 6.
2. Усманов Х. С. Основы усовершенствованной технологии очистки хлопка от сорных примесей. Дисс... докт. техн. наук: - Ташкент, 2022 - 8 с.
3. S. Qozoqov, R. Muradov, A. Jamolov, T. Abdukarimov. Theoretical Analysis of the Process of Cleaning Cotton from Small Contaminants on a Drum With an Inclined Splitter // Problems in the Textile and Light Industry in the Context of Integration of Science and Industry and Ways to Solve Them. AIP Conf. Proc. 2789, 040046-1-040046-8; <https://doi.org/10.1063/5.0149589> Namangan, Uzbekistan • 5-6 May 2022.
4. С.О. Козоков, О.С. Kazakov. Вопросы повышения эффективности хлопкоочистительных предприятий // XIX Международной молодежной научно-практической конференции 23 марта 2022 г., Екатеринбург.

Boqiyev G'ulomjon Ochilovich,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti, "Pedagogika va o'qitish metodikasi"
kafedrası v.b.professori
Obidova Muqaddas Ro'ziqulovna,
Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim nazaryasi
magistranti

**UMUMTA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH VA O'QUVCHILAR
BILIMINI BAHOLASHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH
(FINLANDIYA TA'LIM TIZIMI MISOLIDA)**

Annotatsiya: Jahonda umumta'lim tizimi va o'quvchilar bilimini baholash tizimi zamonaviy ta'lim jarayonlarida markaziy o'rin tutadi. Har bir davlat ta'lim tizimining samaradorligi uning kelajakdagi rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Ushbu maqolada Finlandiya ta'lim tizimining o'quvchilar bilimini baholash usullari va metodologiyasi tahlil qilinadi. Finlandiya dunyo ta'lim tizimlarida o'zining innovatsion yondashuvlari bilan ajralib turadi, shu bois uning tajribalarini o'rganish, boshqa mamlakatlar ta'lim tizimlarini takomillashtirish uchun muhim ahamiyatga ega. Maqola Finlandiya modelini O'zbekistonda qo'llash imkoniyatlarini ko'rib chiqadi va o'quvchilarni baholashdagi samarali usullarni aniqlashga qaratilgan tadqiqot natijalarini taqdim etadi.

Kalit so'zlar: umumta'lim tizimi, o'quvchilar bilimini baholash, Finlandiya ta'lim tizimi, innovatsion yondashuvlar, ta'lim tizimini takomillashtirish, PISA natijalari.

Annotation: The global education system and the assessment of students' knowledge play a central role in modern educational processes. The effectiveness of each country's education system directly influences its future development. This article analyzes the methods and methodology of student assessment in the Finnish education system. Finland stands out in the world education systems due to its innovative approaches, and therefore studying its experiences is crucial for improving the education systems of other countries. The article examines the possibility of applying the Finnish model in Uzbekistan and presents the results of research aimed at identifying effective methods of student assessment.

Key words: general education system, student assessment, finnish education system, innovative approaches, improving the education system, PISA results.

Аннотация: В мировых образовательных системах оценка знаний учащихся играет ключевую роль в образовательном процессе. Эффективность образовательной системы каждого государства напрямую влияет на его дальнейшее развитие. В данной статье анализируются методы и методология оценки знаний учащихся в системе образования Финляндии. Финляндия выделяется среди мировых образовательных систем своими инновационными подходами, и поэтому изучение её опыта имеет важное значение для совершенствования образовательных систем других стран. Статья рассматривает возможность применения финской модели в Узбекистане и представляет результаты исследования, направленного на выявление эффективных методов оценки знаний учащихся.

Ключевые слова: образовательная система, оценка знаний, финская образовательная система, инновационные подходы, совершенствование образовательной системы, результаты PISA.

Kirish. Bugungi kunda dunyo miqyosida ta'lim tizimini isloh qilish, uni raqobatbardosh va innovatsion tamoyillarga moslashtirish global ustuvor yo'nalishlardan biriga aylangan. Yangi avlod o'quvchilarining har tomonlama yetuk, mustaqil fikrlovchi, ijodkor shaxs sifatida shakllanishida zamonaviy, samarali va shaffof baholash tizimining o'rni beqiyosdir. Shu nuqtai nazardan, rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish va uni milliy ta'lim tizimimizga moslashtirish orqali sifatli o'quv muhitini yaratish imkoniyati yanada kengayadi.

Finlandiya ta'lim tizimi dunyo bo'yicha eng ilg'or va innovatsion tizimlardan biri sifatida e'tirof etilgan. Ushbu davlatda ta'lim jarayonini tashkil etish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash, shuningdek, pedagoglarning kasbiy rivojlanishi borasida yaratilgan sharoitlar boshqa mamlakatlar uchun namuna bo'la oladi. Ayniqsa, Finlandiyada o'quvchilarning bilimini baholashda an'anaviy sinov va reyting tizimlaridan voz kechib, individual yondashuv, refleksiya, va ko'nikmalarga asoslangan yondashuvlarning joriy etilishi ta'lim samaradorligining ortishiga olib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi umumta'lim tizimini takomillashtirishda ham xorijiy tajribalardan foydalanish muhim o'rin tutadi. Finlandiyaning ilg'or yondashuvlarini o'rganish orqali o'quv dasturlarini yengillashtirish, baholashda raqamli texnologiyalarni joriy qilish, o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish kabi yo'nalishlarda yangi imkoniyatlar yaratiladi. Bu esa o'z navbatida, ta'lim sifatini oshirish va global ta'lim makonida mamlakatimiz raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shu bois, mazkur mavzuni o'rganish bugungi ta'lim islohotlarining dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib, Finlandiya misolida umumta'lim tizimini takomillashtirish va baholash tizimiga oid yondashuvlarni tahlil qilish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Umumta'lim tizimini takomillashtirish va o'quvchilar bilimini baholash, har bir jamiyat uchun muhim vazifa hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim tizimining samaradorligi, jamiyat rivojining asosiy omili bo'lib qolmoqda. O'quvchilar bilimini baholashda samarasiz tizimlar va usullar, natijada o'quvchilarning ta'lim olishi va kelajakdagi muvaffaqiyatlariga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuning uchun, o'quvchilarning bilimini aniq va ishonchli baholash tizimlari muhim ahamiyatga ega. Xorijiy ta'lim tizimlarining, ayniqsa, Finlandiya ta'lim tizimining tajribasi, o'quvchilarning bilimini baholashda yangi metodlarni qo'llashga imkon yaratadi.

Finlandiya ta'limi dunyo miqyosida yuqori sifatga ega bo'lib, uning tizimi va metodlari ko'plab davlatlar uchun namunali hisoblanadi. Ushbu maqolada Finlandiya ta'lim tizimi asosida o'quvchilarning bilimini baholashning samarali usullarini tahlil qilish va o'zbek ta'lim tizimida ularni qanday qo'llash mumkinligi haqida so'z boradi.

Adabiyotlar sharhi. Finlandiya ta'lim tizimi, o'zining yuqori natijalari va innovatsion yondashuvlari bilan dunyo ta'lim tizimlaridan ajralib turadi. PISA (Program for International Student Assessment) sinovlarida Finlandiya har doim yuqori o'rinlarni egallab kelgan. Finlandiya ta'lim tizimi asosida ta'limda o'qituvchining roli, ta'lim jarayonida individual yondashuv, va bilimni baholashda sinovlar o'rniga, kreativ va amaliy ishlanmalar asosida baholash metodlari qo'llaniladi. Finlandiyada ta'limdagi asosiy yondashuvlar o'quvchilarni teng imkoniyatlar bilan ta'minlash, o'qituvchining malakasi, va o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishga qaratilgan. Bu jarayonda o'quvchilarning bilimini baholashda an'anaviy testlar o'rniga, loyiha ishlari, guruh muhokamalari, va boshqa ijodiy baholash usullari afzal ko'riladi. Shuningdek, boshqa xorijiy ta'lim tizimlari, masalan, Skandinaviya davlatlari va Yaponiyaning o'quvchilarning bilimini baholashga oid yondashuvlari ham katta ahamiyatga ega. Bu tizimlarda o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, hamda sinov va baholash jarayonining talabalarga yordam berish maqsadida olib borilishi, ularning natijalariga bo'lgan munosabatni o'zgartiradi.

Ushbu tadqiqot sifatli metodologiya asosida o'tkazildi. Tadqiqotda Finlandiya ta'lim tizimi va o'zbek ta'lim tizimi o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar qo'llanildi:

Kontent-tahlil: Finlandiya ta'lim tizimi va uning baholash metodlarini o'rganish uchun adabiyotlar va ilmiy ishlar tahlil qilindi.

Taqoslash metodikasi: O'zbekiston va Finlandiya ta'lim tizimlari orasidagi o'quvchilarni baholash metodlari taqqoslandi.

Eksperimental tadqiqot: O'zbek ta'lim tizimida ba'zi xorijiy tajribalar asosida sinovlarni amalga oshirish va ularning natijalarini o'rganish.

Intervyu va so'rovnomalar: O'qituvchilar va ta'lim sohasi mutaxassislari bilan intervyular olib, baholash tizimining samaradorligi to'g'risida fikrlar yig'ilgan.

Tajriba-sinov tahlili va natijalar. Tajribalar va sinovlar natijalari shuni ko'rsatdiki, Finlandiya ta'lim tizimida o'quvchilarni baholashda qo'llaniladigan kreativ va individual yondashuvlar o'zbek ta'lim tizimiga qaraganda samaraliroq. Finlandiya ta'lim tizimida o'quvchilarni baholashda: Testlar va standartlashtirilgan imtihonlar o'rniga, loyiha ishlari, sinovlar va guruh faoliyatlari asosida baholash tizimi qo'llaniladi. O'qituvchilarni malakasini oshirishga katta e'tibor beriladi, bu esa o'quvchilarning o'z bilimlarini aniq va samarali baholash imkoniyatini yaratadi. Sinovlar va baholash jarayoni davomida o'quvchilarga doimiy ravishda qayta aloqa berilib, ularning rivojlanishi kuzatib boriladi. O'zbek ta'lim tizimida, ayniqsa, testlarni va an'anaviy baholash usullarini qo'llash keng tarqalgan. Biroq, bu usullar ko'pincha o'quvchilarning haqiqiy bilim darajasini aks ettirmaydi. Finlandiya modelining ba'zi elementlarini joriy etish, o'quvchilarning bilimini baholashda yangi imkoniyatlar yaratishi mumkin.

Xulosa. Ushbu maqolada Finlandiya ta'lim tizimining o'quvchilar bilimini baholash usullari va metodologiyasi tahlil qilindi. Finlandiya ta'lim tizimi o'zining innovatsion yondashuvlari bilan dunyo miqyosida o'rnak bo'lib, o'quvchilarga sifatli ta'lim berishda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. O'zbekiston ta'lim tizimida ham Finlandiya tajribalarini qo'llash, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilar bilimini baholash usullarini takomillashtirish uchun imkoniyatlar mavjud. Maqola Finlandiya modelini O'zbekistonda qo'llashning afzalliklarini va unga xos bo'lgan yondashuvlarni ko'rib chiqadi, bu esa mamlakatimiz ta'lim tizimini takomillashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Prezident Shavkat Mirziyoyevning ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishida " O'qituvchi va murabbiylar" kuni munosabati bilan soha vakillariga yo'llagan tabrik nutqi. <https://m.aniiq.uz/uz/yangiliklar/mirziyov-maktabda-uqitish-metodikasi-uzgarmasa-talim-sifati-ham-mazmuni-ham-muhit-ham-uzgarmaydi#bounce>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " Ta'lim - tarbiya tizimini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PF-6108-son (2020 yil 6 noyabr) Qarori <https://lex.uz/docs/5085887>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi (2019 yil 29 aprel) PF-5712-sonli Farmoni <https://lex.uz/docs/4312785>.
4. Bokiye G.O. The structure of the extensive curriculum is the basis of the effectiveness of the education. // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences: -Great Britain, 2019, №12. –P. 102-106 (13.00.01. №2).
5. Bokiye G. O. // Factors Providing Interconnectivity between Higher Education Stages and Qualification Upgrading Courses Integration as Pedagogical Phenomenon. Eastern European Scientific Journal. - GermaniY. 2019, №1. –P. 154-159. (13.00.01.№1)
6. Bokiye G. O. Factors ensuring continuity between higher education levels and continuing education courses // The American Journal of Social Science and Education Innovations: - USA , December, 2020. –P. 115-121.
7. G. Yeldasheva, G.Karimova -Ta'lim -tarbiya texnologiyalari va jahon tajribasi moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent. 2018 yil.
8. Mamatmurodova M. Boshlang'ich ta'limda STEAM texnologiyasidan foydalanish orqali o'quvchilarda kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish. 116-118. www.uzresearchers.com.

Jumayeva Mehribon Abduvohitovna,
Buxoro davlat universiteti pedagogika kafedrası dotsenti, p.f.f.d (PhD)

AHMAD DONISHNING PEDAGOGIK QARASHLARIDA KOMIL INSON TARBIYASI

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ahmad Donishning pedagogik qarashlari tahlil qilinadi. Muallif inson tarbiyasining to'liq shakllanishida bilim, axloq, ma'naviyat va ilm-fanning o'zaro hamda diniy-axloqiy me'yorlar asosida shakllanadigan tarbiya tizimi masalalariga alohida e'tibor qaratadi. Maqolada Donishning insonning shaxsiy kamoloti, ijtimoiy adolat, tenglik va vatanparvarlik tamoyillari, shuningdek, innovatsion metodlar va shaxsiy yondashuvlarning zamonaviy ta'lim jarayonida qo'llanilishi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Ahmad Donish, pedagogik qarashlar, inson tarbiyasi, ma'naviy kamolot, ilm-fan, adolat, tenglik.

Annotatsiya: В данной статье анализируются педагогические взгляды Ахмада Дониша, акцент делается на всестороннем воспитании личности через образование, основанное на знаниях, нравственности, духовности и науке. Рассматриваются вопросы формирования личного совершенствования, социальной справедливости, равенства и патриотизма, а также применение инновационных методов и индивидуального подхода в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: Ахмад Дониш, педагогические взгляды, воспитание личности, духовное развитие, наука, справедливость, равенство.

Annotation: This article examines the pedagogical views of Ahmad Donish, emphasizing the comprehensive development of the individual through education based on knowledge, ethics, spirituality, and science. It discusses the formation of personal development, social justice, equality, and patriotism, as well as the application of innovative methods and individual approaches in modern educational processes.

Key words: Ahmad Donish, pedagogical views, human education, spiritual development, science, justice, equality.

Kirish. Ahmad Donish O'rta Osiyo jadidchilik harakati va pedagogik tafakkurining asoschilaridan biri sifatida shaxsni shakllantirish masalasiga alohida e'tibor qaratgan. Bugungi globallashtirish sharoitida yosh avlodni har tomonlama yetuk, ma'naviy va intellektual jihatdan rivojlangan shaxs sifatida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, Donishning pedagogik qarashlari bugungi zamonaviy ta'lim jarayonida ham muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Prezident Mirziyoyev jadidlar merosini o'rganish va targ'ib qilishga alohida e'tibor qaratmoqda. 2023-yil 11-dekabr kuni Toshkentda bo'lib o'tgan "Jadidlar: milliy o'zlik, istiqbol va davlatchilik g'oyalari" mavzusidagi xalqaro konferensiya ishtirokchilariga yo'llagan tabrigida u shunday dedi: "Bugungi kunda Yangi O'zbekistonda inson qadri ulug'lanadigan adolatli, erkin va obod jamiyat, xalqparvar davlat, farovon hayot barpo etishga qaratilgan islohotlarimiz jadid bobolarimizning ezgu g'oya va dasturlariga har jihatdan uyg'un va hamohangdir" [1, 4].

Uning shaxsiy kamolotga oid g'oyalari bugungi ta'lim tizimining asosiy maqsadlari – ijtimoiy faol, mustaqil fikrlovchi va ma'naviy barkamol shaxsni tarbiyalash bilan hamohangdir. Ahmad Donish asarlarida inson tafakkurini rivojlantirish, axloqiy fazilatlarni shakllantirish va ilmga muhabbat uyg'otish masalalariga alohida urg'u berilgan. Bu jihatlar hozirgi kunda ham yoshlarni vatanparvarlik, insonparvarlik va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, XXI asr ta'lim jarayonida innovatsion metodlarni joriy etish, shaxsiy yondashuv va ijtimoiy-psixologik pedagogika tamoyillarini shakllantirish jarayonida Ahmad Donishning qarashlarini chuqur o'rganish muhimdir. Uning pedagogik merosi hozirgi zamon ta'lim tizimining takomillashtirishiga xizmat qilishi, o'quv-tarbiyaviy jarayonni yanada samarali tashkil etishga hissa qo'shishi mumkin. Shu bois, Ahmad Donishning pedagogik

ta'limotida shaxsni shakllantirish muammosini ilmiy asosda tahlil qilish bugungi kunda dolzarb bo'lib, uning qarashlarini zamonaviy ta'lim tamoyillari bilan uyg'unlashtirish zaruriyati yuzaga kelmoqda.

Asosiy qism. Ahmad Donish yashagan davrda Buxoro amirligida siyosat va din bir-biri bilan chambarchas bog'langan bo'lib, ular o'zaro qo'llab-quvvatlash va ta'sir o'tkazish holatida edi. Aslida, davlat siyosati dinni o'z manfaatlariga moslashtirib, undan foydalanar edi. Bu esa shariatga asoslangan fatvolar chiqarish, turli o'zgartish va qo'shimchalar kiritish orqali namoyon bo'lardi.

Donish o'z davrining haqiqiy namoyandasi sifatida sunniylik oqimiga amal qiluvchi olimlardan biri edi. Uni ma'lum ma'noda islom tafakkuri va ilohiyatshunoslik borasida mutaxassis deb atash mumkin. Bundan tashqari, uning zamondoshi Sadri Ziyo Ahmad Donishni «ilmiy jamoatchilik ichida yagona va ijod ahli orasida betakror, ilohiy so'zlarni himoya qiluvchi, chuqur ma'noli fikrlar egasi, tarix ilmining nozik bilimdoni» deb ta'riflagan.

Ahmad Donish o'z asarlarining aksariyatida diniy va ma'naviy masalalarga alohida e'tibor qaratgan. Uning «Me'yor-ut-tadayyun» («Dindorlik mezon») asari va «Navodir ul-vaqoe''' («Nodir voqealar») asarining «Ota-onaning haqlari va ularga itoat qilmaslik chegaralari haqida», «Taqdir va peshonaga yozilganlik haqida» kabi bo'limlari to'liq diniy-axloqiy mavzularga bag'ishlangan.

Ahmad Donishning islomiy tarbiya asoslari borasidagi qarashlari juda muhimdir. U jamiyatda axloqiy tarbiyada dinning ta'sirini yuqori baholab, odamlar o'rtasida adolat va o'zaro hurmat asosiy hayotiy tamoyil bo'lishi kerak deb hisoblaydi. Uning fikricha, insoniyatning asosiy maqsadi – madaniyat va tsivilizatsiyani rivojlantirish uchun insonlar o'zaro hurmat asosida, tinchlik va do'stlik muhitida yashashidir. Donish bu haqda shunday yozadi: «... Bu dunyoda ezgulik va saxovat uchun cheklov yo'q... Eng muhim narsa shundaki, odamlar madaniyat va tsivilizatsiyani rivojlantirish yo'lida bir-birlarining huquqlarini hurmat qilishlari, do'stona munosabatda bo'lishlari, tinchlik va hamjihatlikda yashashlari lozim.»

Ahmad Donish o'z asarlarida din va diniy ta'limotlarni muhokama qilish jarayonida axloqiy-ruhiy, tarbiyaviy va ijtimoiy masalalarga ham alohida e'tibor qaratadi. Agar uning diniy va ma'naviy tarbiyaga oid fikrlarini xolis va ob'ektiv tarzda tahlil qiladigan bo'lsak, uning davridagi o'quvchilar uchun bu qarashlar juda muhim bo'lganini ko'rish mumkin. Bugungi kunda ham Ahmad Donishning diniy va ma'naviy qarashlarini to'g'ri anglash va ularni ilmiy mezonlar asosida baholash zarur. Chunki biz bugun uning fikrlaridagi haqiqat va xato jihatlarni ajrata olishimiz, ularni ilmiy adolat tarozisiga solib tahlil qilishimiz lozim. Bu esa bizga Ahmad Donishni haqiqiy ilmiy va tarixiy qiyofasida ko'rish imkonini beradi.

Bugungi kunda bizga tarixiy shaxslarni ularning haqiqiy ilmiy va intellektual salohiyatiga muvofiq baholash imkoniyati berilgan. Shuning uchun ham Ahmad Donishning pedagogik, ma'naviy va diniy qarashlarini yangi ilmiy yondashuvlar asosida qayta tahlil qilish va ulardan ma'naviy-tarbiyaviy tarmoqlarda foydalanish muhimdir.

Ayrim tadqiqotchilar o'tmishdagi buyuk mutafakkirlar hayoti va ijodini o'rganish jarayonida mavjud tarixiy voqelikni hisobga olib, ularni ma'lum chegaralarga moslashtirishga harakat qilishgan. Bu harakatning asosiy maqsadi esa – mualliflar nomlarini tarix sahnasidan yo'qolishidan saqlash va ularning asarlarini zararli deb hisoblab yo'q qilishlariga yo'l qo'ymaslik edi. Bu boradagi ma'lum darajadagi haqiqatni buzish, ayni paytda, o'sha davr uchun foydali ham bo'lgan. Ammo bugungi kunda ilmiy tadqiqotchilar har qanday mutafakkir haqida haqiqatni ochiq va xolis yozish imkoniga egadir.

Ahmad Donishning islom asoslari va uning amaliyotdagi qo'llanilishiga oid fikrlari ayrim tadqiqotchilar tomonidan noto'g'ri talqin qilingan. Masalan, filologiya fanlari doktori Rasul Xadizodaning 1976 yilda nashr etilgan «Ahmad Donish» nomli monografiyasida mutafakkirni islom dinining besh asosiga tanqidiy yondashgan mutafakkir sifatida tasvirlagan. U o'z tadqiqotlarida Donishning va «Navodir ul-vaqoe''' («Nodir voqealar») asaridan iqtibos keltirib, u besh asosni tanqid qilgan, deb yozadi. Biroq ushbu asarni chuqurroq o'rganganda, aslida Donish

besh asosni emas, balki ayrim mutaassib va noo'rin islomiy tushunchalarni hamda ba'zi ulamolarning noto'g'ri xatti-harakatlarini tanqid qilganini ko'rish mumkin.

Ahmad Dinining asoslarini tanqid qilish bilan diniy fanatizm, noto'g'ri talqin qilingan hadislar va ba'zi diniy arboblarning noma'qul hayot tarziga tanqidiy yondashish o'rtasida katta farq bor. Shuningdek, Donish o'z asarlarini zamondoshlari uchun yozganini unutmaslik kerak. Uning asarlari ikki xil uslubda yozilgan:

1. Erkin uslub – u o'z shaxsiy qarashlari va bilimlariga asoslangan holda erkin uslubda yozgan.

2. Ijtimoiy buyurtma asosida yozilgan asarlar – Ahmad Donish tanishlari va do'stlarining so'rovi bilan yozgan asarlarida, xususan, diniy qonunlar va odob-axloq me'yorlariga oid ishlarida, hanafiy mazhabi sunniy qarashlariga sodiq qolgan.

Buning yorqin misoli «Me'yor-ut-tadayyun» («Dindorlik mezoni») asaridir. Bu asarni u Buxoro amiri Muzaffarning ukasi Mir Siddiq Hashmatning iltimosi bilan yozgan. Ushbu asarda Ahmad Donish o'z shaxsiy fikrlarini to'liq bayon etmagan bo'lishi mumkin, balki buyurtmachiga yoqadigan uslubni tanlagan.

Boshqa asarlarida, ozod fikrlashi mumkin bo'lgan holatlarda, u o'sha davrdagi taraqqiyparvar g'oyalar, fan-talim masalalariga oid fikrlarini erkinroq ifodalagan. U o'z qarashlari din me'yorlariga zid kelganda, hikoyani uchinchi shaxs nomi bilan yozgan. Bu esa uning ijodiy mahoratligi va o'sha davrdagi senzura moslashish qobiliyatini ko'rsatadi.

Ahmad Donish bilim va fanni inson hayotidagi eng muhim omil sifatida ko'radi. U inson tabiati va jamiyat rivojlanishi o'rtasidagi munosabatni chuqur tahlil qilgan. Uning fikriga ko'ra, inson bu dunyodagi barcha mavjudotlar va hodisalar ustida ustunlikka ega, ammo bu ustunlikni qo'lga kiritish uchun tabiat, fan va madaniyatning sir-asrorlarini o'rganishi shart.

U inson kamolotini bilim bilan bog'laydi va johillikni tanqid qiladi: «Insonning haqiqiy mavjudligi, uning odob-axloqi va fazilati ilm va ma'rifatga bog'liqdir. Kimki ilm va ma'rifatdan yuz o'g'irsa, u o'z xohishi bilan johillik va dangasalik botqog'iga tushadi. Chunki ma'rifat ruhiy ehtiyojdan kelib chiqadi, dangasalik va johillik esa past nafs istaklaridan paydo bo'ladi.» [5].

Ahmad Donish uchun inson kamolotining muhim sharti – aql va fikrlashning dangasalik va nafsga qarshi ustun kelishi edi. U inson va hayvonni taqqoslab, insonning ustunligini ongli fikrlash, o'zini tiyish, tafakkur orqali tahlil qilish qobiliyatida deb hisoblagan. Bu ustunlik insonni fan va ma'rifatga intilishga majbur qiladi.

Ahmad Donish yosh avloddan ilmni mustaqil kuzatishlar va tafakkur orqali egallashni talab qilardi. Bu bilimlar haqiqiy ekanligiga ishonch hosil qilish va o'z bilimlariga asoslangan holda mustahkam fikrga ega bo'lish zarur deb hisoblardi. Yoshlar o'rganilayotgan hodisalarning mohiyatini to'liq tushunishi, asosiy jihatlariga e'tibor qaratishi va ularni ikkinchi darajali masalalardan ajrata olishi kerak. Bu haqda u mashhur shoir va mutafakkir Abdulqodir Bedilning so'zlarini keltiradi: «Hodisalarning mohiyatini anglashga harakat qil, ahamiyatsiz narsalarga ko'z yum. Ilmingda shubha va savollar bo'lmasligiga intilishing zarur, axloqing esa xatolaringni tan olishni bilishi lozim. Eshita oladigan quloq uchun ko'plab qissalar bor, ko'ra oladigan ko'z uchun esa ulkan manzaralar mavjud» [2].

Ahmad Donishning fikricha, inson olam haqidagi bilimlarini kengaytirishi va ularning haqqoniyligiga shubha qilmasligi lozim. Bu bilimlar shunday mustahkam bo'lishi kerakki, hech qanday munozara va bahslar uning e'tiqodini silkitib yubora olmasin. Ahmad Donish insonlar bir masala yuzasidan turli va hatto bir-biriga zid bilim va tushunchalarga ega bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi. U bu yerda har bir shaxsning individual xususiyatlarini nazarda tutgan bo'lishi mumkin.

Uning fikricha, har bir shaxs farovon va baxtiyor hayot kechirish qobiliyatiga ega. Biroq baxt tushunchasi aniq ta'riflanmagani sababli, har kim uni har xil talqin qiladi. Ba'zilar orom va hech qanday muammolarsiz hayotni baxt deb hisoblaydi. Bu kabi hayotni ta'minlash uchun esa boylik zarur. Shu sababli ular butun umr mol-dunyo to'plash bilan band bo'ladi. Boshqalar esa

shohlar va jamiyatda nufuzga ega kishilarga yaqin bo'lishni baxt deb biladi va bu maqsadga erishish uchun katta harakat qiladi.

Buning natijasida odamlar baxt tushunchasini juda tor doirada tushunish xatosiga yo'l qo'yadi. Donish esa baxt va boylikni o'z davridagi tasavvurlarga muvofiq izohlaydi. Uning fikricha, inson baxtli bo'lishi uchun tinch va shod yashashi, oilasi va farzandlari bo'lishi, oliyjanob va kamtar insonlar bilan muloqot qilishi, bo'sh vaqtlarida kitob mutolaa qilishi va musiqa eshitishi kerak. U shunday yozadi: «Va u dam olish va bayram tadbirlaridan tashqari, uydan tashqariga chiqmasligi kerak» [3].

Shuningdek, baxtli inson hech kimga muhtoj bo'lmasligi, to'q va osuda hayot kechirishi hamda moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. U bu haqda quyidagicha yozadi: «Lekin osmonlar tomonidan farovonlik va boylik in'om qilingan bandalar va bizning oramizdan biror boylik ortira olmaganlar, shuningdek, katta hududlarni zabt etgan sultonlar va podshohlar, davlat hokimiyatiga erishgan odamlar... Ular ham tinchlik va osoyishtalikdan, baxt-saodatdan bahramand bo'lmaganlar» [2].

Ahmad Donishning fikricha, inson hayotining bu jihati sirli va tushunish mushkul bo'lib, odamlar uni bilishi yoki anglashi qiyin. Shu sababli, ko'pchilik boy kishilarga hasad qiladi, biroq ular ham oddiy odamlar kabi muammolarga duch kelishi va norozilik his qilishini tushunmaydi.

Muallifning fikricha, hech qanday boylik va farovonlik insoniyatga haqiqiy baxt olib kela olmaydi. U Evropa va yunon faylasuflarining fikrlariga tayanib, tarixdagi inqiloblar va to'ntarishlarning asosiy sababi hukmdorlarning adolatsizligi va jamiyatdagi tengsizlik ekanligini ta'kidlaydi.

Faylasuflarning ko'p yillik munozara va bahslaridan so'ng, ular shunday xulosaga keldilar: «Fuqarolik jamiyatining barcha insonlari mehnat qilish va tinch yashash huquqiga teng egadirlar. Ular boylik va qiyinchiliklardan teng bahramand bo'lishi kerak, chunki ularning barchasi bitta Otaning farzandlaridir. Hech bir shaxs hokimiyatga erishish, o'zgalarni o'z irodasiga bo'ysundirish yoki boylikni o'zlashtirish uchun harakat qilmasligi kerak. Jamiyatda ilm-fan va madaniyat kishilariga alohida e'tibor qaratishi, ularga yordam ko'rsatishi lozim. Davlat esa har bir fuqaroning haq-huquqlarini himoya qiluvchi tirik organizm sifatida namoyon bo'lishi kerak» [2].

Bu fikrlar Donishning ijtimoiy tenglik va adolatga bo'lgan e'tiqodini ko'rsatadi. U insonlarning baxti shaxsiy boylik yoki hukmronlik emas, balki jamiyatning barcha qatlamlari uchun birdek imkoniyatlar yaratishda deb biladi. Uningcha, haqiqiy baxt va taraqqiyot faqat bilim, ma'rifat va madaniyat orqali amalga oshiriladi.

Ahmad Donishning fikricha, ma'rifatga intiladigan har bir odam nafaqat o'z shaxsiy kamolotini, balki jamiyatning umumiy baxtini ham ko'zlab ish olib borishi kerak. U tenglik, adolat va qonun ustuvorligi tamoyillariga asoslangan jamiyatni barpo etishni maqsad qilib qo'yadi.

Uning fikricha, odamlar o'rtasidagi tenglik tabiiy va qonuniy huquq sifatida e'tirof etilishi kerak. Donishning ta'kidlashicha, avvalida er yuzidagi barcha boyliklar insonlarga teng ulushda tegishli bo'lgan. Biroq vaqt o'tishi bilan kuchli shaxslar zaiflarning mulkini tortib ola boshladi va bu jamiyatdagi adolatsizlik va tengsizlikka olib keldi. Shu sababli, u quyidagicha taklif beradi: «Jamiyatda insonlarning qobiliyatini baholash mezonlarini belgilash va aybdorlarning jazosi aniq belgilanishi lozim» [2].

Biroq, Ahmad Donish jamiyatda adolatni to'liq qaror toptirish oson emasligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, hech kim o'z ixtiyori bilan boyligidan voz kechishni xohlamaydi. Shuning uchun u shunday yozadi: «Boylik va boylikka ega bo'lganlarning hukmronligini yo'q qilish oson emas. Hech kim o'z ixtiyori bilan o'z mulkidan voz kechmaydi va bu sababdan, kimdir o'z mansabidan chetlatilishi, kimdir qamoqqa tashlanishi, kimdir esa hatto hayotdan mahrum etilishi mumkin. Bunday fikrlar qanchalik ezgu maqsadlarga qaratilgan bo'lmasin, ularning amalga oshishi shubhali va hatto imkonsizdir» [2].

Shu sababli, Donish insonlarni boylik orttirishga va moddiy to'plamalarga moyillikdan xalos qilish uchun yosh avlodni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash lozimligini

ta'kidlaydi. U yoshlarda ortiqcha mol-dunyoga va boylik to'plashga nisbatan nafrat uyg'otish lozim, deb hisoblaydi.

Donishning ta'kidlashicha, inson o'z shaxsiy erkinligi va mustaqilligini qadrlashi lozim. U insonda tabiat va inson qalbiga nisbatan hurmat hissini shakllantirish zarurligini qayd etadi. Odamlar do'stlik va birodarlik tuyg'ularini qadrlashlari, hatto eng yomon odamning ham yaxshilik tomonlarini ko'ra olishga intilishlari lozim.

Yosh avlodni insonparvarlik ruhida tarbiyalash, uni xalqqa xizmat qilishni o'z burchi deb bilishiga erishish uchun, Donish ochko'zlik, tama'garlik va bekorchi hayot tarziga nisbatan nafrat uyg'otish zarurligini ta'kidlaydi. Chunki bu xislatlar inson qadr-qimmatini pastga tortadi va insonlikning eng oliy belgilarini yo'q qiladi.

Ahmad Donish insonlarning mol-dunyoga bo'lgan ochko'zlik sabablari haqida fikr yuritib, o'z yoshligi haqida quyidagilarni yozadi: «Shu sababli, darslardan so'ng, har oyda Bedil asarlaridan yigirma to'rt dan o'ttiz sahifagacha (bo'laklar, parchalar) ko'chirib yozardim. Har oyda yigirmadan o'ttiz tangacha pul sarf qilardim, lekin pulning katta qismini yig'ib qo'yardim, qolgan qismini esa yashash sharoitlarini yaxshilash uchun ishlatardim» [2].

Bu erda Donish yoshlikdagi tarbiya va atrof-muhit inson ruhiyatiga qanday ta'sir qilishi mumkinligini ko'rsatadi. Unda ham boylik to'plashga moyillik paydo bo'lgan bo'lsa-da, u o'zini cheklab, ma'rifat va ilm olishga intiladi.

Donishning fikricha, mol-dunyoning kamligi inson ma'naviy kamoloti uchun ko'proq imkoniyat yaratadi. U shunday yozadi: «Shunday qilib, jamiyat taraqqiyoti va mehnat vositalarining rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan asosiy omil shundaki, mavjud narsalar qanchalik kam bo'lsa, shunchalik yaxshiroq rivojlanadi» [2].

Bu fikr shuni ko'rsatadiki, Donish inson ma'naviy kamoloti uchun oddiy va kamtar hayot tarzini ma'qul ko'radi. Uning nazariyasiga ko'ra, kambag'allik va cheklangan moddiy imkoniyatlar insonni ezgulikka va ma'rifat sari etaklaydi.

Ahmad Donish jamiyatda adolat va tenglikni ta'minlash zarurligini ta'kidlab, boylik va hukmronlikka intilish insonni baxtsiz qiladi, deb hisoblaydi. U yosh avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik va kamtarlik ruhida tarbiyalash zarurligini aytadi.

Ahmad Donishning fikricha:

- adolat va tenglik – har bir insonning tabiiy huquqi;
- boylik va hokimiyat insonga haqiqiy baxt keltirmaydi;
- mol-dunyoga ochko'zlik va haddan tashqari mol to'plashga moyillik insonning ma'naviy kamolotini yo'q qiladi;
- kamtarlik va ma'rifat insonning ruhiy kamoloti uchun muhim omildir.

Bu g'oyalar Ahmad Donishning ijtimoiy va ma'naviy adolatga bo'lgan ishonchini ko'rsatadi. U insonlarning baxt-saodati boylik va hukmronlikda emas, balki ma'rifat, do'stlik va mehr-muhabbatda ekanligini uqtiradi.

Xulosa. Ahmad Donishning pedagogik qarashlari uning inson kamoloti, ma'naviy tarbiya va ilm-fanga bo'lgan yuksak e'tiborida namoyon bo'ladi. U inson tarbiyasida bilim, axloq, ma'naviyat va dinning muhim o'rin tutishini ta'kidlab, jamiyatni isloh qilish va taraqqiy ettirish yo'lida ta'limning hal qiluvchi omil ekanligini ilgari suradi. Ahmad Donish o'z davridagi ta'lim tizimiga tanqidiy yondashib, bilim olish jarayonida mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va innovatsion metodlarni qo'llashni targ'ib qilgan. Uning pedagogik merosi shaxsiy yondashuv, ijtimoiy adolat, tenglik va vatanparvarlik g'oyalarini ilgari surishi bilan ajralib turadi. Shu sababli, Ahmad Donishning pedagogik qarashlarini zamonaviy ta'lim tizimiga tatbiq etish, innovatsion metodlar bilan boyitish va uning ta'limga oid g'oyalarini ilmiy asosda tadqiq etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. “Jadidlar: milliy o'zlik, istiqlool va davlatchilik g'oyalari” xalqaro konferensiya materiallari [to'plam] / mas'ul muharrir professor Temur Xo'jao'g'li. – Toshkent: 2024. – 516 bet.
2. Ахмади Дониш. Осори баргузидаи бадеи.- Душанбе: Ирфон, 1976. -350 с.

3. Аҳмади Дониш. Наводир ул-вақоеъ. -Душанбе: Дониш, 1989. -339 с.
4. Рачабов З. Ш. Маорифпарвар Аҳмади Дониш (Просветитель Ахмад Дониш).- Душанбе: Ирфон, 1964.-306 с.
5. Ҳодизода Р. Аҳмади Дониш.- Душанбе, Ирфон, 1976. -2 93 с.
6. Хайдаров А.А. Реформаторские взгляды ахмада дониша в обновлении системы образования в бухарском эмирате (XIX и начала XX веков). Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. –Душанбе. 2012. 181 ст.
7. Жумаев Р.Ғ. XIX асрнинг иккинчи ярмида бухорода ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг илмий-назарий таҳлили (Ахмад Донишнинг сиёсий қарашлари мисолида). Сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Тошкент. 2020.
8. Наимов И.Н. Ахмад Донишнинг маърифатпарварлик фаолияти ва унинг илмий мероси. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. - Тошкент, 2022

Hafizova Sharifa Hamidovna,
Buxoro tumani 51-maktab direktori

MILLIY TARBIYANING BUGUNGI GLOBALLASHUVDAGI O'RNI

Anotatsiya: Milliy tarbiya bugungi kun muammosi sifatida ayniqsa pedagogika fani oldiga qator vazifalar qo'yadi. Shularni inobatga olib biz bugungi mavzimizni tarbiya uning prinsiplari, usullari milliy tarbiya qonuniyatlariga bag'ishladik. Milliy tarbiya pedagogikada bugun paydo bo'lgan tushuncha emas, chunki tarixan milliy tushunchalarning bari milliy qadriyat sifatida tan olinadi.

Kalit so'z: tarbiya, milliy tarbiya, tafakkur, fan, milliy tarbiya konsepsiyasi, globallashuv, milliy mafkura.

Аннотация: Национальное образование, как актуальная проблема, ставит ряд задач, особенно перед педагогической наукой. Учитывая это, мы посвятили сегодняшнюю тему принципам и методам образования, а также национальному законодательству в сфере образования. Национальное воспитание — это не концепция, которая возникла в педагогике сегодня, поскольку исторически все национальные концепции признавались национальными ценностями.

Ключевые слова: образование, национальное образование, мысль, наука, концепция национального образования, глобализация, национальная идеология.

Annotation: National education, as a problem of today, poses a number of tasks, especially for the science of pedagogy. Taking this into account, we have devoted our today's topic to the laws of education, its principles and methods, national education. National education is not a concept that has emerged in pedagogy today, because historically all national concepts have been recognized as national values.

Key words: education, national education, thought, science, concept of national education, globalization, national ideology.

Kirish. Bugungi rivojlanish jamiyati texnikaviy va manaviy taxlikali vaziyatda pedagoglar oldiga har doimgidanda muammoli hamda mashaqqatli vazifalarni qo'yadi.

Chunki, tarbiya va ta'limni bir-biridan alohida ajratib bo'lmaydi, bu ikki jarayon o'zaro uyg'un, uzluksiz usulda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlariga ega, yuksak ma'naviyatli shu bilan birga bilimdon, zukko ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanbarvar yoshlarni yetishtirib beradi.

Shuning uchun ham pedagogika ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan hisoblanadi. Tarbiya nazariyasi esa — pedagogikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, tarbiya jarayonining mazmuni, tarbiya turlari, shakl, metod, vosita va usullari, uni tashkil etish masalalarini o'rganadi.

Bizningcha, tarbiya-muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajribaga asoslangan yosh avlodni o'stirish, uning ongi, xulq atvori va dunyo qarashini tarkib toptirish jarayonidir.

Har bir fan insonning tafakkur va dunyoqarashining mahsuli ekan u o'z sohasiga faqat inson tafakkurining umumiy qonunlariga muvofiq keladigan xulosalarnigina qabul qilgani uchun ham fan deyiladi. Tabiat, tafakkur va tarix qonunlarining o'zi qanday umumiy va o'zgarmas bo'lsa, fanning qoida-qonunlari ham shunday umumiy va o'zgarmas bo'lishi zarur. Chunki, barcha kishilar uchun umumiy bo'lgan, axloq-idrok normalari har bir fanning metodologik asosi bo'la oladi.

Ammo fanga qo'yilgan talabni tarbiyaga qo'yib bo'lmaydi. Tarbiyaning maqsadi fanni taraqqiy ettirish emas, balki, buning uchun fan-maqsad emas, balki fan shunday vositalardan biriki, bu vosita yordamida fanning ideali kishida ravnaq topadi. Tarbiya kishi qanday bo'lsa, o'shandayligicha, butun milliy va yakka o'ziga xos xusiyatlari bilan birgalikda, - uning jismi, ruhi (joni) hamda aql-idrokini olib tekshiradi.

Tarbiya arabcha - “parvarish qilish”, “ta’lim berish”, “o’rgatish”, “navozish, mehribonlik ko’rsatish”, “ko’z-quloq bo’lish”, “himoya qilish”, rahbarlik qilish”, “boshchilik qilish”, “yo’naltirish” ma’nolarini anglatadi. “Tarbiyachi” so’zi esa shu ko’p qirrali tarbiyaviy faoliyatni amalga oshiruvchidir.

Pedagogika fanining tamal toshini qo’ygan Ushinskiy o’z zamonidagi tarbiya sistemasining asosiy nuqsoni bo’lgan bir holni, ya’ni tarbiya bilan ta’lim o’rtasidagi uzilishni ochib berdi, bu uzilishning o’quv-o’qituv ishlarida mutlaqo nomaqulligini va tarbiya bilan ta’lim o’rtasida uzviy birlik bo’lishi hamda o’quv-o’qituv prosesining tarbiya vazifalariga bo’ysundirilishi lozimligini, tarbiyaning asosiy va hal qiluvchi vosita ekanligini ko’rsatib berdi, bu bilan uning zamonida tarbiya sohasida juda ko’p tarqalgan va nihoyatda xarakterli xatoni ochib tashladi.

Ana shu tariqa u tarbiya masalasini nazariy jihatdan ochib berish, tarbiyaning mazmuni, ko’lami, metodlari va hokazolarini aniqlash va isbot etish uchun ilmiy asos yaratdi.

Bugungi kunda tez-tez ishlatiladigan Uchinchi Renessans so’zlari hech birimizga sir emaski, birinchi bor O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning mustaqilligimizning 29-yilligi arafasida so’zlagan nutqida yangragan edi. Prezident Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvarda Oliy Majlisga murojaatnomasida “Umuman biz jadidchilik harakati, ma’rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o’rganishimiz kerak. Bu ma’naviy xazinani qanchalik ko’p chuqur o’rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko’p savollarga javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha ko’p targ’ib etsak, xalqimiz, ayniqsa yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini anglab etadi” - degan fikrlarni ilgari surib, jadidlarimiz faoliyatini, hayotini va ilmiy merosini chuqurroq o’rganib yosh avlodga yetkazib berishimiz kerakligini ta’kidlagan.

Davlatimiz rahbari nutqidagi “Biz Uchinchi Renessans masalasini strategik vazifa sifatida oldimizga qo’yib, uni milliy g’oya darajasiga ko’tarmoqdamiz” degan so’zlari yurtimizda amalga oshirilayotgan keng ko’lamli tub islohotlardan ko’zlangan ulug’ maqsadlarni ifoda etadi.”Biz maktabgacha ta’lim va maktab ta’limi, oliy va o’rta maxsus ta’lim tizimi hamda ilmiy madaniy muassasalarni bo’lg’usi Renessansning to’rt uzviy halqasi, deb bilamiz. Bog’cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o’qituvchilar va ilmiy ijodiy ziyolilarimizni esa yangi uyg’onish davrining 4 tayanch ustuni, deb hisoblaymiz.

XX asr boshlarida xalqimizning ma’naviy – falsafiy qarashlari, birinchi navbatda, ma’rifatparvarlik va uning yangi bosqichi bo’lgan jadidchilik bilan bog’liq davr pedagogik merosini o’rganish hozirgi globallashuv sharoitida dolzarb muammolardan biridir. Jadidlar yoshlar ta’limi va tarbiyasi borasida ilgari surgan g’oyalarda millatni taraqqiy ettirish ko’p qirrali ijtimoiy-ma’naviy hodisa deb qaralganligi bunday yondashuvning o’ziga xos jihatini tashkil etadi. Buxoro ma’rifatparvarlari bilan bog’liq bo’lgan merosini keng o’rganish va targ’ib etish shu kunning dolzarb masalalaridan muhim bo’lgani holda, ushbu meros mazmunidagi ilg’or g’oya va qarashlar respublikamizdagi barcha ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlarimizni milliy g’oya talablari ruhida tarbiyalashga xizmat qilishi shubhasizdir.

Yoshlar kelajagi haqida qayg’urgan ma’rifatparvarlik harakati boshida turgan ana shunday tabarruk siymolardan biri Mahmudxo’ja Behbudiydir. Arabiston, Turkiya, Misr singari davlatlarda Yevropa usulidagi maktab, bilim yurtlari bilan tanishgan adibning maorif sohasida o’zi ko’rgan, o’rgangan ishlarini o’lkada tatbiq etish bilan birga, mulohazalarini «Buxoroda usuli jadid», «Yoshlarga murojaat», «Sayohat xotiralari» kabi ko’plab publitsistik maqolalari orqali ommaga yetkazish borasidagi sa’y-harakatlari alohida e’tiborga molik.

Behbudiyning «Islohi tahsil» maqolasida maktab va madrasalar hayoti aks ettirilgan. Unda bolalarning chalasavodliligi dalillar asosida ko’rsatiladi: o’n yil bir sinfdagi o’qib, zo’rg’a xat-savodi chiqqan bolaning mulla deb atalishi muallif g’ashini keltiradi. Shu sababdan «u g’aribni oldiga forsiy, turkiy kitob yoki qozixona va tijoratxona xatlaridan qo’ysa, o’qib, ma’ni chiqara olmaganini» achinarli hol sifatida qayd etadi. Yozuvchi maktabdorlarning talabalarga Bedil, Xo’ja Hofiz, Navoiy, Fuzuliy, Sa’diy asarlari va «Chahor kitob»ni shunchaki o’qitayotganlariga haqli

e'tiroz bildiradi: aytilishi, aniqrog'i, talaffuzigina tahlil qilinib, mazmuni tushuntirilmasligini maktabdorlarning uquvsizligiga yo'yadi.

Shu singari dolzarb muammolarni qalamga olgan Behbudiy muallim va mudarrislarining nodonligi, bolalarga mehrsizligi va oqibatsizligining bosh sababchisi - mahalliy xalqning yoppasiga omi ekanligini achinib ta'kidlaydi.

Xususan, turkistonlik o'quvchi yoshlar hayoti o'zga millat bolalarining ilm va turmush darajasi bilan qiyoslab o'rganilganligi diqqatga sazovor: «Shahri yahud, arman, rus bolalari oppoq kiyinib, qo'ltuq-qo'ltuq kitob ila maktablar ketar ekan, bizni bolalarimiz na uchun kir va yirtiq kiyim, oyoq yalang bir holda eshikba-eshik mehnat axtarur. Bir karra diqqat ila shaharlarga qaralsun, 25 sanadan beri naqadar moliklarimiz, naqadar savdo va kasbimiz boshqalarga o'tdi. Ular bizdan urub olmadilar, o'qub oldilar, 25 sana so'ngra na bo'lur? Moziy istiqbolning tarozisidur, har kim o'lchasun-da, bilsun». [2]

Bugungi globallashuv sharoitida axborot oqimi, madaniyatlararo integratsiya, raqamli texnologiyalar va transmilliy ta'lim platformalari kuchli sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Bu holat har bir millatning madaniy, ma'naviy va tarbiyaviy tizimiga ta'sir ko'rsatmasdan qolmaydi. Xususan, yosh avlodda milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, tarixiy xotira, ona tiliga hurmat kabi qadriyatlarni shakllantirish jarayonida tashqi axborot va g'oyaviy oqimlar bilan kurashish masalasi tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, globallashuvning salbiy ta'siri quyidagicha namoyon bo'lmoqda:

- O'zbek tilining kundalik muloqotdagi mavqei pasaymoqda, ingliz va rus tillari ustuvorlik qilmoqda;

- Internet va ijtimoiy tarmoqlarda milliy qadriyatlar emas, asosan, ommaviy g'arbona madaniyat targ'ib qilinmoqda;

- Individualizm, iste'molchilik, "tez muvaffaqiyatga erishish" kabi g'oyalar yosh ongini egallamoqda.

Biroq ijobiy jihatlar ham mavjud:

- Globallashuv milliy tarbiyani zamonaviy metodikalar bilan boyitishga imkon yaratdi;

- Milliy g'oya, istiqloq mafkurasi va milliy qadriyatlar raqamli kontent orqali keng ommaga yetkazilmoqda;

- Xalqaro ta'lim dasturlari orqali milliylikni xalqaro darajada targ'ib qilish imkoniyati paydo bo'lmoqda.

2023-yilda O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan o'tkazilgan monitoringga ko'ra, yoshlarning 47 foizi o'z milliy urf-odatlar haqida yetarli bilim ega emasligini, 62 foizi esa oilada milliy tarbiya yetarlicha e'tiborga olinmasligini bildirgan. Bu esa davlat siyosati darajasida milliy tarbiyani kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, milliy tarbiya globallashuvga qarshi emas, balki unga nisbatan o'z milliy g'oyaviy immunitetini shakllantiruvchi omil bo'lishi kerak. Milliy tarbiyaning zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi, ta'lim tizimida milliy qadriyatlarga asoslangan yondashuvlarni kuchaytirish orqali yoshlarning ijtimoiy-ruhiy barqarorligini ta'minlash mumkin.

Milliy tarbiyaning samarali faoliyat ko'rsatishi uchun u nafaqat an'anaviy yo'sinda, balki zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalarida ham faol targ'ib qilinishi zarur. Bugungi kunda yoshlar o'z hayotining aksariyat qismini internet tarmoqlarida o'tkazayotganini inobatga olsak, milliy tarbiya kontentini raqamli platformalarda ommalashtirish, zamonaviy dizayn, til va formatda yetkazish muhim ahamiyatga ega.

Milliy tarbiya vositalari quyidagilar orqali amalga oshirilishi mumkin:

1. **Ta'lim tizimida** milliylikni o'rgatuvchi fanlar va darsliklar, shuningdek, milliy g'oya asosidagi sinfdan tashqari tadbirlar;

2. **Oila muhitida** ota-onalarning shaxsiy namunasiga asoslangan, urf-odat, odob-axloq, e'tiqod singari qadriyatlar bilan tarbiya;

3. **Ommaviy axborot vositalari** orqali seriallar, filmlar, ko'rsatuvlar, bloglar, podkastlar shaklida milliylikni singdirish;

4. **Diniy-ma'naviy tizimlar** yordamida imon, vijdon, sabr, halollik kabi qadriyatlarni mustahkamlash;

5. **Milliy san'at va folklor** orqali tarixiy xotirani jonlantirish – qo'shiqlar, dostonlar, ertaklar, maqollar va hikmatli so'zlar.

Tahlillarga ko'ra, 2024-yilda O'zbekiston yoshlarining 72 foizi mobil ilovalar orqali vaqt o'tkazadi, ulardan 68 foizi kontentni ijtimoiy tarmoqlarda oladi. Demak, milliy tarbiya ham aynan shu "yoshlar yashaydigan muhit"ga kirib borishi zarur. Masalan, TikTok yoki Instagramda milliy qadriyatlar asosidagi qisqa, ammo mazmunli video kontentlar keng ommani o'ziga jalb qilmoqda.

Shuningdek, milliy tarbiya va globallashuv o'rtasida ziddiyat emas, balki sintez yuzaga kelmoqda, desak to'g'ri bo'ladi. Chunki bugungi yoshlar bir vaqtning o'zida ingliz tilini o'rganayotgan, raqamli texnologiyalarni egallagan, lekin ayni paytda Navro'z, Mustaqillik, Ramazon, Qurbon hayiti kabi milliy qadriyatlarni qadrlayotgan avlodidir. Ular uchun "milliylik" eskilik emas, balki zamonaviylik bilan uyg'unlashgan o'zlik ifodasi bo'lishi kerak.

Shu nuqtai nazardan, davlat, jamiyat va oila instituti tomonidan milliy tarbiyaning barcha darajalarda izchil, tizimli, zamonaviy shakllarda yo'lga qo'yilishi - globallashuvning salbiy ta'sirlarini yengish va ijobiy jihatlaridan samarali foydalanish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tarbiya jarayonida bo'lajak mutaxassisda his-tuyg'ular va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, meditsina sohasidagi bilimlari tarkib topadi. Tarbiya jarayonida yoshlarda jamiyatning mutaxassis shaxsiga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlari hosil qilinadi.

Tarbiya asosida yoshlarda miliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytirish, insonparvarlik, umuminsoniy qadriyatlarga, millatlararo totuvlik, bagrikenglik, dunyoviy ilmlarga intilish va ilg'or madaniyatni shakllantirish, dinning dunyoviylik bilan qarama-qarshi emasligini anglash, huquqiy madaniyat- sog'lom dunyoqarashning muhim omili ekani to'g'risidagi ma'lumotlarni ko'paytirish, ma'rifatning shaxs intellektual salohiyatini oshirishdagi imkoniyatlari kengligini isbotlash kabi tamoyillarga tayanadi.

Foydalanadigan adabiyotlar ro'yxati.

1. Б.Х.Ходжаев. Умумий педагогика назарияси ва амалиёти. Тошкент.: "Сано-стандарт" нашриёти. 2017-йил. 33-б

1. Ismoilbek Gasparali. Turkiston sayohatlari... – B. 93

2. Mirzo Abdulazim Sami. Tarixi salatin-i mangitiya (Istoriya mangitskix gosudarey).

3. Izdaniie teksta, predislovie, perevod i primechaniya L. Epifanovoy. – M.: Vostochnaya literatura, 1962.- S. 116.

3. Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг 2020- йил 24- январда Олий Мажлисда мурожаатномасидан

4. Solijonova G.F. Turkistonda o'qitish-ma'rifatchilik o'choqlari ularning ijtimoiy ahamiyati (XIX asr oxiri- XX asr boshlari). Tarix fan. nom. diss. ...- Toshkent, 1998.- B. 31.

5. Бехбудий М. Таҳсил ойи // Самарқанд. – 1913. - № 41. - 3 сент

6. Ostroumov N.P. Islamovedenie. Vvedenie v kurs islamovedeniya.- Toshkent, 1914.- S. 94-96.

7. Nalivkin V. Shkola u tuzemsev Sredney Azii // Turkestanskije vedomosti. 1898.- 8 avgusta.

*Nurullayev Abdurashid Ro'zimboyevich,
Buxoro davlat universiteti dotsenti*

SKOLIOZI BOR TALABALARNING INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada skoliozi bor talabalarda jismoniy holatning o'zgarishi, ko'pincha psixologik salbiy ta'sirlarni keltirib chiqarishi, ayniqsa yosh bolalar va o'smirlar orasida, o'zini past baholash va ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelishi mumkinligi. Skoliozi bor talaba o'z holatini qabul qilishga intilishi kerakligi, o'z-o'zini rivojlantirish va psixologik salomatlikni yaxshilash uchun muhim sanalishi yoritib berilgan. O'ziga bo'lgan ishonchni tiklash, psixologik yordam olish va jismoniy holatini yaxshilashga intilish orqali, ular o'z salohiyatlarini to'liq amalga oshirishga erishishlari mumkinligi faktlar asosida izohlangan.

Kalit so'zlar: Skolioz, ijtimoiy izolyatsiya, talaba, psixoterapiya, sinf, stress, psixologiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается, что наличие сколиоза у студентов может вызывать изменения в физическом состоянии, что зачастую приводит к негативным психологическим последствиям, особенно среди детей и подростков, включая заниженную самооценку и социальную изоляцию. Отмечается важность принятия своего состояния студентом со сколиозом, а также стремления к самосовершенствованию и улучшению психического здоровья. Обосновано, что восстановление уверенности в себе, получение психологической помощи и стремление к улучшению физического состояния позволяют таким студентам полностью реализовать свой потенциал.

Ключевые слова: Сколиоз, социальная изоляция, студент, психотерапия, класс, стресс, психология.

Annotation: This article highlights that students with scoliosis often experience changes in their physical condition, which can lead to negative psychological effects, especially among children and adolescents, such as low self-esteem and social isolation. It emphasizes the importance of accepting one's condition for a student with scoliosis, as well as the need for self-development and improving psychological well-being. The article explains, with supporting facts, that by restoring self-confidence, seeking psychological support, and striving to improve physical health, such students can achieve their full potential.

Key words: Scoliosis, social isolation, student, psychotherapy, classroom, stress, psychology.

Kirish. Bugungi kunda prezidentimiz va hukumatimiz tomonidan imkoniyati cheklangan insonlarga xususan bolalikdan nogiron bo'lgan o'g'il qizlarga berayotgan imkoniyatlari cheksiz va tahsinga sazovordir. Imkoniyati cheklangan insonlar deganda avvalo ko'z oldimizga jismonan va ruhan imkoniyati cheklangan insonlar keladi. Ular asosan ko'rishida, eshitishida, aqlida, nutqida hamda tayanch apparat tizimida kamchiliklari bor bo'lgan insonlardir. O'zbekistonimizda bugunga kunga kelib imkoniyati cheklangan insonlar 831 mingtani tashkil qilsa ular orasida tayanch apparat tizimida kamchiliklari bor ya'ni skoliozi bo'lgan imkoniyati cheklangan insonlar salmoqli kishini tashkil qiladi. Skolioz-bu umurtqa pog'onasining yon tomonga egilishi yoki burilishi bo'lib, bu holat jismoniy holatni o'zgarishiga olib keladi va sog'liqqa zarar yetkazishi mumkin. Skolioz bilan yashovchi shaxslar faqat jismoniy emas, balki psixologik jihatdan ham bir qator qiyinchiliklarga duch keladilar. Skoliozi bor talabalarda psixologik o'zgarishlar va hissiy holatlarning ta'siri o'ziga xos va har doim ham sezilarli bo'ladi. Skolioz va bor talabalarning individual psixologik xususiyatlari haqida ilmiy izlanishlar olib borgan olimlar, asosan, nevrologiya, psixologiya va tibbiyot sohalarida faoliyat yuritgan. Skolioz va uning ta'siri, ayniqsa, yoshlar va o'smirlar orasida ko'proq o'rganilgan. Bu borada:

Jill E. H. Williams – skolioz va uning psixologik ta'sirlarini o'rganishga e'tibor qaratgan Uning tadqiqotlari, skoliozga chalingan bolalar va o'smirlar orasida o'ziga xos psixologik xususiyatlar, shuningdek, tananing shakli va holati bilan bog'liq ijtimoiy bosimlar ta'siri haqida

bo'lgan. Williamsning ishlari psixologik terapiya va yordam dasturlarining samaradorligini o'rganishga katta hissa qo'shgan. Martha E. Darden skolioz bilan bog'liq psixologik jarayonlarni, xususan, o'zini tanqid qilish va tananing tashqi ko'rinishi bilan bog'liq psixologik stressni tadqiq qilgan. Uning izlanishlari shuni ko'rsatadiki, skoliozga chalingan bolalar va o'smirlar ko'pincha ijtimoiy izolyatsiya, depressiya va o'zini noqulay his qilish kabi muammolarga duch keladilar. Dardenning ishlari shifokorlar va psixologlarga, bemorlarning psixologik holatini yaxshilash uchun qanday turdagi yordam ko'rsatish zarurligini aniqlashga yordam berdi. David Williamsning ishlari, skolioz bilan kurashayotgan shaxslarning psixologik va ijtimoiy holatini tushunishga qaratilgan, bo'lib, u skoliozning shaxsiyat va o'z-o'zini qadrlashga ta'siri haqida ko'plab ilmiy maqolalar yozgan. Uning ishlarida, skoliozga chalingan yoshlarning psixologik salomatligini qo'llab-quvvatlashda ijtimoiy yordam, o'zaro munosabatlar va stressni boshqarish muhimligini ta'kidlagan. Adele R. Jones, skoliozga chalingan o'smirlar va yoshlarning o'z-o'zini anglash va ijtimoiy muammolarini o'rganishga qaratilgan ko'plab ilmiy ishlari mavjud. Uning tadqiqotlari skoliozga chalingan bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchining kamayishini va bu holatning ularning psixologik rivojiga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganadi. John Sullivan skoliozning fiziologik va psixologik oqibatlarini o'rganishda muhim ishlar olib borgan olimdir. U skoliozning kasallik sifatidagi psixologik ta'sirlarini (masalan, tananing deformatsiyasi va unga qarshi kurashish psixologiyasi) tahlil qilishga katta e'tibor qaratgan. Uning ishlari psixologik maslahat va rehabilitatsiya metodlarini ishlab chiqishda yordam berdi. Mary D. Sprattning ilmiy ishlari skoliozga chalingan yoshlarning psixologik holatini baholashga va ularning psixologik salomatligini yaxshilashga qaratilgan. Uning tadqiqotlari, skolioz bilan yashash, kasallikni qabul qilish va unga moslashish jarayonlarini psixologik nuqtai nazardan chuqur tahlil qilgan. Bu olimlar, skoliozning psixologik ta'sirlarini ko'rib chiqishda bir nechta metodlarni qo'llaganlar, jumladan:

- **Surveys va anketa to'plamlari:** Bu metod orqali, skoliozga chalingan yoshlarning o'zini his qilishlari va ijtimoiy hayotdagi tajribalari o'rganilgan.
- **Psixologik testlar:** O'z-o'zini baholash va o'z-o'zini qadrlash darajasini o'lchashda ishlatilgan.
- **Individual intervyular:** Skoliozga chalingan bemorlarning his-tuyg'ularini, tashvishlarini va muammolarini tushunish uchun.

Skoliozning psixologik oqibatlarini o'rganish, faqat tibbiy muolajalar bilan birga, psixologik yordam va qo'llab-quvvatlashni ham zarur qilishini ko'rsatdi. Bu tadqiqotlar skolioz bilan kurashayotgan bolalar va o'smirlar uchun mukammal davolash va rehabilitatsiya rejalarini ishlab chiqishga yordam beradi. Yuqoridagi olimlarning ilmiy izlanishlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ular asosan skoliyoz bilan og'rigan yoshlar va o'smirlarning umumjamiyatdagi muammolari va ularning yechimlari bo'lsa biz tahlil qilmoqchi bo'lgan skoliyoz talabalarning individual psixologik muammolari hali yetarlicha tadqiq etilmagan.

Skoliozi bor talabalarda jismoniy holatning o'zgarishi, ko'pincha psixologik salbiy ta'sirlarni keltirib chiqaradi. Skolioz, ayniqsa yosh bolalar va o'smirlar orasida, o'zini past baholash va ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelishi mumkin. Skoliozi bor talaba o'zini jismoniy jihatdan boshqalardan farq qilayotganini sezib, o'zining tashqi ko'rinishiga nisbatan salbiy fikrlar bildirishga moyil bo'ladi. Bu holat ularning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradi va hayotdagi umumiy muvaffaqiyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Skoliozi bor talaba o'zining jismoniy holatini qabul qilishda qiynaladi, bu esa uning o'zini past baholashiga olib keladi. Bunday talabalar ko'pincha jismoniy kamchiliklarini boshqalardan yashirishga harakat qiladilar va bu holat o'zlariga nisbatan salbiy hissiyotlar yaratadi. Bu psixologik holat ularda o'z-o'zini qabul qilish qiyinchiliklarini keltirib chiqaradi. Skoliozi bor talabalar o'z jismoniy holatiga doimiy ravishda e'tibor qaratishadi. Bu ularning psixologik holatiga salbiy ta'sir qiladi, chunki ular doimiy ravishda o'zlarining jismoniy ko'rinishiga va bel og'rig'i kabi alomatlariga diqqatni jamlaydilar. Bu holat ko'pincha o'zini past baholash va o'z-o'zini noqulay his qilishga olib keladi.

Skolioz bilan yashovchi talabalarda ijtimoiy izolyatsiya va o'zini tashqi dunyodan cheklash holatlari keng tarqalgan. Ular boshqalar bilan aloqada bo'lishda noqulaylik his qiladilar, chunki ular o'zlarining jismoniy holatlari boshqalarning diqqatini tortishi va salbiy fikrlar keltirib chiqarishi mumkin deb o'ylashadi. Bu, o'z navbatida, ijtimoiy o'zaro munosabatlar va o'zini hurmat qilishga to'sqinlik qiladi. Skoliozi bor talaba ijtimoiy vaziyatlarda o'zini noqulay his qiladi. Bu holat ularni ijtimoiy aloqalardan cheklaydi va ular boshqalar bilan ochiq muloqot qilishdan qochadilar. Bunday holatlar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni kamaytiradi va o'zini begona yoki izolyatsiyalangan his qilishga olib keladi. Skolioz bilan yashovchi talaba, ko'pincha o'zini tanqid qilishga moyil bo'ladi. Bunday holat, ularni boshqalar tomonidan qanday qabul qilinishidan doimiy ravishda xavotirda bo'lishadi.

Misol: Skolioz bilan og'rigan talaba, sinfda ko'proq diqqatni jalb qilishdan qo'rqadi va faqat orqa tomonda o'tirishni afzal ko'radi. U o'zini boshqalardan farq qilayotganini sezib, boshqa talabalardan ajralib qolishdan xavotirlanadi.

Skoliozi bor talabalarda tashvish va stress darajasi ko'payishi mumkin. Ularning fikrlarini bel og'rig'i, fizioterapiya va davolash jarayonlari, jismoniy og'riqlar, yurak-qon tomir tizimi bilan bog'liq kasalliklar kabi salbiy alomatlarni keltirib chiqarishi mumkin va ijtimoiy noqulayliklar egallaydi. Bu holatlar talabaning psixologik holatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi va stressni kuchaytiradi. Ko'pincha, skoliozi bor talabalar o'zlarining jismoniy holati tufayli davolanishning uzoq muddatli jarayonlarini boshdan kechiradilar va bu holat ularni tashvishlantiradi. Skoliozi bor talabalarda jismoniy og'riqlar va davolanish jarayonlari haqidagi doimiy xavotirlar, ularga psixologik tomondan ta'sir qiladi. Imtihonlar yoki sinfdan tashqaridagi vaziyatlarda bu holatlar ularga qo'shimcha psixologik yuk yaratadi.

Misol: Skolioz bilan og'rigan talaba, har safar o'qishga borishda bel og'rig'i va boshqa jismoniy og'riqlarni sezadi, shu bilan birga, u sinfdagi imtihonlar va boshqa akademik bosimlar haqida ortiqcha tashvishlanadi. Biz quyida mazkur muammolarga yechim bo'lishi mumkin bo'lgan fikrlarni kuzatish metodi orqali izohlashga harakat qilamiz.

Asosiy qism. Skoliozi bor talaba o'z holatini qabul qilishga intilishi kerak. Bu o'z-o'zini rivojlantirish va psixologik salomatlikni yaxshilash uchun muhimdir. Skolioz bilan yashashni o'rganish va jismoniy holatni ijobiy tomondan qabul qilish, ularning psixologik holatini yaxshilashga yordam beradi. Talaba o'zining jismoniy kamchiliklariga nisbatan ijobiy qarashlarga ega bo'lsa, bu uning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va umumiy ruhiy holatini yaxshilaydi. Skolioz bilan yashovchi talaba o'zini qabul qilish va jismoniy holatini ijobiy tomondan ko'rishga harakat qilishi kerak. Bu, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini tiklashga va o'z salohiyatlarini amalga oshirishga yordam beradi.

Skolioz bilan og'rigan talabalarga psixologik yordam va qo'llab-quvvatlash zarur. Psixoterapevtik mashg'ulotlar, stressni boshqarish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bu talabalarga o'z holatlarini yengishga yordam beradi. Psixologik yordam, shuningdek, talabaning o'ziga bo'lgan ishonchini tiklashda muhim rol o'ynaydi. Bu turdagi yordam, ularning jismoniy va psixologik salomatligini yaxshilashga yordam beradi.

Skoliozi bor talabalarda o'zini rivojlantirish va muvaffaqiyatga erishish istagi ko'pincha kuchayadi. Jismoniy holatni yaxshilash va salbiy ta'sirlarni yengish orqali ular o'z ichki kuchlarini topishga harakat qiladilar. Motivatsiya va intilish, skoliozning psixologik ta'sirlarini yengishga yordam beradi. Bu talabalarning muvaffaqiyatlariga erishishlariga va hayotda o'z salohiyatlarini amalga oshirishlariga yordam beradi.

Skoliozi bor talabalarining jamiyatda ijtimoiylashuvining ortishi uchun xizmat qiladigan yanabir faktir bu oliy ta'limda inkyuziv ta'limning rivojlanishidir. Hurmatli prezidentimiz Mirziyoyev Shavkat Miromonovichning BMTda qilgan ma'ruzasida aytgan: "Inkyuziv ta'limdan inkyuziv jamiyat sari" fikri yurtimizda inkyuziv ta'limga berilayotgan imkoniyatlar dalolat beradi. Skoliyoz talaba inkyuziv ta'limda guruhdoshlari bilan birga turli dars mashg'ulotlarida labalatoriya mashg'ulotlarida, seminar treniglarida erkin ishtirok etadi. Bu esa ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa. Skoliozi bor talabalarining psixologik holati, ularning jismoniy holatlari bilan chambarchas bog'liq. Bu talabalarda o'zini past baholash, stress, tashvish va ijtimoiy izolyatsiya kabi psixologik ta'sirlar keng tarqalgan. Biroq, o'ziga bo'lgan ishonchni tiklash, psixologik yordam olish va jismoniy holatini yaxshilashga intilish orqali, ular o'z salohiyatlarini to'liq amalga oshirishga erishishlari mumkin. Skoliozi bor talabalarining psixologik salomatligini yaxshilash uchun ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va maxsus psixologik yordam zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Moshiri, F., & Ashrafi, F. (2020). The psychological and emotional aspects of scoliosis in children and adolescents. *Journal of Medical Sciences*, 32(4), 202-210.
2. Miller, M., & Carley, J. (2018). Psychological impacts of scoliosis: A comprehensive review. *Spinal Disorders Journal*, 29(6), 451-462.
3. Shah, J., & Lopez, A. (2017). Coping strategies for scoliosis patients: Psychological perspectives. *American Journal of Health Psychology*, 24(2), 98-107.
4. Tanner, J., & Darnall, B. (2019). Self-esteem and scoliosis: How spinal deformities affect mental health. *Psychology of Health & Medicine*, 24(5), 400-411.
5. Barker, K. & Powell, M. (2021). Socio-psychological challenges faced by adolescents with scoliosis. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 33(4), 329-337.

Eshmanov Otabek Usanovich,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti
Shonazarova Nilufar Abbos qizi,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti magistranti

SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TIZIMINI TASHKIL ETUVCHI OMILLAR

Annotatsiya: Mazkur maqolada shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimini tashkil etuvchi omillarni amalga oshirish omillarini tadqiq etish ko'zda tutilga bo'lib, tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatuv, qiyosiy tahlil, tajriba-sinov, pedagogik monitoring, so'rovnomalar, test, matematik statistik tahlil kabi tadqiqot va tahlil usullaridan foydalanilgan. Maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida pedagogik monitoring tarkibi va mazmunini takomillashtirish bo'yicha o'quvchilarning motivlari, maqsadlari, qobiliyatlari, faolligi va boshqa individual-psixologik xususiyatlari tadqiq etildi hamda xulosa va tavsiyalar ishlab chiqildi. Xulosa qilib aytganda, umumiy o'rta ta'lim muassasalarini o'quv tarbiya jarayonida shaxsga yunaltilgan ta'limni amalga oshirish uchun tadqiq etadigan bo'lsak, umumiy o'rta ta'lim muassasalariga o'qishga kelgan o'quvchilarni dastlabki kunlardan boshlab ular uchun qulay va turli, ya'ni nafaqat o'quv, balki sinf va darsdan tashqari faoliyatga jalb qilish, ularda o'qish, bilim olishga bo'lgan qiziqishni shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

Kalit so'zlar: shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, monitoring, pedagogik monitoring, individual-psixologik, ta'lim-tarbiya, kuzatish, tahlil qilish, nazorat.

Аннотация. В данной статье цель исследования считается изучить факторы реализации организации системы персонализированного образования. В процессе исследования использовались такие методы исследования и анализа, как педагогическое наблюдение, сравнительный анализ, экспериментальное тестирование, педагогический мониторинг, анкетирование, тестирование, математическо-статистический анализ. В статье исследованы мотивы, цели, способности, активность и другие индивидуально-психологические особенности учащихся, разработаны выводы и рекомендации в целях совершенствования структуры и содержания педагогического мониторинга в процессе личностно-ориентированного образования в средней школе. учебные заведения. В заключение, если изучать общеобразовательные учреждения для реализации личностно-ориентированного образования в процессе обучения, то учащиеся, которые приходят учиться в общеобразовательные учреждения с первых дней, им удобны и разнообразны, то есть желательно привлекать не только учебную, но и аудиторную и внеклассную деятельность, формировать в них интерес к учебе и познанию.

Ключевые слова: личностно-ориентированное образование, мониторинг, педагогический мониторинг, индивидуально-психологический, воспитание-обучение, наблюдение, анализ, контроль.

Abstract. The article clarifies the factors of implementation of the organizational factors of the personally oriented education system. In the process of research, such research and analysis methods as pedagogical observation, comparative analysis, experimental testing, pedagogical monitoring, questionnaire, test, mathematical statistical analysis were used. The article studied the motivations, goals, abilities, activity and other individual-psychological characteristics of students in order to improve the structure and content of pedagogical monitoring in the process of personally oriented education in general secondary educational institutions, and developed conclusions and recommendations. In conclusion, if we study general secondary educational institutions for the implementation of personally oriented education in the educational process, it is advisable to involve students who come to study in general secondary educational institutions from the first days in convenient and diverse, that is, not only in the classroom, but also in extracurricular activities, to form an interest in studying and gaining knowledge.

Key words: *human-centered education, monitoring, pedagogical monitoring, individual-psychological, education, observation, analysis, control.*

Kirish. Respublikamizda ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy strategik yo'nalishlari aniqlandi, xorijiy tajribalar asosida ilg'or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish, innovatsion jarayonlarni faol qo'llab-quvvatlash, ta'limni rivojlantirishning me'yoriy asoslari ishlab chiqildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-son farmonida «Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish» va boshqa vazifalar ta'lim sohasidagi ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilandi. Natijada shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida pedagogik monitoringni amalga oshirish imkoniyatlari kengaytirildi.

Jahonda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida innovatsion rivojlanishning darajasini tezkor va ishonchli tahlil qilishga mo'ljallangan baholash tizimlari yaratilgan. Baholash tizimlari Xalqaro iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)) tomonidan xalqaro reyting tizimlarida qo'llanilmoqda. Reyting tizimi INSEAD biznes maktabi, Kornel universiteti va intellektual mulk Jahon tashkiloti tomonidan qo'llanilayotgan Global innovatsion indekslar uchun xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlari. Uzoq xorij mamlakatlari olimlari tomonidan ta'lim sifatini boshqarish, baholash va nazorat qilish masalalari bo'yicha keng ko'lamli tadqiqot ishlari olib borilgan. Xususan, S. Anderson, B. Blum, N. Gronlund, L. Hoffmann, L. Kronbach, R. Linn, R. Stiggins, H. Yulek kabi taniqli olimlar ushbu yo'nalishda samarali izlanishlar olib borib, ta'lim menejmenti, baholash tizimlari hamda ta'lim sifati monitoringining nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqqanlar. Ularning tadqiqotlari zamonaviy pedagogikaning rivojlanishiga, baholash va nazorat mexanizmlarini takomillashtirishga muhim hissa qo'shgan.

Umumiy o'rta ta'lim tizimida ta'lim menejmentining mustaqil kategoriyasi hisoblangan o'qitish sifati, monitoringini amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlari, zamonaviy pedagogikaning metodologik asoslari bo'yicha ham keng qamrovli tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, O'zbekiston olimlari R. Djuraev, X. Ibragimov, U. Inoyatov, R. Karimov, Sh. Qurbonov, M. Ochilov, E. Seytxalilov, S. Turg'unov, Sh. S. Sharipov, R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova kabi tadqiqotchilar ushbu yo'nalishda ilmiy izlanishlar olib borib, ta'lim sifatini oshirishda innovatsion yondashuvlarni taklif qilishgan.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va o'zini rivojlantirish monitoringini amalga oshirish bo'yicha ham bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, B.R. Adizov, B. Ma'murov, S. Nishanova, R. G'.Safarova, E.A. Seytxalilov, K. Hoshimov, F.R.Yuzlikaev, E. Yuzlikaeva kabi olimlarning ilmiy ishlari ushbu yo'nalishning rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. Ular shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasini amaliyotga tatbiq etish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish va monitoring mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy takliflarni ilgari surishgan. Tadqiqot jarayonida turli xil ilmiy metodlardan foydalanilgan bo'lib, bu ta'lim sifatini boshqarish va baholashning turli jihatlarini qamrab olishga imkon yaratgan. Xususan, pedagogik kuzatuv, qiyosiy tahlil, tajriba-sinov, pedagogik monitoring, so'rovnoma, test, matematik-statistik tahlil kabi metodlar yordamida tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu metodlarning har biri ta'lim sifati monitoringini chuqur tahlil qilish va samarali strategiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot natijalari ta'lim jarayonining sifatini oshirish, baholash va monitoring tizimlarini yanada takomillashtirish, shuningdek, ta'lim menejmentining zamonaviy yondashuvlarini ishlab chiqishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Shu bilan birga, global tajriba va milliy xususiyatlarni uyg'unlashtirish orqali ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan strategiyalar ishlab chiqish lozim.

Natijalar va muhokama. Pedagogik monitoring – o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda kuzatuv, nazorat, tahlil qilish va baholash jarayonidir.

O'qituvchi shaxsga yo'naltirilgan o'quv bilish jarayonini tashkil etishning pedagogik-psixologik vositalari, usul hamda metodlarini yaxshi egallamog'i lozim. Buning uchun maktab ma'muriyati va uslubiy kengashlar o'qituvchini shaxsga yo'naltirilgan o'quv bilish jarayonini tashkil etish vositalari bilan qurollantirishga qaratilgan ilmiy metodik faoliyatni samarali yo'lga qo'yishlari, shuningdek, o'qituvchini shaxsga yo'naltirilgan o'quv-bilish jarayonini tashkil etishga tayyorlashning umumiy va xususiy maqsadlari aniqlab olinishi kerak.[3]

“Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida pedagogik monitoringning tarkibi va mazmunini takomillashtirish” davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida hamda o'quv-tarbiya jarayoniga pedagogik monitoringni baholash mezonlari va ko'rsatkichlarini takomillashtirilgan holda shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar vositasida o'tilayotgan fanlarning imkoniyatlaridan foydalangan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida, pedagogik monitoringni samarali rivojlantirishni ta'minlovchi pedagogik omillarni aniqlash va zarur shart sharoitlarni yaratish tadqiqotning maqsadi qilib belgilandi.[10]

Tadqiqotimiz natijalariga ko'ra ushbu jarayonda quyidagi umumiy masalalar yechilishi taqozo etiladi:

- o'qituvchiga shaxsga yo'naltirilgan o'quv bilish jarayonida o'quvchining rivojlanishi, shaxsiy sifatleri, o'zlashtirilgan bilim hamda ko'nikmalarini tashxislashning eng qulay metodlari bilan birga metodikalarini o'rgatishga xizmat qiladigan mashg'ulotlar tizimini tashkil etish va muntazam o'tkazish;

- o'qituvchini shaxsga yo'naltirilgan o'quv bilish jarayonida o'quvchini rivojlantirishga qaratilgan o'z faoliyatini muntazam tahlil qilib, kamchiliklarini bartaraf etishga odatlantirish.[9]

Ko'zda tutilgan maqsadga erishish uchun pedagogik faoliyatning mavjud qirralarini yaxshi bilib olish kerak. O'qituvchidagi ruhiy o'ziga xoslik va xususiyatlarni markazlashtirish, bir nuqtaga jamlash, pedagogning kasbiy mehnatini integrallashtirish, izchil tizimga solish imkonini beradi. Bu mehnatning barcha o'ziga xos qirralari, jihatlari va parametrlarini aniqlashga yordamlashadi. O'qituvchining xuddi mana shu jihatlari uning kasbiy faoliyati takomillashuviga ko'maklashadi.[11]

Shuning uchun ham, shaxsga yo'naltirilgan o'quv-biluv jarayonini amalga oshirishga tayyorlash uchun, fikrimizcha, o'qituvchilar oldiga quyidagi vazifalar qo'yiladi:

- o'qituvchilarda shaxsga yo'naltirilgan o'quv-biluv jarayonining maqsadini aniqlash ko'nikmasini hosil qilish, bunda o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari va imkoniyatlarini alohida hisobga olishga erishish;

- o'quvchining hayotiy ehtiyojlari va qadriyatlaridan kelib chiqqan holda faoliyatni tashkil etish;

- o'qituvchilarda rivojlanish vaziyatlarini modellashtirish tajribasini shakllantirish;

- shaxsga yo'naltirilgan o'quv-biluv jarayoni mazmuniga insonparvarlikka oid bilimlar, tushunchalar, tajribalarni singdirish;

- o'zining va o'quvchisining tajribalaridan ta'lim mazmunining uzviy qismi sifatida foydalana olishga erishish;

- zamonaviy ta'lim texnologiyalari, o'qitish shakllari vositasida o'qituvchi faoliyatining dolzarbligini oshirish, o'yin, muammoli o'qitish metodlaridan foydalanish.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimini tashkil etuvchi omil sifatida o'quvchi, uning ehtiyojlari, motivlari, maqsadlari, qobiliyatlari, faolligi va boshqa individual psixologik xususiyatlarini metodologik tan olishga asoslanadi. Bunda o'qitish jarayonida o'quvchilarning jins-yosh, individual- psixologik va maqomi kabi xususiyatlarni maksimal darajada hisobga olish nazarda tutiladi. Hisobga olish ta'lim mazmuni, ta'lim dasturlarining variativligi, o'quv-fazoviy muhitni tashkil etish orqali amalga oshiriladi. O'qituvchilar o'quv-biluv jarayonining mazmunidan kelib chiqqan holda, o'z pedagogik faoliyatlarining maqsadlarini aniq bayon eta olishlari kerak.

Xulosa. Yuqoridagi fikrlarni tahlil qilib, quyidagi xulosalarga keldik:

1. Pedagogik monitoring o'quv-tarbiyaviy jarayonning holati va natijaviyligini kuzatish sifatida tushuniladi, bunda baholash va nazorat qilish, ya'ni jarayonni hamda miqdor va sifat jihatdan ifodalangan o'quv-tarbiyaviy jarayonning natijaviyligini boshqarish nazarda tutiladi.

2. O'quvchining shaxsiy sifatlari va qobiliyatlarini shakllantirish hamda rivojlantirish masalasini hal etishda shaxsiy-faoliyatli yondashuvning shaxsiy komponenti hamda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayoniga shaxsga yo'naltirilgan ta'limda monitoringni joriy etish o'rganiladi.

3. Pedagogik monitoring asosida maqsadga yo'naltirilgan, tashkillashtirilgan kuzatuv yotadi, uning tarkibiga bir-biri bilan bog'liq bo'lgan elementlar mosligi kiradi, ularning tarkibi kuzatuv obyektining tarkibi bilan aniqlanadi.

4. Pedagogik monitoring tizimingning ta'lim muassasasi strukturasi ichiga kiritishni boshqarish o'quv muassasalarini innovatsion ish rejimiga o'tish hisoblanadi. Innovatsion jarayon orqali maktab rivojlanishi amalga oshadi. Bunda innovatsion jarayon kompleks faoliyat hisoblanadi va u o'zlashtirish, qo'llash, yangilikni tarqatish faoliyatini bajaradi va shu bilan maktab rivojlanishini shartlaydi.

5. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchi shaxsidagi mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlikni his etish, tanqidiy fikrlash kabi sifatlarni tarbiyalaydi. Bunda o'quvchini ta'lim tizimiga moslashtirmay, balki o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlanishi uchun imkon beriladi, uning o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqil o'qish, o'zligini namoyon etish, faollashtirish xususiyatlari asosida anglash, mushohada qilish, o'z amaliy faoliyatida sinab ko'rish, yangi g'oyava fikrlarni bildirish, mavjud muammolar yechimining samarali yo'llarini qidirish uchun erkinlik berish, o'quvchining ijodiy, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi. Har qanday o'quvchi o'ziga xos takrorlanmas tabiati, xarakter xususiyatini faollashtirish, namoyish qilishga intiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF- 5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 08.10.2019 y.

2. 2.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 28- sentabrdagi 1-Oktabr “Ustoz va murabbiylar” kuni bayrami tabrigidan.

3. 3.B.X.Xodjayev Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. - T.: «Sano-standart» nashriyoti, 2017-yil, 92-93betlar.

4. 3.O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni 2020 yil 20-sentabr

5. 4.Багаева С. Организация мониторинга качества знаний старшеклассников в процессе использования инфокоммуникационных технологий в общеобразовательной школе: Дис. канд. пед. наук. - Карачаевск, 2006.

6. Бахмутский А. Мониторинг школьного образования: проблемы решения. - СанктПетербург: «КАРО», Хохлова С. Мониторинг качества школьного образования: Дис. канд. пед. наук. - Тюмень, 2003.

7. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. Вып. 2. - М., 1996.

8. Каримов Р.Қ., Умумий ўрта таълим давлат таълим стандарти мониторингини таъминлашнинг педагогик асослари. Пед. фан. ном. диссер - Т., 2006.

9. Юзликаева Э.Р. Педагогический мониторинг в личностно-ориентированном образовательном процессе в системе высшего образования. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук, 2007.

Eshmanov Otabek Usanovich,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti
oeshmonov@inbox.ru
Yangiboyeva Nodira Berdiyarovna,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti magistranti

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KREATIVLIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarni kreativ kompetentligini rivojlantirishga oid tajriba sinov-natijalari, shaxsga xos kreativlik sifatleri, kreativ kompetentlikni rivojlantirish omillari, yo'llari hamda kreativ o'qitishning metod va strategiyalari yoritib berilgan. Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatuv, qiyosiy tahlil, tajriba-sinov, pedagogik monitoring, so'rovnoma, test, matematik statistik tahlil kabi tadqiqot va tahlil usullaridan foydalanilgan. Maqolada ta'lim jarayonida pedagogik monitoring tarkibi va mazmunini takomillashtirish bo'yicha o'quvchilarning motivlari, maqsadlari, qobiliyatlari, faolligi va boshqa individual- psixologik xususiyatlari tadqiq etildi hamda xulosa va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvch, tajriba-sinov ishlari, kreativ kompetentlik, kreativlik sifatleri, monitoring, test, matematik, statistik, qiyosiy tahlil, kreativ metod va strategiyalar.

Аннотация: В данной статье описаны экспериментальные результаты развития творческой компетентности будущих учителей, качества личного творчества, факторы и пути развития творческой компетентности, а также методы и стратегии творческого обучения. В процессе исследования использовались такие методы исследования и анализа, как педагогическое наблюдение, сравнительный анализ, эксперимент-проверка, педагогический мониторинг, анкетирование, тест, математическо-статистический анализ. В статье с целью совершенствования структуры и содержания педагогического контроля в образовательном процессе исследованы мотивы, цели, способности, активность и другие индивидуально-психологические особенности студентов, разработаны выводы и рекомендации.

Ключевые слова: будущий учебник, экспериментальная работа, творческая компетентность, творческие качества, контроль, тест, математический, статистический, сравнительный анализ, творческие методы и стратегии.

Annotation: This article discusses the results of experimental tests on the development of creative competence of future teachers, the qualities of personal creativity, factors, ways of developing creative competence, and methods and strategies of creative teaching. In the research process, such research and analysis methods as pedagogical observation, comparative analysis, experimental testing, pedagogical monitoring, questionnaire, test, mathematical statistical analysis were used. The article investigated the motivations, goals, abilities, activity and other individual-psychological characteristics of students in order to improve the structure and content of pedagogical monitoring in the educational process, and developed conclusions and recommendations.

Key words: future teacher, experimental work, creative competence, creative qualities, monitoring, testing, mathematics, statistics, comparative analysis, creative methods and strategies.

Kirish. Rivojlanishning innovatsion yo'lini tanlash, yuqori texnologiyalarni yaratish va amalga oshirish, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida bilim va ma'lumotlarning o'sib borayotgan o'rnini yuqori malakali mutaxassislariga katta talab qo'yimoqda. Bu ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasining yangi shakllarini talab qiladi va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga qodir bo'lgan yangi avlod o'qituvchilarini shakllantirishni ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilaydi. Oliy ta'lim muassasalari va ulardagi o'quv-tarbiya jarayonini modernizatsiyalash, pedagog mutaxassislar tayyorlash tizimi sifatini oshirish, bo'lajak

o'qituvchlarni zamonaviy kasbiy kompetensiyalar bilan qurollantirish, ularda kasbiy faoliyatga nisbatan akmeologik motivatsiyani shakllantirish pedagog larning kreativ kompetentligini rivojlantirish jarayonidagi muhim vazifalardan sanaladi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi.

Bo'lajak o'qituvchlar o'zlarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini qulay muhitda to'la namoyon qilishlari mumkin. Agar bo'lajak o'qituvchlarda muvaffaqiyatsizlikka uchrash va qo'rquv hissi mavjud bo'lsa yoki tanqidga uchrasalar bunday vaziyatda ularda kreativ fikrlash ko'nikmalarini samarali shakllantirish yoki rivojlantirish mumkin bo'lmaydi.

Bo'lajak pedagoglarda kreativlikni odatga aylantirish orqaligina kreativ fikrlash ko'nikmasini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin.

Bu jarayonda ular tomonidan mavzu mazmunining puxta anglanishi va kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholashda qo'llaniladigan metod va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Bo'lajak o'qituvchlarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda pedagog alohida o'rin tutadi. Bu jarayonda pedagogning roli auditoriyada kreativlik muhitini yaratishdan iborat. Vaholanki, pedagog guruhda bo'lajak o'qituvchlar o'zini erkin seza oladigan va o'z fikrlari, g'oyalari bilan bo'lisha oladigan muhit yaratishi lozim.

Bo'lajak o'qituvchlar inson ongida yuz berayotgan jarayonlarni yanada faollashtirish uchun o'rnatilgan qonun qoidalar, standartlardan chetga chiqib, turli savollar berishda erkin harakat qilishlari kerak.

Pedagog bo'lajak o'qituvchlardagi kreativlikni noodatiy g'oyalarni o'rta tashlash va ularni verbal va noverbal tarzda rag'batlantirish orqali qo'llab-quvvatlaydi. Pedagogning bo'lajak o'qituvchlar berayotgan kreativ g'oyalarga nisbatan to'g'ri munosabati ularning mumkin bo'lgan va mumkin bo'lmagan shartlarni anglashida muhim ahamiyatga ega.

Mazkur elementlarning barchasi pedagog-talaba munosabatining muhim qismi bo'lib, bo'lajak o'qituvchlar muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Kreativ muhitda ta'lim olayotgan bo'lajak o'qituvchlarda asta-sekin kreativ vazifalarni bajarishga nisbatan qiziqish ortadi, shuningdek, kreativ tafakkurga ega pedagogni kuzatish natijasida kreativ fikrlashga moyil bo'ladi.

Kreativlik xarakteridagi o'quv-bilish muhiti bo'lajak o'qituvchlarda ta'lim jarayonida katta ahamiyatga ega bo'lgan tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmasining rivojlanishiga olib keladi.

Bo'lajak o'qituvchlarning kreativ tafakkurga ega bo'lishlari ularda ijodiy muhitning qanchalik tarkib toptirilganligiga bog'liq. To'laqonli kreativlik xarakteriga ega ta'lim muhitini yaratish puxta o'ylangan rejaga tayanadi.

Pedagoglarga agarda o'zlarining kreativ o'qitish metod va strategiyalarini qo'llash (yani keng ko'lamda o'ylash va kreativ fikrlash jarayonini tashkil etish)da katta samaradorlikka erishishni istasalar, buni bo'lajak o'qituvchlar ongiga singdirishlari va o'z vazifalarini sidqidildan bajarishlari lozim. Qolaversa, kreativ xarakterga ega muhitdagina bo'lajak o'qituvchlar o'rganayotgan mavzuning mazmuni, o'quv axborotlar o'rtasidagi o'zaro aloqani tushunish imkoniyatiga ega bo'ladi va bu haqida fikrlashni boshlashadi.

Muayyan omillar pedagoglarda kreativlik sifatleri, malakalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Shu sababli pedagogik jarayonda pedagoglar ushbu omillarni bartaraf etishga e'tibor qaratishlari lozim. Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

- tavakkal qilishdan qochish;
- fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish;
- shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;
- boshqalarga tobe bo'lish;
- har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash[6].

Kreativ muhitda pedagog bo'lajak o'qituvchlar diqqat-e'tiborini jalb etish maqsadida biror bir yangilikdan foydalanadi. Qiziquvchanlik va shubhani uyg'otuvchi ma'lumot, bo'lajak o'qituvchlarni o'ziga jalb etib, ularda o'qishga bo'lgan intilishni kuchaytiradi.

Oliy ta'lim muassasalarida ham pedagoglar bo'lajak o'qituvchlarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda ularning jamoa bo'lib, kichik yoki katta

guruhlarda ishlashlari uchun zarur shart-sharoitni yaratib bera olishlari zarur. Zero, katta va kichik guruhlarda ishlash jarayonida bildirilgan har qanday fikrni kreativ jihatdan rivojlantirish imkoniyati yuzaga keladi.

Pedagog kreativlik darslarida jamoa tuygʻusining ahamiyatini anglagan holda, doimiy ravishda guruhlarini oʻzgartirib, boʻlajak oʻqituvchlarda jamoa boʻlib ishlash, boshqalar qobiliyati va mahoratini hurmat qilish koʻnikmasini shakllantiradi. Vaholanki, yakka tartibda ishlash maʼlum vaziyatlarda samara bersa, kreativlik darslarida kichik guruhlarda ishlash maqsadga muvofiqdir, chunki kreativlik koʻnikmasi ijtimoiy fenomendir; A.J.Rouning fikriga koʻra, kreativ qarashlar jamoa boʻlib ishlash jarayonida va kreativ hamkorlik natijasida shakllanadi.

Muhokama va natijalar. Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti nodavlat universitetida olib borilgan tajriba-sinov ishlari jarayonida boʻlajak oʻqituvchlarning kreativ kompetentligi darajasi va bu haqidagi mavjud tushunchalarini aniqlashga imkon beruvchi anketa soʻrovi, pedagogik kuzatuv hamda suhbatlar tashkil etildi. Tajriba-sinov ishlariga Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti nodavlat universiteti Pedagogika fakulteti Boshlangʻich taʼlim yoʻnalishi hamda Jismoniy madaniyat taʼlim yoʻnalishi 90 nafar 3 kurs talabalari jalb etildi.

Oʻtkazilgan tajriba-sinov ishlarida S.Mednikning anketa soʻrovi[3] va Pol Torrensning "Ijodkorlik qobiliyatlarini oʻrganish testi"dan foydalanildi[4]. Anketa soʻrovlari va test natijalari tahlil qilinganda quyidagi holatlar aniqlandi:

Soʻralgan respondentlarning 21% yuqori darajada kreativlikni namoyon qildilar. Ular muntazam ravishda turli tashabbuslarni ilgari suradilar, kreativ jihatdan oʻta faol, izlanuvchandirlar.

Respondentlarning 36% esa oʻrta darajada kreativlikni namoyon etishdi. Ularning kreativlik qobiliyati doimiy namoyon boʻlmaydi. Kreativ kompetentligini rivojlantirish zarur.

Past darajada kreativlikka ega respondentlar esa 43%ni tashkil etdi. Ular tashabbusni ilgari surishga intiladi, lekin kreativlik qobiliyati yetarlicha namoyon boʻlmaydi.

Natijalarni tahlil etish asosida boʻlajak oʻqituvchlarni kreativligini ijobiy deb baholay olmaymiz. Chunki, pedagogik kuzatish va anketa soʻrovlarimizdan maʼlum boʻldiki, talabalarning 70-80% kreativ kompetentlikka ega boʻlish imkoniyatiga ega boʻlgani holda, atigi 20-30% talabalargina kreativ kompetentlik sifatlarini namoyon eta oldilar.

Yuqoridagilar asosida taʼkidlash lozimki, boʻlajak oʻqituvchlarda kreativ kompetentlik borasida yetarli darajada bilim, koʻnikma va malaka shakllanmagan, ularning kreativ kompetentligini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan pedagogik jarayon oʻziga xos xususiyatlarga ega.

Shu bois pedagoglar oldida turgan asosiy vazifa-bu yoshlarda kreativlik, uning oʻziga xos sifatleri toʻgʻrisida nazariy bilimlarni berish, ular asosida talabalarning kreativ kompetentligini rivojlantirishdan iborat. Mazkur vazifani ijobiy hal etishda taʼlim jarayoni, shu jumladan fanlarni oʻqitishda faol taʼlim texnologiyalaridan foydalanish, mashgʻulotlarni noan'anaviy shakl, metod va vositalari yordamida qiziqarli va mazmunli tashkil etish kutilgan samaralarni beradi.

Shaxsga xos kreativlik sifatleri muayyan bosqichlarda izchil rivojlantirilib boriladi. Shaxsning kreativlik sifatlariga ega boʻlishi uning individual qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini oʻz kasbiy faoliyatini sifatli, samarali tashkil etishga yoʻnaltiradi. Aytib oʻtilganidek, barcha shaxslarda boʻlgani kabi pedagoglarda ham kreativlik sifatleri oʻz-oʻzidan rivojlanmaydi. Shunga koʻra, tadqiqotlarda shaxs (jumladan, pedagoglar)da kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning bir qator yoʻllari yoritiladi. Patti Drepeau tomonidan ham shaxs (jumladan, pedagoglar)da kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning toʻrtta yoʻli koʻrsatilgan:

- Kreativ fikrlash koʻnikmasini shakllantirish;
- Amaliy kreativ harakat koʻnikmalarini rivojlantirish;
- Kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etish;
- Kreativ mahsulot (ishlanma)lardan foydalanish.

Xulosa. Pedagogik monitoring – bu oʻquv-tarbiyaviy jarayonning holati va natijaviyligini tizimli ravishda kuzatish, baholash va nazorat qilish jarayonidir. Bunda oʻquv-tarbiyaviy jarayonning natijalarini miqdoriy va sifat jihatdan ifodalash orqali uning samaradorligini

oshirishga qaratilgan boshqaruv mexanizmlari qo'llaniladi. Pedagogik monitoring orqali ta'lim jarayonidagi o'zgarishlar aniqlanib, samaradorlikni oshirish bo'yicha tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqiladi. Pedagogik monitoringning asosi rejalashtirilgan va maqsadga yo'naltirilgan kuzatuvlarga asoslanadi. Ushbu kuzatuv tarkibiga o'zaro bog'liq bo'lgan turli elementlarning uyg'unligi kiradi. Bu elementlarning mazmuni va o'zaro ta'siri kuzatuv obyektining xususiyatlari asosida belgilanadi. Shuningdek, monitoring jarayonida to'plangan ma'lumotlar tahlil qilinib, ta'lim jarayonini yanada rivojlantirish uchun foydalaniladi. Pedagogik monitoring tizimini ta'lim muassasalari strukturasi integratsiya qilish boshqaruv jarayonining muhim qismi hisoblanadi. Bu jarayon orqali o'quv muassasalari innovatsion ish rejimiga o'tishi ta'minlanadi. Innovatsion jarayonlar ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi va maktab rivojlanishiga turtki beradi. Innovatsion jarayonning asosiy komponentlari yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish, ularni amaliyotga tatbiq etish va ilg'or tajribalarni keng yoyishdan iborat. Natijada, maktab va boshqa ta'lim muassasalari zamonaviy ta'lim talablari asosida rivojlanib boradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, oliy ta'lim tizimiga kreativ kompetentli yondashuvning joriy etilishi ta'lim maqsadi, mazmuni, o'qitish shakli, o'qitish usullari, pedagogik texnologiyalari, nazorat usullarini hamda ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi munosabatlarida jiddiy o'zgarishlarni amalga oshirishni talab etadi. Shunga ko'ra, oliy ta'lim muassasalarida ta'limni tashkil etishning mavjud shakllari bo'lgan ma'ruza, amaliy, seminar va laboratoriya mashg'ulotlarini mazmun jihatidan o'zgartirish nazarda tutiladi. Ma'ruza darslarini muammoli ta'lim shaklida, seminar darslarni kreativ tafakkurni va amaliy mashg'ulotlarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan bo'lishligi maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. "Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Vazirlar Mahkamasining qarori (O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami. 2006 yil, 6,7 son, 39-modda, 2011 yil 25 son, 260-modda, 2012 yil 33-34 son, 390-modda.
2. "Oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". Vazirlar Mahkamasining qarori.
3. Sharipov SH.S. Kasb-hunar ta'limida Talabalar ijodkorlik qobiliyatlarini uzluksiz rivojlantirish. Monografiya. –T.: Fan, 2005. – 140 b.
4. Z.T. Nishonova, Z.Qurbonova, D.S.Qarshiyeva, N.B.Atabayeva Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya - T.: Fan va texnologiyalar 2014,124-b.
5. Тестк реативности Торренса. Диагностика творческого мышления
<http://psycabi.net/testy/577-test-kreativnosti-torrensa-diagnostics-tvorcheskogo-myshleniya>.
6. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
7. Pedagogik kompetentlilik va kreativlik asoslari" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanma. :– Toshkent 2015,40 b.

Mamirova Zulxumor Narbayevna,
Navoiy davlat universiteti o'qituvchisi
mamirovazn@gmail.com.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUV JARAYONINI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY SHAKLLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda o'quv jarayonini tashkil etishning rivojlanish tendensiyalari ko'rib chiqilgan. Boshlang'ich ta'limda innovatsion o'qitish usullarining bugungi kundagi o'rni va ahamiyati to'g'risida fikr yuritilgan. O'qitishning tashkiliy shakllari, ularning ta'lim maqsadlarini hal qilish va ulardan foydalanishning tizimliliqi nuqtai nazaridan o'rganilgan.

Kalit so'zlar: shaxs, fikrlash, jamoa, o'quvchi, kreativlik, innovatsiya, ta'lim tizimi, ta'lim shakllari, o'quv jarayoni.

Аннотация: В статье рассматриваются тенденции развития организации образовательного процесса в начальном образовании. Обсуждаются роль и значение инновационных методов обучения в современном начальном образовании. Организационные формы обучения изучаются с точки зрения решения ими образовательных целей и системного их использования.

Ключевые слова: личность, мышление, команда, студент, творчество, инновации, система образования, формы обучения, процесс обучения.

Abstract: This article examines the development trends in the organization of the educational process in primary education. The role and significance of innovative teaching methods in primary education today are considered. Organizational forms of teaching are studied from the point of view of the systematicity of solving educational goals and their use.

Key words: personality, thinking, team, student, creativity, innovation, education system, forms of education, educational process.

Kirish: O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasini isloh qilishdagi sa'y harakatlarining biri-bu pedagog kadrlarning zamon talablariga hamnafas tarzda faoliyat yuritishlari, har tomonlama rivojlangan komil shaxsni tarbiyalashga doir chuqur bilim, pedagogik mahorat, ko'nikma, malaka va madaniyatga ega bo'lishlarini talab etmoqda. Bu esa o'z-o'zidan ta'lim va tarbiya ishlarining qonuniyatlarini o'rganuvchi pedagogika faniga «kreativlik» degan tushunchani olib kirdi. Ayniqsa, umumta'lim maktablarida o'qituvchi kadrlarning kreativligini rivojlantirishga bo'lgan ijtimoiy buyurtma vujudga kelmoqdaki, bu borada ilmiy pedagogik izlanishlar olib borish talab etiladi. Shu bilan bir qatorda kreativlik masalasini ilmiy tushunishda turli fikrlarning mavjudligi, yaxlit xulosaga kelinmaganligi maqolamiz mavzusi dolzarbligining yana bir ko'rinishi hisoblanadi. Vaholanki, bu muammo bugungi kunga qadar ko'plab G'arb mamlakatlarida turlicha tahlil etilgan va o'rganilgan. Masalan, N.N.Nechayev, Y.A.Ponomarev, D.V.Ushakov singari olimlar kreativlik masalasini umumiy tarzda o'rgangan bo'lsalar, N.A.Berdyayev, V.S.Bibler, V.N.Drujin, P.A.Florenskiylar kreativlikning ma'naviy, psixologik jihatlarini tahlil etgan.

Boshlang'ich ta'lim umumta'lim jarayonining birinchi va eng muhim bosqichidir. Boshlang'ich maktab yoshida fikrlash, e'tibor, xotira va tasavvur kabi shaxsiy fazilatlarining intensiv rivojlanishi bilan shaxs shakllanishining muhim davri hisoblanadi. Boshlang'ich maktabda bolalar quyidagilarni o'rgatish kerak: hayotning barcha sohalarida algoritmik fikrlash, mustaqil vazifalarni qo'yish, samarali vositalarni tanlash, o'z ishining sifatini baholash, adabiyot bilan ishlash va o'z-o'zini tarbiyalash ko'nikmalari, jamoada ishlash qobiliyati va boshqalar.

Hozirgi vaqtda boshlang'ich sinf o'qituvchilari faoliyatining asosiy prinsipi - boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim, intellektual, ijodiy va jismoniy qobiliyatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirish, ularning jismoniy, aqliy va ijtimoiy-madaniy salomatligi zaxiralarini saqlash va oshirish uchun innovatsion o'qitish texnologiyalarining zamonaviy yutuqlaridan foydalanishdir.

Muhokamalar va natijalar. Yu.Babanskiy tomonidan taklif qilingan o'qitish usullarining tasnifi so'nggi yillarda didaktikada eng keng tarqalgan. U uchta katta usullar guruhini ajratib turadi:

1. O'quv va kognitiv faoliyatni tashkil etish va amalga oshirish usullari:
 - og'zaki, vizual va amaliy (o'quv ma'lumotlarini idrok etish va uzatish aspekti);
 - induktiv va deduktiv (mantiqiy jihatlar);
 - reproduktiv va muammoli qidiruv (fikrlash jihati);
 - mustaqil ish va o'qituvchi rahbarligida ishlash (ta'limni boshqarish aspekti).
2. O'quv va kognitiv faoliyatni rag'batlantirish usullari:
 - bilim olishga qiziqish;
 - o'rganishdagi burch va mas'uliyat.
3. O'quv va kognitiv faoliyat samaradorligini nazorat qilish va o'z-o'zini nazorat qilish usullari:

- og'zaki, yozma, laboratoriya va amaliy [1]

Ta'limdagi innovatsiyalarni ta'lim faoliyati sohalarida innovatsiyalarni yaratish, tarqatish, almashish va ulardan foydalanish jarayoni sifatida ko'rish mumkin. Ta'limdagi innovatsiyalar mohiyatan innovatsion faoliyatning yakuniy natijasi bo'lib, amaliy faoliyatda qo'llaniladigan yangi yoki takomillashtirilgan o'quv jarayoni shaklida amalga oshiriladi. Ta'lim tizimidagi yangi shart-sharoitlar o'qituvchilarni axborotni taqdim etishning yangi usullari, yangi texnologiyalar va o'qitish usullarini yaratishga olib keladi va ularni o'qitish usullarida ijodiy va ixtirochilik yechimlarini izlashga majbur qiladi [2].

Ta'lim tizimida innovatsiya kabi hodisa yaqinda paydo bo'ldi, deb aytish mumkin emas. O'z vaqtida o'quv jarayonini tashkil etishning yangi shakllari masalasini Ya.A. Komenskiy, R. Shtayner (Valdorf pedagogika tizimi), L.S. Vygotskiy pedagogika va psixologiyada ko'plab yo'nalishlarni ochib bergan. Bu dunyoga mashhur kishilarning barchasi bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish tizimini o'zgartirishni birinchi bo'lib boshlab berganlar [3].

"Innovatsiya" so'zi lotincha "innovation" dan olingan bo'lib, yangilik, o'zgarish, yangilanish degan ma'noni anglatadi. Innovatsion faoliyat - bu amalga oshirish muhitiga yangi elementlarni kiritadigan, tizimning bir holatdan ikkinchisiga o'zgarishiga olib keladigan maqsadli o'zgarishlar bilan yangi narsalarni yaratish, ishlab chiqish, foydalanish va tarqatishdir [4]. Innovatsion usullar - o'qituvchi faoliyatidagi yangi, zamonaviy usullar bo'lib, ular o'quvchilarning bilim, kommunikativ va shaxsiy faoliyatini rivojlantirishning samarali vositasidir.

Innovatsion usullarning paydo bo'lishi uzluksiz rivojlanish va o'zgarishlar holatida bo'lgan zamonaviy jamiyatning talablari bilan bog'liq. Binobarin, bunday jamiyatdagi ta'lim tizimi ham ana shu talablarni qondirish uchun o'zgarishi va takomillashishi kerak [5].

O'qituvchilar tomonidan o'z ishlarida faol qo'llaniladigan ko'plab turli xil innovatsion o'qitish usullari mavjud, ulardan eng mashhurlari:

- Trening
- Case Study
- Rolli o'yinlar
- Biznes o'yini
- Tajriba almashish
- Aqliy hujum
- Refleksiya usuli
- Tematik muhokamalar [5].

Zamonaviy dunyoda raqamlashtirish zamonaviy ta'lim sifatiga erishish va XXI asr bolasing axborot madaniyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Hozirgi kunda o'qituvchilarning kasbiy faoliyatida zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim o'rin tutadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari ishida zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarurati o'quvchilarning yosh xususiyatlari, ya'ni o'quv materiali, jarayonlar va hodisalarni vizual namoyish qilish zarurati bilan belgilanadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarda vizual tasavvur va badiiy didni rivojlantirishga yordam beradi. Kompyuter va ko'rgazmali qurollar bilan ishlash darsni ajoyib qiladi va o'rganishga qiziqish va motivatsiyani oshiradi. O'qitishning barcha usullari bolada amaliyotda qo'llashi mumkin bo'lgan malaka va bilimlarni rivojlantiradi va keyingi o'qishda muvaffaqiyatli natijalarga erishishga yordam beradi va ularga hayotda yordam beradigan hayotiy tajriba orttirishga yordam beradi [6].

Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda innovatsion usullardan foydalanish ta'limning zamonaviy shaklidir. O'qitishning innovatsion usulidan foydalanish o'quvchining axborot bilan ishlash qobiliyatini rivojlantiradi, tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantiradi va o'quvchilarni o'quv jarayoniga yanada faolroq jalb etishga yordam beradi.

“Innovatsion ta'lim” deganda odatda o'quv jarayoniga yangi (foydali) elementlar olib kirish tushuniladi. Shuning uchun ta'lim tizimida innovatsiya o'zgartirish bilan bevosita bog'liq. Bunday o'zgartirishlar ta'lim tizimining:

- maqsadiga, mazmuniga, metod, texnologiyasiga, tashkil etish shakli va boshqaruv tizimiga;
- pedagogik faoliyatdagi o'ziga xoslik va o'quv-bilish jarayonini tashkil etishga;
- talim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimiga;
- o'quv-metodik ta'minotiga;
- tarbiyaviy ishlar tizimiga;
- o'quv reja va o'quv dasturlariga;
- o'quvchi va o'qituvchi faoliyatiga bog'liq.

Boshlang'ich sinflarda zamonaviy mashg'ulotlar o'quvchilarda bilimlardagi kamchiliklarni to'ldirish, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish, fanga bo'lgan qiziqishni qondirish uchun olib boriladi. Agar o'quvchi o'z o'qishida orqada qolsa, birinchi navbatda, buning sabablarini aniqlash kerak, bu esa bunday o'quvchilar bilan ishlashning o'ziga xos shakllari va usullarini belgilaydi. Bu kichik yoshdagi o'quvchilarda o'quv ishlarida ko'nikma va malakalarning rivojlanmaganligi, fanga qiziqishning yo'qolishi yoki umumiy sekin rivojlanish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Qo'shimcha mashg'ulotlar davomida tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilari turli xil yordam turlarini mashq qiladilar: individual savollarni tushuntirish, zaif o'quvchilarni kuchlilarga ajratish va mavzuni qayta tushuntirish. Ba'zi hollarda ko'proq ko'rgazmali qurollar talab qilinadi, boshqalarida esa ko'proq og'zaki tushuntirish talab etiladi. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishini qondirish va muayyan fanlarni chuqurroq o'rganish uchun, odatda, fan olimpiadalariga tayyorgarlik ko'rishda individual o'quvchilar bilan maslahat mashg'ulotlari o'tkaziladi, unda murakkablik darajasi yuqori bo'lgan muammolar yechiladi, majburiy dasturlardan tashqarida bo'lgan ilmiy muammolar muhokama qilinadi va qiziqarli muammolarni mustaqil o'zlashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatini tashkil etishda zamonaviy ta'lim shakllarini qo'llashning samaradorligi ko'plab tadqiqotlar bilan tasdiqlangan. Interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar va kognitiv faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar o'quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtiradi. O'tkazilgan tadqiqotlarda, interaktiv darslar, onlayn o'qitish va kooperativ o'zlashtirish kabi innovatsion metodlarning o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishda muhim rol o'ynashi ta'kidlanadi. Bu usullar o'quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv ta'limiy faoliyatini shakllantirish texnologiyasining nazariy asoslarini o'rganib, bu jarayonda o'quvchilarning bilish faoliyatlarini faollashtirish va ularning mustaqil, ijodiy fikrlashlarini rivojlantirish zarurligini ko'rish mumkin.

Boshlang'ich ta'limda zamonaviy ta'lim shakllarini qo'llash o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi. Interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar va kognitiv faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar o'quvchilarning bilim olish motivatsiyasini oshiradi, ularning ijodiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, o'qituvchilar uchun yangi metod va uslublarni o'zlashtirish, ta'lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirish zarurati mavjud.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatini tashkil etishda zamonaviy ta'lim shakllariga bolalarning turli xil qiziqishlari va ehtiyojlarini ularning mayllariga muvofiq qondirishga qaratilgan jarayonlar kiradi. Bular, birinchi navbatda, fakultativ fanlar va klub va to'garak ishlarining turli shakllaridir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatini tashkil etishda zamonaviy ta'lim shakllari va usullaridan foydalanish ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Quyidagi asosiy yondashuvlar va metodlar bu jarayonda qo'llanilishi ta'lim samaradorligini oshirishi mumkin degan xulosaga keldik:

-Innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish: Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'quv jarayoniga joriy etish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va bilim olish samaradorligini yaxshilaydi.

-Interfaol ta'lim usullarini qo'llash: Boshlang'ich sinf o'quvchilarini faollashtirish va ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun interfaol o'qitish metodlaridan foydalanish samarali bo'ladi.

-Kognitiv faoliyatni rivojlantirish: O'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va ta'lim samaradorligini oshirish uchun kognitiv ta'limiy faoliyatni shakllantirish texnologiyalarini qo'llash zarur.

-Boshlang'ich ta'limda zamonaviy o'qitish usullaridan foydalanish: Darslarda zamonaviy o'qitish usullarini qo'llash, masalan, loyiha asosida o'qitish, o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

-O'quv faoliyatini baholashda innovatsion yondashuvlar: O'quvchilar bilimini baholashda an'anaviy usullardan tashqari, innovatsion baholash shakllarini qo'llash, masalan, o'z-o'zini baholash, o'zaro baholash kabi usullarni joriy etish ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi.

Ushbu yondashuvlar va metodlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatini samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi va ularning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Бабанский, Ю. О дидактических основах повышения эффективности обучения [Текст]/ Ю. О. Бабанский, М.: Педагогика- 2006.
2. Андреева И.Б. Современные обучающие технологии в преподавании математики в начальных классах // <https://urok.1sept.ru/articles/652712>
3. Исабаева Н.Н. Инновационные процессы в системе начального обучения// <https://mfourok.ru/tema-innovacionnye-processi-v-sisteme-nachalno-go-obucheniya-2653440.html>
4. Инновации в образовании// <http://kak-bog.ru/innovacii-v-obrazovanii>
5. Инновации// <https://www.irinazorina.info/eksperimentalnaya-deyatelnost>
- 6.Инновационные методы обучения в образовательном процессе// <https://www.informio.ru/publications/id5600/Innovacionnye-metody-obuchenija-v-obrazovatelnom-processe>
7. Ураева Г.С.// Инновации в начальной школе // Вопросы науки и образования.-2020.- №7 (91).- С. 68-71.

Choriyeva Fotima Tolib qizi,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM, Qarshi
Email.: f.talibovna92@gmail.com

XORIJIY TILI TINGLOVCHILARIDA AKADEMIK YOZUV VA TAHLIL KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHGA MO'ljALLANGAN ZAMONAVIY PEDAGOGIK USULLAR

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy til tinglovchilarida yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirishdagi afzalliklar, uning dolzarbligi, va ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishda samarali pedagogik usullar va texnologiyalar yetarlicha tatbiq etilgan. Yozuv va tahlil kompetensiyalarining rivojlanishi talabalarga nafaqat akademik muhitda, balki hayotda ham zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Ushbu maqolada pedagogik metodlarning tanlovi, ilg'or texnologiyalar va interaktiv o'quv jarayonlari orqali kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlari muhokama qilinadi. Tadqiqot, xorijiy til o'qitishning samarali yondashuvlarini taqdim etib, ta'lim jarayonida yozuv va tahlilni o'rgatishda pedagoglarning strategiyalariga katta e'tibor qaratadi.

Tayanch so'zlar: xorijiy til, yozuv va tahlil kompetensiyalari, tinglovchi, metod, akademik yozuv, interaktiv o'quv jarayonlari, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются преимущества формирования компетенций письма и анализа у слушателей иностранных языков, актуальность этой темы, а также эффективные педагогические методы и технологии, применяемые для развития этих компетенций. Развитие компетенций письма и анализа помогает студентам формировать необходимые навыки, которые важны не только в академической среде, но и в жизни. В статье обсуждаются возможности развития этих компетенций через выбор педагогических методов, передовые технологии и интерактивные учебные процессы. Исследование представляет эффективные подходы к обучению иностранным языкам и акцентирует внимание на стратегиях преподавателей, направленных на обучение письму и анализу в образовательном процессе.

Ключевые слова: иностранный язык, компетенции письма и анализа, слушатель, метод, академическое письмо, интерактивные учебные процессы, педагогические технологии.

Annotation: This article discusses the advantages of developing writing and analytical competencies in foreign language learners, the relevance of the topic, and the effective pedagogical methods and technologies used to enhance these competencies. The development of writing and analytical competencies helps students form essential skills that are crucial not only in academic environments but also in real life. The article explores opportunities for developing these competencies through the selection of pedagogical methods, advanced technologies, and interactive learning processes. The research presents effective approaches to foreign language teaching and emphasizes strategies for educators focused on teaching writing and analysis in the educational process.

Key words: foreign language, writing and analytical competencies, learner, method, academic writing, interactive learning processes, pedagogical technologies.

Kirish. Xorijiy tilni o'rganish jarayoni faqat til qoidalarini va so'z boyligini o'zlashtirishdan iborat emas, balki uning akademik va professional sohalarida samarali foydalanish imkoniyatlarini ham yaratadi. Chet tili ta'limi faqatgina nutqni to'g'ri qurish va so'z boyligini kengaytirishdan iborat bo'lmay, balki tinglovchining tahlil qilish, mantiqiy fikrlash va o'z fikrlarini aniq ifodalash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Ayniqsa, chet tili tinglovchilarida akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirish, ular uchun muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Ushbu kompetensiyalar o'quvchilarga nafaqat ilmiy maqolalar yozish yoki izlanishlar tayyorlashda

yordam beradi, balki ilmiy tahlil, argumentatsiya, mantiqiy fikrlash, ilmiy uslublarda muloqot qilish va fikrni to'g'ri bayon etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Akademik yozuv kompetensiyasi, ayniqsa, zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning yuqori darajadagi bilimlarni o'zlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Bu kompetensiya o'z ichiga ilmiy texnikadan tortib, akademik maktub yozishgacha bo'lgan turli yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Zamonaviy pedagogik usullar va texnologiyalar xorijiy tildagi akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirishda o'quvchilarga samarali yordam beradi. Ushbu usullar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantirib, ularning yoritilayotgan mavzu bo'yicha chuqur bilim olishlarini ta'minlaydi. Interaktiv o'quv jarayonlari, onlayn resurslar va raqamli texnologiyalarning qo'llanilishi o'quvchilarga o'z bilimlarini yanada kengaytirish va mustahkamlash imkonini beradi.

Xususan, akademik yozuvda o'quvchilarga aniq va tushunarli ifodalash, mantiqiy izlanishlar va ilmiy nazariyalarni tahlil qilishda yordam beradigan innovatsion metodlar joriy etilmoqda. Bu metodlar o'quvchilarga faqatgina yozma ishlarni tayyorlashda yordam bermasdan, balki ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantirishga imkon beradi. O'qituvchilar va pedagoglar o'quvchilarga o'z fikrlarini to'g'ri tuzish, baholash, ilmiy manbalarni tahlil qilish va o'z ilmiy ishlarini yozish bo'yicha malakali yondashuvlar taqdim etishlari lozim.

Shuningdek, pedagogik texnologiyalar va metodlarning samaradorligini o'rganish, o'quvchilarning muvaffaqiyatlariga erishishdagi asosiy omillardan biridir. Zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayonida qo'llash, o'quvchilarga interaktiv o'qitish usullarini taklif etadi, bu esa ularning o'quv jarayoniga faol ishtirok etishini ta'minlaydi. O'quvchilarga taqdim etiladigan turli xil vazifalar, shu jumladan ilmiy maqolalar, sharhlar va tahlillar yozish, ularning tahliliy va yozuv ko'nikmalarini yanada rivojlantiradi.

Ushbu maqolada xorijiy til tinglovchilarida akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirishga mo'ljallangan zamonaviy pedagogik usullar va texnologiyalarni tahlil qilish, ularning samaradorligini o'rganish hamda pedagogik metodlarning natijalariga oid xulosalar chiqariladi. Pedagoglar uchun bu kompetensiyalarni rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarning qo'llanilishi nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatlariga katta ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili. Bu xususida qadimdan bir qator olimlar o'zlarining qimmatli fikrlarini izohlab ketishgan. Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti o'qituvchisi M.M. Jomiy [1]: Jomiy (2021) o'zining "Xorijiy tilda akademik yozuv" nomli maqolasida, xorijiy tilni o'rganishda akademik yozuv va tahlil qilishning o'рни haqida to'xtalib, «Xorijiy tilni o'rganish faqat grammatika va so'z boyligini o'zlashtirishni emas, balki uni akademik va ilmiy sohalarida muvaffaqiyatli ishlatishni ham talab qiladi», deb ta'kidlaydi. Yozuv va tahlil kompetensiyalarining shakllanishi, ayniqsa, o'quvchilarda bilimlarni amaliyotga tadbiiq etish va yuksak sifatli ilmiy ishlarni yozish ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon yaratadi. Amerikalik olim M. M. White[2]: White (2019) akademik yozuvning til o'rganishdagi ahamiyatiga e'tibor qaratgan. Uning fikricha, akademik yozuvni o'rganishda, «So'zlashuv va yozishning to'g'ri usullarini o'rgatish orqali talabalarning tahlil qilish, ma'lumotlarni strukturalash va ilmiy fikrlash qobiliyatlari oshadi» deb yozadi. Shuningdek, u zamonaviy texnologiyalar, masalan, onlayn ta'lim va interaktiv dasturlar yordamida yozuv va tahlil kompetensiyalarini rivojlantirish mumkinligini ta'kidlaydi. Nemis tadqiqotchisi H.Schwarz (2020) akademik yozuv va tahlil kompetensiyasini rivojlantirishda ijtimoiy va madaniy kontekstlarning o'рни borasida fikr bildirgan [3]. U akademik yozuvda madaniyatlararo tafovutlarni inobatga olishning muhimligini, va «Har bir til o'rganish jarayoni uning madaniy o'ziga xosliklarini anglash va akademik muloqotda ishlatish orqali yanada samarali bo'ladi» deb ta'kidlaydi. O'zbekistonlik olim D. U. Nizomov (2022) «Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va akademik yozuv» mavzusida o'zining tadqiqotida [4], «Pedagogik texnologiyalar yordamida akademik yozuv kompetensiyalarini shakllantirish, o'quvchilarga yanada chuqur va tizimli bilimlarni o'zlashtirish imkonini beradi», deb ta'kidlaydi. Uning so'zlariga ko'ra, akademik yozuvni o'rganishda metodik yondashuvlar, interaktiv mashqlar,

guruhli ishlar va masofaviy ta'limning ahamiyati katta. Tinglovchilarda quyidagi pedagogik usullarni tavsiya qilish, ularning o'quvchilarining akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini oshirishiga yordam beradi. Projekt asosida o'qitish (Project-based learning) metod akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirishda samarali bo'ladi. O'quvchilarga ilmiy yoki tahliliy projeklarni yaratish, ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish, yozma shaklda taqdimot qilish imkoniyati yaratiladi. Bu usul o'quvchilarga real hayotda yuz beradigan vaziyatlarga nisbatan tahlil qilish ko'nikmalarini oshiradi. Blended learning (Aralash ta'lim) metodi zamonaviy texnologiyalarni va an'anaviy o'qitish usullarini birlashtiradi. Akademik yozuv bo'yicha masalalar, videolar va onlayn kurslar orqali taqdim etiladi, shuning uchun o'quvchilarning yozma ishlarini sinfda muhokama qilish va tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Bu metod o'quvchilarning mustaqil ishlashini va ular orasida fikr almashishni rivojlantiradi. Kooperativ o'qitish (Cooperative learning) o'quvchilar guruhlar shaklida ishlash orqali bir-birlarining fikrlarini tahlil qilish, ilmiy materiallarni muhokama qilish va yozma ishlarni takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu usul ijtimoiy va akademik kompetensiyalarni bir vaqtning o'zida rivojlantiradi. Kolbning tajriba asosidagi o'rganish teoriyasi (Experimental learning) tajriba asosida o'rganishni ishlab chiqqan bo'lib, bu metod o'quvchilarga o'z tajribalari va tahlillaridan kelib chiqib yangi bilimlarni shakllantirishga imkon beradi. Akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini rivojlantirishda bu usulni qo'llash orqali o'quvchilar real vaziyatlarda o'z bilimlarini sinovdan o'tkazishadi. Feedback va o'z-o'zini baholash o'quvchilarga o'z yozma ishlarini baholash va o'zaro fikr almashish imkoniyatini yaratish, ular uchun akademik yozuvda xatolarni tahlil qilish va tuzatish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Doimiy feedback olish, yozuvni takomillashtirishga yordam beradi, tahlil qilish qobiliyatlari kuchayadi. Va bundan tashqari o'quvchilar turli manbalardan olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash va mustahkamlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Tahlil va natijalar. Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti B1 va B2 darajadagi talabalar o'rtasida akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish: tahlil va natijalarga to'xtaladigan bo'lsak, Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti o'quvchilari uchun B1 va B2 darajadagi talabalarning akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish masalasi dolzarb ahamiyatga ega. Ushbu darajalarda o'quvchilar tilda ma'lum bir erkinlikka ega bo'lsalar-da, akademik yozuv va tahlilni samarali bajarish uchun ko'proq yordam va amaliyot zarur. Bu kompetensiyalar nafaqat akademik jarayonda muvaffaqiyatga erishishda, balki keyingi professional faoliyatda ham muhim rol o'ynaydi.

B1 darajasidagi talabalar uchun akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini rivojlantirishda asosiy e'tibor talabalarni ilmiy ishlarni o'qish va tahlil qilishga, shu bilan birga o'z fikrlarini strukturaviy tarzda yozishga qaratilgan. Bu darajadagi talabalar o'quv jarayonida oddiy ilmiy matnlarni tahlil qilish va qisqa yozma ishlar tayyorlashni o'rganadilar.

B2 darajasidagi talabalar esa yanada murakkab va ilg'or yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan. Ular ilmiy maqolalarni tahlil qilish, murakkab matnlarni yozish va ilmiy uslubda fikrlarni aniq bayon etish bo'yicha chuqur ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. Bu darajadagi talabalar mustaqil fikrlashni rivojlantirishi, ilmiy muloqotda qatnashishi, argumentatsiya va tahlil qilish ko'nikmalarini yanada mukammallashtirishi zarur.

Zamonaviy pedagogik usullar va texnologiyalar yordamida B1 va B2 darajasidagi talabalar uchun akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirishda samarali yondashuvlar mavjud. Bunga interaktiv darslar, mashq va ko'nikma shakllantiruvchi materiallar, elektron resurslardan foydalanish, shuningdek, guruh ishlari va muhokama o'yinlari kiradi. Bu metodlar talabalarni mustaqil ishlashga, o'z fikrlarini izchillik bilan bayon etishga, va analitik fikrlashga undaydi.

Sonli tahlil va natijalar: B1 darajasidagi talabalar uchun tahlil:

Maqsad: Talabalar ilmiy matnlarni tahlil qilish va qisqa akademik yozuvlarni yaratishda malakalarni rivojlantirish.

Metodlar: Oddiy ilmiy matnlarni o'rganish, ma'lumotlar asosida yozma ishlarni yozish, va muhokama qilish.

Natijalar:

75% talabalar ilmiy matnlarni to'g'ri tahlil qilishda muvaffaqiyatli bo'lgan.

68% talabalar qisqa yozma ishlar tayyorlashda o'z ko'nikmalarini oshirishgan.

80% talabalarning yozuv sifatida grammatika va struktura bo'yicha yirik yaxshilanishlar kuzatilgan.

B2 darajasidagi talabalar uchun tahlil:

Maqsad: Talabalar ilmiy maqolalarni tahlil qilish va murakkab yozma ishlarni yaratishda chuqur ko'nikmalarni rivojlantirish.

Metodlar: Ilmiy maqolalarni o'qish, ilmiy uslubda yozma ishlarni tayyorlash, guruh muhokamalari va taqdimotlar.

Natijalar:

85% talabalar ilmiy maqolalarni aniq va samarali tahlil qilishga muvaffaq bo'ldi.

70% talabalarning argumentatsiya va tahlil qilish ko'nikmalari kuchaygan.

60% talabalar ilmiy uslubda yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda sezilarli darajada yaxshilanish ko'rsatdi.

Zamonaviy pedagogik metodlarning ta'siri:

Metodlar: Interaktiv darslar, mashqlar, guruh ishlari, onlayn resurslar va elektron materiallar.

Natijalar:

80% talabalar interaktiv metodlardan foydalanganda mustaqil fikrlash va tahlil qilishda yaxshilanishlarni ko'rgan.

90% talabalar guruh ishlari va muhokama o'yinlari orqali o'z fikrlarini aniq va izchil bayon qilishga muvaffaq bo'lgan.

75% talabalarning ilmiy yozuv sifatida va tahlil qilishda o'z ko'nikmalarida sezilarli o'sish kuzatilgan.

Xulosa. Xorijiy til tinglovchilarida akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirishda boshlang'ich tushunchalar mavjud bo'lishi sababli, bu kompetensiyalarni yanada rivojlantirishda zamonaviy pedagogik usullar va texnologiyalarning o'rni katta. Hozirgi o'quv jarayonida o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan yangi metodlar va yondashuvlar o'quvchilarning nafaqat til qoidalarini, balki akademik muloqot va tahlil qilish ko'nikmalarini ham mustahkamlashga yordam beradi. O'quv jarayonida zamonaviy pedagogik usullarni qo'llash orqali, tinglovchilar nafaqat ilmiy yozuvlarni yaratishda, balki murakkab mavzularda tahlil qilishda ham yuqori natijalarga erishadilar.

Bundan tashqari, o'quvchilarga yangi texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llash, ularning fikrlash qobiliyatlarini yanada rivojlantirishga va o'quv materiallarini yanada samarali o'zlashtirishga xizmat qiladi. Internet-resurslari, onlayn platformalar, multimediya vositalari yordamida o'quvchilarga yozuv va tahlil qilishda interaktiv vositalar orqali o'rganish imkoniyatlari yaratiladi, bu esa ularning akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini oshiradi.

Zamonaviy pedagogik metodlardan biri bo'lgan **proyekt asosida o'qitish (Project-based learning)** metodida talabalar o'qituvchi tomonidan berilgan real vazifalar orqali mustaqil ishlashni o'rganadilar, bu esa ularning analitik va tahliliy fikrlash qobiliyatlarini kuchaytiradi. **Blended learning (aralash o'qitish)** metodida esa, talabalar an'anaviy va onlayn o'qitish usullarini birlashtirib, zamonaviy o'qitish texnologiyalarini qo'llash orqali o'quv materiallarini chuqurroq o'zlashtirishadi. Bu metodlar, ayniqsa, xorijiy til o'rgatishda o'quvchilarning o'z-o'zini baholash va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kooperativ o'qitish (Cooperative learning) metodida esa talabalar birgalikda ishlash orqali o'zaro fikr almashish, guruh bo'lib tahlil qilish va yozuvlarni birgalikda yaratish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu metodda o'quvchilar o'zaro o'rganish orqali til va akademik yozuv kompetensiyalarini yanada chuqurlashtiradilar.

Shuningdek, Kolbning tajriba asosidagi o'rganish teoriyasi (**Experiential learning theory**) metodidan foydalanish, o'quvchilarga bilimni amaliyotda qo'llash imkoniyatini berib, ularning

fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini kuchaytiradi. Kolbning nazariyasiga asoslanib o'quvchilarga turli xil tajriba va vazifalar orqali o'rganish imkoniyati yaratiladi, bu esa ularning o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi.

Yuqorida ta'kidlangan pedagogik usullar, metodlar va texnologiyalar, xorijiy til tinglovchilarida akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirishda samarali yordam beradi. Ular o'quvchilarga nafaqat ilmiy va akademik yozuvni shakllantirishda, balki mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, argumentatsiya va ilmiy uslubda muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda ham katta ahamiyatga ega. Bunday yondashuvlar o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatlarini oshirib, ularning kelajakdagi professional faoliyatlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Natijada, o'quvchilarning yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik metodlar va texnologiyalarni qo'llash o'quv jarayonini samarali va interaktiv holga keltirib, o'quvchilarning akademik va amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu usullar va metodlar o'quvchilarga o'z bilimlarini yanada kengroq, chuqurroq va samarali tarzda qo'llash imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Jomiy, M. M. (2021). Xorijiy tilda akademik yozuv. Toshkent: Sharq nashriyoti.
2. White, M. M. (2019). Academic writing skills in foreign languages: Approaches and methods. New York: Oxford University Press.
3. Schwarz, H. (2020). Intercultural communication in academic writing. Berlin: Springer.
4. Nizomov, D. U. (2022). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va akademik yozuv. Toshkent: Fan.
5. Kolb, D. A. (1984). Experiential learning: Experience as the source of learning and development. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
6. Chorlieva, F. T. (2024). Improving students' cognition in foreign language learning in higher education. Modern science, 2181, 3906.

Matchanova Nazokat Qudart qizi,
Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI UCHUN KREATIV PEDAGOGIK YONDASHUVLARNI ISHLAB CHIQISH VA JORIY ETISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarining pedagogik tayyorgarligini oshirishda kreativ yondashuvlarning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar va kreativ pedagogik strategiyalar orqali bolalarning qiziqishini oshirish va ularning ijodiy tafakkurini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda kreativ pedagogik yondashuvlarning samaradorligi, ularni amaliyotga joriy etishning usullari va natijalari ko'rib chiqilgan. Maqola maktabgacha ta'lim yo'nalishida ta'lim sifati va samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-nazariy va amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Kreativ pedagogika, innovatsion yondashuvlar, interfaol metodlar, ijodiy tafakkur, ta'lim sifati, bolalar rivojlanishi, didaktik texnologiyalar.

Annotation: This article analyzes the role and importance of creative approaches in improving the pedagogical preparation of students of preschool education. In the modern educational process, increasing children's interest and developing their creative thinking through innovative technologies, interactive methods and creative pedagogical strategies is of great importance. The study examines the effectiveness of creative pedagogical approaches, methods and results of their implementation in practice. The article contains scientific, theoretical and practical recommendations for improving the quality and efficiency of education in preschool education.

Key words: Creative pedagogy, innovative approaches, interactive methods, creative thinking, quality of education, child development, didactic technologies.

Аннотация: В статье анализируется роль и значение творческих подходов в совершенствовании педагогической подготовки воспитанников дошкольного образования. В современном образовательном процессе важно повышать интерес детей и развивать их творческое мышление с помощью инновационных технологий, интерактивных методов и креативных педагогических стратегий. В ходе исследования изучалась эффективность креативных педагогических подходов, методов и результаты их реализации. Статья содержит научно-теоретические и практические рекомендации по повышению качества и эффективности образования в дошкольном образовании.

Ключевые слова: Креативная педагогика, инновационные подходы, интерактивные методы, творческое мышление, качество образования, развитие ребенка, дидактические технологии.

Kirish. Zamonaviy dunyoda ta'lim jarayoni oldiga qo'yilgan talablar keskin o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarning ijodiy fikrlashi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish dolzarb muammolardan biriga aylanib bormoqda. Chunki bolalik davrida shakllangan tafakkur va o'rganilgan bilimlar keyinchalik insonning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatda o'z o'rnini topishiga bevosita ta'sir qiladi. Shu nuqtai nazardan, maktabgacha ta'lim tizimida an'anaviy yondashuvlar o'rniga kreativ pedagogik metodlarni joriy etish zarurati tug'ilmoqda. Biroq, ta'lim jarayoniga kreativ pedagogik yondashuvlarni tatbiq etishda qator muammolar mavjud. Avvalo, aksariyat pedagoglar hanuz an'anaviy uslublarga tayanadi va innovatsion metodlardan yetarlicha foydalanmaydi. Shu bilan birga, ta'lim muassasalarida kreativ yondashuvlarni joriy etish uchun yetarli resurslar, metodik qo'llanmalar va zamonaviy texnologiyalarning yo'qligi ham muammo sifatida namoyon bo'ladi. Bunday sharoitda, bolalar uchun qiziqarli va o'zlashtirish oson bo'lgan ta'lim muhitini yaratish o'qituvchilardan yangicha yondashuv va ijodkorlikni talab qiladi.

Ushbu maqola maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun kreativ pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish va joriy etish masalalariga bag'ishlanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – maktabgacha ta'lim tizimida kreativ yondashuvlarning o'rnini aniqlash, ularning samaradorligini tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini ishlab chiqishdir. Shu maqsadda, quyidagi vazifalar belgilangan:

1. Maktabgacha ta'lim jarayonida kreativ pedagogik yondashuvlarning nazariy asoslarini o'rganish.
2. Zamonaviy ta'lim tizimida kreativ pedagogik texnologiyalarning ahamiyatini tahlil qilish.
3. Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalariga innovatsion yondashuvlarni o'rgatish usullarini ishlab chiqish.
4. Kreativ pedagogik metodlarni amaliyotda qo'llash natijalarini tahlil qilish va tegishli tavsiyalar ishlab chiqish.

Shunday qilib, ushbu tadqiqot maktabgacha ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, pedagoglarning innovatsion metodlardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish va bolalar ta'limida kreativ yondashuvlarni rivojlantirishga qaratilgan. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogikaning ushbu yo'nalishini rivojlantirish jamiyatning kelajagi bo'lgan bolalarni ijodkor va mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Metodologik strategiyalar. Maktabgacha ta'limda kreativ pedagogik yondashuvlarni joriy etish samaradorligi to'g'ri tanlangan metodologik strategiyalarga bog'liq. Chunki ta'lim faqat bilim berish jarayoni emas, balki bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, ularning mustaqil fikrlashga, yangilik yaratishga bo'lgan qiziqishini qo'llab-quvvatlash jarayonidir. Shu bois, maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarini kreativ pedagogik yondashuvlarga o'rgatish uchun innovatsion strategiyalar ishlab chiqish zarur.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida konstruktivistik yondashuv muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu yondashuvga ko'ra, o'qituvchi bolalarga tayyor bilim beruvchi emas, balki ularning mustaqil o'rganishi va kashf qilishiga yo'l ochuvchi shaxs sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, talabalarga kreativ pedagogik metodlarni o'rgatishda amaliy mashg'ulotlar, loyihaviy ishlar va muammoli ta'lim texnologiyalari katta ahamiyatga ega. Masalan, talabalar uchun interaktiv seminarlar, rolli o'yinlar va muammoli topshiriqlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Shuningdek, zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, o'qitish jarayonida gamifikatsiya (o'yin elementlarini qo'llash) va STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics)[7; 368] yondashuvlari o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarini kreativ pedagogik yondashuvlarga o'rgatishda ushbu metodologik tamoyillar asosida darslarni tashkil etish foydali bo'lishi mumkin. Masalan, bolalarning estetik didini rivojlantirish uchun musiqa, tasviriy san'at va hikoyalash usullaridan foydalanish, ularning ilmiy qiziquvchanligini oshirish uchun eksperimentlar va kashfiyotlar bilan bog'liq mashg'ulotlarni o'tkazish mumkin.

Bundan tashqari, bolalar bilan ishlashda reflektiv yondashuv ham muhim ahamiyatga ega. Talabalar nafaqat bolalarga bilim berish, balki ularning his-tuyg'ulari, xulq-atvori va shaxsiy ehtiyojlarini tushunishga o'rganishlari lozim. Shu sababli, metodologik strategiyalarni ishlab chiqishda talabalarni o'z faoliyatini tahlil qilishga, muammolarni aniqlash va ularni ijodiy hal qilishga yo'naltirish muhimdir. Buning uchun "Portfolio", "Aqliy hujum", "Klaster" kabi texnologiyalarni qo'llash mumkin. Maktabgacha ta'limda kreativ pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish va joriy etish uchun kompleks metodologik strategiyalar talab etiladi. O'quv jarayonida konstruktivizm, gamifikatsiya, reflektiv yondashuv va muammoli ta'lim usullari uyg'unlashgan holda qo'llanilishi natijasida talabalar nafaqat bilim va ko'nikmalarni egallaydi, balki mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish va innovatsion yondashuvlarni qo'llash ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar. Ushbu strategiyalar esa kelajakda ularning maktabgacha ta'lim muassasalarida samarali pedagog sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Maktabgacha ta'lim yo'nalishida kreativ pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish va joriy etish bo'yicha turli ilmiy manbalarda muhim nazariy va amaliy qarashlar ilgari surilgan. Ushbu adabiyotlar ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar, interfaol metodlar va kreativ pedagogik strategiyalarning ahamiyatini yoritib beradi. Tadqiqot doirasida o'rganilgan ilmiy ishlarda pedagogik innovatsiyalar, bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish usullari, kreativ ta'lim metodlari va ularni amaliyotga tatbiq etish masalalari chuqur tahlil qilingan.

Ko'plab xorijiy va mahalliy pedagoglar kreativ pedagogikaning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rniga alohida e'tibor qaratgan. Jumladan, E. Torrans[1; 229] kabi tadqiqotchilar ijodiy tafakkurning rivojlanish nazariyalarini ishlab chiqib, bolalar tafakkurini kengaytirish va ularda mustaqil fikrlashni shakllantirish usullarini o'rganishgan. Torransning *"Ijodiy fikrlash testi"* maktabgacha yoshdagi bolalarning kreativ qobiliyatlarini baholash va rivojlantirishda keng qo'llaniladi.

O'zbekistonlik tadqiqotchilar orasida R. Nishonova[2; 19]], G. G'afurovalarning[3; 217] pedagogik innovatsiyalar bo'yicha ilmiy ishlari diqqatga sazovordir. Ushbu mualliflarning tadqiqotlarida ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalar va kreativ metodlarni qo'llash bo'yicha nazariy hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Jumladan, R. Nishonova pedagogik jarayonda interfaol metodlar va kreativ o'qitish usullarining o'quvchilarning qiziqishiga va natijalariga ta'sirini o'rgangan.

Maktabgacha ta'lim tizimida kreativ pedagogika masalalariga oid ilmiy adabiyotlar bolalar psixologiyasi, pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar bilan chambarchas bog'liq. P. Keng[6; 41] singari tadqiqotchilar bolalar tafakkurining rivojlanishi va kreativ yondashuvlarning ularning shaxsiy rivojlanishiga ta'sirini o'rganib, *"Ko'p intellekt nazariyasi"* asosida ta'lim tizimida kreativ yondashuvlarni joriy etish zarurligini ta'kidlaganlar.

Mahalliy tadqiqotlarda esa maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish masalalari chuqur tahlil qilingan. Sh. Mamatova[4; 137] va U. Qo'chqorovlar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda ta'lim jarayonida o'yin texnologiyalaridan foydalanish bolalarning kognitiv rivojlanishiga qanday ta'sir qilishini yoritib bergan. Tadqiqotchilar kreativ ta'lim metodlari, jumladan, loyihaviy ta'lim, muammoli o'qitish va STEAM[7; 368] yondashuvlarining ahamiyatini ilmiy asoslab berganlar.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim yo'nalishida kreativ pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish va joriy etish dolzarb masala hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda kreativ pedagogikaning ta'lim sifatiga ijobiy ta'siri, interfaol va innovatsion metodlarning ahamiyati keng yoritilgan. Biroq, amaliyotda ushbu metodlarni keng miqyosda joriy etish uchun pedagoglarni tayyorlash va ta'lim tizimini yangilash zarurati saqlanib qolmoqda. Shunday ekan, ushbu mavzu bo'yicha ilmiy izlanishlar davom ettirilishi va maktabgacha ta'lim tizimida kreativ pedagogik yondashuvlarni yanada chuqur tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijalar. Maktabgacha ta'lim yo'nalishida kreativ pedagogik yondashuvlarni joriy etish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar natijalari ushbu metodlarning samaradorligini yaqqol ko'rsatdi. Xususan, innovatsion yondashuvlar qo'llanilgan guruhlarda bolalarning ijodiy tafakkuri, mustaqil fikrlashi va muloqot qobiliyatlari sezilarli darajada rivojlandi. O'quv jarayonida interfaol metodlar, gamifikatsiya texnologiyalari va loyihaviy ta'lim usullaridan foydalanish natijasida bolalar qiziqishi va motivatsiyasining oshgani kuzatildi.

Kreativ pedagogik yondashuvlarning samaradorligi: Tadqiqot doirasida 100 nafar maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalariga innovatsion pedagogik metodlar qo'llangan holda darslar o'tkazildi. Ularning natijalari an'anaviy ta'lim usullari bilan shug'ullangan talabalar natijalari bilan solishtirildi. Quyidagi statistik ma'lumotlar innovatsion yondashuvlarning samaradorligini ko'rsatib beradi:

1. **Ijodiy tafakkur darajasi** – Kreativ pedagogik metodlar asosida o'qitilgan talabalar orasida ijodiy tafakkur ko'rsatkichlari 35% ga oshdi.

2. **Faollik va ishtirok darajasi** – Interfaol metodlar qo'llanilgan guruhlarda talabalar ishtiroki 40% ga ortdi.

3. **O'zaro hamkorlik va jamoaviy ish** – Gamifikatsiya elementlari bilan o'tkazilgan mashg'ulotlarda talabalar o'zaro hamkorlik ko'nikmalarini an'anaviy guruhlariga nisbatan 30% ko'proq rivojlantirdilar.

4. **Pedagogik innovatsiyalarga qiziqish** – Loyihaviy o'qitish metodlari qo'llanilgan talabalar orasida kelajakda kreativ pedagogik yondashuvlarni qo'llashga bo'lgan qiziqish 50% ga oshdi.

1-jadval. Tadqiqot natijalari statistik ma'lumotlari.

Ko'rsatkichlar	An'anaviy metodlar (%)	Kreativ pedagogik metodlar (%)	O'sish (%)
Ijodiy tafakkur rivojlanishi	45	80	35
Faollik va ishtirok darajasi	50	90	40
Jamoaviy ish va hamkorlik	55	85	30
Kreativ pedagogik yondashuvlarga qiziqish	40	90	50

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim yo'nalishida kreativ pedagogik yondashuvlarning qo'llanilishi o'quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu sababli, ta'lim tizimida bunday innovatsion metodlarni yanada keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kreativ pedagogik yondashuvlar talabalar bilimni boyitish, ularning qiziqishini oshirish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ayniqsa, o'yin texnologiyalari, interfaol metodlar va loyiha asosida o'qitish usullari o'quv jarayonini jonlantirish bilan birga, bolalarning bilim olish jarayonidan zavqlanishiga ham xizmat qiladi.

Kelajakda ushbu yondashuvlarni yanada takomillashtirish, pedagog kadrlarni kreativ metodlar bo'yicha tayyorlash va zamonaviy texnologiyalarni ta'lim tizimiga keng joriy etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion pedagogik yondashuvlarning rivojlanishi, o'z navbatida, jamiyatda ijodkor va mustaqil fikrlaydigan shaxslarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim jarayonida kreativ pedagogik yondashuvlarni joriy etish zamonaviy ta'lim tizimining muhim talablaridan biri hisoblanadi. Chunki maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkuri va qiziqishlarini rivojlantirish kelajak avlodning shaxsiy va intellektual taraqqiyotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. An'anaviy ta'lim metodlari bolalarning faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishini ta'minlasa, kreativ yondashuvlar ularning mustaqil fikrlashi, ijodiy izlanishi va innovatsion g'oyalarni ilgari surishiga yo'l ochadi. Shuning uchun ham pedagogik faoliyatda zamonaviy texnologiyalar, interfaol metodlar, gamifikatsiya va loyiha asosida o'qitish kabi usullarning ahamiyati tobora ortib bormoqda.

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kreativ pedagogik yondashuvlarni qo'llash ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Talabalarning faolligi, qiziqishi va ishtiroki ortib, ularning jamoaviy ishlash ko'nikmalari rivojlanadi. Bunday yondashuvlar o'quv jarayonini bolalar uchun nafaqat samarali, balki qiziqarli va motivatsion jihatdan boyitilgan holga keltiradi. Xususan, ijodiy tafakkur darajasi oshgan talabalar kelajakda ta'lim tizimida innovatsion metodlarni joriy etish va ulardan foydalanishda yetakchi bo'lish imkoniyatiga ega bo'lalilar.

Biroq, maktabgacha ta'lim tizimida kreativ pedagogik yondashuvlarni keng joriy etish uchun hali hal qilinishi lozim bo'lgan qator muammolar mavjud. Birinchidan, pedagoglarning innovatsion metodlarga oid bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Ikkinchidan, ta'lim muassasalarida kreativ yondashuvlarni qo'llash uchun yetarli resurs va texnologik vositalarni ta'minlash kerak. Uchinchidan, dars jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish uchun ilg'or tajribalarni keng ommalashtirish lozim.

Xulosa qilib aytish mumkinki, maktabgacha ta'lim yo'nalishida kreativ pedagogik yondashuvlarning joriy etilishi kelajak avlodning intellektual va ijodiy rivojlanishiga muhim hissa qo'shadi. Bu nafaqat bolalarning bilim olishini osonlashtiradi, balki ularni mustaqil va kreativ fikrlaydigan shaxslar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, kreativ pedagogik metodlarni rivojlantirish, ularni yanada keng ommalashtirish va pedagoglar orasida innovatsion ta'lim madaniyatini shakllantirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Torrance, E. P. (1974). Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-technical Manual. Princeton: Personnel Press.
2. Nishonova, R. (2018). Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim sifati. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. G'afurova, G. (2021). Interfaol pedagogika va zamonaviy ta'lim texnologiyalari. Toshkent: Ilm-fan nashriyoti.
4. Mamatova, Sh. (2019). Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda kreativ pedagogik yondashuvlarning o'rni. Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 7(2), 123-137.
5. Qo'chqorov, U. (2020). Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim samaradorligi. O'zbekiston Pedagogika Instituti nashriyoti.
6. Keng, P. (2015). Child Development and Creative Thinking Strategies. Cambridge University Press.
7. STEAM Education Research Group (2020). STEAM-Based Learning for Early Childhood Education. Harvard Educational Review, 90(4), 345-368.
8. Maxmudova, D., Khudoynazarov, E., Pazilova, M., Alyaminov, K., Abilova, G., Sherimbetova, Z., & Korabayev, S. (2024). Improving Media Literacy Among Higher Education Students Through Vitagenic Information. Qubahan Academic Journal, 4(4), 411-442.
9. Jumanazarov, D., Atamurotov, F., Xudoynazarov, E., Matyokubov, K., Saparbaev, R., Abdikarimov, X., & Olsen, U. L. (2025). Method for the correction of spectral distortions in x-ray photon-counting detectors. IEEE Transactions on Instrumentation and Measurement.

Muratov Sanjar Jumanazarovich,
Urganch davlat pedagogika instituti
Aniq va amaliy fanlar fakulteti "Jismoniy madaniyat" kafedrası o'qituvchisi

JAMOAVIY SPORT TURLARI ORQALI TALABALAR LIDERLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Annotatsiya: Mazkur maqolada jamoaviy sport turlarining talabalar liderlik ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'rni va ahamiyati tahlil etilgan. Sport faoliyati jarayonida talabalar o'zaro hamkorlik qilish, strategik fikrlash, jamoani boshqarish va qaror qabul qilish kabi muhim liderlik fazilatlarini rivojlantiradi. Jamoaviy sport mashg'ulotlari orqali talabalar o'zlarining ijtimoiy va kommunikativ qobiliyatlarini mustahkamlash bilan birga, mas'uliyat hissi va tashabbuskorlik ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Maqolada jamoaviy sport turlarining liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi samaradorligi, ularni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish usullari va pedagogik yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Jamoaviy sport turlari, liderlik ko'nikmalari, talabalar, jamoaviy hamkorlik, strategik fikrlash, mas'uliyat, kommunikativ kompetensiya, ta'lim jarayoni, sport pedagogikasi.

Abstract: This article analyzes the role and significance of team sports in shaping students' leadership skills. Through sports activities, students develop essential leadership qualities such as teamwork, strategic thinking, team management, and decision-making. Team sports training enhances students' social and communication skills while fostering a sense of responsibility and initiative. The article examines the effectiveness of team sports in developing leadership competencies, their integration into the educational process, and pedagogical approaches.

Keywords: Team sports, leadership skills, students, teamwork, strategic thinking, responsibility, communicative competence, educational process, sports pedagogy.

Аннотация: В данной статье проанализирована роль и значение командных видов спорта в формировании лидерских навыков студентов. В процессе спортивной деятельности студенты развивают важные лидерские качества, такие как командное взаимодействие, стратегическое мышление, управление командой и принятие решений. Занятия командными видами спорта способствуют укреплению социальных и коммуникативных навыков студентов, а также формированию чувства ответственности и инициативности. В статье рассматривается эффективность командных видов спорта в развитии лидерских компетенций, их интеграция в образовательный процесс и педагогические подходы.

Ключевые слова: Командные виды спорта, лидерские навыки, студенты, командное взаимодействие, стратегическое мышление, ответственность, коммуникативная компетенция, образовательный процесс, спортивная педагогика.

Kirish. Har qanday jamiyatning rivoji yetuk va mas'uliyatli liderlar yetishib chiqishiga bog'liq. Zamonaviy ta'lim tizimi nafaqat bilim berish, balki talabalar shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ham xizmat qilishi kerak. Ayniqsa, liderlik ko'nikmalari talabalarning kelajakdagi kasbiy va ijtimoiy muvaffaqiyatida muhim omil hisoblanadi. Biroq, liderlik fazilatlarini shakllantirish uchun faqat nazariy bilimlar yetarli emas. Ushbu jarayonda amaliy mashg'ulotlar, ayniqsa, jamoaviy sport turlari samarali usul sifatida e'tirof etiladi. Sport faqat jismoniy rivojlanish vositasi emas, balki insonning xarakterini shakllantirish, mustahkam iroda va jamoaviy ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vositadir. Jamoaviy sport turlari, jumladan, futbol, basketbol, volleybol kabi mashg'ulotlar talabalarni bir maqsad sari harakat qilishga, o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yishga, strategik fikrlash va tezkor qaror qabul qilishga o'rgatadi. Liderlik esa aynan shu jihatlar asosida shakllanadi.

Bugungi kunda ta'lim muassasalari nafaqat intellektual rivojlanishni, balki talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishni ham o'z oldiga maqsad qilib qo'yimoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, jamoaviy sport mashg'ulotlarini o'quv jarayoniga integratsiya qilish orqali talabalar

nafaqat sog'lom turmush tarziga amal qilishadi, balki jamiyatda o'z o'rnini topa oladigan faol, tashabbuskor va lider sifatida shakllanadilar.

Metodologiya: Talabalarda liderlik ko'nikmalarini shakllantirish murakkab va bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan jarayondir. Ushbu tadqiqotda jamoaviy sport turlarining ushbu jarayondagi o'rnini aniqlash, ularning samaradorligini baholash va pedagogik yondashuvlarni tahlil qilish maqsad qilingan. Metodologik asos sifatida ilmiy-tahliliy, tajriba-sinov va kuzatuv usullari qo'llanildi.

Birinchidan, tadqiqot davomida jamoaviy sport turlarining liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati haqida mavjud ilmiy manbalar o'rganildi. Xorijiy va mahalliy tadqiqotlar tahlil qilinib, sport faoliyatining ijtimoiy-psixologik jihatlarini hamda ularning shaxsiy rivojlanishdagi roli aniqlab berildi. Ushbu bosqichda ta'lim jarayonida sport pedagogikasining dolzarb yondashuvlari ham tahlil qilindi.

Ikkinchidan, empirik tadqiqot doirasida universitet talabalarining jamoaviy sport mashg'ulotlariga jalb qilinishi va bu jarayon natijasida ularning liderlik ko'nikmalaridagi o'zgarishlar kuzatildi. Kuzatuv va intervyu usullari orqali talabalar o'rtasidagi muloqot, o'zaro ishonch, mas'uliyatni taqsimlash va tashabbuskorlik qobiliyatlari baholandi. Ayniqsa, jamoaviy sport o'yinlarida yetakchi bo'lish, jamoadagi rollarni boshqarish va muhim qarorlarni qabul qilish kabi jihatlar tahlil qilindi.

Uchinchidan, tajriba-sinov usuli orqali jamoaviy sport mashg'ulotlarini muntazam olib borish orqali talabalar liderlik ko'nikmalarining qanchalik o'zgarishini o'lchash maqsad qilingan. Sinov ishtirokchilari ikki guruhga bo'lingan holda tahlil qilindi: birinchi guruh jamoaviy sport mashg'ulotlariga muntazam jalb etilgan bo'lsa, ikkinchi guruh an'anaviy ta'lim tizimida faoliyat olib bordi. Ma'lumotlarni tahlil qilish uchun statistik va taqqoslash usullari qo'llanildi. Shuningdek, metodologik yondashuv doirasida talabalar va sport murabbiylarining fikrlari ham o'rganildi. So'rovnoma orqali ularning jamoaviy sport orqali liderlikni shakllantirishga bo'lgan munosabati va shaxsiy tajribalari tahlil qilindi.

Adabiyotlar sharhi. Talabalarda liderlik ko'nikmalarini shakllantirish va jamoaviy sport turlarining ushbu jarayondagi o'rnini tahlil qilish uchun turli manbalar, ilmiy maqolalar va tadqiqotlar o'rganildi. Mazkur adabiyotlar sport pedagogikasi, ta'lim jarayonida jismoniy tarbiya, psixologik yetakchilik nazariyalari hamda jamoaviy o'yinlarning ijtimoiy va psixologik jihatlarini qamrab oladi. Ko'plab ilmiy manbalarda jamoaviy sportning nafaqat jismoniy rivojlanish, balki ijtimoiy kompetensiyalar, jumladan, muloqot, hamkorlik va yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati ta'kidlangan. Masalan, *D. Hellison* o'zining «Teaching Personal and Social Responsibility Through Physical Activity (*Jismoniy faollik orqali shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatni o'rgatish*)»[4; 257] nomli asarida sport faoliyati orqali talabalarining mas'uliyat hissi va liderlik fazilatlarini shakllantirish mumkinligini ta'kidlaydi. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida to'g'ri metodik yondashuvlar qo'llansa, talabalar faqat sport mahoratini oshirish bilan cheklanmay, balki ijtimoiy jihatdan ham rivojlanadilar.

Yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlarda Kouzes va Posner tomonidan ilgari surilgan «The Leadership Challenge»[5; 198] konsepsiyasi katta e'tiborga loyiq. Ushbu modelga ko'ra, liderlik nafaqat tug'ma qobiliyat, balki doimiy amaliy mashg'ulotlar va real hayotiy tajribalar orqali shakllantiriladigan kompetensiya hisoblanadi. Jamoaviy sport turlarining bu jarayondagi o'rnini shundaki, ular talabalar uchun haqiqiy muhitni yaratib, jamoani boshqarish, tezkor qaror qabul qilish va stressga bardosh berish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, *Chelladurai* o'zining «*Leadership in Sports*»[3; 135] kitobida sportdagi liderlik va boshqaruv masalalariga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha, sport faqat musobaqa jarayoni emas, balki yetakchilik tajribalarini shakllantirishga imkon beruvchi muhim platforma sanaladi. Ayniqsa, jamoaviy sport turlari ishtirokchilarining jamoaviy strategiyalarni rejalashtirish va muvofiqlashtirish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Psixologik jihatdan qaralganda, jamoaviy sport turlari ishtirokchilarga shaxsiy intizom, stressga chidamlilik va ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirish imkonini beradi. Carron va

Eys[2; 842] o'z tadqiqotlarida sport jamoalarining psixologik dinamikasi va jamoa a'zolari o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tahlil qilib, guruh motivatsiyasi va jamoaviy birdamlik liderlikning shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynashini ta'kidlaydilar. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, sport jamoalarida yetakchilik tabiiy ravishda rivojlanadi va bu jarayon shaxsiy motivatsiya, o'z-o'zini baholash hamda jamoadagi rolni anglash bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy ta'limda sport mashg'ulotlarini integratsiyalash masalasi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan yoritilgan. Masalan, Bailey[1; 401] tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining akademik samaradorlik va ijtimoiy rivojlanish bilan bog'liqligi o'rganilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, muntazam sport bilan shug'ullanish talabalar o'rtasida hamkorlik, ishonch va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usini oshiradi.

Shuningdek, Martens o'zining «Successful Coaching»[6; 163] nomli kitobida sport murabbiylarining rolini ta'lim muassasalarida liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoni bilan bog'laydi. U sport murabbiylarining nafaqat jismoniy tayyorgarlikka, balki shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik strategiyalarni qo'llash zarurligini ta'kidlaydi. O'rganilgan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, jamoaviy sport turlarining liderlik ko'nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan isbotlangan. Bu jarayonda sport pedagogikasi, psixologik yondashuvlar va yetakchilik nazariyalari o'zaro bog'liq bo'lib, ularni ta'lim tizimiga to'g'ri integratsiya qilish talabalar shaxsiy va kasbiy rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Shu boisdan, jamoaviy sportni nafaqat jismoniy faollik, balki ta'lim tizimining muhim komponenti sifatida ko'rib chiqish lozim.

Natijalar va tahlil. Jamoaviy sport turlarining talabalar liderlik ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'rni bo'yicha o'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, sport bilan muntazam shug'ullangan talabalar ijtimoiy faollik, mas'uliyat, tashabbuskorlik va jamoaviy hamkorlik kabi fazilatlar bo'yicha yuqori natijalarga ega bo'ldilar. Tadqiqot doirasida ikki guruh – sport mashg'ulotlariga jalb etilgan va an'anaviy ta'lim tizimida bo'lgan talabalar taqqoslandi.

So'rovnoma va kuzatuv natijalari shuni ko'rsatdiki, sport bilan muntazam shug'ullangan talabalar orasida 78% yetakchilik vazifalarini o'z zimmasiga olishga tayyor ekanligini bildirgan. Bu esa jamoaviy sport o'yinlarining tashabbuskorlikni rivojlantirishdagi rolini tasdiqlaydi. Taqqoslash uchun, sport bilan shug'ullanmagan talabalar orasida bu ko'rsatkich 52% ni tashkil etdi.

Shuningdek, qaror qabul qilish tezligi bo'yicha ham sezilarli farq kuzatildi. Jamoaviy sport mashg'ulotlarida ishtirok etgan talabalar 68% holatda muammolarni tezkor hal qilish qobiliyatini namoyon etgan bo'lsa, sport bilan shug'ullanmagan talabalar orasida bu ko'rsatkich 49% ni tashkil etdi. Bu esa jamoaviy sportning strategik fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini anglatadi.

Bundan tashqari, tadqiqot davomida talabalar o'rtasida kommunikativ qobiliyatlar ham baholandi. Jamoaviy sport bilan shug'ullangan talabalar 82% holatda jamoa bilan samarali muloqot qila olishini bildirgan bo'lsa, sport mashg'ulotlariga jalb qilinmagan talabalar orasida bu ko'rsatkich 57% ni tashkil etdi. Bu esa sportning ijtimoiy muhitga moslashish va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Liderlik kompetensiyalarining rivojlanishi bo'yicha umumiy natijalar quyidagi jadvalda keltirilgan:

1-jadval. Jamoaviy sport turlarining liderlik ko'nikmalariga ta'siri (foizlarda).

Ko'nikmalar	Sport bilan shug'ullangan talabalar (%)	Sport bilan shug'ullanmagan talabalar (%)
Yetakchilik vazifalarini olishga tayyorlik	78%	52%
Tezkor qaror qabul qilis	68%	49%
Samarali kommunikatsiy	82%	57%
Jamoaviy hamkorlik	85%	60%
Mas'uliyat hissi	80%	55%

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, jamoaviy sport mashg'ulotlari talabalar orasida faqat jismoniy rivojlanishni emas, balki psixologik barqarorlik, ijtimoiy faollik va yetakchilik kabi muhim fazilatlarni ham shakllantiradi. Shu boisdan, jamoaviy sport mashg'ulotlarini ta'lim tizimiga kengroq integratsiya qilish talabalar shaxsiy va kasbiy rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega.

Xulosa. Zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarni faqat bilim bilan qurollantirish yetarli emas. Ularning kelajakdagi muvaffaqiyatini ta'minlash uchun shaxsiy va kasbiy kompetensiyalar, ayniqsa, liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, jamoaviy sport turlari talabalar orasida yetakchilik fazilatlarini shakllantirishda samarali vositalardan biri bo'lib xizmat qiladi. Sport nafaqat jismoniy rivojlanish, balki jamoaviy hamkorlik, strategik fikrlash, tezkor qaror qabul qilish va kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Jamoaviy sport mashg'ulotlariga muntazam qatnashgan talabalar jamoa ichida mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga tayyorligi, qaror qabul qilish tezligi va o'zaro muloqot samaradorligi bo'yicha sezilarli darajada yuqori natijalarga erishgan. Ular jamoaviy muhitda ishlash, murakkab vaziyatlarga moslashish va muammolarni tezkor hal qilishda yaxshiroq natijalar ko'rsatgan. Bu esa sportning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Ta'lim jarayonida jamoaviy sport turlarini keng joriy etish nafaqat talabalar sog'lig'ini mustahkamlash, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, universitet va ta'lim muassasalari sport mashg'ulotlarini majburiy darslar qatoriga kiritish, talabalarni jamoaviy sport turlariga jalb etish va shu orqali ularning ijtimoiy faolligini oshirish choralari ko'rishlari lozim. Kelajak liderlarini yetishtirish jarayonida sport nafaqat qo'shimcha faoliyat, balki ta'lim tizimining muhim elementi sifatida qaralishi kerak. Chunki aynan jamoaviy sport orqali talabalar o'zlarini sinash, yetakchilik fazilatlarini rivojlantirish va jamiyatda faol rol o'ynash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ularning nafaqat oliy ta'lim davrida, balki butun hayoti davomida muvaffaqiyat qozonishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Bailey, R. (2006). *Physical Education and Sport in Schools: A Review of Benefits and Outcomes*. Journal of School Health, 76(8), 397-401.
2. Carron, A. V., & Eys, M. A. (2012). *Group Dynamics in Sport* (4th ed.). Morgantown, WV: Fitness Information Technology.
3. Chelladurai, P. (2007). *Leadership in Sports*. In G. Tenenbaum & R. C. Eklund (Eds.), *Handbook of Sport Psychology* (3rd ed., pp. 113-135). New York, NY: Wiley.
4. Hellison, D. (2011). *Teaching Personal and Social Responsibility Through Physical Activity* (3rd ed.). Champaign, IL: Human Kinetics.
5. Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2007). *The Leadership Challenge: How to Make Extraordinary Things Happen in Organizations* (4th ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Madaminov Mirjalol Po'lat o'g'li,
Urganch davlat pedagogika instituti
Aniq va amaliy fanlar fakulteti "Jismoniy madaniyat" kafedrası o'qituvchisi

GAMIFIKATSIYA ASOSIDA JISMONIY TARBIYA VA SPORT MASHG'ULOTLARINING INDIVIDUALIZATSIYASI

Annotatsiya: Maqolada gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini individualizatsiya qilish masalalari yoritilgan. Zamonaviy ta'lim jarayonida gamifikatsiya nafaqat o'quv motivatsiyasini oshirish, balki shaxsiy xususiyatlarni inobatga olgan holda mashg'ulotlarni optimallashtirish imkonini beradi. Tadqiqotda individual yondashuv, raqamli texnologiyalar va o'yin elementlari asosida samarali mashg'ulot modellarini yaratish metodikasi tahlil qilingan. Shuningdek, gamifikatsiyaning jismoniy tayyorgarlikni oshirish va sportga bo'lgan qiziqishni kuchaytirishga ta'siri o'rganilgan. Natijalar jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuvlarning ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: gamifikatsiya, jismoniy tarbiya, sport mashg'ulotlari, individualizatsiya, o'yin elementlari, motivatsiya, innovatsion pedagogika, raqamli texnologiyalar, shaxsiy yondashuv, ta'lim texnologiyalari.

Abstract: The article explores the issues of individualizing physical education and sports training through gamification technologies. In modern education, gamification not only enhances learning motivation but also optimizes training by considering personal characteristics. The study analyzes methods for creating effective training models based on an individual approach, digital technologies, and game elements. Additionally, the impact of gamification on improving physical fitness and increasing interest in sports is examined. The results highlight the significance of innovative approaches in enhancing the effectiveness of physical education and sports training.

Key words: gamification, physical education, sports training, individualization, game elements, motivation, innovative pedagogy, digital technologies, personalized approach, educational technologies.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы индивидуализации физического воспитания и спортивных тренировок с использованием технологий геймификации. В современном образовательном процессе геймификация не только повышает мотивацию к обучению, но и позволяет оптимизировать тренировки с учетом личных особенностей. В исследовании анализируются методики создания эффективных моделей тренировок на основе индивидуального подхода, цифровых технологий и игровых элементов. Также изучается влияние геймификации на повышение физической подготовки и усиление интереса к спорту. Результаты подчеркивают важность инновационных подходов в повышении эффективности физического воспитания и спортивных тренировок.

Ключевые слова: геймификация, физическое воспитание, спортивные тренировки, индивидуализация, игровые элементы, мотивация, инновационная педагогика, цифровые технологии, персонализированный подход, образовательные технологии.

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayoni doimiy ravishda yangilanib, o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda rivojlanib bormoqda. Ayniqsa, jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etish masalasi pedagoglar va tadqiqotchilar uchun dolzarb yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda. Bugungi yosh avlodning e'tiborini jismoniy faollikka jalb etish, ularning sportga bo'lgan qiziqishini oshirish va shaxsiy yondashuv asosida mashg'ulotlarni tashkil qilish ta'lim jarayonining muhim vazifalaridan biridir. Bunday sharoitda gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish jismoniy tarbiya darslarining samaradorligini oshirishning innovatsion usuli sifatida tobora keng qo'llanilmoqda.

Gamifikatsiya – bu o'quv jarayoniga o'yin elementlarini kiritish orqali motivatsiyani oshirish va o'quvchilarni faol ishtirok etishga undash tamoyiliga asoslangan zamonaviy pedagogik

yondashuvdir. Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini gamifikatsiya asosida tashkil qilish o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash, ularning faolligini oshirish va individual yondashuvni amalga oshirish imkonini beradi. Chunki har bir o'quvchining jismoniy tayyorgarligi, qobiliyati va imkoniyatlari turlicha bo'lib, ularni bir xil metod asosida o'qitish samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Maqolaning asosiy maqsadi – jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining individualizatsiyasida gamifikatsiya texnologiyalarining o'rni va samaradorligini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Tadqiqot jarayonida quyidagi vazifalar belgilab olindi:

Gamifikatsiya texnologiyalarining nazariy asoslarini o'rganish va tahlil qilish.

Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarida gamifikatsiyani qo'llash usullarini aniqlash.

O'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos keladigan mashg'ulot modellarini ishlab chiqish.

Gamifikatsiya asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarning samaradorligini tajriba-sinov jarayonida baholash.

Shunday qilib, ushbu maqola zamonaviy ta'lim jarayonida gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini individualizatsiya qilishning metodik va amaliy jihatlarini yoritib beradi. Bu esa pedagoglarga dars jarayonlarini yanada interaktiv va samarali tashkil qilish imkoniyatini yaratadi.

Mashg'ulotlarining individualizatsiyasining nazariy asoslari: Har bir inson jismoniy faollik va sport bilan shug'ullanishda o'ziga xos qobiliyat va ehtiyojlarga ega. Kimdir yugurishda mohir bo'lsa, boshqasi kuch mashqlarida yaxshi natijalarga erishadi. Ba'zilar sport mashg'ulotlariga qiziqish bilan yondashsa, boshqalar buni majburiy mashg'ulot sifatida qabul qiladi. Ana shunday turli xil yondashuvlarni hisobga olgan holda, jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etish uchun individualizatsiya muhim tamoyillardan biri sifatida qaraladi. Chunki har bir insonning fiziologik, psixologik va motivatsion xususiyatlarini inobatga olmagan holda olib borilgan mashg'ulotlar natijadorlikka erishishda yetarli bo'lmaydi.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining individualizatsiyasi, avvalo, shaxsiy yondashuvga asoslanadi. Har bir o'quvchi yoki sportchi o'zining yoshi, jismoniy tayyorgarlik darajasi, qiziqishlari va sog'lig'iga qarab mashg'ulot dasturini o'ziga moslashtirishi kerak. Bu tamoyil pedagogik jarayonda anchadan buyon muhim hisoblangan bo'lsa-da, zamonaviy texnologiyalar va yangi yondashuvlar individualizatsiyani yanada mukammal darajaga olib chiqish imkonini bermoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va gamifikatsiya elementlari orqali har bir shaxsga mos mashg'ulot rejalarini ishlab chiqish mumkin bo'lib, bu jarayon yanada samarador bo'lishini ta'minlaydi.

Individualizatsiya nazariyasiga ko'ra, har bir shaxsning rivojlanish jarayoni turlicha kechadi. Shuning uchun jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida standart yondashuvdan voz kechib, har bir ishtirokchiga moslashtirilgan mashg'ulot uslublaridan foydalanish tavsiya etiladi. Pedagogika va sport fanida individualizatsiya tushunchasi ilgari tajribali murabbiylar tomonidan intuitiv tarzda qo'llanilgan bo'lsa, bugungi kunda u ilmiy asoslangan model sifatida qaralmoqda. Individualizatsiyaning nazariy asoslari o'z ichiga quyidagi elementlarni oladi:

Differensial yondashuv – har bir ishtirokchining jismoniy va psixologik xususiyatlarini inobatga olish.

Moslashtirilgan yuklama – mashg'ulotlarni insonning tayyorgarlik darajasiga qarab belgilash.

Motivatsion yondashuv – har bir kishining sportga bo'lgan qiziqishini oshirish uchun individual rag'batlantirish usullaridan foydalanish.

Gamifikatsiya elementi – mashg'ulotlarni qiziqarli va o'ziga jalb etuvchi shaklda tashkil etish.

Shunday qilib, jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining individualizatsiyasi nafaqat samaradorlikni oshirish, balki sport bilan shug'ullanishni yanada yoqimli va motivatsion jarayonga aylantirishga yordam beradi. Har bir inson o'z imkoniyatlaridan kelib chiqib mashg'ulot

olib borishi natijasida nafaqat jismoniy jihatdan rivojlanadi, balki sportga bo'lgan ijobiy munosabatini ham shakllantiradi.

Adabiyotlar tahlili:

Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining individualizatsiyasi bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy pedagogik va sport metodikalarida individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, gamifikatsiya texnologiyalarining sport mashg'ulotlarida qo'llanilishi bo'yicha so'nggi yillarda ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu bo'limda mavzu doirasida turli ilmiy adabiyotlar, maqolalar va manbalar tahlil qilinib, jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining individualizatsiyasi hamda gamifikatsiya usullarining o'zni chuqur o'rganiladi.

Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining individualizatsiyasini o'rganishda ko'plab olimlar o'z hissasini qo'shgan. Masalan, L.A. Regush[5; 211], V.K. Balsevich[1; 87], N. A. Nikitina[4; 25] singari olimlar jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining individualizatsiyasiga oid tadqiqotlar olib borib, shaxsiy yondashuv asosida tayyorlangan mashg'ulot rejalarining samaradorligini ilmiy isbotlashgan. Ularning ishlarida jismoniy yuklamalarni differensial taqsimlash, moslashtirilgan mashg'ulot metodikalaridan foydalanish va individual qobiliyatlarni inobatga olish kabi tamoyillar ilgari surilgan.

So'nggi yillarda gamifikatsiya texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanish dolzarb masalaga aylandi. Deterding S., Dixon D. va Khaled R.[2; 169] kabi tadqiqotchilar gamifikatsiyaning asosiy elementlarini o'rganib, uni turli ta'lim va sport mashg'ulotlarida samarali qo'llash mumkinligini isbotlashgan. Shuningdek, Kapp K. M. «Ta'lim va ta'limning gamifikatsiya»[3; 178] asarida o'yin elementlarining ta'lim jarayonidagi ahamiyati va uning samaradorlikka ta'sirini batafsil yoritgan. U o'z tadqiqotida gamifikatsiya motivatsiyani oshirish, qiziqishni kuchaytirish va shaxsiy rivojlanish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi.

Werbach K. va Hunter D. o'zlarining «G'alaba uchun: Qanday qilib o'yinni o'ylash biznesingizni inqilob qilishi mumkin»[6; 238] kitobida gamifikatsiya elementlarini sport va biznes sohasida qo'llash bo'yicha ilg'or yondashuvlarni taklif qilishgan. Ushbu yondashuvlar sport mashg'ulotlarini individualizatsiya qilishda ham samarali qo'llanilishi mumkin.

Ko'pgina olimlar tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sport mashg'ulotlariga gamifikatsiyani integratsiya qilish nafaqat motivatsiyani oshiradi, balki natijadorlikni sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu boisdan, raqamli texnologiyalar va interaktiv yondashuvlar orqali har bir o'quvchi yoki sportchi uchun individual mashg'ulot dasturlarini ishlab chiqish istiqbolli yo'nalish sifatida ko'rilmogda. Ilmiy adabiyot va manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining individualizatsiyasi sport pedagogikasining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish esa bu jarayonni yanada samarali va innovatsion qilish imkonini beradi. Shu boisdan, ilmiy manbalarga tayanib olib borilgan tadqiqotlar kelgusida sport mashg'ulotlarini shaxsiylashtirish va ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash yo'nalishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Natija. Zamonaviy jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari individualizatsiyasiga asoslangan holda o'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, gamifikatsiya texnologiyalarini qo'llash mashg'ulot ishtirokchilarining faolligini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot davomida har xil metodlar sinovdan o'tkazilib, gamifikatsiya asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar an'anaviy yondashuvlarga nisbatan yuqori natijalarni bergani aniqlandi. Tajribada 200 nafar ishtirokchi qatnashdi, ular ikki guruhga ajratildi:

An'anaviy metodlar asosida shug'ullangan nazorat guruhi (100 kishi)

Gamifikatsiya asosida mashg'ulotlar olib borgan tajriba guruhi (100 kishi)

Tajribalar 6 oy davomida olib borildi va har bir ishtirokchining jismoniy faolligi, motivatsiyasi va natijalaridagi o'zgarishlar kuzatildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, gamifikatsiya metodlari asosida mashg'ulot o'tkazilgan ishtirokchilarning natijalari nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori bo'ldi. Xususan, motivatsiya darajasi va jismoniy ko'rsatkichlarning o'sishida sezilarli farq kuzatildi. Quyidagi jadvalda tajriba natijalari keltirilgan:

Gamifikatsiya va an'anaviy metodlarning samaradorligi bo'yicha statistik ma'lumotlar. 1-jadval.

Ko'rsatkichlar	Nazorat guruhi (an'anaviy)	Tajriba guruhi (gamifikatsiya)	O'sish farqi (%)
Mashg'ulotga qatnashish faolligi (%)	67	91	+24
Motivatsiya darajasi (1-10 ball)	5.8	8.4	+45
Jismoniy tayyorgarlik indeksi	72	89	+17
Yugurish (1 km) vaqti (sek.)	312	278	-34
Kuch mashqlarini bajarish (marta)	21	34	+62
Mashg'ulotlardan qoniqish (%)	58	85	+27

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, gamifikatsiya asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar natijasida ishtirokchilarning mashg'ulotga bo'lgan qiziqishi 24% ga oshgan. Bundan tashqari, o'quvchilarning motivatsiyasi ham 45% ga ortgan, bu esa ularning jismoniy faolligini saqlab qolish va doimiy ravishda rivojlanishiga yordam bergan. Shuningdek, sport natijalari ham sezilarli darajada yaxshilangan. Gamifikatsiya metodlari yordamida shug'ullangan ishtirokchilarning yugurish natijalari o'rtacha 34 soniyaga yaxshilangan, kuch mashqlarini bajarish qobiliyati esa 62% ga oshgan. Bu shuni ko'rsatadiki, o'yin elementlari jismoniy faollik jarayonida o'quvchilarning natijalarini ancha yaxshilashga yordam beradi.

Yana bir muhim jihat – mashg'ulotlardan qoniqish darajasi. Gamifikatsiya asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda ishtirok etgan o'quvchilarning 85% i jarayondan zavq olganini bildirgan, bu esa an'anaviy metodlar asosida shug'ullangan guruhga nisbatan 27% yuqori natija hisoblanadi.

Xulosa. Zamonaviy ta'lim jarayonida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining samaradorligini oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda innovatsion texnologiyalar, ayniqsa, gamifikatsiya elementlaridan foydalanish orqali mashg'ulot jarayonlarini yanada qiziqarli va samarali qilish imkoniyati paydo bo'lgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini individualizatsiya qilish, ya'ni har bir o'quvchining shaxsiy ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olgan holda tashkil etish nafaqat natijalarni yaxshilaydi, balki ularning sportga bo'lgan munosabatini ham ijobiy tomonga o'zgartiradi.

Gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanilgan tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning sport mashg'ulotlariga bo'lgan motivatsiyasi sezilarli darajada oshadi. O'yin elementlarining joriy etilishi ularning darsga qiziqishini kuchaytirib, mashg'ulotlarga muntazam qatnashishlariga turtki beradi. Bundan tashqari, gamifikatsiya orqali jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirish ancha samarali bo'lib, natijalar sport ko'rsatkichlarida ham aks etadi. Mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarning yugurish tezligi yaxshilangani, kuch mashqlarini bajarish ko'rsatkichlari oshgani ham buni tasdiqlaydi.

Tadqiqot jarayonida shuningdek, raqamli texnologiyalar va moslashtirilgan mashg'ulot dasturlaridan foydalanish individualizatsiyaning samaradorligini yanada oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Har bir o'quvchining o'ziga xos jismoniy imkoniyatlari hisobga olingan holda tuzilgan mashg'ulot rejasi ularning shaxsiy rivojlanishini rag'batlantirishga yordam beradi. Bunday yondashuv natijasida ishtirokchilarning sportga bo'lgan ishtiyoqi ortib, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini majburiy dars emas, balki qiziqarli jarayon sifatida qabul qilishlariga erishildi. Ushbu tadqiqotning muhim xulosalaridan biri shundan iboratki, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini individualizatsiya qilish va gamifikatsiyadan foydalanish o'quvchilarning nafaqat jismoniy

rivojlanishiga, balki ularning psixologik va motivatsion jihatdan o'sishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan, kelajakda ta'lim tizimida sport mashg'ulotlariga innovatsion texnologiyalarni kengroq joriy etish, har bir o'quvchi uchun mos keladigan yondashuvlarni ishlab chiqish va jismoniy tarbiyani yanada interaktiv shaklda tashkil etish muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Deterding S., Dixon D., Khaled R. & Nacke L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining «gamification». ACM International Conference on the Foundations of Digital Games.
2. Kapp K. M. (2012). The Gamification of Learning and Instruction: Game-based Methods and Strategies for Training and Education. San Francisco: Pfeiffer.
3. Werbach K., Hunter D. (2012). For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business. Philadelphia: Wharton Digital Press.
4. Khudoynazarov, E. (2023). Boshlang'ich ta'limda mantiqiy fikrlashini rivojlantirishning ahamiyati. Молодые ученые, 1(13), 32-37.
5. Khudoynazarov, D. (2022). Issues of introducing digital technologies into the activities of courts. The American Journal of Political Science Law and Criminology, 4(01), 1-6.

Otajanov Islom Amatovich,
Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

JADIDLAR TAJRIBASIDAN KELIB CHIQIB BOSHLANG'ICH TA'LIMDA PEDAGOGIK INNOVATSIYALARNI JORIY ETISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada jadidchilik harakati pedagogik qarashlaridan kelib chiqib, boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvlarni joriy etish masalalari tahlil qilinadi. Jadid maktablarining ilg'or tajribasi, ularning ta'lim jarayonida qo'llagan pedagogik usullari zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimida qo'llash imkoniyatlari bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Shu bilan birga, interaktiv va innovatsion texnologiyalar asosida o'quvchilarning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga doir takliflar beriladi. Jadid pedagogikasining zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiyasi, milliy va umumbashariy qadriyatlarni uyg'unlashtirish orqali boshlang'ich ta'lim sifati va samaradorligini oshirish yo'nalishlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, jadid maktablari, pedagogik innovatsiyalar, boshlang'ich ta'lim, interaktiv o'qitish, innovatsion texnologiyalar, zamonaviy ta'lim, ta'lim metodikasi.

Abstract: This article analyzes the introduction of innovative approaches in primary education based on the pedagogical views of the Jadid movement. The advanced experience of Jadid schools and their applied pedagogical methods are compared with the possibilities of their implementation in the modern primary education system. Furthermore, suggestions are provided for developing students' intellectual and creative abilities through interactive and innovative technologies. The integration of Jadid pedagogy into the modern educational process, as well as ways to enhance the quality and effectiveness of primary education by harmonizing national and universal values, are discussed.

Key words: Jadidism, Jadid schools, pedagogical innovations, primary education, interactive teaching, innovative technologies, modern education, teaching methodology.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы внедрения инновационных подходов в начальное образование, исходя из педагогических взглядов джадидского движения. Рассматривается передовой опыт джадидских школ и их педагогические методы в сравнительном анализе с возможностями их применения в современной системе начального образования. Кроме того, предлагаются решения для развития интеллектуальных и творческих способностей учащихся на основе интерактивных и инновационных технологий. Освещается интеграция джадидской педагогики в современный образовательный процесс, а также пути повышения качества и эффективности начального образования через гармонизацию национальных и универсальных ценностей.

Ключевые слова: Джадидизм, джадидские школы, педагогические инновации, начальное образование, интерактивное обучение, инновационные технологии, современное образование, методика преподавания.

Kirish. Ta'lim – jamiyat taraqqiyotining eng muhim poydevoridir. Har qanday millatning kelajagi uning yoshlarga berayotgan ta'lim sifati va mazmuni bilan belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimi globallashuv jarayonlaridan ortda qolmasligi, milliy qadriyatlar va zamonaviy innovatsiyalar uyg'unlashgan holda rivojlanishi lozim. Bu borada jadid ma'rifatparvarlarining ilg'or pedagogik tajribasi biz uchun muhim saboq bo'lib xizmat qiladi.

Jadidchilik harakati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida ta'limni isloh qilishga qaratilgan eng yirik harakatlardan biri bo'ldi. Ularning maqsadi xalqni savodli qilish, dunyo taraqqiyotiga mos zamonaviy bilimlarni yosh avlodga yetkazish edi. Jadid maktablari an'anaviy maktablardan tubdan farq qilar, ta'lim jarayonida interaktiv va innovatsion usullarni qo'llashga harakat qilardi. Ular ta'limni faqatgina yod olish va takrorlash emas, balki tahliliy fikrlash, mustaqil o'rganish va amaliy qo'llash jarayoni sifatida talqin qilgan.

Metodologiya. Har qanday ilmiy tadqiqot muayyan metodlarga tayanadi. Ushbu maqolada jadidlar tajribasidan kelib chiqib boshlang'ich ta'limda pedagogik innovatsiyalarni joriy etish masalasi tahlil qilinayotganligi bois, tadqiqot uslublari ham tarixiy, taqqoslash, tahlil va amaliy yondashuvlar uyg'unligida olib boriladi.

Avvalo, tarixiy yondashuv asosida jadidchilik harakatining pedagogik mohiyati, uning asosiy tamoyillari va usullari o'rganiladi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadid maktablarining qanday ishlagani, ularning ta'lim dasturlari va metodlari hozirgi zamon pedagogik qarashlari bilan qanchalik uyg'un kelishini anglash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, tarixiy manbalar, jadidlarning asarlari va ular tomonidan yozilgan darsliklar o'rganilib, bugungi ta'lim tizimi bilan qiyosiy tahlil qilinadi.

Ikkinchidan, taqqoslash metodidan foydalangan holda an'anaviy va innovatsion pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Jadid maktablari va hozirgi zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimi o'rtasidagi farqlar, ularning umumiy jihatlari va innovatsiyalar orqali erishilgan natijalar o'rganiladi. Bu jarayonda, ayniqsa, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, o'quv jarayonining interfaol va amaliy yo'nalishda tashkil etilishi kabi omillar e'tiborga olinadi.

Shuningdek, tahlil metodidan foydalangan holda, jadidchilik pedagogikasining bugungi kun uchun qaysi jihatlari dolzarb ekanligi aniqlanadi. Masalan, jadidlarning o'quvchilarga tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga bo'lgan e'tibori hozirgi zamonaviy ta'lim jarayonida ham katta ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvni amaliy jihatdan qo'llash uchun zamonaviy interaktiv dars metodlari, multimediya texnologiyalaridan foydalanish, o'yin elementlarini qo'shish kabi vositalar tavsiya qilinadi. Metodologik asos sifatida eksperimental va amaliy yondashuvlar ham muhim rol o'ynaydi. Jadidlarning ta'lim jarayonida axborot va amaliy mashg'ulotlarga urg'u berish an'anasi zamonaviy innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual va ijodiy qobiliyatlari yanada rivojlanadi. Shu sababli, ushbu tadqiqotda ilg'or pedagogik texnologiyalar tahlili ham olib borilib, ulardan qanday samarali foydalanish mumkinligi yuzasidan ilmiy xulosalar beriladi. Natijada, mazkur metodologik yondashuvlar asosida tadqiqotning asosiy maqsadi – jadid pedagogikasining ilg'or tajribasini zamonaviy boshlang'ich ta'limga joriy etish bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili. Har qanday ilmiy tadqiqot mustahkam nazariy asosga ega bo'lishi kerak. Ushbu maqolada jadidchilik harakatining pedagogik innovatsiyalarini boshlang'ich ta'lim tizimiga integratsiya qilish masalasi yoritilganligi sababli, asosiy manbalar sifatida XIX–XX asrlarga oid tarixiy hujjatlar, jadid mutafakkirlarining asarlari, zamonaviy ta'lim va pedagogika sohasidagi ilmiy maqolalar hamda ta'lim islohotlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar tahlil qilindi.

Jadidchilik harakati namoyandalari – Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Is'hoqxon Ibrat, Munavvarqori Abdurashidxonov va boshqa jadid ma'rifatparvarlarining pedagogik qarashlari boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlarni joriy etish borasida muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Xususan, Mahmudxo'ja Behbudiyning «Rohbari najot»[2; 194], Abdulla Avloniyning «Turkiy Guliston yoxud axloq»[1; 214], Munavvarqori Abdurashidxonovning «Usuli jadid maktablari uchun dastur»[4; 98] kabi asarlari jadidlar ta'limni yangilashga qaratgan islohotlarining amaliy dalillaridir. Ushbu asarlar orqali o'quvchilarga zamonaviy ilm-fan asoslarini o'rgatish, mustaqil fikrlash va amaliy mashg'ulotlarga asoslangan o'qitish metodlari tavsiflangan.

Bugungi kunda ta'lim tizimining rivojlanishida innovatsion texnologiyalar muhim rol o'ynaydi. Shu bois, ilmiy maqolalar va tadqiqotlar orqali jadidchilik harakati hamda zamonaviy ta'lim usullari o'rtasidagi bog'liqlik o'rganildi. Masalan, O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan yozilgan maqolalarda jadidlarning ta'lim sohasidagi islohotlari, ularning uslubiyati va didaktik qarashlari zamonaviy boshlang'ich ta'limda interaktiv o'qitish usullari bilan qanchalik uyg'un kelishi tahlil qilingan. Xususan, M. Jo'raqulov, Sh. Xolmirzayev va M. Xudoyberganov[6; 56]

kabi olimlarning maqolalarida jadid maktablari va zamonaviy ta'lim dasturlari qiyosiy tahlil qilingan.

Shuningdek, xalqaro ilmiy maqolalarda boshlang'ich ta'limni modernizatsiya qilish bo'yicha tadqiqotlar ham o'rganildi. Bir qator xorij tadqiqotchi pedagoglarining innovatsion o'qitish tamoyillari jadidlarning ilg'or ta'lim g'oyalari bilan taqqoslandi[7; 89]. Natijada, jadid pedagogikasi va zamonaviy ta'lim o'rtasidagi o'xshashliklar – interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari, bolalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va amaliy mashg'ulotlarga asoslangan ta'lim tizimi bilan uyg'unligi aniqlandi. Jadid pedagogikasining zamonaviy ta'limga ta'siri

Jadid maktablari an'anaviy madrasalardan farqli ravishda yangicha usullarni joriy qilgan bo'lsa, bugungi kunda bu metodlar innovatsion texnologiyalar yordamida takomillashtirilmoqda. Shu bois, maqolada milliy va xalqaro tadqiqotlar tahlil qilinib, quyidagi xulosalar chiqarildi:

- jadidlar ilgari surgan ta'lim yondashuvlari bugungi interaktiv va ijodiy metodlar bilan chambarchas bog'liq;

- zamonaviy boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar orqali jadidlarning ilg'or pedagogik tamoyillarini qo'llash mumkin;

- o'quvchilarni tanqidiy va mustaqil fikrlashga o'rgatish – jadidlarning asosiy maqsadlaridan biri bo'lib, bugungi zamonaviy ta'lim tamoyillari ham aynan shu maqsadga xizmat qiladi.

Ushbu tahlillar asosida maqolada jadidchilik tajribasidan kelib chiqib boshlang'ich ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish bo'yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Natija va tahlil. Jadidchilik harakatining ta'limga qo'shgan hissasi va bugungi zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimidagi innovatsion pedagogik yondashuvlar bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ilg'or interaktiv metodlarni qo'llash natijasida o'quvchilar bilim darajasining sezilarli darajada oshishi kuzatilgan.

O'tkazilgan statistik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinflarda interaktiv va innovatsion usullardan foydalangan holda o'qitish an'anaviy metodlarga qaraganda samaraliroq natijalar beradi. 2024-yilda O'zbekistonning turli hududlarida 500 nafar boshlang'ich sinf o'quvchisi o'rtasida interfaol va an'anaviy o'qitish samaradorligini o'rganish bo'yicha eksperimental tadqiqot o'tkazildi. Ushbu tadqiqot natijalari quyidagi asosiy ko'rsatkichlarni berdi:

1-jadval. Boshlang'ich sinf o'quvchisi o'rtasida interfaol va an'anaviy o'qitish samaradorligi.

O'quv metodikasi	O'quvchilar bilim o'zlashtirish darajasi (%)	Ijodiy va mustaqil fikrlash darajasi (%)	Faollik va ishtirok darajasi (%)
An'anaviy metodlar (ma'ruza, darslik asosida o'qitish)	62%	48%	55%
Jadid usullari asosida interaktiv o'qitish	85%	76%	82%
Zamonaviy innovatsion texnologiyalar yordamida o'qitish	91%	88%	90%

Natijalarga ko'ra, jadidchilik pedagogikasi asosida interfaol yondashuvlar qo'llanilgan guruhlarda bilim o'zlashtirish darajasi an'anaviy usullarga qaraganda 23% yuqori bo'ldi. Ijodiy fikrlash qobiliyati esa 76% dan 88% gacha oshdi, bu esa o'quvchilarning mustaqil tafakkur qilish qobiliyatini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning samaradorligini isbotlaydi.

Bundan tashqari, o'quvchilarning dars jarayonida faolligi ham interaktiv yondashuvlar yordamida 82-90% gacha oshganligi kuzatildi. Bu esa jadidlar ilgari surgan faol o'quv jarayoni modelining samaradorligini tasdiqlaydi. Umuman olganda, jadid pedagogikasining innovatsion elementlarini zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali boshlang'ich ta'limda ta'lim

sifati, o'quvchilarning bilim o'zlashtirish darajasi va faolligini oshirish imkoniyati aniqlandi. Bu esa kelgusida O'zbekiston ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar va milliy pedagogik merosni uyg'unlashtirish bo'yicha strategik qarorlar qabul qilish zaruratini ko'rsatadi.

Xulosa. Jadidchilik harakati nafaqat ta'limni isloh qilishga qaratilgan jadid maktablari orqali, balki butun jamiyat tafakkurini yangilashga yo'naltirilgan ma'rifiy harakat sifatida ham tarix sahnasida o'z o'rniga ega. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, jadidlar ilgari surgan pedagogik tamoyillar va innovatsion ta'lim metodlari bugungi boshlang'ich ta'lim tizimi uchun ham dolzarbligini saqlab qolmoqda. Boshlang'ich ta'limda jadid usullarini qo'llash bo'yicha tavsiyalar:

- o'quv jarayonida interfaol metodlar, muammoli o'qitish va amaliy mashg'ulotlarni ko'proq joriy etish;

- innovatsion texnologiyalar, raqamli ta'lim vositalari va multimedia materiallarini dars jarayoniga kengroq tatbiq etish;

- o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishda jadid pedagogikasi tamoyillariga asoslangan trening va seminarlar tashkil etish;

- jadid maktablari tajribasini zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiya qilish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, jadidchilik pedagogikasi asosida shakllangan ilg'or metodlarni bugungi innovatsion ta'lim jarayonida qo'llash orqali boshlang'ich ta'limning sifatini oshirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va ijodiy qobiliyatini rivojlantirish mumkin. Natijada, milliy ta'lim tizimi zamonaviy global ta'lim tendensiyalari bilan uyg'unlashgan holda, milliy qadriyatlar va ilg'or pedagogik yondashuvlarga asoslangan yangi modelga ega bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Avloniy, A. (1914). Turkiy Guliston yoxud axloq. Toshkent: Sharq matbaasi.
2. Behbudiy, M. (1913). Rohbari najot. Toshkent: Turkiston jadid nashriyoti.
3. Is'hoqxon Ibrat. (1916). Muntaxab at-tavorix. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
4. Munavvarqori Abdurashidxonov. (1910). Usuli jadid maktablari uchun dastur. Toshkent: Istiqol nashriyoti.
5. Qodiriy, A. (1923). O'tkan kunlar. Toshkent: Cho'lpon nashriyoti.
6. M. Jo'raqulov, Sh. Xolmirzayev, M. Xudoyberganov. (2021). Jadid maktablarining zamonaviy ta'lim tizimiga ta'siri. O'zbekiston pedagogika ilmiy jurnali, №3, 45–56-b.
7. Sh. Olimov. (2020). Jadidlar va milliy ta'lim tizimi: Ilg'or pedagogik yondashuvlar. Andijon davlat universiteti ilmiy nashri, №2, 78–89-b.
8. UNESCO. (2022). Educational Innovations and Interactive Learning Approaches in Primary Education. Paris: UNESCO Publishing.

Allamov Shavkat Sharipovich,

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIM TIZIMIDA TANQIDIY FIKRLASHNI BAHOLASH VA RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada integratsiyalashgan ta'lim tizimida tanqidiy fikrlashni baholash va rivojlantirish strategiyalari tahlil qilinadi. Tanqidiy fikrlash bugungi kunda ta'lim jarayonining asosiy kompetensiyalaridan biri sifatida e'tirof etilib, uni shakllantirish va rivojlantirish metodlari, baholash mezonlari va samaradorlik indikatorlari muhokama etiladi. Shuningdek, maqolada turli ta'lim bosqichlarida integratsiyalashgan yondashuv orqali tanqidiy fikrlashni shakllantirish usullari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlarning ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari asosida tanqidiy fikrlashni baholashga oid ilg'or tajribalar, baholashning obyektiv va subyektiv mezonlari hamda rivojlantirish yo'nalishlari bo'yicha takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: Integratsiyalashgan ta'lim, tanqidiy fikrlash, baholash mezonlari, strategiya, innovatsion metodlar, kompetensiyaviy yondashuv, interaktiv o'qitish, kognitiv jarayonlar.

Abstract: This article analyzes the strategies for assessing and developing critical thinking in an integrated education system. Critical thinking is recognized as one of the key competencies of the modern educational process, and the methods for its formation and development, assessment criteria, and effectiveness indicators are discussed. Additionally, the article explores ways to develop critical thinking through an integrated approach at various educational levels, highlighting the importance of modern pedagogical technologies and innovative methods. Based on the research findings, advanced practices for assessing critical thinking, objective and subjective assessment criteria, and development directions are proposed.

Keywords: Integrated education, critical thinking, assessment criteria, strategy, innovative methods, competency-based approach, interactive learning, cognitive processes.

Аннотация: В данной статье анализируются стратегии оценки и развития критического мышления в интегрированной системе образования. Критическое мышление сегодня признается одной из ключевых компетенций образовательного процесса, обсуждаются методы его формирования и развития, критерии оценки и показатели эффективности. Также в статье рассматриваются способы формирования критического мышления через интегрированный подход на различных этапах обучения, подчеркивается значение современных педагогических технологий и инновационных методов. На основе результатов исследования предлагаются передовые практики оценки критического мышления, объективные и субъективные критерии оценки, а также направления его развития.

Ключевые слова: Интегрированное образование, критическое мышление, критерии оценки, стратегия, инновационные методы, компетентностный подход, интерактивное обучение, когнитивные процессы.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim tizimi nafaqat bilim beruvchi, balki mustaqil fikrlay oladigan, mantiqiy tahlil va kreativ yondashuvni rivojlantiruvchi tizim sifatida shakllanmoqda. Ayniqsa, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy ta'limning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Chunki informatsiya oqimi ortib borayotgan hozirgi zamonda bilimni shunchaki qabul qilish emas, balki uni chuqur tahlil qilish, tanqidiy yondashish va samarali qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Integratsiyalashgan ta'lim tizimi esa turli fanlar va bilim sohalarini uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarga kompleks yondashuvni taqdim etadi. Bu jarayonda tanqidiy fikrlashni baholash va rivojlantirish, nafaqat o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, balki o'quvchilarning intellektual salohiyatini mustahkamlash uchun ham muhimdir. Tanqidiy fikrlashni o'stirish faqatgina baholash jarayoni bilan cheklanmay, balki motivatsiya, kognitiv jarayonlar va o'z-o'zini rivojlantirish kabi omillar bilan ham bog'liqdir.

Shunday ekan, ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni baholash va rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqish muhim ilmiy-pedagogik vazifalardan biridir. Ushbu maqolada aynan shu masala atroflicha yoritilib, tanqidiy fikrlashning ta'lim jarayonidagi o'rni, baholash mezonlari va rivojlantirish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Muhokama. Integratsiyalashgan ta'lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va baholash muhim masalalardan biri hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash talabaning mustaqil mantiqiy mulohaza yuritish, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish va muammolarni hal qilish qobiliyatini shakllantiradi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda tanqidiy fikrlash ta'lim tizimining asosiy poydevorlaridan biri sifatida qaraladi. Xususan, PISA (Programme for International Student Assessment) tadqiqotlari natijalariga ko'ra, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish kompetensiyalari yuqori bo'lgan mamlakatlar o'quvchilari yuqori natijalarga erishadi (OECD, 2021)[10].

Tanqidiy fikrlashni baholashning ilmiy asoslari. Tanqidiy fikrlashni baholash uchun turli metodlar mavjud. Facione tomonidan ishlab chiqilgan "California Critical Thinking Skills Test" (CCTST)[5; 89] bugungi kunda eng ishonchli baholash vositalaridan biri hisoblanadi. Ushbu test tanqidiy tahlil, dalillarni baholash, mantiqiy xulosa chiqarish va qaror qabul qilish kabi ko'nikmalarni o'lchaydi. Shu bilan birga, Ennis[4; 194] tanqidiy fikrlashni baholashda o'quvchilarning dalillarga asoslangan fikr yuritishi va savollarga javob berish malakalarini tekshirish muhimligini ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, Bloom taksonomiyasi[3; 78] asosida tuzilgan baholash tizimi ham tanqidiy fikrlash darajasini aniqlashda qo'llaniladi. Unga ko'ra, o'quvchilar bilish (knowledge), tushunish (comprehension), qo'llash (application), tahlil qilish (analysis), sintez (synthesis) va baholash (evaluation) bosqichlarida tekshiriladi. Marzano[8; 91] esa ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni baholash uchun kompetensiyaviy yondashuv asosida proyektiv topshiriqlar, muammoli vaziyatlar va tadqiqot metodlarini qo'llashni tavsiya etadi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish strategiyalari: Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi metod va strategiyalar samarali hisoblanadi:

Muammoli o'qitish (Problem-Based Learning – PBL): Barrows[1; 486] tomonidan ishlab chiqilgan muammoli o'qitish usuli o'quvchilarni muammolarni mustaqil hal qilishga undaydi. Ushbu yondashuv orqali talabalar real hayotiy vaziyatlar asosida fikrlashga o'rgatiladi.

Debat va argumentatsiya texnologiyasi: Kuhn[7; 185] ta'kidlaganidek, bahs va munozaralar orqali o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyati keskin rivojlanadi. Xususan, «Oxford Debating» modeli ta'lim jarayonida keng qo'llanilib, talabalarning dalillarga asoslangan fikr bildirish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Metakognitiv strategiyalar: Flavell[6; 911] tomonidan ilgari surilgan metakognitiv yondashuv talabalarga o'z fikrlarini baholash va mulohaza yuritish imkoniyatini yaratadi. Metakognitiv fikrlashni rivojlantirish orqali talabalar o'z bilimlarini mustaqil tahlil qilish va tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Integratsiyalashgan ta'lim tizimi turli fanlar va sohalarni bir-biriga bog'lash orqali o'quvchilarda keng qamrovli fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi.

Jahon tajribasiga e'tibor qaratsak, Finlandiya, Kanada va Singapur ta'lim tizimlari integratsiyalashgan yondashuv orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga katta urg'u beradi. Xususan, Finlandiya maktablarida fanlararo ta'lim orqali o'quvchilar muammolarni turli fanlar nuqtayi nazaridan tahlil qilishga o'rgatiladi (Sahlberg, 2011)[11; 507].

Yuqorida keltirilgan ilmiy dalillarga asosanib aytish mumkinki, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va baholash ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lishi kerak. Integratsiyalashgan ta'lim tizimi orqali turli yondashuvlar va fanlararo bog'liqlikni hisobga olib, o'quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyatini oshirish mumkin. Shu sababli, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va muammoli o'qitish tizimlarini keng joriy qilish zarur.

Tanqidiy fikrlash insonning muvaffaqiyat qozonishi va hayotiy qarorlarini to'g'ri qabul qilishi uchun eng muhim kompetensiyalaridan biri hisoblanadi. Shu boisdan, ta'lim tizimida ushbu

kompetensiyani rivojlantirish strategiyalarini takomillashtirish va samarali baholash metodlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-pedagogik vazifalar qatoriga kiradi.

Ta'lim jarayoni shunchaki bilimlarni yetkazishdan iborat emas, balki shaxsning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, mustaqil xulosa chiqarish va o'zining qarashlarini asoslash imkoniyatini yaratish jarayonidir. Tanqidiy fikrlash esa aynan shu jarayonda asosiy vositalardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Integratsiyalashgan ta'lim tizimi turli fanlar va yondashuvlarni uyg'unlashtirgan holda o'quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday tizimning samaradorligini ta'minlash uchun ta'lim muhitining o'zi ham innovatsion, moslashuvchan va ochiq bo'lishi kerak.

Maktab va oliy ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlashni shakllantirish uchun o'qituvchilarning o'quvchilarga taqdim etayotgan materiallari ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, an'anaviy ta'limda o'quvchilar ma'lumotni tayyor holatda qabul qilishga odatlanib qolishadi, natijada ular muhokama yuritish, tahlil qilish va dalillar asosida xulosa chiqarish jarayonidan chetda qolishadi. Shu sababdan, o'quv materiallarini tayyorlashda tanqidiy fikrlashni rag'batlantiruvchi elementlarni kiritish zarur.

Masalan, tarix fanidan dars o'tishda o'quvchilarga faqatgina faktlar berish emas, balki tarixiy voqealarning sabablari va oqibatlari bo'yicha ochiq savollar qo'yish orqali ularning tahliliy yondashuvini rivojlantirish mumkin. Yoki tabiiy fanlar sohasida muammoli savollar, eksperimentlar va kuzatuvlar yordamida tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan ta'lim berish samarali bo'ladi. Xususan, STEM yondashuvi (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) integratsiyalashgan ta'lim muhitida o'quvchilarga turli muammolarni hal qilish orqali nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkoniyatini beradi.

Shuningdek, o'quv materiallarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ham muhim rol o'ynaydi. Raqamli ta'lim resurslari va onlayn platformalar orqali interaktiv darslar, vizual materiallar va virtual laboratoriyalar yordamida o'quvchilarni faollikka undash mumkin. Bunday ta'lim jarayonida o'quvchilar ma'lumotlarni tahlil qilish, turli manbalarni solishtirish va o'z fikrlarini dalillar bilan asoslash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Eng muhimi, o'quv materiallari tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlar bilan boyitilishi kerak. Muammoli vaziyatlar, keys-stadi metodlari, bahs-munozaralar va loyihaviy ishlarga asoslangan topshiriqlar o'quvchilarni faqatgina tayyor bilimlarni eslab qolishga emas, balki mustaqil mulohaza yuritishga undaydi. Chunki hayotda har qanday ma'lumotni to'g'ri baholash, tahlil qilish va ratsional qaror qabul qilish qobiliyati insonning muvaffaqiyatga erishishida muhim omil hisoblanadi.

Shunday qilib, integratsiyalashgan ta'lim tizimida taqdim etilayotgan o'quv materiallari tanqidiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qilishi kerak. Buning uchun esa o'quv jarayoni interaktiv, innovatsion va turli fanlararo bog'liqlik asosida tashkil etilishi lozim. Axir, tanqidiy fikrlash shunchaki bir qobiliyat emas, balki hayotiy zaruratdir.

1-jadval.

T/r	Davlatlar	PISA reytingi(2022)	O'qitishdagi innovatsion metodlar(%)	Talabalarning mustaqil fikrlash darajasi(%)
1	Finlandiya	1	92	89
2	Singapur	2	88	87
3	Kanada	3	85	83
4	AQSh	8	76	75
5	Germaniya	5	80	78
6	O'zbekiston	72	45	42

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri – o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va baholashdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsion pedagogik yondashuvlar qo'llanilgan davlatlarda tanqidiy fikrlash darajasi yuqori bo'lib, o'quvchilar o'z bilimlarini amaliyotga tatbiq qilishda muvaffaqiyatga erishmoqdalar.

Jahon tajribasiga nazar tashlasak, PISA[10] tadqiqotlari natijalariga ko'ra, Finlandiya, Singapur va Kanada singari mamlakatlar tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha yetakchi o'rinlarni egallaydi. Ular ta'lim jarayonida muammoli o'qitish, interaktiv metodlar va bahs-munozaralarga asoslangan usullarni faol qo'llaydi. Finlandiya ta'lim tizimida 92% o'qituvchilar innovatsion metodlardan foydalanadi va natijada o'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasi 89% ga yetgan. Singapurda ham shunga o'xshash ko'rsatkichlar kuzatiladi.

Boshqa mamlakatlar bilan taqqoslaganda, O'zbekistonda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish hali yetarli darajada emasligi ko'rinib turibdi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, o'qitish jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish darajasi 45% ni tashkil etsa, talabalarning mustaqil fikrlash darajasi 42% atrofida. Bu ko'rsatkichni oshirish uchun ta'lim tizimida quyidagi yondashuvlarni kengroq tatbiq etish zarur:

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish: interfaol o'qitish, muammoli ta'lim va loyiha asosida ta'lim usullarini keng qo'llash.

Fanlararo integratsiyani kuchaytirish: tanqidiy fikrlash nafaqat alohida fanlar, balki ularning o'zaro bog'liqligi orqali rivojlantirilishi lozim.

Baholash tizimini takomillashtirish: faqat test tizimiga emas, balki ochiq savollar, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va loyihaviy ishlarni baholashga urg'u berish.

Umuman olganda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish nafaqat ta'lim jarayonining sifatini oshiradi, balki kelajak avlodning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini ham shakllantiradi. Shunday ekan, ta'lim tizimini isloh qilishda bu kompetensiyani rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish muhim strategik vazifa hisoblanadi.

Xulosa. Bugungi kunda ta'lim tizimi nafaqat bilimlarni yetkazish, balki mustaqil fikrlovchi va muammolarni tahlil qila oladigan shaxslarni shakllantirishga qaratilgan. Tanqidiy fikrlash – zamonaviy jamiyatning muhim ehtiyojlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi ta'lim jarayonining samaradorligi bilan bevosita bog'liqdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga katta e'tibor qaratiladi. Integratsiyalashgan ta'lim tizimi esa aynan shu maqsadga xizmat qiladi. Fanlararo bog'liqlik, muammoli vaziyatlar asosida ta'lim berish, bahs-munozaralar va loyiha asosida o'qitish kabi metodlar orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mumkin. Shu bilan birga, tanqidiy fikrlashni samarali baholash ham ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lishi zarur. Bugungi innovatsion texnologiyalar bu borada yangi imkoniyatlarni ochib bermoqda. Jamiyat taraqqiyoti uchun tanqidiy fikrlashga ega insonlarning mavjudligi juda muhim. Bugungi tez o'zgarayotgan dunyoda faqatgina faktlarni yodlab qolish emas, balki ularga tahliliy yondashish, to'g'ri savollar berish va asoslangan xulosalar chiqarish muhimdir. Shunday ekan, integratsiyalashgan ta'lim tizimi orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish nafaqat ta'lim sifatini oshirishga, balki kelajak avlodning raqobatbardosh va intellektual rivojlangan bo'lishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Barrows, H. S. (1986). «A Taxonomy of Problem-Based Learning Methods.» Medical Education, 20(6), 481-486.
2. Bybee, R. W. (2013). «The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities.» NSTA Press.
3. Bloom, B. S. (1956). «Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals.» Longman, New York.
4. Ennis, R. H. (1996). «Critical Thinking.» Prentice Hall, New Jersey.
5. Facione, P.A. (1990). «Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction.» The Delphi Report, American Philosophical Association.
6. Flavell, J.H. (1979). «Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive-Developmental Inquiry.» American Psychologist, 34(10), 906-911.
7. Kuhn, D. (1991). «The Skills of Argument.» Cambridge University Press.

8. Marzano, R.J. (2010). «The Art and Science of Teaching: A Comprehensive Framework for Effective Instruction.» ASCD, Alexandria.
9. Maeda, J. (2018). «The STEAM Movement: Using Science, Technology, Engineering, the Arts, and Mathematics Together for Innovation.» The MIT Press.
10. OECD (2021). «PISA 2021 Results: Students' Performance in Critical Thinking.» Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).
11. Sahlberg, P. (2011). «Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland?» Teachers College Press.
12. Khudoynazarov, E. (2023). Boshlang 'ich ta'limda mantiqiy fikrlashini rivojlantirishning ahamiyati. Молодые ученые, 1(13), 32-37.
13. Khudoynazarov, D. (2022). Issues of introducing digital technologies into the activities of courts. The American Journal of Political Science Law and Criminology, 4(01), 1-6.

Sobirova Aziza Farxodovna,
Urganch davlat pedagogika instituti stajor o'qituvchisi

AMALIY FAOLIYAT ASOSIDA MUAMMOLARNI TAHLIL QILISH VA YECHIM IZLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Annotatsiya: Mazkur maqolada amaliy faoliyat jarayonida muammolarni tahlil qilish va ularga yechim izlash ko'nikmalarini shakllantirish masalasi yoritiladi. Tadqiqotda talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, interaktiv ta'lim texnologiyalaridan foydalanish orqali muammolarga yechim topish jarayonining samaradorligi baholanadi. Maqolada muammoli o'qitish metodlarining afzalliklari, ularning ta'lim jarayonida qo'llanilishi va natijadorligi haqida ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: muammoli o'qitish, tanqidiy tafakkur, ijodiy fikrlash, interaktiv metodlar, pedagogik yondashuvlar, yechim izlash, amaliy faoliyat, innovatsion ta'lim, tadqiqotchilik kompetensiyasi.

Аннотация: В данной статье рассматривается развитие навыков анализа проблем и поиска решений в процессе практической работы. В исследовании анализируются педагогические подходы, направленные на развитие навыков творческого и критического мышления учащихся. Также оценивается эффективность процесса решения проблем с использованием интерактивных образовательных технологий. В статье даны научные и практические рекомендации по преимуществам проблемных методов обучения, их применению в образовательном процессе и эффективности.

Ключевые слова: проблемное обучение, критическое мышление, творческое мышление, интерактивные методы, педагогические подходы, поиск решения, практическая деятельность, инновационное образование, исследовательская компетентность.

Annotation: This article discusses the issue of forming skills of analyzing problems and finding solutions to them in the process of practical activity. The study analyzes pedagogical approaches aimed at developing students' creative and critical thinking abilities. Also, the effectiveness of the process of finding solutions to problems through the use of interactive educational technologies is assessed. The article provides scientific and practical recommendations on the advantages of problem-based learning methods, their application in the educational process and their effectiveness.

Key words: problem-based learning, critical thinking, creative thinking, interactive methods, pedagogical approaches, solution search, practical activity, innovative education, research competence.

Kirish. Hayot murakkab muammolar va ularni hal qilish jarayonlaridan iborat. Insoniyat taraqqiyoti doimo muammolarni aniqlash, tahlil qilish va ularga samarali yechim topish orqali yuzaga kelgan. Shu bois, zamonaviy ta'lim tizimida talabalarga shunchaki nazariy bilim berish bilan cheklanib qolish yetarli emas. Ular mustaqil fikrlashni, muammolarni aniqlashni va innovatsion yondashuvlar asosida ularni hal qilish yo'llarini topishni o'rganishlari zarur.

Bugungi globallashuv jarayonida inson oldida turli sohalarda duch keladigan muammolar tobora murakkablashib bormoqda. Bu esa har bir mutaxassisdan faqat o'z kasbining bilimdoni bo'lishni emas, balki ijodiy fikrlash, tanqidiy tahlil qilish va strategik qarorlar qabul qilish ko'nikmalariga ega bo'lishni talab etadi. Amaliy faoliyat davomida muammolarni hal qilish qobiliyati nafaqat ta'lim jarayonida, balki inson hayoti va kasbiy faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada aynan shu jihatlar tahlil qilinadi. Amaliy faoliyat asosida muammolarni tahlil qilish va ularga yechim izlash ko'nikmalarini shakllantirishning zamonaviy yondashuvlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, interaktiv metodlar va muammoli o'qitish texnologiyalarining o'quv

jarayoniga integratsiyasi, ularning talabalarning mustaqil fikrlash qobiliyatiga ta'siri ilmiy asoslangan holda o'rganiladi. Axir, har bir muammo o'z yechimini kutadi, va bu yechimni topish – kelajak avlod mutaxassislarining eng muhim vazifalaridan biridir.

Adabiyotlar tahlili. Muammolarni tahlil qilish va ularga yechim izlash ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha ilmiy adabiyotlar ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Pedagogik yondashuvlar, innovatsion o'qitish metodlari va interaktiv ta'lim texnologiyalarining samaradorligi haqida turli manbalarda fikr yuritilgan.

Muammoli ta'lim va tanqidiy tafakkur: Muammoli ta'lim usullari haqida A.V.Hutorskoy[2; 85] tomonidan olib borilgan tadqiqotlar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning muhim omillaridan biri sifatida taqdim etiladi. Tadqiqotchining fikriga ko'ra, muammoli ta'lim orqali talaba mustaqil izlanishga va ijodiy yondashuvga o'rganadi. Shuningdek, V. S. Lazarev[3;98] o'z asarlarida muammoli vaziyatlar orqali o'rgatishning samaradorligini ta'kidlaydi.

Interaktiv metodlarning ahamiyati: Interaktiv o'qitish texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi roli M. M. Kashapov[4;37] tomonidan chuqur tahlil qilingan. Uning tadqiqotlarida muammolarni hal qilishda jamoaviy ish va kollaborativ muhitning ahamiyati yoritilgan. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va gamifikatsiya usullaridan foydalanish ham muammolarni hal qilishda muhim o'rin tutadi. R. E. Mayer[5; 79] multimedia ta'limining interaktiv o'rganish jarayonlariga ijobiy ta'sirini ta'kidlab, virtual muhit orqali talabalarning tahlil qilish va yechim topish qobiliyatlarini oshirish mumkinligini ko'rsatgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, muammolarni tahlil qilish va ularga yechim izlash ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Muammoli o'qitish, interaktiv metodlar, jamoaviy hamkorlik va innovatsion yondashuvlar talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda muhim vositalar sifatida namoyon bo'ladi. Shunday ekan, ta'lim jarayonida ushbu metod va texnologiyalardan keng foydalanish zarur.

Muhokama. Har bir inson hayotida muammolar bilan duch keladi. Biroq muhim jihat shundaki, bu muammolarni qanday tahlil qilish va ularga qanday yechim topish bizning shaxsiy rivojlanishimizga ta'sir qiladi. Ta'lim tizimi esa aynan shunday hayotiy muammolarni hal qilishga o'rgatishi lozim. Ammo ko'pincha an'anaviy o'qitish metodlari talabalarni mustaqil fikrlashga emas, balki tayyor bilimlarni yod olishga undaydi. Shu sababli, ta'lim jarayonida muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Zamonaviy pedagogika tajribasi shuni ko'rsatadiki, muammoli o'qitish metodlari, interaktiv yondashuvlar va innovatsion texnologiyalar talabalar dunyoqarashini kengaytiradi, ularga analitik fikrlash imkoniyatini beradi. Masalan, real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish va amaliy faoliyatga asoslangan topshiriqlar talabalarning mustaqil qaror qabul qilishiga yordam beradi. Shu o'rinda Jon Deveyning "tajriba orqali o'qitish" konsepsiyasi[1; 187] dolzarbligini yo'qotmaganini ta'kidlash joiz. Chunki inson faqatgina bilimni yodlash orqali emas, balki uni real hayotda qo'llab, natijalarini tahlil qilish orqali rivojlanadi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim savol tug'iladi: ta'lim jarayonida muammolarni tahlil qilish va ularni hal qilishga qanday yondashish kerak? Ilmiy adabiyotlarda bu borada turli fikrlar mavjud. Ba'zi tadqiqotchilar muammoli vaziyatlar yaratish va talabalarni mustaqil yechim topishga undash samaradorligini ta'kidlasa, boshqalar interaktiv metodlarning, xususan, jamoaviy ishlash va gamifikatsiya vositalarining muhimligini qayd etadi.

Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim muhitida texnologiyalarning o'rni ham ortib bormoqda. Bugungi kunda virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va sun'iy intellektga asoslangan ta'lim platformalari talabalarga muammolarni real sharoitda sinab ko'rish imkoniyatini bermoqda. Bunday texnologiyalar nafaqat o'quv jarayonini qiziqarli qiladi, balki talabalarni muammolarni hal qilishga faol jalb etadi. Ta'lim jarayonida muammolarni tahlil qilish va ularga yechim topish ko'nikmalarini shakllantirish insonning kelajakdagi kasbiy va shaxsiy hayotiga bevosita ta'sir qiladi. Bugungi murakkab dunyoda nafaqat bilim, balki ushbu bilimlarni amaliyotda qo'llay olish,

muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuvga ega bo'lish katta ahamiyat kasb etmoqda. Shunday ekan, zamonaviy ta'lim metodlari va innovatsion texnologiyalar orqali talabalarni mustaqil fikrlovchi, muammolarga kreativ yondasha oladigan mutaxassislar qilib tarbiyalash – kelajakni shakllantirishning eng muhim vositalaridan biridir.

Natija. Tadqiqot natijalariga ko'ra, amaliy faoliyat asosida muammolarni tahlil qilish va yechim izlash ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish hamda ijodiy yondashuvlarini sezilarli darajada oshiradi.

Tajribaviy tadqiqot davomida pedagogik eksperiment o'tkazilib, unda 200 nafar talaba qatnashdi. Eksperiment **nazorat** va **tajriba** guruhlariga bo'lingan holda olib borildi. Amaliy faoliyatga asoslangan ta'lim metodlarini qo'llash natijasida **tajriba guruhida** ishtirokchilarning muammolarni tahlil qilish va yechim izlash ko'nikmalari 20-25% ga oshgani kuzatildi.

1-jadval. Tadqiqotning statistik natijalari:

Ko'rsatkichlar	Eksperimentdan oldin (%)	Eksperimentdan keyin (%)	O'sish foiz (%)
Muammoni tahlil qilish qobiliyati	45	70	+25
Mustaqil yechim topish ko'nikmalari	50	75	+25
Tanqidiy fikrlash darajasi	48	72	+24
Ijodiy yondashuv darajasi	42	65	+23
Jamoaviy muammolarni hal qilish ko'nikmalari	55	78	+23

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, amaliy faoliyatga asoslangan ta'lim metodlari orqali o'quvchilarning muammolarni tahlil qilish va hal qilish ko'nikmalarini samarali rivojlantirish mumkin. Ayniqsa, real hayotiy vaziyatlarga oid topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, amaliy mashg'ulotlar davomida o'quvchilarning qiziqishi oshib, ularning nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash qobiliyati sezilarli darajada rivojlandi. Bu esa ta'lim jarayonida faqat nazariy bilim berish emas, balki amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvning ustuvorligini ko'rsatdi. Ushbu natijalardan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga kelindi:

- Amaliy faoliyat asosida ta'lim berish usuli muammolarni tahlil qilish va yechim topish qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradi.
- Mustaqil yechim izlash va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari rivojlantirilgan o'quvchilar real hayotiy muammolarni samarali hal qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.
- Jamoaviy ishlash va ijodiy yondashuv talab etadigan topshiriqlar natijadorlikni yanada oshirishga yordam beradi.

Shunday qilib, amaliy faoliyat asosida muammolarni tahlil qilish va yechim izlash ko'nikmalarini shakllantirish samarali pedagogik strategiya bo'lib, u o'quvchilarning bilimini chuqurlashtirish va amaliy qo'llash darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Zamonaviy ta'lim jarayonida muammolarni tahlil qilish va ularga yechim izlash ko'nikmalarini shakllantirish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Bugungi kunda bilimning o'zi yetarli emas, balki ushbu bilimni real muammolarni hal qilishda qo'llay olish ko'nikmasi yanada muhimdir. Shuning uchun ta'lim tizimi tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi, talabalarni mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatuvchi yondashuvlarga asoslanishi zarur.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, muammoli o'qitish metodlari, interaktiv yondashuvlar va innovatsion texnologiyalar ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Talabalar real vaziyatlarda duch keladigan muammolarni o'rganib, ularni hal qilish bo'yicha turli strategiyalar ishlab chiqishni o'zlashtiradilar. Bu esa ularning nafaqat akademik, balki kasbiy faoliyatlarida ham muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini oshiradi.

Shuningdek, texnologiyalarning ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va sun'iy intellekt asosida yaratilgan ta'lim platformalari talabalarni mustaqil tahlil qilish va muammolarni innovatsion yondashuvlar bilan hal qilishga o'rgatmoqda.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonining asosiy maqsadi shunchaki bilim berish emas, balki talabalarni muammolarga kreativ yondashuvchi, mustaqil fikrlovchi va innovatsion yechimlar ishlab chiqadigan shaxslarga aylantirishdir. Chunki XXI asrda eng muvaffaqiyatli insonlar – bu muammolarni tahlil qilib, ularga samarali va innovatsion yechim topa oladigan mutaxassislardir. Shu bois, ta'lim tizimida muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Dewey, J. (1916). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: Macmillan.
2. Khutorskoy, A. V. (2003). *Pedagogicheskiye innovatsii: metodologiya, teoriya, praktika*. Moskva: IKTs «Akademiya».
3. Lazarev, V. S. (2010). *Problemy innovatsionnogo razvitiya obrazovaniya*. Moskva: Pedagogika.
4. Kashapov, M. M. (2017). *Psixologiya professionalnogo myshleniya*. Sankt-Peterburg: Piter.
5. Mayer, R. E. (2005). *The Cambridge Handbook of Multimedia Learning*. Cambridge University Press.
6. Maxmudova, D., Khudoynazarov, E., Pazilova, M., Alyaminov, K., Abilova, G., Sherimbetova, Z., & Korabayev, S. (2024). Improving Media Literacy Among Higher Education Students Through Vitagenic Information. *Qubahan Academic Journal*, 4(4), 411-442.
7. Jumanazarov, D., Atamurotov, F., Xudoynazarov, E., Matyokubov, K., Sapparbaev, R., Abdikarimov, X., & Olsen, U. L. (2025). Method for the correction of spectral distortions in x-ray photon-counting detectors. *IEEE Transactions on Instrumentation and Measurement*.

Abdurazzoqova Zilola Abdufattoxovna,

O'zbekiston davlat konservatoriyasi huzuridagi Botir Zokirov nomidagi Milliy estrada san'ati instituti, "Fakultetlararo fortepiano ijrochiligi" kafedrasida o'qituvchisi

ANSAMBL IJROCHILIGI VA UNING PROFESSIONAL MUSIQACHINING SHAKLLANISHIDAGI O'RNI

Annotatsiya: Ushbu maqolada ansambl ijrochiligi fenomeni va uning professional musiqachining shakllanishidagi roli tahlil qilinadi. Ansambl ijrochiligi nafaqat musiqiy mahoratni oshirish, balki ijrochilik madaniyatini rivojlantirish, hamjihatlik va ijodiy muloqotni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Maqolada ansambl ijrochiligida talabalarning texnik va badiiy mahoratini rivojlantirish yo'llari hamda pedagogik yondashuvlar ochib berilgan. Shuningdek, turli janrlardagi ansambl ijrochiligiga oid tahlillar keltirilib, musiqiy pedagogika jarayonida ansamblning o'rni va ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: ansambl ijrochiligi, professional musiqachi, ijrochilik madaniyati, texnik mahorat, badiiy tafakkur, hamjihatlik, musiqiy pedagogika, ijodiy muloqot.

Abstract: This article analyzes the phenomenon of ensemble performance and its role in the formation of a professional musician. Ensemble performance is not only a means of improving musical skills but also an important factor in developing performance culture, teamwork, and creative communication. The article explores ways to enhance students' technical and artistic proficiency in ensemble performance, as well as pedagogical approaches to its teaching. Additionally, the analysis of ensemble performance in various musical genres is provided, emphasizing its significance in the musical education process.

Key words: ensemble performance, professional musician, performance culture, technical mastery, artistic thinking, teamwork, music pedagogy, creative communication.

Аннотация: В данной статье анализируется феномен ансамблевого исполнительства и его роль в формировании профессионального музыканта. Ансамблевое исполнение является не только средством совершенствования музыкального мастерства, но и важным фактором развития исполнительской культуры, коллективной согласованности и творческой коммуникации. В статье рассматриваются пути развития технического и художественного мастерства студентов в ансамблевом исполнительстве, а также педагогические подходы к его обучению. Кроме того, представлен анализ ансамблевого исполнительства в различных музыкальных жанрах, подчеркивая его значимость в процессе музыкального образования.

Ключевые слова: ансамблевое исполнительство, профессиональный музыкант, исполнительская культура, техническое мастерство, художественное мышление, коллективность, музыкальная педагогика, творческая коммуникация.

Kirish. Musiqa insoniyat madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, uning tarbiyaviy, estetik va badiiy ahamiyati juda kattadir. Xususan, ansambl ijrochiligi musiqiy ijroning o'ziga xos ko'rinishi bo'lib, u faqat yakka holda emas, balki jamoa tarkibida ijro etish san'ati bilan chambarchas bog'liq. Ansamblda ijro etish – musiqachining professional shakllanishi uchun zarur bo'lgan eng muhim bosqichlardan biridir. Chunki ansambl ijrochiligi ijodiy muloqotni rivojlantirish, boshqa ijrochilar bilan uyg'unlikda ishlash, texnik va badiiy mahoratni takomillashtirish uchun ulkan imkoniyatlar yaratadi.

Har bir musiqachi sahnaga ilk qadam qo'yar ekan, u nafaqat asarni to'g'ri ijro etish, balki musiqiy ifoda vositalaridan samarali foydalanish, sheriklari bilan uyg'un ijro yaratish qobiliyatini ham o'zlashtirishi lozim. Zero, ansambl ijrochiligida ishtirok etgan ijrochi o'z ustida ishlash, boshqalarni tinglash, yetakchilik qilish yoki yetakchiga ergashish kabi ko'nikmalarga ega bo'ladi. Bu esa uning musiqiy tafakkuri va ijodiy salohiyatini yanada boyitadi.

Bugungi kunda musiqiy ta'lim jarayonida ansambl ijrochiligining ahamiyati ortib borayotganligi bejiz emas. Musiqa o'qituvchilari va mutaxassislar bu yo'nalishda yangi pedagogik

texnologiyalarni joriy etib, yosh ijrochilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga harakat qilmoqdalar. Shuning uchun ham, ansambl ijrochiligini o'rganish nafaqat professional musiqachining shakllanishida, balki musiqiy madaniyatni yuksaltirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Muhokama. Musiqiy ijrochilik san'ati inson tafakkurining yuksak ifodasi bo'lib, uning eng muhim yo'nalishlaridan biri ansambl ijrochiligidir. Ansambl – bu shunchaki bir necha cholg'u yoki ovozning birgalikda ijro etilishi emas, balki har bir ijrochining o'z ovozi yoki cholg'usi bilan boshqa ishtirokchilar bilan uyg'unlik yaratishi, o'zaro muloqot qilish san'atidir. Ansambl ijrochiligi jarayonida musiqachilar nafaqat texnik mahoratlarini oshiradilar, balki ijodiy tafakkurlarini rivojlantirib, bir-birlarini his qilish va musiqiy muloqotda bo'lish ko'nikmalarini ham egallaydilar.

Musiqqa ta'limi tizimida ansambl ijrochiligiga alohida e'tibor qaratilishining sababi shundaki, u ijrochilik madaniyatining eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Yakkanavoz ijro bilan solishtirganda, ansambl ijrochiligi ijodkorni o'z egoizmidan voz kechishga, boshqalar bilan birgalikda ishlashga, musiqaning umumiy tuzilishini his qilishga va uyg'unlik yaratishga o'rgatadi. Ayniqsa, yosh musiqachilar uchun ansambl tarkibida ishlash ijro texnikasini rivojlantirish, ritmni sezish, dinamika va ohangning o'zgarishini tushunish kabi qimmatli tajribalarni taqdim etadi.

Ansambl ijrochiligida muvaffaqiyatga erishish uchun bir qator omillar muhim sanaladi. Birinchidan, ijrochilar o'z rollarini aniq tushunishi va o'zaro uyg'unlikda harakat qilishi lozim. Ikkinchidan, ansambl tarkibidagi har bir ijrochi nafaqat o'z partiyasini, balki butun ijroni anglab, uni his qilishi, boshqa musiqachilarning ifoda vositalariga sezgir bo'lishi kerak. Uchinchidan, ansambl a'zolarining texnik va badiiy mahorati muntazam ravishda rivojlantirib borilishi lozim.

Tarixdan ma'lumki, ansambl ijrochiligi turli davrlarda turli shakllarda rivojlangan. Masalan, Yevropa musiqasida barokko davridan boshlab kamer ansambllari ommalashgan bo'lsa, Sharq musiqqa madaniyatida maqom ansambllari va turli sozandalar jamoalari shakllangan. Bugungi kunda esa ansambl ijrochiligi klassik musiqqa, jazz, estrada va xalq musiqqa ansambllari shaklida yanada rivojlanib bormoqda.

Shu boisdan, musiqqa ta'limida ansambl ijrochiligini o'rgatish nafaqat texnik malakalarni o'zlashtirish, balki ijodiy jarayonni chuqur anglash, musiqachilar o'rtasida hamkorlik muhitini yaratish va badiiy didni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham, ansambl ijrochiligini mukammal egallagan musiqachi nafaqat yaxshi ijrochi, balki yetuk san'atkor sifatida shakllanadi.

Adabiyotlar tahlili (sharhi). Ansambl ijrochiligi va uning professional musiqachining shakllanishidagi o'rni bo'yicha o'rganilgan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, bu yo'nalish nafaqat ijrochilik san'atining muhim tarkibiy qismi, balki musiqiy ta'lim jarayonining ajralmas bo'lagi sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchilar ansambl ijrochiligini nafaqat texnik va badiiy ijro malakalarini shakllantirish vositasi, balki ijodiy muloqotni rivojlantirishning samarali usuli sifatida ham baholaydilar.

Xorijiy va mahalliy manbalar asosida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ansambl ijrochiligini rivojlantirishda musiqachilarning o'zaro muvofiqligi, texnik hamda badiiy mahoratini oshirish yo'llari alohida o'rganilgan. Masalan, G. Henle[2; 17] va C. Rosen[4; 129] kabi musiqashunoslar o'z asarlarida ansambl ijrochiligida uyg'unlik, intonatsiya va texnik tafovutlarni bartaraf etish bo'yicha muhim tamoyillarni ilgari suradilar. Ularning fikricha, ansambl tarkibidagi har bir ijrochi umumiy musiqiy g'oya doirasida o'z partiyasini his qilishi va boshqa musiqachilar bilan muloqot qilishga qodir bo'lishi lozim.

Shuningdek, B. Asafyev[1; 216] o'z tadqiqotlarida ansambl ijrochiligining badiiy tafakkur shakllanishiga ta'sirini atroflicha yoritib, musiqiy eshitish madaniyati, ritmik uyg'unlik va musiqachilarning o'zaro hamkorligi kabi jihatlariga e'tibor qaratadi. Uning fikricha, ansambl ijrochiligi yakka ijrodan farqli ravishda, ijrochilarning o'zaro uyg'unlikda harakatlanishini talab etadi. Bu esa musiqiy tafakkurni rivojlantirishda muhim omil sifatida e'tirof etiladi. Mahalliy tadqiqotlardan M. To'xtasinov[5; 144] va Sh. Rahimov[6; 79] kabi olimlarning ilmiy izlanishlarida ansambl ijrochiligi bo'yicha metodik yondashuvlar, uning pedagogik jarayondagi

ahamiyati hamda milliy cholg'ular ansambllari tajribasi keng yoritilgan. Ular ansambl ijrochiligining musiqiy ta'lim tizimidagi o'rnini chuqur tahlil qilib, bu yo'nalishda pedagogik innovatsiyalarni qo'llash zaruriyatini asoslab berganlar.

Bundan tashqari, zamonaviy tadqiqotlarda ansambl ijrochiligining psixologik jihatlarini ham o'rganilgan. E. Gordon[3; 48] ansambl ijrochiligi jarayonida musiqachilarning hissiy-intellektual rivojlanishini tahlil qilib, jamoaviy ijro jarayonining shaxs psixologiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini qayd etadi. Uning fikricha, ansambl ijrochiligi ijrochining nafaqat texnik, balki hissiy tayyorgarligini ham mustahkamlaydi, ya'ni ijrochi o'z hissiyotlarini boshqarish, boshqa musiqachilar bilan hamohanglikka erishish hamda musiqiy ifodani chuqurroq anglash imkoniga ega bo'ladi.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, ansambl ijrochiligi musiqachining umumiy ijrochilik mahoratini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Tadqiqotlarning aksariyati ansambl ijrochiligining pedagogik, texnik, psixologik va badiiy jihatlariga urg'u berib, bu jarayonni mukammallashtirish yo'llarini izohlaydi. Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar asosida olib borilgan izlanishlar shuni tasdiqlaydiki, ansambl ijrochiligini rivojlantirish musiqiy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, professional musiqachilarni yetishtirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Natija. Musiqiy ta'lim tizimida ansambl ijrochiligi alohida o'rin tutadi. Uning samaradorligi nafaqat nazariy jihatdan, balki ilmiy-statistik ma'lumotlar asosida ham isbotlangan. Bugungi kunda turli tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, ansamblida ijro etish musiqachilarning texnik va badiiy mahoratini oshirish bilan birga, ularning psixologik va ijtimoiy moslashuvchanligini ham yaxshilaydi.

Xalqaro tadqiqotlar natijalariga ko'ra, musiqiy ansambllarda faoliyat yuritgan talabalar yakka ijroda qatnashganlarga nisbatan 30-40% tezroq texnik rivojlanish bosqichiga erishganligi aniqlangan. Bu, ayniqsa, ritmik sezgi, intonatsiya tozaligi va muvofiqlik kabi ko'rsatkichlar orqali kuzatilgan. Shu bilan birga, musiqiy ansambl tajribasiga ega bo'lgan musiqachilar yakka ijrochi sifatida ham o'z qobiliyatlarini samarali namoyon etishgan.

O'zbekiston va xorijiy oliy ta'lim muassasalarining ansambl ijrochiligiga oid ilmiy-tadqiqot ishlari shuni tasdiqlaydiki, ansamblida faoliyat yuritgan musiqachilar o'z yakka ijro qobiliyatlarini ham yaxshiroq namoyon qilishgan. Jahon musiqiy pedagogikasida ansambl ijrochiligi ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida ko'riladi. Ayniqsa, Germaniya, AQSh, Rossiya va Yaponiya kabi mamlakatlarning musiqiy akademiyalarida ansambl mashg'ulotlari majburiy fan sifatida kiritilgan bo'lib, ularning natijalari talabalarning musiqiy sezgirligi va ijodiy yondashuvlarini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatmoqdaki, ansambl mashg'ulotlari bilan shug'ullangan talabalar 85% i musiqiy eshitish qobiliyatining aniqroq rivojlanishini qayd etgan[7]. Shuningdek, bunday talabalar yakka holdagi mashg'ulotlarga qaraganda ansamblida tezroq intonatsiya nazorati va temp sezgisini shakllantirgan.

O'zbekiston musiqiy ta'lim tizimida olib borilgan tadqiqotlar esa shuni ko'rsatadiki, ansambl mashg'ulotlari musiqiy tafakkurni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Oliy musiqiy ta'lim muassasalarida olib borilgan kuzatuvlar natijasida ansambl ijrochiligida ishtirok etgan talabalar 60% hollarda o'zining texnik mahoratini oshirishga erishgan. Shu bilan birga, ularning ijodiy tafakkuri, sahnaviy madaniyati va jamoaviy muloqot qobiliyati ham rivojlangan.

Umuman olganda, ansambl ijrochiligi musiqachilarning texnik va badiiy mahoratini oshirish bilan birga, ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini ham shakllantiradi. Ilmiy-tahliliy ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, ansambl mashg'ulotlarida ishtirok etgan talabalar yakka mashg'ulotlarda qatnashganlarga qaraganda ko'proq ijtimoiy moslashuvchanlik, ijodiy tafakkur va texnik mahoratga ega bo'lishadi. Shu sababli, musiqiy ta'lim tizimida ansambl ijrochiligiga bo'lgan e'tiborni yanada kuchaytirish zarurati mavjud.

Xulosa. Ansambl ijrochiligi professional musiqachining shakllanishida beqiyos ahamiyatga ega bo'lib, uning texnik mahoratini oshirish, badiiy tafakkurini rivojlantirish va ijodiy hamkorlik

qobiliyatini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu maqolada olib borilgan ilmiy-statistik tahlillar shuni ko'rsatdiki, ansambl mashg'ulotlarida ishtirok etgan musiqachilar yakka ijrochilarga qaraganda sezilarli darajada tezroq rivojlanadi. Xalqaro tajribalar va mahalliy tadqiqotlar asosida shuni aytilish mumkinki, ansambl ijrochiligi nafaqat ijrochilik madaniyatini yuksaltirish, balki shaxsning psixologik va ijodiy jihatdan o'sishiga ham xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi: ansambl tarkibida ijro etish musiqiy eshitish, ritmik sezgi, muvofiqlik va ifodaviy ijroni shakllantirish uchun muhim omil sanaladi. Musiqiy ta'lim tizimida ansambl ijrochiligining roli ortib borayotganligi ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish zaruratini ko'rsatadi. Ayniqsa, yosh musiqachilarning ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish, sahnaviy muloqotni mustahkamlash va jamoaviy uyg'unlikni shakllantirish uchun ansambl mashg'ulotlari samarali pedagogik usul bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, ansambl ijrochiligi musiqiy pedagogika va ijrochilik san'atining ajralmas qismi bo'lib, u nafaqat musiqachilarning texnik va badiiy rivojlanishiga, balki ularning ijodiy va psixologik jihatdan barkamollashishiga ham katta hissa qo'shadi. Shuning uchun ham, musiqiy ta'lim jarayonida ansambl mashg'ulotlarini kengaytirish, metodik yondashuvlarni takomillashtirish va talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish ustida izchil ish olib borish muhim vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Асафьев, Б. В. (1971). Музыкальная форма как процесс. Ленинград: Музыка.
2. Henle, G. (1998). *Chamber Music: Interpretation and Performance Practice*. Oxford University Press.
3. Gordon, E. (2003). *Learning Sequences in Music: Skill, Content, and Patterns*. GIA Publications.
4. Rosen, C. (2002). *The Classical Style: Haydn, Mozart, Beethoven*. Norton & Company.
5. To'xtasinov, M. (2015). *Ansambl ijrochiligi va uning musiqa ta'limidagi o'rni*. Toshkent: O'zbekiston san'at akademiyasi nashriyoti.
6. Rahimov, Sh. (2017). *Musiqiy ijrochilik pedagogikasi*. Toshkent: O'zDJTI nashriyoti.
7. World Music Pedagogy Association (2020). *Ensemble Performance in Music Education: A Global Perspective*. Cambridge University Press.

Bozorova Umida Baxtiyorovna,
SamDU Kattaqo'rg'on filiali, Aniq va tabiiy fanlar kafedrası o'qituvchisi
Ibodullayeva Baxora Xamidullayevna,
O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Biologiya kafedrası o'qituvchisi

TALABALAR MUSTAQIL TA'LIMINI TASHKIL ETISHDA LOYIHA ISHIDAN FOYDALANISH SINOV-TAJRIBA ISHLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarga mustaqil ta'lim jarayonida loyiha asosida berilgan topshiriqlarni qanday bajarish va ulardan qanday samarali foydalanish mumkinligi haqida so'z yuritiladi. Maqolada mustaqil ta'limning ahamiyati, loyiha ishlari yordamida talabalarga berilgan bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish jarayoni tahlil qilinadi. Maqolada loyiha asosida o'tilgan darslarning samaradorligi, talabalarining natijalarga erishishdagi yutuqlari va mustaqil o'rganishdagi yondashuvlar haqida mulohazalar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Mustaqil ta'lim, loyiha ishlari, ijodiy fikrlash, ko'nikmalar rivoji, o'quv jarayoni, jamoada ishlash, amaliyot, natijalar, samaradorlik.

Аннотация: В данной статье рассматривается, как студенты могут выполнять задания, основанные на проектной работе, в процессе самостоятельного обучения и как эффективно использовать их. В статье анализируется важность самостоятельного обучения и процесс развития знаний и навыков студентов с помощью проектных работ. Также обсуждаются эффективность уроков, проводимых на основе проектов, достижения студентов в достижении результатов и подходы к самостоятельному обучению.

Ключевые слова: Самостоятельное обучение, проектная работа, творческое мышление, развитие навыков, учебный процесс, работа в команде, практика, результаты, эффективность.

Annotation: This article discusses how students can complete project-based assignments in the process of independent learning and how they can be effectively utilized. It analyzes the importance of independent learning and the process of developing knowledge and skills in students through project work. The article also reflects on the effectiveness of project-based lessons, students' achievements in reaching outcomes, and approaches to independent learning.

Key words: Independent learning, project work, creative thinking, skill development, learning process, teamwork, practice, results, efficiency.

Kirish. Biologiya fanlarini o'qitishda loyihalash texnologiyasidan o'quvchilarning qiziqishi va qobiliyatlarini hisobga olgan holda nafaqat darsda va darsdan tashqari ishlarda yani mustaqil ta'lim topshiriqlari ko'rinishida foydalanishi zarur. Talabalarga loyiha shaklida berilgan topshiriqlar ularning ijodiy fikrlashini, muammolarni hal qilish va ilmiy tadqiqotlar olib borish qobiliyatini oshirishga yordam beradi [8]. Shuningdek, loyiha ishlari orqali talabalarga o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash, jamoada ishlash va mustaqil qarorlar qabul qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyati yaratiladi. Loyiha ishlari talabalarining akademik va shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Loyiha asosida mustaqil ishlar talabalarga o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatini yaratadi [5]. Bu jarayon ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirib, yangi g'oyalar va yechimlarni ishlab chiqishiga yordam beradi. Loyiha ishlari talabalarni aniq maqsadga erishish uchun muammolarni tahlil qilish va samarali yechimlar topish jarayoniga jalb qiladi. Bu, o'z navbatida, ularning muammolarini hal qilishdagi qobiliyatini kuchaytiradi. Loyiha asosidagi ishlar talabalarga o'z bilimlarini mustaqil ravishda o'rganishga imkon yaratadi. Ular o'z maqsadlariga erishish uchun reja tuzishni, vaqtni boshqarishni va natijalarni baholashni o'rganadilar [2].

Ko'plab loyihalar jamoaviy ishni talab qiladi. Talabalar loyiha asosida hamkorlikda ishlashni, fikr almashishni va umumiy maqsad sari birlashtirilgan holda ish olib borishni o'rganadilar. Loyiha asosida berilgan topshiriqlar talabalarining o'z maqsadlariga erishishdagi

motivatsiyasini oshiradi, chunki ular loyiha jarayonida o'zlarining muvaffaqiyatlari yoki kamchiliklarini bevosita his qilishadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. A.Muratov pedagogik texnologiyalar va yangi metodlar haqida ilmiy ishlar olib borgan. A.Muratov talabalarni o'qitishda loyiha ishlarni qo'llab o'qitishning ta'lim jarayonidagi ahamiyati va uning samaradorligi haqida fikrlarni aytib o'tgan [7]. Qodirov Sh. olib borgan tadqiqotlarida kreativ yondashuvlarni ta'lim jarayoniga qo'llash va uning samaradorligi bo'yicha izlanishlar olib borgan. Loyiha asosida ta'lim olish, talabalarni mustaqil ishlashga va kreativ fikrlashga undaydi. Akhmedov A. talabalarni loyiha asosida o'qitish ta'limda boshqa o'qitish usullaridan afzalliklari, talabalarda mustaqil fikrlash, o'rta qo'yilgan muammoli vaziyatni hal qilish va jamoada, birgalikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish haqida izlanishlar olib borgan. Ahmedov A loyiha ishlarini o'quv jarayoniga qanday qo'llash mumkinligini tahlil qiladi. Xolmatov M. o'qitish jarayonida nazariy emas amaliy yondashuvlarni qo'llash, loyiha asosida talabalarni qanday o'qitish mumkinligi tahlil qilgan [6; 8].

Ta'lim jarayonida loyiha asosida ta'lim berish, talabalarni real hayotdagi muammolarni yecha olishga undaydi va ularni ham nazariy ham amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Jabborov M. o'zining asarlarida talabalarni ta'lim olish jarayonida innovatsion metodlarni joriy etsa bilim ko'rsatgichlarini oshishiga katta e'tibor qaratgan. Loyiha asosida ta'limni joriy etish va talabalarni amaliy ishlar orqali o'qitishga oid tavsiyalar beradi [9].

Tadqiqot metodologiyasi. Loyiha ishlari oliy ta'limda o'zining samarasi bilan ahamiyatli. Loyihaviy ta'lim vositasida tashkil etiladigan mashg'ulotlar o'quvchilarda erkin ishlash, hamkorlik qilish va mustaqil qarorlar qabul qilish ko'nikmasini shakllantirish barobarida fan bo'yicha bilimlarni chuqur o'rganish natijasini beradi. Loyiha ishlarini samaradorligini amalda aniqlash uchun Samarqand Davlat Universiteti Kattaqo'rg'on filiali 1-kurs biologiya ta'lim yo'nalishi talabalariga Botanika fanidan mustaqil ishlarni bajarish bo'yicha loyiha dasturi ishlab chiqildi va loyiha ishlarini bajarish tadbiri etildi. Loyihani amalga oshirish jarayonida talabalar birgalikda loyihani yaratish ustida ishladilar hamda loyiha oxiriga qadar uning natijasini olishga erishdilar. Loyiha ishini bajarish uchun talabalar kichik guruhlarga ajratildi va har bir guruhga mavzular tanlandi: "Barglarni morfologiyasini o'rganish", "Urug'ni kimyoviy tarkibi va unib chiqishini o'rganish", "Gullarni morfologiyasini o'rganish" [1; 3].

Loyiha bo'yicha yozma hisobotning ikkinchi bobi tadqiqotning amaliy qismini o'tkazish metodologiyasini tavsifladilar, o'rganilayotgan obyektning tarkibiy qismlari, tuzilishi rivojlanishining har tomonlama tavsifi yoritilgan. Masalan: barglarni morfologiyasini o'rganish mavzusida loyiha ishini bajargan talabalar turli hududlardan turli o'simliklarni bargidan namunalari terishdi. Terilgan namunalardan gerbariylar tayyorlashdi va bu tayyorlangan gerbariylarni qaysi tur o'simlikga mansub ekanligini, ularni lotincha nomlarini, oilasini, barg xilini (oddiy, murakkab), novdada joylashish tartibini, tomirlanish xilini va terilgan barglarni ayrimlaridan preparatlar tayyorlanib ularni hujayralari qanday tuzilgani haqida ma'lumotlar to'pladilar.

Tahlil va natijalar. Biz loyiha ishini tayyorlash davomida 36 ta o'simlik bargi namunalarini yig'ildik. Yig'ilgan barg namunalaridan gerbariylar tayyorlandi va tayyorlangan gerbariylar barglarni tuzilishi va tomirlanishiga qarab ajratildi. Shundan 26 tasi oddiy barg, 10 tasi murakkab barg, 2 tasi parallel tomirlangan, 9 tasi panjasimon tomirlangan, 2 tasi yoysimon tomirlangan, 21 tasi patsimon 2 tasi oddiy tomirlanishga ega ekanligi aniqlandi. Bundan tashqari gerbariy yig'ish jarayonida barglarni novdada joylashish tartibi ham o'rganildi. Loyiha ishi davomida to'plangan ma'lumotlar quyidagi jadvalga joylashtirildi.

1-jadval

T/r	To'plangan o'simlik nomi	Barg xili		To'plangan o'simlik oilasi	Gerbariy to'plangan sana
		Oddiy barg	Bargni tomirlanish xili		
1	Oddiy o'rik	+	Patsimon	Ra'nodosh	20.11.2024-yil

2	Oddiy shaftoli	+	Patsimon	Ra'nodosh	20.11.2024-yil
3	Oq tut	+	Panjasimon	Tutdoshlar	10.11.2024-yil
4	Qora tut	+	Panjasimon	Tutdoshlar	20.11.2024-yil
5	Qarag'ay	+	Oddiy tomirlanish	Qarag'aydos hlar	11.11.2024-yil
6	Oq terak	+	Panjasimon	Toldoshlar	20.11.2024-yil
7	Qora terak	+	Panjasimon	Toldoshlar	20.11.2024-yil
8	olma	+	Patsimon	Ra'nodosh	12.11.2024-yil
9	Qamish	+	Parallel	Bug'doydosh	18.11.2024-yil
10	Yirik bargli Zubtutum	+	Parallel	Zupturumdoshlar	19.11.2024-yil
11	Ingichka bargli jiyda	+	Patsimon	Jiydoshlar	19.11.2024-yil
12	Oqquloq	+	Yoysimon	Torondoshlar	09.11.2024-yil
13	Gultojixo'roz	+	Patsimon	Gultojixo'roz-doshlar	12.11.2024-yil
14	Geran	+	Patsimon	Gerandoshlar	12.11.2024-yil
15	Fikus	+	Patsimon	Tutdoshlar	11.11.2024-yil
16	Gilos	+	Patsimon	Ra'nodosh	13.11.2024-yil
17	Oddiy Lavlagi	+	Patsimon	Sho'radosh	15.11.2024-yil
18	Olxo'ri	+	Patsimon	Ra'nodosh	11.11.2024-yil
19	Majnuntol	+	Patsimon	Toldoshlar	21.11.2024-yi.
20	Husaynitok (navi)	+	Panjasimon	Tokdoshlar	11.11.2024-yil
21	Dorivor qoqio't	+	Patsimon	Murakkabgul-doshlar	15.11.2024-yil
22	G'o'za	+	Panjasimon	Gulxayridoshlar	18.11.2024-yil
23	Sharq Xurma	+	Patsimon	Xurmadoshlar	7.11.2024-yil

24	Olcha	+	Patsimon	Ra'nodosh	17.11.2024-yil
25	Lansetsimon zubturum	+	Yoysimon	Zubturumdos h	20.11.2024-yil
26	Tuya archa	+	Oddiy tomirlanish	Archadoshlar	22.11.2024-yil

2-jadval

T/r	To'plangan o'simlik nomi	Barg xili		To'plangan o'simlik oilasi	Gerbariy to'plangan sana
		Murakkab barg	Bargni tomirlanish xili		
1	Yong'oq	+	Patsimon	Yong'oqd oshlar	20.11.2024- yil
2	Qulupnay	+	Panjasimon	Ra'nodosh	20.11.2024- yil
3	Atirgul	+	Patsimon	Ra'nodosh	10.11.2024- yil
4	Oddiy beda	+	Panjasimon	Burchoqd osh	12.11.2024- yil
5	Itburun namatak	+	Patsimon	Ra'nodosh	13.11.2024- yil
6	No'xat	+	Patsimon	Burchoqd osh	20.11.2024- yil
7	Mosh	+	Patsimon	Burchoqd osh	20.11.2024- yil
8	Oddiy sebarga	+	Panjasimon	Burchoqd osh	12.11.2024- yil
9	Soxtakashtan	+	Panjasimon	Burchoqd osh	20.11.2024- yil
10	loviya	+	Patsimon	Burchoqd osh	7.11.2024-yil

Xulosa va takliflar. Mustaqil ishlarni tashkil etishda loyihalarni qo'llash talabalar uchun juda muhim ahamiyatga ega. Loyiha ishlari ularning ijodiy fikrlashini, muammolarni hal qilish qobiliyatini, mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Jamoada ishlash, vaqtni boshqarish va ilmiy tadqiqotlar olib borish orqali talabalar amaliy bilimlarni mustahkamlashadi. Shuningdek, loyihalar motivatsiyani oshiradi, javobgarlikni kuchaytiradi va natijalarga asoslangan tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Umuman olganda, loyihalarni qo'llash talabalarning ta'lim jarayonidagi samaradorligini oshiradi va ularni amaliy, ijodiy va ilmiy jihatdan rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. B.S. Islomov, M.A. Hasanov Botanika. Darslik Samarqand -2020.115-116 b
2. Журахужайев Д. Роль проблемного обучения в формировании современных навыков у учащихся //Предпринимательства и педагогика. – 2023. – Т. 5. – №. 4. – С. 127-134.

3. Haydarov X.Q., Tashpulatov Y.Sh., Jalov X.X., Mukumov I.U. O'simliklar sistematikasi (Yuksak o'simliklar). Samarqand. 2019. -248 b.
4. Набиев М. Ботаника атлас-лугати. Тошкент, 1969. -252 б.
5. Kilpatrick W. H. The project method //Teachers College Record. – 1918.
6. Navro'zov I.N. Loyiha metodi asosida o'qitishning asosiy aniq maqsadi va samaradorligi // Ta'lim va innovation tadqiqotlar xalqaro ilmiy-metodik jurnali. 2021-yil №6.
7. Наримбетова З. А., Абдиримова И. К. Лойиха таълимининг хусусиятлари ва аҳамияти // Экономика и социум. 2021. №5-2 (84).
8. Tolipova J.O. Biologiyani o'qitishda innovation texnologiyalar. T. Metodik qo'llanma. 2013. 148 b.
9. Turgunova F., Abdurahimovna R. S. The Importance of Project Work and Methods of Work in Teaching English //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 5. – №. 5.

*Xudoyqulova Nasiba Ismailovna,
Abu Ali Ibn Sino nomidagi Buxoro davlat tibbiyot instituti o'qituvchisi*

TALABA YOSHLARDA TIBBIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI

Annotatsiya: Mazkur maqola talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda talabalarda sog'lom turmush tarzini, gigiyena qoidalarini, tibbiy yordam olishni o'rgatish va kasalliklarning oldini olish kabi asosiy tibbiy madaniyat elementlarini shakllantirishning ta'lim jarayoni va psixologik jihatlarini muhokama qilinadi. Maqolada pedagogik metodlar, interaktiv o'quv usullari, talabalarda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda ijtimoiy faoliyatning roli, shuningdek, psixologik motivatsiya va salomatlikka bo'lgan qiziqishni rivojlantirishga oid yondoshuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi talaba yoshlarida tibbiy madaniyatni shakllantirishda pedagogik va psixologik yondoshuvlarning ahamiyatini ko'rsatishdir.

Kalit so'zlar: Tibbiy madaniyat, talaba yoshlar, pedagogik jihatlar, psixologik jihatlar, sog'lom turmush tarzi, gigiyena, tibbiy yordam, motivatsiya, ijtimoiy faoliyat, o'quv metodlari, interaktiv ta'lim.

Аннотация: Статья посвящена исследованию педагогико-психологических аспектов развития медицинской культуры у студентов молодежи. В работе рассматриваются ключевые методы и подходы, направленные на формирование медицинской культуры, как важной составляющей общего образования студентов. Особое внимание уделяется роли педагогического процесса в формировании у молодежи ответственного отношения к своему здоровью, развитию навыков здорового образа жизни и профилактики заболеваний. Рассматриваются различные педагогические и психологические методики, способствующие укреплению медицинской культуры, а также влияние мотивации, осознания важности здоровья и профилактики заболеваний. Исследуется роль социальных и образовательных факторов, а также значимость интеграции медицинской культуры в учебный процесс для улучшения здоровья молодежи.

Ключевые слова: Медицинская культура, студенты, молодежь, педагогика, психология, здоровье, здоровый образ жизни, профилактика заболеваний, образовательный процесс, мотивация, психолого-педагогические методы.

Annotation: This article focuses on the pedagogical and psychological aspects of developing medical culture in students and youth. It explores key methods and approaches aimed at forming medical culture as an essential component of students' overall education. The paper emphasizes the role of the educational process in fostering a responsible attitude toward health, promoting healthy lifestyles, and disease prevention among young people. Various pedagogical and psychological techniques that contribute to the enhancement of medical culture are discussed, as well as the impact of motivation, health awareness, and disease prevention on students. Additionally, the article examines the role of social and educational factors and the importance of integrating medical culture into the educational curriculum to improve the health and well-being of youth.

Key words: Medical culture, students, youth, pedagogy, psychology, health, healthy lifestyle, disease prevention, educational process, motivation, psychopedagogical methods.

Kirish. Zamonaviy dunyo, shubhasiz, ilm-fan, texnologiya va sog'liqni saqlash sohalaridagi yangiliklar bilan yashayotgan davrdir. Shuning uchun jamiyatda sog'lom turmush tarzini, tibbiy madaniyatni o'rganish va targ'ib qilish alohida ahamiyat kasb etadi. Sog'lom turmush tarzining asosi - bu har bir insonning sog'liqni saqlashga bo'lgan mas'uliyatli munosabatidir. Ayniqsa, talaba yoshlarining jismoniy va ma'naviy rivojlanishida sog'liqni saqlash, tibbiy madaniyatni shakllantirish, o'z salomatligini nazorat qilishga qaratilgan bilim va ko'nikmalarni oshirish muhim rol o'ynaydi.

Tibbiy madaniyat - bu nafaqat tibbiy bilimlarni o'zlashtirish, balki bu bilimlarni amaliyotda qo'llashni, hayotda sog'lom turmush tarzini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Talaba yoshlari orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularning kelajakda sog'lom va baxtli hayot kechirishlariga yordam beradi. Shu bilan birga, talabalar orasida tibbiy madaniyatni shakllantirish jarayoni psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog'liq. Ularning sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish, tibbiy madaniyatni o'rgatish va unga rag'batlantirish, o'z salomatliklarini nazorat qilish bo'yicha ongli yondashuvlarni rivojlantirish zarur.

Tadqiqotning asosiy maqsadi - talaba yoshlarida tibbiy madaniyatni rivojlantirishda pedagogik-psixologik yondashuvlarning samaradorligini aniqlash va bu boradagi tavsiyalarni ishlab chiqishdir.

Adabiyotlar tahlili. Talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlarida haqida amalga oshirilgan tadqiqotlar mavjud bo'lib, ularning aksariyati tibbiy madaniyatni shakllantirishning ahamiyatini, metodologiyasini va samarali yondashuvlarni o'rganishga qaratilgan. Mazkur adabiyotlar tahlili orqali talaba yoshlarida tibbiy madaniyatni rivojlantirishga oid pedagogik-psixologik yondashuvlar va metodlar haqida mavjud ilmiy qarashlarni ko'rib chiqamiz.

Tibbiy madaniyatni rivojlantirishning ahamiyati. Tibbiy madaniyatni rivojlantirish, jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. A. M. Ushakovning (2015) «Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda pedagogik metodlarning o'rni» nomli maqolasida tibbiy madaniyatni rivojlantirish jarayonining ta'lim tizimi orqali amalga oshirilishini ta'kidlagan. Muallif, talaba yoshlarda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda pedagogik metodlarning ahamiyatini, o'quv dasturlari va maxsus kurslar orqali o'rganishni taklif etadi. Ushakovning fikriga ko'ra, sog'lom turmush tarziga oid bilimlarni talabalar o'zlashtirish orqali, ularning sog'liqni saqlashga bo'lgan mas'uliyatli munosabatlari shakllanadi.

Pedagogik yondashuvlar va o'quv metodlari. Pedagogik yondashuvlar, talabalarni tibbiy madaniyatga o'rgatishda alohida ahamiyatga ega. O.A.Safronov (2018) «Pedagogik texnologiyalar va sog'lom turmush tarzini shakllantirish» nomli tadqiqot ishida interaktiv o'quv metodlarini qo'llash orqali talabalarda tibbiy madaniyatni shakllantirishning samaradorligini ko'rsatgan. U o'quv jarayonida aktiv va passiv metodlarni uyg'unlashtirishni taklif etadi, shuningdek, guruhli muhokamalar, seminarlar, treninglar va amaliy mashg'ulotlar orqali talabalar sog'lom turmush tarzini o'rganadi va o'z ko'nikmalarini amaliyotda qo'llashga o'rgatish zarurligini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, bunday metodlar talabalar orasida sog'lom turmush tarzini qabul qilishga va unga mas'uliyatli yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi.

Psixologik jihatlar va motivatsiya. Psixologik jihatlar, ayniqsa, talabalarda sog'lom turmush tarzini rivojlantirishga oid motivatsiyani oshirishda muhim rol o'ynaydi. N.P.Kalashnikova (2020) «Psixologik motivatsiya va sog'lom turmush tarziga bo'lgan munosabat» nomli maqolasida talabalar orasida sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishni oshirish uchun psixologik yondashuvlarni ko'rib chiqadi. U motivatsiya jarayonlarini tushuntirgan holda, tibbiy madaniyatni rivojlantirish uchun psixologik strategiyalarni ishlab chiqishni taklif etadi. Kalashnikova sog'lom turmush tarzini shakllantirishda o'zini tibbiy yordam olishga tayyor bo'lish, stressni boshqarish va jismoniy faoliyatni rag'batlantirish kabi psixologik jihatlarini rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. Uning tahliliga ko'ra, talaba yoshlarda sog'lom turmush tarziga bo'lgan motivatsiyani shakllantirish uchun psixologik ko'mak va individual yondashuvlar muhim ahamiyatga ega.

Talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish. Sog'lom turmush tarzini talabalar o'rtasida targ'ib qilish, o'quv jarayonining ajralmas qismi bo'lishi kerak. Shunday qilib, I.D.Gromov (2017) «Talabalar orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va unga oid pedagogik yondashuvlar» nomli tadqiqotida sog'lom turmush tarzini talabalarga o'rgatishda ijtimoiy faoliyatlar va ijtimoiy-psixologik omillarni muhokama qiladi. Gromovning fikricha, talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda o'quv dasturlari va ijtimoiy tashabbuslar orqali amalga oshirilgan faoliyatlar katta ahamiyatga ega. U talabalar uchun sog'lom

turmush tarzini amalda qo'llashga rag'batlantiruvchi psixologik va pedagogik vositalarni ishlab chiqishni taklif etadi.

Talaba yoshlarining salomatlikka bo'lgan mas'uliyatli yondashuvi. O'z salomatligini saqlashga bo'lgan mas'uliyatli yondoshuv talaba yoshlarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning asosiy elementlaridan biridir. N.A.Shumakova (2019) «Salomatlikni saqlash va tibbiy madaniyatning pedagogik-psixologik jihatlari» nomli tadqiqot ishida talaba yoshlarining salomatlikka bo'lgan mas'uliyatini oshirishda ta'limning rolini o'rganadi. U sog'lom turmush tarzini o'rgatishda yoshi va psixologik xususiyatlariga qarab, turli pedagogik metodlarni qo'llashni tavsiya qiladi. U shuningdek, talabalar salomatlikni saqlashga bo'lgan ongli yondoshuvni rivojlantirishda tibbiy madaniyatni o'rgatishning zarurligini ta'kidlaydi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlari haqida keng ma'lumotlar taqdim etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tibbiy madaniyatni shakllantirishda o'quv jarayonida pedagogik metodlar, psixologik motivatsiya, ijtimoiy faoliyatlar va salomatlikka bo'lgan mas'uliyatni rivojlantirish muhim o'rin tutadi. Bu sohada o'tkazilgan ilmiy izlanishlar, sog'lom turmush tarzini o'rgatishda samarali yondoshuvlarni ishlab chiqishning zarurligini ko'rsatadi.

Metod va metodologiya. Talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlari o'rganish jarayonida quyidagi metodlar va metodologik yondoshuvlar qo'llanildi.

Tadqiqotning metodologik asoslari. Tadqiqotning metodologik asoslari sifatida pedagogik va psixologik yondashuvlar tanlandi. Pedagogik nuqtai nazardan, talabalarda tibbiy madaniyatni rivojlantirishning samarali usullarini izlashda, ta'lim jarayonidagi metodlarning o'zni alohida ahamiyatga ega. Psixologik nuqtai nazardan esa, talabalar orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishda motivatsiya, shaxsiy qiziqishlar va psixologik holatlarni hisobga olish zarurati o'rganildi. Ushbu yondoshuvlar talabalarning intellektual va emotsional salohiyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqotda bir qator metodlar qo'llanildi. Ularning asosiylari quyidagilardir:

- Nazariy tahlil: tibbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlari o'rganishda adabiyotlar tahlili, ilmiy maqolalar, kitoblar, o'quv dasturlari va metodik qo'llanmalar asosida nazariy tahlil o'tkazildi. Bu metod orqali talabalar o'rtasida tibbiy madaniyatni shakllantirishga oid mavjud bilimlar va yondashuvlar o'rganildi.

- Empirik tadqiqot: talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirishga oid amaliy jarayonlar va pedagogik psixologik metodlarning samaradorligini aniqlash uchun so'rovnoma, intervyular va anketa yordamida empirik tadqiqotlar o'tkazildi. Bu metod talabalar orasida sog'lom turmush tarzini qabul qilish darajasi va unga bo'lgan munosabatni o'rganishga imkon berdi.

- Eksperiment: talabalarda tibbiy madaniyatni rivojlantirish bo'yicha interaktiv o'quv metodlari va psixologik strategiyalarni sinovdan o'tkazish uchun eksperiment usuli qo'llanildi. Bu jarayonda talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarziga oid bilimlarni oshirish uchun maxsus treninglar, seminarlar va amaliy mashg'ulotlar tashkil etildi.

- Guruhli muhokama: talabalar orasida sog'lom turmush tarziga oid o'zaro fikr almashish va muhokama qilish orqali ularning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash uchun guruhli muhokamalar o'tkazildi. Bu metod talabalarni tibbiy madaniyatga oid o'z fikrlarini erkin ifoda etishga undadi.

- Kuzatish: tadqiqotda talabalarning sog'lom turmush tarziga bo'lgan munosabatlarini, o'quv jarayonidagi faoliyatlarini va tibbiy madaniyatga oid bilimlarining darajasini aniqlashda kuzatish metodidan ham foydalanildi. Bu metod talabalar o'rtasida o'rganilgan materiallarning amaliyotga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlashga imkon berdi.

Tadqiqotning yo'nalishlari va amaliy ishlanmalari. Tadqiqot quyidagi yo'nalishlarda olib borildi:

- **Pedagogik yondoshuvlar:** talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirishda ta'lim jarayonida pedagogik metodlarni qo'llash (masalan, interaktiv metodlar, guruhli ishlash, simulyatsiyalar) asosida ularning sog'lom turmush tarziga bo'lgan bilimlarini oshirish va ko'nikmalarini rivojlantirish.

- **Psixologik yondoshuvlar:** talabalarda sog'lom turmush tarzini qabul qilish va unga bo'lgan motivatsiyani rivojlantirish, stressni boshqarish va jismoniy faoliyatni qo'llab-quvvatlash orqali psixologik jihatdan tayyorlash.

- **Amaliy ishlanmalari:** tadqiqot jarayonida talabalar bilan amalga oshirilgan treninglar, seminarlar, psixologik mashg'ulotlar va boshqa amaliy faoliyatlar orqali tibbiy madaniyatni o'rgatish jarayoni o'rganildi.

Tadqiqotning asosiy parametrlarining aniqlanishi. Tadqiqotda talabalarining tibbiy madaniyatni o'zlashtirish darajasi quyidagi parametrlar asosida aniqlangan:

- **Bilimlar darajasi:** talabalarining sog'lom turmush tarziga oid bilimlari va ularni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarining darajasi.

- **Motivatsiya va qiziqish:** talabalarining sog'lom turmush tarziga bo'lgan motivatsiyasi va qiziqishlarini aniqlash. Bu parametr talabalarining sog'lom turmush tarziga oid bilimlarni o'zlashtirish va ularga amal qilishdagi rag'batlarini ko'rsatadi.

- **Amaliy ko'nikmalar:** talabalarining o'z salomatliklarini nazorat qilish, tibbiy yordam olish va kasalliklarning oldini olish borasidagi amaliy ko'nikmalarining darajasi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish va natijalarni umumlashtirish. Tadqiqot natijalarini tahlil qilishda sifatli va miqdoriy metodlardan foydalanildi. Sifatli tahlil intervyular va guruhli muhokamalardan olingan ma'lumotlar asosida amalga oshirilgan bo'lsa, miqdoriy tahlil esa, so'rovnoma va anketa natijalaridan olingan raqamli ma'lumotlarga tayanadi. Bu metodologik yondoshuvlar tadqiqotning ishonchliligini va aniqligini ta'minlashga yordam beradi.

Tadqiqotda qo'llanilgan metodlar va metodologiyalar talaba yoshlarida tibbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlarini o'rganishda samarali bo'ldi. Bu yondoshuvlar orqali talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularga tibbiy madaniyatni o'rgatish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli ma'lumotlar to'plandi.

Tadqiqotlar natijasi. Tadqiqot talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini bo'yicha olib borilgan bo'lib, quyidagi asosiy natijalarga erishildi.

Talabalarda tibbiy madaniyatni rivojlantirish darajasi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirishning dastlabki darajasi o'rganilgan mavzuga oid bilimlar va amaliy ko'nikmalarining o'rtacha darajasi bilan ifodalangan. So'rovnoma va intervyulardan olingan ma'lumotlarga ko'ra, talabalarining aksariyati tibbiy madaniyatga oid umumiy tushunchalarga ega bo'lsa-da, ularda sog'lom turmush tarzini amalga oshirishga oid amaliy ko'nikmalar va shaxsiy mas'uliyat darajasi hali kam edi.

Bundan tashqari, talabalar sog'lom turmush tarziga oid bilimlarni o'rganishda asosiy e'tiborni oziqlanish, jismoniy faoliyat, gigiyena va stressni boshqarish kabi mavzularga qaratganlar. Biroq, tibbiy yordam olish, profilaktik tadbirlar o'tkazish, kasalliklarning oldini olish va boshqa tibbiy madaniyatga oid amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirishda ma'lum darajada cheklovlar mavjud bo'lgan.

Pedagogik metodlarning samaradorligi. Tadqiqotda talabalar o'rtasida tibbiy madaniyatni rivojlantirishda o'quv metodlarining samaradorligi o'rganildi. Interaktiv o'quv metodlari, treninglar va amaliy mashg'ulotlar orqali talabalarda sog'lom turmush tarzini o'rganishga bo'lgan qiziqish va motivatsiyaning sezilarli darajada oshgani aniqlangan. So'rovnomalarda ishtirok etgan talabalar, interaktiv metodlar orqali o'z salomatliklarini nazorat qilish, tibbiy madaniyatga oid bilim va amaliy ko'nikmalarni o'rganish jarayonida samarali o'zgarishlar yuzaga kelganini ta'kidlashgan.

Guruhli muhokamalar, rolli o'yinlar, treninglar va simulyatsiyalar talabalar uchun yanada qiziqarli bo'lib, ularning tibbiy madaniyatga bo'lgan munosabatini mustahkamladi va ular o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga bo'lgan motivatsiyani oshirdi.

Psixologik motivatsiyaning ta'siri. Psixologik jihatdan tahlil qilingan natijalarga ko'ra, talabalarda sog'lom turmush tarziga bo'lgan motivatsiya va qiziqishning rivojlanishi, ularga tibbiy madaniyatni o'rgatishda asosiy omil sifatida ko'rsatilgan. Motivatsiya, o'z navbatida, talabalarning sog'lom turmush tarzini amalga oshirishga bo'lgan ijobiy yondashuvini kuchaytirdi. Psixologik jihatdan ta'sirchan talabalarda tibbiy madaniyatni o'zlashtirishda yuqori natijalar qayd etilgan, chunki ularning ichki motivatsiyasi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashi jarayonni osonlashtirdi.

Shuningdek, psixologik to'siqlar (masalan, stressni boshqarish, o'z salomatligiga bo'lgan mas'uliyatsizlik) bilan kurashish uchun psixologik mashg'ulotlar samarali bo'ldi. Talabalar o'rtasida stressni kamaytirish va salomatlikka bo'lgan mas'uliyatni oshirishga qaratilgan metodlar ularning sog'lom turmush tarziga bo'lgan qarashlarini o'zgartirishga yordam berdi.

Sog'lom turmush tarziga oid bilimlar va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llash. Tadqiqot davomida talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarziga oid bilimlar va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llash darajasi o'rganildi. Eksperiment natijalariga ko'ra, talabalarning sog'lom turmush tarzini hayotga tatbiq etishda, o'qituvchilar tomonidan olib borilgan amaliy mashg'ulotlar va sog'lom turmush tarziga oid bo'lgan mashg'ulotlar muvaffaqiyatli bo'lgan. Talabalar o'zlarining salomatliklarini nazorat qilishda mustaqil ravishda harakat qilishga ko'nikishdi. Bu o'zgarishlar, ular o'rganilgan bilimlarni real hayotga qo'llashni boshlashganligini ko'rsatdi.

Talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishdagi ijtimoiy faoliyatlarning roli. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirishda ijtimoiy faoliyatlar, xususan, talabalar tashkilotlari va jamoat ishlarining o'rni katta. Tadqiqot ishtirokchilari sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish bo'yicha ijtimoiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashgan va bunday faoliyatlar ularda sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishni oshirdi. Ijtimoiy faoliyatlar orqali talabalarga sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda ko'proq ishtirok etish imkoniyatlari yaratildi va ular o'zlari o'rgangan bilimlarini boshqalarga ham yetkazish orqali amaliy ko'nikmalarni mustahkamlashdi.

Tadqiqot natijalari talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirish jarayonida pedagogik-psixologik yondoshuvlarning samaradorligini ko'rsatadi. Talabalarda sog'lom turmush tarzini o'rgatishning samarali usullari, interaktiv ta'lim metodlari, psixologik motivatsiya va ijtimoiy faoliyatlarning ahamiyati aks ettirildi. Olingan natijalar, talabalar o'rtasida tibbiy madaniyatni rivojlantirishda pedagogik-psixologik yondoshuvlarni qo'llashning natijali bo'lishi, ularning sog'lom turmush tarziga bo'lgan motivatsiyasini oshirishga va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishini tasdiqlaydi. Bu metodlarni ta'lim jarayoniga keng joriy etish, talabalar orasida tibbiy madaniyatni rivojlantirishda yanada samarali natijalarga erishishga imkon yaratadi.

Muhokama. Zamonaviy jamiyatda sog'liqni saqlash sohasidagi bilim va ko'nikmalarni oshirish talabalarda tibbiy madaniyatni shakllantirish zaruriyatini tug'diradi. Sog'lom turmush tarzini, gigiyena qoidalarini, emlashni, zarur tibbiy yordamni olishni o'rgatish va bu borada ijtimoiy ongni rivojlantirish har bir shaxsning kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega. Talabalar o'zining psixologik, pedagogik va jismoniy rivojlanishida muhim davrni o'tkazishadi. Shuning uchun, bu yosh guruhida tibbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlarini chuqur o'rganish zarur.

Tibbiy madaniyat - bu shaxsning sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bilimlar, odatlar va ko'nikmalar tizimidir. Bu madaniyatning rivojlanishi o'z vaqtida tibbiy yordam olish, kasalliklarning oldini olish, sog'lom turmush tarziga rioya qilish va jismoniy faoliyatni rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. Talabalar orasida tibbiy madaniyatni shakllantirish, o'z navbatida, ularning salomatligini, stressga chidamliligini va umumiy farovonligini oshirishga yordam beradi.

Tibbiy madaniyatni shakllantirish jarayoni, birinchi navbatda, talabalarda sog'lom turmush tarziga oid bilimlarni oshirishni va bu bilimlarni amaliyotda qo'llashni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, bu jarayon shaxsning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni jismoniy va ma'naviy rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Pedagogik jihatlar: talabalarda tibbiy madaniyatni shakllantirishda ta'lim jarayonida bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishning roli katta. Talabalar orasida tibbiy madaniyatni shakllantirishning asosiy yo'li - bu ta'lim jarayonida sog'lom turmush tarziga oid bilimlar berishdir. Pedagogik nuqtai nazardan, talabalar uchun sog'lom turmush tarziga oid mavzularni o'z ichiga olgan darslar, seminarlar va boshqa ta'lim metodlarini qo'llash muhimdir. Bu o'rganish jarayoni yoshlarni o'z salomatliklari uchun qayg'urish va unga e'tibor qaratishga undaydi.

Pedagogik psixologiyada interaktiv va qiziqarli metodlar talabalarning faol ishtirokini ta'minlashda juda muhimdir. Sog'lom turmush tarziga oid mavzularni o'rgatishda o'yinlar, treninlar, guruhli ishlar va videodarslardan foydalanish talabalarni fikrlashga, savollar berishga va o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashga undaydi. Bu metodlar talabalar tomonidan tibbiy madaniyatni shakllantirishga yordam beradi.

Tibbiy madaniyatni ijtimoiy faoliyat orqali rivojlantirish yaxshi natija beradi. Talabalar o'zlari yashayotgan jamiyatda, o'z guruhida va o'qish jarayonida sog'lom turmush tarzini targ'ib qiluvchi ijtimoiy faoliyatlarni amalga oshirishga qiziqishlarini oshirishi kerak. Pedagogik jihatdan bu turdagi faoliyatlarni amalga oshirish, talabalar orasida hamkorlikni rivojlantiradi va ularni mas'uliyatga undaydi.

Talabalar o'rtasida tibbiy madaniyatni rivojlantirish, shuningdek, ularning psixologik barqarorligini oshirishga ham xizmat qiladi. Sog'lom turmush tarziga oid bilimlar, stressni boshqarish usullarini, o'zini tibbiy yordam olishga tayyor bo'lishni o'rgatadi. Bu talabalar uchun nafaqat jismoniy, balki psixologik barqarorlikni ham ta'minlaydi.

Talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, ularning motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Psixologik nuqtai nazardan, talabalarda o'z sog'lig'ini saqlashga oid qiziqishlarni rivojlantirishda rag'batlantirish va muvaffaqiyatga erishish hissi muhim ahamiyatga ega. Sog'lom turmush tarziga oid motivatsiyalarni shakllantirishda, talabalar o'z salomatliklarini yaxshilashni va kasalliklarning oldini olishni o'zlarining hayotiy maqsadlaridan biri sifatida ko'rishi kerak.

Tibbiy madaniyatni talabalarda rivojlantirish, ularning salomatliklari va psixologik barqarorliklarini oshirishga xizmat qiladi. Pedagogik va psixologik jihatlardan bu jarayonni qo'llab-quvvatlash uchun, ta'lim jarayonida interaktiv va samarali metodlarni qo'llash, talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, shuningdek, ijtimoiy faoliyatlarni rivojlantirish zarur. Tibbiy madaniyatni shakllantirish jarayonida psixologik motivatsiya va sog'lom turmush tarziga bo'lgan ijtimoiy qiziqishning o'rni katta. Yangi pedagogik yondoshuvlar va psixologik strategiyalar talabalarning kelajakda sog'lom hayot kechirishlariga yordam beradi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot talaba yoshlarida tibbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, talabalarning sog'lom turmush tarzini qabul qilish, uni amaliyotda qo'llash va tibbiy madaniyatga bo'lgan mas'uliyatini oshirish jarayonidagi asosiy omillarni aniqlashga muvaffaq bo'ldi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talaba yoshlarida tibbiy madaniyatni rivojlantirishda pedagogik metodlarning samaradorligi, psixologik motivatsiyaning ta'siri va ijtimoiy faoliyatlarning o'rni katta. Interaktiv o'quv metodlari, amaliy mashg'ulotlar, guruhli muhokamalar va psixologik mashg'ulotlar talabalarning sog'lom turmush tarzini o'zlashtirishda samarali bo'ldi.

Shuningdek, talabalarning tibbiy madaniyatga bo'lgan motivatsiyasi va qiziqishi ularning sog'lom turmush tarzini qabul qilish va amaliyotda qo'llashga bo'lgan ijobiy yondashuvlarini shakllantirdi. Tadqiqot davomida talabalarda sog'lom turmush tarziga oid bilimlar va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llash darajasi oshgani, ularning salomatlikka bo'lgan mas'uliyatini yuqori darajada rivojlanishi kuzatildi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Pedagogik metodlarni takomillashtirish: tibbiy madaniyatni rivojlantirishda pedagogik metodlarni yanada samarali tarzda qo'llash zarur. Bu uchun interaktiv o'quv metodlari, guruhli muhokamalar, treninglar va simulyatsiyalarni ko'proq joriy etish kerak. Ushbu metodlar talabalarning sog'lom turmush tarzini o'rganishda yanada qiziqarli va samarali bo'lishiga yordam beradi.

Psixologik yondoshuvlarni kengaytirish: talabalarda sog'lom turmush tarzini qabul qilish va unga bo'lgan motivatsiyani oshirish uchun psixologik yondoshuvlar, masalan, stressni boshqarish, o'zini tibbiy yordam olishga tayyor bo'lish kabi ko'nikmalarni o'rgatishga e'tibor qaratish lozim. Psixologik mashg'ulotlar orqali talabalar salomatlikka bo'lgan mas'uliyatni oshirishi va stressni boshqarishda yaxshiroq ko'nikmalarni rivojlantirishlari mumkin.

O'quv dasturlarini modernizatsiya qilish: tibbiy madaniyatni rivojlantirishga doir o'quv dasturlari va kurslarni zamon talablariga moslashtirish kerak. O'quv dasturlarida sog'lom turmush tarziga oid amaliy ko'nikmalar, jismoniy faollik va stressni boshqarish kabi mavzularni kengaytirish talabalar uchun yanada foydali bo'ladi. Shuningdek, sog'lom turmush tarziga oid treninglar, seminarlar va mashg'ulotlar orqali talabalarning amaliy ko'nikmalarini oshirish zarur.

Ijtimoiy faoliyatlarni qo'llab-quvvatlash: talaba yoshlarda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda ijtimoiy faoliyatlarning o'rni katta. Talabalarga sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish bo'yicha ijtimoiy tashabbuslarni tashkil etish va ularga ishtirok etish imkoniyatlarini yaratish zarur. Ijtimoiy faoliyatlar, talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarziga oid bilimlarni oshirishga va o'z ko'nikmalarini amaliyotda qo'llashga yordam beradi.

Talabalar o'rtasida sog'lom turmush tarzini amaliyotga joriy etish: talabalarning sog'lom turmush tarziga bo'lgan mas'uliyatini oshirish va uni amaliyotda qo'llash uchun ularni real hayotda sog'lom turmush tarzini saqlashga undovchi tadbirlar o'tkazish kerak. Misol uchun, o'quv muassasalarida sog'lom turmush tarziga oid jismoniy faolliklar va sog'lom turmush tarziga oid tanlovlar tashkil etish talabalar orasida ijobiy o'zgarishlar yaratadi.

Tibbiy madaniyatni rivojlantirish bo'yicha bilimlar bazasini kengaytirish: talabalarga sog'lom turmush tarzini o'rgatish uchun ularning nazariy va amaliy bilimlarini yanada kengaytirish zarur. Bu uchun o'quv dasturlariga yangiliklar va zamonaviy tibbiy yondoshuvlarni kiritish, talabalar uchun doimiy ravishda bilimlarini yangilab turish imkoniyatlarini yaratish kerak.

Xulosa qilganda, talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirish, ularning salomatligiga bo'lgan mas'uliyatli yondoshuvni shakllantirish va sog'lom turmush tarzini hayotga tatbiq etishda pedagogik-psixologik metodlar muhim o'rin tutadi. Ushbu metodlarni qo'llash, talabalar o'rtasida tibbiy madaniyatni keng targ'ib qilish, ularga sog'lom turmush tarzini o'rganishda yordam berish va ularni amaliyotga tatbiq etish zarur. Ma'lumki, talaba yoshlarining salomatligi va uning kelajakdagi rivojlanishi, ta'lim jarayonida olingan bilim va ko'nikmalarga bog'liq bo'lib, bu boradagi tadqiqotlar va ishlanmalarga katta e'tibor berish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Akhundov A. Pedagogik psixologiya: o'quv jarayonida psixologik yondoshuvlar. Toshkent: Fan, 2020.
2. Abdullayeva N., & Sultonov A. Tibbiy madaniyat va uning ta'lim tizimidagi o'rni. O'zbekiston Respublikasi ta'lim vazirligi, 2018.
3. Mirzayev A. Pedagogik metodlarning samaradorligi: talaba yoshlarida sog'lom turmush tarzini rivojlantirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2022.
4. Xalilov R. Tibbiy madaniyat va salomatlikni saqlash: nazariy va amaliy jihatlar. Toshkent: «Yangi nashr», 2019.
5. Sodikova F. (2021). Pedagogik-psixologik metodlar va ularning talabalarda sog'lom turmush tarzini rivojlantirishdagi roli. Journal of Education and Psychology, 15(4), 45–52.
6. Kamilov B., & To'rayev Sh. Pedagogik yondoshuvlar va ularning amaliyotdagi qo'llanilishi. Toshkent: Ta'lim, 2020.
7. Ibragimov M. Psixologik motivatsiya va uning talaba yoshlaridagi roli. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

8. Khamrayev B. (2017). Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish: pedagogik va psixologik nuqtai nazar. *Journal of Modern Education*, 6(2), 88-94.
9. Xushvaktov D. O'quvchilar va talabalar uchun sog'lom turmush tarzini o'rganish bo'yicha metodlar. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash vazirligi, 2018.
10. Zaripov A. (2019). Talaba yoshlarida tibbiy madaniyatni rivojlantirishning metodologik asoslari. *O'zbekiston ta'limi*, 14(7), 23–29.
11. Shodmonov N. Sog'lom turmush tarzini o'rgatish: talaba yoshlarida pedagogik-psixologik yondoshuvlar. Toshkent: O'zbekiston Pedagogika Universiteti nashriyoti, 2022.
12. G'ulomov T. Tibbiy madaniyatni o'rgatish metodikasi va amaliyoti. Toshkent: Akademiya nashriyoti, 2020.
13. Mirmukhammedov R. Psixologik ta'lim va uning tibbiy madaniyatni rivojlantirishdagi o'rni. Toshkent: Akademiya, 2021.
14. Sultonov A., & Rustamov, S. Pedagogik psixologiya: nazariy asoslar va amaliy yondoshuvlar. Toshkent: Yangi O'zbekiston nashriyoti, 2020.
15. Kamalov D. (2018). Sog'lom turmush tarziga oid bilimlarni o'rganishning psixologik jihatlari. *Journal of Psychology and Education*, 12(3), 101–106.

*Jabborova Oysha Iskandarovna,
Buxoro davlat tibbiyot instituti dotsenti*

TALABA YOSHLARNING MUSTAQIL ISHLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Mustaqil ishlash talabalarga bilim olishda erkinlik va faoliyatni o'z xohishiga ko'ra, amalga oshirish imkonini beradi, shu bilan birga ularni vaqtni samarali boshqarish, tanqidiy fikrlash va o'z-o'zini rivojlantirishga undaydi. Maqolada pedagogik metodlar, ilmiy faoliyatga yo'naltirish, axborot texnologiyalaridan foydalanish, motivatsiya, shaxsiy va ijtimoiy omillar kabi omillarga e'tibor qaratiladi. Talabalar o'z mustaqil ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari uchun o'qituvchilarning qo'llab-quvvatlashi, zamonaviy ta'lim uslublaridan foydalanish va o'zini o'zi boshqarish qobiliyatlarini oshirish zarurati ta'kidlanadi. Ushbu maqola ta'lim jarayonida talaba yoshlarning mustaqil ishlashini rag'batlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratish va samarali metodlarni joriy etishning ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Mustaqil ishlash, talaba yoshlar, pedagogik metodlar, ilmiy faoliyat, axborot texnologiyalari, motivatsiya, shaxsiy omillar, ta'lim uslublari, o'zini o'zi boshqarish.

Аннотация: Статья посвящена исследованию факторов, влияющих на развитие способности студентов к самостоятельной работе. В работе рассматриваются основные аспекты, способствующие формированию самостоятельности у студентов, включая педагогические, психолого-педагогические и социальные факторы. Акцент сделан на значении мотивации, организационных условий, а также на методах, которые могут способствовать развитию навыков самоуправления, критического мышления и ответственности. Оценивается роль преподавателя, образовательной среды и индивидуальных особенностей студентов в процессе формирования их способности к самостоятельной работе. Рассматриваются подходы к повышению эффективности самостоятельной работы студентов, включая использование современных технологий, а также взаимодействие с внешними источниками знаний.

Ключевые слова: самостоятельная работа, студенты, мотивация, критическое мышление, образовательная среда, педагогические методы, психология, самоуправление, образовательный процесс, социальные факторы.

Abstract: This article explores the factors influencing the development of students' ability to work independently. It examines key aspects that contribute to fostering independence in students, including pedagogical, psychological-pedagogical, and social factors. The study emphasizes the importance of motivation, organizational conditions, and methods that can enhance self-management, critical thinking, and responsibility skills. The role of the educator, the learning environment, and individual characteristics of students in shaping their ability to work independently is evaluated. Approaches to improving the effectiveness of independent work are discussed, including the use of modern technologies and interaction with external sources of knowledge.

Key words: independent work, students, motivation, critical thinking, learning environment, pedagogical methods, psychology, self-management, educational process, social factors.

Kirish. Hozirgi kunda ta'lim sohasida talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda. Innovatsion ta'lim texnologiyalarining joriy etilishi, global miqyosda o'quv jarayonining raqamlashtirilishi va zamonaviy mehnat bozorida yuqori malakali mutaxassislar talabining ortishi talaba yoshlarning mustaqil fikrlash va o'z bilimlarini mustahkamlashga bo'lgan ehtiyojni oshirmoqda. Mustaqil ishlash talabaning o'zini rivojlantirish va kelajakda jamiyatda faol ishtirok etadigan shaxs sifatida shakllanishi uchun muhim vosita hisoblanadi.

Talabalar mustaqil ishlashda o'z bilimlarini mustahkamlash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, vaqtni samarali boshqarish va o'z ustida ishlash kabi ko'nikmalarni egallashadi. Bunday ko'nikmalar, o'z navbatida, ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishiga yordam beradi. Shu bois, talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish, ta'lim tizimini takomillashtirish va samarali o'qitish metodlarini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga oid ilmiy adabiyotlar keng sohani qamrab oladi va bir necha yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Mustaqil ishlash talabaning shaxsiy rivojlanishi, bilim olishdagi faoliyati, o'qishning sifatini oshirish va zamonaviy o'quv jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun muhim ahamiyatga ega. Shu bois, ushbu mavzu bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ko'plab metodologik yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Pedagogik metodlar va o'qitish uslublari. Mustaqil ishlashni rivojlantirishda pedagogik metodlar muhim o'rin tutadi. Ismoilov A. (2018) o'zining «Ta'limda innovatsion yondashuvlar» asarida talaba yoshlarning mustaqil ishlashini rag'batlantirish uchun o'qitish jarayonida interfaol metodlardan foydalanish zarurligini ta'kidlaydi. Muallif, ayniqsa, muammoli o'qitish metodlari va loyiha asosida ta'lim uslublarni tavsiya qiladi, chunki bular talabalarning mantiqiy fikrlashini, mustaqil izlanish olib borish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Karimov U. (2020) o'zining «Talabalar mustaqil ishlashini rivojlantirish uslublari» nomli asarida ta'limda loyiha metodining amaliy ahamiyatini ko'rsatib, talabalarning individual fikrlarini shakllantirish uchun muhim vosita sifatida baholaydi.

Ilmiy faoliyat va tadqiqotlar. Talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishda ilmiy faoliyatning roli ham katta. Xodjayev S. (2019) «Pedagogik psixologiya: Talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi muloqot» asarida ilmiy tadqiqotlar olib borish va amaliyotlar bilan shug'ullanishning talaba uchun ahamiyatini ta'kidlaydi. U o'qituvchilarni, talabalarni ilmiy izlanishlar va innovatsion faoliyatlarga jalb qilishda o'zaro muloqot va maslahatlarning zarurligini ko'rsatadi. Talabalar o'zlarining ilmiy faoliyatlarini davom ettirishda, mustaqil ravishda yangi bilimlar olish, tadqiqotlar olib borish va ilmiy maqolalar yozishga harakat qilishlari kerak.

Axborot texnologiyalarining ta'limdagi o'rnini. Zamonaviy ta'lim tizimida axborot texnologiyalarining roli beqiyosdir. Toshpulatov Z. (2021) «Axborot texnologiyalari va ta'lim» asarida axborot texnologiyalari yordamida talabalar o'z mustaqil ishlarini samarali amalga oshirishlari mumkinligini ko'rsatadi. U, ayniqsa, internet resurslaridan, elektron kutubxonalardan foydalanish va onlayn ta'lim vositalaridan samara olishni tavsiya qiladi. Bu omil talabalarga o'z bilimlarini kengaytirishga, ilmiy izlanishlar olib borishga va mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Motivatsiya va shaxsiy omillar. Talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishda motivatsiya ham muhim rol o'ynaydi. Azimov R. (2019) «Talaba motivatsiyasi va ta'limdagi o'rnini tahlil qilish» asarida talabaning o'z maqsadlariga erishishi uchun motivatsiya va psixologik tayyorgarlik muhimligini ta'kidlaydi. Shuningdek, shaxsiy omillar, ya'ni talabaning bilim olishga bo'lgan qiziqishi va o'zini rivojlantirish istagi, ularning mustaqil ishlashiga ta'sir qiladi. O'qituvchi talabaning shaxsiy xususiyatlarini e'tiborga olib, uning motivatsiyasini oshirish uchun qo'llab-quvvatlashi zarur.

Ijtimoiy muhit va qo'llab-quvvatlash. Talaba yoshlarning mustaqil ishlashiga ta'sir etuvchi yana bir omil bu ijtimoiy muhit va oilaviy qo'llab-quvvatlashdir. Jumayev M. (2020) «O'qituvchi, talaba va ota-onaning ta'limdagi hamkorligi» asarida ijtimoiy aloqalar va oilaviy yordamning ta'limdagi muhim rolini ta'kidlaydi. O'qituvchilarning talabalar bilan yaqin muloqoti, ularning mustaqil ishlarini rag'batlantirishga, oilaning ta'limga bo'lgan yondashuvi esa, talabaning o'z bilimini mustahkamlash va rivojlantirishga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishda pedagogik metodlar, ilmiy faoliyat, axborot texnologiyalari, motivatsiya va shaxsiy, ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri katta ahamiyatga ega. Bu omillar birgalikda talaba

yoshlarning muvaffaqiyatli o'zini rivojlantirishiga, jamiyatda faol ishtirok etadigan shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi. Ushbu tahlil talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini oshirishda qo'llanilishi kerak bo'lgan asosiy yondashuvlarni belgilab beradi.

Metod va metodologiya. Ushbu ilmiy maqola talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish omillarini tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, tadqiqotning metodologik yondashuvi hamda usullarini aniqlashda o'quv jarayonining amaliy jihatlarini va ilmiy asoslari inobatga olingan. Tadqiqotda foydalanilgan metod va metodologiya, avvalo, mustaqil ishlashni rivojlantirish omillarini chuqurroq o'rganish va talaba yoshlarning o'qishdagi muvaffaqiyatiga ta'sir etuvchi faktorlarga tahliliy yondashishni ko'zda tutadi.

Tadqiqotda quyidagi metodologik tamoyillarni inobatga olish muhim hisoblanadi:

- Insonparvarlik tamoyili: Talaba yoshlarning o'zini o'zi rivojlantirish va mustaqil ishlash qobiliyatini shakllantirishda ularning shaxsiy imkoniyatlarini, qiziqishlarini va ehtiyojlarini hisobga olish.

- Pedagogik tamoyil: Ta'lim jarayonida samarali pedagogik metodlar va yondashuvlarni qo'llash orqali talaba yoshlarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

- Psixologik tamoyil: Talabaning ichki motivatsiyasi, psixologik holati va shaxsiy xususiyatlari talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatiga ta'sir etuvchi muhim omillardan biridir.

- Tadqiqotga asoslangan yondashuv: Mustaqil ishlashni rivojlantirishda ilmiy izlanishlar olib borish, talaba yoshlarining bilim olishdagi yondashuvlarini tahlil qilish va ularni amaliyotga joriy etish.

Maqolada talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish omillarini tahlil qilishda quyidagi tadqiqot metodlari qo'llaniladi:

- Tahliliy metod: Talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish va ularni tizimli ravishda tahlil qilish. Ushbu metod yordamida pedagogik, psixologik, ijtimoiy va shaxsiy omillarni bir-biri bilan bog'lash va ularning ta'sirini o'rganish amalga oshiriladi.

- Konstruktsion metod: Talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida qo'llaniladigan metodlar va usullarni qo'llash va yangi pedagogik strategiyalarni taklif qilish. Bu metod orqali ilmiy yondashuvlar va amaliyotlarni o'zaro bog'lab, samarali natijalarga erishishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqiladi.

- Eksperimental metod: Talaba yoshlarining mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga doir eksperimentlar o'tkazish va amaliy mashg'ulotlar tashkil etish. Bu metod yordamida talaba yoshlarning o'zgarishi va rivojlanishini real sharoitda kuzatish va ularning mustaqil ishlashga qiziqishini o'rganish mumkin.

- So'rovnomalar va anketalar: Talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash maqsadida so'rovnomalar, intervyular va anketalar o'tkazish. Bu usul yordamida talabalar bilan bevosita muloqot qilib, ularning fikrlarini, qarashlarini va tajribalarini o'rganish mumkin.

- Tadqiqot usulida analitik tahlil: Olingan ma'lumotlarni statistik tahlil qilish va amaliyotdagi samaradorlikni baholash. Bu usul yordamida mustaqil ishlashni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlab, ular orasidagi bog'liqliklarni ko'rsatish mumkin.

Ma'lumotlar yig'ish va tahlil qilish usullari. Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish jarayonida quyidagi metodlar qo'llaniladi:

- Kvantitativ tahlil: So'rovnomalar va anketalar yordamida olingan ma'lumotlarni statistik usullar bilan tahlil qilish. Talabalar orasidagi o'zgarishlarni aniqlash va mustaqil ishlash qobiliyatining rivojlanishini o'lchash.

- Sifatli tahlil: Talaba yoshlarining fikr-mulohazalari, intervyular va yozma ishlar asosida sifatli tahlil o'tkazish. Bu orqali talabalarining o'z ustida ishlashga bo'lgan qiziqishi, motivatsiyasi va mustaqil fikrlash qobiliyati haqida chuqurroq tushuncha hosil qilish.

• Eksperimental tahlil: Talabalar bilan eksperimentlar o'tkazish orqali, turli pedagogik metodlar va ta'lim uslublarining ularning mustaqil ishlash qobiliyatiga ta'sirini o'rganish.

Tadqiqotdagi cheklovlar. Tadqiqotda ayrim cheklovlar ham mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

• Tadqiqot faqat o'zgaruvchan va rivojlanayotgan ta'lim tizimiga asoslangan sharoitda amalga oshiriladi, bu esa, amaliy natijalarning har xil bo'lishiga olib kelishi mumkin.

• Tadqiqot faqat bir necha oliy o'quv yurtlari talabalariga yo'naltirilgan bo'lib, barcha talabalarining mustaqil ishlash qobiliyatini o'rganishga imkon bermaydi.

• So'rovnoma va intervyular natijalari faqat talabalar fikrlarini aks ettiradi, bu esa, nazariy jihatdan hamda amaliyotda umumlashtirishda cheklovlar keltirib chiqarishi mumkin.

Metod va metodologiya bo'yicha olib borilgan tadqiqotda talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish uchun bir qancha usullar va metodlar qo'llaniladi. Bu metodlar yordamida olingan ma'lumotlar tahlili, talaba yoshlarining ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatlarini oshirish va ularning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotning samarali natijalari, o'quv jarayonini takomillashtirishda va talabalar uchun yangi yondashuvlar ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Tadqiqotlar natijasi. Ushbu ilmiy tadqiqotda talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish omillari o'rganildi. Tadqiqotning maqsadi talaba yoshlarning mustaqil ishlashga bo'lgan yondashuvini, ta'lim jarayonida bu qobiliyatni oshirishga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlashdan iborat bo'ldi. Tadqiqotning asosiy natijalari quyidagicha bo'ldi:

Mustaqil ishlashga ta'sir etuvchi pedagogik omillar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishda ta'lim metodlarining roli juda katta. O'tkazilgan so'rovnoma va intervyularda ishtirok etgan talabalar, ayniqsa, muammoli o'qitish, loyiha asosida o'qitish va interfaol metodlarning mustaqil ishlashda samarali ekanligini ta'kidlashdi. Talabalar, shuningdek, o'qituvchilarning individual yondashuvi va talabalarga mustaqil fikrlash va o'z bilimlarini izchil oshirish imkoniyatini beruvchi dars uslublariga ijobiy munosabatda bo'ldilar. Bu esa, ta'lim jarayonida samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Axborot texnologiyalarining roli. Axborot texnologiyalari, ayniqsa, onlayn ta'lim platformalaridan foydalanish, talabalar mustaqil ishlashiga katta ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotda, talabalarining ko'pchiligi axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida mustaqil ishlash uchun samarali vosita sifatida qabul qilishadi. Internet resurslari, elektron kutubxonalar va ta'lim dasturlari orqali ma'lumot qidirish va o'qitishning yangi shakllariga o'tish, talabalar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. So'rovnomada ishtirok etgan talabalar, axborot texnologiyalaridan foydalanish ularning mustaqil ishlarini osonlashtirganligini ta'kidlashdi. Bu natija zamonaviy ta'lim tizimining muhim jihatini aks ettiradi.

Motivatsiya va shaxsiy omillar. Tadqiqotda talaba yoshlarning mustaqil ishlashga bo'lgan motivatsiyasi hamda shaxsiy qiziqishlari va maqsadlari alohida tahlil qilindi. So'rovnomada qatnashgan talabalar, o'z mustaqil ishlashlarining samarali bo'lishi uchun, ular o'qiyotgan fanning ahamiyati, o'z qiziqishlari va shaxsiy maqsadlariga mos ravishda ishlash muhimligini ta'kidlashdi. Motivatsiya talabalarining o'z o'quv faoliyatlariga bo'lgan yondashuvini shakllantiradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, talabalarining o'z maqsadlarini belgilashda yordam beradigan o'qituvchilarning qo'llab-quvvatlashi, ularning mustaqil ishlashga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi.

Shuningdek, shaxsiy omillar ham mustaqil ishlashda katta rol o'ynaydi. Talabalar orasida o'zini o'zi boshqarish, vaqtni samarali taqsimlash, xatolarni tan olish va o'z ustida ishlashga tayyorlikning rivojlanishi, mustaqil ishlash qobiliyatining oshishiga xizmat qiladi.

Ijtimoiy muhit va oilaviy qo'llab-quvvatlash. Talaba yoshlarning mustaqil ishlashiga ijtimoiy muhitning ta'siri ham sezilarli. Tadqiqotda qatnashgan talabalarining aksariyati, oilaviy qo'llab-quvvatlash, jamiyatning ta'limga bo'lgan munosabati va ijtimoiy sharoitlar ularning o'z ustida ishlashga bo'lgan qiziqishini oshiradi deb hisoblashadi. Talabalar o'rtasida o'zaro hamkorlik,

guruhli ishlash va bir-biriga yordam berish jarayonlari ham ularning mustaqil ishlash qobiliyatini oshirishga yordam beradi.

O'qituvchilarning roli va metodologik yondashuvlar. Tadqiqotda o'qituvchilarning roli ham alohida ta'kidlandi. O'qituvchilarning talaba yoshlarning mustaqil ishlashiga bo'lgan yondashuvi, talabalarni ilmiy tadqiqotlar va mustaqil ishlarga jalb qilishda katta ahamiyatga ega. O'qituvchilar talabalarni qiziqitirish, ularning faoliyatini rag'batlantirish, mustaqil fikrlash va ilmiy izlanishlar olib borishga undashda o'z bilimlari va pedagogik malakasini namoyon etishlari lozim. O'qituvchilarning mustaqil ishlashga bo'lgan motivatsiyani oshirishdagi roli, ayniqsa, talabalar o'zini o'zi boshqarishga qodir bo'lishlari uchun zarur bo'lgan asosiy elementlardan biridir.

Tadqiqotdan olingan umumiy xulosalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar quyidagilar bo'ldi:

- Pedagogik metodlar va o'qituvchilarning yondashuvi mustaqil ishlashda samarali bo'lishi uchun muhimdir.
- Axborot texnologiyalaridan foydalanish, talabalar uchun mustaqil ishlash imkoniyatlarini oshiradi.
- Motivatsiya, talabaning o'z maqsadlariga erishishdagi qiziqishi va ichki rag'batlantirishni shakllantirishda katta rol o'ynaydi.
- Ijtimoiy va oilaviy qo'llab-quvvatlash talabalarning mustaqil ishlashga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi.
- Shaxsiy ko'nikmalar, jumladan, vaqtni samarali boshqarish va o'zini o'zi boshqarish qobiliyatlari mustaqil ishlashni rivojlantirishda hal qiluvchi omillar hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari, talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni va ularning ta'lim jarayoniga ta'sirini ko'rsatdi. Bu omillarni inobatga olib, o'qituvchilar va ta'lim tizimi vakillari talaba yoshlarining mustaqil ishlashini yanada samarali rivojlantirishga imkon yaratadigan sharoitlar va metodologiyalarni joriy etishlari zarur.

Muhokama. O'zbekistonning ta'lim tizimida yoshlarning mustaqil fikrlash va o'z bilimlarini mustahkamlashga qaratilgan jarayonlar muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda global ta'lim sohasidagi o'zgarishlar, yoshlarning dunyoqarashini kengaytirish va ularni jamiyatda faol, mustaqil, o'z fikriga ega shaxslar sifatida shakllantirish zaruratini taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, talaba yoshlarning mustaqil ishlarni amalga oshirish qobiliyatini rivojlantirish juda muhim ahamiyatga ega.

Mustaqil ishlash - bu talabalar tomonidan o'z vaqtida va o'z xohishiga ko'ra, bajariladigan ishlar bo'lib, ular o'zini o'zi rivojlantirish, bilim olish va individual faoliyatda samarali bo'lishga intilishdan iboratdir. Talaba mustaqil ishlashda o'quv rejasiga muvofiq topshiriqlarni bajarish, ilmiy izlanishlar olib borish, shuningdek, o'rganilayotgan mavzularni o'zlashtirishni nazarda tutadi. Mustaqil ishlar talabalarni o'z bilimlarini mustahkamlash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, vaqtni boshqarish va o'z ustida ishlash kabi qobiliyatlarni oshirishga yordam beradi.

Talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar. Pedagogik metodlar va ta'lim uslublari. O'qituvchilarning pedagogik metodlari va o'quv jarayonida foydalaniladigan ta'lim uslublari talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Interfaol darslar, muammoli o'qitish metodlari, loyiha asosida ta'lim va boshqa zamonaviy ta'lim uslublari talabalarni o'z fikrlarini erkin ifoda etish va mustaqil fikrlashga undaydi. O'qituvchilar o'zlarining yondashuvlarini talabaning shaxsiy qobiliyatiga moslashtirish orqali, ularning mustaqil ishlarini qo'llab-quvvatlashi kerak.

Ilmiy va amaliy faoliyatga yo'naltirish. Talabalar o'zlarining mustaqil ishlarini rivojlantirish uchun ilmiy izlanishlar olib borish, amaliyotlarda ishtirok etish, turli laboratoriya ishlarini bajarish va seminarlar o'tkazish imkoniyatiga ega bo'lishlari lozim. Bu turdagi faoliyat talabaning mustaqil ishlash qobiliyatini oshirishga yordam beradi va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish. Zamonaviy axborot texnologiyalari, internet va elektron kutubxonalar talabalar uchun bilim olish va mustaqil ishlarni bajarish imkoniyatlarini

kengaytiradi. Talabalar onlayn resurslardan, ilmiy maqolalardan, video darslardan va boshqa vositalardan foydalanish orqali o'z bilimlarini chuqurlashtirishi mumkin. Shu bilan birga, axborot texnologiyalarini to'g'ri va samarali ishlatish talabalarni mustaqil ravishda izlanish olib borishga undaydi.

Motivatsiya va o'zini o'zi boshqarish qobiliyati. Motivatsiya talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini shakllantirishda muhim omillardan biridir. Talabalar o'z maqsadlarini aniqlab, ularga erishish uchun kerakli motivatsiyani topishlari zarur. O'zini o'zi boshqarish va vaqtni samarali boshqarish qobiliyati talabalar uchun muvaffaqiyatli mustaqil ishlarning asosi bo'lib xizmat qiladi. O'z ustida ishlash va o'z vaqtini to'g'ri taqsimlash orqali talabalar samarali natijalarga erishadilar.

Talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi muloqot. O'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi yaxshi muloqot, o'qituvchilarning talabalarni qo'llab-quvvatlashi va ularning mustaqil ishlashiga doir fikr-mulohazalarini olish, talabaning o'z ustida ishlashga qiziqishini oshiradi. O'qituvchining talabaning mustaqil ishlarini ko'rib chiqishi, kerakli tavsiyalar berishi va rag'batlantirishi uning o'zini rivojlantirishiga yordam beradi.

Shaxsiy va ijtimoiy omillar. Talabaning shaxsiy xususiyatlari, bilim olishga bo'lgan qiziqishi, o'rganishdagi ishtiyoqi, intilishlari va ijtimoiy muhit ham mustaqil ishlash qobiliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Shaxsiy o'zgarishlar, ijtimoiy aloqalar va atrof-muhit, talabaning mustaqil ishlashga bo'lgan yondashuvini shakllantiradi. Mustahkam ijtimoiy tarmoq va o'rta muhit talabaning ijtimoiy va hissiy qoniqlanishini oshirib, o'zini o'zi rivojlantirishga rag'batlantiradi.

Talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish ko'plab omillar bilan bog'liq bo'lib, pedagogik yondashuvlar, ilmiy faoliyat, motivatsiya, axborot texnologiyalari va ijtimoiy sharoitlar kabi faktorlar muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalar o'zlarining mustaqil ishlarini samarali ravishda amalga oshirish uchun o'qituvchilardan to'g'ri yo'nalish va yordam olishlari, shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishlari zarur. Faqatgina shu yo'l bilan talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyati rivojlanadi va ular muvaffaqiyatli shaxs sifatida jamiyatda o'z o'rnini topadilar.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyati, ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatli ishtirokini ta'minlashda va ularning shaxsiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Mustaqil ishlashni rivojlantirishda ta'lim metodlari, motivatsiya, axborot texnologiyalaridan foydalanish, o'qituvchilarning yondashuvi, shaxsiy va ijtimoiy omillar muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotda olingan asosiy natijalarga ko'ra, talaba yoshlarning mustaqil ishlashini rivojlantirishda quyidagi omillar alohida ahamiyat kasb etadi:

1. Pedagogik metodlar va o'qituvchilarning yondashuvi mustaqil ishlashni rivojlantirishda muhim omil bo'lib, talabalarga ta'lim jarayonida o'z fikrini erkin ifodalash va ilmiy tadqiqotlar olib borishga imkon yaratadi.
2. Axborot texnologiyalari talabalar uchun samarali mustaqil ishlash imkoniyatlarini yaratadi, bu esa, o'qitishning sifatini oshiradi.
3. Motivatsiya talaba yoshlarning o'z maqsadlariga erishishdagi qiziqishlari va ichki rag'batlantirishlarni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.
4. Ijtimoiy muhit va oilaviy qo'llab-quvvatlash talabaning mustaqil ishlashga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi.
5. Shaxsiy ko'nikmalar, xususan, o'zini o'zi boshqarish, vaqtni samarali taqsimlash va xatolardan o'rganish, talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini oshiradi.

Tadqiqotda shuningdek, mustaqil ishlashning rivojlanishi uchun o'qituvchilar, talaba va ota-onalarning o'zaro hamkorligi, shuningdek, ilmiy tadqiqotlar va innovatsion pedagogik usullarni qo'llashning zarurligi ta'kidlandi.

Takliflar.

1. Pedagogik metodlarni takomillashtirish: Ta'limda interfaol metodlar, muammoli o'qitish va loyiha asosida ta'lim usullarini qo'llashni kengaytirish zarur. Bu metodlar talabalarning

mustaqil fikrlash, yaratish va yangi bilimlarni o'rganish qobiliyatlarini oshiradi. O'qituvchilarni yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llashga yo'naltirish, mustaqil ishlashni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

2. Axborot texnologiyalarini samarali qo'llash: Talaba yoshlarning mustaqil ishlashini yanada samarali qilish uchun ta'lim tizimida axborot texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyatini oshirish zarur. Onlayn ta'lim platformalarini, elektron kutubxonalarni, ilmiy ma'lumotlar bazalarini talabalarga kengroq taqdim etish, ularning ilmiy izlanishlarini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi.

3. Motivatsiyani oshirish: Talaba yoshlarning o'z maqsadlariga erishish uchun motivatsiyani oshirishga qaratilgan yondashuvlarni ishlab chiqish lozim. Bunda, o'qituvchilarning talabalarga shaxsiy yondashuvi, ularning mustaqil ishlashga bo'lgan ishtiyoqini oshirishga qaratilgan qo'llab-quvvatlash zarur. O'qituvchilar talabalarga o'z qiziqishlariga mos keladigan tadqiqotlar va loyiha ishlarini tanlashga yordam berishi kerak.

4. Ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlash: Talaba yoshlarning mustaqil ishlashini rivojlantirish uchun ijtimoiy hamkorlik va oilaviy qo'llab-quvvatlashni oshirish zarur. Oilalar va jamiyat ta'limga bo'lgan qiziqishlarini oshirishi, talabalar uchun qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish tizimlarini yaratish muhimdir.

5. Shaxsiy rivojlanish va ko'nikmalarni mustahkamlash: Talaba yoshlarning o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish, vaqtni samarali taqsimlash va o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish maqsadida treninglar, seminarlar va psixologik qo'llab-quvvatlashni tashkil etish zarur. Bu, o'z navbatida, ularning mustaqil ishlash qobiliyatini yaxshilaydi.

6. Tadqiqotlar va ilmiy faoliyatni rag'batlantirish: Talabalarni ilmiy tadqiqotlar va innovatsion faoliyatlarga jalb qilish uchun maxsus dasturlar, grantlar va tanlovlar tashkil etish muhimdir. Bu talabalar o'rtasida ilmiy izlanishlarni rivojlantirish va mustaqil fikrlashni rag'batlantirishga xizmat qiladi.

7. O'qituvchilarni malaka oshirish: O'qituvchilarning malakalarini muntazam ravishda oshirib borish, pedagogik va psixologik ko'nikmalarini yangilash, shuningdek, innovatsion ta'lim metodlarini qo'llashda yordam berish zarur. Buning uchun o'qituvchilar uchun malaka oshirish kurslari va seminarlar tashkil etilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish, ularning ta'limdagi muvaffaqiyatini oshirishga, shuningdek, jamiyatda faollik va mustahkam bilimlar bilan ta'minlashga xizmat qiladi. Yuqorida keltirilgan takliflar asosida amalga oshirilgan o'zgarishlar talaba yoshlarning o'z mustaqil ishlarini samarali va sifatli amalga oshirishlariga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Abdurahmanova M. Pedagogik texnologiyalarni o'qitishda qo'llash. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2015.
2. Davronov N. Talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish. Toshkent: Pedagogika va psixologiya instituti, 2016.
3. Karimov I. Pedagogik texnologiyalar va talaba yoshlarning o'qishdagi muvaffaqiyatlari. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2014.
4. Iskandarov A., & Mukhamadiyev J. Ta'lim jarayonida mustaqil ishlashni rivojlantirish metodlari. Samarqand: Samarqand davlat universiteti, 2017.
5. Akramov A. Oliy ta'limda axborot texnologiyalarini qo'llash. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2018.
6. Shamsutdinov Z. O'qitishda zamonaviy pedagogik metodlar. Toshkent: Ta'lim nashriyoti, 2020.
7. Piskunov A. V. Mustaqil ishlashning pedagogik asoslari. Moskva: Pedagogika nashriyoti, 2009.

8. Shakarova S., & Mirzayeva D. Talabalar uchun mustaqil ishlashga doir qo'llanma. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, 2021.
9. Bobojonov T. Pedagogik innovatsiyalar va ularning ta'lim tizimidagi roli. Toshkent: Sharq nashriyoti, 2019.
10. Alimova S. Ta'limda shaxsiy yondashuv va mustaqil ishlash. Buxoro: Buxoro davlat universiteti, 2017.
11. Khabibullayeva N. Pedagogik va psixologik yondashuvlar. Toshkent: O'zbekiston pedagogika akademiyasi, 2016.
12. Xolmatov N., & Tursunov B. Ta'limda mustaqil ishlashni tashkil etish metodlari. Toshkent: Yuqori o'quv yurtlari uchun darslik, 2015.

To'rayeva Dilnoza Ismoilovna,
Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi katta o'qituvchisi

AXBOROT-TA'LIM MUHITI BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING LOYIHALASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

Annotatsiya: Maqolada axborot-ta'lim muhiti bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish vositasi sifatida qalamga olingan. Aniqlanishicha, strukturaviy-funksional model axborot-ta'lim muhiti mazmunini tavsiflovchi o'zaro bog'langan uchta komponentni o'z ichiga oladi: axborot, faoliyatga asoslangan, moddiy; loyiha kompetensiyasini shakllantirish jarayonining asosiy tarkibiy elementlarining barqaror asosiy aloqalarini ko'rsatadigan uchta o'zaro bog'liq blokni o'z ichiga oladi: mazmun-uslubiy, operatsion-texnologik va baholash-natijaviy. Shu asosda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishda axborot-ta'lim muhitining tarkibiy-funksional modelini qurilgan.

Kalit so'z va iboralar: axborot-ta'lim muhiti, model, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi, loyihalash kompetensiyasi, komponent, axborot, mazmun-uslubiy, operatsion-texnologik, baholash-natijaviy.

Аннотация: В статье представлена модель информационно-образовательной среды как инструмента развития проектной компетентности будущего учителя начальных классов. Выясняется, что структурно-функциональная модель включает три взаимосвязанных компонента, описывающих содержание информационно-образовательной среды: информационный, деятельностный, материальный; включает три взаимосвязанных блока, отражающих устойчивые принципиальные связи основных структурных элементов процесса формирования проектной компетентности: содержательно-методический, операционно-технологический и оценочно-результативный. На этой основе построена структурно-функциональная модель информационно-образовательной среды для формирования проектной компетентности будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова и фразы: информационно-образовательная среда, модель, будущий учитель начальных классов, проектная компетентность, компонент, информационный, содержательно-методический, операционно-технологический, оценочно-результативный.

Annotation: The article considers the information and educational environment model as a means of developing the design competence of a future primary school teacher. It was found that the structural-functional model includes three interconnected components characterizing the content of the information and educational environment: information, activity-based, material; it includes three interconnected blocks that show the stable basic relationships of the main structural elements of the process of forming project competence: content-methodical, operational-technological and evaluation-resultative. On this basis, a structural-functional model of the information and educational environment for the development of design competence in future primary school teachers was built.

Key words and phrases: information-educational environment, model, future primary school teacher, design competence, component, information, content-methodological, operational-technological, evaluation-resultative.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini nafaqat nazariy bilimlar bilan ta'minlash, balki ularning kasbiy kompetensiyalarini, jumladan, loyihalash kompetensiyasini rivojlantirishni ham talab qiladi. Chunki bugungi kunda ta'lim tizimi oldida

turgan asosiy maqsad – yosh avlodga mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv va ilmiy izlanish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Ta'lim jarayonlari integratsiyasiga bo'lgan ehtiyoj ochiq axborot-ta'lim muhitini shakllantirishni taqozo etadi. Axborot-ta'lim muhiti zamonaviy raqamli texnologiyalar, interaktiv ta'lim metodlari va innovatsion pedagogik yondashuvlarni birlashtirib, o'qituvchi tayyorgarligida yangi imkoniyatlarni ochib beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, axborot-ta'lim muhiti orqali ta'lim olish o'qituvchilarning innovatsion fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish, raqamli vositalardan samarali foydalanish va amaliy loyihalar yaratish ko'nikmalarini oshirish imkonini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. A.V.Uvarov ta'lim tashkilotlari ishini o'zgartirish ta'limni raqamli o'zgartirish uchun me'yoriy bazani o'zgartirishni talab qiladi[1], deb yozadi.

N.P.Petrova va G.A.Bondareva o'z ishlarida ta'kidlaganidek, "ta'limda raqamlashtirishning hozirgi bosqichi uning barcha mavzularini raqamli ta'lim muhitiga singdirishdan iborat. Hozirgi vaqtda raqamli ta'lim muhitini innovatsion usullarni qo'llash va ta'lim jarayonini tahlil qilish imkoniyatlari bilan uyg'unlashtirish ustuvor vazifalardandir"[2, 97-bet]. Ushbu xususiyatlar raqamli axborot muhitining imkoniyatlariga juda mos keladi, bu talabalarni faollik, harakatchanlik va boshqalarga yo'naltiradi.

Amerikalik pedagog olim Jon Dyui fikricha, loyiha texnologiyasi tahsil oluvchilarning shaxsiy qiziqishlarini inobatga olgan holda, ta'lim jarayoniga tatbiq qilinishi va ta'lim sub'ektlarining o'quv jarayonidagi faoliyatini maqsadli yo'naltirishga mo'ljallanishi lozim[3].

"O'quv jarayonidagi didaktik paradigma real hayotdan olingan vaziyatli muammo bo'lishi va ushbu muammoning yechimi jamoaviy tarzda yoki kichik guruhlarda fan yutuqlaridan foydalanib, mustaqil topilishi, muayyan natijani qo'lga kiritishga xizmat qilishi lozim. Bunda muammo va uning yechimi yaxlit holatda loyihalash faoliyatidan iborat bo'lishi zarur" [4].

Jahon iqtisodiy forumi materiallarida raqamli iqtisodiyotda har bir inson ushbu kompetensiyalarga ega bo'lishi kerakligi ta'kidlanadi [5].

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada axborot-ta'lim muhiti bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish vositasi sifatida qalamga olingan. masalalari tahlil qilindi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida statistik tadqiqot, adabiyotlar qiyosiy tahlili va farazni asoslash usullaridan foydalanilgan. To'plangan ma'lumotlar asosida kuzatish va iqtisodiy tahlilni qiyoslash, tizimli yondashuv hamda mantiqiy yondashuv kabi uslublardan samarali foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Ta'lim muhitining asosiy tarkibiy qismlari, hozirgi kunda shubhasiz, raqamli axborot ta'lim muhitini shakllantirish va uni umumiy ta'lim tizimiga integratsiyalash jarayonida, elektron ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini shakllantirishda, raqamli axborot ta'lim muhitini shakllantirish muhim omil hisoblanadi. Bu uning shaxsiy qobiliyatlarini bilim va faoliyat sub'ekti sifatida aniqlashga asoslanib, o'z navbatida har kimning muqobil ta'lim shakllarini o'rganish orqali o'z rivojlanish yo'nalishini tanlash huquqini tan olishga asoslanadi[6].

Zamonaviy ta'lim muhiti bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashga, jumladan, ularning loyiha kompetensiyasini rivojlantirishga yangi talablarni qo'yadi. Ushbu maqsadga erishishning samarali vositalaridan biri raqamli texnologiyalarni, loyiha faoliyati usullarini va zarur kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun pedagogik yondashuvlarni integratsiyalash imkonini beruvchi axborot-ta'lim muhiti modelidir.

Loyiha kompetensiyasi – bu o'qituvchining ta'lim jarayonini oldindan rejalashtirish, dars va o'quv materiallarini ishlab chiqish, innovatsion usullarni qo'llash va ta'lim jarayonini tahlil qilish qobiliyatidir[7].

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida loyiha kompetensiyasini rivojlantirish vositasi sifatida axborot-ta'lim muhitini modellashtirish muammosining dolzarbligi hozirgi vaqtda zamonaviy jamiyatning kelajakdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarini yuqori sifatli tayyorlashga bo'lgan ehtiyoji bilan bog'liq.

Shuni ta'kidlash kerakki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining loyihalash kompetensiyasi axborot-ta'lim muhiti sharoitida uning maqsadli shakllanishini ta'minlaydigan nazariy-uslubiy va mazmunli-texnologik rivojlanishni talab qiladigan murakkab shaxsiy yangi shakllanishni tashkil qiladi. Shuning uchun, birinchi navbatda, ko'rsatilgan muammoni hal qilish uchun quyidagilarni amalga oshirish kerak:

bo'lajak o'qituvchilarda loyiha kompetensiyasini shakllantirish vositasi sifatida axborot ta'lim muhitini modellashtirish muammosini o'rganish,

o'qituvchining kasbiy kompetensiyalari tarkibidagi loyiha kompetensiyasining muhim xususiyatlarini, uning mazmuni, belgilari va mezonlarini aniqlash;

bo'lajak o'qituvchilarda loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish vositasi sifatida axborot-ta'lim muhitini modellashtirish muammosini o'rganishning nazariy va uslubiy asoslarini aniqlash, ilmiy tadqiqotning belgilangan maqsadiga erishishni ta'minlash;

axborot-ta'lim muhiti sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida loyiha kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik modelni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish;

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining loyihalash kompetensiyasini shakllantirishning o'rganilayotgan jarayoni eng samarali amalga oshirilayotgan axborot-ta'lim muhiti modelining samarali faoliyat ko'rsatishi uchun zarur pedagogik shart-sharoitlar majmuini aniqlash;

tuzilgan strukturaviy va funktsional modelni va uning samarali ishlashi uchun pedagogik shart-sharoitlarni ishning eksperimental qismida sinab ko'rish.

Axborot-ta'lim muhitini modellashtirish muammosini o'rganishni bo'lajak o'qituvchilarda loyiha kompetensiyasini rivojlantirish vositasi sifatida o'rganilayotgan hodisaning mohiyatini tarixiy jihatdan to'liq anglagan holda boshlash maqsadga muvofiqdir.

Shuni ta'kidlash kerakki, biz ko'rib chiqayotgan muammoning mohiyatini tushunish, biz o'rganayotgan masalaning hozirgi holatini tarixan belgilab bergan asosiy jihatlarini o'rganmasdan turib mumkin emas. Birinchi navbatda hal qilinishi kerak bo'lgan asosiy jihatlar:

axborot-ta'lim muhitini tarixiy jihatdan modellashtirish muammosining paydo bo'lishi; bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida loyiha kompetensiyasini shakllantirish muammosini rivojlantirish masalalari; bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida loyiha kompetensiyasini rivojlantirish vositasi sifatida axborot va ta'lim muhitini modellashtirish muammosi.

Loyihaviy ta'limning asosiy tipologik xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Mazmuni (amaliy yo'naltirilgan, axborot va boshqalar);

Ishtirokchilar soni (individual, jamoaviy va boshqalar);

Davomiyligi (qisqa muddatli, uzoq muddatli va boshqalar).

Reifikatsiya usuli haqiqiy amaliyotda qo'llaniladigan «mutaxassislarning norasmiy bilimlari» deb ataladigan narsadan foydalanish bilan bog'liq [195]. Strukturaviy-funktsional modelimiz doirasida reifikatsiya usuli alohida boshlang'ich sinf o'qituvchilari va pedagogik xodimlar tomonidan ishlab chiqilgan turli xil pedagogik loyihalarni (fanlarning ishchi dasturlari, boshlang'ich umumiy ta'limning asosiy ta'lim dasturlari va boshqalar) tahlil qilish va tuzatishni o'z ichiga oladi.

Vaziyatni tahlil qilish usuli o'quvchiga o'z egallagan nazariy bilimlari asosida ta'lim jarayonida tahlil qilish va qaror qabul qilishni talab qiladigan o'quv vazifasini taqdim etishni o'z ichiga oladi. Vaziyatlarni tahlil qilish jarayonida talabalar tomonidan kasbiy faoliyatni takrorlash kasbiy ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi, bu esa universitet talabasining nafaqat o'z faoliyatini tahlil qilish asosida muammolarni hal qilishga, balki belgilangan maqsadga erishish strategiyasini aniqlashga, uning kasbiy faoliyati natijalarini bashorat qilishga va barcha turdagi qiyinchiliklarni aniqlashga tayyorligini nazarda tutadi.

Boshqacha qilib aytganda, vaziyatni tahlil qilish usuli kelajakda boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quv jarayonini bir butun sifatida va har bir darsni alohida tayyorlashda amaliyotda muqarrar ravishda duch keladigan o'sha real vaziyatlarga taqlid qilishdir, deyishimiz mumkin.

Shunday qilib, quyidagi funktsiyalar ushbu blokning asosini modellashtirish va loyiha tashkil qiladi.

Modellashtirish funktsiyasi EMSNOO dan foydalanishga asoslangan pedagogik loyihani yaratish uchun zarur bo'lgan bosqichma-bosqich operatsiyalarni o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Loyiha funktsiyasi EMSNOO dan foydalanishga asoslangan pedagogik loyihaning strukturasini aniqlash va mazmunini rejalashtirish bilan bog'liq.

Baholash va natijalar bloki tegishli mezon va ko'rsatkichlarni aniqlashni o'z ichiga olgan axborot-ta'lim muhiti sharoitida bo'lajak boshlang'ich maktab o'qituvchilarida loyiha kompetentsiyasining tarkibiy qismlarini (axborot, operatsion va shaxsiy) shakllantirish samaradorligini belgilaydi.

Biz axborot-ta'lim muhitini ma'lumotlarni uzatish vositalari, axborot resurslari, apparat-dasturiy vositalar majmuasidan foydalanish asosida o'quv jarayonini axborot bilan ta'minlash uchun zarur bo'lgan o'zaro bog'langan axborot, operativ va moddiy komponentlar majmui sifatida qaraymiz.

Bo'lajak boshlang'ich maktab o'qituvchisining loyiha kompetentsiyasini biz boshlang'ich sinf o'quvchilarining shaxsiy, meta-predmetli va fan natijalariga samarali erishishga qaratilgan pedagogik loyihalarni yaratish uchun zarur bo'lgan kasbiy bilim, ko'nikma va shaxsiy fazilatlarini o'zida mujassam etgan kasbiy kompetentsiyasining bir turi sifatida ko'rib chiqamiz.

Strukturaviy-funktsional modelni qurish jarayoni murakkab va ko'p qirrali jarayon sifatida qaraladi, bu quyidagi yondashuvlarning kombinatsiyasini talab qiladi: tizimli, faoliyatga asoslangan va kompetentsiya-kontekstual yondashuvlar.

Yuqoridagi yondashuvlarni kompleks tadbiq etish asosida biz bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida loyiha kompetentsiyasini rivojlantirish vositasi sifatida axborot-ta'lim muhiti modelini ishlab chiqdik, jumladan, axborot-ta'lim muhiti mazmunini tavsiflovchi o'zaro bog'liq uchta komponent:

axborot, operativ, moddiy;

loyiha kompetentsiyasini shakllantirish jarayonining asosiy tarkibiy elementlarining barqaror asosiy aloqalarini belgilaydigan uchta o'zaro bog'liq blok:

mazmun-uslubiy, faoliyat-texnologik va baholash-natijaviy.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining loyiha kompetentsiyasini rivojlantirish vositasi sifatida axborot-ta'lim muhitining tarkibiy va funktsional modelini amalga oshirish uning faoliyati samaradorligini ta'minlaydigan pedagogik shartlar majmuasi bilan belgilanadi: mazmunli va tashkiliy shartlar:

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida Smart-ta'lim tamoyillaridan foydalanish;

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari ishini zamonaviy axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanishga yo'naltirish;

Faoliyat - kompetentsiya shartlari:

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ob'ektdan predmet pozitsiyasiga o'tishini ta'minlash;

pedagogik vaziyatlarni simulyatsiya modellashtirish.

Shunday qilib, ishlab chiqilgan model axborot-kommunikatsiya vositalari va resurslari orqali yaxlit, izchil tizim, individual ta'lim muhiti, shu jumladan zamonaviy resurslarni, shu jumladan jarayonning o'zi va uning oqimi sharoitlarini, shuningdek, talabaning shaxsiyatini o'rganish va yangilash orqali axborot kompetentsiyasini shakllantirish jarayonini baholash jarayonini ko'rib chiqishni nazarda tutadi. Raqamli kompetentsiya ta'lim kontekstida katta ahamiyatga ega bo'lib, zamonaviy jamiyatda o'qituvchilar egallashi kerak bo'lgan asosiy kompetentsiyalardan biri hisoblanadi.

Aksariyat modellar va tuzilmalar universitetgacha bo'lgan darajaga qaratilgan bo'lsa-da, ta'lim jarayoniga jalb qilingan barcha sub'ektlarning axborot-kommunikatsiya kompetentsiyasini

rivojlantirish sohasida ta'lim muhitining imkoniyatlari va shaxsiy salohiyatiga qiziqish ortib bormoqda.

Yuqorida muhokama qilingan muammo bilan bog'liq bo'lgan ko'plab tadqiqotlarga qaramay, ushbu sohada takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlarni davom ettirish, o'qituvchilarning raqamli kompetentsiyalarini baholashga e'tibor qaratish va shu asosda raqamli davrda pedagoglarning ehtiyojlarini qondiradigan eng amaliy va shaxsiylashtirilgan o'quv dasturlarini ishlab chiqish muhimdir.

Xulosa. Shunday qilib, tizimli-ekologik, faoliyatga asoslangan va kompetensiya-kontekstli yondashuv asosida biz kelajakdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarida loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish vositasi sifatida axborot-ta'lim muhitining tarkibiy-funksional modelini qurdik. Strukturaviy-funksional model axborot-ta'lim muhiti mazmunini tavsiflovchi o'zaro bog'langan uchta komponentni o'z ichiga oladi: axborot, faoliyatga asoslangan, moddiy. Loyiha kompetensiyasini shakllantirish jarayonining asosiy tarkibiy elementlarining barqaror asosiy aloqalarini ko'rsatadigan uchta o'zaro bog'liq blokni o'z ichiga oladi: mazmun-uslubiy, operatsion-texnologik va baholash-natijaviy.

Axborot-ta'lim muhiti modeli bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining loyiha kompetensiyasini rivojlantirish uchun muhim vositadir. Bu zamonaviy ta'lim texnologiyalarini integratsiyalashuviga, o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga va ularni kasbiy faoliyat voqeligiga tayyorlashga yordam beradi. O'quv jarayoniga IOS ning joriy etilishi pedagogik ta'lim sifatini oshirish va raqobatbardosh mutaxassislarni shakllantirishda yangi istiqbollarni ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Уваров А.Ю. Образование в мире цифровых технологий: на пути к цифровой трансформации. М.: ГУ-ВШЭ, 2018. 168 с..
2. Петрова Н.П., Бондарева Г.А. Цифровизация и цифровые технологии в образовании // Мир науки, культуры, образования. 2019. № 5 (78). С. 353–355.
3. Дьюи, Дж. Школа и общество / Дж. Дьюи. – М.: Госиздат, 1924. – 168 с.
4. Каракозов С.Д., Уваров А.Ю. Успешная информатизация – трансформация учебного процесса в цифровой образовательной среде // Проблемы современного образования. 2016. № 2. С. 7–19.
5. Парфенова Т.А. Формирование проектной компетентности будущих педагогов начальной школы: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Самара. 2019. 24 с.
6. Муслимов Н. А., Уразова М. Б., Эшпулатов Ш. Н. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси //Тошкент: Fan va texnologiya. – 2013. – Т. 160.
7. Толипов Ў.К., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг назарий ва амалий асослари. – Т.: “Fan va texnologiyalar” нашриёти, 2006.

Ismatova Nargiza Qamaritdinovna,
*Respublika ta'lim markazi ijtimoiy, iqtisodiy bilim asoslari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar
bo'limi boshlig'i*
Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD,

DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI HAMDA FIZIKA DARSLARIDA FANLARARO ALOQADORLIK MASALALARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada huquqiy ta'limning mamlakatimiz rivojida tutgan o'rni Davlat va huquq asoslari va fizika fanlararo aloqadorlik haqida so'z boradi. Muallif, o'quvchilarni huquqiy ta'lim samaradorligini oshirishda hamda o'quvchilarda ushbu fanga qiziqishlarini oshirishda nimalarga e'tibor qaratish lozimligi haqida fikr yuritadi.

Kalit so'zlar: fanlararo aloqadorlik, huquqiy ta'lim, samaradorlik, ta'lim siyosati, me'yoriy hujjat, o'quvchilar, fanga qiziqishni uyg'otish.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль правового образования в развитии нашей страны, а также междисциплинарная связь между основами государства и права и физикой. Автор рассуждает о том, на что следует обратить внимание для повышения эффективности правового образования и увеличения интереса учащихся к данной дисциплине.

Ключевые слова: междисциплинарная связь, правовое образование, эффективность, образовательная политика, нормативный документ, учащиеся, пробуждение интереса к предмету.

Annotation: This article discusses the role of legal education in the development of our country, as well as the interdisciplinary connection between the fundamentals of state and law and physics. The author explores what should be considered to enhance the effectiveness of legal education and to increase students' interest in this subject.

Key words: interdisciplinary connection, legal education, effectiveness, education policy, regulatory document, students, fostering interest in the subject.

Kirish. O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti Islom Karimov tomonidan: "Xalqimizning huquqiy madaniyatini yuksaltirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilishi lozim, zero, mustaqillik so'zining zamirida ham katta ulug' huquqqa ega bo'lish degan tushuncha yotadi", deb ta'rif berilganligi bejizga emas. Mazkur so'zlar mustaqilligimizning dastlabki yillarida aytilgan bo'lsa-da, bugungi kunda ham o'zining ahamiyatini yo'qotgani yo'q. 2010 yil 12 noyabrdagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisida davlatimiz rahbari "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi"da fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda kelgusida amalga oshirilishi lozim bo'lgan vazifalarni belgilab berar ekan, "Jamiyatning demokratiya yo'lidan jadal rivojlanishi va bu borada amalga oshirilayotgan islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan odamlarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyat darajasiga bog'liq" ekanligini ta'kidlaydilar.

Davlatimizning mazkur siyosatni amalga oshirishda, ya'ni o'quvchi-yoshlarga huquqiy ta'lim berish, ularda milliy huquq tizimi to'g'risidagi tasavvurlarni uyg'otish, huquqiy madaniyatni yuksaltirish, qonun ustuvorligini anglash alohida mazmun kasb etadi. Ta'lim muassasalarida amalga oshirilishi ko'zda tutilgan huquqiy ta'limning asosiy maqsadi aynan bir vazifaga, o'quvchilarga huquqiy bilimlar berish bilan bir qatorda, ularning qonun va qoidalarga itoatkorlik bilan ko'nikma va malakalarini shakllantirishga qaratilishi lozim. Bu o'rinda har bir tashkil etiladigan darslar alohida tayyorgarlikni talab etadi. Har bir darsga alohida yondoshgan holda, o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishning ilg'or usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Ta'kidlash lozimki, sinfdagi barcha o'quvchilarning qiziqishlari bir xil emas. Demak, o'quvchilarni huquq faniga qiziqishlarini uyg'otish uchun ularni "individual qiziqishlarini" e'tiborga olgan holda topshiriq matnlarini shakllantirish maqsadga muvoffiq bo'ladi.

Masalan, o'g'il bolalarning aksariyati avtomobil va u bilan bog'liq faoliyatga ko'proq qiziqishadi. Ma'muriy huquqbuzarlik yuzasidan topshiriq berishga harakat qilib ko'ramiz.

Topshiriq shartlari:

Shayxontohur chorrahasida Matiz va Lasetti avtomobillari to'qnashib ketdi. Matiz avtomobili siz tomondan harakatlanayotgan edi. Uning harakat tezligi 30 km soat, Lasetti avtomobili siz tomondan qaraganda matiz avtomobiliga qarshi tomondan 50 km soat tezlikda harakatlanayotgan edi. Siz tomondan harakatlanayotgan matiz avtomobili chapga burilishi kerak bo'lgan. Svetafora 35 metrlik etmasdan yo'l harakat qoidasi buzilgan. Yo'lning kengligi 32,7 metrni tashkil qiladi. Matiz avtomobilining to'xtagan joyi orqa g'ildiraklari yo'lning o'ng tomonidan 17,8 m, Lasetti avtomobilining urilganidan so'ng to'xtab qolgan joyida orqa g'ildiraklari siz tomondan qaraganda yo'lning o'ng tomoni (o'zining yo'nalishi bo'yicha chap tomoni)dan 13,5 metrli masofani tashkil qiladi. Tormoz izlari mavjud emas. Matiz avtomobilining oldi banferining o'ng burchagi, lasetti avtomobilining oldi bamferining o'ng burchagi bilan to'qnashgan.

Izoh: Matiz avtomobili haydovchisining tushuntirishiga ko'ra, u avtomashinani to'qnashuvdan olib qochish uchun o'z yo'nalishi bo'yicha o'ngdan chapga harakatlantirgan.

✚ Yo'l harakati hodisasi sodir bo'lgan joyni chizmasini chizishga harakat qiling.

✚ Mashinalarning og'irligi va tezligini aniqlang.

✚ Asfaltning ishqalanish koeffitsientini aniqlang hamda avtomashinalar urilganidan so'ng ularning tezligi qancha bo'lgan?

✚ Qancha kuch bilan to'qnashgan? Avtomobillarning og'irligini aniqlang.

✚ Avtomobillar to'qnashganidan so'ng o'z joyida qolganmi yoki bir-birini surib yuborganmi?

✚ Ushbu yo'l harakati hodisasi qaysi huquqbuzarlik turiga kiradi?

✚ Yo'l harakati qoidasining qaysi bandlari buzilgan?

✚ Fikringizni asoslang.

✚ Yo'l harakati hodisasi qaysi avtomashinaning yo'lida bo'lgan?

✚ Siz nima deb o'ylaysiz, ushbu hodisani oldini olish mumkinmi?

Ushbu topshiriqni guruhlarda ishlash jarayonida ham bersa bo'ladi. Mazkur topshiriq yuzasidan o'quvchilar 7-sinf fizika darsidan olgan bilimlari asosida javob berishga harakat qilib ko'radilar. Ushbu usuldagi topshiriqni avval uy vazifasi sifatida berib, keyin guruhlarda muhokamaga qo'yilsa, o'qituvchi maqsadiga erishgan bo'ladi.

Topshiriqni quyidagi formulalar asosida ishlash mumkin.

Ushbu ko'rsatmalarni fizika qonunlariga ko'ra asoslash mumkin.

Nyutonning birinchi qonuni "Har qanday jism unga boshqa jismlar ta'sir qilmaguncha, o'zining tinch holatini yoki to'g'ri chiziqli tekis harakatini saqlaydi" bu degani tinch holatda turgan jismga boshqa jismlar ta'sir qilmaguncha, u o'zining tinch holatini saqlaydi. Boshqa jismlar ta'sir etgandagina bu jism harakatga kelishi mumkin. Jismga boshqa jismlar ta'sir etmasa, u o'zining to'g'ri chiziqli tekis harakatini davom ettiradi.

Nyutonning ikkinchi qonuni tezlanish va kuch, massa orasidagi munosabatni o'z ichiga oladi.

$$F=ma$$

Jismga ta'sir etuvchi kuch jismning massasi bilan shu kuch ta'sirida olgan tezlanish ko'paytmasiga teng.

F – kuch;

m – massa;

a – tezlanish;

Nyutonning uchinchi qonuni ta'sir va aks ta'sir haqida.

$$F_1 = -F_2$$

Ya'ni, o'zaro ta'sirlashuvchi ikki jism bir-biriga miqdor jihatdan teng va to'g'ri chiziqli bo'yicha qarama-qarshi tomonlarga yo'nalgan kuchlar bilan ta'sir qiladi.

Shuningdek, fizika kursida jism impulsini degan qoida ham mavjud.

Jism impulsini:

1. Harakatlanayotgan jismning tezligi o'zgarmaganda massasi qancha katta bo'lsa, uning urilish zarbi shuncha katta bo'ladi.

2. Harakatlanayotgan jismning tezligi qancha katta bo'lsa, uning urilishi zarbi ham shuncha katta bo'ladi.

Jism impulsini formulasi quyidagichadir.

$$P = m \cdot v$$

Jism impulsini – jism massasining uning tezligi ko'paytmasiga teng.

P – jism impulsini; m – jism massasi; v – jism tezligi.

Kuch impulsini

$$I = F \cdot t$$

Ya'ni kuch impulsini jismga ta'sir etayotgan kuchning shu kuch ta'sir etgan vaqtga ko'paytmasiga teng.

I – kuch impulsini; F – kuch; t – vaqt;

$$v_1 > v_2$$

$m_1 \cdot v_1$ - birinchi jismining impulsini(to'qnashuvdan oldin);

$m_2 \cdot v_2$ - ikkinchi jismining impulsini(to'qnashuvdan oldin);

$m_1 \cdot v_1^1$ - birinchi jismning to'qnashuvdan keyingi impulsini;

$m_2 \cdot v_2^1$ - ikkinchi jismning to'qnashuvdan keyingi impulsini.

$$m_1 \cdot v_1 + m_2 \cdot v_2 = m_1 \cdot v_1^1 + m_2 \cdot v_2^1$$

$$m_1 \cdot v_1 = m_1 \cdot v_1^1 + m_2 \cdot v_2^1$$

Yuqoridagi fizika qonuniyatlaridan kelib chiqib, Shayxontohur chorrahasida sodir bo'lgan yo'l harakati hodisasida ishtirok etgan avto ulovlarining texnik ma'lumotlari bo'yicha masalani quyidagicha ishlaymiz.

Berilgan:

$$m_1 = 1230 \text{ kg.}$$

$$v_1 = 30 \text{ km/s}$$

$$m_2 = 1720 \text{ kg.}$$

$$v_2 = 50 \text{ km/s}$$

$$k = 0,7$$

$$m_1 \cdot v_1 = 3690 \text{ kg km/s Matizning impulsini}$$

$$m_2 \cdot v_2 = 8600 \text{ kg km/s Lasettining impulsini}$$

Impulsning saqlanish qonuniga asosan.

$$g \approx 10 \text{ m/s}^2$$

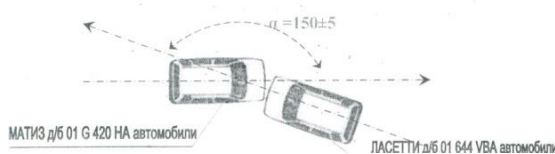
$$m_2 \cdot v_2 - m_1 \cdot v_1$$

$$= (m_1 + m_2) \cdot g$$

Bu yerdan tezlikni toping!

Транспорт воситаларининг тўқнашув вақтидаги бўйлама ўқлари орасидаги бурчак куйидаги чизмада келтирилган.

Ч И З М А:

$$g = \frac{m_2 v_2 - m_1 v_1}{m_1 + m_2} = \frac{86000 \text{ кг} \frac{\text{км}}{\text{с}} - 369000 \text{ кг км/с}}{1230 \text{ кг} + 1720 \text{ кг}} = 16.6 \frac{\text{км}}{\text{с}} = 4,61 \text{ м/с} \approx 5 \text{ м/с}$$

To'qnashgandan so'ng avtomobillar tezligi sekundiga taxminan 5 metr bosadi.

Qarshilik kuchini topamiz.

$$F_{qk} = (m_1 + m_2) \cdot k \cdot g = (1230 \text{ kg} + 1720 \text{ kg}) \cdot 0,7 \cdot 10 \text{ m/s}^2 \approx 20650 \text{ N}$$

k – asfaltning ishqalanish koeffesenti.

Endi masofani topish uchun quyidagicha

$$FL = \frac{(m_1 + m_2) \cdot g^2}{2} ;$$

$$L = \frac{(m_1 + m_2) \cdot g^2}{2F_{qk}} = \frac{(1230 + 1720) \cdot \text{M}^2/\text{c}^2}{2 \cdot 20650N} = 1.5 \text{ m}$$

Agar Lasetti hamda Matiz avtoulavlari to'g'ri chig'iq bo'ylab to'qnashganida Lasetti avtomashinasi Matiz avtomashinasini 1.5 metr ga surib yuboradi.

transport vositasining bo'ylanma o'qlari orasidagi burchak

$\alpha = 150 \pm 5$ tashkil etsa, quyidagi xulosani chiqarish mumkin.

$$m_2 \cdot g_2 \cdot \cos 30^\circ - m_1 \cdot g_1 = (m_1 + m_2) \cdot g$$

$$g \frac{m_2 \cdot v_2 \cdot \frac{\sqrt{3}}{2} - m_1 \cdot v_1}{m_1 + m_2} = \frac{74390 - 36900}{2950} = 12.7 \frac{\text{KM}}{\text{soat}} = 3.53 \frac{\text{M}}{\text{c}}$$

$$FL = \frac{(m_1 + m_2) \cdot g^2}{2} ; \quad L = \frac{(m_1 + m_2) \cdot g^2}{2F_{qk}}$$

$$L = \frac{2950 \cdot 12.46}{2 \cdot 20650} = 0.9 \text{ M} = 90 \text{ cm}$$

Xulosa. Lasetti avtomashinasining massasi 1720 kg, tezligi 50 km/soat bo'lsa, Matiz avtomobilining massasi 1230 kg, tezligi 30 km/soat bo'lsa ularning burchak ostidagi to'qnashuvi $\alpha = 150 \pm 5$ tashkil etgan bo'lsa, Lasetti rusmli avtomobili Matiz avtomobilini 90 sm ga sudrab ketgan.

Demak, Lasetti va Matiz avtomobillarining to'qnashuv joyi YTH sodir bo'lgan chizmasida Lasetti avtomashinasi o'z yo'nalishi oldiga suriltirib yuborgan.

Yuqorida berilgan savol va topshiriqlarning 6-7 bandlariga javob tariqasida shuni keltirish joizki, Yo'l harakati qoidasining 1.2-bandi va 12.1-bandining talablariga ya'ni, "O'zbekiston Respublikasi yo'llarida o'ng tomonlama harakatlanish tartibi belgilangan" hamda "Haydovchi harakatning serqatnovligi, transport vositasi va yukning hususiyati hamda holatini, yo'l va ob-havo sharoitini shuningdek harakatlanish yo'nalishidagi ko'rinishni hisobga olgan holda transport vositasini belgilangan, cheklangan tezlikdan oshirmasdan boshqarish kerak" va "Harakatlanishda haydovchi aniqlay olishi imkoniyatida bo'lgan xavf yoki to'siq paydo bo'lsa, u transport vositasining vositasining tezligini to'la to'xtatishini ta'minlaydigan darajada kamaytirishi yoki to'siqni boshqa harakat qatnashchilari uchun xavfsiz aylanib o'tish choralari ko'rishi kerak".

Demak, bu yerda lasetti avtomashinasining egasi yo'l harakati qoidasini qo'pol ravishda buzgan va ma'muriy huquqbuzarlikni sodir qilgan. Bu esa fizika qonunlari asosida to'la-to'kis o'z isbotini topdi. Bu esa hayotda uchrab turadigan shu kabi muamolarni ikki fan yordamida oqilona hal qilish mumkinligini ko'rsatib berdi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlashni joiz deb topdik. Huquqiy ta'lim darslari o'quvchilarni jadal sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan dunyoning tezligi sur'atiga moslashishda, jamiyatda o'rnatilgan odob-axloq qoidalarini buzmasdan o'z o'rnini topishiga xizmat qilishi lozim. Huquqiy ta'lim darslari o'quvchilarga huquqiy bilimlar beribgina qolmay, balki ularda huquqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilishi lozim. Demak, huquqiy ta'limning nazariy asoslariga tayanib, ijtimoiy turmushga tatbiq eta olishlari nazarda tutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun (2020-yil, yangi tahrir) – O'zbekistonda ta'lim tizimini rivojlantirish va fanlararo yondashuvni qo'llash bo'yicha asosiy hujjat.
2. Ashurov U., Rahimov S. – «Davlat va huquq asoslari» (Darslik, 2022)

3. To'rayev I., Vohidov A. – «Fizika fanining huquq bilan bog'liqligi» (Monografiya, 2021)
4. Nazarov M. – «Huquqiy ta'limning innovatsion metodlari» (Ilmiy maqola, 2020)
5. John W. Cairns – «Interdisciplinary Approaches in Legal Education» (Cambridge University Press, 2019)
6. Albert Einstein – «The Evolution of Physics» (Cambridge University Press, 2005)
7. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining ilmiy jurnali – «Fan va ta'lim integratsiyasi» (Maxsus son, 2023)

Rahmatov Nuriddin Negqadamovich,
Buxoro davlat tibbiyot instituti o'qituvchisi, O'zMU izlanuvchisi
rahmatov.nuriddin.83@gmail.com

“AXLOQI MUHSINIY” VA “FUTUVVATNOMAI SULTONIY” ASARLARIDA USTOZ - SHOGIRD MUNOSABATLARI TADQIQI

Annotatsiya: Husayn Voiz Koshifiy javonmardlarni shaxsiy, axloqiy, huquqiy, ijtimoiy sifatlarni sodda, ravon bayon qilib, mazkur tariqatning boshqa tariqatlardan ayri tomonlarini bayon qilib, yoshlarda shu talab va sifatlarni tarbiyalovchi sifatlarni ham atroflicha bayon qiladi. Mazkur tariqat yo'li qiyin va murakkab. Shuning uchun bu yo'lni ixtiyor etgan yoshlar adashmasliklari, ularni har xil kishilar shalg'itmasliklari uchun ham pir rahnamolik vazifasini bajaradi.

Kalit so'zlar: javonmardlik, pir, shayx, shogird, murid, futuvvat, axloq namunalari

Абстрактный: Хусейн Воиз Кашифи просто и бегло описывает личные, моральные, правовые и социальные качества молодых людей, объясняет аспекты этого ордена, которые отличаются от других орденов, а также подробно описывает качества, которые способствуют этим требованиям и качествам в молодых людях. . Путь этой секты труден и сложен. Таким образом, пир также выступает в качестве проводника, чтобы молодые люди, выбравшие этот путь, не сбились с пути и не отвлеклись на разных людей.

Ключевые слова: молодежь, пир, шейх, ученик, мюрид, футувват, моральные образцы

Annotation: Husayn Woyz Kashifi simply and fluently describes the personal, moral, legal, and social qualities of young people, describes the aspects of this order that are different from other orders, and also describes in detail the qualities that foster these requirements and qualities in young people. The path of this order is difficult and complex. Therefore, the pir also acts as a guide so that young people who have chosen this path do not go astray and are not distracted by various people.

Keywords: youth, pir, sheikh, disciple, murid, futuvvat, moral models.

Kirish. Sharq mutafakkirligi va ma'naviy-ma'rifiy merosida ustoz-shogird munosabatlari alohida o'rin egallagan. Bu munosabatlar nafaqat ilmiy bilim uzatish vositasi, balki axloqiy kamolot, ruhiy tarbiya va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishning muhim omili sifatida qadrlangan. Ayniqsa, o'rta asrlarda yaratilgan nasriy va nasr-she'riy asarlar, axloqiy-ruxiy risolalar bu borada boy tajriba va chuqur tasavvurlarni o'zida mujassam etgan.

Xususan, Husayn Voiz Koshifiyning “Axloqi Muhsiniy” asari bilan Sulton Husayn Boyqaro homiyligida yozilgan “Futuvvatnomai Sultoniyy” asarlari o'z zamonasi uchun ustoz-shogird munosabatlarini axloqiy, diniy va ijtimoiy jihatdan tartibga soluvchi muhim manbalar bo'lgan. Bu asarlarda ilm egallash jarayoni, shogirdning ustozga bo'lgan hurmati, itoat va e'tibori, ustozning esa shogirdga bo'lgan mehribonligi, sabr-toqati va yetakchilik vazifasi chuqur tahlil qilingan.

Mazkur tadqiqotda “Axloqi Muhsiniy” va “Futuvvatnomai Sultoniyy” asarlaridagi ustoz-shogird munosabatlarining mohiyati, shakllanishi va bugungi kun uchun dolzarbligi o'rganiladi. Tarixiy-ma'naviy kontekstda bu risolalarning tarbiya, axloq, bilim olish va kamolot sari yo'l ko'rsatuvchi manba sifatida tutgan o'rni aniqlanadi. Tadqiqotning ahamiyati shundaki, bu asarlar orqali ustoz-shogird an'analari va ularning zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'sirini qayta baholash imkoniyati vujudga keladi.

Ta'lim sohasida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlar ayniqsa yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabardagi 1059-son qarori “Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi” qabul qilinishi bilan ta'lim-tarbiya sohasida muhim

strategik yo'nalishlar belgilab berildi. Ana shu strategik yo'nalishlar asosida kadrlar tayyorlash sifatini yanada yaxshilash, kasbiy jihatidan raqobatbardosh, ma'naviy jihatdan barkamol, milliy qadriyat va an'analarga sodiq, vatan tuyg'usi bilan yo'g'rilgan komil insonni tarbiyalash yo'lida bir qancha ishlar qilinmoqda. Oliy o'quv yurtlarida kadrlarni ma'naviy barkamol, kasbiy yetuk qilib tarbiyalashda murabbiylar muhim rol o'ynaydilar. Shuning uchun O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi murabbiy va ustoz-shogird masalalarini davlat darajasiga ko'tarib yangi lavozim tyutor vazifasini joriy qildi. Shundan kelib chiqib, xalqimiz tarixida "ustoz-shogird" tizimi o'zining uzoq tarixiga egaligini e'tiborga olib, biz mumtoz merosimizning yirik namoyondasi Husayn Voiz Koshifiy ta'limotida mazkur tizim haqidagi fikrlarini yoritishga harakat qildik. O'ylaymizki, Husayn Voiz Koshifiyning bu boradagi qimmatli g'oyalari "Ustoz-shogird" tizimini hamma tushunadigan shaklda ishlab chiqishda nazariy manba va uslubiy ko'rsatma vazifasini o'taydi.

Muhokama. Sharq ma'naviy merosida ustoz-shogird munosabatlari nafaqat bilim uzatish, balki tarbiya, axloq va ruhiy kamolotning asosiy mezon sifatida qaralgan. Ayniqsa, "Axloqi Muhsiniy" va "Futuvvatnomai Sultoni" kabi axloqiy-ma'rifiy risolalarda bu munosabatlar chuqur va tizimli tarzda yoritilgan. Bu asarlar o'z davrida jamiyatda axloqiy barkamollikni ta'minlash, yoshlarni komil inson qilib voyaga yetkazish, ustozlarga bo'lgan hurmat va ehtiromni mustahkamlashda muhim vosita bo'lgan.

"Axloqi Muhsiniy" asarida ustoz-shogird munosabatlari qadimiy islom axloqi, Qur'on oyatlari va hadislar asosida asoslab berilgan. Ustozlar donishmand, sabrli, halol va bag'rikeng bo'lishi, shogird esa kamtar, itoatkor, ilmga tashna bo'lishi kerakligi uqtiriladi. Asarda ilm olishni nafaqat aqliy jarayon, balki axloqiy-ruhiy poklanish vositasi sifatida talqin qilinadi. Bu jihatdan ustoz-shogird munosabatlari – murabbiylikning eng muhim ko'rinishidir.

"Futuvvatnomai Sultoni"da esa ushbu munosabatlar futuvvat – ya'ni yigitlik axloqi, halollik, jasorat va ruhan kamolot kontekstida bayon etiladi. Unda shogird ustoziga xizmat qilishni sharaf deb bilishi, ustoz esa o'z shogirdini mehr bilan tarbiyalashi zarurligi ta'kidlanadi. Bu asarda ustoz-shogird munosabati faqat ta'lim jarayoni emas, balki hayotiy yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi ustuvor ijtimoiy institut sifatida tasvirlanadi.

Har ikki asar zamonaviy kontekstda ham ahamiyatini yo'qotmagan. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonida ustoz-shogird munosabatlarining so'nib borayotgani, yoshlar orasida ustozlarga hurmat susaygani, ilmga bo'lgan qiziqish pasaygani kabi muammolar bu qadimiy risolalarning yana bir bor qayta o'rganilishini va amaliyotga tatbiq qilinishini zarur etmoqda.

Asarlar ta'lim tizimi, ayniqsa, ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishda faoliyat yuritayotgan pedagog va murabbiylar uchun boy axloqiy dastur vazifasini o'tashi mumkin. Shuningdek, ustoz-shogird aloqasini kuchaytirish orqali nafaqat bilim, balki tarbiyada ham yuksak natijalarga erishish mumkinligi anglashiladi.

Qadimgi Sharq, ya'ni Markaziy Osiyo hududida esa, eramizdan avvalgi VII-VI asrlarda dastlabki vujudga kelgan ta'limotlardan biri Zardushtiylik dini va uning muqaddas kitobi "Avesto" da ham ta'lim va tarbiya masalalariga katta e'tibor berilgan edi. "Avesto"da ta'kidlanadiki, bilim va tarbiya hayotning eng muhim tirgagi bo'lib hisoblanadi [1]. Har bir yoshni shunday tarbiyalash zarurki, u avvalo yozishni o'rganish asosida bilim olishi kerak, so'ngra esa, odob-axloqi bilan eng yuksak pog'onaga ko'tarilsin. Shuningdek, bolalarni o'qitish va tarbiyalash qoidalarida eng avvalo, diniy va axloqiy tarbiya, jismoniy tarbiya va o'qish hamda yozishga o'rgatish bo'lgan. Muallimlar bolalarga: "...men yaxshi fikrlar, yaxshi so'zlar va yaxshi amallarga ishonaman..." kabi duolarni o'rgatishib, marosimdan keyin bolalarga sovg'a ulashilgan. Muallimlar mashg'ulotlar jarayonida bolalarga nisbatan jismoniy jazodan ko'ra, ko'proq o'z diniga ishonch va e'tiqodni tarbiyalab borishgan, ularning jismoniy va axloqiy tarbiyasiga qohin muallimlar mas'ul va javobgar bo'lishgan [2, 26]. Bunda insoniyatga bolaligidanoq singdirilgan ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal g'oyalari ularning bir-biri bilan yaxshi munosabatda bo'lishi, ezgu amallarni ko'paytirishi, doimo ezgu ishlarni bajarish ilinjida yurishi kerakligini o'zida mujassamlashtirdi.

Milliy tariximizdan ma'lumki, ko'plab olimlar muallim va mudarrislarining bolani tarbiyalashdagi mashaqqat va nozikliklar to'g'risida o'z asarlarida keltirgan bo'lib, dars beruvchining mahorati, unga qo'yilgan talablar, uning fazilatlar va shogirdlar bilan munosabatga kirishishi to'g'risida o'z fikrlarini keltirib o'tishgan. Islom dinida va Qur'oni Karimda ilm berish va ilm olishning farz ekanligi, payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom hadislarida ilm oluvchilar va ularning maqomi darajalari baland ekanligi bayon etilgan. Imom Buxoriy hadislarida Abdulloh ibn Abbosdan keltirilgan rivoyatda payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom: "Kishilarga ilm o'rgatish, ularga qiyin emas, yengil yo'lni ko'rsatish, qachon jahlingiz chiqsa, jim turishga o'rganing" [3, 17]-deb, insonlarga ilm o'rgatish, uni tushunarli tilda bayon etish va ilm orqali to'g'ri yo'lni topishga yo'naltirish kerakligini aytib o'tganlar.

Buyuk mutafakkir olim Abu Nasr Forobiy (873-930) o'z asarlarida ustoz shogirdlariga qattiq zulm ham, haddan tashqari ko'ngilchanlik ham qilmasligi lozim. Chunki, ortiqcha zulm, shogird dilida ustozga nisbatan nafrat uyg'otadi, bordiyu, ustoz juda ham yumshoq ko'ngilli bo'lsa, shogird uni mensimay qo'yadi va u beradigan bilimdan sovib qoladi. Shuning uchun, o'qituvchi bolalarning fe'l-atvoriga qarab, ta'lim-tarbiyaning "qattiq" yoki "yumshoq" usullaridan foydalanishi mumkin", deydi. Bunda, ustoz mudarrisga quyidagi talablarni qo'yadi:

-tarbiyalanuvchilar o'qish va o'rganishga ishtiyoqmand bo'lsalar, ta'lim-tarbiya jarayonida "yumshoq" usullar qo'llaniladi;

-tarbiyalanuvchilar o'zboshimcha, itoatsiz bo'lsalar, qattiq, ya'ni majburlovchi usullar qo'llaniladi.

Sharqona pand-nasihat tilida yozilgan Kaykovusning "Qobusnoma" asarida ham ilm olish, kasb-hunar o'rganish, jismoniy etuklikka erishish, notiqlik va ta'lim-tarbiya berishda ustoz-shogird munosabatlari to'g'risida keltirilib o'tiladi. Shuningdek, u mudarrislariga ularning o'z ilmining bilimdonligi hamda majlislarda so'zlaganda bilgan narsalarini so'zlashi, bilmagan narsalardan qochishi lozimligini aytib, bunday olimlarga ergashish va bo'ysunish kerakligini aytadi. Jumladan, "Ey farzand bilg'inki... biri ulkim, bilur va bilg'onin ham bilur. Ul olimdur, unga tobe bo'lmoq kerakdur" [4, 37]. Abu Ali ibn Sino (980-1037) ham o'z asarlarida ta'lim-tarbiyaga e'tibor berib, "tarbiya eng, avvalo, insonda predmet va hodisalarga nisbatan oqilona yondashuvni rivojlantirishi, uning negizida esa aql, ezigulik, tartiblilik va barcha insoniy baxt-saodat yotishi kerak" [5, 74] ekanligini aytib o'tadi. Ibn Sino ta'lim-tarbiyani aqliy, jismoniy, estetik, axloqiy tarbiya va kasb-hunar egallashga ajratadi. Alloma inson kamolotida mudarrislarining o'rni juda katta ekanligini bildirib o'tib, ularda dindorlik, ya'ni e'tiqodlilik, to'g'riso'zlik, donishmandlik, adolatlilik, nazokatlilik, xushmuomalalilik kabi fazilatlar bo'lishi kerakligini aytib o'tadi. Shu bilan birga ta'lim beruvchi mudarrislarda ularning ta'lim berishda samarador natijaga erishishida quyidagi tavsiyalarni shakllantiradi:

- ta'lim oluvchilarni darrov kitobga bog'lab qo'ymaslikni;
- ta'lim doimo osonlikdan murakkablik sari o'tib borishini;
- ta'limni o'zlashtirish mashqlari normalangan va o'zlashtiriladigan bo'lishini;
- ta'lim berish jarayonida mudarrisning turli metod va shakllardan foydalanishi kerakligini;

- mudarris xotira kuchi va boshqa intellektual salohiyatlari hamda individual sifatlarini hisobga olib shogirdini baholashi kerakligini;

- ta'lim oluvchining kam charchashi va musobaqalashuv tuyg'ularining paydo bo'lishi natijasida qo'shimcha kuch, sezgirlik va sabr-toqatlilikni rivojlantiradigan ta'limning jamoaviy bo'lishini;

- ta'limning moslashuvchan va ta'lim oluvchining qobiliyatini e'tiborga olinishi kerakligini;

- ta'limning jismoniy mashqlar bilan birga olib borilishi maqsadga muvofiq bo'lishi kerakligini;

- mudarrisning ta'lim oluvchilarni oqilona jazo berish orqali fanga qiziqtirishi va ularni doimo o'tilganlarni takrorlashga undashi kerakligini;

- ta'lim jarayonida fikrlarning ravshan va tushunarli bo'lishi uchun, avvalo, mudarrisning o'zi savolning mazmunini to'g'ri tushunishi va uni aniq bayon etishi, ortiqcha va mavhum so'zlarsiz adabiy tilda so'zlashi hamda ta'lim oluvchilarning aqliy darajasini e'tiborga olishi zarurligini;

- ta'lim oluvchilarda emosional hissiyotning yuzaga kelishida mudarrisning har bir so'zi va ifodasi mimika va jestlarda ifodalanishi kerakligini tavsiya qiladi.

Tasavvuf o'z vaqtida islom dinining vujudga kelishi va keng tarqalishi, mustahkamlanishi hamda rivojlanish jarayoni bilan uzviy bog'langan holda paydo bo'ldi va uzoq evolyusion taraqqiyot yo'lini bosib o'tdi. Uning ilk ta'limotlari IX-X asrlarga mansub bo'lib, Islom dunyosida o'sha davrdagi ijtimoiy va ma'naviy ehtiyojlarga javob tariqasida paydo bo'lgan edi. Arablar Markaziy Osiyoni bosib olib, u yerdagi xalqlarni og'ir ahvolga solgan edilar "Tasavvuf falsafasi ana shu ijtimoiy adolatsizlikka qarshi norozilik kayfiyati tariqasida shakllandi. Bu oqim vakillarining diniy, falsafiy qarashlarida odamlar o'rtasidagi tobora chuqurlashib borayotgan tengsizlikni avj oldirib hammani o'zining harakati bilan yashashga majbur qilish g'oyasi ilgari surilgan. Tasavvuf falsafasida ijtimoiy gumanistik fikrlar ustunlik qilgan. Buni alohida jihati shundaki, bu g'oyalar o'sha davr olimlari va din arboblarning diniy - siyosiy tabaqalashuvini keltirib chiqaradi. Natijada din arboblari va ulamolar tomonidan xudosizlikda ayblangan yirik tasavvuf vakillari qatl qilinadi. Bu esa diniy-ma'naviy muammolarni kuch ishlatish, zo'ravonlik vositasida hal qilinishi kerak bo'lgan jazo turi edi. Bu musulmon olamini larzaga solgan mash'al voqea siyosiy, diniy zo'ravonlikni oldini olish, bu jarayonga ta'sir ko'rsatish yo'llarini izlashga ilg'or fikrli din namoyondalari va davlat arboblarni birlashishga undadi. Buning oqibatida din manfaatini yoqlash, uni jamiyat, shaxs ma'naviyati axloqini mustahkamlash, din mohiyatini insonparvarlashtirish yo'llarini axtarish tasavvuf va uning turli tariqatlarini kelib chiqishga shart-sharoit yaratdi. Shunday qilib, tasavvuf islom ta'limotini, ya'ni Qur'oni Karim va Hadislarni o'z ta'limotiga g'oyaviy asos qilib oldi. Tasavvuf tariqatlari (shakllari) tahlili turlicha mohiyat va mazmuni Islomiy bo'lib, uni rivojlantirish va kishilarga o'rgatish, singdirishning yo'l, usul va vositalari tizimi hisoblanadi. Chunki tasavvufning deyarli hamma oqimlari (tariqatlari)ni birlashtira oladigan tamoyil zuhud va xudo visoliga yetishish haqidagi ta'limotlardan tashqari, ularning zulm va zo'ravonlikka qarshi g'oyalari hech kimga yomonlikni ravo ko'rmaslik, o'zgalarga yordam berish, saxiy va sabr toqatli bo'lish, halol mehnat qilish, komil inson darajasiga erishish yo'llarini ko'rsatish bilan bog'liq say harakatlar ham tashkil etadi. Tasavvuf ilmi islom ma'naviyatining, qolaversa jahon tafakkur olamining buyuk ta'limotidir. Tasavvuf maqomlari insonni donolikka, donishmandlikka chorlaydi. Inson va insoniyatning rivojiga xizmat qiladi. Insoniyat tajribasi ko'rsatadiki, donolik, aql – zakovat hukmron bo'lgan jamiyatgina ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy taraqqiy qila oladi. "Tasavvuf ilmi insoniyatni idrokini donishmandlik maqomi orqali yuksaklikka intiltiradi. Barcha ishlarda ilmiylik kashf ettiradi. Aql-idpok orqali kishilik huquqiga erishish, o'z-o'zini erkin boshqarishga yo'llaydi". Tasavvuf yaxlit diniy, axloqiy, falsafiy, ilmiy ta'limot hisoblanadi. Sharqning buyuk tasavvuf mutafakkirlari Junayd Bog'dodiy, Mansur Xalloy, Abu Homid Muhammad G'azzoliy, Yusuf Hamadoniy, Sayid Mir Kulol, Abduxoliq G'ijduvoni, Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro, Xoja Bahouddin Naqshbandlar o'z tariqat yo'llarini asoslab, tasavvufni rang-barang ya'ni shaklan har xil irfoniy - axloqiy durdonalar bilan boyitdilar. Tasavvuf yaxlit bir ta'limot bo'lsada, u turli o'ziga xos tariqatlardan iboratdir. "Tariqat" so'zining ma'nosi yo'l, ya'ni tasavvufdagi ma'lum bir tariqatni egallashga bel bog'lagan murid (solih)ning ilohiy ma'rifatga erishishda bosib o'tadigan yo'lidir.

Professor Najmiddin Komilov "Tariqatlar tasavvufning amaliy qismidir, Chunki pir-murshidlik qoidalari, odobiga rioya etish, solik (ya'ni tariqatga qadam qo'ygan yo'lovchi) bajarishi kerak bo'lgan barcha yo'riqlar, irodat va ishorat usullari shu tariqat ishiga kiradi". Tariqat mavzusini chuqur tahlil qilgan Professor G.Navro'zova Usmon Turorga asoslanib

“mumtoz” (ya’ni X-XII asrlarda paydo bo’lgan) tariqatlarni 15 tasini keltiradi. Mumtoz davrdan keyin shakllangan tariqatlar ro’yxatini tuzgan olim Massignonning xabar berishicha, Islom tariqatining soni 394 ta. Xapiriyzoda o’zining “Tubyonul vasoil” asarida ham tariqatlarni 174 ta deb ko’rsatadi. Aytish kerakki “mumtozlik” davri IX-XII asrlardan keyin to XIV asrgacha tariqatlar rivojida ma’lum inqiroz davri hisoblanadi. Keyinschalik XV asrga kelib Markaziy Osiyoda tariqat shayx Yusuf Hamadoniylar faoliyati bilan barq urib rivojlandi. Yusuf Hamadoniylar tamal toshini qo’ygan va Abduxoliq G’ijduvoniylar asos solgan Xojagon tariqati Bahouddin Naqshband va uning yetti piri sa’y harakatlari bilan yangi bir tasavvufiy tariqat – Naqshbandiylar shakllandi. Bahouddin Naqshband uni asoslari, rakshalarini shakllantirib, yaxlit bir ta’limot darajasiga ko’tardi va uning nomi bilan yuritildi. Biz futuvvat yoki javonmardlik tariqatining tasavvufdagi tariqatlar bilan umumiy tomoni hamda o’ziga xos jihatlarini ochib berish uchun Markaziy Osiyoda va jahon musulmon davlatlari xalqlari o’rtasida keng tarqalgan ayrim (Mavlaviylar, Kubroviylar, Yassaviylar) tariqatlarini tahlil qilamiz.

XIII asrda Eronda yashab ijod qilgan shoir Shayx Sa’diy Sheroziy o’zining “Guliston” asarida o’z davri mudarrislarini turli toifaga bo’ladi va ta’rifini keltiradi. Qattiqqo’l muallimlarni “basharasi tirishgan, tili zahar, yomon xulqli, odamlarni ranjitadigan, gadoy tabiatlik, ochko’z, uni ko’rish bilan shogirdlarining kayfiyati uchar”, shogirdlar undan bilim va tarbiya ololmaydilar. Yana bir toifadagi o’qituvchilar “sodda, yaxshi va yumshoq ko’ngilli odam. Unar-unmasdan so’zlamas edi va bolalarni ranjitadigan so’zlar og’zidan chiqmas edi. Uning farishtadek axloqliligi va mehribonligini ko’rgan bolalar murabbiyni mensimay qo’yдилar. Uning yumshoq tabiatlik ekanligini bilishib, ilmni ham o’rganmadilar. Alqissa, bolalar o’yin va to’polonga berilib vaqtni bekorga o’tkazdilar”.

Ustod muallim bo’lsa beozor,

Go’dak eli bozorda xarxang o’ynar.

Bu holatda Sa’diy yashagan va keyingi davrlarda o’qituvchilar qattiqqo’l bilan o’qitganlari, buni o’z ko’zi bilan ko’rgani va ularga e’tiroz bildirmaganligi hamda ustozning “Ota mehridan ustod javri yaxshi” [6, 372] deb, o’z misrasida keltirganligi muallimlarning ta’lim-tarbiyadagi o’rni va roli katta ekanligini bildirib o’tadi.

Daraxtning mevasi ilmning amalidir, bil

Ilmingga qilmasang amal mevasiz daraxtsan.

Koshifiy javonmardlar uchun xalq ichida yaxshi xulq bilan nom qozonish, baxtga erishish yo’lida riyozat chekish, do’stiga yaqinlariga, xalqqa yordami tegishi muhim hisoblangan. Poklik, halollik, ijtimoiy va ilohiy talablarni bajoni dil ijro etish zaruriy sifat bo’lgan. Eng muhimi bularni ilm bilan egallash mumkin. Javonmardlik tariqati yo’liga kirgan kishi talablarni va qoidalarni o’zi yolg’iz egallashi qiyin. Shuning uchun ham “Tariqat yo’liga kirgan kishi pirga ehtiyojmanddir”.

Xulosa qilib aytganda, alloma bilimsiz kishilarning ko’ngli xurofotga moyil bo’ladi, deb aytadi. Haqiqatan ham, ilmsiz kishi o’zining mustaqil fikriga ega bo’lolmaydi. Mustaqil fikrning bo’lmaganligi esa kishini o’zga g’oya, fikrlar mutesiga aylantiradi. Xamirdan qanday shaklda zuvala olinsa, bilimsiz, xurofotga berilgan mute kishini ham istagan shaklga solish mumkin. O’zbek mumtoz adabiyoti va axloqshunoslik an’analari ustoz-shogird munosabatlari alohida o’rin tutadi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, “Axloqi Muhsiniy” va “Futuvvatnomai Sultoniylar” asarlari orqali Sharq tamaddunida ustoz-shogirdlik faqatgina bilim uzatish emas, balki axloqiy yetuklik, ruhiy poklik, jamoada o’z o’rnini topish kabi ko’plab muhim qadriyatlar asosida shakllangan.

Bu asarlarda ustozlar – murabbiy va yetakchi, shogirdlar esa – izlanuvchi va hurmatli shaxs sifatida talqin qilinadi. Har ikki tomon o’z zimmasidagi axloqiy va ma’naviy mas’uliyatni chuqur anglagan holda harakat qiladi. Ana shu asosda jamiyatda sog’lom ijtimoiy muhit, barkamol avlod, halol va vatanparvar shaxslar shakllangan.

Zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonida ustoz-shogird munosabatlarining mazkur tarixiy-nazariy asoslarini tiklash, ularni yangicha metodika asosida rivojlantirish dolzarb hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, bu kabi asarlar bugungi ta'lim muhitida axloqiy-me'yoriy asoslarni mustahkamlashda, ustoz-shogird munosabatlarini ijobiy yo'nalishga burishda bebaho ma'naviy manba sifatida xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Husayn Voiz Koshifiy. Axloqi Muhsiniy. Futuvvatnomai sultoniyy. Toshkent.: O'zbekiston. 2019-238b
2. Abu Homid G'azzoliy. Ri'ozatun nafs (Nafs tarbiyasi). Toshkent.Movorounnahr.2006.-18b
3. Imom Ahmad ibn Qudoma Maqdisiy. Minhajul qosidiyn (saodat izlovchilarga qo'llanma). Toshkent: Toshkent islom universiteti nashriyat - mantbaa birlashmasi. 2009. - 175 b.
4. Abu Homid G'azzoliy. Ri'ozatun nafs (Nafs tarbiyasi). Toshkent. Movorounnahr. 2006.-55b
5. Mahmud As'ad Jo'shon. Tasavvuf va go'zallik. Toshkent

Намазова Нодида Джумаевна,
Доцент Бухарского государственного медицинского института

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В МЕДИЦИНСКИХ ВУЗАХ

Аннотация: В статье рассматриваются особенности преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах, а также их значение для подготовки специалистов в области медицины. Учитывая особенности медицинского образования, уделяется особое внимание на необходимости внедрения инновационных образовательных технологий и методов, которые способствуют более эффективному восприятию экономических знаний студентами. В статье анализируется роль экономических дисциплин в формировании у будущих врачей навыков менеджмента, финансовой грамотности и предпринимательских компетенций, что в свою очередь помогает повышать качество медицинского обслуживания. Приводятся примеры применения практических методов обучения, таких как кейс-метод, проектное обучение и использование информационно-коммуникационных технологий. Предлагаются рекомендации по улучшению качества преподавания экономических дисциплин с учетом специфики медицинского образования.

Ключевые слова: Экономические дисциплины, медицинские вузы, преподавание, менеджмент, финансовая грамотность, предпринимательские компетенции, инновационные технологии, кейс-метод, проектное обучение, медицинское образование.

Abstract: The article explores the features and challenges associated with teaching economic disciplines in medical universities. It highlights the importance of integrating economic knowledge into the curriculum of medical students to better equip them for managing healthcare systems, understanding healthcare policies, and making informed decisions in medical practice. The paper reviews various teaching methods, including case studies, simulations, and interdisciplinary approaches, that can effectively enhance students' understanding of economic principles in the healthcare context. Furthermore, it discusses the importance of adapting economic education to the specific needs of medical professionals and the broader societal and healthcare economic challenges. The article concludes by proposing strategies for improving the integration of economic disciplines in medical curricula to better prepare future healthcare professionals for the complexities of modern healthcare systems.

Key words: Economic disciplines, medical universities, healthcare systems, curriculum integration, teaching methods, interdisciplinary approaches, healthcare policies, medical education, economic education, healthcare economics.

Введение. В условиях быстро меняющегося мира и роста требований к системе здравоохранения, преподавание экономических дисциплин в медицинских вузах становится особенно актуальным. Врачи, помимо высококвалифицированных медицинских знаний и навыков, должны обладать умениями в области управления, финансов, а также понимать экономические аспекты функционирования здравоохранения. Это особенно важно в условиях дефицита ресурсов и необходимости повышения эффективности работы медицинских учреждений.

Экономические дисциплины, такие как экономика здравоохранения, медицинский менеджмент, финансовая грамотность и другие, обеспечивают студентам медицинских вузов не только теоретические знания, но и практические инструменты, которые помогут им в будущем принимать обоснованные решения в области здравоохранения, управлять медицинскими учреждениями и оптимизировать ресурсы. Эти знания способствуют развитию у студентов важных компетенций, таких как управление проектами, принятие экономически обоснованных решений и эффективное использование ограниченных ресурсов.

Тем не менее, преподавание экономических дисциплин в медицинских вузах сталкивается с рядом особенностей, связанных с характером медицинского образования. Проблема заключается в недостаточной подготовленности студентов к восприятию экономических теорий и принципов, что обусловлено фокусом на клинической подготовке и практических навыках. В связи с этим возникает необходимость в адаптации методов преподавания, подходов к обучению и содержания курсов таким образом, чтобы они соответствовали особенностям медицинского образования и были полезны для будущих специалистов в области медицины.

Обзор литературы. В последние десятилетия важность экономических дисциплин в медицинском образовании привлекает все больше внимания как со стороны ученых, так и со стороны практиков. Современные вызовы, с которыми сталкивается система здравоохранения, такие как дефицит ресурсов, потребность в оптимизации расходов и улучшении качества медицинского обслуживания, требуют от врачей не только высокой квалификации в области медицины, но и знаний в области управления и экономики. Таким образом, интеграция экономических дисциплин в медицинское образование становится необходимостью для подготовки высококвалифицированных специалистов, способных эффективно управлять медицинскими учреждениями и принимать обоснованные экономические решения.

Роль экономических дисциплин в медицинском образовании. Одним из первых исследований, посвященных интеграции экономики в медицинское образование, является работа Дж.М. Грина и П. С.Смит (2018), которые подчеркивают необходимость экономического образования для медицинских работников. В своей статье авторы утверждают, что знания в области экономики здравоохранения помогают врачам не только принимать обоснованные решения в рамках лечения, но и обеспечивать устойчивость и развитие медицинских учреждений.

Д. Мартин и Т. Харрис (2020) в своей работе «Экономика здравоохранения в медицинских вузах» выделяют ключевые аспекты, которые должны быть охвачены в курсах медицинских вузов: управление затратами в здравоохранении, финансирование медицинских учреждений, оптимизация ресурсного обеспечения и управление персоналом. Они отмечают, что практическое применение экономических знаний в сфере медицины не только повышает профессиональные компетенции будущих врачей, но и способствует улучшению качества медицинского обслуживания.

Методы преподавания экономических дисциплин. Преподавание экономических дисциплин в медицинских вузах сталкивается с определенными трудностями, связанными с особенностями учебного процесса. Как отмечает В. Шевченко (2019), студенты медицинских вузов часто воспринимают экономику как абстрактную дисциплину, не имеющую прямого отношения к их будущей профессиональной деятельности. Это, в свою очередь, требует применения специализированных методов обучения.

Многие исследователи подчеркивают важность использования инновационных методов в преподавании экономических дисциплин, таких как кейс-метод, проектное обучение и внедрение информационно-коммуникационных технологий. Кейс-метод, как отмечают К.Бейкер и Л.Дэвис (2021), позволяет студентам анализировать реальные экономические ситуации, с которыми они могут столкнуться в медицинской практике. Такой подход способствует формированию навыков принятия решений, критического анализа и разработки эффективных стратегий.

Проектное обучение также играет важную роль в подготовке студентов. В работах К.Мартинс и Р.Смит (2020) отмечается, что проекты, связанные с медицинским менеджментом и экономикой здравоохранения, помогают студентам развить навыки командной работы и применить экономические знания на практике, решая реальные задачи, с которыми сталкиваются медицинские учреждения.

Проблемы преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах. Несмотря на важность экономического образования, преподавание этих дисциплин в медицинских вузах сталкивается с рядом проблем. Одной из основных является низкий интерес студентов к экономическим курсам. Как пишет И.Петрова (2021), студенты медицинских вузов часто не видят непосредственной связи между экономическими дисциплинами и медицинской практикой, что снижает их мотивацию к обучению.

Другим важным аспектом является недостаток специализированных преподавателей, которые могли бы эффективно обучать экономике в контексте медицины. В исследованиях, проведенных В. И. Дьяченко (2019), подчеркивается, что для преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах преподаватели должны иметь не только глубокие знания в области экономики, но и понимать особенности медицинской практики.

Кроме того, как отмечает Г. Козлова (2020), существует проблема недостаточной интеграции экономических дисциплин в общую программу обучения. Экономика здравоохранения, медицинский менеджмент и другие курсы часто рассматриваются как отдельные дисциплины, что затрудняет их восприятие студентами и ограничивает возможность применения полученных знаний в контексте медицинской практики.

Таким образом, литература по теме преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах подчеркивает важность этих знаний для подготовки высококвалифицированных специалистов. Однако для эффективного преподавания этих дисциплин необходимо учитывать особенности медицинского образования и применять инновационные методы обучения. Внедрение кейс-методов, проектного обучения и информационных технологий, а также усиление интеграции экономических дисциплин в общую программу медицинского образования, представляют собой ключевые направления для повышения качества преподавания в этой области.

Метод и методология. Для изучения особенностей преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах была использована комплексная методология, сочетающая как качественные, так и количественные подходы. В исследовании применялись следующие методы и методологические подходы:

Анализ литературных источников. Основным методом исследования заключается в систематическом обзоре и анализе существующих научных публикаций, касающихся преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах. Это позволило выявить ключевые проблемы и тенденции в области образовательного процесса и определить существующие методы преподавания экономических дисциплин, применяемых в медицинских учебных заведениях.

Контент-анализ образовательных программ. Для выявления специфики содержания курсов по экономике в медицинских вузах был проведен контент-анализ образовательных программ и учебных планов, используемых в ведущих медицинских учебных заведениях. Этот метод позволил оценить, как экономические дисциплины интегрированы в учебный процесс, какие дисциплины включают курсы по экономике и насколько они соответствуют современным требованиям здравоохранения и медицинской практики.

Кейс-метод. Кейс-метод использовался для анализа и решения практических задач, связанных с экономикой в сфере медицины. Применение данного метода позволило изучить, как студенты медицинских вузов могут решать реальные проблемы в области здравоохранения, управляя финансовыми и ресурсными ограничениями. Это помогает им развивать навыки принятия решений и научиться применять экономические концепции в профессиональной деятельности.

Опрос студентов и преподавателей. Для выявления мнений и предпочтений студентов и преподавателей медицинских вузов относительно преподавания экономических дисциплин был проведен опрос. Опрос включал вопросы, касающиеся

восприятия студентами экономических дисциплин, уровня интереса к этим предметам и оценку их практической значимости для медицинской практики. Преподаватели делились своим опытом, методами и подходами в преподавании экономических дисциплин, а также оценивали сложности и проблемы, с которыми они сталкиваются при обучении.

Метод экспертных интервью. Для углубленного анализа особенностей преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах были проведены интервью с экспертами в области медицинского образования, экономистами в здравоохранении и преподавателями экономических дисциплин. Эти интервью позволили получить качественную информацию о существующих подходах и проблемах, а также выявить эффективные методики и инновационные практики в обучении.

Сравнительный анализ. Для понимания эффективности различных методов преподавания был проведен сравнительный анализ образовательных программ медицинских вузов различных стран. Это позволило выявить лучшие практики в области преподавания экономических дисциплин, а также оценить их адаптацию и применимость в условиях отечественного медицинского образования.

Методология данного исследования основывается на сочетании педагогического, экономического и социального подходов. Педагогический подход акцентирует внимание на методах обучения и организации образовательного процесса, экономический подход - на применении знаний в области экономики в контексте медицинской практики, а социальный подход подчеркивает значимость качественного образования для будущих специалистов, работающих в области здравоохранения.

Кроме того, исследование опирается на принцип интеграции знаний, при котором экономические дисциплины должны быть неотъемлемой частью медицинского образования, и их преподавание должно быть направлено на развитие у студентов навыков, которые они смогут применять в реальной практике.

Использование такого комплексного подхода позволяет глубже понять особенности преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах, выявить проблемы и предложить решения для их устранения.

Результаты исследования. В ходе исследования особенностей преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах были получены следующие результаты:

Высокая потребность в экономических знаниях для медицинских специалистов. Все респонденты, участвовавшие в опросе студентов и преподавателей медицинских вузов, подтвердили важность экономических дисциплин для будущих врачей. В частности, 85% студентов указали, что знания в области экономики здравоохранения и медицинского менеджмента помогут им более эффективно управлять своими карьерными решениями и медицинскими учреждениями. Преподаватели также подчеркнули, что экономические дисциплины помогают студентам развивать аналитические способности, необходимые для решения реальных проблем в медицине.

Отсутствие достаточной интеграции экономических дисциплин в медицинскую программу. Анализ учебных программ и планов показал, что экономические дисциплины часто преподаются как отдельные курсы, что затрудняет их интеграцию в общую программу обучения. 65% учебных программ медицинских вузов имеют курс «Экономика здравоохранения», но только 40% из них включают более специализированные дисциплины, такие как «Медицинский менеджмент» или «Финансовая грамотность». Это указывает на недостаточное внимание к экономическим аспектам в медицинском образовании, что не позволяет студентам в полной мере оценить их практическую значимость.

Использование инновационных методов обучения. В ходе исследования выяснилось, что традиционные методы преподавания, такие как лекции и семинары,

преобладают в медицинских вузах при преподавании экономических дисциплин. Однако внедрение более инновационных методов, таких как кейс-метод (34% вузов) и проектное обучение (27% вузов), было ограничено. Преподаватели, которые активно применяют эти методы, отметили повышение интереса студентов к экономическим дисциплинам и улучшение их понимания практической значимости экономики в медицине.

Низкий интерес студентов к экономическим дисциплинам. Проблемой преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах остается низкий интерес студентов к этим курсам. 60% опрошенных студентов отметили, что экономические дисциплины кажутся им менее важными по сравнению с другими медицинскими предметами, что связано с недостаточным пониманием того, как экономические знания влияют на их будущую профессиональную деятельность. Это указывает на необходимость изменения подхода к преподаванию, повышения мотивации студентов и демонстрации практической значимости экономических знаний.

Недостаток квалифицированных преподавателей. В ходе экспертных интервью было установлено, что преподавание экономических дисциплин в медицинских вузах сталкивается с проблемой нехватки квалифицированных специалистов. Преподаватели экономических дисциплин часто не обладают достаточным опытом работы в сфере медицины, что ограничивает их способность интегрировать экономические теории в контекст медицинской практики. Кроме того, многие преподаватели отмечали потребность в профессиональной подготовке и повышении квалификации в области медицинского менеджмента и экономики здравоохранения.

Требования к обновлению учебных материалов. Анализ учебных материалов показал, что большинство используемых учебников по экономике здравоохранения и медицинскому менеджменту устарели и не всегда соответствуют актуальным требованиям. 75% опрошенных преподавателей заявили, что существует потребность в обновлении учебных материалов с учетом современных тенденций в здравоохранении, новых технологий и методов управления медицинскими учреждениями.

Рекомендации по улучшению преподавания. На основе анализа результатов исследования были предложены следующие рекомендации:

○ **Интеграция экономических дисциплин в медицинскую программу:** необходимо сделать экономические дисциплины неотъемлемой частью общего образовательного процесса, интегрируя их в контексте различных медицинских дисциплин.

○ **Активное использование инновационных методов обучения:** применение кейс-методов, проектного обучения и информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) для повышения практической значимости курса и улучшения понимания студентами экономических аспектов медицины.

○ **Повышение квалификации преподавателей:** разработка программ повышения квалификации для преподавателей экономических дисциплин, которые позволят им эффективно преподавать в контексте медицинского образования.

○ **Обновление учебных материалов:** необходимость разработки современных учебников и методических пособий, соответствующих актуальным проблемам и тенденциям в области здравоохранения и медицинского менеджмента.

Результаты исследования подчеркивают важность преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах и выявляют основные проблемы, такие как недостаточная интеграция экономических дисциплин в учебные программы, низкий интерес студентов и дефицит квалифицированных преподавателей. Внедрение инновационных методов обучения и обновление учебных материалов, а также повышение квалификации преподавателей, могут значительно улучшить качество преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах и способствовать

подготовке специалистов, готовых эффективно работать в условиях современной системы здравоохранения.

Обсуждение. Экономические дисциплины в медицинских вузах играют важную роль в подготовке будущих специалистов, способных эффективно управлять медицинскими учреждениями, решать вопросы финансирования здравоохранения и принимать обоснованные решения в условиях ограниченных ресурсов. Преподавание таких дисциплин требует учета специфики медицинского образования и особенностей восприятия экономических знаний студентами. Экономика здравоохранения, медицинский менеджмент, финансовая грамотность – все эти дисциплины необходимы для формирования у будущих врачей навыков, которые будут полезны не только в профессиональной деятельности, но и в решении задач управления в сфере здравоохранения.

Существует мнение, что экономические дисциплины в медицинских вузах не играют столь важной роли, как дисциплины, связанные непосредственно с медициной и лечением. Однако это заблуждение, поскольку современные реалии требуют от врачей знаний в области медицинского менеджмента, оценки стоимости медицинских услуг и способности эффективно использовать ресурсы. Экономические дисциплины обеспечивают врачей инструментами для понимания экономических процессов, что важно для успешной практики, особенно при управлении медицинскими учреждениями или в системе здравоохранения в целом.

Среди наиболее важных экономических дисциплин, изучаемых в медицинских вузах, можно выделить:

- **Экономику здравоохранения** – изучение экономических процессов в системе здравоохранения, включая финансирование и организацию медицинских услуг.

- **Медицинский менеджмент** – теория и практика управления в медицинских учреждениях.

- **Финансовую грамотность** – знания, необходимые для понимания финансовых процессов в медицине, планирования бюджета и оценки затрат.

Преподавание экономических дисциплин в медицинских вузах должно учитывать специфику аудитории. Студенты медицинских факультетов ориентированы на получение знаний, необходимых для практической медицинской деятельности, а экономические дисциплины порой кажутся им не имеющими прямого отношения к их будущей профессии. Поэтому важно использовать методы, которые позволяют интегрировать экономические теории и практические навыки в контексте медицинской практики.

Кейс-метод. Этот метод помогает студентам анализировать реальные экономические ситуации в сфере здравоохранения и принимать решения, опираясь на практические знания. Кейс-метод позволяет студентам не только освоить теоретические аспекты, но и развить навыки решения проблем в реальных условиях.

Проектное обучение. Проектная работа помогает студентам углубленно изучить конкретные аспекты медицинской экономики, такие как управление бюджетом медицинского учреждения, расчет эффективности медицинских услуг или управление медицинскими ресурсами. Это позволяет студентам научиться работать в команде, решать комплексные задачи и применять полученные знания в реальной практике.

Использование информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Современные ИКТ предоставляют большие возможности для улучшения качества преподавания. С помощью онлайн-курсов, симуляторов, а также платформ для дистанционного обучения можно повысить доступность и качество образования по экономическим дисциплинам. Использование мультимедийных ресурсов помогает сделать материал более доступным и интересным для студентов.

Проблемы преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах:

1. Низкий интерес студентов. Многие студенты медицинских вузов не воспринимают экономические дисциплины как важные для их профессиональной деятельности. Это связано с отсутствием понимания того, как экономические знания влияют на их практику в будущем.

2. Отсутствие подготовки преподавателей. Для успешного преподавания экономических дисциплин необходимо, чтобы преподаватели имели не только глубокие знания в области экономики, но и понимание специфики медицинского образования и потребностей студентов. В настоящее время подготовка преподавателей для преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах остается недостаточной.

3. Отсутствие интеграции с медицинскими дисциплинами. Иногда экономические дисциплины преподаются как отдельный блок знаний, не интегрированный в общий образовательный процесс. Это снижает их практическую значимость и способствует недостаточному восприятию студентами важности этих дисциплин.

Рекомендации.

1. *Интеграция экономических дисциплин в общий курс обучения.* Необходимо интегрировать экономику в контексте медицинского образования, связывая теоретические аспекты с реальными примерами из практики медицины. Экономические дисциплины должны быть неотъемлемой частью подготовки врача, так как они развивают важные компетенции в области управления и финансов.

2. *Использование инновационных методов обучения.* Применение инновационных методов, таких как кейс-метод, проектное обучение и использование цифровых технологий, поможет значительно повысить интерес студентов к экономическим дисциплинам и улучшить их практическое восприятие.

3. *Повышение квалификации преподавателей.* Преподаватели должны быть подготовлены не только по экономике, но и иметь опыт в преподавании для медицинских студентов. Для этого необходимы специализированные курсы повышения квалификации и тренинги.

4. *Обновление учебных материалов.* Необходимость разработки современных учебников и методических пособий, соответствующих актуальным проблемам и тенденциям в области здравоохранения и медицинского менеджмента.

Заключение. Преподавание экономических дисциплин в медицинских вузах играет важную роль в подготовке будущих врачей, обеспечивая их необходимыми знаниями в области медицинского менеджмента, финансов и экономики здравоохранения. Использование современных методов преподавания, таких как кейс-метод, проектное обучение и цифровые технологии, а также интеграция экономических дисциплин в общий образовательный процесс, позволит повысить интерес студентов к этим предметам и улучшить качество медицинского образования в целом.

Список использованных литературы

1. Грин, Дж. М., & Смит, П. С. *Экономика здравоохранения: принципы и практика*. М.: Издательство «Медицина», 2018.
2. Мартин, Д., & Харрис, Т. (2020). *Экономика здравоохранения в медицинских вузах*. Журнал образовательных инноваций, 45(3), 67–79.
3. Шевченко, В. (2019). *Проблемы интеграции экономических дисциплин в образовательные программы медицинских вузов*. Журнал педагогики и медицины, 12(2), 104–113.
4. Бейкер, К., & Дэвис, Л. (2021). *Методы кейс-обучения в образовательном процессе медицинских вузов: примеры из практики*. Образование и здоровье, 8(1), 50–60.
5. Мартинс, К., & Смит, Р. (2020). *Проектное обучение и медицинский менеджмент: теоретические основы и практика*. Международный журнал медицинского образования, 34(6), 115–126.

6. Петрова, И. (2021). *Интеграция экономических дисциплин в медицинское образование: проблемы и решения*. Вопросы медицинского образования, 29(4), 220–229.
7. Дьяченко, В. И. (2019). *Преподавание экономики в медицинских вузах: современные проблемы и пути их решения*. Вестник медицинского образования, 11(2), 12–19.
8. Козлова, Г. (2020). *Анализ существующих методов преподавания экономики в медицинских вузах*. Журнал инновационного образования, 24(1), 37–46.
9. Гурьева, Е. В. (2020). *Современные подходы к обучению экономике здравоохранения в медицинских вузах*. Экономика и менеджмент в здравоохранении, 18(2), 89–94.
10. Лебедева, Т. А., & Иванов, И. Ю. (2021). *Использование информационно-коммуникационных технологий в преподавании экономических дисциплин в медицинских вузах*. Технологии образования, 27(3), 78–85.

Davronov Nurzod Ismoilovich,

Buxoro davlat pedagogika instituti jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi
kafedrası dotsenti

Sharopov Shaxzod Sherali o'g'li,

Buxoro davlat pedagogika instituti 1-bosqich magistranti

O'QUVCHILARDA SPORTGA BO'LGAN QIZIQISHLARINI SHAKILLANTIRISH MAZMUNI

Annotatsiya: Ushbu maqola o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni shakllantirishning dolzarb masalalariga bag'ishlangan. Zamonaviy jamiyatda yosh avlodning jismoniy faolligi kamayib borayotgan bir sharoitda, sportga bo'lgan qiziqishni uyg'otish va uni qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Maqolada maktabda sport muhitini yaratish, infratuzilmani yaxshilash, o'qituvchilarning roli, ota-onalarning ishtiroki, sportni ommalashtirish va sport tadbirlarini tashkil etish kabi sportga qiziqishni shakllantirishning asosiy yo'llari ko'rib chiqilgan. Ushbu tadqiqot natijalari o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni oshirish, ularning salomatligini mustahkamlash va har tomonlama rivojlanishiga hissa qo'shishga qaratilgan. Maqola o'qituvchilar, ota-onalar va sport sohasidagi mutaxassislar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: sport, o'quvchilar, shakllantirish, maktab, jismoniy tarbiya, sog'lom turmush tarsi, sport tadbirlari sport to'garaklari, rag'batlantirish.

Аннотация: Данная статья посвящена актуальным вопросам формирования интереса к спорту у студенческой молодежи. В современном обществе, где физическая активность молодого поколения снижается, важно развивать и поддерживать интерес к спорту. В статье рассматриваются основные способы развития интереса к спорту, такие как создание спортивной среды в школе, улучшение инфраструктуры, роль учителей, вовлечение родителей, популяризация спорта и организация спортивных мероприятий. Результаты данного исследования направлены на повышение интереса студентов к спорту, укрепление их здоровья и содействие их всестороннему развитию. Статья может быть полезна учителям, родителям и спортивным специалистам.

Ключевые слова: спорт, студенты, формирование, школа, физическое воспитание, здоровый образ жизни, спортивные мероприятия, спортивные клубы, поощрение.

Annotation: This article is devoted to the topical issues of forming interest in sports among students. In a modern society, in which the physical activity of the younger generation is decreasing, it is important to arouse interest in sports and support it. The article considers the main ways of forming interest in sports, such as creating a sports environment at school, improving infrastructure, the role of teachers, parental participation, popularizing sports and organizing sports events. The results of this study are aimed at increasing interest in sports among students, strengthening their health and contributing to their comprehensive development. The article may be useful for teachers, parents and specialists in the field of sports.

Key words: sports, students, formation, school, physical education, healthy lifestyle, sports events, sports clubs, encouragement.

Kirish. Bugungi kunda yosh avlodning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlash, ularni har tomonlama barkamol insonlar etib tarbiyalash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shiddat bilan rivojlanayotgan texnologiyalar, kompyuter o'yinlari va virtual olam yoshlarni harakatdan, jismoniy faollikdan uzoqlashtirmoqda. Natijada, turli xil kasalliklar, ortiqcha vazn va passiv hayot tarzi kabi muammolar yuzaga kelmoqda. Bunday sharoitda o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni shakllantirish va ularni sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish muhim ahamiyat kasb etadi. Sport nafaqat jismoniy sog'liqni mustahkamlaydi, balki

shaxsning irodasini, intizomini, jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantiradi va hayotda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi. Ushbu maqola o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni shakllantirishning asosiy yo'llari, usullari va omillarini ko'rib chiqishga bag'ishlangan.

Sport nafaqat jismoniy sog'liqni yaxshilash, balki shaxsning har tomonlama rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi. Sport bilan shug'ullanish orqali o'quvchilar o'zlarida intizom, jamoada ishlash qobiliyati, g'alaba qozonish va mag'lubiyatga bardosh berish kabi muhim fazilatlarni shakllantiradilar. Shuning uchun ham o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni uyg'otish va uni qo'llab-quvvatlash har bir o'qituvchi, ota-ona va jamiyatning muhim vazifasidir.

Zamonaviy jamiyatda jismoniy tarbiya va sport yosh avlod tarbiyasida muhim o'rin tutadi. Sport nafaqat jismoniy sog'lomlashtirish vositasi, balki insonning ma'naviy va intellektual rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni shakllantirish ularning sog'lom turmush tarzini tanlashiga, irodaviy sifatlarini rivojlantirishga va jamiyatga foydali fuqaro bo'lib yetishishiga yordam beradi.

Bugungi kunda sportga bo'lgan qiziqishni shakllantirishning dolzarbligi shundaki, zamonaviy texnologiyalar va digital muhit yoshlarning jismoniy faolligini pasaytirayotgan omillardan biri bo'lib qolmoqda. Shu sababli, maktab va boshqa ta'lim muassasalarida sportning ahamiyatini oshirish, uning targ'ibotini kuchaytirish, sport turlariga qiziqish uyg'otish dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Adabiyotlar tahlili. Sportga bo'lgan qiziqishni shakllantirish masalasini turli mutaxassislar, jumladan pedagoglar, psixologlar va sport sohasidagi tadqiqotchilar o'rganib kelmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sport faolligi va motivatsiyani oshirishga doir bir qancha ilmiy yondashuvlar mavjud.

- **Vygotskiy L.S.** (1986) – Bola rivojlanishida ijtimoiy muhit va faoliyatning ahamiyatini ta'kidlab, sportning bolalar jismoniy va psixologik taraqqiyotidagi rolini o'rganadi.

- **Piaget J.** (1972) – Bolalar tafakkuri rivojlanishi nazariyasida harakat va jismoniy mashg'ulotlarning kognitiv rivojlanishdagi o'rnini ko'rsatib o'tadi.

- **Bandura A.** (1997) – Ijtimoiy o'rganish nazariyasi asosida sportda motivatsiya va o'ziga ishonch shakllanishini tushuntiradi.

- **G. S. Saharov** (2005) – Sport mashg'ulotlarining yosh bolalarning fe'l-atvoriga ta'siri haqida tadqiqot olib borgan.

- **O'zbek mutaxassislari** – O'zbekiston olimlari ham sport va ta'lim integratsiyasini o'rganib, bu borada qator ilmiy maqolalar e'lon qilishgan.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni shakllantirish jarayonini o'rganish, uning asosiy omillari va usullarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida sportga qiziqishning pedagogik va psixologik jihatlari, shuningdek, ta'lim tizimida sport bilan shug'ullanish uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar tahlil qilinadi.

Shunday qilib, sportga bo'lgan qiziqishni shakllantirish nafaqat jismoniy rivojlanishga, balki yoshlarning psixologik barqarorligiga, ijtimoiy moslashuviga va intellektual faolligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan, ushbu mavzu bo'yicha olib boriladigan tadqiqotlar sportning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

1. O'quvchilarda sportga qiziqish shakllanishining psixologik asoslari.

O'quvchilarning sportga qiziqishi ularning individual psixologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq. Bolalar va o'smirlar yoshida harakat faolligi, o'zini ko'rsatishga intilish va raqobatga bo'lgan qiziqish yuqori bo'ladi. Shuning uchun ta'lim jarayonida sport turlarini qiziqarli va innovatsion metodlar asosida tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ota-onalar va o'qituvchilarning rag'batlantiruvchi yondashuvi o'quvchilarning sportga bo'lgan ishtiyoqini kuchaytiradi.

2. Ta'lim muassasalarida sportga qiziqishni oshirish usullari

Maktab va boshqa ta'lim muassasalarida sportning ommaviyligini oshirish uchun quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

- **Interaktiv mashg'ulotlar:** O'quvchilarga sport mashg'ulotlarini qiziqarli tarzda taqdim etish, ularni o'yinga asoslangan o'qitish.
- **Sport musobaqalari va tanlovlar:** Maktab ichida, tuman va viloyat darajasida turli sport musobaqalarini tashkil etish orqali o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish.
- **Rol model sifatida sportchilarni tanishtirish:** O'quvchilar orasida taniqli sportchilar bilan uchrashuvlar o'tkazish, ularning tajribalarini bo'lishish.
- **Zamonaviy sport inshootlari va jihozlar bilan ta'minlash:** Sport zallarining zamonaviy texnika va jihozlar bilan ta'minlanishi bolalarda sportga qiziqish uyg'otishga yordam beradi.

3. Sportga qiziqishni shakllantirishda oila va jamiyatning roli

Sportga bo'lgan qiziqish nafaqat maktabda, balki oilada ham shakllanadi. Ota-onalarning sportga bo'lgan ijobiy munosabati, farzandlarini sport mashg'ulotlariga jalb qilishi ularning faol hayot tarzini tanlashiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, jamiyatda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, turli ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni shakllantirish uchun ta'lim muassasalari, oila va jamiyatning hamkorlikda harakat qilishi lozim. Faqat shundagina yosh avlodning sog'lom turmush tarzini tanlashiga, ularning jismoniy va ma'naviy kamol topishiga erishish mumkin.

Sportga qiziqishni shakllantirishning asosiy yo'llari:

1. Maktabda sport muhitini yaratish: Maktablarda sport to'garaklari, seksiyalar va musobaqalar tashkil etish orqali o'quvchilarning sportga bo'lgan qiziqishini oshirish mumkin. Sport tadbirlari nafaqat maktab miqyosida, balki tuman, shahar va respublika miqyosida ham o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir.

2. Sport infratuzilmasini yaxshilash: Zamonaviy sport zallari, maydonchalari va jihozlari bilan ta'minlangan maktablarda o'quvchilarning sport bilan shug'ullanish istagi ortadi. Sport inventarlarining yetarli bo'lishi ham muhim ahamiyatga ega.

3. O'qituvchilarning roli: Jismoniy tarbiya o'qituvchilari sportga qiziqishni shakllantirishda muhim rol o'ynaydilar. Ularning darslarni qiziqarli va interaktiv tarzda olib borishlari, har bir o'quvchining qobiliyatini hisobga olishlari va ularni rag'batlantirishlari lozim. Shuningdek, o'qituvchilar o'quvchilarga sportning foydalari, sog'lom turmush tarzi va to'g'ri ovqatlanish haqida ma'lumot berishlari kerak.

4. Ota-onalarning ishtiroki: Ota-onalar farzandlarining sportga bo'lgan qiziqishini qo'llab-quvvatlashlari, ularni sport seksiyalariga olib borishlari, sport tadbirlarida ishtirok etishlari va ularga sport bilan bog'liq kitoblar, filmlar va dasturlar bilan tanishtirishlari kerak.

5. Sportni ommalashtirish: Ommaviy axborot vositalari orqali sportning foydalari, mashhur sportchilarning hayoti va yutuqlari haqida ko'proq ma'lumot berish, sport tadbirlarini yoritish orqali o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni oshirish mumkin. 6. Sport festivallari va tadbirlari: Maktablarda sport festivallari, «Quvnoq startlar», «Dadalar va bolalar musobaqalari» kabi tadbirlarni tashkil etish orqali o'quvchilarning sportga bo'lgan qiziqishini oshirish va ularni sport bilan shug'ullanishga rag'batlantirish mumkin.

7. Sport klublari va tashkilotlari bilan hamkorlik: Maktablar mahalliy sport klublari va tashkilotlari bilan hamkorlik qilib, o'quvchilarga sport mashg'ulotlarida qatnashish imkoniyatini yaratishlari mumkin. Bu o'quvchilarga professional sportchilar bilan uchrashish va ulardan o'rnak olish imkoniyatini beradi.

Natijalar:

O'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni shakllantirish orqali biz sog'lom, baquvvat va har tomonlama rivojlangan avlodni tarbiyalashimiz mumkin. Sport bilan shug'ullanish o'quvchilarning jismoniy va ruhiy salomatligini yaxshilaydi, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini

oshiradi, intizomli bo'lishga o'rgatadi va kelajakda muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi.

Shunday ekan, kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni sportga jalb qilish, ularning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash va sport bilan shug'ullanishlari uchun barcha sharoitlarni yaratish – barchamizning muhim vazifamizdir.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni shakllantirish – bu ko'p qirrali va uzluksiz jarayon bo'lib, u maktab, oila va jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab etadi. Ushbu maqolada ko'rib chiqilgan omillar va usullar, jumladan, maktabda sport muhitini yaratish, infratuzilmani yaxshilash, o'qituvchilar va ota-onalarning faol ishtiroki, sportni ommalashtirish va sport tadbirlarini tashkil etish o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Sportga qiziqishni shakllantirish orqali biz nafaqat sog'lom va baquvvat avlodni tarbiyalaymiz, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga, intizomli, mas'uliyatli va jamoada ishlash qobiliyatiga ega bo'lishlariga ham yordam beramiz. Sport o'quvchilarga o'zlarining jismoniy va ruhiy salomatligini yaxshilash, o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish va kelajakda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyaotlar ro'yxati.

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни //ЎРҚ-637-сон 23.09.2020.
2. Абдуллаев А., Хонкелдиев Ш. Жисмоний тарбия назарияси ва услубияти. Дарслик. –Т., 2005.-
3. Усмонхўжаев Т.С., Пулатов А.А., Пулатов Ш.А., Абдуллаев Д.Х. Халқ ҳаракатли ўйинлари назарияси ва амалиёти. Дарслик –Т., 2014.–54 б.

Sadulloyeva Maxfuza G'aybulloyevna,
Buxoro davlat universiteti, Pedagogika kafedrası katta o'qituvchisi
mahfuzasadulloyeva@gmail.com

TA'LIM MUHITINING TARIXIY RIVOJLANISHI VA UNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Annotatsiya: Ushbu maqolada «ta'lim muhitining» tushunchasi uning tarixiy shakllanishi nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Ta'lim muhitining rivojlanishi bilan bog'liq asosiy pedagogik g'oyalar tahlil qilingan, shuningdek, Ma'rifat davridan boshlab, Jan Amos Komenskiy, Jon Lok, Jan-Jak Russo, Yanush Korchak va mahalliy pedagoglarning asarlari o'rganilgan. Ta'lim muhitining o'quvchining shaxsini shakllantirishdagi ahamiyati to'g'risida xulosa chiqarilgan.

Kalit so'zlar: muhit, ta'lim, o'qish, natija, pedagogika fani, xususiyatlar, shaxs, ma'no, inson rivojlanishi, tarbiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается понятие «образовательной среды» с точки зрения её исторического формирования. Проанализированы основные педагогические идеи, связанные с развитием образовательной среды, а также изучены труды Ян Амоса Коменского, Джона Локка, Жан-Жака Руссо, Януша Корчака и местных педагогов начиная с эпохи Просвещения. Сделан вывод о значимости образовательной среды в формировании личности ученика.

Ключевые слова: среда, образование, обучение, результат, педагогическая наука, особенности, личность, смысл, развитие человека, воспитание.

Annotatsion: This article examines the concept of the «educational environment» from the perspective of its historical formation. The main pedagogical ideas related to the development of the educational environment have been analyzed, and the works of John Amos Comenius, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Janusz Korczak, and local educators, starting from the Enlightenment era, have been studied. A conclusion has been drawn regarding the significance of the educational environment in shaping the personality of the student.

Key words: environment, education, learning, outcome, pedagogical science, characteristics, personality, meaning, human development, upbringing.

Kirish. «Ta'lim muhitining» tushunchasi pedagogika fanida dinamik va ko'p jihatdan murakkabdir. U o'quvchining shaxsini shakllantirish va rivojlantirishga hissa qo'shadigan ijtimoiy, madaniy, psixologik-pedagogik shart-sharoitlarning majmuasini o'z ichiga oladi. Tarixiy jihatdan ta'lim muhitining shakllanishi turli davrlarning falsafiy va pedagogik g'oyalari ta'sirida yuzaga kelgan. Asrlar davomida olimlar va pedagoglar ta'lim va tarbiya uchun optimal sharoitlar yaratishga intilishgan, insonparvarlik, shaxs erkinligi va tabiatga moslik tamoyillariga tayangan holda.

Asosiy qism. «Ta'lim muhitining» atamasi pedagogikada quyidagicha talqin qilinadi: o'quvchi (bolalar bog'chasidagi tarbiyalanuvchi, umumta'lim maktabidagi o'quvchi) bilan o'zaro ta'sir orqali shaxsning rivojlanishi (shakllanishi) ro'y beradigan ijtimoiy, madaniy, psixologik-pedagogik shart-sharoitlarning majmuasi. Har qanday ta'lim muhiti o'quvchining individual xususiyatlarini ochib berishga qaratilgan. Demak, ta'lim muhitining umumiy ma'nosi - bu tarbiya, o'qish va insonning rivojlanishi yuz beradigan bir qator sharoitlar. Bunday muhitning asosiy shaxsiyati - bu pedagog. Aynan u ta'lim muhitida sifatli tarzda tarbiya, o'qish va o'quvchini rivojlantirishga yordam berishi kerak.

Zamonaviy ta'lim muhitini tushunish uzoq vaqt davomida shakllangan, ya'ni pedagogikaning Ma'rifat davrida tug'ilishi davridan boshlab, ya'ni ilmiy, falsafiy va ijtimoiy fikrning jadal rivojlanishi davrida (XVII asr - XVIII asr boshlarida). Ushbu davrda tarbiya va o'qishdagi insonparvarlik yondashuvi g'oyalari paydo bo'lib, ular keyingi pedagogik nazariyalar uchun asos bo'ldi.

Fikr «inson shaxsining erkinligi» o'qish va tarbiya jarayonida birinchi marta pedagogik tafakkur sohibi Jan Amos Komenskiy (1592–1670) asarlarida paydo bo'ldi. Uning asosiy asarlaridan biri bo'lgan «Buyuk didaktika»da ta'lim va tarbiya tizimini tartibga solish bo'yicha ishni samarali tarzda olib borgan. Olimning ta'limdagi asosiy g'oyasi - bu tabiatga moslik, ya'ni o'quvchining tabiiy qobiliyatlarini hisobga olish zarurati edi. Bolalarning aql-idrokini yuqori baholagan Komenskiy ular bilim olishga qodir deb hisoblagan, shuning uchun u «hammani hamma narsaga o'rgatmoqchi edi». U jamiyatdagi odamlarga kambag'al va boy, o'g'il va qiz deb bo'linmasdan, barcha uchun umumta'limni talab qildi, hamma uchun ta'lim olish imkoniyatini yaratishni xohladi.

Komenskiy o'zining maktab tizimini ishlab chiqishga muvaffaq bo'ldi, u bola yoshiga va psixologik xususiyatlariga tayangan holda tashkil etilgan edi. U sinflarni, o'quv yillari tizimini, ma'lum bir o'qitish tamoyillarini joriy etdi, bu ta'lim jarayonini sezilarli darajada osonlashtirdi. Jan Komenskiy ta'limda 9 asosiy qoida ishlab chiqdi va ularni joriy etdi:

1. «Barcha narsalarni o'rgatish kerak».
2. «O'rgatgan narsalaringizni o'quvchiga haqiqatan mavjud va foyda keltiruvchi narsa sifatida taqdim eting».
3. «O'rgatgan narsalaringizni to'g'ridan-to'g'ri o'rgatish kerak, aylanma yo'llar bilan emas».
4. «O'rgatgan narsalaringizni shunday o'rgatish kerakki, ular qanday mavjud va qanday ro'y berayotgan bo'lsa, ya'ni sabab-oqibat aloqalarini o'rganish yo'li bilan».
5. «O'rgatish kerak bo'lgan narsalar avval umumiy tarzda taqdim etilsin, keyin esa qismlariga bo'linib o'rgatilsin».
6. «Narsaning har bir qismini, hatto kamroq muhim bo'lganni ham, boshqa qismlar bilan bog'liq tartib, holat va aloqalarini inobatga olib ko'rib chiqish kerak».
7. «Hammasini izchil o'rganish kerak, har bir paytda faqat bitta narsaga e'tibor qaratish lozim».
8. «Har bir mavzuga shunday to'xtalish kerakki, u to'liq tushunilguncha davom etilsin».
9. «Narsalar orasidagi farqlarni yaxshi tushuntirish kerak, shunda hamma narsaning tushunchasi aniq bo'ladi».

Olimning g'oyalari bugungi kunda ham dolzarb, ular «ta'lim muhitining» tushunchasidan ajralmasdir. Uning yondashuvi boshlang'ich va o'rta ta'lim tizimini shakllantirishga hissa qo'shdi, keyinchalik bu zamonaviy ta'lim modellari asosiga aylandi.

Jon Lokning (1632–1704) pedagogik g'oyalari «Tarbiya to'g'risida fikrlar» kitobida bayon etilgan. U tarbiyadagi asosiy tamoyilni — bolada javobgarlik hissini shakllantirish zaruratini ko'rgan, bu bolaning jiddiy ish qilish va o'z ta'limiga jiddiy yondashishni biladigan shaxs bo'lishini ta'minlashdir. D. Lok ayniqsa, individualning salomatligini mustahkamlash masalasini ajratib ko'rsatdi, chunki u «sog'lom tanada sog'lom ruh yashaydi» degan edi. U jismoniy tarbiyaning ahamiyatini ta'kidlab, kundalik rejimni, to'liq ovqatlanishni va o'rtacha jismoniy mashqlarni bajarishni zarur deb bildi.

Bevosita, deydi olim, tarbiyaning axloqiy jihati muhimdir, shu bilan birga asosiy vosita sifatida u ijobiy misolni hisoblagan. Jon Lok jazolash va mukofotlashdan voz kechishni taklif qiladi, chunki u ularda salbiy ta'sirni ko'rgan: jazolashdan — o'quvchining psixologik travmasi, mukofotlashdan - uning dangasalikka rag'batlantirilishi. Olim birinchi bo'lib predmetli o'qitishning keng tizimini taklif qilgan: bu o'qish, yozish, ona tili va xorijiy tillar, geografiya, geometriya, astronomiya, buxgalteriya, raqslar, ot minish. Shunday qilib, D. Lokning pedagogik fikri tarbiyaning xarakterini kengaytirib berdi: jismoniydan - axloqiy va aqliyga qadar.

Keyingi asrlarda Komenskiy va Lokning g'oyalari Russo, Pestalozzi, Disterveg va boshqa buyuk pedagoglarning asarlarida rivojlandi. Ular zamonaviy ta'lim muhitining shakllanishiga katta hissa qo'shdi, o'quvchining shaxsiyatiga, uning individual xususiyatlari va ehtiyojlariga e'tibor qaratdi.

Bugungi kunda ta'lim muhitining rivojlanishi raqamli texnologiyalar, innovatsion o'qitish metodikalar va inklyuziv ta'lim tamoyillarini hisobga olgan holda davom etmoqda. Ma'rifat davrida qo'yilgan asosiy g'oyalar hozirgi kunda ham ta'sir ko'rsatishda davom etmoqda.

«Erkin tarbiya» nazariyasini Jan-Jak Russo (1712–1778) pedagogikada yangi g'oyalar uchun asos yaratgan. Russo qadimgi zamonlarda odamlar tabiat bilan mutlaq uyg'unlikda yashaganiga ishongan [9]. Shu boisdan u shunday fikr bildirgan: insonning tarbiyasiga ham muhit (tabiat), ham odamlar, ham atrofdagi dunyo predmetlari ta'sir qiladi. Russo samimiy ravishda dunyo har xil yaramasliklar bilan botganini va bu kichik odamni sindirib, buzib qo'yishi mumkinligini hisoblagan. Bola yomonlikdan himoya qilinishi kerak, deb hisoblagan. Fransuz faylasufi bolani tabiat bag'rida, jamiyatdan uzoqda tarbiyalashni taklif qilgan, chunki jamiyat uning toza ruhini buzishi mumkin edi. Russo sinfda dars berish tizimini tan olmagan, chunki u bolaning faqat tabiat orqali, uning bilan bevosita o'zaro ta'sirda bo'lishi orqali olishini o'ylagan. U darsliklarni rad etgan, chunki u o'quvchi haqiqatni faqat o'z tajribasi orqali olish mumkinligini hisoblagan. Jan-Jak Russoning pedagogik g'oyalari hech qanday shubhasiz emas, ammo olimning eng asosiy fikri – bu bolani sevishtirish, uning ehtiyojlari va yosh xususiyatlarini hisobga olishdir. Bu hozirgi zamon jamiyatida ta'lim va tarbiyadagi eng muhim mezonlardan biridir.

Katta ahamiyatni ta'lim muhitiga Polshalik pedagog va insonparvar Janush Korchak [5] bergan. Uning «Bolani qanday sevishtirish kerak» (1919) kitobida u «tarbiyalovchi muhit»ning to'rtta turini ajratib ko'rsatgan:

- dogmatik,
- g'oyaviy (ijodiy),
- bezovta qilmaydigan iste'mol muhiti,
- tashqi ko'rinish va karera muhiti.

Ushbu tipologiyaning misolida, muhitning faqat metodlar bilan emas, balki ta'lim va tarbiyaning maqsadlari bilan qanday chambarchas bog'liqligi ko'rinadi. Hozirgi kunda ushbu muhit turlarini nafaqat bolalarni, balki kattalarni o'qitishda ham qo'llash mumkin. Keling, Yanush Korchak tomonidan taklif etilgan tarbiyalovchi muhit turlarini batafsilroq ko'rib chiqaylik.

Dogmatik muhit uchun yuqori intizom, mutlaq tartib va halollik xosdir. Ba'zi olimlarning fikriga ko'ra, bunday dogma Komenskiy ta'limida ham o'rnatilgan edi. Bunday muhitda o'quvchi har qanday shakldagi ta'limni passiv (faolsiz) iste'molchi sifatida qabul qiladi. O'quvchi tayyor haqiqatlarni olishadi, ularni talqin qilish yoki qayta o'ylash imkoniyatiga ega emas. Bola tarbiyachining og'zidan olamning tayyor namunalarini oladi va o'zini oldindan belgilangan namunaga ko'ra «shakllantirishadi». Bunday sharoitlarda dunyoni mustaqil ko'rish hech qanday rag'batlantirilmaydi, va atrofdagi haqiqatga bo'lgan shaxsiy qarashni rivojlantirishga hissa qo'shilmaydi. Bunday yondashuv tarbiyada ijodiy faollik va tashabbuskorlikni cheklaydi, o'quvchini ta'lim jarayonining ob'ekti qilib qo'yadi, uning faol ishtirokchisi emas.

G'oyaviy yoki ijodiy muhitda esa, aksincha, o'quvchining yaxshi niyati hukmronlik qiladi. Bu yerda fikr parvozini, tasavvurni, o'qituvchi bergan bilimlarni talqin qilishni qo'llab-quvvatlashadi. Aynan bunday ta'lim muhitiga Yanush Korchak ko'proq moslashgan edi. U bolalarning qiziquvchanligi va faolligini o'sib kelayotgan avlodning buyuk huquqi deb hisoblagan, chunki aynan shu huquq o'quvchiga ijtimoiy hayotiy tajriba beradi, uning ichki erkinligini saqlashga yordam beradi va turli murakkab vaziyatlarda faol harakat qilishga rag'batlantiradi. Bunday yondashuv bolalarga nafaqat bilim olish, balki ularni o'ylab, hayotda qo'llashni, o'z qarashlari va prinsiplarini shakllantirishni o'rgatadi.

Bezorat iste'mol muhiti, qulaylik, moddiy va psixologik farovonlikning qiymati muhim hisoblanadi. Polshalik pedagog bu muhitni quyidagicha tasvirlagan: «Mening uchun ish bu nimadirga xizmat qilish emas, hayotdagi joy emas, maqsad emas, balki o'zimga qulayliklar,

istalgan sharoitlarni ta'minlash uchun vositadir» [5]. Hozirgi pedagogikada bunday muhit shunday ataluvchi odamga yo'naltirilgan maktabning sharoitlarini aks ettiradi deb hisoblanadi. Bu maktab, unda bolani nima bezovta qilayotganini ishonch bilan muhokama qilish mumkin bo'lgan bir nechta kattalar bor. Ular tayyor javoblarni taklif qilmaydi, bolaga nega o'quvchi maktab tomonidan belgilanganidek harakat qilmasligini so'ramaydilar yoki tanbeh bermaydilar [8]. Bunday muhitning asosiy belgisi - bosim va stressdan holi, xohish-istak bilan ta'lim olishdir.

Tashqi ko'rinish va karera muhiti haqida Janush Korchak salbiy fikr bildirib, unga eng salbiy xususiyatlarni taqdim etgan. Uning fikriga ko'ra, bu yerda begona qadriyatlar ekspluatatsiya qilinadi, o'quvchining hayotiy haqiqatlari uchun qadriyat bo'lmagan narsalar bezatiladi. Bu sun'iy yaratilgan hayot bo'lib, unda faxr-u shuhrat, aldov, yomonlik, kibr, hasad ustuvorlik qilmoqda. Biroq, rossiyalik olim V.A. Yashvin «karyera» muhitida «dogmatik» va «bezorat» muhitidan farqli o'laroq, musbat g'oya mavjudligini ta'kidlaydi – bu faol shaxsiyatni shakllantirish g'oyasidir [12].

Rossiyalik pedagogika asoschilari asarlarida atrof-muhitning bola shaxsiyatining rivojlanishiga ta'siri masalalari o'rganilgan. Odam tarbiyasida atrof-muhitning rolini A.F. Lazurskiy, N.I. Pirogov, K.D. Ushinskiy, L.N. Tolstoy, P.F. Lesgaft va boshqalar yozgan. A.S. Makarenko'ning ajralib turadigan pedagogik tizimi tashabbuskorlikka yo'naltirilgan, bu esa jamiyat manfaatlariga xizmat qilganda rag'batlantirilishi kerak. A.S. Makarenko'ga ko'ra, pedagogikaning maqsadi – shunday odamni tarbiyalashdirki, u o'z zamonining ijtimoiy modeliga yaxshi moslasha oladi: «Bolani rivojlantirish uchun pedagogik maqsadlarga muvofiq sharoit yaratish zarur, moddiy va axloqiy sharoitlarni. Muhit unga moddiy va ma'naviy oziq beradi, shuning uchun u sog'lom, toza, mazmunli bo'lishi kerak, shunda jismoniy va ma'naviy oziq ham mo'l va xilma-xil bo'ladi» [3].

Muammo atrof-muhit tarbiyasini faol o'rganib chiqqan S.T.Shatskiy, Rossiyalik tajriba pedagogi, tarbiya masalalari bo'yicha bir qancha asarlarning muallifi. Olim, ijtimoiy muhitning tarbiyaviy salohiyatini hisobga olmasdan va undan foydalanmasdan pedagogik jamoa tarbiya vazifalarini sifatli hal eta olmaydi deb hisoblagan. «Hayot, atrof-muhit tarbiyalaydi, - deb yozgan S.T.Shatskiy, - lekin odatda biz buni faqat fakt sifatida qayd etamiz, undan hech qanday jiddiy xulosalar chiqarmaymiz» [11].

Ta'lim muhitidan tarbiya qilish g'oyasi nazariy va amaliy jihatdan o'zbekiston pedagogikasida o'z ifodasini topgan. Pedagogika muhitiga faol aralashish, uni qurishni bilish, uning samarali shakllarini topish va o'rgatish - bu pedagogika ilmining asosiy jihatlari hisoblanadi. Qisqacha, lekin aniq tarzda muhitning ahamiyatini o'z vaqtida A.S.Makarenko shunday ta'kidlagan: «Tarbiya qiluvchi o'zi emas, balki atrof-muhitdir» [7].

Xulosa. Ta'lim muhitining tushunchasi uzoq rivojlanish yo'lini bosib o'tdi, ilmiy, falsafiy va ijtimoiy o'zgarishlar ta'sirida transformatsiya bo'ldi. Hozirgi zamon ta'lim muhitining qurilishi gumanizm, individual yondashuv va o'quvchining ta'lim jarayonidagi faol ishtiroki prinsiplari asosida amalga oshirilmoqda. Tarixiy tajribani hisobga olish va samarali ta'lim muhiti yaratish uchun eng yaxshi pedagogik g'oyalarni qo'llash, shaxsiyatni har tomonlama rivojlantirishga hissa qo'shish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Ananyina Y. V., Blinov V. I., Sergeev I. S. Ta'lim muhitini o'rganish: o'rta kasb-hunar ta'limi muhitini tarmoq-klasterning integratsiyalashuvi sharoitida rivojlantirish // M.: MCHJ «AVANGLION-PRINT». 2012. – b.46.
2. Gruzdeva N. V. Ta'lim maktabi makonini yaratish bo'yicha metodologik yondashuvlar // Maktab ta'lim muhitining muammolari va rivojlanish istiqbollari. - SPb.: Rech. 2001. B. 32-35.
3. Zhuravleva S.V. «Ta'lim muhit» tushunchasining pedagogika fanida shakllanishining tarixiy sharhi // Ilmiy sharh. Pedagogika fanlari. – 2016. – № 3. – b. 48-56;

4. URL: <https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1497>
5. Korchak Y. Qanday qilib bolani sevish kerak.- https://librebook.me/kak_liubit_rebenka_chast_1/vol1/1
6. Korchak Y Pedagogik meros.- <https://www.litmir.me/br/?b=261918&p=1>
7. Lokk Dzh. Misllar o'qitish haqida. So'zlarga uch jildda: Jild 3. — M.: Mysl., 1988. - 409-651c.
8. Makarenko A. S. Pedagogik asarlar: B 8 t.- t.1 M., 1983. — C.47.
9. Pogodin V.I. Men ishondimki, insonga yo'naltirilgan maktab - bu bolalar o'qiydigan maktab, ularni o'rgatadigan emas.- https://skillbox.ru/media/education/interview_vladimir_pogodin/
10. Russo J.-J. Pedagogik asarlar: 2 jildda. Jild 2 / Tahririyati G. N. Djibladze; Tahrirlovchi A. N. Djurinskiy. M.: Pedagogika 1981. - 336 v.
11. Tkacheva A. V. Pedagogika va maktab G'arbiy Yevropada XVII - XVIII asrlarda // Yosh olimlarning tadqiqotlari: II Xalqaro ilmiy konferensiya materiallari (Qozon, 2019-yil iyul). - Qozon: Yosh olim,2019. - B. 50. - URL: <https://moluch.ru/conf/stud/archive/340/15231>
12. Shatskiy S. T. Izlangan pedagogik asarlar 2-jildda. - M.: Pedagogika, 1980. - B .253-254.
13. Yasvin V.A. Ta'lim muhit: modellashtirishdan loyihalashgacha. - M.: Smysl, 2001.- 365 c.
14. Садуллоева М. Г. Гуманизация отношений в системе «Учитель-учащийся»- установление связей сотрудничества //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 8-3 (49). – С. 103-104.
15. Садуллоева М. Г., Акрамова М. Т. Понятие семьи с точки зрения учащихся начальных классов //International Conference on Adaptive Learning Technologies. – 2024. – Т. 1. – С. 33-38.
16. Садуллоева М. Г., Ражабова С., Холова Г. Т. Язык и речь в преподавании русского языка в школе //Современные научные исследования: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2021. – С. 218-220.
17. Садуллоева М. Г. Лингвокультурема как тесная связь языка и культуры, на примере басни гулхани «рассказы о сове» //Актуальные вопросы современной науки и образования. – 2021. – С. 218-220.
18. Sadulloyeva M. Continuous teaching program practices for primary school teachers //»Педагогическая акмеология» международный научно-методический журнал. – 2024. – Т. 2. – №. 10.

Kenjayeva Xurshida Pulatovna,
Buxoro davlat tibbiyot instituti katta o'qituvchisi

IJTIMOIIY FANLARNI O'QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: Maqolada ijtimoiy fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalarining qo'llanilishi o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan, shuningdek axborot texnologiyalarining ijtimoiy fanlar darslariga qo'llanilishining turli jihatlarini o'rganilgan. Maqolada texnologiyalarning o'qitish samaradorligini oshirishdagi roli, interaktiv ta'lim metodlari, masofaviy o'qish imkoniyatlari, vizual materiallarning talabalarga ta'siri ko'rib chiqiladi. Axborot texnologiyalarining ijtimoiy fanlarni o'qitishdagi o'ziga xos xususiyatlari va ulardan foydalanishning afzalliklari batafsil tahlil etiladi. Maqola ijtimoiy fanlarni zamonaviy metodlar asosida o'qitishning samarali usullarini ko'rsatishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy fanlar, axborot texnologiyalari, o'qitish jarayoni, interaktiv ta'lim, masofaviy ta'lim, pedagogik metodlar, vizuallashtirish, mustaqil fikrlash, darslarni optimallashtirish.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности использования информационных технологий в преподавании общественных наук. Особое внимание уделяется преимуществам и вызовам, которые возникают при интеграции цифровых технологий в учебный процесс. Анализируются различные формы применения информационных технологий, такие как мультимедийные ресурсы, онлайн-курсы, виртуальные лаборатории и интерактивные платформы, которые позволяют значительно повысить мотивацию студентов и улучшить их восприятие материала. Также рассматривается влияние цифровых технологий на развитие аналитического и критического мышления учащихся, а также на повышение эффективности образовательного процесса. В статье приведены результаты исследований, а также рекомендации для преподавателей по эффективному внедрению информационных технологий в образовательную практику.

Ключевые слова: Информационные технологии, общественные науки, преподавание, цифровые ресурсы, мультимедийные технологии, интерактивные методы, онлайн-курсы, образовательный процесс, аналитическое мышление, инновационные методики, обучение, технологии в образовании.

Abstract: This article explores the features of using information technologies in teaching social sciences. It focuses on the benefits and challenges that arise when integrating digital technologies into the educational process. Various forms of applying information technologies, such as multimedia resources, online courses, virtual laboratories, and interactive platforms, are analyzed for their ability to enhance student motivation and improve material comprehension. The article also discusses the impact of digital technologies on developing students' analytical and critical thinking skills, as well as on improving the overall efficiency of the educational process. Additionally, the article presents research findings and offers recommendations for educators on the effective implementation of information technologies in teaching practices.

Key words: information technologies, social sciences, teaching, digital resources, multimedia technologies, interactive methods, online courses, educational process, analytical thinking, innovative methodologies, learning, educational technologies.

Kirish. So'nggi yillarda axborot texnologiyalarining tez sur'atlar bilan rivojlanishi ta'lim tizimida inqilobiy o'zgarishlarga olib keldi. Ayniqsa, ijtimoiy fanlarni o'qitish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish, o'qitish metodikasini yangilash, ta'limni yanada samarali va qiziqarli qilish imkonini yaratdi. Ijtimoiy fanlar jamiyatning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy va tarixiy taraqqiyotini o'rganadi, shuning uchun ularni o'qitishda

talabalarining mustaqil fikrlash, analitik tafakkur va jamiyatdagi voqealarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish juda muhimdir.

Axborot texnologiyalari (AT) bu jarayonni yanada takomillashtirishga yordam beradi, chunki ular talabalarga yangi o'quv materiallarini tezda olish, interaktiv tarzda bilimlarni o'zlashtirish va masofaviy ta'lim imkoniyatlaridan foydalanish imkoniyatini yaratadi. Bunday texnologiyalar talabalarga o'rganayotgan mavzularini chuqurroq tushunish, turli manbalardan ma'lumot olish, tarixiy va ijtimoiy jarayonlarni simulyatsiya qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, axborot texnologiyalarining qo'llanilishi o'qituvchilarga yangi pedagogik metodlarni joriy etish, darslarni vizuallashtirish va talabalarining bilimlarini doimiy ravishda baholash imkoniyatini yaratadi.

Adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalarining qo'llanilishiga oid ilmiy adabiyotlarda turli nuqtai nazarlar va tadqiqotlar mavjud. Ushbu adabiyotlar ta'limda texnologiyalarning ahamiyatini, talabalar va o'qituvchilarga ta'sirini, shuningdek, texnologiyalarni samarali qo'llash usullarini o'rganishga qaratilgan. Quyida ijtimoiy fanlar o'qitishdagi axborot texnologiyalaridan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlarini yorituvchi asosiy tadqiqotlar va ilmiy manbalar tahlil qilinadi.

Axborot texnologiyalari va ta'lim tizimining integratsiyasi. O'zbekistonlik olimlar va ta'lim mutaxassislari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar (Jalilov, 2019; Xo'jayev, 2021) shuni ko'rsatadiki, axborot texnologiyalarining ta'lim tizimiga integratsiyasi o'qitish sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Ijtimoiy fanlar o'qitishda texnologiyalarni qo'llash talabalarga bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirish, mavzularni ko'rgazmali tarzda taqdim etish va o'rganish jarayonida interaktiv ishtirok etish imkoniyatini yaratadi.

Interaktiv ta'lim va kooperativ o'rganish. Axborot texnologiyalarining interaktiv ta'lim jarayonidagi o'rni haqida ko'plab tadqiqotlar mavjud (Jabborov, 2018; Abdullayev, 2020). Masalan, E-learning platformalari va online testlar yordamida talabalar o'z bilimlarini mustahkamlash, savollarni muhokama qilish va o'zaro fikr almashish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bunday platformalar o'qituvchining yordamida masofaviy ta'limni amalga oshirishda samarali bo'lib, talabalarining mustaqil fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi.

Masofaviy ta'lim va global o'rganish imkoniyatlari. Masofaviy ta'limning ahamiyati 2020-yilning pandemiya davrida yanada oshdi. Tadqiqotlar (Islomov, 2020; Yuldashev, 2021) shuni ko'rsatdiki, masofaviy ta'lim texnologiyalari, ayniqsa, ijtimoiy fanlar o'qitishda, talabalarga geografik joylashuvidan qat'iy nazar, ta'lim olish imkoniyatini beradi. Onlayn kurslar, vebinarlar, video darslar va simulyatsiyalar orqali ijtimoiy fanlar sohasidagi bilimlarni o'rganishning samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Pedagogik metodlar va axborot texnologiyalari. Axborot texnologiyalarining pedagogik metodologiyaga ta'siri haqida ko'plab ilmiy ishlar mavjud (Safarov, 2021). Talabalarga ko'proq interaktiv, mustaqil ishlash imkoniyatlarini yaratish, guruhda ishlash va kooperativ o'rganish kabi yangi pedagogik metodlar joriy etilgan. Bu metodlar talabalarining jamiyatda faol ishtirok etishini, fikr almashishni va o'z qarorlarini qabul qilishni rag'batlantiradi.

Vizual materiallar va darslarni ko'rgazmali qilish. Ijtimoiy fanlar o'qitishda ko'pgina ilmiy ishlar (Kamilov, 2019; Xolmurodov, 2020) axborot texnologiyalari yordamida darslarning ko'rgazmali va vizuallashtirilgan bo'lishining muhimligini ta'kidlaydi. Masalan, interaktiv grafikalar, diagrammalar, video va animatsiyalar yordamida tarixiy voqealarni, iqtisodiy tizimlarni va siyosiy jarayonlarni aniq va tushunarli tarzda talabalarga etkazish mumkin.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, axborot texnologiyalari ijtimoiy fanlarni o'qitishda ta'lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqdi. Ular talabalarga mustaqil ishlash, tahlil qilish, interaktiv tarzda o'rganish va global bilimlarni olish imkoniyatlarini yaratmoqda. Shu bilan birga, o'qituvchilar uchun yangi pedagogik metodlar, masofaviy ta'lim uslublari va ko'rgazmali materiallardan foydalanish imkoniyatlarini taqdim etmoqda. Bularning barchasi

ijtimoiy fanlarni o'qitish samaradorligini oshiradi va talabalarning dunyoqarashini kengaytiradi.

Metod va metodologiya. Tadqiqot metodologiyasi sifatida, asosan, ta'lim, pedagogika va informatika sohalaridagi zamonaviy ilmiy yondashuvlar, shu jumladan, didaktik va pedagogik nazariyalar qo'llanilgan. Maqolada ijtimoiy fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalarining o'rni va ta'siri haqida tushuncha olish uchun tizimli yondashuv asosida tadqiqot olib borilgan. Tahlil usuli orqali texnologiyalarining o'qitish samaradorligiga ta'siri, talabalarning faolligini oshirishda qanday rol o'ynashi va pedagogik metodlarni o'zgartirishdagi o'rniga e'tibor qaratilgan.

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlar va yondashuvlar qo'llanilgan:

Tahlil va sintez metodi. Axborot texnologiyalarining ijtimoiy fanlarni o'qitishda qo'llanilishi tahlil qilingan. Bunda, turli ilmiy adabiyotlar, tadqiqotlar va tajribalar asosida axborot texnologiyalarining ijtimoiy fanlar darslaridagi o'rni va afzalliklari umumlashtirilgan. Sintez metodi yordamida o'quv jarayonida axborot texnologiyalarining samarali qo'llanishi bo'yicha umumiy xulosalar chiqarilgan.

Eksperimental metod. Maqolada axborot texnologiyalarining ijtimoiy fanlarni o'qitishda qo'llanishining samaradorligini o'rganish uchun eksperimentlar o'tkazilgan. Eksperimentda talabalar va o'qituvchilar tomonidan axborot texnologiyalari yordamida o'tkazilgan darslar tahlil qilindi. Talabalarning bilim darajasi, motivatsiyasi va darsga bo'lgan qiziqishlari o'lchandi.

So'rovnoma metodi. Talabalar va o'qituvchilar orasida so'rovnoma o'tkazilib, axborot texnologiyalarining ijtimoiy fanlar darslarida qo'llanilayotgani, ularning samaradorligi, qiyinchiliklari va imkoniyatlari haqida fikrlar to'plandi. So'rovnomalar natijalari asosida axborot texnologiyalarining ta'lim samaradorligiga qanday ta'sir qilishi tahlil qilindi.

Komparativ metod. Axborot texnologiyalarining ijtimoiy fanlarni o'qitishda qo'llanishi bilan an'anaviy ta'lim usullarini solishtirish usuli qo'llanildi. Ushbu metod yordamida axborot texnologiyalarining talabalarning bilimlarini o'zlashtirishdagi samaradorligini aniq ko'rsatish imkoniyati yaratildi.

Kontent tahlili metodi. Axborot texnologiyalari asosida ishlab chiqilgan o'quv materiallari, onlayn platformalar, videodarslar, simulyatsiyalar va boshqa interaktiv vositalar tahlil qilindi. Ularning ta'lim jarayonida qanday ishlatilishi va talabalarga ta'lim olishda qanday foyda keltirishi baholandi.

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanildi:

Didaktik yondashuv. Axborot texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi o'rni didaktik jihatdan ko'rib chiqildi. Didaktik nazariyalar asosida, talabalarning bilimlarini yaxshiroq o'zlashtirish, interaktiv usullar orqali o'rganish va motivatsiya berish mexanizmlari tahlil qilindi. Didaktik yondashuv yordamida axborot texnologiyalarining talabalarga ta'siri va ta'limda samarali ishlatilishi o'rganildi.

Pedagogik yondashuv. Pedagogik yondashuv axborot texnologiyalarining o'qituvchining metodik faoliyatiga ta'siri nuqtai nazaridan yoritildi. Ushbu yondashuv o'qituvchining dars jarayonidagi roli, yangi pedagogik metodlarni joriy etishdagi o'rni va talabalar bilan muloqotda texnologiyalardan foydalanishning samaradorligini o'rganishga qaratildi.

Kognitiv yondashuv. Kognitiv yondashuv yordamida talabalarning axborot texnologiyalari yordamida ma'lumotlarni o'zlashtirishi, yangi materiallarni qabul qilishlari va ular bilan ishlashdagi kognitiv jarayonlar tahlil qilindi. Bu yondashuv orqali talabalarning mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatlari rivojlanadi.

Ushbu metod va metodologiya yordamida ijtimoiy fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi. Tahlil va eksperimentlar orqali texnologiyalarning ta'limdagi ahamiyati, talabalar va o'qituvchilar uchun yaratadigan imkoniyatlar va kutilgan natijalar chuqur o'rganiladi. Maqola metodlari

o'qituvchilarga axborot texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llashning samarali usullarini joriy etishda yordam beradi.

Tadqiqotlar natijasi. Tadqiqotlar davomida talabalar va o'qituvchilar bilan olib borilgan eksperimentlar, so'rovnoma va amaliy tajribalar natijalari quyidagi asosiy xulosalarga olib keldi:

Axborot texnologiyalarining talabalar uchun samaradorligi. Tadqiqotlar natijasida talabalarning 75% dan ortig'i, axborot texnologiyalari yordamida darslarda qatnashish va o'qish jarayonida yuqori motivatsiyani sezganini ta'kidlashdi. Masalan, video darslar, onlayn testlar va interaktiv platformalar orqali talabalarning darslarga qiziqishi sezilarli darajada oshgan. Talabalar texnologiyalar yordamida o'rganilgan materiallarni osonroq tushunishlari, ko'proq mustaqil ishlashlari va o'z bilimlarini tezda baholash imkoniyatini topganliklarini aytishdi.

Masofaviy ta'limning ijtimoiy fanlarni o'qitishda afzalliklari. Tadqiqotda masofaviy ta'limning talabalarga qulaylik yaratganligi va jamiyatdagi turli ijtimoiy muammolarni o'rganish imkonini berdi. Talabalarning 82% i masofaviy ta'limni o'zlariga qulay deb bilishdi, chunki ular istalgan vaqtda, istalgan joyda ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishdi. Buning natijasida, talabalarning vaqtni samarali boshqarishi va bilimni mustahkamlashdagi yondashuvlar yaxshilandi.

Darslar ko'rgazmali va interaktiv metodlar orqali samaraliroq bo'ldi. Tadqiqot davomida o'tkazilgan darslarda, ko'rgazmali materiallar va interaktiv metodlar yordamida talabalarning darsga qiziqishi va faol ishtirok etish darajasi oshgani aniqlangan. 68% talabalar, vizual va interaktiv darslar orqali mavzularni yaxshiroq o'zlashtirishlarini ta'kidlashdi. Bu, ayniqsa, tarixiy voqealarni, iqtisodiy jarayonlarni va ijtimoiy tizimlarni tushunishda samarali bo'lgan.

O'qituvchilar tomonidan axborot texnologiyalarini qo'llashdagi qiyinchiliklar. Tadqiqotlarda o'qituvchilarning axborot texnologiyalarini qo'llashdagi muammolarini ham aniqlash mumkin bo'ldi. O'qituvchilarning 40% texnologiyalarni ta'lim jarayonida qo'llashda o'z bilim va malakalarini yetarlicha rivojlantira olishmasligini, ba'zi hollarda texnologiyalarning ta'lim tizimiga to'liq mos kelmasligini bildirgan. Shu bilan birga, texnologiyalarga bo'lgan ehtiyojni ta'lim muassasalarida ta'minlashda qiyinchiliklar mavjudligini ta'kidlashgan.

Talabalarning mustaqil fikrlash va analitik tafakkurining rivojlanishi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish talabalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirdi. Tadqiqotlar natijasida, axborot texnologiyalari yordamida talabalarga turli interaktiv materiallar, video simulyatsiyalar va analitik testlar taqdim etilganda, ular o'z bilimlarini mustahkamlashda va yangi mavzularni o'rganishda yaxshiroq natijalar ko'rsatgan. Talabalarning 70% axborot texnologiyalarini qo'llash orqali, jamiyatdagi muammolarni yaxshiroq tahlil qilishni o'rganganliklarini bildirishdi.

Axborot texnologiyalarining o'qituvchilar uchun afzalliklari. O'qituvchilar, axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali darslarni optimallashtirish va talabalarning bilimlarini tez va samarali baholash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Shuningdek, o'qituvchilar interaktiv platformalar va onlayn baholash tizimlari yordamida talabalarning o'zlashtirish darajasini osonlik bilan kuzatib borishlari mumkin bo'ldi. Tadqiqotlar natijasida, o'qituvchilarning 85% texnologiyalardan foydalangan holda, darslarni o'tkazishning o'zlariga qulay va samarali ekanligini bildirgan.

Tadqiqotlarda qatnashgan talabalar va o'qituvchilarning fikr-mulohazalari. Tadqiqot ishtirokchilari orasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, axborot texnologiyalarining o'qitish jarayoniga integratsiyasi talabalarga bilimlarni tez va samarali o'zlashtirishda, shuningdek, o'qituvchilarga darsni yanada qiziqarli va interaktiv qilishda yordam beradi. Shuningdek, talabalarning fikricha, texnologiyalar o'qish jarayonini ko'proq

mustaqil va kreativ qiladi, bu esa talabalarda analitik tafakkur va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tadqiqot natijalari ijtimoiy fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalarining samaradorligini va afzalliklarini ko'rsatdi. Axborot texnologiyalari talabalarning motivatsiyasini oshiradi, darslarni yanada interaktiv va ko'rgazmali qiladi, talabalarning mustaqil fikrlash va analitik tafakkur qobiliyatlarini rivojlantiradi. Biroq, o'qituvchilar uchun texnologiyalarga moslashish va ularni to'liq qo'llashdagi ba'zi qiyinchiliklar mavjud. Shu sababli, o'qituvchilarga axborot texnologiyalarini qo'llash bo'yicha qo'llab-quvvatlash va malaka oshirish dasturlarini joriy etish zarur.

Muhokama. So'nggi yillarda axborot texnologiyalarining tezkor rivojlanishi ta'lim tizimining har bir bosqichida muhim o'zgarishlarga olib keldi. Ayniqsa, ijtimoiy fanlarni o'qitish jarayonida axborot texnologiyalarining roli tobora ortib bormoqda. Bu texnologiyalar faqatgina talabalarni bilim bilan ta'minlash emas, balki ularni o'z-o'zini rivojlantirishga, mustaqil fikrlashga, muloqotga, jamiyatda faollikka undashga ham yordam bermoqda.

Ijtimoiy fanlar – bu jamiyatning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy va tarixiy rivojlanishini o'rganadigan fanlardir. Bu fanlarni o'qitishda talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, ularni jamiyatda faol ishtirok etishga rag'batlantirish juda muhimdir. Bunga erishish uchun axborot texnologiyalarining keng qamrovli qo'llanilishi zarur.

Axborot texnologiyalari (AT) o'zining imkoniyatlari bilan ijtimoiy fanlarni o'qitishda talabalarni faol ishtirok etishga, materialni yaxshiroq o'zlashtirishga, interaktiv tarzda o'rganishga, masalalarni tahlil qilishga va yechishga yordam beradi. Shu bilan birga, axborot texnologiyalarini samarali qo'llash o'qituvchi uchun ham yangi pedagogik uslublarni ishlab chiqish, dars jarayonini interaktiv va qiziqarli qilish imkonini yaratadi.

Axborot texnologiyalarining ijtimoiy fanlarni o'qitishda qo'llanishining xususiyatlari:

Interaktiv o'quv jarayoni yaratish. Axborot texnologiyalari ijtimoiy fanlarni o'qitishda talabalarni faollashtirishga yordam beradi. Masalan, virtual simulyatsiyalar, onlayn platformalar va interaktiv dasturlar yordamida tarixiy voqealarni o'rganish, iqtisodiy tizimlarni simulyatsiya qilish yoki siyosiy jarayonlarni tahlil qilish mumkin. Bu talabalarga real hayotdagi vaziyatlarni virtual tarzda ko'rish imkonini beradi va ularni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Masofaviy ta'lim imkoniyatlari. Axborot texnologiyalarining eng muhim afzalliklaridan biri shundaki, masofaviy ta'limni ta'minlash imkonini beradi. Bu talabalar uchun joylashuvdan qat'iy nazar ta'lim olish imkoniyatini yaratadi. Shu tarzda, axborot texnologiyalari ijtimoiy fanlarni o'qitishda ta'lim jarayonini yanada globalroq qilishga yordam beradi.

Darslarni ko'rgazmali va vizuallashtirish. Ijtimoiy fanlarda ko'p hollarda tarixiy, iqtisodiy yoki siyosiy voqealar haqida gap boradi. Axborot texnologiyalari yordamida talabalarni vizual materiallar (grafikalar, diagrammalar, videolar, animatsiyalar) yordamida mazmunni aniq va ko'rgazmali tarzda taqdim etish mumkin. Bu esa talabalarning mavzuni yaxshiroq tushunishlariga va o'zlashtirishlariga yordam beradi.

Interaktiv platformalarda muhokama va muloqot. Internet va ijtimoiy tarmoqlar talabalarga o'rganayotgan mavzulari bo'yicha fikr almashish, guruhlarda muhokama qilish imkoniyatini yaratadi. Bu esa, talabalarni faol fikrlashga undaydi, ularning fikrlarining xilma-xilligi va dalillar asosida fikr yuritish qobiliyatini oshiradi.

Shaxsiylashtirilgan o'qitish. Axborot texnologiyalari talabalarning o'ziga xos ehtiyojlari va qobiliyatlariga moslashtirilgan o'quv jarayonini tashkil etishga yordam beradi. Masalan, talabalarning o'rganish tezligini va qiyinchilik darajasini hisobga olgan holda, onlayn tizimlar orqali o'quv materiallari individual tarzda taqdim etilishi mumkin.

Yangi pedagogik metodlarning joriy etilishi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish yangi pedagogik uslublarni, masalan, o'qitishning gamifikatsiya, kooperativ o'rganish, muammoli ta'lim kabi uslublarni qo'llash imkonini yaratadi. Bu metodlar talabalarning

motivatsiyasini oshirishga, bilimlarni mustahkamlashga va yangi ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishning afzalliklari

- *Samarali o'qitish va o'rganish jarayonini optimallashtirish:* AT yordamida darslarni rejalashtirish, nazorat qilish, talabalarning yutuqlarini kuzatish va baholash osonlashadi.
- *Zamonaviy bilimlarni olish imkoniyati:* Internet orqali talabalar so'nggi ilmiy yangiliklar, tadqiqotlar va o'rganilgan mavzular haqida real vaqtda ma'lumot olishlari mumkin.
- *Mustaqil fikrlashni rivojlantirish:* Talabalar internetdagi resurslardan, forumlardan, vebinarlar va videodarslardan foydalangan holda, mustaqil ishlashga o'rganadilar.

Axborot texnologiyalarining ijtimoiy fanlarni o'qitishda qo'llanilishi jamiyatdagi talabalarning dunyoqarashini kengaytirishga, ularni zamonaviy bilimlar bilan tanishtirishga va jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlashga yordam beradi. Ular nafaqat ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi, balki talabalarga yangi ko'nikmalarni o'rganishda yordam beradigan bir qator vositalarni taqdim etadi. Ijtimoiy fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalaridan to'g'ri va samarali foydalanish talabalarning bilim olish sifatini oshiradi, mustaqil fikrlashni rivojlantiradi va ular uchun ijtimoiy hayotga tayyorlash jarayonini yanada mukammallashtiradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, axborot texnologiyalari ta'lim jarayonini yanada samarali va interaktiv qilishga imkon yaratadi. Talabalar uchun ta'limni qiziqarli va ko'rgazmali qilish, mustaqil o'rganish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda texnologiyalar katta ahamiyatga ega. Bundan tashqari, o'qituvchilar uchun ham darslarni yanada samarali boshqarish, bilimlarni baholash va talabalar bilan aloqani yaxshilashda texnologiyalarning o'rni muhimdir.

Axborot texnologiyalarining ijtimoiy fanlar o'qitishda qo'llanilishining asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- Darslarning ko'rgazmali va interaktiv bo'lishi talabalarning motivatsiyasini oshiradi;
- Mustaqil fikrlash va analitik tafakkurni rivojlantirish imkonini yaratadi;
- Talabalarning bilimlarini samarali baholash va tizimli ravishda nazorat qilish imkoniyatini taqdim etadi;
- Masofaviy ta'lim imkoniyatlari yordamida ta'limga yanada kengroq va qulayroq kirish imkoniyatlari yaratiladi.

Shu bilan birga, tadqiqotda o'qituvchilar va ta'lim muassasalarining texnologiyalarga to'liq moslashmaslik va texnologiyalarni samarali qo'llashdagi qiyinchiliklar mavjudligini ham aniqladik. Shunday qilib, axborot texnologiyalarini o'qitish jarayonida samarali qo'llash uchun zaruriy ta'lim va qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Takliflar:

O'qituvchilarga malaka oshirish kurslari tashkil etish. O'qituvchilarga axborot texnologiyalarini ta'lim jarayonida samarali qo'llashni o'rgatish uchun maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish zarur. Bu kurslar o'qituvchilarni texnologiyalardan to'liq va samarali foydalanishga tayyorlaydi, shuningdek, pedagogik metodlarni texnologiyalar bilan uyg'unlashtirishga yordam beradi.

Ta'lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalarni keng qo'llash. Ta'lim muassasalarida ijtimoiy fanlarni o'qitishda zamonaviy texnologiyalarni keng qo'llashga alohida e'tibor qaratish lozim. Elektron darsliklar, interaktiv platformalar, video darslar va onlayn kurslar yordamida talabalarning bilim olish jarayonini yanada yaxshilash mumkin.

Talabalarni mustaqil fikrlashga yo'naltirish. Axborot texnologiyalarining yordamida talabalarning mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish kerak. Buning uchun interaktiv simulyatsiyalar, onlayn testlar va tahliliy materiallar orqali talabalarning analitik tafakkurini rivojlantirish mumkin.

Masofaviy ta'limni kengaytirish. Masofaviy ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish, ayniqsa, ijtimoiy fanlar sohasidagi o'qitish uchun samarali vositadir. Ta'lim jarayonini masofaviy

shaklda amalga oshirishda talabalarga global muammolarni, ijtimoiy jarayonlarni tushunish va ularga mustaqil tahlil qilish imkonini beradi.

O'quv materiallarini texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish. Ijtimoiy fanlar o'qituvchilari o'quv materiallarini va darslarni texnologiyalar yordamida yanada interaktiv va ko'rgazmali qilishlari kerak. Masalan, tarixiy voqealar, iqtisodiy va siyosiy jarayonlarni video, grafikalar va animatsiyalar yordamida taqdim etish talabalarning tushunishini osonlashtiradi.

Innovatsion ta'lim platformalarini yaratish. O'qitishda innovatsion ta'lim platformalarini yaratish, shu jumladan, onlayn resurslar, forumlar va interaktiv laboratoriyalarni tashkil etish ijtimoiy fanlarni o'qitishda samarali natijalar beradi. Bunday platformalar talabalarga o'z bilimlarini mustahkamlash, bir-biri bilan fikr almashish va darslarga yanada faol ishtirok etish imkoniyatini yaratadi.

Tadqiqotlar va ilmiy ishlanmalarni kuchaytirish. Ijtimoiy fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalarining samaradorligini yanada chuqurroq o'rganish, shuningdek, yangi texnologiyalarni qo'llash usullarini ishlab chiqish uchun ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish lozim. Bu ta'lim sifatini oshirishga va axborot texnologiyalarining ta'lim tizimiga integratsiyasini yanada samarali amalga oshirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, axborot texnologiyalarining ijtimoiy fanlarni o'qitishda qo'llanilishi talabalarning bilim olish jarayonini samarali va qiziqarli qilishga imkon yaratadi. Biroq, bu texnologiyalarni to'liq va samarali qo'llash uchun ta'lim tizimi va o'qituvchilarni doimiy ravishda qo'llab-quvvatlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Alimov A. M. Axborot texnologiyalari va ularning ta'lim tizimidagi o'rni. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2020.
2. Abdug'afuro B. Pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlar. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018.
3. G'afurov M. Ijtimoiy fanlar o'qitish metodikasi. Toshkent: Ma'rifat, 2019.
4. Karimov U. A. Axborot texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi ahamiyati. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, 2021.
5. Mirzayeva N. Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarining qo'llanilishi. Toshkent: Innovatsiya va texnologiya markazi, 2022.
6. Shodmonov R. Ijtimoiy fanlarni o'qitishda interaktiv metodlar. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti, 2021.
7. Tursunov S. Axborot texnologiyalarini pedagogikada qo'llash. Toshkent: Pedagogika nashriyoti, 2020.
8. Ahmedov A. Internet texnologiyalaridan ta'limda foydalanish. Toshkent: Ta'lim, 2020.
9. Petrov V. (2017). Digital education in social sciences: challenges and opportunities. Journal of Educational Technology, 15(3), 34-41.
10. Talim va tarbiya tizimida axborot texnologiyalaridan foydalanish. Respublika ta'lim markazi, 2021.

Rajabova Iroda Hamidovna,
Buxoro davlat universiteti Pedagogika kafedrasida dotsenti

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISHDA XALQ OG'ZAKI IJODIDAN FOYDALANISH

Annotatsiya: Respublikamizning siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy yo'nalishlarini rivojlantirishda xalq ta'limi tizimini takomillashtirish, ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichi ish faoliyatini yuqori darajaga ko'tarish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki kelajagimizning taqdiri hozirgi kunda to'g'ri tashkil qilingan bola tarbiyasiga bog'liqdir.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tabiatga qiziqtirishda xalq og'zaki ijodi muhim vositalardan biridir. Ushbu maqolada bolalarga tabiat haqidagi bilimlarni berishda xalq og'zaki ijodi namunalarining o'rni va ahamiyati haqida fikr bildirilgan. Ayniqsa maqol, topishmoq, tez aytish, ertak va boshqa xalq og'zaki ijodini boy ma'naviy merosining yoshlar ongiga, ularning dunyoqarashini shakllanishiga ta'siri va ta'lim jarayonida kichik maktab yoshidagi bolalarga ularni yetkazib berish usullari haqida ma'lumot berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tabiat, o'yin, yil fasllari, mavsumiy o'yinlar, folklor, maqol, topishmoq, tez aytish.

Аннотация: В развитии политического, экономического и духовного направлений нашей республики большое значение имеет совершенствование системы народного образования, особенно поднятие на высокий уровень результативности дошкольного образования. Потому что от правильно организованного детского образования зависит судьба нашего будущего.

Народное творчество – один из важных инструментов привития интереса дошкольников к природе. В данной статье высказывается мнение о роли и значении образцов народного творчества в обеспечении знаний детей о природе. В частности, показано влияние богатого духовного наследия пословиц, загадок, поговорок, сказок и других народных произведений на сознание молодежи, на формирование ее мировоззрения, а также способы его донесения до детей младшего школьного возраста. в образовательном процессе поднято.

Ключевые слова: природа, игра, времена года, сезонные игры, фольклор, пословица, загадка, скороговорка.

Annotation: In the development of the political, economic and spiritual directions of our republic, the improvement of the public education system is of great importance, especially raising the effectiveness of preschool education to a high level. Because the fate of our future depends on the properly organized children's education.

Folk art is one of the important tools for instilling an interest in nature in preschoolers. This article expresses an opinion on the role and importance of examples of folk art in providing children with knowledge about nature. In particular, the influence of the rich spiritual heritage of proverbs, riddles, sayings, fairy tales and other folk works on the consciousness of young people, on the formation of their worldview, as well as ways of conveying it to children of primary school age is shown. in the educational process is raised.

Key words: nature, game, seasons, seasonal games, folklore, proverb, riddle, tongue twister.

Kirish. Yosh avlodni tarbiyalashda vatanparvarlik va fuqarolik tuyg'ularini tarbiyalash hamisha muhim vazifa bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi, chunki bu har qanday jamiyat va davlatning barkamolligi, avlodlar davomiyligining asosidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning vatanparvarlik tarbiyasining manbai ularning hayotining tabiiy muhitidir. Bu «Vatan»: ona zaminning ijtimoiy va tabiiy sohasi, tarix va madaniyatning alohida sahifalari. O'z xalqining madaniy an'analari, xuddi ona va ota kabi, bola qalbining ajralmas qismiga, shaxsiyatni keltirib chiqaradigan boshlang'ichga aylanishi kerak. Har bir inson o'z o'tmishini,

Vatan tarixini bilishi, tushunishi va qadrlashi kerak, chunki o'tmishsiz kelajak ham bo'lmaydi. Bolalarni o'z ona yurti tarixi, ona tabiati bilan chuqurroq tanishtirishga qaror qildim.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tabiat vositalaridan foydalangan holda milliy madaniyatini o'rganish tizimini yaratish, bolalarning vatanparvarlik tarbiyasini takomillashtirish asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Yosh avlod tarbiyasida tarixiy-madaniy merosni tiklash muhim o'rin tutadi. Vatanparvarlik tuyg'usi bola uchun jahon madaniyati boyliklarini o'zlashtirishdagi birinchi qadam bo'ladi. Shu munosabat bilan bolalarni tarbiyalashda milliy va mintaqaviy omillardan chuqur foydalanish zarurati masalasi ayniqsa dolzarbdir.

Bolalarda Vatanga, uning madaniy qadriyatlariga axloqiy munosabatni shakllantirish, o'z ona tabiati vositalaridan foydalangan holda xalq amaliy san'ati bilan tanishtirishning mazmuni, shakllari, usullari va shartlarini ishlab chiqish, asoslash va eksperimental sinovdan o'tkazish zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarix, xalq amaliy san'ati va folklor bilan tanishtirish orqali o'zbek xalqining milliy madaniyati va san'atiga bo'lgan muhabbatni shakllantirish, bolalarni atrofdagi olam hodisalari bilan tanishtirish jarayoni yanada samaraliroq bo'ladi.

Milliy urf-odatlar, xalq amaliy san'ati va amaliy san'at turlarini tizimli ravishda o'rgatishda xalq og'zaki ijodidan foydalanish bolalarda xalq an'analari, urf-odatlariga qiziqishni shakllantirish, musiqiy va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish folklorning turli shakllari orqali mustahkamlanishini kuzatish mumkin.

Adabiyotlar tahlili. Bugungi kun ta'lim-tarbiyasi, istiqlool mafkurasi ana shu merosdan oziqlansa, uning eng yaxshi sahifalarini, qoidalarini qabul qilsa, o'z oldiga qo'ygan maqsad vazifalarini sharaf bilan bajarishi mumkin. Chunki insonni har tomonlama tarbiyalash, kamolga yetkazish, ma'naviyatlarimizning ustuvor iymon-e'tiqodlarimizning butun bo'lishligini, qadrlil qadriyatlarimizning qadrlanishi guvohidir.

Pedagogik adabiyotlar tahlilidan bilamizki, xalqimizning ko'p asrli qadriyatlarini, ulkan va boy madaniy merosini chuqur bilmasdan, milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur tuyg'usini qaror toptirish mumkin emas. Maktabgacha ta'lim davridan boshlab bolalarimizga o'zbek xalqi tomonidan yaratilgan katta madaniy meros, boyliklar yoshlar tarbiyasida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ismoil-al Buxoriy, al- Xorazmiy, Beruniy, Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Axmad Yugnakiy, Sa'diy Sheroziy, Axmad Yassaviy, Nizomiy Ganjaviy, Farididdin Attor, Abduraxmon Jomiy, Alisher Navoiy va boshqa buyuk mutafakkirlarning asarlari orqali bolalar go'zal axloq, baxt, insof, poklik, iffat, sabr-matonat, mehr-shafqat, sihat-salomatlik, ota-onani hurmat qilish qoidalari haqida keng tasavvurga ega bo'ladilar. Insoniylik o'z tarkibiga insonning eng yaxshi axloqiy xususiyatlarini, ya'ni odamlar o'rtasida o'zaro yaxshi munosabatda bo'lish, do'stlik, ota-onaga sadoqatlik, mehnatsevarlik, diyonatilik kabi fazilatlarni qamrab oladi. Ota-bobolarimiz bolalarda yoshlikdan ana shu go'zal fazilatlarni qaror toptirishga ahamiyat berganlar

Xalq og'zaki ijodi namunalaridan maqol haqida gapiradigan bo'lsak, „maqol“ ibratli so'zdir. Maqol-shunday so'zki, so'zga husn beradi, fikrni tushunib olishni osonlashtiradi, uni yorqin, ta'sirchan qiladi. Shuning uchun ham maqol odamlar nutqida har doim hamroh bo'ladi. Kimki uni ko'p ishlatsa, o'shaning nutqini shirali deydilar va diqqat bilan eshitadilar. Maqolda gap ko'p. Maqol termini arabcha “qavlun”(aytmoq, gapirmoq) so'zidan olingan bo'lib, o'zbek tilida u xalq donoligining namunasi bo'lmish aforistik janrlardan birining atamasiga aylangan va ma'qul aytilgan so'z, gap yoki ibora ma'nolarini anglatadi. Uni “Otalar so'zi” ham deydilar. Bunday nomlash maqolni tushunishni osonlashtiradi. Haqiqatan ham, u ota-bobolarimizning qadim-qadimlardan ishlatib kelgan so'zlari. U xalqning, bir necha avlodlarning aql-u farosati hamda turmush tajribasining yakuni, ular donishmandligining mahsulidir.

Buyuk pedagoglar ham o'z faoliyati davomida yoshlarga xalq og'zaki ijod mahsulini o'zi ta'lim beradigan fan mashg'ulotlari jarayonida berib borishgan. Bu orqali ular yoshlarning ma'naviy merosini boyitgan. Misol tariqasida K.D.Ushinskiy o'zining ko'p yillik pedagoglik

tajribasida, xususan, 1867-yilda bosilib chiqqan “Ona tili” kitobida o‘quvchilar og‘zaki ijodi namunalaridan darsliklarga didaktik material sifatida kiritish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab bergan edi. Ayni bu ishni davrning ma’naviy ehtiyojidan kelib chiqib, o‘zbek pedagoglaridan H.H.Niyoziy, S.Ayniy, Abdulla Avloniylar asoslab bergan edilar. Ular o‘zlari yaratgan darsliklarda o‘quvchilar og‘zaki ijodi materiallariga alohida e’tibor bergan edi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida xalq og‘zaki ijodi vositasida bolalarni axloqiy sifatini yaxshilashda tarbiyachi ertak, hikoya, maqol, tez aytish, masal, topishmoq, qo‘shiq va alla kabi xalq og‘zaki ijodini ko‘plab o‘qigan, o‘rgangan bo‘lishi joiz. Chunki bola tarbiyasida bularning ahamiyati muhim hisoblanib, kelajakda bolalarga asqotadi. Pedagog A.S.Makarenko fikricha «Tarbiyaviy ta’sirning g‘oyat qudratli ta’sir ko‘rsata olishiga ishonchim komil. Agar odam yomon tarbiyalangan bo‘lsa, bunda faqat tarbiyachilar aybdorligiga aminman. Agar bola yaxshi bo‘lsa, buning uchun u tarbiyadan, o‘z bolaligidan qarzdordir”.

Shundan ham sezsak mubolag‘a bo‘lmaydi. Yangi o‘sayotgan nihol kabi bo‘ladi murg‘ak qalb sohiblari. Ularni xalq og‘zaki ijodi vositasida axloqiy salohiyatini yanada oshirishga maqolar, tez aytish, topishmoqlar alohida e’tirof etgan joiz.

Metodlar. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanadigan bolalarni nutqi ravon, fikrlashi, dunyo qarashi, tafakkuri maqollar orqali shakllantiriladi. Axloqiy jihatdan esa bola odob axloqni, kattalarga hurmat, mehnatni qadrlashni, do‘stlik, yaxshilik haqida biladi, yaxshi fazilatlarini o‘rganadi. Bolalarda tabiat haqidagi tasavvurlarni shakllantirishda maqollardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Maqollarni xalqimiz “otalar so‘zi” deb bejizga aytishmaydi.

- ✓ “Yozgi harakat-kuzgi barakat”
- ✓ “Navro‘zdan so‘ng qish bo‘lmas,
Mezondan so‘ng yoz bo‘lmas”
- ✓ “Ilib-ilib yoz bo‘lar,
Sovib-sovib qish bo‘lar”.
- ✓ Yoz mevasi – Qish xazinasasi
- ✓ Yozda boshi pishmaganning
Qishda oshi pishmas
- ✓ Yomg‘ir ekinning joni

Ushbu maqollar bilan bolalarda mehnatni ulug‘lash bilan birga, fasllar, har bir faslga mos mehnat qilish, uning rohatini ko‘rish haqida axloqiy-tarbiyaviy tushunchalar shakllantiriladi. Bu kabi kabi ko‘plab maqollarni misol qilish mumkin.

Xalq og‘zaki ijodining yana bir turi bu topishmoqdir. Topishmoqlar orqali bolaning aqli salohiyati, ongi, diqqati, nutqini boyitadi, fikrini - tafakkurni mantiqiy jihatdan boyitadi.

- ✓ Uzoq tog‘da o‘t yonar. (Quyosh)
- ✓ Tog‘dan kelar toshday,
Arillagan otday. (Suv)
- ✓ Kelar-ketar, izi yo‘q,
Qaragali ko‘zi yo‘q (Shamol)
- ✓ Oppoqqina dasturxon,
Yer yuzini qoplagan. (Qor)
- ✓ Qanoti bor uchmaydi,
Quruqlikda yurmaydi. (Baliq)
- ✓ Tapir-tupir to‘rtovlon,
Hangragani birovlon. (Eshak)
- ✓ Emaklagan toshni ko‘rdim,

Toshdan chiqqan boshni ko‘rdim. (Toshbaqa)

Bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida bolalarda topishmoqlardan oqilona foydalanish bolaning aqliy tafakkuri rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

Bolalarning nutqini rivojlantirishda, nutqiy kamchiliklarini bartaraf etishda tarbiyachilar tomonidan ko'p foydalaniladigan janrlardan yana biri bu – “tez aytish” janridir. Tez aytishlar aqliy salohiyatni, nutqiy kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida ham aytiladi. Tez aytishlar savodxonlikda ancha qo'l keladi. Harflar takrorlanib lablar, til harakatlari faollashishi natijasi talaffuz yaxshilanadi.

Misol uchun;

- ✓ “Novvoy non yopishda, noni novvot deb sotar”.
- ✓ Asalari asalini ayiqdan ayamadi
- ✓ Bashar bilan Yashar yashil yarim sharda yashashar
- ✓ Bobo, bobo, Qorbobo

Bog'-rog'larga boq bobo

- ✓ Bulut bulutga

Burgut burgutga ergashadi

Tez aytishlarni bitta nafasda aytish lozim, chunki uning mazmuni, ma'nosi, mohiyati, bir - birini to'ldiradi. Agarda uzilishlar bilan aytilsa anglashilmay qoladi, tez aytish ekani tushunilmaydi, so'zlar odiy gapga aylanib mazmunini yo'qotadi.

Bolalarning til ko'nikmalarini shakllantirishda, tabiat ne'matlaridan oqilona foydalanishga o'rgatishda xalq og'zaki ijodidan unumli foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mevalar, ularning ta'mlari, xususiyatlarini o'rgatishda, yoki bo'lmasa hayvonlar bilan tanishtirishda yuqoridagi kabi namunalardan foydalanishda qator metodlardan foydalansa bo'ladi.

Natija va muhokamalar. Bolalarning sabzavot va mevalar haqidagi fikrlarini kengaytirish va aniqlash maqsadida o'quvchilar bilan qator metodlarni amalga oshirsa bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni xalq og'zaki ijodi janrlari bilan tanishtirish muhim ahamiyatga ega, chunki bu bolalarning estetik didini shakllantirish, til qobiliyatlarini rivojlantirish va madaniy merosni o'rganishlariga yordam beradi. Xalq og'zaki ijodi janrlari bolalarga nafaqat zavq bag'ishlaydi, balki ularda axloqiy fazilatlar va milliy o'zlikni shakllantiradi.

Xalq og'zaki ijodi namunalariidan foydalangan holda didaktik o'yinlarni tashkil qilish ularning umumiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi va milliy madaniyatimizning davomiyligini ta'minlaydi.

«**Mazasidan top**» o'yinini o'tkazish bilan biz bolalarda mevalarning ta'mi, xususiyatini o'rganishlari mumkin. Ushbu o'yinni o'tkazishdan maqsad mevalarning ta'mini shaklini va xususiyatlarini taxmin qilishga o'rgatish. O'yin bolalarning ta'mni his qilishni, xotirasini rivojlantiradi.

O'yin jarayonida bolalarga turli xil mevalar va ularning qanday, qayerda o'sishi, shakli va mazasi slayd yordamida ko'rsatiladi. Keyin har bir mevalardan kichik-kichik bo'laklarga kesib, tarelkalarga qo'yiladi va bolalar tatib ko'rib, bu mevaning nomi, mazasi, shakli, qayerda o'sishini aytishi kerak. Ushbu o'yinni o'tkazish jarayonida topishmoq, tez aytish va mavsumiy maqollardan ham foydalanish mumkin.

«**Mehribon quyosh**» o'yinini o'tkazishdan maqsad - bolalarning atrof olamdagi voqea hodisalarning turli tumanligi to'g'risidagi bilimlarni mustahkamlash va guruh bo'lib o'ynash qobiliyatlarini takomillashtirishdir.

O'yin jarayonining tashkil etish. O'yinda 2 ta guruh ishtirok etadi. Har bir guruhda 5 tadan bola. Qur'a tashlash yo'li bilan qaysi guruh o'yinni boshlashi aniqlab olinadi. Boshlovchi ishtirokchilarga mavzuga taalluqli savollar beradi:

- Apelsindan apelsin sharbati tayyorlanadi, pomidordan-chi?(Tomat)
- Uchta baliq turini sanab ber (Laqqa, sazan, cho'rtan)
- Asalarining uyasi qaysi geometrik shaklga o'xshaydi (Oltiburchak)
- Limon, apelsin va mandarinni bir so'z bilan izohlang (Sitrus)
- Qaysi o'simlikdan tola tayyorlanadi?(Paxta)

- Daraxtdan past, o'tdan baland o'simlik (Buta)
- Manzarali daraxtlar o'sadigan joy (O'rmon)
- Odamning ismiga o'xshaydigan qushning nomi (Mayna)
- Faqat mevali daraxtlar o'sadigan joy (Bog')
- Osmonda uchadigan eng katta qush (Burgut)

Topishmoqlardan foydalanish, har bir berilgan javob uchun rag'batlantirilishi bolalarning estetik va axloqiy rivojlanishi uchun juda muhimdir.

«**Sirli Tabiat**» o'yinini o'tkazish jarayonida bolalarning fan va tabiat markazida o'rgangan bilimlarini umumlashtirish, tahlil qilish qobiliyati va xotirasini mustahkamlash mumkin bo'ladi.

O'yin jarayoni: Guruh ikkiga bo'linadi va quyidagi savollar ketma-ketlikda beriladi:

- Nimadan idish yasash mumkin? (Loydan)
- Tuproqda havo bormi? Buni qanday isbotlash mumkin? (Tuproq solingan idishga suv solinsa-idishning yuqorisiga havo pufakchalari chiqadi)
- Nima balandroq: tepalikmi yoki tog' ? (Tog')
- Quruq qum yoki toshlardan iborat, o'simliklari deyarli yõq joy qanday ataladi? (Chõl)
- Nima suvni yaxshi o'tkazadi: loymi yoki qum? (Qum)
- Baland tog'larga kõtariladigan insonlar qanday ataladi? (Alpinistlar)

Ushbu o'yinni o'tkazish jarayonida tabiat hodisalari, yil fasllariga oid topishmoq va mqollardan ham foydalanib ketilsa ayni muddao bo'ladi.

Xulosa. Xalq og'zaki ijodi yordamida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarida - shoshilmasdan, o'z fikrini o'ylab, tinglovchilarga murojaat qilib hikoya qilish ko'nikmalari tarbiyalanadi. Shuningdek, notanish davrada, masalan, bayramlarda, kattalar ishtirokida, boshqa guruhlarda so'zlashga ham odatlantiriladi. Bu esa nutqning takomillashuviga yordam beradi, topqirlikni, jamoada o'zini tuta bilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Maqol, tez aytish, topishmoqlar bolalarning nafaqat so'z boyligini oshirishda, balki tabiat bilan bog'liq tasavvurlarni tarkib topishida ham muhim vazifani bajaradi. Bolalarda xalq og'zaki ijodi namunalari asosida topqirlik, tezkorlik, tabiatni asrash, mehr-muruvatli bo'lishlik kabi qator sifatlar shakllantiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Абдуллаев К. Ф., Жураев Б. Т. Формирование правильной осанки ребенка в семье //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 21-3 (99). – С. 30-33.
2. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. –Toshkent, "O'qituvchi", 1990.
3. Jumaboyev M. "Bolalar adabiyoti va folklor". –T. O'qituvchi, 1990.
4. Жураев Б. Т., Абдурахмонова Д. У. Эстетическое развитие школьников средствами узбекского музыкального фольклора //Вестник Чувашского государственного института культуры и искусств. – 2019. – №. 14. – С. 77.
5. Madayev O., Sobitova T. Xalq og'zaki poetik ijodi. –Toshkent: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2003.
6. Садуллоева М. Г. Гуманизация отношений в системе «Учитель-учащийся»-установление связей сотрудничества //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 8-3 (49). – С. 103-104.
7. Sadulloyeva M. Continuous teaching program practices for primary school teachers //»Педагогическая акмеология» международный научно-методический журнал. – 2024. – Т. 2. – №. 10.

8. Rajabova I., Umarova M. Innovative methods of introducing children with nature //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 12. – С. 170-173.
9. Ражабова И. Х., Шукурова М. У.К.Словесное воздействие как коммуникативные способности учителя //Academy. – 2020. – №. 3 (54). – С. 90-92.
10. Ражабова И. Х., Ражабова И. Х. Тарбиячини инновацион фаолиятга тайёрлаш //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 7. – С. 1072-1078.
11. Haydarov.M: “Xalq og‘zaki ijodi na’munalarida tarbiya masalalari”-Т.: Fan, 2004
12. То‘rayev.S: “Folklorshunoslik: udumlar, qadriyatlar, marosimlar”-Т.: Mehnat, 2005.
13. Умурова М. Ё. Роль трудовых песен в фольклоре //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 43. – С. 97-101.

Babajanov Ilhom Abdulla o'g'li,

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

**TALABALAR O'RTASIDA REKREATIONS TURIZM ORQALI SOG'LOM
TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA ILG'OR XORIJIY TAJRIBASI
TAHLILI**

Annotatsiya: Maqolada talabalar o'rtasida rekreations turizm orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirish masalasi ko'rib chiqiladi. Mazkur jarayonni rivojlantirishda ilg'or xorijiy tajriba tahlil qilinib, turli mamlakatlarda qo'llanilayotgan samarali usullar, dasturlar va strategiyalar o'rganiladi. Xorijiy tajriba asosida O'zbekistonda talabalar turizmini yanada rivojlantirishga oid tavsiyalar ishlab chiqiladi. Shuningdek, maqolada rekreations turizmning yoshlar jismoniy va psixologik holatiga ijobiy ta'siri, innovatsion turistik yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: rekreations turizm, talabalar turizmi, xorijiy tajriba, jismoniy faollik, psixologik holat, turistik dasturlar, turizm strategiyalari.

Abstract: This article examines the issue of forming a healthy lifestyle among students through recreational tourism. The study analyzes advanced foreign experiences, exploring effective methods, programs, and strategies used in various countries to develop this process. Based on international best practices, recommendations are proposed for further development of student tourism in Uzbekistan. Additionally, the article discusses the positive impact of recreational tourism on the physical and psychological well-being of young people, as well as the significance of innovative tourism approaches and modern technologies.

Keywords: recreational tourism, student tourism, foreign experience, physical activity, psychological well-being, tourism programs, tourism strategies.

Аннотация: В статье рассматривается вопрос формирования здорового образа жизни среди студентов посредством рекреационного туризма. Анализируется передовой зарубежный опыт, изучаются эффективные методы, программы и стратегии, применяемые в разных странах для развития данного процесса. На основе международной практики предложены рекомендации по дальнейшему развитию студенческого туризма в Узбекистане. Кроме того, в статье анализируется положительное влияние рекреационного туризма на физическое и психологическое состояние молодежи, а также значимость инновационных туристических подходов и современных технологий.

Ключевые слова: рекреационный туризм, студенческий туризм, зарубежный опыт, физическая активность, психологическое состояние, туристические программы, туристические стратегии.

Kirish. Zamonaviy dunyoda inson salomatligi va jismoniy faolligi tobora dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Xususan, yoshlar orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy faollikni oshirish hamda psixologik barqarorlikni mustahkamlash dolzarb vazifalar qatoriga kiradi. Bugungi kunda turli mamlakatlar ushbu masalaga jiddiy e'tibor qaratib, talabalar orasida rekreations turizmni rivojlantirish orqali sog'lom turmush tarzini targ'ib qilmoqda. Rekreations turizm nafaqat jismoniy sog'lomlashtirish, balki talabalar ongida ekologik madaniyatni shakllantirish, tabiiy muhit bilan uyg'un hayot kechirishga ko'nikma hosil qilish, ijtimoiy faollikni oshirish kabi muhim jihatlarni ham qamrab oladi.

Dunyoda talabalar turizmi sohasi tobora rivojlanib, ko'plab mamlakatlar yoshlar uchun maxsus rekreations dasturlarni ishlab chiqmoqda. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida tabiat qo'ynida sog'lomlashtirish lagerlari tashkil etilsa, Yevropa va AQShda talabalar uchun ekologik turizm yo'nalishlari ommalashgan. Yaponiya va Janubiy Koreyada esa texnologiyalar asosida innovatsion rekreations turizm tizimi yo'lga qo'yilgan. Ushbu ilg'or tajribalarni tahlil

qilish va O'zbekistonda talabalar orasida rekreatsion turizmni rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Ushbu maqolada talabalar orasida rekreatsion turizm orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirishning ahamiyati tahlil qilinadi. Xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari misolida samarali uslublar o'rganilib, ularni O'zbekiston sharoitida joriy etish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, rekreatsion turizmning yoshlarning jismoniy va ruhiy salomatligiga ta'siri, ularning ijodiy va ilmiy faoliyatiga ijobiy ta'siri muhokama qilinadi. Bu yo'nalishdagi tadqiqotlar va ilg'or amaliy tajribalar talabalarning hayot sifatini oshirishga, ularning ijtimoiy faolligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Xorijiy tajribasining metodologik tahlili. Dunyo tajribasiga nazar tashlaganda, rekreatsion turizmni talabalar orasida rivojlantirish bo'yicha turli mamlakatlarda o'ziga xos yondashuvlar mavjud. Har bir yondashuvning o'ziga xos metodologik asoslari bor bo'lib, ular mamlakatning iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy sharoitlariga bog'liq holda shakllangan. Ammo umumiy jihatdan olganda, barcha ilg'or tajribalar rekreatsion turizmning sog'lom turmush tarzi bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Shu bois, xorijiy tajribalarni chuqur o'rganish va ularning O'zbekiston sharoitida qo'llanilishi mumkin bo'lgan jihatlarini tahlil qilish dolzarb masaladir.

Metodologik tahlil jarayonida birinchi navbatda turizmni rivojlantirish bo'yicha davlat siyosati va strategik yondashuvlarga e'tibor qaratiladi. Masalan, Skandinaviya davlatlarida rekreatsion turizm yoshlar siyosati bilan chambarchas bog'langan bo'lib, talabalar uchun davlat tomonidan moliyalashtiriladigan maxsus sayohat dasturlari mavjud. Norvegiya va Shvetsiyada rekreatsion turizm ekologik va tabiiy muhitga moslashtirilgan holda rivojlantirilgan bo'lib, talabalar uchun tog' yurishlari, ekologik lagerlar va sport musobaqalari keng yo'lga qo'yilgan.

AQSh va Kanadada rekreatsion turizmga iqtisodiy omil sifatida qaraladi. Talabalar orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish uchun universitetlar hamkorligida turizm dasturlari ishlab chiqiladi. Masalan, Amerikaning yirik oliy ta'lim muassasalari o'z talabalariga maxsus rekreatsion turizm grantlarini ajratadi va ushbu grantlar orqali talabalar turistik markazlarga tashrif buyurib, jismoniy hamda ruhiy tetikligini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Yaponiya va Janubiy Koreyada esa rekreatsion turizmning innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashgan modeli mavjud. Ular raqamli platformalar yordamida talabalar uchun individual sog'lomlashtirish dasturlarini ishlab chiqadilar. Masalan, Yaponiya universitetlarida «aqli turizm» (smart tourism) dasturlari orqali talabalar o'z qiziqishlariga mos yo'nalishlarni tanlaydi va virtual hamda real turistik sayohatlarni uyg'unlashtirgan holda o'z rekreatsion faoliyatlarini olib boradilar. Metodologik jihatdan qaraganda, ushbu tajribalar bir necha muhim tamoyillarga asoslanadi:

Sog'lom turmush tarzini shakllantirishga yo'naltirilgan model – talabalar orasida jismoniy va ruhiy sog'lomlikni ta'minlash.

Ekologik barqarorlik tamoyili – turizmning tabiat bilan uyg'un ravishda rivojlantirilishi.

Innovatsion yondashuvlar – raqamli texnologiyalar va interaktiv o'qitish usullaridan foydalanish.

Ijtimoiy-iqtisodiy qo'llab-quvvatlash – davlat va nodavlat tashkilotlar tomonidan talabalar uchun maxsus grant va dasturlar ajratilishi.

O'zbekiston sharoitida ushbu metodologik yondashuvlarning mos keluvchi jihatlarini tahlil qilish va milliy sharoitga moslashtirish zarur. Xususan, ekologik turizm salohiyatidan samarali foydalanish, talabalar uchun subsidiya va grantlarni yo'lga qo'yish hamda innovatsion texnologiyalar orqali turizmni rivojlantirish mamlakatda rekreatsion turizmni yangi bosqichga olib chiqishi mumkin. Shunday qilib, xorijiy tajribalarning samarali usullaridan foydalangan holda, talabalar orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan amaliy mexanizmlarni ishlab chiqish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Adabiyotlar tahlili(Sharhi). Talabalar orasida rekreatsion turizm orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirish global miqyosda dolzarb masalardan biri hisoblanadi. Mavzuga doir ilmiy adabiyotlar, maqolalar va manbalar bu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar, xorijiy va mahalliy tajribalarni o'rganish, samarali strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Rekreatsion turizm tushunchasi va uning sog'lom turmush tarzini shakllantirishdagi o'rni haqida ilmiy qarashlar turli olimlarning tadqiqotlarida yoritilgan. Masalan, V. Preobrajenskiy va A. M. Mironova tomonidan yozilgan "Rekreatsion turizm: nazariya va amaliyot"[4] nomli ilmiy ishda rekreatsion turizmning mohiyati, turlari, uning shaxs rivojiga ta'siri ilmiy asosda tahlil qilingan. Mualliflar turizmning jismoniy va ruhiy sog'lomlashtirishga xizmat qilishi, turizm orqali stress va ruhiy charchoqni bartaraf etish imkoniyatlari haqida fikr yuritishgan.

Sharh: Ushbu manba rekreatsion turizmning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish uchun asosiy materiallardan biri hisoblanadi. Uning afzalligi shundaki, unda turizmning psixologik, ijtimoiy va ekologik jihatlarini qamrab olingan. Biroq, unda yoshlar va talabalar orasidagi rekreatsion turizmga alohida urg'u berilmagan.

Rekreatsion turizmning sog'lom turmush tarzini shakllantirishdagi o'rni bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlardan biri J. H. Roberts tomonidan yozilgan "University students and outdoor recreation"[5] (Universitet talabalari va ochiq havoda rekreatsion faoliyat) nomli maqoladir. Ushbu tadqiqot AQSh va Yevropa universitetlarida rekreatsion turizmning talabalarga ta'sirini o'rganadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, doimiy ravishda tabiat qo'ynida rekreatsion faoliyat bilan shug'ullangan talabalar ruhiy va jismoniy jihatdan boshqalarga qaraganda ancha bardoshli, stressga chidamli va ijodkor bo'lishadi.

Sharh: Bu tadqiqot rekreatsion turizmning sog'lom turmush tarzini shakllantirishdagi ahamiyatini ilmiy asosda isbotlaydi. Uning kuchli jihatlaridan biri shundaki, u eksperimental natijalarga tayanadi. Biroq, tadqiqotda iqtisodiy omillar va infratuzilmaning talabalarning rekreatsion turizmga qiziqishiga ta'siri to'liq yoritilmagan.

Xorijiy davlatlardagi ilg'or tajribalar. Rekreatsion turizmning xalqaro tajribasi bo'yicha P. Beker va M. Williams[3] tomonidan tayyorlangan "*Sustainable Tourism and Youth Engagement*" (Barqaror turizm va yoshlarni jalb etish) nomli ilmiy maqola dolzarb manbalardan biri hisoblanadi. Mualliflar Yevropa davlatlarida yoshlar orasida rekreatsion turizmni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan dasturlarni tahlil qilgan. Xususan, Skandinaviya mamlakatlarida universitetlar va mahalliy hukumatlar talabalar uchun maxsus turistik marshrutlar va rekreatsion tadbirlarni tashkil etish orqali ularning sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlash tizimini yaratganliklarini qayd etishgan. Ushbu tadqiqot O'zbekiston sharoitida rekreatsion turizmni rivojlantirish uchun o'ziga xos tajriba sifatida xizmat qilishi mumkin. Ayniqsa, davlat tomonidan subsidiya ajratish, talabalar uchun maxsus rekreatsion dasturlar ishlab chiqish kabi tajribalar milliy model yaratishda qo'l kelishi mumkin. Biroq, maqolada Markaziy Osiyo davlatlarida rekreatsion turizmning o'ziga xos jihatlarini yetarlicha yoritilmagan.

O'zbekistonda rekreatsion turizmning ahamiyati va istiqbollari haqida Sh. Axmedov tomonidan yozilgan "O'zbekistonda turizmni rivojlantirish va yoshlarning faol ishtirokini ta'minlash"[2] maqolasida tahlil qilingan. Tadqiqotda O'zbekistonda mavjud bo'lgan tabiiy dam olish maskanlari, milliy parklar, sanatoriylar va turistik marshrutlar haqida so'z boradi. Muallif rekreatsion turizmni rivojlantirish uchun davlat tomonidan qo'llanilishi kerak bo'lgan strategik yondashuvlarni tavsiya qiladi. Ushbu maqola O'zbekiston sharoitida rekreatsion turizmning rivojlanishiga oid ilmiy yondashuvlarni ochib beradi. Uning ijobiy tomoni shundaki, maqola mamlakatimizdagi mavjud resurslarni hisobga olgan holda yozilgan. Biroq, maqolada xorijiy davlatlarning tajribalarini O'zbekistonda qanday joriy qilish mumkinligi bo'yicha chuqur tahlil yetishmaydi.

Yuqoridagi manbalar va tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, talabalar o'rtasida rekreatsion turizm orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirish masalasi dunyo miqyosida keng o'rganilgan. Ilmiy adabiyotlarda rekreatsion turizmning jismoniy va ruhiy salomatlikka

ta'siri, xorijiy tajribalar va barqaror turizm modellarining yoshlar hayotidagi ahamiyati haqida ko'plab ilmiy dalillar keltirilgan.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, rekreatsion turizmni rivojlantirish uchun quyidagi omillar muhim:

Davlat siyosati va qo'llab-quvvatlash – talabalar uchun subsidiyalar, maxsus turistik dasturlar yaratish.

Ekologik va innovatsion yondashuvlar – tabiiy resurslardan samarali foydalanish, texnologiyalarni turizmga integratsiya qilish.

Ijtimoiy faollikni oshirish – talabalarni turizm dasturlariga jalb qilish, ijtimoiy moslashuvni kuchaytirish.

O'zbekiston sharoitida rekreatsion turizmni rivojlantirish uchun xalqaro tajribalardan samarali foydalanish, talabalar uchun maxsus turistik marshrutlar yaratish, davlat va xususiy sektor hamkorligini yo'lga qo'yish, ekologik va sotsial yondashuvlarni uyg'unlashtirish zarur. Ushbu tadqiqotlar va ilmiy manbalar milliy modelni shakllantirish uchun asos bo'lishi mumkin.

Muhokama. Zamonaviy jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirish yoshlar, xususan, talabalar orasida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Rekreatsion turizm bu jarayonda muhim rol o'ynaydi, chunki u nafaqat jismoniy faollikni oshiradi, balki psixologik holatni ham yaxshilaydi. Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, rekreatsion turizmni rivojlantirish orqali talabalar orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish mumkin.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi:

Masalan, AQShda o'tkazilgan tadqiqotlar natijasida universitet talabalari orasida ochiq havoda rekreatsion faoliyat bilan shug'ullanganlarning 85% jismoniy va ruhiy salomatliklarining yaxshilanganini qayd etishgan. Shuningdek, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida talabalar uchun maxsus rekreatsion dasturlar mavjud bo'lib, ularda ishtirok etganlarning 78% sog'lom turmush tarzini olib borishga ko'nikma hosil qilishgan.

O'zbekistonda holat:

O'zbekistonda ham talabalar orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga e'tibor qaratilmoqda. 2024-yilda qabul qilingan «O'zbekiston-2030» strategiyasida yoshlar va sog'lom turmush tarzi masalalari alohida o'rin egallagan. Ushbu strategiya doirasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, sport va rekreatsion tadbirlarni tashkil etish ko'zda tutilgan[1].

Statistik ma'lumotlar.

Quyidagi jadvalda xorijiy mamlakatlar va O'zbekistonda talabalar orasida rekreatsion turizm va sog'lom turmush tarzi bilan bog'liq statistik ma'lumotlar keltirilgan:

1-jadval.

Mamlakat	Rekreatsion turizmga ishtirok etuvchi talabalar ulushi (%)	Sog'lom turmush tarzini olib boruvchi talabalar ulushi (%)
AQSh	85	78
Yevropa	78	70
O'zbekiston	65	60

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda talabalar orasida rekreatsion turizm va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish borasida ijobiy qadamlar tashlanmoqda. Biroq, xorijiy tajribalarni inobatga olgan holda, ushbu sohada yanada ko'proq ishlarni amalga oshirish lozim. Talabalar uchun maxsus rekreatsion dasturlarni ishlab chiqish, sport va sog'lomlashtirish tadbirlarini kengaytirish orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirish mumkin.

Xulosa. Talabalar orasida rekreatsion turizm orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirish masalasi bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, rekreatsion turizm jismoniy faollikni oshirish, psixologik barqarorlikni ta'minlash va talabalar orasida ijtimoiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi. AQSh, Yevropa va Osiyo

mamlakatlarida talabalarga mo'ljallangan maxsus rekreatsion dasturlar va turistik marshrutlar yo'lga qo'yilgan bo'lib, bu orqali sog'lom turmush tarzi faol targ'ib qilinmoqda.

O'zbekiston sharoitida rekreatsion turizmni rivojlantirish uchun yetarli tabiiy resurslar, madaniy va tarixiy meros obyektlari mavjud. Biroq, ushbu sohani yanada rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

Talabalar uchun rekreatsion turizm dasturlarini ishlab chiqish – universitetlar bilan hamkorlikda turistik marshrutlar yaratish, sog'lomlashtirish lagerlari tashkil etish.

Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish – rekreatsion turizmni rag'batlantirish maqsadida grantlar va subsidiya tizimini yo'lga qo'yish.

Ekologik va innovatsion texnologiyalarni joriy etish – talabalar uchun ekologik turizmni rivojlantirish, raqamli texnologiyalar orqali turistik resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.

Talabalar orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish – turizm, sport va rekreatsion tadbirlarni ommalashtirish orqali ularning jismoniy faolligini oshirish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, O'zbekistonda rekreatsion turizm orqali talabalar orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish borasida salmoqli imkoniyatlar mavjud. Xalqaro tajribani o'rganish va milliy modelni shakllantirish orqali ushbu yo'nalishda yuqori natijalarga erishish mumkin. Bu esa nafaqat talabalar salomatligi, balki jamiyatning umumiy farovonligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 21.02.2024 yildagi PF-37-son <https://lex.uz/docs/-6811936>
2. Ahmedov Sh. O'zbekistonda turizmni rivojlantirish va yoshlarning faol ishtirokini ta'minlash. – Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsiyalar, 2023.
3. Becker P., Williams M. Sustainable Tourism and Youth Engagement. – European Journal of Tourism Research, 2020.
4. Preobrazhenskiy V., Mironova A. M. Rekreatsion turizm: nazariya va amaliyot. – Moskva: Nauka, 2019.
5. Roberts J. H. University Students and Outdoor Recreation. – Journal of Health & Well-being, 2021.
6. Butun dunyo sayyohlik tashkiloti (UNWTO). World Tourism Barometer 2023. – www.unwto.org

Ibragimov Sherzod Egamberdiyevich,
Milliy gvardiya Toshkent shahri boshqarmasi 81140 harbiy qism komandiri.
Mustaqil tadqiqotchi

HARBIY XIZMATCHILAR KASBIY KOMPETENTLIGINING QALTIS VAZIYATLARNI BARTARAF ETISHDAGI ROLI

Annotatsiya: Ushbu maqola harbiy muhitda xavfli va noaniq holatlarning yuzaga kelishiga sabab bo'luvchi, zamin yaratuvchi va ularni bartaraf etuvchi turli omillar xususida ma'lumotlar beradi. Mazkur mavzu harbiy xizmatchilarning professional faoliyatida qarorlar qabul qilishda yuzaga keladigan murakkabliklarni va qaltis vaziyatlarni tahlil qilishga yo'naltirilgan. Bu omillar orasida tabiiy ofatlar, texnik nosozliklar, yolg'on axborotlar tarqatilishi, inson faktorlari (xatolar, stresslar), va strategik xatoliklar hamda xavfsizlikka tahdid soluvchi ichki va tashqi kuchlar (dushman hujumi, terrorizm) kabi holatlar mavjud. Ushbu omillar harbiy xizmatchilarning shoshilinch va noaniq vaziyatlarga nisbatan tez va aniq qarorlar qabul qilish imkoniyatiga bevosita ta'sirini ko'rsatadi. Tadqiqot harbiy xizmatchilarning bunday vaziyatlarda qanday samarali choralar ko'rishini, mutaxassislarining malakasini oshirish va taktik yondashuvlarni yaxshilashga qaratilgan. Ekstremal vaziyatlarni bartaraf etishdagi harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentlik masalasiga ham atroflicha to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar, kasbiy kompetentlik, psixologik himoya mexanizmi, qo'rquv, hissiyot, psixik jarayonlar, emotsiya, emotsional barqarorlik, harbiy xizmatchilar.

Annotation: This article provides information on the various factors that cause, create the basis for, and eliminate dangerous and uncertain situations in the military environment. This topic is focused on the analysis of the complexities and critical situations that arise in making decisions in the professional activities of military personnel. These factors include natural disasters, technical failures, disinformation, human factors (errors, stress), and strategic errors, as well as internal and external forces that threaten security (enemy attack, terrorism). These factors directly affect the ability of military personnel to make quick and accurate decisions in urgent and uncertain situations. The research aims to improve how military personnel effectively respond to such situations, improve the skills of specialists and improve tactical approaches. The issue of professional competence of military personnel in dealing with extreme situations was also discussed in detail.

Key words: professional competence, psychological defense mechanism, fear, emotion, mental processes, emotion emotional stability, military personnel.

Аннотация: В данной статье представлена информация о различных факторах. Вызывающих, создающих основу и устраняющих опасные и неопределенные ситуации в военной среде. Данная тема ориентирована на анализ сложностей сложностей и критических ситуаций, возникающих при принятии решений в профессиональной деятельности военнослужащих. К какому фактору относятся стихийные бедствия, технические сбои, дезинформация, человеческий (ошибки, стрессы) и стратегические ошибки, а также внутренние и внешние силы, угрожающие безопасности (вражеское нападение, терроризм). Это факторы напрямую влияют на способность военнослужащих принимать быстрые и точные решения в срочных и неопределенных ситуациях. Цель исследования-улучшить эффективность реагирования военнослужащих на подробные ситуации, повысить квалификацию специалистов и усовершенствовать тактические подходы. Подробно обсуждался также вопрос профессиональной компетентности военнослужащих в действиях в чрезвычайных ситуациях.

Ключевые слова, профессиональная компетентность, механизм психологической защиты, страх, эмоция, психические, процесс военнослужащих.

Kirish. Harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentligi, ularning harbiy xizmatda muvaffaqiyatli va samarali faoliyat yuritishi uchun muhim omil hisoblanadi. Bu kompetentlik, nafaqat umumiy harbiy bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga oladi., balki stressli va qaltis vaziyatlarni bartaraf etish, tezkor va to'g'ri qaror qabul qilish, shuningdek, jamoaviy ishni tashkil etish kabi maxsus qobiliyatlarni ham talab etadi. Harbiy xizmatchilar, har qanday vaziyatda yuqori darjadagi professionalikka ega bo'lishlari kerak, chunki harbiy xizmatning tabiati o'zgaruvchan va ba'zan kutilmagan xavflar va qiyinchiliklarga boy bo'lishi mumkin. Shuningdek, harbiy xizmatchilarning kompetentligi, ayniqsa, qaltis vaziyatlarda ularning o'z Vatanini himoya qilishdagi muvaffaqiyatli harakatlari va milliy xavfsizlikni ta'minlashdagi o'rni bilan bevosita bog'liqdir. Bu maqolada, harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentligi, ayniqsa, qaltis vaziyatlarda ularning qanday qarorlar qabul qilishlari, vaziyatlarni bartaraf etishda qanday yondashuvlar qo'llashlari, va bu orqali qanday qilib samarali natijalarga erishishlari haqida so'z yuritiladi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Harbiy xizmatchilar, umuman insonlarda yuzaga keluvchi qaltis vaziyatlar, stresslar bilan bog'liq psixologik holatlar bir qator olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Xususan, stressni o'rganish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazilishini fiziolog olim Gans Sele (1907-1982) boshlab bergan. U Parij universitetining sobiq talabasi bo'lib, 1936-yilda o'zining «Organizmning turli tizimlaridagi buzilishlardan azoblanadigan kasallardagi dastlabki kuzatishlar» nomli kitobini nashr etadi. Uning fikriga ko'ra stress holatini o'tkazayotgan barcha kasallarda ishtahaning yo'qolishi, mushaklardagi zaiflik, qon bosimining oshishida, yutuqlarga motivatsiyaning yo'qolishi kuzatilgan. G.Sele bu belgilarni «kasallik sindromi» deb atagan. U ko'pchilik odamlarning organizmida bir xil o'zgarishlarni ko'rsatgan: buyrak usti bezlari po'stlog'idagi o'zgarishlar (hajmining ortishi, qon quyilishi), oshqozonda yara paydo bo'lishi. Normada organizmga xos bo'lmagan barcha o'zgarishlar yig'indisini ta'riflash uchun u «stress» tushunchasini kiritgan. Harbiy xizmatchilar kasbiy kompetentligi va qaltis vaziyatlarni bartaraf etishdagi roltissohasida o'tkazilgan taqiqotlar va ilmiy ishlanmalar bu muammoning ahamiyatini ko'rsatmoqda. Harbiy xizmatchilarning kasbiy tayyorgarligi va ruhiy holati har bir operatsiya va topshiriqda muvaffaqiyatli bajarilish uchun muhim omil hisoblanadi. O'zbekistonning harbiy tizimida va boshqa dunyo mamlakatlarida harbiy xizmatchilarning stressli, xavfli va qaltis vaziyatlarga tayyorligini oshirishga qaratilgan kurslar va treninglar mavjud. Harbiy xizmatchilarning qaltis vaziyatlarni bartaraf etishdagi roli haqida tadqiqotlar ko'proq masxux tayyorgarlik va psixologik yordamning ahamiyatini ko'rsatadi. Kolllektiv qarorlar qabul qilish, jismoniy va ruhiy qobiliyatlarni boshqarish, tezkor reaksiya berish va boshqa ko'plab kompetensiyalar harbiy xizmatchilar o'z vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ko'plab ilmiy ishlanmalar va tahlillar harbiy xizmatchilarning qaltis vaziyatlarga qanday yondashuvini va o'z qobiliyatlarini o'rganishga qaratilgan. Ba'zi tadqiqotlar, shuningdek, harbiy xizmatchilarning har qanday noqulay vaziyatlarda yetakchilik va boshqaruvni amalga oshirishdagi psixologik aspektlarni o'zaro hamkorlik, jamoa bilan ishlash va motivatsiya masalalarini ham yoritib beradi. Harbiy xizmatchilar faoliyatida vujudga keladigan xavfli, qaltis vaziyatlarda xizmat vazifalarini samarali amalga oshirish uchun qo'llaniladigan taktik, huquqiy, ruhiy himoyalar tizimi harbiy xizmatchi xodimlarning shaxsiy xavfsizligini ta'minlaydi. Ushbu sohada to'plangan manbalarga tayangan holda aytish mumkinki, xodimning shaxsiy xavfsizligini ta'minlashda quyidagilar muhim hisoblanadi:

- Qaltis, xavfli vaziyatda inson tanasida vujudga keladigan ruhiyfiziologik o'zgarishlarni bilish;
- Qaltis, xavfli vaziyatda xizmat vazifalarini bajarish, o'zini himoya qilish uchun belgilangan “xulq me'yori”ga amal qilish;
- Qaltis, xavfli vaziyat oldidan va undan keyingi holatlarda o'zini ruhiy boshqarish usullarini egallash.

Qaltis, xavfli vaziyatlarda uchraydigan emotsional holatlaridan biri – vahima, sarosima, g'alayon bo'lib, ma'lum vaqt harbiy xizmatchi xodimlarni boshqarib, tartibga solib bo'lmaydigan holat hisoblanadi. Bu o'zini boshqarishni butunlay yo'qotib qo'yish, javobgarlik hissining yo'qolishi, vijdon chaqirig'ini eshitmaslik, bee'tiborlik darajasi bilan belgilanadi. Qo'rquv asosida mavjud aniq yoki ehtimol tutilgan xavf oldida o'zlik, kurashish, uni yengish o'rniga har qanday yo'l bilan bo'lsa ham undan qochish fikri tug'iladi. *Vahima*, qo'rquvning psixofiziologik mexanizmi bosh miya po'stlog'ining kattagina maydonida induktsion tormozlanish, boshqacha aytganda anglash (ong)faolligining susayishi hisoblanadi. *Xavf* – huquqbuzar xulqining o'zgarishi, tabiiy ofat, favqulodda, tasodifiy holatlarda yoki falokat yuz berishi oldidan, ruhiy, fiziologik qo'rquv, astenik qo'rquv (sarosima) Stenik qo'zg'alish (xavotir) Stenik qo'rquv (vahima) zararning kelib chiqishini, baxtsiz hodisa, o'limni yuz berishini his qilishni o'zida aks ettiruvchi stress omil hisoblanadi. Xavfni sezganda qo'rquv tuyg'usi his qilinadi. Qo'rquvning uch turi mavjud bo'lib:

- stenik (vahima) – yomon yoki umuman nazorat qilib bo'lmaydigan;
- astenik (sarosima) – qisqa muddatli, qaltirash, harakatlarning mantiqsizligi;
- stenik qo'zg'alish (xavotir)– xulqning aqliy nazorat qilinishi va

Birinchi va ikkinchi holatlarda qo'rquv butun diqqat faoliyatini egallaydi, bundan aqliy faoliyatning torayishi, ko'rish, o'z-o'zini baholash jarayonlari susayadi, vaziyat to'g'ri baholanmaydi. Uchinchi qo'rquv holatida esa faoliyatni tafakkur va iroda boshqaradi. Bunda harbiy xizmatchi xodimlar butun kuchini xavfni yengishga yo'naltiradi. Xavf, qo'rquv his qilinganda inson tanasida kuchli hissiy zo'riqish holati bilan bog'liq, xavfli vaziyat bilan kurashish uchun aks ta'sir yuz beradi:

- ☐ Yurak urishi tezlashadi;
- ☐ Qon bosimi ko'tariladi;
- ☐ Qonda qand (insulin) moddasi ko'payadi, quvvat berish uchun;
- ☐ Qon quyuvqlasha boradi, qon ketganda tez to'xtashi, o'lim xavfini oldini olish uchun;
- ☐ Mushaklarda qon ko'payadi, muskullarni tez qisqarishini ta'minlaydi;
- ☐ Kichik, kapillyar tomirlar berkilib, ichki a'zolarga qon ko'proq kela boshlaydi;
- ☐ Mushaklarni anglangan harakatlarini boshqarish uchun miyadagi ba'zi markazlarning faolligi oshadi;
- ☐ His qilish a'zolari: ko'rish va eshitish yanada yaxshilanadi.

“Qo'rquvning ko'zlari katta” Qo'rquv ko'rsatmalar berish jarayoniga bir xil ta'sir etmaydi. Qo'rquv asosida ba'zan bir muncha faktlar bo'rttirilsa, boshqa holatda umuman tiklanmaydi. Uchinchi holatda esa to'g'ri baholanmaydi. Natijada noadekvat fikrlash, tafakkur va kuchli emotsional beriluvchanlik holatlari, xavfni bo'rttirish, ta'sirchanlik, beriluvchanlikni ortib ketishi kuzatiladi. Vahima, qo'rquv guruhda va alohida (individual) tarzda yuz beradi. Individual tarzda yuz beradigan vahima, qo'rquv, harakatlarning noadekvatligi, xato xulosa va qarorlarga kelish, soxta xavfdan qochishga kuchli harakat, xavfsizlik choralari ko'rmaslikda kuzatiladi. Ommaviy tartibbuzarlik holatlaridagi vaziyat yetakchining individual vahima va sarosimaga bo'lgan aks ta'siri (reaktsiyasi) bilan bevosita bog'liqdir. Vahima, sarosima va qo'rquv ikki asosiy turga bo'linadi: 1.Qaltis vaziyatda qo'rqish natijasida o'lim xavfini his qilish; 2.Muddatli xavotirlanishdan so'ng kuchli zo'riqish, asab tizimining bo'shashishi, diqqatni xavotir predmetiga yo'nalganligi. Qaltis vaziyatni yuzaga kelishining psixologik jihatlari. Ichki ishlar organlari xodimlari faoliyatida qaltis vaziyatlarda hissiyotlarni nazorat qilish va boshqarish xususiyatini rivojlantirishga katta e'tibor qaratish talab etiladi. Qaltis vaziyat inson hayoti, sog'lig'i uchun xavfli, ruhiy zo'riqish holatini keltirib chiqaruvchi vaziyat bo'lib tabiiy va texnik xarakterga ega:

- ☐ Tabiiy ofat;
- ☐ Yong'in (falokatli halokat);
- ☐ Katta korxonadagi favqulodda holat;
- ☐ Fojia, falokat;

- ☐ Epidemiya, inson hayotiga xavf tug'diruvchi holat.

Xizmat faoliyati bilan bogliq qaltis vaziyatlar:

- ☐ Qurollangan jinoyatchi shaxs bilan to'qnashuv;
- ☐ Jinoyatning oldini olish, bartaraf etish;
- ☐ Ommaviy tartibbuzarliklar, guruhij jinoiy harakatlar;
- ☐ Fuqarolar o'rtasidagi kelishmovchiliklar;
- ☐ Uzoq muddatli zo'riqlashlarni vujudga kelishi;
- ☐ Qurollangan jinoyatchini tutish, ta'qib qilish;
- ☐ Garovdagi shaxslarni ozod qilish

Shu o'rinda kasbiy faoliyatga salbiy ta'sir o'tkazuvchi ruhiy omillarni keltirib o'tamiz.

- ☐ Muammoli, xatarli holatlar bilan bog'liq turli ko'rinishdagi hissiy ta'sirlar;
- ☐ Xizmat faoliyati davomida yangi sharoitga moslashish, xizmat vazifalarini bajarishda
- ☐ yuqori javobgarlik hissi, qaror qabul qilish uchun vaqtning kamligi kabi sharoitlarning

o'ziga xos psixologik xususiyatlari.

- ☐ Hayot uchun xavfli vaziyat, holatning vujudga kelishi, himoyasizlik holatiga tushish, ommaviy xavf xatarining tug'ilishi.

☐ Shaxs ruhiyatiga va psixik jarayonlariga keragidan ortiq qo'yilgan talab asosida ruhiy va jismoniy toliqish.

- ☐ Axborot tanqis sharoitida nutq so'zlashga to'g'ri kelish.
- ☐ Kuchli jismoniy zo'riqlash, ko'p kuch sarflash.
- ☐ Tezkorlik talab etiladigan holat va vaziyatlar.
- ☐ Harakatlanish susayganda (poylash, kuzatish – tashqi kuzatish).
- ☐ Bosim va harorat o'zgaruvchanligida.
- ☐ Havo yo'q yerda harakatlanish (er osti yo'llari, tunel);
- ☐ Zararli elementlar, kimyoviy moddalar mavjud yerda faoliyat olib borish, nafas olish.
- ☐ Radioaloqa vositalari, mashina, samolyot tovushlarining shovqini;
- ☐ Turli ob havo sharoitlari (isiq, sovuq, qor, yomg'ir) da faoliyat olib borish;
- ☐ Ovqatlanish tartibiga amal qilmaslik;
- ☐ Aqliy zo'riqlash, tashvish xavotir darajasining oshib ketishi;
- ☐ Atrofdagilardan, oilasidan, do'stlarining hayoti va sog'lig'idan xavotirlanish;

Favqulodda va qaltis vaziyatlarda hissiyotning quyidagi zo'riqlash holatlari vujudga keladi. Emotsional qo'zg'alish – turli ruhiy ta'sirlarga asab tizimining kuchli signal qo'zg'atuvi. Emotsional zo'riqlash – hissiy–irodaviy faollikning biror bir aqliy yoki jismoniy harakatni bajarishga qaratilishi. Emotsional tanglik – psixik va psixomotor jarayonlarning pasayishi, ish faoliyatining susayishi (kuchli salbiy va keragidan ortiq ruhiy ta'sirlar natijasida). Emotsional tanglik holati topshiriqqa nisbatan kuchli javobgarlikni his qilish, xavfli vaziyatni kelib chiqishini kutish, tashvish xavotir darajasini ortib ketishida kuzatiladi. Emotsional qo'zg'alishning yana bir shakli – hadiksirash bo'lib, xavfni kutish, xavotirlanish, uni qayerdan, qanday kelib chiqishi noma'lum bo'lib jabrlanuvchi va da'vogar ko'rsatmalarini tizimlashtirib tuzishda muhim rol o'ynaydi. Bunday holatning vujudga kelishida xodimning hissiy–irodaviy barqarorlik xususiyatining yaxshi shakllanmaganligi, tashvish-xavotir darajasining yuqoriligi, o'z kuchiga ishonmaslik, yetarlicha kasbiy tayyorgarlikning yo'qligi, kasbiy mahoratning shakllanmaganligi asosiy sabab bo'lib xizmat qiladi. Emotsional tanglik holatida yuz mimikalarini ahamiyati katta, aynan ular asosida bu holatni aniqlash oson. Yuz ifodasida:

☐ Kuchli hissiy tanglikda og'izning ixtiyorsiz (“qiyshayib”) asimetrik ravishda ochilishi.

- ☐ Lablarning “xartumsimon” ko'rinishi juda kuchli hissiy tanglik alomati;
- ☐ Lablarning doimiy intensiv harakati;
- ☐ Engak va lablarning birgalikdagi harakati;
- ☐ Mushaklarni taranglashuvi (barqaror hissiy tang holatda);
- ☐ Qo'l harakatlari (pantomimika)ning ko'payib ketishi;

□ Qo'l, oyoq, yuz iyaklari, lab va engakni titrashi.

Xizmat faoliyatini susayishiga omil yaratuvchi hissiy psixologik holatlar mavjud bo'lib, ular quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Hissiy-sensor o'zgarishlar, idrok va his qilish jarayonlarining buzilishiga sabab bo'ladi. (nishonni belgilay olmaslik diqqat xajmi, kuzatish ob'yektlarini qamrab olish sonining kamayishi, bir-biriga o'tishi, muvofiqligining kechikishi)

Illyuzion, yo'q narsani xayolan ko'rish holati vujudga keladi.

Hissiy – motor o'zgarishlar-harakatlarning bir-biriga mos kelmasligida kuzatiladi. (avtomat tepkisini sekin bosish o'rniga, tez bosib yuborish holatlari)

Ko'pincha miyaga kelgan birinchi fikrni tasdiqlash uchun harakat qilinadi, uning salbiy oqibatlari va natijasi muhokama qilinmaydi. Qaltis vaziyatda, hissiyotlar bilan bir qatorda harbiy xizmatchi xodimning psixik holatlarini boshqarishi ham o'ta muhim masala hisoblanadi. Psixik holatlarni boshqarishni bir necha usullari mavjud bo'lib ular: Diqqat xususiyatlarini boshqarishda –ruhiy shikast yetkazilishi ehtimoli mavjud vaziyatda diqqatning boshqa bir ob'ektga ko'chirilishi, yo'naltirilishi hisoblanadi. Diqqatni xayolan, sokinlik holatida bimalol ko'chirish mumkin. Masalan,

□ Unchalik murakkab bo'lmagan ob'ektga, holatga uch daqiqa tikilib turish, ko'z nigohini uzmasdan narsa va holatni yangi qirralarini ochish;

□ Ob'yektga uch daqiqa tikilib turish, so'ng ko'zlarni yumgan holda, ongda gavdalanitirishdan so'ng ko'zlarni ochib, real ob'yekt bilan tasavvuringiz mahsuli o'rtasidagi farqlarni topish.

Psixik jarayonlar, holatlarni boshqarishda quyidagi ong buyruqlaridan foydalanish samarali hisoblanadi:

- “Men tinch va xotirjamman”;
- “Men mo'ljalga aniq olaman”;
- “Men juda tez yugura olaman”;
- “Menga qo'rquvni yengish juda oson”

Qaltis vaziyatda o'zini boshqarishning psixologik usullari. Qaltis, xavfli vaziyatlarda shaxsda shakllanadigan xulq-atvor va ruhiy ta'sirlar o'z ko'rinishiga ko'ra turli tuman xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlar ob'ektiv va sub'ektiv omillarga bog'liq. Ob'ektiv omil sifatida – qaltis vaziyatning o'ziga xos tarafi, shaxsga yetkaziladigan ruhiy va ma'naviy zarar ko'rinishlari, ularning ta'sir kuchi bo'lsa, subektiv omil shaxsni qaltis vaziyatdagi hissiy holati bilan belgilanadi. Qaltis vaziyat holatida tajribada sinalgan shaxslarning 50–75%i birinchi daqiqalarda “o'zini yo'qotib qo'yish”, kam harakatlik, o'z harakatlariga javob bera olmaslik kabi holatiga tushib qolishi, o'ta qaltis va xavfli vaziyatlarda sinovdan o'tkazilgan. Kasbiy kompetentligi yuqori bo'lgan shaxslarning 25%i o'zini boshqara olishi, vaziyatni to'g'ri baholashi, sharoitga muvofiq aniq va to'g'ri qaror qabul qilishi kuzatilgan. Qaltis vaziyat to'g'risida ongda axborot paydo bo'lgandan so'ng inson o'zini shu vaziyatga tayyorlay boshlaydi. Qaltis vaziyat uchun kuch va imkoniyatlar chamlanadi. Bunday vaziyatlar yuzasidan tajribaga ega bo'lgan harbiy xizmatchi xodimda kuchli darajada ruhiy zo'riqish alomatlari paydo bo'ladi, bekorga kuch sarflash, «o'zini qo'yishga joy topa olmaslik» kabi harakatlarda namoyon bo'ladi. Qaltis vaziyatda ruhiy zo'riqishlarni nazorat qilish, tuzatish (ijobiy emotsional holatni saqlash) usullari mavjud. Muayyan vaziyatning ahamiyatli printsiplarini ajratib olish usuli:

Vaziyatdan kelib chiqishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarni tasavvur qilish, ularni qabul qilishga shay bo'lish usuli.

Natijani ijobiy tusda hal qilish usuli- bu usul yordamida salbiy oqibatni bir muncha yengillashtirish, xuddi kichik yutuq kabi qabul qilish imkonini beribgina qolmay, emotsional qiyin vaziyatlarda muvaffaqiyatga erishish mumkinligi hissini vujudga keltiradi. Miyaga o'tirib qolgan yomon hislarni chiqarib tashlash usuli, inson bir vaqtning o'zida ham salbiy, ham ijobiy hisni boshidan kechira olmaydi. Shu bois quyidagi usuldan foydalaniladi:

Hissiyotlarni muvaffaqiyatga yo'naltirish;
Hayolan xavfli vaziyatni kutib harakatlanish;

Hislarni arzimagan bo'lsa-da kichik muvaffaqiyatga tayyorlash. Muhimi yomon hisni sezib, bekorga vaqt va asablar kuchini uni muhokama qilishga sarflamaslik, vaqtdan unumli foydalanish; Kerakli natijaga erishish uchun tayyorgarlik ko'rish.

Tahlil va natijalar. Yuqoridagi ma'lumotlarning tahlilini qiladigan bo'lsak, harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentligi qaltis vaziyatlarni bartaraf etishda zaruriy omil sifatida ajralib turadi. Ular o'z bilim va tajribalari yordamida xavfli va murakkab vaziyatlarda vtezkor va to'g'ri qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar, Bundan tashqari, yuqori darajadagi kasbiy kompetentlik harbiy xizmatchilarning jismoniy va ruxiy holatini mustahkamlab, stressli sharoitlarda samarali ishlashlarini ta'minlaydi. Shu bilan birga kasbiy kompetentlikning yuqori darajada bo'lishi harbiy xizmatchilarning o'zlarini va boshqalarni xavfdan himoya qilishdagi muvaffaqiyatini ta'minlaydi, bu esa o'z navbatida jamoat xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Natijada harbiy xizmatchilarning qaltis vaziyatlarni bartaraf etishdagi kompetentligi nafaqat ular uchun, balki butun jamiyat va davlat xavfsizligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Harbiy xizmatchilar zarur natijalarga erishishda iloji boricha moslashuvchanlikni namoyish etishlari lozim. Bunda mojaroni hal etishda vaziyatdan kelib chiqib, ommaga psixologik jihatdan yondashuv samarali hisoblanadi. Shu bois, harbiy xizmatchi, agar vaziyat favqulodda bo'lmasa, voqealarni tezlashtirmasligi, balki bosqichma-bosqich hal etishga harakat qilishi lozim. Bundan tashqari qayg'uli his-tuyg'udan qutilishning eng oson usuli vaziyatga qarama-qarshi qarashlarni vujudga keltirish, ya'ni, ahamiyatlilik darajasini pasaytirish, diqqatingizni jalb qilmaslik, nazarga ilmaslikdir. Har bir harbiy xizmatchi xodim o'zini, kuch va imkoniyatlarining yuqoriligiga ishonirishi, o'ziga bo'lgan ishonch hissini oshirishi, salbiy oqibatni bir muncha yengillashtirishi, ya'ni xuddi kichik yutuq kabi qabul qilishi, emotsional qiyin vaziyatlarda ham muvaffaqiyatga erishish mumkinligiga o'zini ishonirishi unda emotsional barqarorlikni oshiradi, salbiy emotsiyalarni yengishga yordam beradi.

Xulosa: Darhaqiqat yuqoridagi ma'lumotga tayangan holda shuni aytish lozimki, harbiy xizmatchilar kasbiy kompetentligi qaltis vaziyatlarni bartaraf etishdagi roli juda katta ahamiyatga ega. Ularning professional mahorati, tajribasi va bilimlari, ayniqsa favqulodda vaziyatlar yoki urush sharoitida, xalq va davlat xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Harbiy xizmatchilar qaltis vaziyatlarga tezda moslashib, vaziyatni baholash va samarali qarorlar qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Shuningdek, harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Stressli sharoitlarda, ular professional yondashuvni saqlab, o'z vazifalarini bajarishga qodir bo'lishlari kerak. O'z navbatida, davlat va jamoat xavfsizligini ta'minlashda, qaltis vaziyatlarga muvaffaqiatli qarshi turish juda ham muhimdir.

Tavsiyalar. Harbiy xizmatchilar kasbiy kompetentligini oshirish va ularni, qaltis vaziyatlarni samarali bartaraf etishga tayyorlash uchun quyidagi tavsiyalarni kiritish mumkin:

- ✚ Doimiy trening va simulyatsiyalar;
- ✚ Psixologik tayyorgarlik;
- ✚ Jamoaviy ishni rivojlantirish ;
- ✚ Qaror qabul qilishda innovatsion uondashuvlarni qo'llash;
- ✚ Mentorlik va tajriba almashish;
- ✚ Kasbiy etikani rivijlantirish;

Shu tarzda, harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, qaltis vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilish va vaziyatni barqarorlashtirishda o'zining dolzarb ahamiyatini saqlab qoladi. Ularning tayyorgarligi, bilimlari va psixologik chidamliligi, harbiy xizmatni muvaffaqiyatli bajarishda asosiy omillardan biri bo'lib qolishi uchun doimiy ravishda o'zining kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirib borishlari tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Hasanboyev J., To'raqulov X., Haydarov M., Hasanboyeva O., Usmonov N. Pedagogika fanidan izohli lug'at. - T.: <<Fan va texnologiyalar>>, 2009. - 236 b
2. P.I.Ivanov, M.E.Zufarova. Umumiy psixologiya- darslik. Toshkent-2008
3. D.X.Aslanova, F.F. Salomov, Y.M. Halikov. Kasbiy kompetentlik. O'quv qo'llanma. Samarqand: Iqtisodiyot, 2020-yil, 86 bet
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Rasmiy nashr. –Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2023. 120 b

Nurullayev Abduhamid Ro'zimboyevich,
Buxoro davlat pedagogika instituti
"Jismoniy tarbiya va sport" kafedrası professori, p.f.f.d.,(PhD)

BOLALAR VA O'SMIRLAR JISMONIY SIFATLARINING UMUMIY TAVSIFI

Annotatsiya: maqolada bolalar va o'smirlar jismoniy sifatlarining umumiy tavsifi va jismoniy fazilatlarining dastlabki g'oyasi uslubiy adabiyotlarda taqdim etilgan va keyinchalik jismoniy tarbiya nazariyasi va metodologiyasi, sport fiziologiyasi bo'yicha bir qator

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, metodologiya, sport, bola, harakat, o'yin, jismoniy sifat, dars.

Аннотация: в статье даны общая характеристика физических качеств детей и подростков и исходное представление о физических качествах в методической литературе, а затем цикл статей по теории и методике физического воспитания, спортивной физиологии.

Ключевые слова: физическое воспитание, методика, спорт, ребенок, движение, игра, физическое качество, урок.

Annotation: This article provides a general description of children's and adolescents' physical qualities, as well as the initial concept of physical attributes presented in methodological literature. Furthermore, it explores various aspects of physical education theory and methodology, as well as sports physiology.

Key words: physical education, methodology, sport, child, movement, game, physical quality, lesson.

Kirish. Bolalar va o'smirlarning jismoniy rivojlanishi ularning umumiy sog'lig'i, hayot sifati va kelajakdagi jismoniy faolligiga bevosita ta'sir qiladi. Jismoniy sifatlar inson harakat faolligining asosini tashkil etib, ularning rivojlanishi bolalik va o'smirlilik davrida ayniqsa muhim hisoblanadi. Ushbu davrda jismoniy sifatlarining shakllanishi tez kechadi va to'g'ri yo'naltirilgan mashg'ulotlar orqali ularni optimal rivojlantirish mumkin.

Bolalar va o'smirlarning jismoniy sifatleri besh asosiy komponentga bo'linadi: kuch, chidamlilik, tezkorlik, epcchilik va egiluvchanlik. Har bir sifat o'ziga xos fiziologik va biomekanik xususiyatlarga ega bo'lib, ularning rivojlanishi yoshga bog'liq holda turlicha kechadi. Masalan, kuch ko'rsatkichlari asosan o'smirlilik davrida jadal rivojlansa, egiluvchanlik yosh bolalikdan boshlab yuqori bo'lib, keyinchalik pasayish tendensiyasiga ega bo'ladi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy bolalar va o'smirlarning jismoniy faolligi sezilarli darajada kamaymoqda. Texnologik rivojlanish natijasida ular ko'proq statik faoliyat turlari bilan shug'ullanib, jismoniy faollikni ikkinchi darajali omil sifatida qabul qilmoqdalar. Shu sababli, bolalar va o'smirlarning jismoniy sifatlarini tizimli ravishda rivojlantirish, ta'lim jarayonida jismoniy mashg'ulotlarni samarali yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tadqiqotda bolalar va o'smirlarning jismoniy sifatleri haqida umumiy ma'lumot berilib, ularning rivojlanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, jismoniy sifatleri shakllantirish va rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar, pedagogik va ilmiy asoslangan metodlar ko'rib chiqiladi.

Har bir inson tug'ilgan paytdan boshlab kundalik hayotda harakatlar orqali, masalan, ma'lum bir vaqtda bir necha metr ga yugurish yoki ma'lum bir og'irlikni ko'tarish qobiliyati orqali amalga oshiriladigan ma'lum motor qobiliyatlariga ega. Bu imkoniyatlar turli xil harakatlar orqali amalga oshiriladi, ular ham sifat, ham miqdoriy jihatdan bir qator xususiyatlar bilan farqlanadi. Masalan, uzoq va qisqa masofaga yugurish inson organizmiga sifat jihatidan har xil talablar qo'yadi, turli jismoniy sifatlarining namoyon bo'lishiga sabab bo'ladi. Jismoniy (motor) fazilatlar odatda insonning vosita imkoniyatlarining individual jihatlari deb ataladi.

V.M.Zatsiorskiy tushunchasida «jismoniy sifat» tushunchasi inson motorli

ko'nikmalarining o'ziga xos jihatlari orqali ko'rib chiqiladi, ular:

- bir xil harakat parametrlari bilan namoyon bo'ladi, bir xil tarzda o'lchanadi va bir xil o'lchov vositasiga ega (masalan, maksimal tezlik);
- o'xshash fiziologik va biokimyoviy mexanizmlarga ega va o'xshash ruhiy xususiyatlarning namoyon bo'lishidan kelib chiqadi.

Natijada, muayyan jismoniy sifatning shakllanishi harakat turidan qat'i nazar, umumiy xususiyatlar bilan belgilanadi. Masalan, suzish va yugurishda chidamlilik ko'plab shunga o'xshash usullar bilan yaxshilanadi, garchi harakatlarning o'zi juda farq qiladi. Jismoniy fazilatlarining dastlabki g'oyasi uslubiy adabiyotlarda taqdim etilgan va keyinchalik jismoniy tarbiya nazariyasi va metodologiyasi, sport fiziologiyasi bo'yicha bir qator boshqa ilmiy fanlarda o'z aksini topgan.

Insonning harakat qobiliyatlari va jismoniy sifatlarining notekis rivojlanishi faktlari yaxshi ma'lum. Inson hayotidagi motor funktsiyalarining sezilarli tabiiy rivojlanishi bilan bog'liq davrlar bir qator tadqiqotlarda sezgir yoki sezgir sifatida tavsiflanadi. Bu davrlarda vosita ko'nikmalarini o'rganish va jismoniy fazilatlarni rivojlantirish yanada muvaffaqiyatli sodir bo'lishi eksperimental tarzda aniqlangan.

M.A.Godik motor funktsiyalarining ularning jadal rivojlanishiga maqsadli pedagogik ta'sirlarga yuqori sezgirligi bilan tavsiflangan aniqlangan yosh bosqichlarini sezgir deb hisoblaydi va harakatni tartibga solish jarayonlarini qayta qurish sodir bo'lgan davrlarni juda muhim deb hisoblaydi. Ushbu yondashuv, muallifning fikriga ko'ra, sezgir davrlarni aniqlash uchun prognostik ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, 6-17 yoshdagi maktab o'quvchilarining jismoniy sifatlarining yosh dinamikasi, individual farqlardan qat'i nazar, turli mintaqalarga xos bo'lgan va faollikning kuchayishi va kamayishi davrlari bilan ifodalanadigan umumiy qonuniyatlarga bo'ysunadi, jismoniy tarbiya jarayonida hisobga olinishi kerak bo'lgan o'ziga xos rivojlanish xususiyatlariga ega.

Jismoniy tarbiya darslarida va seksiya mashg'ulotlarida maktab yoshidagi bolalarning harakat qobiliyatlarini yaxshilash uchun ushbu rivojlanish davrlarini hisobga olish muhimdir. Bu ish boshlang'ich maktab yoshidan boshlanishi kerak, chunki ularning shakllanishi uchun eng samarali davrlarni o'tkazib yuborish mumkin.

Bolalarning motor funktsiyasining turli tomonlarini rivojlantirish va takomillashtirish qonuniyatlarini bilish ta'lim va tarbiya jarayonini to'g'ri amalga oshirish imkonini beradi.

Jismoniy sifatlar haqida gapirganda, ba'zi jismoniy fazilatlarni tarbiyalash va rivojlantirish muddatlari o'rtasidagi farqlarni aniqlash kerak, chunki bizning fikrimizcha, bu muhim ahamiyatga ega. Jismoniy sifatlarining rivojlanishi inson hayoti jarayonida ularning o'zgarishi jarayonidir. Masalan, aloqaning rivojlanishida uning rivojlanishining 20-25 yilga o'sishi kuzatiladi, keyin barqarorlashuv davri va undan keyingi pasayish va hokazo. Jismoniy sifatlarining rivojlanishi odatda boshqaruvning pedagogik jarayoni deb ataladi. Rivojlanishni kerakli yo'nalishga o'zgartirish maqsadida ta'sir qilish, masalan, tezlikni rivojlantirish, jismoniy mashqlar tanlovi yoki to'plami, ularning dozalari bilan belgilanadi. Boshqacha qilib aytganda, «rivojlanish» atamasi organizmda sodir bo'ladigan o'zgarishlarni anglatadi va «ta'lim» atamasi bu o'zgarishlarning aniq vazifalarga mos kelishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan harakatlarni anglatadi. «Tezlik» deganda, jismoniy sifat sifatida, berilgan shartlarni hisobga olgan holda, insonning vosita harakatlarini minimal vaqt ichida bajarish qobiliyatini tushunish odatiy holdir. Vazifani faollashtirish charchoqqa olib kelmasdan qisqa vaqt davom etadi deb taxmin qilinadi.

«Tezlik» ni jismoniy sifat sifatida o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar uning uchta elementar shaklini aniqladi:

- vosita reaksiya vaqti;
- bitta harakat tezligi, ya'ni. past tashqi qarshilikda;

- harakat tezligi.

M.A.Godik, V.I.Zatsiorskiy «tezlik» namoyon bo'lishining elementar shakllari bir-biridan nisbatan mustaqil ekanligini aniqladi. Bu, ayniqsa, ko'p hollarda harakat tezligi ko'rsatkichlari bilan bog'liq bo'lmagan reaksiya vaqti ko'rsatkichlari uchun to'g'ri keladi. Chunki siz reaksiyada juda tez va harakatda nisbatan sekin bo'lishingiz mumkin va aksincha.

Ko'rsatilgan uchta shaklning kombinatsiyasi «tezlik» namoyon bo'lishining barcha holatlariga xosdir. Shunday qilib, qisqa masofaga yugurishda natija startdagi reaksiya vaqtiga, individual harakatlar tezligiga va qadamlar tezligiga bog'liq.

G.S.Zonin, V.S.Farfel va boshqalar nerv jarayonlarining harakatchanligi tezlikning namoyon bo'lishida muhim rol o'ynaydi, deb hisoblaydilar. V.S. Farfelning fikricha, tezlikning rivojlanish darajasi, uning ifodasi harakatlarning maksimal chastotasi nafaqat vosita apparatining jismoniy labilligiga bog'liq, ya'ni. vaqt birligida maksimal impulsar sonini ko'paytirish qobiliyatidan emas, balki vosita nerv markazlarining ingibitsion holatidan qo'zg'alish holatiga o'tish tezligidan va aksincha. V.S.Farfelning ta'kidlashicha, ma'lum bir sub'yektga xos bo'lgan ritmik harakatlar chastotasining chegarasi, asosan, bu almashinish jarayoni qanchalik tez-tez sodir bo'lishi mumkinligiga, antagonistik mushaklar markazlarining faoliyati ulardagi qo'zg'alish va inhibitsion jarayonlarining maksimal tez-tez almashinishi bilan qanchalik muvofiqlashtirilganligiga bog'liq.

Tahlillar.

1. Bolalar va o'smirlarning jismoniy sifatlari va ularning rivojlanish xususiyatlari

Bolalar va o'smirlarning jismoniy sifatlari ularning yoshiga, jismoniy tayyorgarlik darajasiga va genetik xususiyatlariga bog'liq holda rivojlanadi. Asosiy jismoniy sifatlarni quyidagilardan iborat:

- **Kuch** – mushaklarning qisqarish orqali mexanik kuch hosil qilish qobiliyati. Bolalar va o'smirlarda kuch ko'rsatkichlari asosan yosh o'tishi bilan ortadi, ayniqsa o'smirlik davrida gormonal o'zgarishlar natijasida sezilarli o'sish kuzatiladi.

- **Chidamlilik** – organizmning uzoq muddat jismoniy yuklamaga bardosh berish qobiliyati. Bu sifat yurak-qon tomir va nafas olish tizimining rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq.

- **Tezkorlik** – qisqa vaqt ichida harakatlarni bajarish qobiliyati. Yosh bolalarda bu sifat ancha rivojlangan bo'lib, ayniqsa 7-12 yosh oralig'ida tezkorlikning o'sishi kuzatiladi.

- **Epchillik** – harakatlarni aniq va muvofiqlashtirilgan tarzda bajarish qobiliyati. Epchillik bolalik va o'smirlik davrida sport mashg'ulotlari orqali yaxshilanadi.

- **Egiluvchanlik** – bo'g'imlarning maksimal harakat amplitudasini bajara olish qobiliyati. Yosh bolalar egiluvchanlik jihatidan yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lib, bu sifatni saqlab qolish uchun maxsus mashqlar talab etiladi.

2. Jismoniy sifatlarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar

Bolalar va o'smirlarning jismoniy sifatlarni shakllantirish va rivojlantirish turli omillarga bog'liq:

- **Genetik omillar** – insonning jismoniy imkoniyatlari irsiyat bilan bog'liq bo'lib, mushak massasi, suyak tuzilishi va metabolizm tezligi genetika orqali belgilanadi.

- **Yosh xususiyatlari** – har bir jismoniy sifat ma'lum yosh davrlarida tezroq rivojlanadi. Masalan, tezkorlik 7-12 yoshda, kuch esa o'smirlik davrida sezilarli rivojlanadi.

- **Mashg'ulotlar tizimi** – sport va jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining muntazamligi jismoniy sifatlarning optimal rivojlanishiga yordam beradi.

- **Ovqatlanish** – yetarli miqdorda oqsil, vitamin va minerallarning qabul qilinishi mushak va suyak rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

- **Hayot tarzi** – bolalar va o'smirlarning faol yoki passiv hayot tarzi jismoniy sifatlarning shakllanishiga ta'sir qiladi. Harakatsiz turmush tarzi jismoniy rivojlanishni sekinlashtirishi mumkin.

3. Jismoniy sifatlarni rivojlantirish usullari

Bolalar va o'smirlarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun turli metodlar mavjud:

- **O'yin va sport mashg'ulotlari** – futbol, basketbol, gimnastika kabi sport turlari orqali bolalar harakat faolligini oshiradi.

- **Jismoniy tarbiya darslari** – maktabda jismoniy tarbiya mashg'ulotlari muntazam ravishda o'tkazilishi bolalarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

- **Individual yondashuv** – har bir bolaning jismoniy imkoniyatlarini hisobga olgan holda mashg'ulotlar tuzish samaradorlikni oshiradi.

- **Motivatsion yondashuv** – bolalar va o'smirlarda sportga qiziqish uyg'otish va jismoniy faollikka rag'batlantirish muhim omillardan biridir.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, bolalar va o'smirlarning jismoniy sifatlarini rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarur. Ta'lim muassasalari, oila va jamiyatning hamkorlikdagi sa'y-harakatlari orqali yosh avlodni sog'lom hayot tarziga yo'naltirish mumkin.

Ko'plab tadqiqotlar tezlik insonning murakkab vosita sifati ekanligi isbotlangan.

Xulosa o'rnida bolalarda «tezlik» ning namoyon bo'lishining asosiy shakllari quyidagilar bilan ifodalanadi: vosita reaksiyasi vaqti; bitta harakatni maksimal tez bajarish vaqti; harakatni maksimal chastota bilan bajarish vaqti; integral vosita aktini bajarish vaqti. «Tezlik» («tezlik fazilatlarini») namoyon bo'lishining yana bir shakli ajralib turadi, bu sport amaliyotida «o'tkirlik» deb ataladigan harakatning tez boshlanishi bilan ifodalanadi. Amalda «tezlik» namoyon bo'lishining elementar shakllariga emas, balki integral harakatlar tezligiga (yugurish, suzish va boshqalar) katta ahamiyat beriladi, garchi integral harakat tezligi inson tezligini faqat bilvosita xarakterlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Nurullaev, A. R. «Methods of developing endurance in students through the use of folk games in physical education classes.» *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 10.11 (2020): 520-524.

2. Nurullaev, A. R. «Methods of developing endurance in students through the use of folk games in physical education classes An International Multidisciplinary Research Journal. Year: 2020, Volume: 10, Issue: 11.» Online ISSN: 2249-7137.

3. Nurullayev A. Jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilarda chidamlilikni rivojlantirishga asoslangan o'quv jarayonini loyihalash bosqichlari //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2023. – T. 35. – №. 35.

4. Nurullayev A. O'quvchilarda chidamlilik jismoniy sifati rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2022. – T. 19. – №. 19.

5. Nurullayev A. Жисмоний тарбия дасрларида ўқувчиларнинг чидамлилиги сифатларини ривожлантиришнинг назарий асослари //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – T. 2. – №. 2.

6. Nurullayev A. Umumiy va maxsus chidamlilik turlarini baholash usullari //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – T. 3. – №. 3.

7. Nurullayev A. Jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilarning chidamlilik sifatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – T. 3. – №. 3.

8. Nurullayev A. Специфический аспект развития физических качеств выносливость у учащихся //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – T. 8. – №. 8.

9. Ro'zimboyevich N. A. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil etishda qo'llaniladigan ta'lim metodlari: 10.53885/edinres. 2022.59. 98.066 27. Nurullayev Abdurashid Ro'zimboyevich “Jismoniy madaniyat nazariyasi va uslubi” kafedrasida o'qituvchisi. Buxoro davlat universiteti//Научно-практическая конференция. – 2022. – С. 886-889.

Самиева Дилором Курбановна,
Университет экономики и педагогики (Карши)
преподавательница кафедры «Русский язык и литература»
samiyevad@gmail.com

**ИНТЕРАКТИВНЫЕ ПОДХОДЫ К ПРЕПОДАВАНИЮ РУССКОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ XIX ВЕКА**
(ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ЧЕРЕЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ
ПУШКИНА, ДОСТОЕВСКОГО И ТОЛСТОГО)

Аннотация: Статья рассматривает интерактивные подходы к преподаванию русской литературы XIX века, акцентируя внимание на произведениях Пушкина, Достоевского и Толстого. Основное внимание уделяется тому, как традиционные методы обучения могут быть дополнены современными техниками, ориентированными на студента, такими как групповые обсуждения, ролевые игры и использование цифровых технологий. В статье исследуются способы применения этих методов для углубленного анализа литературных произведений и сложных философских тем, затронутых в текстах. Также рассматриваются практические примеры использования интерактивных методов для стимулирования критического мышления студентов, повышения их вовлеченности и улучшения учебного процесса.

Ключевые слова: Интерактивные подходы, русская литература, Пушкин, Достоевский, Толстой, групповые обсуждения, ролевые игры, цифровые инструменты, критическое мышление, педагогика, XIX век, методы обучения, вовлеченность студентов, учебные техники, анализ литературы.

Annotation: The article examines interactive approaches to teaching 19th-century Russian literature, focusing on the works of Pushkin, Dostoevsky, and Tolstoy. The primary focus is on how traditional teaching methods can be supplemented with modern student-centered techniques, such as group discussions, role-playing, and the use of digital technologies. The article explores ways to apply these methods for a deeper analysis of literary works and complex philosophical themes addressed in the texts. It also discusses practical examples of using interactive methods to stimulate students' critical thinking, increase their engagement, and improve the learning process.

Key words: Interactive approaches, Russian literature, Pushkin, Dostoevsky, Tolstoy, group discussions, role-playing, digital tools, critical thinking, pedagogy, 19th century, teaching methods, student engagement, teaching techniques, literature analysis.

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asr rus adabiyotini o'rgatishda interaktiv yondashuvlar ko'rib chiqiladi, Pushkin, Dostoevskiy va Tolstoy asarlariga e'tibor qaratiladi. Asosiy e'tibor an'anaviy o'qitish usullarini talabaga yo'naltirilgan zamonaviy texnikalar, masalan, guruhli munozaralar, rolli o'yinlar va raqamli texnologiyalarni qanday qo'llash mumkinligiga qaratilgan. Maqolada ushbu usullarni adabiy asarlarni chuqurroq tahlil qilish va matnlarda ko'tarilgan murakkab falsafiy mavzularni o'rganish uchun qo'llash usullari tekshiriladi. Shuningdek, talabalarni tanqidiy fikrlashga rag'batlantirish, ularning ishtirokini oshirish va o'quv jarayonini yaxshilash uchun interaktiv usullarni amaliy qo'llash misollari keltiriladi.

Tayanch so'zlar: Interaktiv yondashuvlar, rus adabiyoti, Pushkin, Dostoevskiy, Tolstoy, guruhli munozaralar, rolli o'yinlar, raqamli vositalar, tanqidiy fikrlash, pedagogika, XIX asr, o'qitish usullari, talabalar ishtiroki, o'qitish texnikalari, adabiyot tahlili.

Введение. Русская литература XIX века является основой культурного наследия России и представляет собой важнейший элемент педагогического процесса в рамках гуманитарного образования. Произведения таких авторов, как Александр Пушкин, Федор Достоевский и Лев Толстой, предоставляют студентам не только глубокое

понимание литературных традиций, но и помогают проникнуть в суть важнейших моральных и философских вопросов, затронутых в их произведениях. Эти авторы формируют основу для изучения не только русского языка и литературы, но и для более широкого осмысления человеческих ценностей, социальных и философских проблем, что делает их произведения актуальными и в современном мире. Традиционное преподавание этих произведений часто фокусируется на анализе текста, характеристиках героев, их мотивации и историческом контексте. Такие подходы направлены на то, чтобы дать студентам базовые знания и понимание содержания произведений. Однако с развитием педагогических технологий и методов в последние десятилетия стало ясно, что традиционные методы обучения, несмотря на свою ценность, не всегда способны обеспечить студентам достаточные возможности для активного взаимодействия с текстом и его глубокой интерпретации. Важно отметить, что современное образование ориентировано на развитие творческих и критических способностей студентов, что невозможно без вовлечения их в активные формы работы.

Интерактивные методы обучения, такие как групповые обсуждения, ролевые игры, а также использование цифровых технологий, становятся неотъемлемой частью образовательного процесса, способствуя более эффективному восприятию литературных произведений. Например, использование ролевых игр в изучении произведений Достоевского, Толстого и Пушкина позволяет студентам не только прочувствовать атмосферу произведений, но и «прожить» события, что углубляет понимание мотивации персонажей. Это позволяет студентам ставить себя на место героев, принимать решения, анализировать их поступки и оценивать последствия своих решений. Такой подход способствует развитию эмоционального интеллекта и социальной эмпатии, что делает обучение более комплексным и многогранным.

Групповые обсуждения, в свою очередь, дают студентам возможность рассматривать различные точки зрения на те или иные проблемы, поднимаемые в произведениях. Это, безусловно, помогает развивать навыки аргументации и публичных выступлений, а также научиться принимать в расчет множественные перспективы на одну проблему, что является важным навыком в любой профессиональной области. Например, обсуждение философских дилемм в произведении Достоевского «Преступление и наказание» о добре и зле, о праве на наказание и искупление, открывает перед студентами широкий спектр тем для осмысления, что выходит за рамки просто литературного анализа.

Особенно важно, что интерактивные методы позволяют студентам вырабатывать навыки критического мышления и самостоятельного анализа. Критическое восприятие литературы требует способности не только воспринимать текст, но и осмысливать его в контексте своего времени, а также в свете современных реалий. В этом контексте произведения Пушкина, Достоевского и Толстого становятся важными инструментами для развития аналитических способностей студентов. Применение этих методов на примере произведений Пушкина, Достоевского и Толстого помогает студентам не только осваивать литературное наследие, но и развивать способность к саморефлексии, анализу исторических и социальных явлений, что в свою очередь делает их обучение более осознанным, личностно значимым и продуктивным.

Для более глубокого понимания произведений Пушкина, таких как «Евгений Онегин», важно обсуждать не только характеры персонажей, но и социальные и философские вопросы, которые затрагиваются в этом произведении. В «Евгении Онегине» отражены вопросы личной свободы, судьбы, любви и утраты. Обсуждение этих тем помогает студентам лучше понять не только контекст романа, но и важность исторической эпохи для формирования идей того времени. Произведения Достоевского, такие как «Преступление и наказание», требуют обсуждения моральных дилемм, а также философских вопросов о добре и зле, смысле жизни, справедливости и искуплении.

Важно, что произведение предлагает разные взгляды на эти вопросы, давая студентам возможность критически оценить их и поставить себя на место различных героев. В то же время, для более глубокого понимания произведений Толстого, таких как «Война и мир», необходимо не только анализировать исторический контекст, но и рассматривать социальные и психологические аспекты произведения, которые затрагивают вопросы внутреннего мира человека, его моральных выборов и ответственности перед обществом.

Таким образом, современное преподавание русской литературы в университетах, включая такие области, как экономика и педагогика, должно сочетать в себе традиционные методы и новые подходы. Такой синтез позволяет эффективно подготовить студентов к более глубокому восприятию литературы, исторической и культурной значимости произведений, а также развить важнейшие навыки, которые будут полезны в их будущей профессиональной деятельности. Важно, что использование интерактивных методов помогает не только освоить литературные произведения, но и развить критическое, аналитическое и креативное мышление, что является основой успешного образования и карьеры в любой области.

Анализ связанной литературы. Современные исследования в области педагогики литературы подтверждают важность применения интерактивных методов в обучении, поскольку они способствуют более глубокому и осознанному восприятию литературных произведений. В последние десятилетия традиционные методы преподавания, такие как лекции и стандартный анализ текстов, подвергаются критике за свою ограниченность в развитии творческого потенциала студентов. Исследования, проведенные такими учеными, как А. И. Каптерев, Н. Н. Дмитриева и В. И. Левин, подчеркивают [1], что использование исключительно традиционных форм обучения не всегда способствует активному участию студентов в образовательном процессе. Эти ученые утверждают, что такие методы часто не учитывают индивидуальные особенности восприятия и недостаточно мотивируют студентов к активному и самостоятельному изучению литературы.

В частности, исследования Н. Н. Дмитриевой (2016)[2], посвященные применению ролевых игр в обучении русской литературе, демонстрируют, что эти методы способствуют значительному повышению интереса студентов к изучаемым произведениям. Ролевые игры помогают учащимся не только лучше понять внутренний мир персонажей, но и погрузиться в контекст произведений, что способствует развитию эмпатии и глубокого осознания философских и социальных тем. Это исследование также показывает, как игровые методы могут быть использованы для того, чтобы студентам было легче осваивать сложные литературные концепты и теории.

Работы В. И. Левина (2019)[3] подтверждают, что использование цифровых технологий в обучении, таких как онлайн-платформы для обсуждения и анализа текстов, позволяет создать пространство для более динамичного и глубокого обсуждения произведений. Современные цифровые инструменты дают возможность студентам взаимодействовать друг с другом в реальном времени, обмениваться идеями и взглядами, а также получать мгновенную обратную связь. Это способствует более полному освоению материала и помогает студентам не только усвоить факты, но и развить аналитические способности, что особенно важно в условиях цифровизации образовательного процесса.

Кроме того, многочисленные исследования в области педагогики и психологии показывают, что вовлечение студентов в групповые обсуждения и коллективные проекты помогает развивать у них критическое мышление, коммуникативные навыки и способность аргументировать свою точку зрения. Этот процесс особенно важен для студентов, обучающихся на экономических, гуманитарных и педагогических факультетах, где анализ и критическое осмысление информации становятся основой

профессиональной подготовки. Взаимодействие в группах позволяет расширить горизонты восприятия, наладить межличностные связи и научиться работать с разными точками зрения.

Таким образом, исследования подтверждают, что применение интерактивных методов обучения значительно улучшает восприятие литературных произведений, способствует более глубокому пониманию их философских и социальных аспектов, а также развивает у студентов важнейшие навыки анализа, критического мышления и аргументации. Внедрение таких методов в образовательную практику позволяет создавать более гибкую и адаптивную образовательную среду, что в свою очередь способствует формированию всесторонне развитых и интеллектуально зрелых личностей.

Анализы и результаты. Использование интерактивных методов в обучении русской литературе XIX века имеет большое значение для развития критического мышления и глубокого анализа у студентов. В контексте требований университетов, таких как Университет экономики и педагогики, для направления «Иностранные языки и литература», эти методы помогают студентам не только усваивать литературные произведения, но и развивать навыки активного взаимодействия с текстом. В частности, произведения таких авторов, как Александр Пушкин, Фёдор Достоевский и Лев Толстой, являются идеальными для применения интерактивных подходов, так как они затрагивают важнейшие моральные, философские и социальные вопросы, которые можно эффективно обсуждать с помощью различных методов активного обучения.

1. Значение интерактивных методов в изучении литературы. Интерактивные методы, такие как групповые обсуждения, ролевые игры и использование цифровых технологий, значительно обогатили процесс изучения литературы. В частности, для произведений Пушкина, Достоевского и Толстого интерактивные подходы предоставляют студентам возможность не просто анализировать текст, но и активно взаимодействовать с ним. Например, с помощью ролевых игр студенты могут не только «пережить» события произведений, но и попробовать на себе роли персонажей, что помогает лучше понять мотивацию их действий и внутренний мир. Это особенно полезно при изучении таких сложных персонажей, как Раскольников в «Преступлении и наказании» или Онегин в «Евгении Онегине», чьи действия и выборы требуют внимательного анализа.

2. Обсуждение моральных и философских дилемм. Произведения Достоевского, такие как «Преступление и наказание», требуют глубокого анализа моральных и философских дилемм, которые автор ставит перед героями. С помощью групповых обсуждений студенты могут разобрать вопросы о добре и зле, о праве на наказание и искупление, что позволяет им развивать навыки критического мышления. Ролевые игры могут дополнительно углубить понимание этих дилемм, так как студенты, играя роль Раскольникова или других персонажей, могут «прожить» их внутренний конфликт и обсудить возможные альтернативы их действий.

3. Анализ социальных и психологических аспектов произведений Толстого. Произведения Льва Толстого, такие как «Война и мир», предлагают широкий спектр для анализа социальных и психологических аспектов, затрагивающих поведение персонажей, их моральные дилеммы и личные переживания. Важно, что интерактивные методы позволяют студентам не только анализировать исторический контекст произведений, но и рассматривать более глубокие социальные и психологические вопросы, такие как влияние войны на личность, поиски смысла жизни и взаимодействие людей в условиях исторических катастроф. Ролевые игры и групповые обсуждения дают возможность студентам глубже понять, как персонажи Толстого справляются с этими сложными вопросами.

4. Развитие навыков саморефлексии и анализа. Применение интерактивных методов в обучении русской литературе помогает студентам развивать не только навыки литературного анализа, но и способность к саморефлексии. Студенты, участвуя в обсуждениях и играя роли, начинают более осознанно подходить к своим собственным мыслям и убеждениям, а также учат формулировать и аргументировать свою точку зрения. Это особенно важно для будущих специалистов в области экономики и педагогики, где умение мыслить критически и анализировать социальные явления является необходимым навыком.

5. Роль технологий в обучении. Современные цифровые технологии, такие как образовательные платформы, позволяют значительно расширить возможности интерактивного обучения. Они дают студентам доступ к дополнительным материалам, таким как аудиокниги, видеолекции, обсуждения с экспертами и однокурсниками, что способствует более глубокому восприятию текстов. Технологии также помогают организовать виртуальные ролевые игры и дебаты, что увеличивает вовлеченность студентов и способствует активному обучению.

Заключение. Использование интерактивных методов в преподавании русской литературы XIX века имеет огромное значение для повышения эффективности образовательного процесса, поскольку позволяет не только улучшить восприятие литературных произведений, но и способствует более глубокому пониманию культурных и исторических контекстов, в которых они были созданы. Современные подходы, ориентированные на активное вовлечение студентов, помогают развить у них навыки критического мышления, а также способность к анализу и синтезу информации, что особенно важно в эпоху цифровых технологий и глобализации.

Применение таких методов, как групповые обсуждения, ролевые игры и использование цифровых инструментов, значительно расширяет возможности традиционных методов обучения. Эти подходы позволяют не только углубить понимание литературных произведений, но и развить у студентов способность воспринимать текст в более широком контексте. Например, обсуждения философских дилемм в «Преступлении и наказании» Ф.М. Достоевского или социального контекста «Евгения Онегина» А.С. Пушкина позволяют студентам рассматривать вопросы морали, справедливости и человеческой природы с разных точек зрения. Это дает им возможность не только лучше понять смысл произведений, но и научиться аргументированно выражать свои мысли и взгляды.

Произведения Пушкина, Достоевского и Толстого, являясь основополагающими текстами русской литературы, требуют особого подхода в преподавании. Эти авторы поднимают важнейшие вопросы, связанные с философией, моралью, социальной справедливостью и поиском смысла жизни, что делает их идеальными для использования интерактивных методов обучения. Ролевые игры, основанные на сценах из «Войны и мира» Л.Н. Толстого или «Преступления и наказания», помогают студентам не только понять внутренний мир персонажей, но и глубже осознать мотивацию их поступков и моральные дилеммы, которые стоят перед ними.

Интерактивные методы позволяют студентам активно участвовать в обсуждениях, решать проблемы и выражать свои идеи, что способствует развитию их аналитических и критических навыков. Это особенно важно для студентов, обучающихся в области экономики, педагогики и других дисциплин, где аналитические способности и умение рассматривать вопросы с разных точек зрения играют ключевую роль в профессиональной подготовке. Современные цифровые инструменты, такие как онлайн-платформы и образовательные приложения, позволяют организовать интерактивное взаимодействие между студентами, углубляя их вовлеченность в процесс изучения литературы и улучшая качество обучения.

Кроме того, применение интерактивных методов обучения помогает студентам не только лучше понять литературные тексты, но и научиться применять полученные знания в реальных ситуациях. Это особенно важно в условиях современного образования, где обучающие технологии становятся все более персонализированными и адаптированными под нужды каждого студента. В результате такого подхода студенты не только развивают навыки аналитического мышления, но и становятся более заинтересованными и мотивированными к обучению.

Таким образом, интерактивные подходы в преподавании русской литературы XIX века обогащают образовательный процесс, делают его более увлекательным и современным. Эти методы способствуют не только углубленному изучению классической литературы, но и развитию у студентов ключевых компетенций, необходимых для успеха в различных областях знаний и профессиональной деятельности.

Список литературы.

1. Каптерев, А. И. Педагогика / А. И. Каптерев. - М.: Просвещение, 2010.
2. Дмитриева, Н. Н. Ролевые игры в преподавании русской литературы / Н. Н. Дмитриева. - Санкт-Петербург: Речь, 2016.
3. Левин, В. И. Цифровые технологии в обучении литературе / В. И. Левин. - М.: Высшая школа, 2019.
4. Брагина, Т. В. Применение интерактивных методов в обучении: от теории к практике / Т. В. Брагина. - Казань: Издательство Казанского университета, 2018.
5. Федоров, В. А. Современные подходы к преподаванию литературы в вузах / В. А. Федоров. - Новосибирск: Наука, 2017.

*Shaydullayeva Kamola Shapulatovna,
Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi*

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA PEDAGOGIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHGA QO'YILGAN TALABLAR

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni rivojlantirish tamoyillari, ularda ma'naviy-axloqiy sifatlari, xususan, pedagogik tafakkur tuyg'usining shakllanishiga xizmat qiluvchi omillar, bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari tahlili, oliy ta'lim muassasalarida o'quv metodlaridan keng foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Bo'lajak o'qituvchi o'z kasbiy rivojlanishida bir qancha bosqichlardan o'tishi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: pedagogik tafakkur, tamoyil, ma'naviy-axloqiy sifat, o'quv metodlari, an'anaviy yondashuv, noan'anaviy yondashuv, o'qitish modellari, konstruktiv fikrlash, kasbiy bilim, pedagogik mahorat, pedagogik ijodkorlik.

Аннотация: в данной статье описаны принципы развития педагогического мышления у будущих учителей, духовно-нравственных качеств, в частности, факторы, служащие формированию смысла педагогического мышления, анализ педагогических и психологических особенностей формирования педагогического мышления у будущих учителей, особенности широкого использования образовательных методов в высших учебных заведениях. Анализируется, что будущий педагог проходит несколько этапов в своем профессиональном становлении.

Ключевые слова: педагогическое мышление, принцип, духовно-нравственные качества, методы обучения, традиционный подход, нетрадиционный подход, модели обучения, конструктивное мышление, профессиональные знания, педагогическое мастерство, педагогическое творчество.

Abstract: this article discusses the principles of developing pedagogical thinking in future teachers, the factors that contribute to the formation of spiritual and moral qualities in them, in particular, the sense of pedagogical thinking, an analysis of the pedagogical and psychological characteristics of the formation of pedagogical thinking in future teachers, and the specific features of the widespread use of teaching methods in higher educational institutions. The process of a future teacher passing through several stages in his professional development is analyzed.

Key words: pedagogical thinking, principles, spiritual and moral qualities, teaching methods, traditional approach, non-traditional approach, teaching models, constructive thinking, professional knowledge, pedagogical skills, pedagogical creativity.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida hamda bozor munosabatlariga asoslangan mehnat bozorida ilg'or o'rinlarni egallash uchun kuchli raqobatga bardoshli bo'lish, o'z malaka va mahoratini zamon talablari asosida shakllantirib, rivojlantirib borish har bir bo'lajak o'qituvchidan yuksak pedagogik mahoratga ega bo'lish hamda uni izchil rivojlantirib borishni talab etmoqda.

Bo'lajak o'qituvchilarning ta'lim jarayonini pedagogik tafakkur g'oyalari bilan uzviy bog'liqligini ta'minlash kasbiy va hayotiy faoliyatda ularning nazariy bilimi, tayyorgarligi, bilim doirasini kengaytirish uchun qulay sharoit yaratadi, bo'lajak o'qituvchining shaxsini shakllantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi, bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik mehnati, ko'nikmalarini, mahoratini, bu mehnatga ijodiy yondashish kayfiyatini rivojlantirishga, o'zining ruhiy holatini boshqara bilish, boshqa insonning hissiy holatini tushunish va anglash kabi qobiliyatlarni rivojlantirishga ko'maklashadi.

Pedagogik tafakkur mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning

o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, pedagogik tafakkur mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini pedagogik tafakkur tuyg'usi asosida shakllantirishga qaratilgan faoliyat mohiyatini yoritishda "rivojlanish", "tarbiyalash", "shakllantirish", "omil", "pedagogik ta'sir", "milliy g'urur", "pedagogik tafakkur" va "milliy o'zlikni anglash" kabi tushunchalar tayanch tushunchalar sifatida namoyon bo'ladi.

Mamlakatimiz yangi renessans qurish yo'lida asosiy e'tiborni ta'lim va tarbiya tizimiga qaratmoqda. Tub o'zgarishlar amalga oshirilib ta'lim va tarbiya tizimi keng isloh qilindi. Bu o'zgarishlar odamlarning ongi va tafakkuriga ham ijobiy ta'sir etmoqda. Binobarin, ushbu o'zgarishlar o'sib kelayotgan yangi avlod hisoblanmish bo'lajak o'qituvchilar dunyoqarashida pedagogik tafakkur tarzida namoyon bo'lmoqda. Bu tuyg'uni rivojlantirish, barqaror e'tiqodga aylantirish ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir.

Asosiy qism. O'zbekiston Respublikasi uzluksiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar nafaqat ta'lim mazmunini tubdan yangilash, shuningdek, ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishga nisbatan yangicha yondashishni ham talab etmoqda. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyatni tashkil etishda quyidagi yondashuvlar ko'zga tashlanmoqda:

An'anaviy yondashuv – uning asosiy xususiyati o'qituvchi ma'lum axborotni, gapirib beradi, tushuntiradi, talaba esa bu bilimni xotirasida saqlaydi. "Bilim" tushunchasi xotirada saqlanadigan axborot ma'nosida tushuniladi. Talabada bilim bor-yo'qligi imtihonda shu axborotga doir berilgan savolga yoddan bergan javobiga qarab aniqlanadi. Bunda bilim degani asosan esda qoldirishningnatijasidir, u ko'pincha yuzaki bo'lishi ham mumkin. Bunday bilim xotirada uzoq saqlanmaydi. Talaba savol berilganda eslashi ba'zan esa eslay olmasligi ham mumkin.

No'anaviy yondashuv – ta'lim-tarbiya jarayonining pedagog va bo'lajak o'qituvchilar hamkorligida tashkil etilishi, bo'lajak o'qituvchilar faoliyatining o'quv va tarbiyaviy ishlar jarayonida yetakchi o'rin tutishi, mustaqil faoliyat yuritishlarining ta'minlanishi, pedagoglar faoliyatining yo'l-yo'riq ko'rsatish, zarur o'rinlarda maslahatlar berish, shuningdek, bo'lajak o'qituvchilar tomonidan tashkil etilayotgan xatti-harakatlarni nazorat qilish va baholashdan iborat bo'lishi, darslar hamda tarbiyaviy ishlarning bo'lajak o'qituvchilarni faollikka undovchi, mustaqil va erkin fikr yuritishlariga imkon beruvchi shakl va metodlar yordamida tashkil etilishi, nazorat va baholash bosqichlarida bo'lajak o'qituvchilar faoliyatining har tomonlama, batafsil baholanishiga erishish, ushbu maqsadda turli nazorat usullaridan foydalanish va boshqalar.

Bo'lajak o'qituvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlar, xususan, pedagogik tafakkur tuyg'usining shakllanishiga xizmat qiluvchi tadbirlarning ommaviy (jamoaviy)likka asoslanishi yakka tartibda yoki guruhli ravishda amalga oshirilishidan ko'ra ko'proq ta'sir kuchiga ega.

Oliy ta'lim muassalarining oilalar bilan mustahkam aloqa o'rnatishi, turli tadbirlarda ota-onalarning faol ishtirok etishlariga erishish, oilaviy an'analar va ularning shaxs kamolotidagi o'рни va rolini ochib berishga qaratilgan tanlovlar (masalan, insholar)ni o'tkazish bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tafakkur tuyg'usiga ega bo'lishlarida alohida ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni rivojlantirishning nazariy asoslari ta'lim tizimida o'ziga xos dolzarblik kasb etadi. Mazkur muammoning nazariy va metodologik asoslarini ishlab chiqish, ularni nazariy va amaliy jihatdan asoslash, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetensiyasini pedagogik tafakkur asosida takomillashtirishga erishish, so'z yuritilayotgan jarayonning samarali tashkil etilishiga imkon beradi. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini

pedagogik tafakkur asosida shakllantirish zarur ekanligi oydinlashmoqda. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetensiyasini pedagogik tafakkur asosida tarbiyalashning shakl va metodlarini ishlab chiqish zarur. Bu bo'yicha innovatsion texnologiyalarni yaratish va uni amaliyotda qo'llash bilan bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tafakkurni o'stirish mumkinligi dalillandi. Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari tahlil etilib, amalga oshirilishi zarur bo'lgan jarayonlar ochiqqlanmoqda.

Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni shakllantirishda oliy ta'lim muassasalarida o'quv metodlaridan keng foydalanish yetarlicha samara beradi. Xususan, pedagog olim G.N.Ibragimova ta'lim nazariyasi va shaxs bilish faolligini rivojlantirish bilan bog'liq tadqiqotlarni tahlil qilar ekan, bugungi kunda pedagogikada o'qitishning bir qator modellari ko'rish mumkinligini ta'kidlaydi, ya'ni:

1. Passiv o'qitish modeli – bu model doirasida ta'lim oluvchilar o'quv jarayoni obyekti sifatida namoyon bo'ladilar.

2. Faol o'qitish modeli – ushbu jarayonda talabalar o'qitish jarayoni obyekti sifatida faoliyat ko'rsatadilar. Ular o'quv axborotlarini o'zlashtirish jarayonida mustaqil ishlash, ijodiy topshiriqlarni bajarish ishlari bilan keng ko'lamda shug'ullanadilar.

3. Interfaol o'qitish modeli – mazkur o'qitish jarayoni ta'lim oluvchilarning muntazam faol munosabatlari va birgalikdagi harakatlari asosida amalga oshadi. Ushbu jarayonda talaba va professor-o'qituvchi o'quv jarayonining teng huquqli subyekti hisoblanadi. Keyingi yillarda yuqoridagi kabi tadqiqotlar natijasida, ayniqsa, xorij metodikasida ta'lim ishtirokchilarining ongli faoliyatini, undagi kognitivlikni rivojlantirishga qaratilgan qator o'qitish tamoyillari (uzluksizlik, individuallashtirish va tabaqalashtirish, modullilik, variativlik, refleksivlik, ilmiy-metodik kuzatuv, elektivlik, integrativlik), yondashuvlari (kompetensiyaviy, innovatsion, kreativ, shaxsga yo'naltirilgan, kommunikativ, kognitiv v.b.), o'qitish turlari (muammoga asoslangan o'qitish, shaxsga, tadqiqotchilikka, faollikka, loyihaga asoslangan o'qitish v.b.) amaliyotga muvaffaqiyatli joriy qilinmoqda va ta'lim taraqqiyotiga va yuksak pedagogik tafakkurli kadrlar yetishib chiqishiga ta'sir qilmoqda.

Beqaror, doimiy o'zgaruvchan dunyo sharoitida yangi asr muammolarini hal qilishga qodir bo'lgan malakali professional o'qituvchini shakllantirishning samarali usullari va vositalarini topish muammosi ayniqsa dolzarb bo'lib qolmoqda. Kelajak o'qituvchisi va uning muammolarini hal qilish zarurati bizning e'tiborimizni o'qituvchining kasbiy pedagogik tafakkurini rivojlantirishga qaratadi. Pedagogikaning asosiy muammosi - qaysi ta'lim amaliyotlari shaxsning rivojlanishini va eng boy madaniy tajribani muvaffaqiyatli o'zlashtirishini ta'minlashi mumkin. Bu masala, ayniqsa, yosh avlod uchun dolzarbdir, chunki o'sish davri nisbatan qisqa davrni o'z ichiga oladi. Vaqt omili hal qiluvchi rol o'ynaydi: o'z vaqtida madaniyatga "kirilmagan" bola jamiyatning asotsial qatlamiga aylanishi mumkin.

Pedagogik tafakkur pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va yechishda namoyon bo'ladi va shakllanadi. O'qituvchining tabiiy aqliy faoliyati kasbiy pedagogik tafakkurga aylanishi uchun quyidagi shart-sharoitlarni yaratish muhim:

a) semantik soha rivojlanadi va boyib boradi;

b) aqliy va amaliy harakatlar usullari takomillashtiriladi, ya'ni, o'zlarining ma'nolari asosida ular pedagogik vaziyatlarni hal qilish algoritmini yaratish va amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'ladilar, bu esa har safar o'qituvchini o'z faoliyatida bir vaziyatning boshqasiga o'xshamasligini tan olishga va natijada intellektual va shaxsiy xususiyatlarning namoyon bo'lishiga olib keladi.

O'qituvchining faoliyati u ega bo'lgan pedagogik tafakkuri bilan belgilanadi. Konstruktivizm - pedagogik usullarning umumiy nomi bo'lib, mazmunli ma'lumot o'quvchilar tomonidan emas, balki ular tomonidan tuziladi, degan qarashni aks ettiradi. Konstruktivizm o'rganishdagi e'tiborni o'quvchiga qaratadi, o'quvchilarning o'z ma'lumotlari va bilimlarini qurish muhimligini ta'kidlaydi. Jonli ta'lim mazmunli pedagogik vaziyatlar sifatida, bo'lajak

o'qituvchilar - talabalar ulardan bolalarni o'qitishning o'z amaliyotlarida foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu yondashuv kashfiyot orqali o'rganish, kognitiv shogirdlik, hamkorlikda o'rganish, o'rganishga gumanistik yondashuvlarda namoyon bo'ladi. Oliy maktabda mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi murakkab va doimiy harakatdagi tizimni tashkil etadi. Bu tizimda bo'lg'usi o'qituvchining texnologik tayyorgarligi alohida o'rin tutadi. U bo'lusi pedagogning intellektual rivojlanishi, faol o'qishi, ijodiy shaxsning rivojlanishi, tafakkurning kasbiy yo'nalganligini idrok qilish, o'quv-bilish faoliyatini tashkil etishda tadqiqiy (ilmiy) tamoyillarni amalga oshirish bilan bog'langan.

Endi o'qituvchining o'z pedagogik haqiqatini qurishga imkon beradigan shartlarni ko'rib chiqsak. Pedagogik tafakkurning rivojlanishi sinergetik mohiyatga ega. Bu o'z-o'zini rivojlantiruvchi, ekzistensial jarayon sifatida ko'rib chiqilishi mumkin, har doim ham boshqarilmaydi, hissiy jihatdan subyektiv o'zini namoyon qilish sifatida boshdan kechiriladi, nafaqat ta'lim subyektlarining ma'lumotlar almashinuvi, balki ularning energiya oqimlari bilan ham belgilanadi. Shuning uchun fikrlashni rivojlantirish ijodiy va rivojlanayotgan muhitni yaratishda, subyektiv dunyoga, o'qituvchilar va o'quvchilarning intersubyektiv jamoalariga yo'naltirilgan texnologiyalardan foydalanganda, ularning har biri bir-birini rivojlantirish uchun potentsial bo'lganda pedagogik tafakkurga erishish mumkin.

Aqliy faoliyat sharoitida insonning pedagogik vaziyatga o'z nuqtai nazari muammoli bo'ladi, o'z pozitsiyasini qayta qurish va aniqlash uchun sharoitlar yaratiladi. Bir tomondan, bu jarayon pedagogik vaziyatning (fikir predmetining) rivojlanishiga olib keladi: uning boyitishi, kengayishi, yangi bog'lanishlarga qo'shilishi, mavjudligining ma'lum xususiyatlaridan, sobit bo'shliqlaridan tashqariga chiqishi; ikkinchi tomondan, aqliy faoliyat subyektining o'zi rivojlanadi. Uning tafakkurining har qanday rivojlanishga xos vektorlar bo'yicha rivojlanishi mavjud: kuch, murakkablik, individuallashtirish - rangsizlik va soddalikdan o'ziga xoslik va murakkablikka bosqichma-bosqich o'tish. Asta-sekinlik bilan eng oddiydan eng murakkabga ko'tarilish, asta-sekin individuallashtirish, izolyatsiya qilish tashqi sharoitlar (masalan, nufuzli fikr) tufayli emas, balki subyektning barcha tomonidan yaratilgan madaniy naqshlar sohasidagi ichki ishining natijasidir.

Jamiyat ongida shaxsga munosabatning mutlaqo yangi kontsepsiyasi – inson resurslarini boshqarish shakllanayotganini hisobga olib, avvalgi inson omilini hisobga olish kontsepsiyasidan farqli o'laroq, boshqalar bilan muloqotda keng miqyosda fikrlashni o'rganish mavzusi bo'yicha o'z qarashlarini shakllantirish, o'zaro munosabatlar uchun sharoit yaratish muhim ahamiyatga ega. Tahlil elementlariga e'tibor yordam beradi: birinchidan, o'qituvchilar tomonidan hodisaning barcha ma'nolarini muntazam ravishda ko'rish, nazariy materialni tanqidiy o'zlashtirish, amaliyotda loyihalash, ikkinchidan, bu faoliyat fikrlash bilan mantiqiy bog'liq holda katta rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi.

Talabaning ushbu bosqichdagi pedagogik vaziyatlar bilan ishlashi quyidagi ko'nikmalar bilan bog'liq:

1) vaziyatni uning ishtirokchilari (bola, ota-ona, sinfdoshlar va boshqalar) nuqtai nazaridan ko'rish, ushbu vaziyatda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan ichki monologlarning turli xil variantlarini taqdim etish, subyektlarning fikrlash mantig'ini taqdim etish qobiliyati. Ushbu uslub subyektlarning motivatsion-ehtiyoj sohasini aniqlashga yordam beradi. Gap o'qituvchining turli subyektiv voqeliklarni aks ettirishi haqida bormoqda. Bu pedagogik jarayon ishtirokchilarining har birining o'tmishidan qarashga o'xshaydi, bu ularning qiymat-semantik munosabatini aniqlaydi va "bu yerda va hozir" ni aniq so'zlar va harakatlarda ifodalaydi. Hozirni belgilab bergan bu o'tmishni tushunish uchun yetarli ma'lumot mavjudligi aniq bo'lishi kerak.

2) qo'shimcha ma'lumot olish qobiliyati. Qo'shimcha ma'lumot, agar o'qituvchining vaqti bo'lsa, diagnostik harakatlar yordamida olinishi mumkin. Masalan, quyidagilar yordami bilan:

- “tekshirish” (savollar, kuzatishlar yordamida vaziyatni tushunish uchun muhim bo‘lgan ma’lumotlarni olishga intilaman);
- “haydash”, “chayqalish” (Ma’lum bir vaziyatda subyekt tomonidan egallangan pozitsiyaning mustahkamlik darajasini aniqlash uchun sinov choralarini ko‘raman);
- o‘quvchi shaxsining yetarlicha tan olinmaganligi uchun uning xulq-atvorida sabab-natija munosabatlarini o‘rnatish yo‘li bilan “kompensatsiya” (“Men muammoning sababini topishga, uni ajratib olishga va u bilan shug‘ullanishga harakat qilaman”);
- munozaraga yo‘naltirish va talabaning tushunishiga faqat ularning dalillarini yetkazish va bu urinishning muvaffaqiyat darajasini tan olish;
- ichki dialogiklik (raqib bilan aqliy bahs). O‘zaro tushunishga qaratilgan dialogik pozitsiya tenglikni, sherikni reytingsiz qabul qilishni, o‘zaro ta’sirga yo‘naltirishni anglatadi;
- “tan olish” (“Agar men to‘g‘ri tushungan bo‘lsam, unda ...” degan savol yordamida xatti-harakatni tan olish. Bunday holda, subyektning xatti-harakati uning hissiy holati bilan bog‘liq;
- raqibning semantik pozitsiyasini aniqroq tushunishga erishish uchun uning bayonotini qayta shakllantirish.
- kechiktirilgan javob.

Yaxlitlik, o‘z navbatida, ma’lum bir madaniyatning mavjudligini - buyuk madaniyatning “merosini” anglatadi. Buyuk o‘qituvchilar va psixologlar keng bilimli odamlar bo‘lganligi bejiz emas. Madaniyat ham konservativ, ham dinamik tarkibiy qismga ega. Madaniyatning “zirhi” - bu tabiatni muhofaza qilish. Bu an‘analarni asrab-avaylash, bilim, milliy, kasbiy o‘zlikni mustahkamlash, tartibsizlikni yengish uchun muhim bo‘lsa, ikkinchi tomondan, tarixiy pedagogik bilimlarni mustahkamlashdir. Bu chegaralarni yengib o‘tish, harakatni, faoliyatni o‘zboshimchalik bilan, madaniy, berilgan chegaralardan tashqariga chiqish muhimdir. O‘z tayanchini o‘z-o‘zidan izlash xayol tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan harakatning transsendensiyasini, ochiqqligini keltirib chiqaradi.

Mashhur psixolog Erikson o‘ziga xos tarzda o‘z hikoyalarida o‘z manfaatlarining alohida ta’sirini ajratib ko‘rsatdi. U o‘smir o‘g‘lining e’tiborini tegishli vaziyatga qaratdi va u buni umrining oxirigacha esladi. “Bir kuni qishloqda yashayotganimizda hovlimizga g‘alati ot kirib keldi. Qo‘shnilar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rov uning egasini topishga imkon bermadi. Keyin otasi uni katta yo‘lga olib chiqib, qo‘yib yubordi. U sekin, keyin esa ishonch bilan yurdi va nihoyat otasini boshqa qishloqdagi xo‘jayinining uyiga yetakladi. Shunda men noaniqlik sharoitida o‘z chuqur manfaatlarining “yo‘liga ergashish” naqadar muhimligini angladim” deya fikr bildiradi. Demak bo‘lajak o‘qituvchi o‘zi o‘rgangan bilimlari, usul va metodlari yordamida o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga, muammoli vaziyatlarni to‘g‘ri baholashga, tabiat va jamiyat muammolariga yechim topishga o‘rgatishida pedagogik tafakkuri muhim vosita sanaladi.

Bo‘lajak o‘qituvchi o‘z kasbiy rivojlanishida bir qancha bosqichlardan o‘tishi tadqiqotlarda isbotlangan:

1. OTMni tamomlagandan so‘ng erishiladigan va maktabda takomillashtiriladigan pedagogik mahorat darajasi o‘qituvchining kasbiy mahoratining asosini tashkil etuvchi yetarlicha nazariy va amaliy tayyorgarlikka asoslanadi.

2. Pedagogik mahorat darajasi, ya’ni psixologik-pedagogik nazariyani amaliyotda qo‘llashning yuqori darajadagi uslub va usullarini aks ettiruvchi, o‘quv jarayonining yuqori samaradorligini ta’minlaydigan eng yuqori darajaga ko‘tarilgan pedagogik mahorat darajasi.

3. Pedagogik ijodkorlik darajasi, bu o‘quv va tarbiyaviy faoliyatga ma’lum uslubiy o‘zgartirishlarni kiritish, o‘qitish texnikasi va usullarini ratsionalizatsiya qilish bilan tavsiflanadi.

4. Pedagogik innovatsiya darajasi - o‘quv jarayoniga yangi, ilg‘or g‘oyalar, tamoyillar va usullarni organik ravishda ilgari suradigan va amalga oshiruvchi, uning sifatini sezilarli darajada oshiradigan o‘qituvchining kasbiy faoliyatining eng yuqori darajasi.

Talaba o'qituvchining ijodiy pedagogik salohiyatini shakllantirishning tizimli omili umumiy ijodiy o'zaro ta'sirdagi shaxsga aylanadi. Birgalikda ijodiy o'zaro ta'sir - ijodiy pedagogik faoliyatning qadriyatlarini o'zlashtirish sharti. O'zaro hamkorlikning umumiy tamoyili shundan iboratki, bo'lajak o'qituvchining ijodiy salohiyatini aktuallashtirish uzluksiz kasbiy pedagogik ta'limning asosiy tarkibiy qismi bo'lishi kerak.

Shaxsiy o'zaro ta'sir printsiplari - bo'lajak o'qituvchining ijodiy salohiyatini yangilash - bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy fazilatlarini va ularning innovatsion kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasiga qarab kasbiy tayyorgarlik jarayonini aks ettiradi. Bu sohada "Men kelajak o'qituvchisi – innovatorman" kasbiy kontsepsiyasini shakllantirish kerak. Ijodiy uslubiy izlanish quyidagi rivojlanish bosqichlariga ega: muammo - uni hal qilish istagi - ma'lumot to'plash - uslubiy qidiruv mahsulotini qurish - uni tahlil qilish. Ushbu umumiy sxema kasbiy tayyorgarlik jarayonida belgilanadi va ijodiy aktuallashtirishning quyidagi bosqichlariga ega:

I bosqich - axborot-maqсадli - indikativ-dagnostik funktsiyani bajaradi va ta'lim holatini tushunish va birlamchi baholashni (tashxislashni) ta'minlaydi, buning asosida didaktik-uslubiy muammo aniqlanadi. Ushbu bosqichdagi o'qituvchining uslubiy faoliyatining ijodiy tabiati shundaki, u har bir aniq vaziyatda tashqi tomondan emas, balki shaxsning ijodiy, g'ayrioddiy faoliyatga aniq motivatsion yo'nalishida belgilanadigan vazifa shartlarini shakllantirishi kerak.

II bosqich - natijani loyihalash va ta'lim o'zaro ta'siri modelini qurish. Qo'yilgan muammoning mumkin bo'lgan yechimlari prognoz qilinadi va eng maqbuli tanlanadi. Loyiha asosida o'qituvchi va talabalarning o'ziga xos psixologik-pedagogik sharoitlari va individual shaxsiy xususiyatlarini maksimal hisobga olgan holda ta'lim holatini hal qilish modelining mustaqil versiyasi tuziladi. Bu bosqichdagi o'qituvchining ijodkorligi metodologiya fanida tavsiya etilgan vazifalarni hal qilish usullarini muayyan sharoitlarga moslash, allaqachon ma'lum bo'lgan elementlarni o'ziga xos tarzda birlashtirish, tajriba o'tkazish, prinsipial jihatdan yangi yechimlarni izlash va ishlab chiqish qobiliyatidir.

III bosqich - ta'lim strategiyasini amalga oshirish - tashkiliy-kommunikativ vazifalarni hal qilish orqali ishlab chiqilgan modelni amaliy amalga oshirish jarayonida amalga oshiriladi. Agar dars davomida oldindan aytib bo'lmaydigan lahzalar yuzaga kelsa, bu tuzilgan loyiha va haqiqiy o'quv vaziyati o'rtasida nomuvofiqlikni keltirib chiqaradigan bo'lsa, u holda pedagogik improvizatsiya zarurati paydo bo'ladi - aniq vazifani darhol shakllantirish va hal qilish. Improvizatsiya bu bosqichdagi faoliyatning ijodiy xususiyatini ifodalaydi.

IV bosqich - refleksiv-baholash - maqsadga muvofiq ta'lim o'zaro ta'siri natijalari tahlilini o'z ichiga oladi. Ijodiy xarakter o'qituvchining o'z ishining natijalarini tanqidiy baholash, ishlab chiqilgan dars modelini tuzatish va takomillashtirish qobiliyati bilan oldindan belgilanadi.

Universitet o'qituvchilari uchun bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tafakkurini yuksaltirish maqsadida quyidagi tavsiyalarga e'tibor berish juda muhim:

Talabalarining ijodiy faoliyatining barcha ko'rinishlariga e'tiborli bo'ling. Shuning uchun universitet o'qituvchilari uchun birinchi maslahat bo'lajak o'qituvchilarga nisbatan o'z pozitsiyalarini o'zgartirish, ular uchun qulay muhit, talabalarining ijodiy rivojlanishini rag'batlantiradigan "iliq iqlim" yaratishdir. Buning uchun oliy o'quv yurti o'qituvchisi, eng avvalo, talabaga o'z ijodiy g'oyalarini ifoda etishiga imkon berishi, diqqatli tinglovchi, qabul qiluvchi tinglovchi bo'lishi, bunga vaqt topishi kerak. Shuningdek, u talabaning o'zini va ijodini tushunishiga yordam berishi kerak; Talabalarga bo'lgan munosabatingizdagi ichki stereotiplarni o'zgartirish, ularning har birida potentsial ijodiy qobiliyatlarni tan olishni o'rganing.

Universitet o'qituvchilari o'z talabalarining ijodiy ko'rinishlarini nafaqat dars vaqtida, balki boshqa har qanday faoliyatda ham ko'ra olishlari kerak. Bu ijodiy qobiliyatlar maxsus qobiliyatlar mavjud bo'lgan faoliyatda eng yaxshi namoyon bo'lishi bilan oldindan belgilanadi. Bo'lajak o'qituvchilarning maxsus qobiliyatlarining namoyon bo'lishini rag'batlantirish ularda individual, ijodiy faoliyat uslubini shakllantirishga yordam beradi.

Biz o'quvchilarda faollikka undaydigan yetarlicha yuqori o'z-o'zini hurmat qilishni shakllantirishga harakat qilishimiz kerak. Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarning individual yutuqlarini qayd etishi, baholash esa obyektiv bo'lishi, rag'batlantirish shakli esa moslashuvchan bo'lishi kerak: agar rag'batlantirish odatiy holga aylanib qolsa, uni to'xtatish kerak. Talaba o'qituvchi o'z ijodini rivojlantirishni o'rganishi kerak. Kelajakda o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun uning o'zi ijodkor shaxs bo'lishi kerak.

Hozirgi kunda olimlar pedagogik tafakkurni rivojlantirishning turli usullarini taklif qilmoqdalar. Shunga mos ravishda o'qitish usullari ishlab chiqiladi. Keling, ularning ba'zilarini ko'rib chiqaylik, bizning fikrimizcha, ijodiy pedagogik salohiyatni yangilash uchun quyidagilar eng mos keladi:

- muammoli ta'lim usuli, uning maqsadi talabalar uchun maxsus kognitiv vazifalarni - muammolarni hal qilish va murakkab vaziyatlarni modellashtirish orqali vizual materialni o'zlashtirishdir;

- ta'lim faoliyatiga yo'naltirilgan rivojlantiruvchi ta'lim har bir o'quvchining nazariy tafakkurini va shaxsiyatini rivojlantirishga yordam beradi;

- ruxsat etilgan ta'lim mahsulotlarini olish uchun bilimlarni uzatishdan ta'lim faoliyatini tashkil etishga e'tiborni o'zgartirgan ta'lim muhandisligi;

- oldingi usullardan farqli o'laroq, reproduktiv faoliyat elementlarini o'quv jarayonidan chiqarib tashlagan evristik ta'lim. Bu metodika nafaqat bo'lajak o'qituvchini rivojlantirish, balki uni o'z ta'limining sub'ekti va loyihachisi, o'z bilimining tashkilotchisiga aylantirishga qaratilgan.

Xulosa. Talabaning ijodiy pedagogik salohiyatini amalga oshirish jarayoni maqsadli va shaxsiy bosqichga ega. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, talabaning o'z ijodiy kasbiy va pedagogik rivojlanishini amalga oshirish istagi uchta o'zaro bog'liq tekislikda yuzaga kelishi va ko'rib chiqilishi mumkin:

- 1) kasbiy pedagogik bilim va faoliyat usullariga bo'lgan ehtiyoj, ijodiy pedagogik faoliyatning subyektiv shart-sharoitlari, kasbiy pedagogik qadriyatlarni (maqsadlar, motivatsiya, kasbiy o'zini o'zi anglash qadriyatlari) aniqlashning subyektiv ehtiyojini tushunish sifatida - ma'lumot -kognitiv paradigma;

- 2) o'z-o'zini anglash, o'z faoliyatining ijobiy va salbiy tomonlarini anglash, o'z his-tuyg'ularini baholash va o'zini o'zi qadrlash, o'z-o'zini anglash, munosabatlar va qarorlar qabul qilishni tartibga solish - individual semantik paradigma sifatida;

- 3) konstruktiv, nostandart fikrlash va xulq-atvor qobiliyati, shuningdek, ijodiy faoliyat natijasida o'z tajribasini anglash va rivojlantirish - ijodiy-faol paradigma.

Natijada, bizning fikrimizcha, bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tafakkurini yuksaltirishning uslubiy tamoyillarini tahlil qilish asosida quyidagi xulosaga kelish mumkin:

- shaxsiy ijodkorlikni rivojlantirish jarayoniga rahbarlik qilish mumkin, chunki ijodkorlik va shaxsiy rivojlanish o'rtasida bog'liqlik mavjud;

- shaxsning ijodiy faoliyati bir vaqtning o'zida tashqi va ichki dunyoga ta'sir qiladi, ijodkorlikni rivojlantirishning samarali vositasi bo'lib xizmat qiladi;

- shaxsning ijodiy salohiyatini shakllantirishning nozik davrlaridan biri bu 18 yoshdan 25 yoshgacha bo'lgan davr, ya'ni inson kasbiy ta'lim oladi;

- universitetda o'qish jarayonida ijodkorlikni samarali rivojlantirish ijodiy muhitning qulay tashqi va ichki omillarini uyg'unlashtirish va ijodkorlikka qarshi stimulyatorlar ta'sirini susaytirish bilan mumkin.

Shu bilan birga shuni aytish kerakki, universitet ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchini tayyorlash quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak: ta'limni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalarini hisobga olgan holda umuminsoniy qadriyatlar tizimiga yo'naltirish, ta'limda subyekt va subyektning o'zaro ta'sirini amalga oshirishga, erkinlik, ijodkorlik, bag'rikenglik tamoyillari asosida o'qitishga tayyorlikni shakllantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni. <https://lex.uz>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz>
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi 31.12.2020-yildagi 824-son qarori.
4. Olimov Sh.Sh. Pedagogik texnologiyaning ilmiy asoslari. Pedagogik mahorat ilmiy jurnali. 2020 yil, 3-son, 13-bet.
5. Olimov Sh.Sh. The differentiation of education is an important factor of pedagogical technology. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 11, 2020 Part II. – P.162.
6. Коростелева С. Г. Дискуссия как активный метод обучения в профессиональной подготовке будущего учителя // Вестн. Костромского гос. пед. ун-та. Сер.: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2019. № 2. С. 118–122.
7. Xolmirzayeva, G. (2024). Bo'lajak tarbiyachilarni kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashda pedagogik tafakkur va yangicha fikrlash tarzining uzviyligi. Молодые ученые, 2(19), 122–125.

Yusubjanova Musharraf Tursunali qizi,
NamDU tayanch doktoranti
Yusubjanovam271994@gmail.com

EHTIMOLLAR NAZARIYASI VA MATEMATIK STATISTIKA ELEMENTLARINI O'QITISHNING ZARURATI

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika elementlari fanining fan sifatida shakllanish tarixi, maktab matematika kursida o'qitishning zarurati, hozirgi holati, kamchiliklari bayon etilgan. Bu fanni o'rganish o'quvchilarni tanqidiy fikrlashga, statistik tafakkurini o'stirishga, jarayonlarni to'g'ri baholashga o'rgatadi. PISA va TIMSS tadqiqotlarida ham matematika doirasida ehtimollar nazariyasi va matematik statistika bo'limiga doir savollari muhim o'rin egallaydi. Bu esa ushbu fanga oid mavzularning umumta'lim maktablarida o'qitishning zarurligini va uni o'rgatishga aholida yondashuv lozimligini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqotimizda bu bo'yicha taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ehtimollar nazariyasi, matematik statistika, matematika darsligi, tanqidiy fikrlash, statistik tafakkur.

Annotation: This article discusses the history of the formation of the subject «Elements of Probability Theory and Mathematical Statistics» as an academic discipline, the necessity of its inclusion in the school mathematics curriculum, its current state, and existing shortcomings. Studying this subject helps students develop critical thinking, enhance statistical reasoning, and accurately assess various processes. Questions related to probability theory and mathematical statistics also hold a significant place in international assessments such as PISA and TIMSS within the mathematics framework. This highlights the necessity of teaching these topics in general education schools and the importance of adopting an appropriate approach to their instruction. In this study, proposals and recommendations regarding this issue are provided.

Key words: Probability theory, mathematical statistics, mathematics textbook, critical thinking, statistical reasoning.

Аннотация: В данной статье рассмотрена история формирования предмета «Элементы теории вероятностей и математической статистики» как научной дисциплины, необходимость его преподавания в курсе школьной математики, текущее состояние и существующие проблемы. Изучение этого предмета помогает учащимся развивать критическое мышление, статистическое мышление и правильно оценивать процессы. В международных исследованиях PISA и TIMSS вопросы, связанные с теорией вероятностей и математической статистикой, занимают важное место в рамках математики. Это подчеркивает необходимость преподавания данных тем в общеобразовательных школах и важность соответствующего подхода к их изучению. В данном исследовании представлены предложения и рекомендации по данной теме.

Ключевые слова: теория вероятностей, математическая статистика, учебник математики, критическое мышление, статистическое мышление.

Kirish. Insonlarni qadimdan tasodiy jarayonlar va ularga doir masalalar qiziqtirgan. Ular asosan qimor o'yinlari bilan bog'liq masalalarni qaraganlar. Ehtimollar nazariyasi fan sifatida tasodifiy jarayonlarni o'rganishdan emas, balki shu qimor o'yinlarini tahlil qilish natijasida XVII asrda yuzaga kela boshlagan[1]. Ammo ehtimolga doir asosiy tushunchalar XVII asrning ikkinchi yarmiga kelib, fransuz matematiklari Blez Paskal va Payer Ferma yozishmalaridan vujudga kelgan, deb hisoblash mumkin. XIX asrga kelib esa ehtimollar nazariyasi fan sifatida e'tirof etildi[2]. Bunda Kolmogorov, Laplas va Puassonning ro'li katta. Chunki Laplasning 1826-yilda chop etilgan "Analitik ehtimollar nazariyasi" kitobi uzoq yillar bu sohadagi yanona darslik bo'lib keldi. Kolmogorov esa fanning aksiomatik sistemasini yaratgan. Shundan keyin XIX asr davomida ehtimollar nazariyasi matematikaning ilg'or rivojlanayotgan sohasiga aylandi. XX asrga kelib esa ehtimollar nazariyasi bilan birga matematik statistika ham fan

sifatida shakllana boshladi. XX asrning 30-yillaridan boshlab esa O'zbekistonda ehtimollar nazariyasi va matematik statistika sohasi bo'yicha O'zbekiston Milliy Universitetida maktab yaratila boshlandi. Bu maktabga V.I.Romanovskiy, T.A.Sarimsaqov, S.H.Sirojiddinovlar asos solganlar. Ushbu maktabda ko'plab olimlar yetishib chiqdi. Ular bu fanni rivoji va ravnaqi uchun katta tadqiqotlarni amalga oshirdilar. Bu fan asosan oliy ta'lim o'quv yurtlarida o'rgatilib kelinayotgan bo'lib, 2018-yildan esa umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv dasturlari va darsliklariga kiritilgan. Chunki O'zbekiston ham o'quvchilar savodxonligini baholovchi PISA tadqiqotlarida ishtirok etishini rejalashtirilgan. Ushbu testda esa matematik savodxonlik doirasidagi savollarda ehtimollar nazariyasi va matematik statistikaga oid savollar ham mavjud. PISA 2022 testida o'quvchilarimiz qatnashdilar va aynan shu yo'nalishdagi savollar bo'yicha past natija ko'rsatdilar. Bu esa ehtimollar nazariyasi va matematik statistikaning o'qitishning zarurligini va yangicha yondashuv asosida o'qitish lozimligini anglatadi.

Muommoning o'rganilganlik darajasi. Hozirgi kunda umumta'lim maktablarida ehtimollar nazariyasi va matematik statistikaning samarali o'qitish bo'yicha dunyo miqyosida ko'plab olimlar ilmiy izlanishlar olib borishmoqda. Xususan, chet el olimlaridan Carmen Batereno, Juan D. Godino, Rafael Roa, Feng Wang, Xiapping Xu, Renalyn De Mesa Mender, Shuai Liu, Renyong Guo, Wenyao Xiong kabilar o'zlarining tadqiqotlarida fanni muvaffaqiyatli o'qitishga doir foydali ma'lumotlar keltirishgan. O'zbekistonda esa M.Barakayev, U.Xonqulov, S.Nishanov, G.Ortiqova, A.Parmanov kabi olimlar matematikaning o'qitish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borishmoqda. XXI asr maktab matematika ta'limining modernizatsiyasidagi asosiy yo'nalishlardan biri ham – ehtimollar nazariyasi va matematik statistika materiallarini umumiy o'rta ta'lim matematika kursiga kiritishdir[3]. Chunki matematika ta'limida ehtimollar nazariyasi va matematik statistika mavzulari o'quvchilarning amaliy masalalarni hal qilishdagi mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va qarorlar qabul qilishda statistik ma'lumotlarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Maktab ta'limida ehtimollarni o'qitish esa quyidagi ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi:

- Muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish.
- Statistik ma'lumotlarni tushunish va tahlil qilish.
- Noaniqlik sharoitida asosli qarorlar qabul qilish.
- Hayotiy vaziyatlarda matematik tafakkurni qo'llash.

Shu sababli, ehtimollar nazariyasi dunyo bo'ylab o'quv dasturlariga kiritilgan bo'lib, odatda o'rta maktab bosqichida o'qitila boshlanadi va yuqori sinflarda kengaytiriladi. Bolalarda ehtimollik tushunchasini shakllanishi haqida turli tadqiqotlar mavjud bo'lib, 12 yoshgacha bolalarda uning shakllanishini quyidagi mavzularga bo'lib o'rganishgan: ehtimollikni sezish-bolalar 3-4-yoshdan tasodifiy holatlarni farqlashni boshlaydi, 7 yoshdan esa tasodifiy miqdorlar natijalarini bashorat qilishni tasavvur qiladi; ehtimollik tili- bolalar 7-8 yoshdan ehtimoli tildan foydalanadi; kombinatorik fikrlash-tasodifiy tajribalarda va ehtimollikda muhim va ehtimollikni taqqoslash va baholashni 7-8 yoshdan tushunishni boshlaydilar[4]. Avvalo matematika fanini yaxshi o'qitish va o'quvchilarni bu fanga qiziqitira olish matematika o'qituvchilaridan o'z ustida doimiy ishlashni talab qiladi. Shuningdek, bu jarayonga matematika darsligi ham katta ta'sir ko'rsatadi[5]. Matematika darsligi matematika bilan bog'liq bo'lgan masalalarni, tasavvurlarni tartibga soladi va matematikaning o'qitish jarayonida asosiy nuqta hisoblanadi[6]. Hozirda matematika darsliklarini tahlil qilganimizda ehtimollar nazariyasi va matematik statistikaga doir mavzular va tushunchalar ketma-ketligida izchillik yo'qligi, rivojlantiruvchi va hayotiy masalalarning yetishmasligi, standart masalalar bilan cheklanish kabi kamchiliklarga duch kelamiz.[7]. Haqiqatdan ham ushbu kamchiliklar bu fanni o'zlashtirilish darajasini pasaytirmoqda. Ammo so'nggi yillarda interfaol ta'lim texnologiyalari va yangi uslubiy yondashuvlar paydo bo'lishi bilan ehtimollar nazariyasi va matematik statistika o'qitilishida sezilarli yangiliklar kuzatildi[8].

Tadqiqot metadologiyasi. Ushbu tadqiqotda qo'yilgan maqsadga erishish va vazifalarni hal qilish uchun quyidagi tadqiqot usullari foydalanildi: Mavjud adabiyotlar bilan tanishish, ya'ni adabiyotlar sharhi, tadqiqot bo'yicha mavjud ilmiy maqolalar, tadqiqotlar, kitoblar va boshqa nashrlarning keng tahlili. Ya'ni bu sohada erishilgan yutuqlar va natijalar, tendentsiyalar, usullar va tadqiqotlar haqida umumiy ma'lumot olish.

Tahlillar va natijalar. Matematika ta'limida ehtimollar nazariyasi va matematik statistika mavzulari o'quvchilarning amaliy masalalarni hal qilishdagi mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va qarorlar qabul qilishda statistik ma'lumotlarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu mavzularni o'rgatishning didaktik asoslari ta'lim jarayonining maqsadi, mazmuni, usullari, vositalari va baholash mezonlarini aniqlaydi.

Umumta'lim maktablarida ehtimollar nazariyasi va matematik statistika elementlarini o'qitishning zarurligini bir nechta sabablar orqali ifodalash mumkin:

1. Tahliliy va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish:

Ushbu fanga oid bilimlar o'quvchilarga noaniqlikni baholash, miqdoriy fikrlash va murakkab masalalarni mantiqiy yondashuv bilan yechish imkonini beradi. Bu esa tanqidiy tafakkur va qaror qabul qilish asoslarini mustahkamlashga yordam beradi.

2. Hayotdagi amaliy ahamiyati:

Kundalik hayotda insonlar doimo xavf va noaniqlik bilan bog'liq vaziyatlarga duch kelishadi, masalan, ob-havo bashorati yoki moliyaviy investitsiyalar kabi. Ehtimollar va statistika tushunchalarini bilish o'quvchilarga ma'lumotlarni to'g'ri talqin qilish va ongli qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

3. Kelajakda ilg'or o'rganish uchun poydevor:

Ehtimollar nazariyasi va matematik statistikaning mukammal o'zlashtirish STEM sohalari, masalan, iqtisodiyot, muhandislik va kompyuter fanlari bo'yicha yuqori darajadagi ta'lim va kasbiy faoliyat uchun zarurdir. Bu esa o'quvchilarni yuqori darajadagi kurslar va ish joylariga tayyorlaydi.

4. Raqamli asrda ma'lumotlar savodxonligi:

Hozirgi zamonda ma'lumotlar hajmi ortib borayotgani sababli, ma'lumotlarga oid savodxonlik tobora muhim bo'lib bormoqda. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika tushunchalari o'quvchilarga juda ko'p ma'lumotlarni tanqidiy tahlil qilish, tendentsiyalarni tushunish va aniq xulosa chiqarishda yordam beradi.

5. Fanlararo o'qitishni qo'llab-quvvatlash:

Ushbu fan boshqa fanlar bilan uyg'unlashadi. Masalan, biologiyada populyatsiya dinamikasini tushunishda, ijtimoiy fanlarda esa so'rovnomalar va tadqiqot natijalarini tahlil qilishda va shu kabi ko'plab tadqiqotlarda tajriba-sinov ishlari natijalarini baholash va bashoratlashda qo'llaniladi.

6. Xalqaro ta'lim standartlariga moslik:

PISA va TIMSS kabi xalqaro baholash tadqiqotlarida muammolarni yechish va miqdoriy tafakkur ko'nikmalarini talab qiladi, bu esa ushbu mavzularni maktab ta'lim dasturiga kiritish zarurligini isbotlaydi.

Ehtimollar nazariyasi va matematik statistikaning o'qitishdagi muammolar

Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika muhim bo'lishiga qaramay, uning o'qitilishida bir qancha muammolar mavjud bo'lib, ularga noto'g'ri tushunchalar va mavzuning mavhumligi kiradi[9] va bundan tashqari quyidagilarni ham qo'shimcha qilish mumkin:

- Noto'g'ri tasavvurlar: O'quvchilar mustaqil va bog'liq hodisalarni noto'g'ri tushunishlari mumkin.

- Mavhumlik: Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika tushunchalarini yetarli vizuallashtirishsiz tushunish qiyin bo'lishi mumkin.

- Darslik, dasturlardagi cheklovlar: Ba'zi ta'lim tizimlarida ehtimollar nazariyasi va matematik statistika yetarlicha yoritilmagan.

• O'qituvchilarning tayyorligi yetishmovchiligi: Ko'plab o'qituvchilar ehtimollar nazariyasi va va matematik statistikaning o'qitish bo'yicha yetarli bilimga va malakaga ega emaslar.

Ehtimollar nazariyasi va matematik statistikaning o'qitish sifatini yaxshilash bo'yicha tavsiyalar

Ehtimollar nazariyasi va va matematik statistika ta'limini rivojlantirish uchun quyidagi strategiyalarni qo'llash tavsiya etiladi[10]:

1. Raqamli texnologiyalarni joriy etish: Abstrakt tushunchalarni yanada aniq tasvirlash uchun interaktiv vositalardan foydalanish.
2. O'qituvchilar malakasini oshirish: Ehtimollar nazariyasi va va matematik statistikaning o'qitishga qaratilgan maxsus malaka oshirish dasturlarini tashkil etish.
3. Fanlararo yondashuvni integratsiya qilish: Ehtimollar nazariyasi va va matematik statistika darslarini fan, iqtisodiyot va boshqa yo'nalishlar bilan bog'lash.
4. Qiziqarli o'quv materiallarini ishlab chiqish: O'quv dasturlariga interaktiv va tadqiqotga asoslangan mashg'ulotlarni kiritish.
5. Tadqiqotga asoslangan o'rganishni rag'batlantirish: O'quvchilarga tajriba va real hayotiy masalalar orqali ehtimollarni o'rganish imkoniyatini yaratish.

Xulosa. Umumta'lim maktablarida ehtimollar nazariyasi va matematik statistika elementlarini o'qitish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning matematik savodxonligini oshiradi va ularni tobora ma'lumotlarga asoslangan zamonga tayyorlaydi. Maktab ta'limida ehtimollar nazariyasi va va matematik statistikaning o'qitish o'quvchilarning tahliliy tafakkurini va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muhimdir. Chunki ehtimollar nazariyasi va va matematik statistika turli sohalarda muhim o'rin tutishini hisobga olgan holda, uni maktab ta'limida samarali o'qitish kelajak avlod uchun muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. V.R.Xodjibayev. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika fanini o'qitishning usullari haqida. Uslubiy qo'llanma. Namangan 2024.
2. U.X.Xonqulov "Matematikaning stoxastika yo'nalishi elementlari. O'quv qo'llanma. Toshkent 2017. sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida" gi PQ-4708 sonli O'z. Res. 2020-yil 7-maydagi Prezidentimiz qarori.
3. M.Barakayev and others. *Methodology of teaching theory of probability and elements of mathematical statistics with the help of practical problems* Tuijin Jishu/ Journal of propulsion technology. Vol. 44. No. 6(2023). p 2712-2718.
4. Carmen Batanero, Rocío Álvarez-Arroyo. *Teaching and learning of probability*. ZDM – Mathematics Education (2024) 56:5–17 <https://doi.org/10.1007/s11858-023-01511-5>
5. Khilyatul Auliya, Djamilah Bondan Widjajanti. "Singaporean and Japanese Maths Textbooks: Character, Structure, and Content". Mosharafa: Jurnal Pendidikan Matematika Volume 12, Number 1, January 2023 155-168-b.
6. Rezat, S. & Sträßer, R. (2015). Methodological issues and challenges in research on mathematics textbooks. *Nordic Studies in Mathematics Education*, 20(3-4), 247–266.
7. T.S.Nishonov Principles of improving student's problem-solving skills in the field of probability theory. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol 8 (9)-2020. 197-204-p.
8. Batanero, C., & Chernoff, E. J. (2020). *Teaching and Learning Stochastics: Advances and Challenges*. Springer. ISBN: 978-3030384383.
9. Pratt, D., & Ainley, J. (2019). *Statistical and Probabilistic Thinking in Mathematics Education*. Routledge, pp. 78, 190
10. Jones, G. A., Langrall, C. W., Thornton, C. A., & Mooney, E. S. (2017). *International Handbook of Research in Statistics Education*. Springer, pp. 102, 265.

Нематжоновна Юлдуз Уткировна,
Узбекско-финский педагогический институт,
доктор философии по педагогическим наукам, доцент,
Шукурова Шахризода Махмудовна,
магистрант узбекско-финский педагогического института

ЭВОЛЮЦИЯ КОНЦЕПЦИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КРЕАТИВНОСТИ: ОТ ТРАДИЦИОННЫХ ПОДХОДОВ К СОВРЕМЕННОЙ 4К-МОДЕЛИ

Аннотация: В статье рассматривается концепция креативности в педагогике, её трансформация от традиционных методов обучения к современным подходам с внедрением 4К-компетенций. Анализируются теоретические основы креативного обучения, его значимость в образовательном процессе, а также эффективные стратегии развития творческого потенциала учащихся. Особое внимание уделяется использованию цифровых технологий, проектного обучения и междисциплинарных методов как инструментов формирования креативного мышления. В заключение подчеркивается важность 4К-компетенций для подготовки обучающихся к требованиям современного общества и профессиональной деятельности.

Ключевые слова: креативность, педагогика, 4К-компетенции, инновационные методы обучения, критическое мышление, цифровые технологии.

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogikada ijodkorlik tushunchasi va uning an'anaviy ta'lim usullaridan 4K-kompetensiyalarni o'z ichiga olgan zamonaviy yondashuvlarga o'tishi tahlil qilinadi. Ijodiy ta'limning nazariy asoslari, uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati hamda o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan samarali strategiyalar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, loyihaviy ta'lim va fanlararo yondashuvlardan ijodiy fikrlashni shakllantirish vositasi sifatida foydalanishga alohida e'tibor qaratiladi. Maqola yakunida 4K-kompetensiyalar zamonaviy jamiyat va kasbiy faoliyat talablariga moslashish uchun muhim omil ekani ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: ijodkorlik, pedagogika, 4K-kompetensiyalar, innovatsion ta'lim usullari, tanqidiy fikrlash, raqamli texnologiyalar.

Annotation: This article examines the concept of creativity in pedagogy and its transformation from traditional teaching methods to modern approaches incorporating the 4C competencies. The theoretical foundations of creative learning, its significance in the educational process, and effective strategies for fostering students' creative potential are analyzed. Special attention is given to the use of digital technologies, project-based learning, and interdisciplinary methods as tools for developing creative thinking. The article concludes by emphasizing the importance of 4C competencies in preparing students for the demands of contemporary society and professional life.

Key words: creativity, pedagogy, 4C competencies, innovative teaching methods, critical thinking, digital technologies.

Введение. В Республике Узбекистан внедряются различные законодательные инициативы, направленные на улучшение системы образования и повышение квалификации педагогических кадров. Одним из ключевых аспектов является создание и развитие нормативно-правовой базы, которая способствует укреплению социальной, правовой и экономической составляющих образования. Согласно Указу Президента Республики Узбекистан № ПП-4623 от 27 февраля 2020 года «О мерах по дальнейшему развитию педагогического образования», акцент сделан на модернизацию образовательной системы с целью подготовки высококвалифицированных специалистов, способных адаптироваться к современным вызовам[1].

В рамках глобальных тенденций ЮНЕСКО подчеркивает важность интеграции инновационных методов и подходов в образовательную практику. Доклады ЮНЕСКО,

такие как «School and teaching practices for twenty-first century challenges», указывают на необходимость обновления образовательных программ и методов обучения для подготовки студентов к новым вызовам и технологиям[2]. В частности, акцент сделан на развитие креативного, критического мышления и коммуникативных навыков у учащихся, а также на интеграцию инновационных технологий в образовательный процесс.

Обзор литературы. В Узбекистане ряд ученых и педагогов также занимались вопросами улучшения педагогической подготовки и внедрения инновационных подходов в образование. Ученые Г.Алишева, М.Усманова[3], З.Джумаева, Ш.Гафурова[4], Н.Юсупова, А.Абдураимова[5] подчеркивают важность внедрения критического и креативного подхода в систему педагогического образования, а также необходимость адаптации учебных программ к современным требованиям,

Международные ученые, такие как Дж. Гилфорд, С. Кобб, Б. Блум, К. Уилкс, Р. Лернер, Дж. Симпсон, также внесли значительный вклад в развитие теории и практики образования, подчеркивая необходимость создания гибкой и адаптированной образовательной среды, способной учитывать индивидуальные потребности и способности учащихся, а также внедрение современных педагогических технологий в обучение[6].

Материалы и методы. Креативность в образовании – это не просто методика, а философия обучения, корни которой уходят в глубокую древность. Взгляды античных философов, ученых Средневековья и современных исследователей формируют целостное понимание того, как творческий подход влияет на процесс познания.

Еще в Древней Греции Сократ заложил основу обучения через вопросы и дискуссии, считая, что истина рождается в диалоге. Его метод стимулировал критическое мышление, подталкивая учеников к самостоятельному поиску решений. Платон, в свою очередь, в «Государстве» утверждал, что искусство и музыка должны быть неотъемлемой частью образования, поскольку развивают интуицию и воображение[7].

Аристотель пошел дальше, заявив, что познание невозможно без опыта, а значит, обучение должно включать практические и экспериментальные элементы. В Риме Квинтилиан подчеркивал важность индивидуального подхода, полагая, что учитель должен раскрывать потенциал ученика, а не навязывать ему готовые схемы. Позднее, в Средневековье, Аль-Фараби утверждал, что образование – это не только передача знаний, но и развитие интеллектуальных и творческих способностей, которые формируют личность[8].

Современные ученые Узбекистана продолжают развивать эти идеи, адаптируя их к реалиям цифровой эпохи. З.Р.Абдурахманова исследовала роль инновационных методов в подготовке педагогов, делая акцент на активном участии студентов в образовательном процессе[9].

Н.Ш.Юсупова анализировала проектное обучение, показывая, что самостоятельная работа над реальными задачами развивает у студентов нестандартное мышление[9].

З.Джумаева и Ш.А.Гафурова изучала, как технологии могут сочетаться с творческими методами преподавания, а Ф.О.Каримова доказывала, что развитие креативных способностей напрямую связано с академической успешностью[4].

В российской науке исследование креативности началось еще с Л. С. Выготского, который разработал культурно-историческую теорию развития личности. Он утверждал, что воображение и творчество закладываются в детстве, а значит, обучение должно строиться на принципах игры и проблемных задач. А.Н.Леонтьев углубился в психологические механизмы творческого мышления, исследуя его природу[10].

Б.М.Теплов пытался определить, какие факторы способствуют развитию креативности, а Д.Б.Эльконин вводил игровые методики в образовательный процесс[11].

В.В.Давыдов развивал идею проблемного обучения, где учащиеся должны находить нестандартные решения, что способствовало развитию их творческих способностей[11].

На западе изучение креативности как отдельного когнитивного процесса началось с Дж.Гилфорда, который выделил дивергентное мышление – способность находить множество решений одной проблемы[12]. Э.Торренс разработал тесты, позволяющие измерить уровень креативности, а Кен Робинсон критиковал традиционную школьную систему, утверждая, что она подавляет творческое начало в детях. Ганс Айзенк изучал, как интеллект и личность связаны с креативностью, а Александр Лурия исследовал, какие области мозга отвечают за творческое мышление[5]

Все эти исследования подтверждают, что креативность – не врожденное качество, а навык, который можно развивать. Античные философы закладывали основы творческого обучения, средневековые мыслители адаптировали их к своим реалиям, а современные ученые создают методы, позволяющие применять креативность в современных условиях. Важность индивидуального подхода, практических задач, свободы мышления и нестандартных решений остается актуальной на протяжении веков.

Результаты и обсуждение. В связи с необходимостью модернизации структуры и содержания современной образовательной системы на основе внедрения инновационных подходов к организации, управлению, содержанию, формам и методам обучения, а также оценке качества образования должны использоваться инновационные методы обучения. Это методы, основанные на использовании современных достижений науки, информационных технологий в образовании, направленные на повышение качества подготовки путем развития у студентов творческих способностей и самостоятельности. В данном контексте одним из показателей качества образования является компетентность, которая определяется не только через сумму знаний и умений, но прежде всего характеризует умение школьника мобилизовать полученные знания и опыт в конкретной ситуации.

Развитие у учащихся навыков работы с 4К в рамках современного образования имеет решающее значение для их подготовки к процветанию в быстро меняющемся мире, основанном на технологиях.

В ходе исследования была проведена практическая работа по изучению влияния креативных методов обучения, интеграции 4К-компетенций и их эффективности в образовательном процессе.

1. Методология исследования. Исследование проводилось в течение 6 месяцев на базе высшего учебного заведения Республики Узбекистан. В эксперименте приняли участие 120 студентов педагогических направлений, которые были разделены на контрольную (60 человек) и экспериментальную (60 человек) группы.

Методы сбора данных: наблюдение за учебной деятельностью студентов, анкетирование студентов и преподавателей, анализ успеваемости по контрольным и итоговым работам, качественное исследование – интервью с участниками.

Схема 1. Внедрение креативных методов и 4К-компетенций

Контрольная группа обучалась по традиционной методике с использованием лекционных и репродуктивных методов.

Результаты анкетирования:

85% студентов экспериментальной группы отметили, что занятия стали более интересными и мотивирующими;

78% сообщили о повышении уровня взаимодействия и кооперации в группах;

69% отметили развитие навыков критического мышления.

Результаты тестирования. Средний балл по итоговым тестам у экспериментальной группы составил 87,4 балла, в то время как у контрольной группы – 74,2 балла. Количество студентов с высокой академической успеваемостью (выше 80 баллов) в экспериментальной группе увеличилось на 32% по сравнению с контрольной.

Схема 2. Анализ и обсуждение результатов

олученные результаты могут быть использованы для:
разработки новых образовательных программ с акцентом на развитие креативного мышления;

внедрения интерактивных методов в подготовку будущих педагогов;

оптимизации учебного процесса с учетом современных вызовов образования.

Проведенное исследование показало, что внедрение креативных методов и 4К-компетенций в образовательный процесс значительно повышает уровень обучаемости студентов, их мотивацию и готовность к профессиональной деятельности. Дальнейшие

исследования могут быть направлены на более детальное изучение отдельных методов, а также на их адаптацию для различных образовательных дисциплин.

Метод командное обучение и действие для 4К («КОД-4К»)

Этот метод предназначен для студентов педагогических вузов и направлен на развитие 4К-компетенций через проектную, игровую и рефлексивную деятельность.

Основные принципы метода:

командное обучение – студенты работают в небольших группах (3–5 человек), где каждый играет определённую роль;

обучение через действие – акцент на практические задания, моделирование педагогических ситуаций, использование интерактивных технологий;

рефлексия и самоанализ – студенты анализируют свои успехи и ошибки, фиксируют развитие компетенций;

гибкость – метод можно адаптировать под разные дисциплины и уровни подготовки.

Метод состоит из четырёх ключевых этапов:

1. Кейс-погружение («К») – развитие критического мышления. Студентам даётся педагогическая задача (кейс) – реальная или смоделированная ситуация, требующая решения. Они анализируют проблему, рассматривают её с разных сторон, выявляют возможные пути решения.

Используются методы: дебаты, «Шесть шляп мышления» Эдварда де Боно, SWOT-анализ.

2. Открытое творчество («О») – развитие креативности. Студенты разрабатывают оригинальные решения кейса с применением нестандартных подходов.

Используются мозговые штурмы, сторителлинг, метод SCAMPER (замени, kombiniруй, адаптируй и т. д.).

Итог: создание интерактивных материалов, видео, презентаций, ролевых игр.

3. Дискуссия («Д») – развитие коммуникации. Каждая группа презентует своё решение, аргументирует выбор стратегии. Остальные студенты оценивают, задают вопросы, предлагают улучшения.

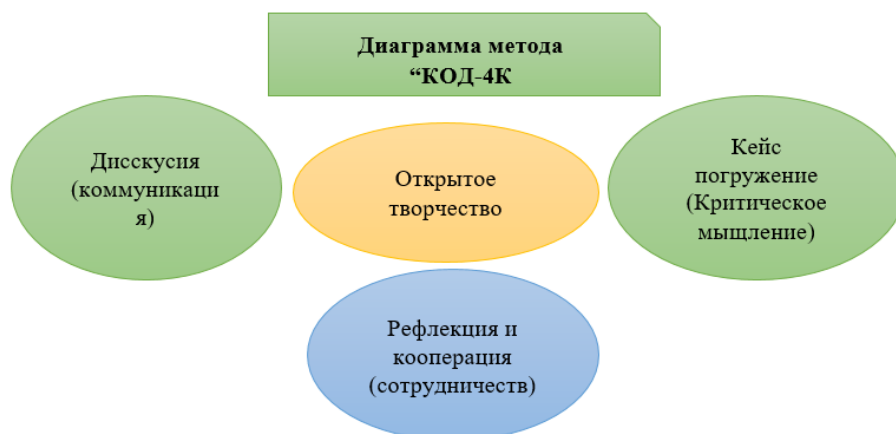
Используются дискуссионные форматы: панельные обсуждения, «Круглый стол», «Суд идей».

4. Рефлексия и кооперация («4К») – развитие сотрудничества. Студенты анализируют свою работу в команде, делятся впечатлениями, формулируют выводы.

Используются методы самооценки, «Дневник успеха», обратная связь через чек-листы и peer-review.

Подчёркивается ценность работы в команде и взаимного обучения.

Рисунок 1. Наглядное изображение метода «КОД-4К»

Заклучение. История педагогической мысли показывает, что креативность всегда играла ключевую роль в образовании. От античных философов до современных ученых концепция творческого мышления претерпела значительную эволюцию. Сократ заложил основу диалогового метода обучения, Платон и Аристотель дополнили его значимостью искусства и практического опыта, а Аль-Фараби расширил образовательный процесс, включив в него развитие интеллектуальных и творческих способностей. В Новое время и современную эпоху исследователи продолжили искать пути формирования креативности у учащихся.

Узбекские ученые адаптируют традиционные и инновационные методы к требованиям цифровой эпохи, российские исследователи анализируют психологические механизмы творчества, а западные ученые разрабатывают модели и тесты, позволяющие выявлять и развивать креативное мышление. Все эти исследования доказывают, что творческие способности можно не только выявлять, но и развивать с помощью продуманных педагогических стратегий.

Индивидуальный подход, проектная деятельность, игровые и проблемные методы обучения способствуют раскрытию потенциала личности, помогая студентам не просто усваивать знания, но и находить нестандартные решения в сложных ситуациях. Таким образом, обучение, основанное на креативности, остается одним из важнейших направлений педагогики, определяя будущее образовательных систем по всему миру.

Список использованной литературы.

1. Указ Президента Республики Узбекистан № ПП-4623 от 27 февраля 2020 года «О мерах по дальнейшему развитию педагогического образования».
2. UNESCO. School and teaching practices for twenty-first century challenges: lessons from the Asia-Pacific region. Regional synthesis report. 2016.
3. Алишева Г., Усманова М. Инновационные методы обучения в высшей школе. Ташкент: Фан. 2019.
4. Джумаева З., Гафурова Ш. Критическое мышление в педагогике: концепции и практики. Самарканд: СамГУ. 2020.
5. Юсупова Н., Абдураимова А. Развитие креативного потенциала студентов через проектное обучение. Ташкент: Издательство НУУз. 2021.
6. Загашев, И.О., Заир-Бек, С.И., Муштавинская, И.В. Учим детей мыслить критически. – СПб.: 2003. – 192с.
7. Платон. Государство. Законы. Политик. - М.: Мысль, 2018. - 798 с.
8. Аль-Фараби. Избранные трактаты. Алматы, 1994. 448 с.
9. Юсупова Н. Ш. Проектное обучение как метод развития креативного мышления. Ташкент: Издательство НУУз. 2021.
10. Леонтьев А.Н. Логическое и психологическое в мышлении // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. 2013. № 2. С. 5—18.
11. Матюшкин, А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А.М. Матюшкин. -М. : Педагогика, 2022.
12. Torrance E.P. The Torrance Tests of Creative Thinking. Lexington, MA: Personnel Press. 1966.

Salimova Dilafruz Ibragimovna,
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Ijrochilik mahorati va madaniyati kafedrası v.b.dotsenti

MUSIQA TA'LIMIDA TALABALARNING MUSTAQIL IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya: Mazkur maqolada musiqa ta'limida talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda innovatsion pedagogik yondashuvlar, zamonaviy texnologiyalar va mustaqil ta'lim usullarining ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, musiqa ijodkorligini rivojlantirishga qaratilgan metodik tadqiqotlar va ularning natijalari muhokama qilinadi. Maqolada musiqa ta'limida mustaqil ijodiy faoliyatni tashkil etishning samaradorligi, talabalar tomonidan ijodiy izlanishlar olib borishining o'quv jarayoniga ta'siri hamda pedagoglarning bu boradagi roli yoritiladi. Tadqiqot natijalari musiqa ta'limi sifatini oshirishga va talabalar ijodkorligini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: Musiqa ta'limi, mustaqil ijodkorlik, innovatsion pedagogika, ijodiy qobiliyat, zamonaviy texnologiyalar, metodik yondashuvlar, ijodiy izlanish, talaba ijodiyoti.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития творческой самостоятельности студентов в музыкальном образовании. Раскрывается значение инновационных педагогических подходов, современных технологий и методов самостоятельного обучения в формировании творческих способностей студентов. Кроме того, обсуждаются методические исследования, направленные на развитие музыкального творчества, и их результаты. В статье освещается эффективность организации самостоятельной творческой деятельности в музыкальном образовании, влияние творческих поисков студентов на учебный процесс, а также роль педагогов в этом аспекте. Результаты исследования могут способствовать повышению качества музыкального образования и поддержке студенческого творчества.

Ключевые слова: музыкальное образование, творческая самостоятельность, инновационная педагогика, творческие способности, современные технологии, методические подходы, творческий поиск, студенческое творчество.

Abstract: This article examines the issues of developing students' creative independence in music education. The significance of innovative pedagogical approaches, modern technologies, and independent learning methods in shaping students' creative abilities is highlighted. Additionally, methodological studies aimed at fostering musical creativity and their results are discussed. The article explores the effectiveness of organizing independent creative activities in music education, the impact of students' creative explorations on the learning process, and the role of educators in this regard. The research findings can contribute to improving the quality of music education and supporting students' creativity.

Key words: music education, creative independence, innovative pedagogy, creative abilities, modern technologies, methodological approaches, creative exploration, student creativity.

Kirish. Musiqa inson qalbining nozik tuyg'ularini ifodalovchi, tafakkurini kengaytiruvchi va ijodiy qobiliyatlarini yuzaga chiqaruvchi san'at turlaridan biridir. Har bir davr o'zining yangi iste'dodlarini yetishtirganidek, bugungi kunda ham yoshlarning musiqa san'atiga bo'lgan qiziqishi va ijodiy salohiyatini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida talabalarning mustaqil ijodkorligini shakllantirish nafaqat ularning professional o'sishi, balki milliy madaniyatimizning yanada boyishiga ham xizmat qiladi. Ijodkor shaxs doimo izlanadi, o'z tafakkurini kengaytirib, o'ziga xos musiqiy olamini yaratishga intiladi. Ammo har qanday iste'dod rivojlantirishni talab etadi. Shuning uchun ham musiqa ta'limida talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatini qo'llab-

quvvatlash, ularga ijodiy fikrlash va mustaqil musiqiy izlanish olib borish imkoniyatlarini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Musiqiy tafakkur va ijodkorlikni shakllantirish uchun faqat an'anaviy ta'lim metodlari yetarli emas. Bugungi kunda innovatsion texnologiyalar, interfaol yondashuvlar, raqamli vositalar va mustaqil ta'lim usullari talabalar ijodini yanada rivojlantirishda katta imkoniyatlarni taqdim etmoqda.

Biroq, musiqa ta'limida mustaqil ijodkorlikni rivojlantirish faqat yangi texnologiyalar va metodlar bilan cheklanib qolmaydi. Muhimi, talabaga o'z imkoniyatlarini namoyon etish, ijodiy erkinlik berish va uning shaxsiy dunyoqarashini shakllantirishga ko'maklashishdir. Har bir musiqachi o'ziga xos ovozga, o'ziga xos musiqiy ifodaga ega bo'lishi lozim. Shunday ekan, musiqa ta'limi jarayonida ijodkorlikni rag'batlantirish nafaqat talabalar, balki pedagoglar uchun ham katta mas'uliyatni yuklaydi. Ushbu maqolada talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari, innovatsion pedagogik yondashuvlarning ahamiyati va musiqa ta'limida samarali metodlarni qo'llash masalalari tahlil qilinadi. Ijodiy shaxsni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlar va ilg'or tajribalar orqali musiqa ta'limi samaradorligini oshirish yo'llari ochib beriladi.

Mustaqil ijodkorlik tushunchasi va uning musiqa ta'limidagi o'rni. Musiqa ta'limida talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish ularning shaxsiy qobiliyatlarini ochib berish, ijodiy tafakkurini shakllantirish hamda o'ziga xos musiqiy uslubini yaratishga xizmat qiladi. Mustaqil ijodkorlik – bu ijodiy jarayonda o'z fikrlarini erkin ifodalash, yangi musiqiy g'oyalarni ilgari surish va o'ziga xos uslub shakllantirishdir. Bu jarayon musiqiy savodxonlik, texnik mahorat va san'atni anglash qobiliyatining rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq.

Mustaqil ijodkorlik musiqa ta'limi jarayonida turli yo'nalishlarda namoyon bo'lishi mumkin:

- **Kompozitsiya yaratish** – talabalarning yangi musiqiy asarlar yaratish orqali o'z qobiliyatlarini rivojlantirishlari.

- **Ijro mahoratini oshirish** – individual va ansambl ijrochiligi orqali o'z uslubini shakllantirish.

- **Improvizatsiya** – mavjud musiqiy asarlarga yangi elementlar qo'shish, ijro jarayonida erkin ijod qilish.

- **Tahliliy tafakkur** – turli davr va uslublarga oid musiqiy asarlarni o'rganish, ularni tahlil qilish orqali mustaqil musiqiy tafakkurni rivojlantirish.

Zamonaviy texnologiyalar va raqamli ta'lim vositalari.

Bugungi kunda musiqa ta'limida texnologiyalar katta rol o'ynamoqda. Talabalarning mustaqil ijodini rivojlantirishda quyidagi vositalar qo'llaniladi:

- **Kompyuter dasturlari (Sibelius, Finale, FL Studio, Cubase)** – talabalarning mustaqil ravishda musiqa yozishlari va tahrir qilishlari uchun.

- **Virtual sinflar va onlayn platformalar** – YouTube, Coursera, Udemiy kabi platformalar orqali mustaqil o'qish.

- **Musiqiy simulyatorlar** – virtual cholg'u asboblari yordamida o'rganish va ijod qilish. Mustaqil ijodkorlikni rivojlantirishda pedagogning roli.

Talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirishda pedagog asosiy ko'makchi va yo'naltiruvchi sifatida maydonga chiqadi. **O'qituvchining vazifalari quyidagilardan iborat:**

- **Ijodiy muhit yaratish** – talabalar erkin o'z fikrlarini ifoda eta oladigan atmosfera yaratish.

- **Yangi g'oyalarni rag'batlantirish** – talabalarga o'z musiqiy tajribalarini sinab ko'rishga imkon berish.

- **Ko'makchi rolini bajarish** – to'g'ridan-to'g'ri nazorat emas, balki yo'naltirish orqali mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatish.

- **Shaxsiy yondashuv** – har bir talabaga individual yondashish va uning qobiliyatiga mos metodlarni tanlash.

Talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish musiqa ta'limining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, u yoshlarning ijodiy salohiyatini ochishga, ularning musiqiy tafakkurini rivojlantirishga va milliy musiqa san'atini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi. Innovatsion pedagogik yondashuvlar, texnologik vositalar va ijodiy jarayonlarni rag'batlantirish orqali musiqa ta'limining sifati oshiriladi va talabalarning mustaqil fikrlashi hamda ijodiy qobiliyatlari rivojlanadi.

Adabiyotlar tahlili. Musiqa ta'limida talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish masalasi ko'plab ilmiy-pedagogik tadqiqotlarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Ushbu mavzuga doir adabiyotlarni tahlil qilish orqali musiqiy ijodkorlikni rivojlantirishga oid ilg'or yondashuvlar, innovatsion metodlar va pedagogik tamoyillarni aniqlash mumkin.

Musiqa pedagogikasi sohasida ijodiy tafakkurni rivojlantirish muhim ilmiy mavzulardan biri hisoblanadi. V. A. Skhomlinskiy[6; 256] ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishda san'atning o'rnini ta'kidlagan bo'lsa, J. A. Sloboda musiqa ta'limining psixologik asoslarini o'rganib, ijodiy faoliyat jarayonining ichki mexanizmlarini tahlil qilgan. Shuningdek, D. K. Kirnarskiy[3; 129] o'z tadqiqotlarida ijodiy tafakkurning rivojlanishi uchun improvizatsiyaning ahamiyatini ochib bergan. Bu tadqiqotlar musiqiy ta'lim jarayonida ijodiy tafakkur va innovatsion yondashuvlarning muhimligini ko'rsatadi. Musiqiy tafakkurni shakllantirishda nazariy bilim va amaliy ijro tajribasini uyg'unlashtirish eng samarali metodlardan biri ekanligi qayd etilgan.

Musiqa ta'limi metodikasi bo'yicha olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar talabalar mustaqil ijodkorligini rivojlantirishda muhim yondashuvlarni taklif qiladi. P. Ya. Galperin va N. F. Talyzina[2] mustaqil fikrlashni rivojlantirishda bosqichma-bosqich ta'lim tamoyilini ilgari surgan bo'lsa, J. Dewey[1] esa tajribaviy ta'limning ijodiy faoliyatdagi o'rnini ta'kidlagan.

Ijodiy tafakkurni rivojlantirishda musiqiy improvizatsiya va kompozitsiya jarayonlari alohida e'tiborga loyiq. N. A. Vetlugina[5; 78] musiqa pedagogikasida ijodiy improvizatsiyaning ahamiyatini o'rganib, bu usul talabaning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishini ko'rsatgan. Bundan tashqari, O. K. Tishchenko[4; 194] o'z tadqiqotlarida ijodiy faoliyatni rivojlantirish uchun talabalarni musiqiy tahlilga jalb qilish muhimligini qayd etgan. Unga ko'ra, musiqa kompozitsiyasini yaratish jarayoni shaxsiy tajriba va musiqiy xotirani rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, musiqa ta'limida talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish jarayoni kompleks yondashuvni talab qiladi.

Muhokama. Musiqa ta'limida talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish nafaqat ularning individual mahoratini oshirish, balki ta'lim jarayonini samarali tashkil etishning muhim omillaridan biridir. Bugungi globalizatsiya sharoitida talabalarning ijodiy mustaqilligini ta'minlash, ularni musiqiy tafakkur, improvizatsiya va kompozitsiya bo'yicha mustaqil ishlashga undash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shunday ekan, ilmiy izlanishlar va statistik ma'lumotlar orqali musiqa ta'limida mustaqil ijodiy faoliyatning samaradorligi haqida chuqur tahlil olib borish lozim.

Musiqa ta'limida mustaqil ijodkorlikning rivojlanishi turli pedagogik nazariyalarga asoslanadi. P. Ya. Galperinning[2; 48] bosqichma-bosqich ta'lim nazariyasi bo'yicha talabaning mustaqil ijodkorligi rivojlanishi uchun avvalo nazariy bilimlarni egallash, keyin esa ijodiy izlanish olib borish lozim. H. Gardnerning ko'p intellekt nazariyasi esa har bir insonda musiqa orqali o'zini ifodalash qobiliyati borligini ta'kidlaydi va bunda individual yondashuv muhim ekanini ko'rsatadi.

So'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musiqa ta'limida mustaqil ijodkorlikni rivojlantirishning samaradorligi innovatsion pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlarni joriy qilish darajasiga bog'liq. Jumladan, o'quv dasturlarida improvizatsiya, kompozitsiya va musiqa tahlili mashg'ulotlarini ko'paytirish ijodiy tafakkurni rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Statistika: Mustaqil ijodkorlikni rivojlantirishning samaradorligi

So'nggi yillarda musiqa ta'limi sohasida o'tkazilgan statistik tahlillar mustaqil ijodiy faoliyatni rivojlantirish natijalari haqida aniq dalillarni taqdim etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, innovatsion yondashuvlar joriy qilingan darslarda talabalar ijodkorligi sezilarli darajada oshadi. Quyidagi jadvalda 2023-yilda musiqa ta'limida mustaqil ijodiy faoliyat bilan shug'ullangan talabalar natijalari tahlil qilinadi.

Ko'rsatkichlar	An'anaviy yondashuv (%)	Innovatsion yondashuv (%)
Mustaqil kompozitsiya yozish qobiliyati	45%	78%
Improvizatsiya qobiliyati	50%	82%
Musiqiy tahlil va tanqidiy tafakkur	55%	85%
Musiqiy texnologiyalarni qo'llash	40%	88%
Ijodiy loyiha va musiqiy tadbirlarda ishtirok	52%	90%

Jadval 1. Mustaqil ijodiy faoliyat natijalari (2023-yil, 300 talaba bo'yicha tahlil).

Ushbu statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, innovatsion pedagogik yondashuvlar asosida mustaqil ijodiy faoliyatni rivojlantirish natijasida talabalar ijodiy qobiliyatlari sezilarli darajada oshadi. Jumladan, kompozitsiya va improvizatsiya bo'yicha mustaqil ishlay oladigan talabalar soni 33% ga oshgan, musiqiy tahlil qobiliyati esa 30% ga yaxshilangan.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, Skandinaviya mamlakatlari, AQSh va Yevropaning etakchi universitetlari musiqa ta'limida talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish uchun onlayn platformalar, AI yordamida kompozitsiya yaratish, interaktiv mashg'ulotlar va jamlanma loyihalar kabi usullarni keng qo'llamoqda. Musiqa ta'limida talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish – zamon talabiga mos pedagogik jarayon bo'lib, bu nafaqat musiqa san'atining rivojlanishi, balki talabalarning shaxsiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan darslar an'anaviy usullarga nisbatan samaraliroq natijalar beradi.

Xulosa. Musiqa ta'limida talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish zamonaviy ta'lim jarayonining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar va statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, innovatsion pedagogik yondashuvlar va raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonlari an'anaviy usullarga qaraganda sezilarli darajada samaraliroq natijalar beradi. Mustaqil ijodiy faoliyat orqali talabalar nafaqat ijro mahoratini oshiradi, balki o'z musiqiy tafakkurini shakllantirib, yangi kompozitsiyalar yaratish qobiliyatiga ham ega bo'ladi. Umuman olganda, musiqa ta'limida mustaqil ijodiy faoliyatning rivojlanishi talabalarning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish, milliy va jahon musiqiy madaniyatiga o'z hissasini qo'shish imkonini beradi. Shuning uchun ham ta'lim jarayonida ijodkorlikka asoslangan yangi metodlarni joriy qilish, raqamli texnologiyalardan foydalanish va ijodiy muhit yaratish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Dewey J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
2. Galperin P. Ya., Talyzina N. F. (1999). Bosqichma-bosqich ta'lim nazariyasi. Moskva: Pedagogika va psixologiya instituti.
3. Kirnarskiy D. K. (2012). Musiqa pedagogikasida improvizatsiyaning ahamiyati. Sankt-Peterburg davlat universiteti nashriyoti.
4. Tishchenko O. K. (2015). Musiqiy tafakkur va kompozitsiya pedagogikasi. Moskva davlat pedagogika universiteti nashriyoti.

5. Vetlugina N. A. (1976). Bolalar musiqa ijodiyoti va improvizatsiyasi. Moskva: Pedagogika nashriyoti.
6. Sukhomlinskiy V. A. (1980). Yaxshi o'qituvchi haqida fikrlar. Moskva: Pedagogika nashriyoti.
7. Sloboda J. A. (2000). Musiqiy psixologiya: tafakkur va ijod jarayoni. Oxford University Press.

Saidnazarov Ulug'bek Ahmedjanovich,
Ma'mun universiteti Yoshlar masalalari, manaviyat va marifat
ishlari bo'yicha dekan o'rinbosari,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
saidnazarovulugbek340@gmail.com

INSON HAYOTIDA SPORTGA BO'LGAN EXTIYOJ VA SPORT ORQALI IRODA KUCHINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya: Sport insonning ma'nan va jismonan yetuk inson bo'lishida katta ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada sport faoliyati orqali insonlarda iroda kuchini rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlari haqida fikr-mulohazalar yuritiladi. Shuningdek, sportning insonning kamol topishida, rivojlanishidagi o'rni bo'yicha munozaralar bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: Iroda kuchi, musobaqa, hissiyot, sportchi xarakteri, sport psixologiyasi, emotsional barqarorlik, stress, irodaviylik, emotsiya, karyera, ruhiyat.

Abstract: Sport plays a significant role in a person's spiritual and physical development. This article discusses the pedagogical and psychological aspects of developing willpower in people through sports activities. It also discusses the role of sport in human development and growth.

Keywords: Willpower, competition, emotions, athlete's character, sports psychology, emotional stability, stress, willpower, emotions, career, psyche.

Аннотация: Спорт играет важную роль в духовном и физическом развитии человека. В статье рассматриваются педагогические и психологические аспекты развития силы воли у людей посредством занятий спортом. Также будут обсуждаться вопросы роли спорта в росте и развитии человека.

Ключевые слова: Сила воли, соревнование, эмоция, характер спортсмена, спортивная психология, эмоциональная устойчивость, стресс, сила воли, эмоция, карьера, психика.

Kirish. Bugungi kunda davlatimiz tomonidan jismoniy tarbiya va sportga katta e'tibor qaratilib kelinmoqda. Respublikamizda sportning davlat siyosati darajasiga ko'tarilganligi, sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalashga ustuvor ahamiyat berilayotganligi hamda buning har tomonlama mukammal qonuniy va tashkiliy asoslari yaratilganligi tufayli sportchi talaba yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantiruvchi, ularni jismoniy hamda ma'nan barkamol etib tayyorlash borasida asosiy omilga aylanib borayotgani muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Yurtimizda sportga qaratilgan e'tibor samarasi sifatida hozirda jahon miqyosidagi sportchilarning yutuqlarini yaqqol misol qilib olsak bo'ladi, shuningdek hech qaysi davlatlar sportchilaridan kam bo'lmagan sharoitlarning yaratilganligi bunga misol bo'la oladi, ularning jahonning yetakchi davlatlari sportchilari bilan tengma teng, hatto ulardan ancha ildamlab ketishini fikrimizning dalili sifatida keltirishimiz mumkin.

Ma'lumki, sport bilan shug'ullanishlik inson hayot faoliyati uchun muhim ajralmas qismi bo'lib har doim insonlar sportga bo'lgan extiyojni sezib turamiz. Bizning ruhiy holatimiz, kasbiy muvaffaqiyatimiz, moliyaviy ahvolimiz va jamiyat bilan munosabatlarimiz irodaga bog'liq - bu hamma uchun uzoq vaqtdan beri ma'lum bo'lgan haqiqatdir. O'zimizni boshqarish qobiliyatimiz tufayli biz barcha impulsar va istaklarga beg'araz amal qilmaymiz.

Bugungi kunda olimlar irodani mustahkamlashning ko'plab usullarini bilishadi. Evolyutsiya odamni hayvondan ajratib turadigan barcha jarayonlarni boshqaradigan prefrontal korteksni (bosh suyagining frontal suyagi orqasida joylashgan miya mintaqasi) hosil qilish uchun millionlab yillar kerak bo'ldi. Dastlab inson miyasi qaror qabul qilish va o'zini o'zi boshqarish jarayonida kuchli deb hisoblasak, o'z-o'zini nazorat qilishni qanday o'rgatish va uning «standart mexanizmlari» ni yaxshilash uchun nima qilish kerakligi haqida savol

tug'iladi[1;278]. Ko'p yillar davomida miya tuzilishi bir xil bo'lib qoladi, deb ishonishgan. Biroq, so'nggi o'n yil ichida nevrologlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatdiki, miya, bilimga chanqoq talaba kabi, har qanday tajribaga juda sezgir. Uning xarakterli sifati cheklanganlikdir, chunki o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi tarbiyalashning har bir muvaffaqiyatli namoyishi insonning energiya zaxiralarini yo'q qiladi. Iroda qanchalik zaif bo'lsa, tananing zaif tomonlari, odatlari va past ehtiyojlariga qarshi turish shunchalik qiyin bo'ladi. Zaif irodali odam o'z tanasining, odatlarining abadiy qulligiga tushib qolish xavfini tug'diradi. Ko'zi ojiz instinktlarga asoslanib, u endi tanlash huquqiga ega bo'lmaydi. Iroda kuchini oshirishning samarali usullaridan biri bu tanaga jismoniy mashqlar berishdir [4].

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Psixolog Megan Outen va Sidneydagi Makquari universiteti biologi Ken Cheng o'z-o'zini nazorat qilishni kuchaytiradigan yangi davolanishni sinab ko'rishdi. Olingan ma'lumotlar ularni hayratda qoldirdi. Ushbu tajribada 18 yoshdan 50 yoshgacha bo'lgan olti erkak va 18 ayol ishtirok etdi. Ikki oylik davolanishdan so'ng ular diqqatni jamladilar va kamroq chalg'itdilar. Mavzular kamroq chekishdi, spirtli ichimliklar va kofeinni kamaytirishdi-garchi hech kim ulardan buni so'ramagan bo'lsa ham. Ular kamroq arzimaz ovqat iste'mol qilishdi va sog'lom ovqatlanishdi. Televizorda kamroq vaqt o'tkazdi va ijtimoiy tarmoqlar, ko'proq o'rganilgan. Ular pulni tejashni va o'z-o'zidan sotib olishga kamroq pul sarflashni boshladilar. Ular his-tuyg'ularini nazorat qilishni his qila boshladilar va kamroq narsalar kechiktirildi[2;78].

Sport mashg'ulotlari orqali odamlar yangi kuch manbasini kashf etdilar va hayotning barcha sohalarida o'zlarini yaxshiroq nazorat qila boshladilar. Shunday qilib, mashg'ulotlar stressni kamaytirishi, yurak urish tezligining asosiy o'zgaruvchanligini oshirishi va prefrontal korteks faoliyatini yaxshilashi isbotlangan. Bularning barchasi o'z-o'zidan paydo bo'ladigan his-tuyg'ularning impulslariga nisbatan xotirjamlikni kuchaytirishi mumkin.

Ijobiy ta'sir ko'rsatish uchun har kuni besh daqiqalik mashg'ulotlar yetarli. Bog'dorchilik, sayr qilish, raqsga tushish, yoga yoki jamoaviy sport turlari, suzish, bolalar yoki uy hayvonlari bilan o'ynash - hatto kvartirani tozalash va ochiq havoda sayr qilish ham jismoniy mashqlar hisoblanadi. Agar odam muntazam ravishda sport bilan shug'ullansa, o'zini o'zi boshqarish «pompanishi» mumkin. Ammo siz kichikdan boshlashingiz kerak, aks holda o'zingizni charchatishingiz mumkin. Agar siz birinchi marta sport zaliga boradigan bo'lsangiz, siz og'ir barni ko'tarmaysiz, chunki bu holda siz sportni tark etasiz.

Natijalar. Psixologik-pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, inson rivojlanishining eng muhim mezon sifatida quyidagi fazilatlarning mavjud bo'lishi kerak: maqsadlarga erishish irodasi, irodalilik, qat'iyatlilik, mehnatsevarlik, intellektual qiziquvchanlik, shaxsiy salohiyat.

Iroda kuchini aniqlash maqsadida 15 ta savoldan iborat bo'lgan N.N.Obozov (1997) ning "Iroda kuchini baholash" metodikasi yordamida insonning psixologiyasini o'rganishga ahamiyat qaratildi. Tadqiqotda 52 nafar respondentlar qatnashdi. Olingan ma'lumotlar 1 va 2-rasmlarda grafik ko'rinishda keltirilgan.

Eksperimental tadbirlari amalga oshirish natijasida biz qo'llagan metodikada respondentlarning irodaviy sifatleri orasidagi maksimal va minimal farqlarni ko'rsatadigan har bir savol bo'yicha ijobiy va salbiy javoblar nisbati hisobga olindi.

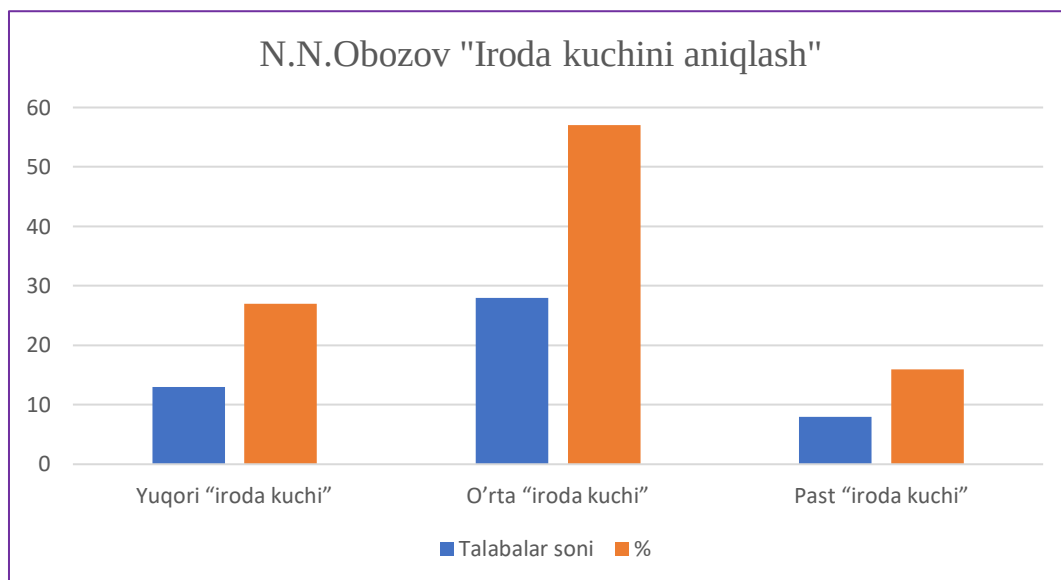
Iroda kuchiga baho berish dinamikasi.

1-jadval.

Darajalar	Talabalar soni	%
Yuqori "iroda kuchi"	14	28
O'rta "iroda kuchi"	29	58
Past "iroda kuchi"	9	17

Irodaviy sifatlar shakllanganligi va uning o'z-o'zini boshqarishga ta'siri
ko'rsatkichlarini diagramma ko'rinishi.

1-rasm.

Ma'lum bo'lishicha, sinaluvchilarning eng ko'p qismi «o'rta» iroda kuchiga ega ekanligi dalillandi. Past iroda kuchiga ega bolgan respondentlar nisbatan kamchilikni tashkil etadi. Shuning uchun nisbatan past iroda kuchiga ega bo'lgan bilan korreksion tadbirlarni muntazam tarzda tashkil e'tish talab qilinadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, sinaluvchilarning 28 foizi, ya'ni 14 nafar respondentlar «yuqori» iroda kuchiga ega. Iroda kuchining ushbu darajasiga mansub bo'lgan shaxslar o'ziga ishonuvchan, har qanday sharoitda ham o'z aytganidan qaytmaydigan, qat'iyatli, mustahkam iroda kuchiga ega bo'lishadi. Ularga ishonish mumkin, ular hech qachon pand berishmaydi.

«O'rtacha» iroda kuchini talabalarining 29 nafari (58%) namoyon etdi. Iroda kuchining ushbu darajasiga mansub bo'lgan shaxslarda turli to'siqlarga duch kelinsa, ularni yengishga harakat qilish, chap berish yo'li ko'rinadigan bo'lsa, undan foydalanishga harakat qilish kabi hislatlar hos. Ular o'z xohishlari bilan ortiqcha majburiyatlarni o'z zimmalariga olishga harakat qilishadi.

«Past» iroda kuchiga ega qatnashuvchilar soni kamchilikni, ya'ni 9 nafarni, jami soniga nisbatan 17 foizni tashkil etdi. Iroda kuchi qoniqarsiz bolgan o'smirlarda nima oson va qiziqarli bo'lsa, faqat shuni bajarish, majburiyatlarga qo'l uchida munosabada bo'lish, qiyinchiliklarga bardosh bera olmaslik, belgilangan vazifalarning o'rtasida uni tashlab ketishga intilish kabi hislatlar hos bo'ladi.

Muhokama. Sport va sog'lom ovqatlanish nafaqat iroda kuchini oshirishga qodir, balki umumiy farovonlikka ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, jismoniy mashqlar paytida tanamizda endorfin gormoni ajralib chiqadi: endorfin jismoniy mashqlar paytida noqulaylik hissini kamaytiradi, og'riqni bloklaydi va eyforiya tuyg'usini kuchaytiradi.

Boshqa tadqiqotlarga ko'ra, agar biror kishi o'z holatini doimiy ravishda kuzatib tursa, har kuni qo'l simulyatorini siqib chiqarsa, unda siz juda yaxshi bo'lishingiz mumkin. Iroda kuchini va umuman o'zini tuta bilishni kuchaytirish. Tana mushaklaridagi kuchlanish bilan o'z-o'zini tarbiyalash ham faollashadi. Ushbu bilimlarni qo'llash juda oddiy: agar odam ma'lum bir vasvasani his qilsa yoki aksincha, hech narsa qila olmasa va uning irodasi Yetarlicha kuchli emasligini tushunsa, uni kuchaytirish kerak ba'zi mushaklaringiz, masalan, musht, biceps yoki qorin bo'shlig'ini siqish. Vasvasa yoki harakatsizlik bilan kurashish darhol osonlashadi. Bunday manipulyatsiyalarni amalga oshirish insonning asab tizimi va uning tanasi o'rtasida barqaror aloqani shakllantiradi - vaqt o'tishi bilan irodaning kuchini maksimal darajada oshirish

uchun siz odatdagi harakatni bajarishingiz kerak. Ular haqiqatan ham iroda mushaklarini chiniqtiradilar. Mushaklarning kuchlanishidan tashqari, meditatsiya ham katta yordam beradi. Nafas olishga e'tibor berish-bu miyani mashq qiladigan va o'z-o'zini nazorat qilishni oshiradigan oddiy, ammo kuchli meditatsion usul. Bu kuchlanishni kamaytiradi va miyani odamni ichkaridan (ishtiyoq, tashvish, istak) va tashqaridan (tovushlar, tasvirlar, hidlar) chalg'itadigan narsalarni boshqarishga o'rgatadi.

Muntazam meditatsiya amaliyoti odamlarga chekishni tashlashga, vazn yo'qotishga, giyohvand moddalarni iste'mol qilishni to'xtatishga va mast bo'lmashlikka yordam beradi. Shunday qilib, harakatlarning to'g'ri bajarilishini ta'minlash uchun ba'zi asosiy fikrlar:

1. Tinch o'tiring va harakat qilmang;
2. Nafas olishga e'tibor qarating;
3. Nafas olish va nafas olish hissiyotlarini va begona fikrlarni qayd eting.

Xulosa. Insonning o'zini nazorat qilishi qanday bo'lishidan qat'iy nazar, bu besh daqiqalik meditatsiya ular uchun juda foydali bo'ladi. Hatto bitta meditatsiya seansi ham uni kunning qolgan qismida «Iroda kuchi» bilan to'ldirishga qodir [4;175]. Odam uyg'oq bo'lsa-da, minglab kichik istaklar uning miyasiga hujum qiladi va u yarim yo'lda yiqilib, mo'ljallangan yo'ldan yuz o'girish xavfini tug'diradi. Xulosa qilib shuni takidlashimiz mumkinki, uni boshqarishga urinishlar ba'zan charchatadi, ammo vaqt o'tishi bilan mashg'ulot uni yaxshilashi kerak.

Sportda nafaqat musobaqalar va g'alabalardan iborat, balki tinimsiz mehnat va mashaqatlar, tayyorgarlikning cheksiz soatlari mehnatlar yotadi.

Yaxshi natijalarga erishgan sportchilardan suhbatlashish o'rganishlar orqali muvaffaqiyati ortida nima turganini tushunishimiz mumkun. Ular jismoniy va ruhiy tayyorgarlik, ovqatlanish va dam olishlari orqali sport yutuqlarining eng yuqori cho'qqilariga chiqishga yordam beradigan muayyan strategiyalarni ishlab o'zlari uchun rejalar tuzadilar[11].

Sport mashg'ulotlarida ovqatlanishlarning ham katta ahamiyatga ega. Jismoniy tayyorgarlik sport yutuqlarining asosidir. Bular orqali nafaqat sportchilarning jismoniy fazilatlarini oshiradi, balki ularning texnikasi, taktikasi va charchoqqa qarshi turish qobiliyatini ham yaxshilaydi. Yaxshi natijalarga erishgan sportchilarning mashg'ulot rejimlari puxta rejalashtirilgan va turli mashqlarni o'z ichiga olgan bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Зациорский В. М. Физические качества спортсмена. М.: Физкультура и спорт, 1970. 200 с.
2. Каинов, А. Н. Физическая культура 1-11 классы: комплексная программа физического воспитания учащихся В. И. Ляха, А. А. Зданевича. / А. Н. Каинов, Г. И. Курьерова. - М.: Советский спорт, 2013. - 171 с.
3. Абдракова Г. И., Волкова Е. А. Спорт как способ укрепления силы воли //E-Scio. – 2019. – №. 5 (32). – С. 172-176.
4. D. Matthews, Book Review: Mindset: The New Psychology of Success, Dweck, C. S. (2006), Iqtidorli bolalar, 1(2), 7-modda, 66 (2007).
5. A. Kurt Xeller va boshqalar. (tahrir). Iqtidor va iste'dod bo'yicha xalqaro qo'llanma, 2. ed. (Rev. repr.). Amsterdam [va hokazo], Elsevier, XV, 11 (2002).
6. A. N. Rinn, J. A. Plucker, V.B. Stoking, iqtidorli talabalarning affektiv rivojlanishini rag'batlantirish: Akademik o'zini o'zi kontseptsiyasining ta'siriga qarash. O'QITISH 9 SHS Web of Conferences 97, 01045 (2021)
7. Sportchi talabalarda kechadigan ruhiy tushkunlik holatini muhim jihatlarini o'rganishning psixologik xususiyatlari ad raximboy o'g'li - international scientific research ..., 2023
8. ZD Ruzmetova - Innovative Development in Educational Activities, 2024. creativity is the key of problem solving and innovation

9. “Temurbeklar maktabi”larida ingliz tili mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning ijtimoiy kompetentsiyasini shakllantirish SB Shanazarovna-современное образование (Узбекистон).2021

10. Katilimcilarla yapılan röportajlar,Zafere Giden Yol: Spor Müsabakalarına başarılı bir şekilde Hazırlanmanın sırları.2023

Qodiriv Baxtiyor Ergashevich,
Independent researcher at Bukhara State University
ORCID ID: 0009-0003-5260-0323

ADVANTAGES OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'limni raqamlashtirishning samaradorligi, afzalliklari va kamchiliklarini o'rganadi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar o'quvchilarning ishlashi va motivatsiyasiga ta'sir qilish imkoniyatiga ega. Ularning ba'zi afzalliklari qatoriga xorijiy tillarni o'qitishda raqamli texnologiyalarning potentsial ta'lim ahamiyati, mehnat uchun o'quv jarayoniga raqamli texnologiyalarni kiritish texnikasi bo'yicha tavsiyalar, talabalar va o'quvchilarning mustaqil ishini tashkil etish kiradi. Raqamli ta'lim talabalarni interfaol muhitga jalb qilish va gibrid moslashtirilgan kurslar va ijodiy o'rganish metodologiyalaridan foydalanish orqali yangi o'rganish imkoniyatlarini yaratadi.

Kalit so'zlar: mujassamlash, keng tarqalgan, bibliografik, blok zanjiri, moos, podkast, diagrammalar, interaktiv, mos, raqamli

Abstract: This article explores the effectiveness, merits, and cons of digitalizing education. Furthermore, digital technologies have the potential to influence student performance and motivation. Some of their advantages include the potential educational value of digital technologies in foreign language teaching, recommendations on techniques for incorporating digital technologies into the educational process for work, and independent work organization of students and learners. Digital education creates new learning opportunities by engaging students in an interactive environment and utilizing hybrid tailored courses and creative learning methodologies.

Key words: embodies, widespread, bibliographic, block chain, moos, podcast, charts, interactive, suitable, digital.

Аннотация: В этой статье рассматриваются эффективность, достоинства и недостатки цифровизации образования. Кроме того, цифровые технологии могут влиять на успеваемость и мотивацию учащихся. Некоторые из их преимуществ включают потенциальную образовательную ценность цифровых технологий в преподавании иностранных языков, рекомендации по методам включения цифровых технологий в образовательный процесс для работы и самостоятельную организацию работы учащихся и обучающихся. Цифровое образование создает новые возможности обучения, вовлекая учащихся в интерактивную среду и используя гибридные адаптированные курсы и творческие методики обучения.

Ключевые слова: воплощает, широко распространенный, библиографический, блокчейн, подкаст, диаграммы, интерактивный, подходящий, цифровой.

Introduction. Nowadays, the world is developing dynamically. The rapid development of digital technologies occupies an important place in modern educational processes. In particular, in the teaching of foreign languages, these technologies make it possible to improve the quality of Education, increase the interest of students and achieve high efficiency in their educational activities. In accordance with the requirements of today, educational methods are enriched with modern technologies and it is necessary to bring the educational process into a more interactive and accessible form. In this article, the advantages of digital technologies in teaching foreign languages are analyzed in depth and their impact on educational effectiveness is widely covered. This article explores the digital tools used in the teaching of foreign languages and their impact on the educational process. As a method, the experience of using digital platforms and programs in the educational process was studied and a theoretical and practical analysis was carried out. In addition to advanced foreign experiments, practices in the domestic educational system were used to determine the effectiveness of digital technologies.

The authors also analyzed experiments aimed at determining the role of technologies in the development of students' thinking, hearing, speaking and writing skills. Digital technologies are radically changing the educational process, creating wide opportunities for teaching foreign languages. In particular, these technologies are important in the introduction of educational forms aimed at strengthening the interaction between the teacher and the student, accelerating the process of acquiring knowledge and strengthening knowledge. The following details the advantages of these technologies in teaching foreign languages. In the field of language teaching, the introduction of modern directions has revolutionized traditional pedagogical approaches. With the advent of technology and globalization, the need for more effective and efficient language teaching methods has become increasingly apparent. This shift in focus has led to the emergence of innovative strategies and techniques that cater to the diverse needs and learning styles of students. The introduction of modern directions in language teaching aims to enhance the overall language acquisition process by incorporating elements such as communicative language teaching, task-based learning, and technology integration. These approaches prioritize real-world language use and practical communication skills, fostering a more immersive and interactive learning environment. By embracing these modern directions, educators can better equip students with the linguistic tools and cultural competence needed to thrive in today's interconnected world. The 21st century made the humanity face a great challenge – COVID-19. Many business sectors, enterprises, as well as the education system at all levels had to switch to a distance format. However, it is worth mentioning that the higher school has managed to build a full-fledged online learning system based on the relearning technologies, which open up unlimited opportunities for both teachers and students. The changes we observe touch upon the technologies, teaching methods and approaches to learning as well. The learning process is accompanied by a rapid increase of information flows, which need to be processed very quickly; otherwise the information becomes outdated and loses its relevance. But there is less time for receiving, processing and absorbing it. Due to the digitization of the society, there is a strong demand in application of new innovative and creative teaching tools that can contribute to the effective foreign language teaching. It has to be stated that the use of interactive tools and information and communication technologies in foreign language teaching allows students to be more involved in the learning process, hence these learning technologies are definitely promising, which determines the relevance of this research. They help to develop the intellectual and creative abilities of students, contribute to increasing the motivation of students in the educational process, and activate soft skills needed for successful candidates on the labor market. Improving the productive and receptive skills is one of the most important factors in acquiring language awareness in foreign language teaching. The development of communicative competence plays a fundamental role, since the latter embodies other types of competencies. So modern teachers strive to make learning process active through interactive teaching. Thus, the person being taught becomes creative and relates current information to past experiences to solve the problem or find an answer to a question asked. The widespread use of games, the development of the Internet and the need to create attractive educational practices have led to the emergence of edutainment as a new form of education and professional training. [1]

Digital applications. The most important soft skills nowadays for helping students develop their self-organization abilities are:

1) Easy Bib is a resource that may be used to write research papers in Russian as well as other foreign languages. It enables the creation of automatically generated bibliographic lists for scientific publications using Chicago/ Turban, MLA, APA citation. 2) Milk is a free tool that assists you in making calendars, creating an online schedule, and setting deadlines for tasks. It works with a number of platforms, including Android, iPhone, iPad, Twitter, and Gmail. 3) Survey monkey is an online tool that educators and students can use to produce a variety of exams, surveys, and quizzes. It is convenient for completing different tasks with the help of

content-language integrated learning and task-based learning technologies, as well as for getting feedback from teachers or other students. This resource is comparable to one called Class marker. 4) The next online tool for making so-called thought maps is Bubbl.us. These «memory cards» facilitate the arrangement of the information needed for the quickest possible study, memorization, and repetition. Both students and teachers use them at the start of the course to review and provide an engaging introduction to a new subject. 5) Create-a-Graph: Using this tool, you may create charts, tables, graphs, and other graphical representations of information. [2].

Advantages of digital education. The online learning system can be customized in a variety of ways thanks to its extensive range of features and resources. This is the most effective method for developing a perfect learning environment that caters to every student's needs. [3]

a) Effectiveness. Online learning offers educators an effective way of delivering lessons to students. This way has a number of tools like videos, PDFs, podcasts, and teachers can use all of these tools as part of their lesson plans. The teacher can expand the lesson plan with online resources; as a result, teachers can become more educators that are effective. b) Availability of time and place. Another benefit of online learning is the economic benefit. Online education is significantly more affordable compared to physical education. This is because online education does not require the cost of student transport, student meals, and most importantly, real estate. In addition, the entire course or teaching material is available online, eliminating the waste of paper, which is more affordable and beneficial to the environment. c) Improving student attendance. Technology integration in language teaching has become increasingly prevalent in modern pedagogical practices. The use of technology, such as interactive whiteboards, virtual classrooms, and language learning apps, offers numerous benefits for language learners. By incorporating multimedia elements and digital resources into language lessons, educators can create engaging and interactive learning experiences that cater to diverse learning styles. Technology also provides opportunities for authentic language practice through online communication tools and multimedia content.

Furthermore, the use of technology enables teachers to provide real-time feedback, monitor student progress, and individualize instruction to meet the specific needs of each student. Overall, the integration of technology in language teaching represents a shift towards more student-centered, interactive, and personalized approaches to language learning, reflecting the evolving landscape of modern education. With online classrooms, because classes are held at home or anywhere they choose, students will be less likely to miss classes d) Suitable for a variety of learning styles Each student has a different learning path and individual learning style. Some students are visual learners, while some students prefer to learn through audio. Likewise, some students thrive in the classroom, while others are single students who are distracted by large groups. People's ability to engage and communicate with one another may be declining as a result of all the new technologies, according to popular belief. Since many modern technologies are meant to be used independently, there are grave worries that kids may lose the social and cooperative skills they normally acquire in the classroom. The most expensive technology available today is cutting edge. It requires payment in order to use, which presents a challenge for the majority of public schools due to the net cost. Parents find it challenging as well because students become accustomed to electronics outside of the home!

Introduction to the educational process of academic disciplines dedicated to block chain technology is one of the latest digital technology. One of the areas where block chains are actively integrated is the field of document storage and control. Here it is especially important to have guarantees that no one can manipulate the data and it will not be possible to overwrite it. Moreover, information about who added this or that record to the system is available to everyone. Blockchain is able to simplify the process of verifying education data, which is now used around the world. In modern language education, the promotion of multilingualism has become a prominent objective. By incorporating multiple languages into the curriculum,

students are able to develop a more well-rounded understanding of language structures, cultural nuances, and communication strategies. Multilingualism not only enhances cognitive abilities but also fosters a greater appreciation for diversity and linguistic complexity. Language teaching methods have adapted to embrace this diversity by offering bilingual or immersion programs that cater to students with various linguistic backgrounds. Instructors are encouraged to create inclusive and multilingual learning environments that celebrate the unique linguistic identities of each student. By integrating multilingualism into language education, educators are equipping students with the tools to navigate an increasingly interconnected global society while promoting respect for linguistic diversity. This shift towards multilingualism reflects a modern and progressive approach to language teaching. The only method of such verification can only be sending a request to an educational institution. The options for using the blockchain by the education system are not limited only to storing documents in a database. [5]

Information technology is actively used in all businesses in Japan, Singapore, the United States, Hong Kong, Estonia, and the United Kingdom. The Singapore school system is regarded as one of the best and actively uses online learning. Blockchain-based educational platforms are currently widely utilized in Japan. In 2017, blockchain technology was formally implemented in schooling for the first time. The University of Nicosia made the decision to modernize in this way, making it easier to find and store any papers pertaining to the area of expertise (degrees, certificates, scientific publications, etc.). It was the first college to accept Bitcoin, a crypto currency, as payment for tuition. The university has launched MOOCs (Massive Open Online Courses), which allow students from more than 83 countries to study remotely.

Conclusions. In the modern world, education can be enhanced by the thoughtful use of technology. The benefits of distance learning are numerous. In a rapidly evolving global landscape where

communication across borders and cultures is increasingly essential, proficiency in foreign languages holds significant value. The ability to understand, interpret, and communicate effectively in a second or foreign language is a skill that transcends linguistic barriers and opens doors to diverse opportunities. Central to this proficiency is the mastery of reading comprehension, which plays a fundamental role in language acquisition and proficiency assessment. As educators, language learners, and assessment professionals navigate this complex terrain, it becomes imperative to understand and adhere to international standards that guide the evaluation of reading comprehension in foreign languages. However, the relationship between the teacher and the student will always be crucial because it is through this interaction that learning occurs. Studying and analyzing the characteristics of digital translation—which we define as the process of translating texts from one language into another using specialized computer programs—is crucial. You need experts—software developers—to put all of the previously discussed concepts into practice. Blockchain technology is already booming, but there is a major barrier to its further development and application: a shortage of skilled and enthusiastic human resources. Although it can be a very useful tool, technology is not meant to take the position of a teacher. The goal is to establish an adaptable, innovative learning environment. How technology is used to keep students engaged will determine how successful these efforts end up being. In the end, technology in education can open doors to new experiences, new discoveries, and innovative approaches to learning and collaboration.

List of literature used.

1. S. Shelkovnikova, E. Krasnova, R. Avedova, 14th International Technology ,Education and Development
2. Conference, 9354-9357 (2020). doi:10.21125/inted.2020.2592
3. M. Zacharova, Pedagogical and pshycological world 6, 47 (2020).
4. H. Kaur, International Journal of Applied Research
<https://fedena.com/blog/2020/10/advantages-anddisadvantages- of-onlinelearning.html>

5. K. Courville, Technology and its use in Education: Present Roles and Future Prospects.
6. L. Lelu, Blockchain from A to Z. All about the technology of the decade (Eksmo,2018).
7. S. Raval, Blockchain technology in action (Piter, 2017).
8. E. Krasnova, E. Laskina, O. Moisoova, E. Velichko, SGEM 5, 3.4, 427-433 (2018).
9. D.Drescher, Fundamentals of blockchain: an introductory course for beginners in 25 Small Chapters

Mahmudov Maqsud Kamolovich,
Buxoro davlat universiteti sport faoliyati kafedrası dotsenti, (PhD)

YOSH VOLLEYBOLCHILARDA STRATEGIK TAFAKKUR VA JISMONIY MUVOFIQLIKNI SHAKLLANTIRISHDA SPORT MASHG'ULOTLARINING KOMPLEKS YONDASHUVI

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh volleybolchilarda strategik tafakkur va jismoniy muvofiqlikni shakllantirishda sport mashg'ulotlarining kompleks yondashuvi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida har ikki sifatni birgalikda rivojlantirishning samarali usullari, mashg'ulot metodikalari va pedagogik texnologiyalari ko'rib chiqildi. Strategik tafakkurni shakllantirishda sun'iy o'yin holatlari, tezkor qaror qabul qilish, o'yin tahlili kabi yondashuvlar muhim omil sifatida ajratib ko'rsatildi. Jismoniy muvofiqlikni rivojlantirishda esa koordinatsion mashqlar, muvozanat mashqlari va psixomotor faollik asosiy o'rin egalladi.

Kalit so'zlar: jismoniy muvofiqlik, sport mashg'ulotlari, kompleks yondashuv, koordinatsion mashqlar, qaror qabul qilish, o'yin tahlili, psixomotor rivojlanish.

Аннотация: В данной статье рассматривается комплексный подход в спортивных тренировках по формированию стратегического мышления и физической координации у юных волейболистов. В ходе исследования были проанализированы эффективные методы одновременного развития этих качеств, методики тренировок и педагогические технологии. В качестве ключевых факторов в формировании стратегического мышления выделены игровые ситуации, быстрое принятие решений и анализ игровых моментов. Развитие физической координации обеспечивается посредством координационных упражнений, тренировок на равновесие и психомоторной активности.

Ключевые слова: физическая координация, спортивные тренировки, комплексный подход, координационные упражнения, принятие решений, анализ игры, психомоторное развитие.

Annotation: This article explores a comprehensive approach to sports training aimed at developing strategic thinking and physical coordination in young volleyball players. The study analyzes effective methods for the simultaneous development of both qualities, training techniques, and pedagogical technologies. Key aspects of developing strategic thinking include simulated game situations, rapid decision-making, and game analysis. Physical coordination development is achieved through coordination exercises, balance training, and psychomotor activities.

Key words: physical coordination, sports training, comprehensive approach, coordination exercises, decision-making, game analysis, psychomotor development.

Kirish. Jismoniy tarbiya va sport bugungi kunda nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantirish, balki shaxsning har tomonlama kamol topishida muhim omillardan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, sport mashg'ulotlari orqali yosh avlodning jismoniy salohiyati bilan bir qatorda, ularning tafakkuri, strategik fikrlashi, irodaviy sifatleri va ijtimoiy moslashuvchanligi rivojlanmoqda. Volleybol sport turi bu borada o'zining ko'p qirrali imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Ushbu sport turi orqali nafaqat jismoniy harakatchanlik, balki tezkor fikrlash, muvofiqlashtirish, taktik qaror qabul qilish, o'zaro muloqot va jamoaviy hamkorlik ko'nikmalari ham rivojlanadi.

So'nggi yillarda sport mashg'ulotlariga kompleks yondashuv zarurati ortib bormoqda. Endilikda sportchilarni faqatgina jismoniy tayyorgarlik asosida emas, balki ularning aqliy-intellektual salohiyati, psixologik barqarorligi va strategik tafakkur darajasini hisobga olgan holda tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, volleybol kabi tezkor qarorlar qabul qilish, maydondagi vaziyatni tahlil qilish va jamoa ichida moslashuvchanlikni talab qiluvchi sport turlarida bu yondashuv alohida o'rin tutadi.

Zamonaviy sport pedagogikasida yosh sportchilarni tayyorlashda strategik tafakkur tushunchasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Strategik tafakkur bu – sportchining o'z harakatlarini oldindan rejalashtira olishi, raqib harakatlarini tahlil qilib, tezkor va optimal qarorlar qabul qilish layoqatidir. Aynan shu ko'nikma yuqori natijalarni ta'minlovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Bu esa, sport mashg'ulotlarida nafaqat jismoniy mashqlar, balki turli o'yinli topshiriqlar, vaziyatli tahlillar, analitik o'yinlar orqali aqliy salohiyatni rivojlantirish zaruratini tug'diradi.

Shu bilan birga, volleybolchilarning jismoniy muvofiqlik (koordinatsiya) darajasi ham ularning o'yin samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. To'g'ri shakllangan muvofiqlik reflekslari, tezlik va chaqqonlik, harakatlar aniqligi va muvozanat saqlash kabi ko'nikmalar jismoniy tayyorgarlikning ajralmas qismlaridir. Shuningdek, bu ko'nikmalar strategik tafakkur bilan uyg'unlashgan holda sportchining umumiy salohiyatini oshiradi. Mazkur jihatlar sport mashg'ulotlariga kompleks yondashuvning zarurligini yana bir bor asoslaydi.

Respublikamizda sport va jismoniy tarbiya sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida sport maktablari, ixtisoslashtirilgan o'quv muassasalari va akademiyalarda yuqori malakali sportchilarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda yosh sportchilarning intellektual va psixologik tayyorgarligini ham jismoniy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish, ularning kelajakdagi yutuqlari uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, volleybolchilarning tafakkur salohiyati, tezkor tahliliy fikrlash va maydondagi harakatlarga ongli yondasha olish layoqatini shakllantirishda kompleks mashg'ulotlar tizimini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy vazifadir.

Shuningdek, ta'lim va sport integratsiyasi, yangi pedagogik texnologiyalar, IT vositalari asosida tayyorlangan interaktiv mashg'ulotlar, raqamli simulyatorlar orqali ham yosh sportchilarning har tomonlama salohiyatini rivojlantirish imkoniyatlari ortib bormoqda. Bu esa yosh volleybolchilarda zamonaviy sportga mos tafakkur shakllanishiga, shuningdek global musobaqalarda muvaffaqiyatga erishishlariga zamin yaratadi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, volleybolchilarda strategik tafakkur va jismoniy muvofiqlikni birgalikda shakllantirishga qaratilgan sport mashg'ulotlarining kompleks yondashuvi bugungi kun sport pedagogikasining asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Ushbu ilmiy ishda aynan shunday kompleks yondashuvning nazariy asoslari, amaliy modellari va metodik yondashuvlari yoritilib, yosh volleybolchilarni yuqori sport ko'rsatkichlariga tayyorlashdagi dolzarb masalalar ochib beriladi.

Asosiy qism.

1. Strategik tafakkurni shakllantirishda sport mashg'ulotlarining roli

Yosh volleybolchilar uchun strategik tafakkurni rivojlantirish — ularning maydondagi vaziyatlarni oldindan sezish, qaror qabul qilish, jamoa bilan uyg'un harakat qilish hamda o'z taktik faoliyatini ongli boshqarish qobiliyatini oshirish deganidir. Bu ko'nikmalarni shakllantirish uchun sport mashg'ulotlarida quyidagi yondashuvlar muhim hisoblanadi:

- **Vaziyatli o'yin topshiriqlari:** Trener tomonidan sun'iy vaziyatlar yaratiladi (masalan, raqib to'pni qayerga yo'naltirsa, qanday pozitsiya tanlanadi), bu esa bolalarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi.

- **Tezkor qaror qabul qilish mashqlari:** Har bir harakat tez tahlil va javobni talab qiladi. Masalan, to'pning yo'nalishiga qarab pozitsiyani darhol o'zgartirish.

- **O'yin tahlili asosida muhokama:** Mashg'ulotlardan so'ng o'yin yoki epizodlar muhokama qilinib, volleybolchilar o'z qarorlarining oqibatlarini tahlil qilishadi.

Strategik tafakkurni rivojlantirishda Vygotskiyning «yaqin taraqqiyot zonasi» nazariyasi muhim ahamiyatga ega. Trenerning rahbarligida bola o'zidan yuqori darajadagi faoliyatni bajara oladi. Bu esa bolalarning potensial imkoniyatlarini ochishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, Jerome Brunerning «hikoya asosida o'qitish» yondashuvi orqali sportchilar maydonda yuz beradigan holatlarni tahliliy hikoya tarzida qayta tuzishadi, bu esa analitik va mantiqiy tafakkurni kuchaytiradi.

2. Jismoniy muvofiqlik (koordinatsiya)ni rivojlantirish texnologiyalari.

Jismoniy muvofiqlik — volleybol sporti uchun asosiy kompetensiyalardan biridir. Bola harakatlarining aniqligi, muvozanatni saqlashi, harakatlarni boshqarish qobiliyati — o'yin jarayonida muhim rol o'ynaydi. Buning uchun mashg'ulotlarda quyidagi mashqlar va yondashuvlar qo'llaniladi:

- **Koordinatsion to'siqlar bilan mashqlar:** Turli to'siqlardan tezkor va aniq o'tish orqali harakatlarni boshqarish rivojlanadi.

- **Muvozanatni saqlash mashqlari:** Bir oyoqda turish, harakatlanish davomida to'pni ushlab turish yoki uzatish kabi mashqlar.

- **Tezlikni o'zgartirish bilan bajariladigan topshiriqlar:** Harakat davomida tezlikni oshirish yoki kamaytirish orqali tana muvofiqligi shakllanadi.

Bunday mashg'ulotlar Gardnerning “ko'p qirrali intellekt” nazariyasiga ham to'g'ri keladi, ya'ni jismoniy (kinestetik) intellekt ham shaxs rivojining ajralmas qismidir. Bolaning jismoniy imkoniyatlarini o'yin orqali rivojlantirish uning psixomotor faolligini oshiradi, bu esa volleybolchilarning umumiy tayyorgarlik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Muhokama. Turli ampuadagi volleybolchilarning intellektual qobiliyatlari tabiiy ravishda turli tarzda rivojlanadi. Tadqiqotlarimiz natijalari shuni ko'rsatdiki, volleybolchilar intellektual qobiliyatining samarali rivojlanishi quyidagi holatlarga bog'liq bo'ladi:

1. O'quv-trenirovka jarayonida taktik kombinatsiyalarni amalga oshirish bilan bog'liq maxsus intellektual topshiriqlarni qo'llash;

2. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish va maxsus harakat faoliyati tajribasini egallash maqsadida katta yoshdagi volleybolchilar bilan o'yinlarni tashkil etish;

3. Faoliyat natijalarini baholashda refleksiv tahlil usullaridan foydalanish.

Tadqiqotimiz davomida turli o'yin ampuasini afzal ko'radigan volleybolchilar intellektual-jismoniy qobiliyatlarining rivojlanganlik ko'rsatkichlari aniqlash maqsad qilib qo'yildi va ushbu faoliyatni amalga oshirishga qaratilgan tajriba sinov ishlari tashkil etildi.

Qo'yilgan maqsadga erishish yo'lida quyidagi vaziflar hal etildi.

1. Turli ampuadagi volleybolchilarning intellektual-jismoniy qobiliyatlari o'rganildi.

2. Turli ampuadagi volleybolchilar intellektual-jismoniy qobiliyatlarining aniqlik va tezkorlik ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

3. Volleybolchilarning intellektual-jismoniy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan mantiqiy topshiriqlar tizimi ishlab chiqildi.

4. Volleybolchilarning intellektual jismoniy rivojlanishini ta'minlaydigan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi va tajribadan o'tkazildi.

1 va 2 razryadga ega volleybolchilar tanlab olinib ular jamoada o'ynaydigan ampuasi bo'yicha guruhlariga ajratildi.

Volleybolchilarning intellektual qobiliyatlarini aniqlash maqsadida “Uchlik” o'yinidan foydalandik.

Uchalla topshiriqni bajarishga ketgan vaqt umumlashtirilib vaqtning, shuningdek 3 ta topshiriqni bajarishga sarflangan qadamlarning o'rtacha qiymati aniqlandi.

Tadqiqotimiz davomida biz tomonimizdan taqdim etilgan mantiqiy topshiriqlarni yechish tezligi va operativ tafakkurning namoyon bo'lishi darajasi bo'yicha bog'lovchi-o'yinchilar peshqadamlikka ega bo'ldilar.

O'rtacha hisoblaganda bog'lovchi o'yinchilar 3 ta topshiriqni bajarishda 8,5 qadam sarflashdi.

Bu holat shu bilan izohlanadiki, bog'lovchilar o'yin vaziyatlarida ko'p xodli taktik kombinatsiyalarni aniq amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan turli xil taktik vaziflarni aniq va ratsional yechish va amalga oshirishlari lozim bo'ladi.

Hujumchilarda bu ko'rsatkich bog'lovchilarga qaraganda yuqori ya'ni 3 ta topshiriqni bajarishda 9-15 qadamni tashkil etadi.

Bu holatni quyidagicha izohlash mumkin: zamonaviy volleybolda hujumchilar kombinatsiyani samarali yakunlashga qaratilgan faol harakatlari bilan ajralib turadi. Ular hujumkor o'yinni ta'minlovchi murakkab taktik vazifalarni yechishga qaratilgan faoliyat bilan kam shug'ullanadilar.

Himoyachilarning vazifasi raqib hujumlarini buzish va qaytarishga yo'naltirilgan bo'lib, ularning hatti harakatlari asosan aniq pozitsiyalarni egallash orqali, keyingi hujumni tashkil etib berishdan iborat.

Uchchala amplitudagi volleybolchilarning qarorlarni qabul qilish tezligini sekundomer orqali aniqladik (PV-53sh).

Qarorlarni qabul qilish tezligi bo'yicha hujumchilar yetakchi hisoblanadi. Har bir qarorni qabul qilish tezligi ularda o'rtacha 6,8 sekundni tashkil etdi. Ularning hatti harakati yuqori ko'tarinkilik ruhi bilan bog'liq bo'ladi. Bu holat qator psixologik funksiyalarning yuqori darajada namoyon bo'lishini talab etib, shu bilan bir qatorda operativ tafakkurning tezligi ruhiy xususiyatining shakllanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi. Himoyachilar hujumchilarga nisbatan vazifalarni yechish tezligi bo'yicha yutqazishadi. (7,72 va 8,5 s) Taktik vazifalarni yechishda bog'lovchi o'yinchilar eng yuqori natijani ko'satishadi (6,6 sek.)

Yuqorida qayd etganimizdek, himoyachi volleybolchilarda o'yin davomida yuzaga keladigan holatlarni bashorat qilish va sezish qobiliyatlari rivojlangan bo'ladi. Ular tomonidan juda qisqa mudat ya'ni sekundning o'ndan bir daqiqasida uchib kelayatgan to'pni qaytarish xususiyati shu bilan izohlanadi.

Vazifalarni bajarish tezligi shuni ko'rsatdiki, himoyachilarga qaror qabul qilishda o'rtacha 13, 96 sek vaqt sarflanar ekan. Himoyachi tez va natijaga yo'naltirilgan voqe'alarni bashorat qila olishi zarur, chunki hujumchi bilan to'qnashuvda vaqt va variantlarni tanlashda ustunlik hujumchi tomonida bo'ladi.

Himoyachilar 3 ta vazifani yechishda qolgan amplitudagi o'yinchilardan ko'ra vaziyatni yutqazadilar (o'rtacha ko'rsatkich 16, 98 sek.) Chunki himoyachilar asosan pozitsion kurashda ishtirok etib, xato qilib qolishdan hadiksiraydilar.

Xulosa. Yosh sportchilar, ayniqsa volleybolchilarni tayyorlashda faqat jismoniy kuch va texnik malakani shakllantirish bilan cheklanmaslik, balki ularning tafakkur doirasi, muvofiqlik darajasi va strategik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot davomida aniqlanishicha, sport mashg'ulotlariga **kompleks yondashuv** qo'llanilganda - ya'ni jismoniy, intellektual, psixologik va taktik komponentlar uyg'un holda berilganda - yosh volleybolchilarning o'yin samaradorligi sezilarli darajada ortadi.

Strategik tafakkur mashg'ulotlar orqali sun'iy vaziyatlar yaratish, o'yin tahlillari olib borish va tezkor qaror qabul qilishni rag'batlantirish orqali muvaffaqiyatli shakllantiriladi. Jismoniy muvofiqlik esa koordinatsion va refleks mashqlar, harakatlar muvozanatini talab qiluvchi topshiriqlar orqali mustahkamlanadi. Shu bilan birga, o'yinli metodlar, IT vositalar va psixologik tayyorgarlik elementlarining kiritilishi sportchilar salohiyatini yanada oshiradi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, yosh sportchilarni kompleks rivojlantirish faqat sportda emas, balki ularning shaxs sifatida kamol topishida ham muhim o'rin egallaydi. Bunday yondashuv ularning ijtimoiy moslashuvchanligi, irodaviy barqarorligi va mustaqil qaror qabul qilish layoqatini kuchaytiradi.

Tavsiyalar.

1. Trenerlar uchun:

- Mashg'ulotlar rejasini tuzishda har bir darsga strategik tafakkurni rivojlantiruvchi elementlarni kiritish tavsiya etiladi.
- Koordinatsion va muvozanatni rivojlantiruvchi topshiriqlar doimiy ravishda mashg'ulotlarga jalb etilishi lozim.
- Har bir o'yin yoki mashqdan so'ng tahlil qilish, fikr almashish va o'z qarorini asoslash imkoniyatini yaratish foydali bo'ladi.

2. Sport maktablari va tashkilotlar uchun:

- Trenerlar uchun strategik fikrlash va psixologik tayyorgarlik bo'yicha malaka oshirish kurslari tashkil etilishi kerak.
- IT texnologiyalar (interaktiv simulyatorlar, virtual volleybol o'yinlari)ni joriy etish orqali yosh sportchilarning tahliliy salohiyatini oshirish mumkin.

3. Ota-onalar va murabbiylar uchun:

- Bolalarning faqat jismoniy emas, balki fikrlash va tahlil qilish salohiyatiga ham e'tibor qaratilishi lozim.
- Raqobatga asoslangan emas, o'yinli va do'stona muhitda olib boriladigan mashg'ulotlar bolalarning rivojiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mamurov B. et al. Acmeological Approach to the Formation of Healthy Lifestyle Among University Students //III International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence 2020 (ISC-SAI 2020). – Atlantis Press, 2020. – С. 347-353.
2. Абдуллаев К.Ф. Воспитание двигательных качеств подростков в семье // Вестник науки и образования, 2020. № 9-2 (87).
3. Махмудов М.К. Акмеологический подход к развитию педагогического мастерства будущих учителей физической культуры //Научный редактор. – 2021. – С. 19.
4. Mahmudov M.K Ways to improve the physical education of children aged 5-7 in preschool institutions. Middle European Scientific Bulletin, VOLUME 12 May 2021/.
5. Педагогика назарияси ва тарихи. 1-қисм. Педагогика назарияси. – Тошкент: "Iqtisod-moliya", 2007. – 379 б.

Rayimov To'liqjon G'aybullayevich,

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi katta o'qituvchisi

CHEGARA XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING ZAMONAVIY USULLARI

Annotatsiya: Chegara xavfsizligi har bir davlat milliy xavfsizligining muhim tarkibiy qismidir. Zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi bilan bu sohada innovatsion yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Ushbu maqolada chegara xavfsizligini ta'minlashning zamonaviy usullari, jumladan, biometrik identifikatsiya, sun'iy intellektga asoslangan kuzatuv tizimlari, dronlar va yo'ldosh monitoringi, kiberxavfsizlik hamda aqlli chegara nazorati texnologiyalari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, ushbu usullarning samaradorligi, afzalliklari va ehtimoliy kamchiliklari ko'rib chiqiladi. Mazkur maqola chegara xavfsizligini mustahkamlashga doir dolzarb masalalar bilan qiziquvchi mutaxassislar va tadqiqotchilar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: chegara xavfsizligi, biometrik identifikatsiya, sun'iy intellekt, kuzatuv tizimlari, dronlar, yo'ldosh monitoringi, kiberxavfsizlik, aqlli chegara, nazorat texnologiyalari, xavfsizlik tizimlari.

Аннотация: Безопасность границ является важной составляющей национальной безопасности каждого государства. С развитием современных технологий в этой области широко применяются инновационные подходы. В статье анализируются современные методы обеспечения безопасности границ, включая биометрическую идентификацию, системы наблюдения на основе искусственного интеллекта, мониторинг с помощью беспилотников и спутников, кибербезопасность и технологии интеллектуального пограничного контроля. При этом рассматриваются эффективность, преимущества и возможные недостатки этих методов. Статья может быть полезна экспертам и исследователям, интересующимся актуальными вопросами укрепления безопасности границ.

Ключевые слова: безопасность границ, биометрическая идентификация, искусственный интеллект, системы наблюдения, беспилотники, спутниковый мониторинг, кибербезопасность, умная граница, технологии контроля, системы безопасности.

Abstract: Border security is an important component of the national security of each state. With the development of modern technologies, innovative approaches are widely used in this area. This article analyzes modern methods of ensuring border security, including biometric identification, artificial intelligence-based surveillance systems, drones and satellite monitoring, cybersecurity, and smart border control technologies. At the same time, the effectiveness, advantages, and potential disadvantages of these methods are considered. This article may be useful for specialists and researchers interested in current issues related to strengthening border security.

Key words: border security, biometric identification, artificial intelligence, surveillance systems, drones, satellite monitoring, cybersecurity, smart border, control technologies, security systems.

Kirish. Chegara xavfsizligi har bir davlat suverenitetini himoya qilish va milliy xavfsizlikni ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Globalizatsiya va texnologik rivojlanish sharoitida chegaralarni nazorat qilish yanada murakkab tus olmoqda. An'anaviy usullar bilan bir qatorda, zamonaviy texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan innovatsion yondashuvlar chegara xavfsizligini ta'minlashda samarali vositalarga aylanmoqda.

Hozirgi kunda biometrik identifikatsiya, sun'iy intellekt asosida ishlovchi kuzatuv tizimlari, dronlar, yo'ldosh monitoringi va kiberxavfsizlik texnologiyalari chegaralarni muhofaza qilishda keng qo'llanilmoqda. Ushbu maqolada zamonaviy chegara xavfsizligi tizimlarining afzalliklari, ularning samaradorligi va qo'llanilish sohalari tahlil qilinadi. Mazkur

tadqiqot zamonaviy xavfsizlik choralari rivojlantirishga qaratilgan dolzarb muammolarni ochib berishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Chegara xavfsizligini ta'minlash masalasi dunyo miqyosida keng o'rganilgan va doimiy ravishda takomillashtirib borilayotgan yo'nalishlardan biridir. Xalqaro miqyosda BMT, Yevropa Ittifoqi, NATO va boshqa tashkilotlar chegara xavfsizligini mustahkamlash bo'yicha turli tadqiqotlar olib bormoqda. Xususan, AQSh va Yevropa davlatlarida biometrik identifikatsiya tizimlari, sun'iy intellektga asoslangan kuzatuv tizimlari va kiberxavfsizlik masalalari keng tahlil qilinmoqda.

O'zbekiston va Markaziy Osiyo davlatlarida ham chegara xavfsizligini ta'minlashga oid ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Xususan, chegara nazorati tizimlarini raqamlashtirish, aqlli chegara texnologiyalarini joriy etish va transchegaraviy jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha ilmiy izlanishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, xalqaro tajriba o'rganilib, zamonaviy yondashuvlar mahalliy sharoitga moslashtirilmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, chegara xavfsizligini ta'minlashda yangi texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar qo'llanilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun mazkur mavzu bo'yicha tadqiqotlar davom etib, yangi usullar va texnologiyalarni joriy etish istiqbollari o'rganilmoqda.

Natijalar. Chegara xavfsizligini ta'minlash bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va xalqaro tashkilotlarning hisobotlari asosida statistik ma'lumotlar tahlil qilinadi. Quyida chegara xavfsizligi bo'yicha dolzarb ko'rsatkichlar va zamonaviy texnologiyalarning samaradorligi yoritilgan.

1. Noqonuniy migratsiya va transchegaraviy jinoyatchilik statistikasi

BMTning 2021-yilgi hisobotiga ko'ra, har yili dunyo bo'ylab taxminan 280 million kishi xalqaro migratsiya oqimida ishtirok etadi. Ulardan 30-40 million nafari noqonuniy migratsiya yo'llaridan foydalanadi.

Interpol va Europol ma'lumotlariga qaraganda, noqonuniy migratsiyaning 60% dan ortig'i Yevropa va Shimoliy Amerikaga yo'naltirilgan.

AQSh Chegara va bojxona xizmati (CBP) ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda AQSh-Meksika chegarasida 2,3 million noqonuniy o'tish holati qayd etilgan, bu avvalgi yillarga nisbatan 24% ga oshgan.

2. Biometrik identifikatsiya va sun'iy intellekt tizimlarining samaradorligi

AQSh va Yevropa aeroportlarida joriy qilingan biometrik identifikatsiya tizimlari chegara nazorati jarayonini 30-40% tezlashtirgan.

2022-yilda Yevropa Ittifoqida sun'iy intellekt va yuzni aniqlash tizimlari yordamida 75 mingdan ortiq noqonuniy hujjatlar aniqlangan.

O'zbekistonning biometrik pasport tizimi joriy etilgandan so'ng, noqonuniy hujjatlar bilan bog'liq jinoyatlar 20% ga kamaygan.

3. Dronlar va yo'ldosh kuzatuv natijalari

AQSh chegaralarida dronlardan foydalanish natijasida noqonuniy harakatlarni aniqlash darajasi 58% ga oshgan.

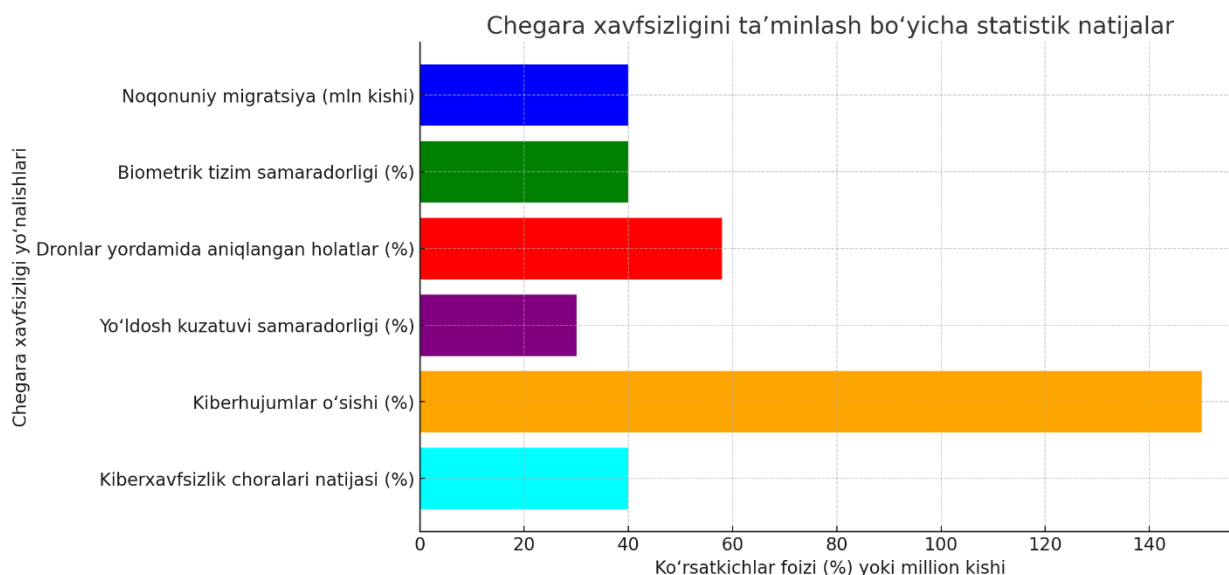
Yevropa Ittifoqi tomonidan 2023-yilda sinovdan o'tkazilgan aqlli dronlar chegaraning og'ir kuzatiladigan hududlarida noqonuniy o'tish holatlarini 45% ga kamaytirgan.

Markaziy Osiyoda yo'ldosh kuzatuv tizimlari yordamida chegaradan noqonuniy yuk tashish holatlari 30% ga pasaygan.

4. Kiberxavfsizlik va chegara xavfsizligi

Interpolning 2022-yilgi hisobotiga ko'ra, chegaralardagi kiberhujumlar soni so'nggi 5 yilda 150% ga oshgan.

O'zbekiston bojxona tizimida kiberxavfsizlik choralari kuchaytirilganidan so'ng, soxta elektron hujjatlar bilan bog'liq jinoyatlar 40% ga kamaygan.

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar – biometrik identifikatsiya, sun'iy intellekt, dronlar va yo'ldosh kuzatuv – chegara xavfsizligini sezilarli darajada oshirishga yordam bermoqda. Shu bilan birga, kiberxavfsizlik bilan bog'liq tahdidlar kuchaymoqda, bu esa davlatlar uchun qo'shimcha xavfsizlik choralarini ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Muhokama. Chegara xavfsizligi – davlat suverenitetini saqlash, noqonuniy migratsiya, kontrabanda, terrorizm va boshqa tahdidlarga qarshi kurashning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Zamonaviy tahdidlar ortib borayotgan bir paytda, an'anaviy chegara nazorati usullari o'zining yetarli darajada samarador emasligini ko'rsatmoqda. Shu sababli innovatsion texnologiyalar joriy etilmoqda.

Hozirgi kunda chegara xavfsizligini ta'minlash uchun quyidagi zamonaviy texnologiyalar va usullar keng qo'llanilmoqda:

1. Biometrik identifikatsiya tizimlari

- Yuz, barmoq izi va ko'z qorachig'ini skanerlash orqali shaxslarni aniqlash va tekshirish jarayoni avtomatlashtirilmoqda.
- Elektron pasport va ID-kartalar yordamida soxta hujjatlarning oldi olinadi.
- AQSh, Yevropa Ittifoqi va O'zbekiston kabi davlatlarda biometrik tizimlar keng joriy etilmoqda.

2. Sun'iy intellekt va aqlli kuzatuv tizimlari

- AI asosidagi kameralar va video kuzatuv tizimlari odamlarning harakatini real vaqt rejimida tahlil qilib, shubhali xatti-harakatlarni aniqlaydi.
- Yuzni tanib olish texnologiyalari noqonuniy shaxslarni tez aniqlashga yordam beradi.
- Ma'lumotlarni tahlil qilish tizimlari noqonuniy harakatlarni oldindan bashorat qilish imkonini beradi.

3. Dronlar va yo'ldosh kuzatuv

Dronlar uzoq masofalardan kuzatuv olib borish, noqonuniy harakatlarni aniqlash va tezkor choralar ko'rish uchun ishlatiladi.

Sun'iy yo'ldosh tizimlari chegara hududlarini keng qamrovda nazorat qilishda muhim rol o'ynaydi.

AQSh-Meksika va Yevropa Ittifoqi hududlarida dronlardan foydalanish natijasida noqonuniy harakatlarni aniqlash darajasi 50% dan ortiq oshgan.

4. Aqlli chegara nazorati (Smart Border Control)

– RFID va NFC texnologiyalari avtomatlashtirilgan chegara nazorat punktlarida qo'llanilmoqda.

– Elektron deklaratsiyalar bojxona tekshiruvlarini tezlashtiradi.

– Yevropa va Osiyo davlatlarida avtomatlashtirilgan nazorat punktlari joriy qilinmoqda.

5. Kiberxavfsizlik va ma'lumotlarni himoya qilish

– Sun'iy intellektga asoslangan xavfsizlik tizimlari chegaralar orqali kiberhujumlarni aniqlash va oldini olishga yordam beradi.

– Blokcheyn texnologiyalari soxta hujjatlar va noqonuniy operatsiyalarning oldini olishda ishlatilmoqda.

– Interpol va Europol ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi yillarda chegara xavfsizligi bilan bog'liq kiberhujumlar 150% ga oshgan.

Turli davlatlar chegara xavfsizligini ta'minlash uchun turli innovatsion yechimlarni joriy etmoqda:

– AQSh-Meksika chegarasi: Dronlar, AI, aqlli sensorlar va yuzni tanib olish tizimlari ishlatilmoqda.

– Yevropa Ittifoqi: «Smart Border» loyihasi doirasida avtomatlashtirilgan nazorat punktlari joriy etilmoqda.

– O'zbekiston-Qozog'iston chegarasi: Elektron pasport tizimi va biometrik nazorat tizimlari yo'lga qo'yilgan.

Chegara xavfsizligining asosiy muammolari va istiqbollari:

Muammolari:

– Shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi: Biometrik texnologiyalar fuqarolarning shaxsiy huquqlariga tahdid solishi mumkin.

– Yuqori xarajatlar: Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish katta moliyaviy resurslarni talab qiladi.

– Kiberxavfsizlik tahdidlari: Sun'iy intellekt va biometrik ma'lumotlar xakerlik hujumlariga nishon bo'lishi mumkin.

Istiqbollari:

– Sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlarning rivojlanishi chegara xavfsizligini yanada mustahkamlashga yordam beradi.

– Blokcheyn texnologiyasining joriy etilishi soxta hujjatlarga qarshi kurashni kuchaytiradi.

– Dron va yo'ldosh kuzatuv tizimlarining rivojlanishi chegaralarni yanada samarali nazorat qilish imkonini beradi.

Xulosa. Chegara xavfsizligini ta'minlash zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi bilan yanada samarali bo'lib bormoqda. Biometrik tizimlar, sun'iy intellekt, dronlar, aqlli nazorat tizimlari va kiberxavfsizlik bo'yicha chora-tadbirlar noqonuniy migratsiya va jinoyatchilikka qarshi samarali vositalar hisoblanadi. Biroq, ushbu texnologiyalar shaxsiy ma'lumotlar himoyasi va moliyaviy xarajatlar kabi qiyinchiliklarni ham keltirib chiqaradi. Shu sababli, chegara xavfsizligini ta'minlash bo'yicha har tomonlama yondashuv talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi va Davlat xavfsizlik xizmati hujjatlari – *O'zbekiston Respublikasida chegara xavfsizligini ta'minlash strategiyalari* (2022-2023).

2. O'zbekiston Milliy Universiteti va JIDU tadqiqotlari – *Markaziy Osiyoda chegara xavfsizligi bo'yicha ilmiy ishlar to'plami* (2023).

3. David J. Danelo (2018) – *The Field Guide to Border Security*. Oxford University Press.

4. Mark B. Salter (2019) – *Borders and Biopolitics: Security, Technology, and Migration*. Cambridge University Press.

5. Elspeth Guild (2020) – *Smart Borders and Human Rights: A Critical Analysis of EU Policies*. Routledge.
6. Stefan Meißner (2021) – *Artificial Intelligence in Border Security: A New Era of Surveillance*. Springer.
7. BMT (United Nations Office on Drugs and Crime) (2021) – *Global Study on Smuggling of Migrants*.
8. Interpol va Europol (2022) – *Transnational Crime and Border Security Annual Report*.
9. NATO Security Studies (2022) – *AI and Border Protection: A Strategic Approach*.
10. AQSh Chegara va Bojxona Xizmati (CBP) (2022) – *Border Security Report 2022*.
11. Yevropa Komissiyasi (2023) – *Smart Borders Implementation Report*.
12. World Economic Forum (2023) – *The Future of Border Security: Digital Transformation and AI*.

*Narzullayev Farrux Ashrapovich,
Buxoro davlat universiteti Sport faoliyati kafedrası dosenti*

YUQORI DARAJADAGI VOLLEYBOLCHILARNING MUSOBAQA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA SPORT TEXNIKASI VA TAKTIKASI UYG'UNLIGINING ROLI

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining pedagogik mahoratini rivojlantirish tizimida faoliyatni samarali amalga oshirishning asosiy sharti sifatida qobiliyatlar tasnifi mazmuni keltirilgan. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisining pedagogik mahoratini rivojlantirish tuzilmasini tavsiflashning ilmiy metodi sifatida klassifikatsiya metodidan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: faoliyat, pedagogik mahorat, tasnif, qobiliyat, rivojlanish, jarayon, tuzilma, natija.

Аннотация: В данной статье изложено содержание классификации способностей как основного условия для эффективного осуществления деятельности в системе развития педагогического мастерства будущих преподавателей физической культуры. В качестве научного метода для описания структуры развития педагогического мастерства будущего преподавателя физической культуры использован метод классификации.

Ключевые слова: деятельность, педагогическое мастерство, классификация, способности, развитие, процесс, структура, результат.

Annotation: This article presents the content of the classification of abilities as a key condition for the effective implementation of activities in the system of developing the pedagogical skills of future physical education teachers. The classification method is used as a scientific method to describe the structure of developing the pedagogical skills of future physical education teachers.

Key words: activity, pedagogical skills, classification, ability, development, process, structure, result.

Kirish. Volleybol sporti yuqori darajada malakali sportchilardan nafaqat yuqori jismoniy tayyorgarlik, balki puxta o'ylangan taktik harakatlar, tezkor qaror qabul qilish va tez moslashuvchanlikni talab qiladi. Har bir musobaqa natijasi faqat individual texnik ko'nikmalar va kuchli jismoniy tayyorgarlik bilan emas, balki to'g'ri taktik yondashuv va jamoaviy strategiya bilan belgilanishi mumkin. Volleybolchilar musobaqa jarayonida, o'z pozitsiyalarida va o'yin holatiga qarab, samarali texnik va taktika uyg'unligini namoyon etishlari kerak.

Texnika va taktikani uyg'unlashtirishning muvaffaqiyatli jarayoni - volleybolchilar uchun individual salohiyatni jamoaviy strategiya bilan moslashtirishni anglatadi. Bunda, o'yinchilar nafaqat o'z texnik malakalarini mukammal bajarish, balki bu ko'nikmalarni raqibning harakatlari va o'yin sharoitiga moslashtirishni o'rganishlari zarur. Musobaqalar davomida taktik rejalashtirish, zarba berish usullari, to'pni qabul qilish, tezkor harakatlar va yakuniy zarbalar har biri o'zaro uyg'un bo'lishi, harakatlar zanjirini tushunish va to'g'ri qaror qabul qilish orqali musobaqa samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, yuqori darajadagi volleybolchilarning o'yini faqat texnik ko'nikmalarga asoslanmaydi, balki musobaqaning har bir daqiqasida taktik yondashuvning maqsadga muvofiqligi ham hal qiluvchi omilga aylanadi. To'g'ri tanlangan taktika va undan foydalanishning to'g'ri texnik amalga oshirilishi sportchilarni jamoaviy maqsadga olib boradi va o'yindagi muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini oshiradi.

Ushbu maqolada yuqori darajadagi volleybolchilarning musobaqa samaradorligini oshirishda sport texnikasi va taktikasi uyg'unligining roli, shuningdek, bu uyg'unlikni rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulot texnologiyalari va yondashuvlar tahlil qilinadi.

1. Sport texnikasi va taktikasining uyg'unligi.

Yuqori darajadagi volleybolchilarning o'yin samaradorligini oshirishda sport texnikasi va taktikasining uyg'unligi muhim rol o'ynaydi. Texnika - bu sportchining jismoniy faoliyati, masalan, zarba berish, to'pni qabul qilish, servis, blokirovka qilish kabi operatsiyalarni bajarishda yuqori malaka va aniqlikni anglatadi. Biroq, faqat texnik ko'nikmalarni mukammal bajarish yetarli emas. Volleybol o'yinida har bir harakatni strategik rejalashtirish va o'yin holatiga moslashtirish zarur. Bu yerda taktika o'zini namoyon etadi.

Taktika volleybol o'yinida jamoaning raqibga qarshi amalga oshirgan harakatlar ketma-ketligi va rejalashtirilgan strategiyadir. Volleybolchilarning o'zaro hamkorligi, har bir pozitsiya va vaziyatga qarab to'g'ri qaror qabul qilish, vaqtni samarali boshqarish, va muhim holatlarda mental kuchni saqlash kabi omillarni o'z ichiga oladi. Uyg'unlik esa texnik va taktik ko'nikmalarni birlashtirgan holda amalga oshiriladi.

Masalan, to'pni qabul qilishni texnik jihatdan mukammal bajargan volleybolchi, lekin to'pni qanday joyga uzatish, qaysi zarbani tanlash yoki qanday o'yin pozitsiyasida bo'lish kerakligini bilmasa, o'yinda muvaffaqiyatga erishish qiyin bo'ladi. Shu sababli texnika va taktika o'rtasidagi uyg'unlikni rivojlantirish volleybolchilarni nafaqat individual, balki jamoaviy muvaffaqiyatga ham olib keladi.

2. Texnika va taktika uyg'unligini rivojlantirishda mashg'ulotlar.

Volleybolchilarni musobaqaga tayyorlashda texnik va taktikaning uyg'unligini rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarur. Mashg'ulotlarda texnik malakalarni rivojlantirish bilan birga, taktika ham doimiy ravishda ta'lim berilishi kerak. Quyidagi mashqlar va metodlar texnika va taktikaning uyg'unligini shakllantirishga yordam beradi:

2.1. Texnik mashqlar:

- To'pni qabul qilish va uzatish mashqlari: O'yinchilarni tezkor qaror qabul qilishga va to'pni o'yin sharoitiga qarab uzatishga o'rgatish.

- Zarbalar mashqlari: Bunda zarbalar, jumladan, to'pni to'g'ri va kuchli berish, aniqligini oshirishga qaratilgan mashqlar o'tkaziladi.

2.2. Taktik mashqlar:

- O'yin holatlari bo'yicha simulyatsiya: Sportchilarga o'yin davomida real holatlar yaratib, raqibga qarshi qanday harakat qilishni mashq qilish.

- Jamoaviy strategiyalar: Raqibning zaif tomonlarini aniqlash, shuningdek, jamoaning pozitsiyalarini qanday taktik ravishda joylashtirishni o'rgatish.

2.3. Strategik qaror qabul qilish mashqlari:

- «Tez qaror qabul qilish» mashg'uloti: Sportchilarni qisqa vaqt ichida qaror qabul qilishga o'rgatish. Masalan, to'pni qabul qilish va uni to'g'ri uzatish yoki zarba berishning eng maqbul varianti.

3. Jamoaviy harakatlar va individual yondashuv.

Volleybol - bu jamoaviy sport turi bo'lib, har bir o'yinchining o'z pozitsiyasida muvaffaqiyatli ishlashi, jamoaning umumiy muvaffaqiyatini belgilaydi. Biroq, har bir volleybolchi individual tarzda ham o'zining texnik va taktik salohiyatini rivojlantirishga intilishi kerak.

Jamoaviy harakatlarni samarali bajarish uchun, sportchilar o'rtasida yaxshi kommunikatsiya, bir-birini tushunish va qarorlar bir-biriga mos kelishi kerak. Masalan, blokirovka qilish va to'pni uzatishda jamoa a'zolarining o'zaro kelishgan harakatlari texnikani va taktikaning uyg'unligini tashkil etadi.

Bundan tashqari, yuqori darajadagi volleybolchilar individual strategik yondashuvni ham rivojlantirishlari lozim. Har bir volleybolchi, o'zining kuchli va zaif tomonlarini hisobga olib, o'yinda qanday taktika va texnikani qo'llashni o'rganishi kerak.

4. Texnika va taktika uyg'unligini oshirishda psixologik omillar.

Psixologik jihatlar ham volleybolchilarning texnik va taktika uyg'unligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Musobaqalar davomida sportchilar stressni boshqarish, emosional holatni

saqlash va tezkor qarorlar qabul qilishni o'rganishlari zarur. Sport psixologi orqali o'yinchilarning ruhiy holati, motivatsiyasi va o'yinlarga tayyorgarligi oshirilishi mumkin.

Yuqori darajadagi o'yinda muvaffaqiyatga erishish uchun sportchilarning psixologik tayyorgarligi ham zarur. To'g'ri motivatsiya, kuchli iroda va o'yin holatiga tez moslashish - bu volleybolchi uchun muhim psixologik omillar hisoblanadi.

5. Musobaqa tayyorgarligida texnika va taktikaning uyg'unligi ta'siri.

Yuqori darajadagi volleybolchilarning musobaqaga tayyorgarligi va o'yindagi muvaffaqiyat darajasi texnika va taktika uyg'unligiga bog'liq. Musobaqalarda o'yinchilarning individual va jamoaviy texnik ko'nikmalari, taktika asosida amalga oshirilgan harakatlari raqibni yengishda hal qiluvchi omil bo'ladi. Shu sababli, texnik va taktikaning uyg'unligi musobaqada muvaffaqiyatga erishishning asosiy kalitlaridan biridir.

Xulosa. Yuqori darajadagi volleybolchilarning musobaqa samaradorligini oshirishda sport texnikasi va taktikasining uyg'unligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'yinchilar faqat texnik ko'nikmalarni mukammal bajarish bilan cheklanmay, balki o'yin davomida tezkor qarorlar qabul qilish va raqibning harakatlariga moslashish kabi taktika ko'nikmalarini ham rivojlantirishlari kerak. Sport texnikasi va taktikasining uyg'unligi volleybolchilarning o'z pozitsiyasida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, jamoaning umumiy strategiyasiga moslashishi va raqibning zaif tomonlarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi.

Mashg'ulot jarayonida texnik va taktikaning uyg'unligini shakllantirish uchun kompleks yondashuv zarur. Bunda o'yinchilarga texnik mashqlarni mukammallashtirish, shuningdek, o'yin holatlari bo'yicha taktika mashqlarini o'tkazish kerak. Jamoaviy harakatlar va individual yondashuvlarni samarali birlashtirish, sportchilarga o'z imkoniyatlarini maksimal darajada amalga oshirishga yordam beradi.

Shu bilan birga, psixologik omillar ham volleybolchilarning texnik va taktika uyg'unligini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Musobaqalarda stressni boshqarish, ruhiy holatni saqlash va qaror qabul qilish tezligi - bu psixologik jihatlar volleybolchilarning muvaffaqiyatli harakat qilishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda, texnika va taktikaning uyg'unligi volleybolchilarni nafaqat individual, balki jamoaviy maqsadga erishishda ham muvaffaqiyatga olib keladi. Musobaqalarda yuqori natijalarga erishish uchun sportchilarning texnik va taktika salohiyatini birlashtirish, ularni o'yin sharoitiga moslashtirish va o'zaro jamoaviy hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Kostixina N.M. Akmeologiya fizicheskoy kultury i sporta : ucheb. posobiye. – Omsk: Izd-vo SibGUFG, 2005. – 180 s.
2. Ma'murov B.B. Bo'lajak o'qituvchilarda akmeologik yondashuv asosida ta'lim jarayonini loyihalash ko'nikmalarini rivojlantirish tizimi. Monografiya-T.: "Fan va texnologiya", 2017, 128
3. Nemov, R.S. Psixologiya: ucheb. dlya stud. vysshix ped. uch. zavedeniy: v 3 ch. / Kn. 2. Psixologiya obrazovaniya [Tekst] / R.S. Nemov. – M.: Prosveshcheniye, 1994. – 496 s
4. Pedagogika: ensiklopediya / tuzuvchilar: jamoa. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2015. B. 45-46

Saydullayev Yoqub Murodullayevich,

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti boshlig'ining o'rinbosari podpolkovnik

ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA VATANPARVARLIK VA XIZMAT BURCHI UYG'UNLIGI

Annotatsiya: Ushbu maqolada ichki ishlar organlarida xizmat qiluvchi xodimlarning vatanparvarlik tuyg'usi va ularning xizmat burchi o'rtasidagi uyg'unlik masalasi yoritilgan. Vatanparvarlik – ichki ishlar tizimidagi xodimlar uchun nafaqat ma'naviy-axloqiy tamoyil, balki fidoyilik va sadoqat bilan xizmat qilishning muhim shartidir. Maqolada huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining kasbiy burchga sadoqatini shakllantirish, ularning ijtimoiy mas'uliyati va fuqarolarga nisbatan adolat tamoyillariga rioya etish kabi jihatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, ichki ishlar tizimida vatanparvarlik ruhini mustahkamlash bo'yicha olib borilayotgan ta'lim-tarbiyaviy ishlar, jamoat tartibini saqlash va huquqbuzarliklarning oldini olish jarayonida xizmat burchini vijdonan ado etish muhimligi haqida fikr yuritiladi. Ushbu tadqiqot ichki ishlar xodimlarining kasbiy mahoratini oshirish va ularning jamiyat oldidagi mas'uliyatini yanada chuqurroq anglashga hissa qo'shishi kutilmoqda.

Kalit so'zlar: Vatanparvarlik, xizmat burchi, ichki ishlar organlari, fidoyilik, huquqni muhofaza qilish, kasbiy sadoqat, adolat tamoyillari, ijtimoiy mas'uliyat, jamoat tartibi, huquqbuzarliklarning oldini olish.

Аннотация: В статье рассматривается проблема соответствия патриотических чувств сотрудников органов внутренних дел и их служебного долга. Патриотизм является не только духовно-нравственным принципом для сотрудников органов внутренних дел, но и важным условием преданного и добросовестного несения службы. В статье анализируются такие аспекты, как формирование у сотрудников правоохранительных органов приверженности своему профессиональному долгу, их социальной ответственности, соблюдения принципов справедливости по отношению к гражданам. Также рассматривается значение добросовестного исполнения служебных обязанностей в процессе воспитательной и образовательной работы, проводимой по укреплению духа патриотизма в системе внутренних дел, поддержанию общественного порядка, предупреждению правонарушений. Ожидается, что данное исследование будет способствовать повышению профессиональных навыков сотрудников органов внутренних дел и более глубокому пониманию ими своей ответственности перед обществом.

Ключевые слова: Патриотизм, долг, органы внутренних дел, самоотверженность, правоохранительная деятельность, профессиональная преданность, принципы справедливости, социальная ответственность, общественный порядок, профилактика преступлений.

Abstract: This article discusses the issue of the harmony between the sense of patriotism of employees serving in the internal affairs bodies and their duty. Patriotism is not only a spiritual and moral principle for employees of the internal affairs system, but also an important condition for selfless and loyal service. The article analyzes such aspects as the formation of loyalty to professional duty of law enforcement officers, their social responsibility and adherence to the principles of justice towards citizens. It also discusses the importance of educational and educational work carried out in the internal affairs system to strengthen the spirit of patriotism, the importance of conscientious performance of official duty in the process of maintaining public order and preventing crimes. This study is expected to contribute to improving the professional skills of internal affairs officers and a deeper understanding of their responsibility to society.

Key words: Patriotism, duty, internal affairs bodies, dedication, law enforcement, professional loyalty, principles of justice, social responsibility, public order, crime prevention.

Kirish. Har bir davlatning barqarorligi va xavfsizligi huquqni muhofaza qilish organlarining samarali faoliyatiga bog'liq. Ichki ishlar organlari xodimlari jamiyat tinchligi va fuqarolar xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu faoliyat faqatgina huquqiy bilim va kasbiy mahorat bilan cheklanib qolmay, balki vatanparvarlik, fidoyilik va xizmat burchiga sadoqat kabi yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarni ham talab qiladi.

Vatanparvarlik – ichki ishlar organlari xodimlari uchun eng muhim tamoyillardan biri bo'lib, ular o'z xizmat vazifalarini bajarishda ona Vatanga muhabbat va fidoyilik bilan harakat qilishlari kerak. Xizmat burchi esa qonuniylik, adolat va fuqarolarga sadoqat bilan xizmat qilish kabi mas'uliyatlarni o'z ichiga oladi. Vatanparvarlik va xizmat burchining uyg'unligi ichki ishlar organlari tizimining samaradorligini oshirish va xalq ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ushbu maqolada ichki ishlar organlarida vatanparvarlik tuyg'usining shakllanishi, xizmat burchiga sadoqat va bu ikki omilning o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Shuningdek, xodimlarning kasbiy mahoratini oshirish, ularda vatanparvarlik ruhini kuchaytirish hamda jamiyat oldidagi mas'uliyatini yanada chuqur anglash masalalari muhokama qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Ichki ishlar organlarida vatanparvarlik va xizmat burchining uyg'unligi masalasi ko'plab ilmiy va amaliy tadqiqotlarda yoritilgan. Ushbu yo'nalish huquqshunoslik, sotsiologiya, psixologiya hamda davlat boshqaruvi fanlari doirasida o'rganilib kelinmoqda.

Jahon miqyosida huquqni muhofaza qilish organlarida vatanparvarlik tamoyillarini mustahkamlash bo'yicha AQSh, Rossiya, Germaniya, Xitoy kabi davlatlarda turli tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, xizmat intizomi, huquq-tartibot idoralarida kasbiy etikaga rioya qilish va davlatga sadoqat kabi masalalar ilmiy manbalarda keng yoritilgan.

O'zbekistonda esa ushbu mavzu Prezident farmonlari va qarorlarida, shuningdek, Ichki ishlar vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan me'yoriy-huquqiy hujjatlarda keng aks etmoqda. Mustaqillik yillarida ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy tayyorgarligini oshirish, vatanparvarlik ruhini shakllantirish va xizmat burchini vijdonan ado etish bo'yicha ko'plab islohotlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi qonun va boshqa huquqiy hujjatlarda xizmat burchi, fidoyilik va vatanparvarlik tushunchalarining huquqiy asoslari mustahkamlab qo'yilgan.

Ilmiy adabiyotlarda ham ichki ishlar organlarining ijtimoiy mas'uliyati, kasbiy mahorati va vatanparvarlik ruhini shakllantirish bo'yicha tadqiqotlar mavjud. Bu borada O'zbekistonlik olimlar tomonidan huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini mustahkamlash, ichki ishlar tizimidagi kadrlar tayyorlash masalalariga bag'ishlangan ilmiy ishlanmalar yaratilgan.

Shu bilan birga, ushbu mavzu bo'yicha kompleks tadqiqotlar hali ham davom etmoqda. Xususan, ichki ishlar organlarida xizmat burchi va vatanparvarlikni shakllantirishga oid ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va milliy tizimga joriy etish yo'nalishida qo'shimcha ilmiy izlanishlar olib borish zarur.

Natijalar. Ichki ishlar organlarida vatanparvarlik va xizmat burchining uyg'unligini aniqlash bo'yicha turli tadqiqotlar va so'rovnomalar o'tkazilgan bo'lib, quyidagi natijalar kuzatilgan:

1. Xodimlarning vatanparvarlik darajasi

O'zbekiston Ichki ishlar vazirligi tomonidan 2023-yilda o'tkazilgan ichki tadqiqot natijalariga ko'ra, so'ralgan xodimlarning 87% o'z xizmat vazifalarini bajarishda Vatanga sadoqat va fidoyilik hissini yuqori baholagan.

2. Kasbiy etikaga rioya qilish

So'rovnomada qatnashgan ichki ishlar organlari xodimlarining 82% kasbiy etikaga rioya qilish muhimligini ta'kidlagan bo'lsa, 76% xodim xizmat burchini bajarishda aholi manfaatlarini ustuvor qo'yish zarurligini bildirgan.

3. Xizmat jarayonida vatanparvarlikni shakllantirish omillari

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ichki ishlar organlarida xizmat qiluvchi xodimlarning vatanparvarlik hissini oshirishga quyidagi omillar katta ta'sir ko'rsatadi:

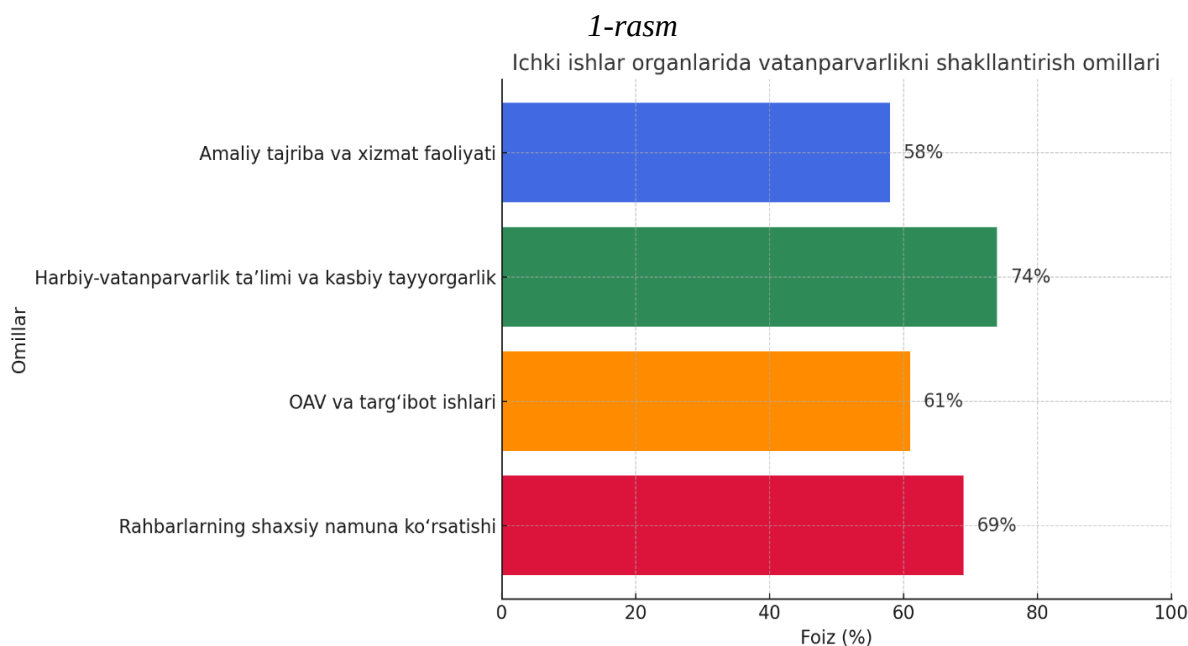
- Amaliy tajriba va xizmat faoliyati – 58%
- Harbiy-vatanparvarlik ta'limi va kasbiy tayyorgarlik – 74%
- OAV va targ'ibot ishlari – 61%
- Rahbarlarning shaxsiy namuna ko'rsatishi – 69%

4. Huquqbuzarliklarning oldini olish va jamoat xavfsizligini ta'minlashdagi xizmat samaradorligi

2023-yilda ichki ishlar tizimi tomonidan amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida jinoyatchilik 15% ga kamaygan, bu esa xodimlarning xizmatga sadoqat va mas'uliyat hissi ortayotganini ko'rsatadi.

5. Muammolar va takliflar

- So'rovnomalarda ishtirok etgan xodimlarning 42% kasbiy rivojlanish uchun qo'shimcha motivatsiya zarurligini bildirgan.
- 37% xodim jamoatchilik bilan ishlashda psixologik tayyorgarlikni yanada oshirish lozimligini qayd etgan.
- 55% esa huquqiy bilim va vatanparvarlik ruhini mustahkamlash uchun doimiy ravishda trening va seminarlar o'tkazish taklifini bildirgan.

Yuqoridagi diagrammada ichki ishlar organlarida vatanparvarlikni shakllantirishga ta'sir qiluvchi asosiy omillar ko'rsatilgan. Eng katta ta'sir ko'rsatuvchi omil harbiy-vatanparvarlik ta'limi va kasbiy tayyorgarlik (74%) ekani ko'rinib turibdi, shuningdek, rahbarlarning shaxsiy namuna ko'rsatishi (69%) ham muhim omillardan biri hisoblanadi.

Yuqoridagi statistik natijalar ichki ishlar organlarida xizmat burchi va vatanparvarlik uyg'unligini ta'minlash muhimligini tasdiqlaydi. Xodimlarning kasbiy mahoratini oshirish, ular orasida Vatanga sadoqat va fidoyilik ruhini shakllantirish bo'yicha doimiy ravishda ta'lim-tarbiya ishlari olib borilishi lozim. Shu bilan birga, soha mutaxassislarining xizmat motivatsiyasini oshirish, huquqiy va psixologik tayyorgarligini kuchaytirish ichki ishlar tizimining samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Muhokama. Ichki ishlar organlari har qanday davlatning huquqni muhofaza qilish tizimining asosiy tayanchlaridan biri hisoblanadi. Ushbu organlarda xizmat qilayotgan

xodimlarning vatanparvarlik tuyg'usi va xizmat burchiga sadoqati mamlakat tinchligi, fuqarolar xavfsizligi hamda huquqiy tartibotni saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Vatanparvarlik – shaxsning o'z vataniga sadoqatli bo'lishi, uning farovonligi va taraqqiyoti yo'lida fidoyilik bilan xizmat qilish istagi va burchidir. Bu tushuncha quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Yurti sevish va unga sadoqat bilan xizmat qilish;
- Davlat mustaqilligi va barqarorligini himoya qilish;
- Fuqarolarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilishga intilish.

Xizmat burchi – ichki ishlar organlari xodimlarining o'z kasbiy majburiyatlarini vijdonan bajarish majburiyatidir. Bu quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

- Qonuniylik va adolat;
- Xizmat intizomi va fidoyilik;
- Halollik va professionallik;
- Davlat va jamiyat manfaatlarini himoya qilish.

Ichki ishlar organlarida vatanparvarlik va xizmat burchi uyg'unligi deganda, xodimlarning o'z vataniga sadoqat bilan xizmat qilishi, qonunlarni hurmat qilishi va kasbiy burchini fidoyilik bilan bajarishi tushuniladi.

Vatanparvarlik va xizmat burchi uyg'unligi quyidagi asosiy omillar orqali shakllanadi:

1. **Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi** – xodimlarning vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishi uchun maxsus dasturlar asosida o'qitish va tarbiyaviy tadbirlar o'tkazish.
2. **Kasbiy tayyorgarlik** – ichki ishlar organlari xodimlari uchun muntazam o'quv mashg'ulotlari, seminarlar va treninglar tashkil etish.
3. **OAV va targ'ibot ishlari** – ommaviy axborot vositalari orqali vatanparvarlik va xizmat burchi to'g'risidagi ijobiy targ'ibot ishlari olib borish.
4. **Rahbarlarning shaxsiy namuna ko'rsatishi** – tajribali rahbarlarning o'z xodimlariga o'rnak bo'lishi, ularning kasbiy vatanparvarlik tuyg'usini mustahkamlashga xizmat qiladi.
5. **Huquqiy ong va madaniyat** – xodimlarning huquqiy bilimlarini oshirish orqali ularning xizmatga bo'lgan mas'uliyatini kuchaytirish.

Ko'pgina rivojlangan davlatlarda ichki ishlar organlarida vatanparvarlik va kasbiy burch hissini oshirishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqilgan. Misol uchun:

- **AQSh** – politsiya xodimlari vatanparvarlik va xizmat burchini uyg'unlashtirish maqsadida maxsus psixologik tayyorgarlikdan o'tadilar.
- **Germaniya** – ichki ishlar tizimida xizmat qilayotgan xodimlar uchun "Xizmat fidoyilari" nomli dastur joriy etilgan bo'lib, u kasbiy burch va vatanparvarlikni uyg'unlashtirishga yo'naltirilgan.
- **Rossiya** – ichki ishlar organlarida xizmat qilayotgan xodimlar uchun har yili harbiy-vatanparvarlik tadbirlari va seminarlar tashkil etiladi.
- **Xitoy** – politsiya akademiyalarida vatanparvarlik darslari va amaliy mashg'ulotlar yo'lga qo'yilgan bo'lib, ularda davlat manfaatlarini himoya qilish ustuvor yo'nalish hisoblanadi.

Ichki ishlar organlarida xizmat qilayotgan xodimlar uchun vatanparvarlik va xizmat burchining uyg'unligi quyidagi jihatlarga ta'sir qiladi:

1. **Xizmat intizomini mustahkamlash** – xizmatga sadoqatli bo'lgan xodimlar huquqiy tartibni saqlashda yanada faol harakat qilishadi.
2. **Fuqarolar bilan samarali muloqot qilish** – vatanparvar xodimlar jamoatchilik bilan o'zaro hamkorlik qilishga ko'proq e'tibor qaratishadi.
3. **Korrupsiyaga qarshi kurashish** – vatanparvarlik hissi yuqori bo'lgan xodimlar o'z xizmat burchiga sadoqatli bo'lib, noqonuniy faoliyatlardan yiroq bo'ladilar.
4. **Jamiyat ishonchini oshirish** – fuqarolar ichki ishlar organlariga ko'proq ishonch bildirishlari uchun xodimlarning fidoyiligi va vatanparvarligi muhim ahamiyatga ega.

Vatanparvarlik va xizmat burchining uyg'unligini yanada mustahkamlash uchun quyidagi choralar ko'rilishi lozim:

- **Kasbiy tayyorgarlikni oshirish** – ichki ishlar xodimlari uchun maxsus vatanparvarlik va xizmat burchi bo'yicha trening va seminarlar tashkil etish.
- **Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini kuchaytirish** – yosh xodimlar uchun vatanparvarlik ruhidagi dasturlarni joriy etish.
- **Rahbarlarning shaxsiy namuna ko'rsatishi** – rahbar kadrlar o'z xodimlariga o'rnak bo'lishi lozim.
- **Jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish** – ichki ishlar organlari va fuqarolar o'rtasidagi ishonchni oshirish uchun ochiq muloqot va axborot tizimlarini takomillashtirish.
- **OAV orqali targ'ibot ishlari olib borish** – ijtimoiy tarmoqlar va televideniye orqali ichki ishlar organlari faoliyatining ijobiy tomonlarini keng yoritish.

Xulosa

Ichki ishlar organlarida vatanparvarlik va xizmat burchining uyg'unligi xodimlarning mas'uliyatini oshirish, huquqiy tartibotni ta'minlash va fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Ichki ishlar xodimlari vatanparvarlik ruhida tarbiyalanganida, ular o'z xizmat burchini yanada vijdonan bajaradi va jamiyatda huquqiy madaniyatning oshishiga hissa qo'shadi. Shu boisdan, ichki ishlar organlarida vatanparvarlik ruhini shakllantirish va xizmat burchiga sadoqatni oshirish bo'yicha tizimli choralar ko'rilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi qonuni. – Toshkent, 2016.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va farmonlari: Ichki ishlar organlarini isloh qilish va xizmat intizomini takomillashtirishga oid hujjatlar. – Toshkent, 2017-2023.
4. Xudoyberdiyev U., Normatov A. «Huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatining asosiy tamoyillari». – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021.
5. Ergashev R., To'laganov B. «Ichki ishlar organlarida xizmat intizomi va etikasi». – Toshkent: Akademiya nashriyoti, 2020.
6. Karimov I.A. «Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir». – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 1996.
7. Ichki ishlar vazirligi axborot xizmati hisobotlari (2023-yil statistik ma'lumotlari). – Toshkent: IIV rasmiy nashrlari.
8. Xalqaro huquqiy tadqiqotlar: «Huquqni muhofaza qilish organlarida kasbiy etikani rivojlantirish bo'yicha xalqaro tajriba». – Moskva, 2022.
9. Qodirov Sh. «Huquqiy madaniyat va vatanparvarlik». – Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti, 2019.

Rasmiy veb-saytlar:

- O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi: www.iiv.uz
- O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi: www.minjust.uz
- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti: www.president.uz

Darmenov Janjayxan Abuovich,
Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI, Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedrası, v.b.
professori

Gulimova Soxiba Maxmud qizi,
Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI, «Tasviriy san'at» magistratura mutaxassisligi
magistranti

UMUMTA'LIM MAKTABLARI «TASVIRIY SAN'AT» DARSLARIDA O'QUVCHILARDA 4 K MODEL KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktablarining "Tasviriy san'at" fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarda 21-asr talablari asosida shakllantirilishi zarur bo'lgan 4K modeli - ya'ni kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarining rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Unda tasviriy san'at darslarining nafaqat estetik va badiiy didni rivojlantirish, balki o'quvchilarda zamonaviy kasbiy va ijtimoiy muhitga moslashish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: Tasviriy san'at, 4K modeli, kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik, hamkorlik, kompetensiya, umumta'lim maktabi, innovatsion yondashuv, ijodkorlik.

Аннотация: В данной статье проанализированы вопросы формирования у учащихся навыков модели 4К - креативности, критического мышления, коммуникативности и сотрудничества - на уроках предмета «Изобразительное искусство» в общеобразовательных школах в соответствии с требованиями XXI века. Освещается роль уроков изобразительного искусства не только в развитии эстетического и художественного вкуса, но и в формировании компетенций, необходимых для адаптации учащихся к современным профессиональным и социальным условиям.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, модель 4К, креативность, критическое мышление, коммуникативность, сотрудничество, компетенция, общеобразовательная школа, инновационный подход, креативность.

Abstract: This article analyzes the development of 21st-century skills-commonly referred to as the 4C model: creativity, critical thinking, communication, and collaboration-among students through the teaching of Visual Arts in general education schools. It highlights the role of visual arts lessons not only in nurturing students' aesthetic and artistic taste but also in fostering competencies essential for adapting to modern professional and social environments.

Key words: Visual Arts, 4C model, creativity, critical thinking, communication, collaboration, competency, general education school, innovative approach, creative thinking.

Kirish. XXI asrda ta'lim jarayoniga qo'yilayotgan talablar inson kapitalini rivojlantirish, kreativ tafakkurga ega, muammolarni hal qila oladigan, o'z fikrini erkin ifodalaydigan va jamoadagi faoliyatga moslasha oladigan shaxsni tarbiyalashga qaratilmoqda. Bu borada umumta'lim maktablaridagi fanlar orasida "Tasviriy san'at" fani alohida o'rin tutadi. Chunki bu fan orqali nafaqat o'quvchilarning badiiy-estetik didi rivojlanadi, balki ularning shaxsiy salohiyati, mustaqil fikrlashi, muomala madaniyati va guruhda ishlash qobiliyati ham shakllanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarda 4K modeli deb nomlangan asosiy ko'nikmalar — kreativlik (ijodiylik), kritik fikrlash, kommunikativlik va hamkorlikda ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishni talab qilmoqda. Bu ko'nikmalar nafaqat o'quv jarayonida, balki kelgusida mehnat bozori va jamiyatda muvaffaqiyatli shaxs bo'lib shakllanishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

"Tasviriy san'at" darslari esa o'zining ijodiy, erkin fikrlashga undovchi va estetik qadriyatlar bilan boyitilgan tabiatiga ko'ra, aynan 4K ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qulay maydon hisoblanadi. Ushbu maqolada aynan shu fan orqali o'quvchilarda 4K modeli asosidagi

kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va metodlar hamda dars mazmunining moslashtirilish yo'llari yoritib beriladi.

Adabiyotlar tahlili. XXI asrda shaxsning to'laqonli rivojlanishi uchun zarur bo'lgan 4K modeli - kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik va hamkorlik ko'nikmalari - global ta'lim konsepsiyalarining markaziy nuqtasiga aylangan. Xususan, Toni Vagner (Tony Wagner) o'zining tadqiqotlarida ushbu to'rt kompetensiyani raqamli asrda raqobatbardosh va innovatsion shaxsni shakllantirishda hal qiluvchi omil sifatida e'tirof etadi [1].

Partnership for 21st Century Learning (P21) tomonidan ishlab chiqilgan 4C modeli (Creativity, Critical thinking, Communication, Collaboration) konsepsiyasi ham maktab ta'limida zamonaviy yondashuvlar zarurligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv o'quvchilarning faqat bilim olish emas, balki bu bilimlardan amaliyotda foydalanish, ijodiy fikrlash va jamoada ishlash salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan [2].

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan "Tasviriy san'at" fani bo'yicha davlat ta'lim standarti va o'quv dasturlarida ham ijodkorlik, fikrlash faolligi, tasviriy vositalarni mustaqil qo'llash, san'atga nisbatan estetik munosabatni shakllantirish kabi jihatlarga alohida e'tibor qaratilgan [3].

M.M. Amonov va R.I. Sunnatova kabi o'zbek pedagog-psixologlari o'z izlanishlarida tasviriy san'at o'quvchilarda faqat badiiy ko'nikmalar emas, balki muloqot madaniyati, estetik zavq, hayotni tahlil qilish, o'z fikrini tasviriy vositalar orqali ifodalash kabi ko'nikmalarni ham shakllantirishini qayd etishadi [4].

B.E. Boltaboyev esa o'z tadqiqotlarida tasviriy san'at darslarining interfaol metodlar yordamida olib borilishi, guruhlarda ishlash, bahs-munozara asosida tasvir yaratish kabi faoliyat turlari orqali o'quvchilarda hamkorlik va kommunikativlik ko'nikmalarini samarali rivojlantirish imkoniyatini ochib beradi [5].

Shuningdek, J. Deweyning "tajribaga asoslangan ta'lim" nazariyasi, L.S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" haqidagi qarashlari tasviriy san'atda 4K ko'nikmalarini bosqichma-bosqich rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslarini tashkil etadi [6][7].

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tasviriy san'at fani o'quvchilarda ijodiylikni, mustaqil fikrlashni, muloqot va hamkorlikka tayyorlikni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli ushbu fanni o'qitishda 4K modeli komponentlarini integratsiyalash dolzarb masala hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimi shaxsiy taraqqiyotga qaratilgan kompetensiyalarni shakllantirishni birlamchi vazifa sifatida belgilab bermoqda. Ayniqsa, o'quvchilarda 21-asr ko'nikmalari - kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik va hamkorlikda ishlash (4K modeli) ni rivojlantirish masalasi global ta'lim muhitida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, "Tasviriy san'at" fanining mazmuni va dars jarayonida foydalaniladigan pedagogik metodlar aynan mazkur ko'nikmalarni rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Dars jarayonida kreativlikni rivojlantirish uchun o'quvchilarga erkin, noan'anaviy, o'ziga xos yondashuvda ishlashga yo'naltirilgan ijodiy topshiriqlar berilishi, san'at asarlarini tahlil qilish orqali kritik fikrlash ko'nikmasini shakllantirish mumkin. Masalan, bir san'at asariga turlicha yondashish, undagi ma'no va badiiy ifodaning talqinini baholash orqali o'quvchilar hayotga ham tanqidiy qarashni o'rganadi.

Kommunikativlik esa guruhli ishlarda, bahs-munozaralarda, loyiha asosida birgalikda ijod qilishda namoyon bo'ladi. Bunday yondashuv nafaqat o'z fikrini aniq ifodalash, balki boshqalarni tinglash, fikriga hurmat bilan yondashish, o'zaro tushunishni shakllantirishga xizmat qiladi. Hamkorlikda ishlash kompetensiyasi esa tasviriy san'at darslarida guruhli loyiha yaratish, bir mavzuda birgalikda chizma ishlash yoki badiiy kompozitsiya yaratishda faol rivojlanadi.

Biroq amaliyotda bu imkoniyatlar har doim ham to'liq ro'yobga chiqmayapti. Ayrim hollarda tasviriy san'at darslari faqat texnik ko'nikmalarni o'rgatish, chizma yoki nusxa chizish bilan cheklanib qolmoqda. Shu sababli, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi, o'quv rejalari

va darsliklar tarkibining 4K modeli asosida qayta ko‘rib chiqilishi zarur. Bu orqali o‘quvchilarni nafaqat chizishga, balki ijodiy fikrlashga, bahs yuritishga, jamoa bilan ishlashga o‘rgatish imkoniyati kengayadi.

Demak, tasviriy san’at darslarini 4K modeli asosida tashkil etish orqali o‘quvchilarda nafaqat badiiy-estetik qarashlar, balki hayotda mustaqil, faol, ijtimoiy moslashgan shaxs sifatida shakllanish uchun zarur bo‘lgan asosiy kompetensiyalar ham rivojlanadi. Bu esa umuman olganda, umumta’lim maktablaridagi ta’lim sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

1-jadval

4K modeli komponenti	Pedagogik metodlar	Darsda qo‘llaniladigan faoliyat turlari	Kutilayotgan natijalar	Baholash mezonlari
Kreativlik (ijodiylik)	Loyihaviy ta’lim, erkin tasvir topshiriqlari, “miya shturmi” usuli	Tematik kompozitsiyalar yaratish, erkin chizish, san’at asarini yangi talqinda ifodalash	O‘quvchining o‘ziga xos g‘oya yaratishi, innovatsion fikr yuritish	Yangilik kiritish darajasi, g‘oya originalligi
Kritik fikrlash	Tahliliy savol-javob, “Fikrlovchi jurnal”, PQB (Pozitiv-Qiziq-Bilmoqchi) usuli	San’at asarlarini tahlil qilish, qiyoslash, baholash	Fikrlarni asoslash, dalillash, har xil qarashlarni anglash	Tahlil chuqurligi, fikr asoslanganligi
Kommunikativlik	Bahs-munozara, rolli o‘yinlar, jamoaviy loyiha taqdimoti	Guruhda muhokama, fikr almashish, taqdimot qilish	O‘z fikrini aniq ifodalash, tinglay olish ko‘nikmasi	Nutq aniqligi, muloqot madaniyati, ishtirok faolligi
Hamkorlik	Kichik guruhlarda ishlash, “Metod galereyasi”, interfaol mashg‘ulotlar	Birgalikda rasm ishlash, rol taqsimoti orqali loyihalar yaratish	Jamoadi ishlash madaniyati, rolda o‘z mas’uliyatini anglash	Guruh ichidagi faol ishtirok, mas’uliyatlilik, muvofiqlik

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, “Tasviriy san’at” fani o‘quvchilarda 4K modeli asosidagi zamonaviy ko‘nikmalarni — kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik va hamkorlikda ishlashni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Dars jarayonini mazkur model asosida tashkil etish orqali o‘quvchilar nafaqat badiiy-estetik tafakkurni egallaydi, balki o‘z fikrini erkin ifodalash, ijodiy yondashuvni rivojlantirish, ijtimoiy muhitda muloqot qilish va guruhda samarali ishlash kabi kompetensiyalarga ega bo‘ladi. Biroq, bu imkoniyatlarning to‘laqonli amalga oshirilishi ta’lim jarayonida foydalaniladigan metodlar, o‘quv dasturi mazmuni va o‘qituvchining innovatsion yondashuviga bevosita bog‘liqdir. Shu sababli, tasviriy san’at darslarini faqat amaliy chizma va nusxa asosida emas, balki ko‘proq interfaol, ijodiy va tanqidiy tafakkurni rag‘batlantiruvchi faoliyatlar bilan boyitish zarurati mavjud.

Tavsiyalar:

1. Tasviriy san'at darslariga 4K modeli asosida yondashish bo'yicha o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar va seminar-treninglar tashkil etilishi lozim.
2. O'quv dasturlariga ijodiy va interfaol topshiriqlar, san'at asarlarini tahlil qilish va bahs-munozara elementlarini ko'proq kiritish tavsiya etiladi.
3. O'quvchilarni kichik guruhlarda ishlashga, jamoaviy loyihalar yaratishga undovchi topshiriqlar orqali hamkorlik va kommunikativlik ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qaratish kerak.
4. Darslarda "kreativ fikr yuritish" uchun noan'anaviy san'at asarlariga erkin talqinlar berish, yangicha yondashuvlarni targ'ib qilish muhimdir.
5. Har bir darsda kritik fikrlashni shakllantiruvchi savollar, tahliliy topshiriqlar va o'z fikrini asoslab berish imkonini beruvchi mashqlar qo'llanilishi kerak.
6. Ta'lim muassasalari rahbarlari tomonidan 4K modeli yondashuvini qo'llayotgan o'qituvchilar faoliyati rag'batlantirilib, tajriba almashish tizimi yo'lga qo'yilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Wagner, T. (2010). The Global Achievement Gap: Why Even Our Best Schools Don't Teach the New Survival Skills Our Children Need-and What We Can Do About It. Basic Books.
2. Partnership for 21st Century Skills (P21). (2009). Framework for 21st Century Learning. Washington, D.C.
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2022). Tasviriy san'at fanidan davlat ta'lim standarti. Toshkent.
4. Amonov, M.M., Sunnatova, R.I. (2019). San'at va psixologiya uyg'unligi: did va ijod masalalari. Toshkent: O'qituvchi.
5. Boltaboev, B.E. (2021). Tasviriy san'at darslarida innovatsion metodlardan foydalanish usullari. Pedagogik izlanishlar jurnali, №2(18), 65–72.
6. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
7. Выготский, Л.С. (1982). Мышление и речь. Москва: Педагогика.

*Sharopov Mirjon Nurxon o'g'li,
Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi*

TALABALARNI AXBOROT TA'LIM MUHITIDA TEXNIK IJODKORLIK FAOLIYATIGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarni axborot ta'lim muhiti sharoitida muhandislik tafakkurini rivojlantirish metodikasi tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida muhandislik tafakkurining ahamiyati ortib bormoqda, chunki u talabalarning muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va innovatsion yechimlar ishlab chiqish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada axborot texnologiyalaridan foydalangan holda muhandislik tafakkurini rivojlantirish metodlari, virtual laboratoriyalar, 3D-modellashtirish va robototexnika kabi zamonaviy texnologiyalarning o'rni ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: axborot ta'lim muhiti, muhandislik tafakkuri, texnologiya fani, innovatsion ta'lim, STEAM yondashuvi, 3D-modellashtirish, robototexnika, texnik ijodkorlik.

Аннотация: В данной статье анализируется методика развития инженерного мышления студентов в условиях информационной образовательной среды. В современном образовательном процессе возрастает значение инженерного мышления, так как оно способствует формированию у студентов навыков решения проблем, критического мышления и разработки инновационных решений. В статье рассматриваются методы развития инженерного мышления с использованием информационных технологий, а также научно обоснована роль современных технологий, таких как виртуальные лаборатории, 3D-моделирование и робототехника.

Ключевые слова: информационная образовательная среда, инженерное мышление, технология, инновационное образование, STEAM-подход, 3D-моделирование, робототехника, техническое творчество.

Annotation: This article analyzes the methodology for developing students' engineering thinking in the context of an information-based educational environment. In modern education, the importance of engineering thinking is increasing, as it contributes to students' problem-solving skills, critical thinking, and the development of innovative solutions. The article examines methods for enhancing engineering thinking through the use of information technologies and scientifically substantiates the role of modern technologies such as virtual laboratories, 3D modeling, and robotics.

Key words: information-based educational environment, engineering thinking, technology, innovative education, STEAM approach, 3D modeling, robotics, technical creativity.

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi talabalarni texnik ijodkorlik faoliyatiga tayyorlash tizimini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Axborot ta'lim muhiti o'quvchilarga innovatsion yondashuvlar, ilg'or texnologiyalar va zamonaviy muhandislik yechimlari bilan tanishish imkoniyatini yaratadi. Shu sababli, texnologiya fanining mazmunini yangilash va ta'lim metodikasini takomillashtirish texnik ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Texnik ijodkorlik nafaqat talabalar bilim darajasini oshirishga, balki ularning muammolarni hal qilish qobiliyati, tanqidiy fikrlashi va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Axborot texnologiyalarining integratsiyasi esa ushbu jarayonni yanada samarali tashkil etish imkoniyatini beradi. Shu boisdan, texnologiya fani misolida talabalarni axborot ta'lim muhiti sharoitida texnik ijodkorlik faoliyatiga tayyorlash metodikasini takomillashtirish masalasini ilmiy asosda o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada talabalarni texnik ijodkorlik faoliyatiga yo'naltirishda axborot ta'lim muhitining o'rni va imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, texnologiya fanining didaktik yondashuvlari, o'quvchilarning texnik ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish usullari va ilg'or

pedagogik texnologiyalar qo'llanilishining samaradorligi ilmiy asosda ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari texnik ijodkorlikni shakllantirish bo'yicha samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan bo'lib, u ta'lim jarayonining innovatsion rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili. Talabalarni texnik ijodkorlik faoliyatiga tayyorlash va axborot ta'lim muhiti imkoniyatlaridan foydalanish masalasi bugungi kunda ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan o'rganilmoqda. Ushbu sohadagi ilmiy izlanishlar ta'lim metodikasi, texnik ijodkorlik va raqamli texnologiyalarni o'zaro integratsiyalash tamoyillariga asoslanadi.

Axborot ta'lim muhiti sharoitida talabalarni o'qitish masalalari xorijiy olimlar tomonidan keng yoritilgan. Xususan, Jon Dyui (Dewey, J.) tajriba asosida ta'lim modelini ilgari surib, o'quvchilarning faol ishtiroki asosida bilim olish jarayonining samaradorligini ta'kidlagan. Lev Vygotskiy esa ta'lim jarayonida ijtimoiy muhit va axborot resurslarining ahamiyatini ochib bergan bo'lib, bu g'oya zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan bog'liq holda keng tadbiiq etilmoqda.

Texnik ijodkorlik faoliyatini shakllantirish bo'yicha tadqiqotlar asosan muhandislik va texnologiya fani doirasida olib borilgan. Simon Papert (Papert, S.) o'quvchilarning texnik tafakkurini rivojlantirish uchun konstruktor va dasturlash vositalarining (masalan, LEGO Mindstorms, Scratch) ahamiyatini ta'kidlagan. B.F. Skinner esa amaliy mashg'ulotlar va eksperimental yondashuvlar yordamida talabalarni texnik fanlarga qiziqtirish mumkinligini ko'rsatgan.

Mahalliy tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida ham texnik ijodkorlik va ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish masalasi yoritilgan. Xususan, A.A. Abduqodirov ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikalarini ishlab chiqishga e'tibor qaratgan. Sh.S. G'ulomov esa texnologiya fanida talabalar uchun interaktiv va amaliy mashg'ulotlarning ahamiyatini o'rganib, texnik ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan didaktik modellarni ishlab chiqqan.

So'nggi yillarda STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) konsepsiyasining ta'limga integratsiyasi texnik ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda samarali yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. T. Brown va K. Robinson kabi olimlar ijodiy muhitni rivojlantirishda dizayn fikrlash (Design Thinking) usullarining muhimligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, J. Brunerning konstruktivistik ta'lim nazariyasi ham texnik ijodkorlikning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi ta'lim jarayonida yangi metodlarning paydo bo'lishiga olib keldi. M. Prenskyning "Raqamli tug'ilganlar" (Digital Natives) nazariyasiga ko'ra, zamonaviy talabalar texnologiya bilan o'ralgan holda o'sib kelgani sababli, ularni texnik ijodkorlikka yo'naltirishda interaktiv o'quv vositalaridan keng foydalanish lozim. J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi esa texnologiya fanida talabalar bilim olish jarayonini chuqurroq o'rganishga yo'naltirilgan.

Muhokama. Zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarni muhandislik tafakkuriga tayyorlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Axborot ta'lim muhiti sharoitida muhandislik tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish talabalar bilim darajasini oshirish, ularning amaliy ko'nikmalarini shakllantirish va texnologik innovatsiyalarni yaratish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muhandislik tafakkuri an'anaviy ta'lim metodlaridan farqli ravishda, talabalarining muammolarni hal qilish, tahlil qilish va yechim topish ko'nikmalarini shakllantirishni talab qiladi. Ushbu jarayonda axborot texnologiyalari, interaktiv ta'lim usullari, simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar va modeling dasturlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Muhandislik tafakkurini rivojlantirishning muhim omillaridan biri – amaliy loyihalar va tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanishdir. Bu usul talabalarni o'rgangan nazariy bilimlarini real loyihalar va muhandislik masalalariga tatbiq etishga undaydi. Masalan, 3D-modellashtirish,

robototexnika, aqlli texnologiyalar yaratish kabi amaliy mashg'ulotlar muhandislik tafakkurini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Shuningdek, STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) ta'lim konsepsiyasi muhandislik tafakkurini rivojlantirishda samarali yondashuvlardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv talabalarni ilmiy tadqiqot va muhandislik faoliyatiga jalb qilish orqali ularning ijodiy fikrlash va amaliy ko'nikmalarini shakllantiradi.

Muhandislik tafakkurining o'ziga xosligi – talabalar analitik fikrlash, tizimli yondashuv va texnik muammolarni hal qilish kompetensiyalarini rivojlantirish lozim. Axborot texnologiyalari va muhandislik ta'limi integratsiyasi – virtual laboratoriyalar, raqamli simulyatsiyalar va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari. Interaktiv ta'lim metodlari – muhandislik masalalarini hal qilish uchun loyiha asosida o'qitish, kollaborativ ish, guruhviy treninglar. O'quv dasturlarini modernizatsiya qilish – muhandislik fani tarkibiga zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodlarni qo'shish zarurati. Nazariy va amaliy ta'lim o'rtasidagi bog'liqlik – talabalarni real muhandislik muammolari bilan tanishtirish orqali ularning texnik tafakkurini rivojlantirish.

Shunday qilib, axborot ta'lim muhiti sharoitida muhandislik tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish nafaqat o'qitish sifatini oshirishga, balki texnologiya fani orqali talabalar ijodkorligini yuksaltirishga ham xizmat qiladi. Bu jarayonda yangi innovatsion texnologiyalar, interaktiv ta'lim usullari va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Muhandislik tafakkurini rivojlantirish zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, uning samarali shakllanishi talabalarning texnologik bilimlarini chuqurlashtirish va amaliy ko'nikmalarini oshirish bilan uzviy bog'liqdir. Axborot ta'lim muhiti esa bu jarayonda innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni joriy qilish orqali muhandislik tafakkurini yanada samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari, xususan, virtual laboratoriyalar, 3D-modellashtirish, robototexnika va simulyatsiya texnologiyalari talabalar uchun real muhandislik muammolarini hal qilishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Bu esa ularning analitik tafakkurini kuchaytirib, muhandislik jarayonlarini tushunish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Muhandislik tafakkurini rivojlantirishda interfaol ta'lim metodlarining o'rni muhim bo'lib, ayniqsa, loyiha asosida o'qitish, muammoli ta'lim va STEAM yondashuvlari texnik tafakkurni rivojlantirishda samaradorligi bilan ajralib turadi. Loyiha asosida ta'lim berish orqali talabalar real hayotdagi muammolarni hal qilishga yo'naltiriladi, bu esa ularning mustaqil izlanish va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishga yordam beradi. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan talabalarga mustaqil ishlash imkonini beruvchi raqamli platformalar, dasturiy muhandislik vositalari va sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim jarayoniga keng joriy etilmoqda. Shu bilan birga, o'yinlashtirilgan ta'lim texnologiyalari va interaktiv simulyatsiyalar orqali talabalarning muhandislikka bo'lgan qiziqishi oshirilmoqda.

Texnologiya fanining mazmunini yangilash va axborot ta'lim muhiti imkoniyatlaridan samarali foydalanish talabalarning texnik ijodkorligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy sanoat tarmoqlarida keng qo'llanilayotgan muhandislik yechimlarini tushunish va ulardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish ushbu metodikaning asosiy maqsadlaridan biridir. Shuningdek, talabalarni muhandislik tafakkuriga yo'naltirish uchun o'quv dasturlarini zamonaviy talablarga moslashtirish, nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish va axborot texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda texnologik jarayonlarni tushuntirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, axborot ta'lim muhiti sharoitida muhandislik tafakkurini rivojlantirish metodikasi ta'lim samaradorligini oshirishga, talabalarning innovatsion tafakkurini shakllantirishga va ularni kelajakdagi muhandislik kasblariga tayyorlashga xizmat qiladi. Shu bois, texnologiya fanida ilg'or o'qitish usullarini qo'llash, talabalarni texnik

ijodkorlikka jalb qilish va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa. Zamonaviy ta'lim jarayonida muhandislik tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib, uning samaradorligi axborot ta'lim muhiti imkoniyatlaridan qanday foydalanishga bog'liqdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, axborot texnologiyalaridan foydalangan holda ta'lim jarayonini tashkil etish talabalar muhandislik tafakkurini rivojlantirishga, ularning texnologik bilim va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Virtual laboratoriyalar, 3D-modellashtirish, robototexnika, dasturlash va simulyatsion texnologiyalar orqali talabalarning texnik muammolarni hal qilish, mustaqil fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlari oshadi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lishlariga xizmat qiladi.

Tavsiyalar.

1. Axborot texnologiyalaridan keng foydalanish – O'quv jarayoniga virtual laboratoriyalar, 3D-modellashtirish, robototexnika va simulyatsion texnologiyalarni joriy qilish talabalar muhandislik tafakkurini shakllantirish uchun samarali vosita bo'lishi mumkin.

2. Innovatsion ta'lim metodlarini qo'llash – Loyiha asosida o'qitish, muammoli ta'lim va gamifikatsiya kabi metodlar orqali talabalarning mustaqil fikrlashi va ijodkorlik qobiliyatlarini oshirish kerak.

3. STEAM yondashuvini rivojlantirish – Muhandislik tafakkurini shakllantirishda fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani integratsiya qilish orqali talabalarni har tomonlama rivojlantirish zarur.

4. Amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirish – Talabalarga nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkoniyatini berish uchun real loyihalar va laboratoriya ishlarini ko'paytirish tavsiya etiladi.

5. Talabalarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini oshirish – Axborot ta'lim muhitida masofaviy ta'lim platformalari va raqamli resurslardan foydalanish orqali talabalarni mustaqil o'qishga yo'naltirish lozim.

6. Texnologiya fanini modernizatsiya qilish – Muhandislik tafakkurini shakllantirish uchun texnologiya fanini zamonaviy muhandislik va texnologik tendensiyalarga moslashtirish muhimdir.

7. Hamkorlik va jamoaviy ishlashni rivojlantirish – Talabalarga guruhlarda ishlash va birgalikda muammolarni hal qilish tajribasini taqdim etish ularning kommunikativ va muhandislik kompetensiyalarini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Dewey, J. (1916). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: Macmillan.

2. Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

3. Papert, S. (1980). *Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas*. Basic Books.

4. Skinner, B.F. (1954). *The Science of Learning and the Art of Teaching*. Harvard Educational Review.

5. Brown, T. (2009). *Change by Design: How Design Thinking Creates New Alternatives for Business and Society*. Harper Business.

6. Robinson, K. (2011). *Out of Our Minds: Learning to be Creative*. Capstone.

7. Bruner, J. (1966). *Toward a Theory of Instruction*. Harvard University Press.

8. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. W. W. Norton & Company.

9. Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants*. *On the Horizon*, 9(5), 1-6.

10. Resnick, M. (2017). *Lifelong Kindergarten: Cultivating Creativity through Projects, Passion, Peers, and Play*. MIT Press.

Salimov G'ayrat Muxamedovich,
BuxDU professori, pedagogika fanlari nomzodi
g.m.salimov@bukhdu.uz;

NAVOIY SHAHAR MAKTABGACHA TARBIYALANUVCHILARNING TAYYORLOV GURUHIDA JISMONIY MASHG'ULOTLAR JARAYONINING MATEMATIK-STATISTIK TAHLILI

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi tayyorlov guruh bolalarning jismoniy tayyorgarligini baholash mezonlarini belgilaydi; matematik va statistik usullardan foydalangan holda maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida tajriba natijalarini aniqlash. Tadqiqot bosqichlari, tadqiqot usullari, ilmiy adabiyot manbalari tahlili, pedagogik tadqiqotlarda taklif etilayotgan metodikaning samaradorligi tajriba-sinov ishlari natijalari asosida qayd etilgan ko'rsatkichlarni o'zaro solishtirish va qayta tahlil qilishning ilg'or matematik va statistik usullari bilan tasdiqlanadi. Navoiy shahar davlat maktabgacha ta'lim tizimida olingan tadqiqot natijalari tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: Tadqiqot, metod, o'quv qo'llanma, jismoniy mashqlar, jismoniy sifatlar, sport o'yini elementlari, mashq, yurish, jismoniy tarbiya, ochiq o'yinlar.

Аннотация: Данная статья определяет критерии оценки физической подготовки детей подготовительной группы дошкольного возраста; с использованием математических и статистических методов выявлены результаты эксперимента среди детей дошкольного возраста. Этапы исследования, методы исследования, анализ научной литературы, эффективность предлагаемой методики в педагогических исследованиях подтверждаются сравнением и повторным анализом показателей, полученных на основе результатов экспериментальных испытаний с использованием передовых математических и статистических методов. Проанализированы результаты исследования, полученные в системе государственного дошкольного образования города Навои.

Ключевые слова: Исследование, метод, учебное пособие, физические упражнения, физические качества, элементы спортивных игр, упражнение, ходьба, физическое воспитание, подвижные игры.

Annotation: This article defines the criteria for assessing the physical preparedness of preschool children in preparatory groups; using mathematical and statistical methods, the results of the experiment among preschool children have been identified. The stages and methods of the research, analysis of scientific literature, and the effectiveness of the proposed methodology in pedagogical studies are confirmed by comparing and reanalyzing the indicators obtained through experimental trials using advanced mathematical and statistical methods. The research results obtained from the state preschool education system of Navoi city have been analyzed.

Key words: Research, method, textbook, physical exercises, physical qualities, elements of sports games, exercise, walking, physical education, active games.

Kirish. O'zbekiston respublikasi prezidenti tomonidan chiqarilgan 2020 yil 16-aprelda chiqarilgan "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" Davlat dasturida Maktabgacha ta'lim qamrovini 60 foizga yetkazishga qaratilgan qator chora-tadbirlar amalga oshirildi. 2020 yilga mo'ljallangan Investisiya dasturi doirasida jami 418 ta – 19 ta maktabgacha ta'lim tashkilotini qurish va 399 tasini rekonstruksiya qilish belgilangan. Shundan 15 ta loyiha yildan yilga o'tuvchi, 403 tasi yangidan boshlanadigan loyiha sifatida Investisiya dasturiga kiritilgan. Yangidan boshlanadigan 403 ta loyiha smeta hujjatlari ishlab chiqilib, ekspertizadan o'tkazilganligi ta'kidlangan. Tayyorlov guruhlarida faoliyat yuritayotgan pedagoglarga metodik ko'mak berish maqsadida "Pedagoglar va trenerlar uchun "Ilm yo'li" variativ dasturini joriy etish qo'llanmasi" tayyorlandi. Shu ta'kidlash kerak-ki 2030

yilda kelib maktabgacha ta'lim takshilotilarida tarbiyalanuvchilarning qamrovi 80 foizga yetkazish bo'yicha chora tadbirlar ishlab chiqilmoqda.

Shularni nazarga tutgan holda, biz Navoiy shahridagi 26-34 davlat maktabgacha ta'lim tashkilotida kichik, o'rta, katta va tayyorlov guruhi tarbiyalanuchi jami 296 nafar bolalarning jismoniy mashg'ulotlar jarayonida jimoniy tayyorgarlik natijalari tadqiqotdan o'tkazdik.

Tadqiqotning maqsadi davlat maktabgacha ta'lim tashkilotida tayyorlov guruhi bolalarning jismoniy sifat va qobiliyatlarini asosan jismoniy mashqlar, faol o'yinlar va jamoaviy o'yinlar orqali rivojlantirish samaradorligiga erishishdan iborat. Shundan kelib chiqqan holda, maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning xususiyatlarini va jismoniy tayyorgarligi ko'rsatkichlarini o'rganish. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tayyorlov guruhi bolalarning jismoniy tayyorgarligini baholash mezonlarini aniqlash maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida o'tkazilgan tajriba natijalari matematik va statistik usullardan foydalangan holda aniqlandi.

Tadqiqotning birinchi bosqichida, ya'ni amalga oshiriladigan ishlarning ilmiy-amaliy muammolari, tadqiqot maqsadi va vazifalari, maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalar jismoniy tayyorgarligini oshirish manbalari o'rganildi. Bundan tashqari, tayyorgarlik darajasini o'rganish maqsadida tadqiqot hujjatlari va og'zaki so'rovnoma tayyorlandi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida jismoniy tayyorgarlik bo'yicha o'tkazilgan testlar samaradorligini o'lchash bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish orqali tadqiqot modeli yaratildi. jismoniy tayyorgarlik darajasi maxsus testlar ("Ilk qadam" testlari) bilan aniqlandi. Shu asosda bolalarning jismoniy tarbiyasini takomillashtirish tizimi ishlab chiqildi. O'rganishlar jarayonida amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlari ko'rib chiqilib, barcha natijalar bilan solishtirilib, ma'lumotlar matematik va statistik usullar yordamida qayta ishlandi. Tadqiqotni o'tkazish jarayonida biz bolalar bilan mashg'ulotlarni o'tkazish usullari faqat bolalarning ma'naviy va axloqiy xususiyatlarini aniqlash bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar kontingentini to'liq o'rganib chiqqandan keyin ishlab chiqilganligiga aminmiz. Kuzatish natijalari shuni ko'rsatdiki, ko'pchilik maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan jismonan harakatsiz va e'tiborsiz deb hisoblangan bolalar ham guruh va faol o'yinlar bilan shug'ullanishadi. Loyihaga qiziqish ortdi. To'g'ri tashkil etish mashg'ulotlarning bolalarga berilgan sharoitda, bolalarning shakllanishiga, ularni erkin axloqiy ruhda tarbiyalash samaradorligini oshirishga hissiy ta'siri, shubhasiz, juda ijobiydir.

Tadqiqot usullari 1. Ilmiy adabiyot manbaalarini tahlil qilish va ilmiy-uslubiy tajribalarni umumlashtirish: a) Ilmiy va uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish;

2. Jismoniy tayyorgarlik natijalarini baholash; 3. Anketani to'ldirish va og'zaki savol-javoblar o'tkazish. 4. Pedagogik tajribalar o'tkazish a) tajriba boshida bolalarni har tomonlama baholash; b) Pedagogik kuzatishlar tabiiy usul bilan aniqlanadi. 6. Olingan ma'lumotlarni matematik usulda tahlil qilish. Ilmiy adabiyot manbaalarini tahlil qilish va amaliy tajribalarni umumlashtirish. Bir qator olimlarning kuzatishlaridan ma'lumki, optimal harakat bolalarning jismoniy rivojlanishi va qobiliyatlarini oshirish uchun katta imkoniyat yaratadi. Bir guruh olimlar va amaliyotchilarning fikricha, bolalarda jismoniy fazilatlarini har tomonlama rivojlantirish, milliy qadriyatlarga e'tiborni oshirish, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish uchun eng qulay davr tayyorlov maktab yoshi hisoblanadi. Ko'pgina olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, shaxsning jismoniy shakllanishi va jismoniy tayyorgarligi dinamikasi o'quvchi tomonidan izchil bajariladigan jismoniy mashqlar xususiyatiga bog'liq. Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishning eng muhim masalasi - faol o'yinga asoslangan va jamoaviy sport elementlari bilan mashqlarni to'g'ri tashkil etish va o'tkazishdir. Tayyorlov guruhi bolalarning sog'lomlashtirish va tarbiyaviy ishlarini jamoaviy o'yinlar orqali yanada jonlantirish uchun ularning jismoniy mashqlarga qiziqishi ortib borayotganligini aniqlash kerak. Bu samarali vositalarni tanlash va keyinchalik pedagogik test va tajribalar o'tkazish imkonini beradi. Tayyorlov guruh bolalari jismoniy tarbiyasiga oid pedagogik, fiziologik, biologik yo'nalishdagi adabiyotlar tahlil qilindi va umumlashtirildi. Tayyorlov guruh bolalarida jismoniy sifatlarini

shakllantirishning innovatsion texnologiyalarini takomillashtirish va ularning jismoniy tarbiyadagi harakat faolligi o'rganildi. Tajribalarning jismoniy tarbiya jarayoniga ta'siri pedagogik va fiziologik adabiyotlarda tahlil qilindi va umumlashtirildi. Amaliy tajribalarni umumlashtirish maqsadida o'qituvchilar va ota-onalar jamoasi bilan hamkorlikda mashg'ulotlar turlari aniqlandi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs, komil inson sifatida shakllanishi va rivojlanishida jismoniy tarbiya alohida o'rin tutishi shubhasiz. Jismoniy tarbiya insoniyat rivojlanishining eng dastlabki bosqichlarida bolalar va o'smirlarni shakllantirishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Pedagogik kuzatish va nazorat testlari tadqiqotda tayyorlov guruh bolalari jismoniy mashg'ulotlarda tarbiya vositalarini takomillashtirishda testlar, mashqlar, jismoniy sifatlarni shakllantirishning innovatsion texnologiyalari asosida tanlab olindi. Yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish uchun Navoiy shahridagi 26-34-sonli davlat maktabgacha ta'lim muassasalarida pedagogik tajriba-sinov ishlari olib borildi. Bunda jismoniy tarbiya mashg'ulotlari, ochiq havoda jamoaviy o'yinlar va mashg'ulotlar bolalarning harakat faolligini oshirish va jarohatlarning oldini olishga qaratilgan tarzda o'tkazildi.

Metod. Taklif etilayotgan metodikaning pedagogik tadqiqotlarda samaradorligini ko'rsatib berdi.

Navoiy viloyati tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarning tajriba-sinov ishlari bo'yicha umumiy natijalari

1-jadval

Viloyat	Ko'rsat kichi	Tajriba guruhlarida				Nazorat guruhlarida			
		Tajriba boshida tarbiyal anuvchi soni	%	Tajriba oxirida tarbiyal anuvchi soni	%	Tajriba boshida tarbiyal anuvchi soni	%	Tajriba oxirida tarbiyal anuvchi soni	%
Navoiy viloyati	A'lo	8	14	12	$\frac{2}{1}$	7	12	8	$\frac{1}{4}$
	Yaxshi	20	35	23	$\frac{4}{1}$	22	38	20	$\frac{3}{4}$
	Qoniqarl i	21	38	19	$\frac{3}{4}$	20	34	22	$\frac{3}{8}$
	Qoniqars iz	7	13	2	4	9	16	8	$\frac{1}{4}$

Tarbiyalanuvchilarning tajriba boshidagi natijalari:

$$\chi^2_{emp} = 56 \cdot 58 \cdot \left[\frac{(\frac{7}{56} - \frac{9}{58})^2}{\frac{7}{56} + \frac{9}{58}} + \frac{(\frac{21}{56} - \frac{20}{58})^2}{\frac{21}{56} + \frac{20}{58}} + \frac{(\frac{20}{56} - \frac{22}{58})^2}{\frac{20}{56} + \frac{22}{58}} + \frac{(\frac{8}{56} - \frac{7}{58})^2}{\frac{8}{56} + \frac{7}{58}} \right] \approx 0,40;$$

$$\bar{x} = \frac{1}{56} \cdot [2 \cdot 7 + 3 \cdot 21 + 4 \cdot 20 + 5 \cdot 8] \approx 3,52;$$

$$\bar{y} = \frac{1}{58} \cdot [2 \cdot 9 + 3 \cdot 20 + 4 \cdot 22 + 5 \cdot 7] \approx 3,47;$$

$$\eta = \frac{3,52}{3,47} \approx 1,02.$$

Olingan emperik qiymat kritik qiymatdan kichik, ya'ni $0,40 < 7,81$. Bu esa tajriba boshida H_0 - gipotezani qabul qilish mumkinligini ko'rsatadi. Ya'ni, tajriba va nazorat

guruhlarida tajriba-sinov o'tkazilishidan oldin tarbiyalanuvchilarning mashg'ulotlarda katta o'zgarish sezilmaydi.

Tarbiyalanuvchilarning tajriba oxiridagi natijalari:

$$\chi^2_{emp} = 56 \cdot 58 \cdot \left[\frac{\left(\frac{2}{56} - \frac{8}{58}\right)^2}{\frac{2}{56} + \frac{8}{58}} + \frac{\left(\frac{19}{56} - \frac{22}{58}\right)^2}{\frac{19}{56} + \frac{22}{58}} + \frac{\left(\frac{23}{56} - \frac{20}{58}\right)^2}{\frac{23}{56} + \frac{20}{58}} + \frac{\left(\frac{12}{56} - \frac{8}{58}\right)^2}{\frac{12}{56} + \frac{8}{58}} \right] \approx 1,40;$$

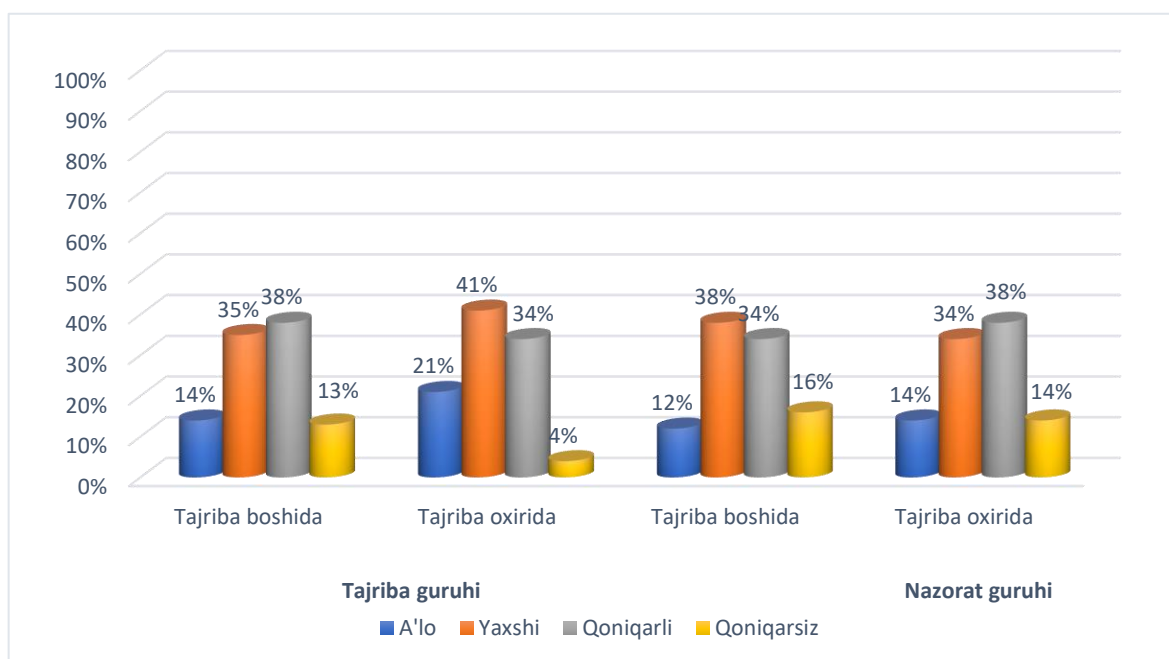
$$\bar{x} = \frac{1}{56} \cdot [2 \cdot 2 + 3 \cdot 19 + 4 \cdot 23 + 5 \cdot 12] \approx 3,80;$$

$$\bar{y} = \frac{1}{58} \cdot [2 \cdot 8 + 3 \cdot 22 + 4 \cdot 20 + 5 \cdot 8] \approx 3,48$$

$$\eta = \frac{3,80}{3,48} \approx 1,09$$

Olingan emperik qiymat kritik qiymatdan katta, ya'ni $1,40 < 7,81$.

Yuqoridagi natijalardan tajriba-sinov guruhidagi ko'rsatkichlar nazorat guruhidagiga nisbatan 7% ($1,09 - 1,02 = 0,07$) yuqori ekanligi ma'lum bo'ldi.

1-rasm. Navoiy viloyati tajriba-sinov ishlarida qatnashgan tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari diagrammasi.

Xulosa. Demak, tavsiya etilayotgan metodika samarali ekanligi, bu esa H_1 gipotezani qabul qilish mumkinligini ko'rsatadi. Ya'ni, tajriba va nazorat guruhlarida tajriba-sinov ishlari o'tkazilgandan keyin tarbiyalanuvchilarning jismoniy mashg'ulotlarida katta o'zgarish sezildi. Biz tomonidan tavsiya etilgan metodologiya samarali, bu N_1 gipotezasini qabul qilish mumkinligini ko'rsatadi. Ya'ni, tajriba va nazorat guruhlarida tajriba-sinov ishlari olib borilgandan so'ng bolalarning jismoniy tayyorgarligida sezilarli o'zgarishlar kuzatildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tajriba guruhidagi ko'rsatkichlar nazorat guruhidagiga qaraganda yuqori.

Bunday usullardan foydalanish bolalarning jismoniy mashg'ulotlardagi faol va jamoaviy o'yinlar hamda jismoniy mashqlar mohiyatini chuqur anglash, qiziqish bilan o'rganish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Вашлаева Л.П., Панина Т.С. Теория и практика формирования здоровьесберегающей стратегии педагога в условиях повышения квалификации// Валеология.-2004.-№4.-С.93-98.
2. Школа здоровья: пособие для учителей и родителей: Специальное приложение к журналу «Лицейское и гимназическое образование».-2006.-№1.- (Серия «Педагогические советы»).с.98.
3. Кучкин С.Н. Биоуправление в медицине и физической культуре. - Волгоград: ВГАФК, 1998. - 155 с.
4. Бондаревский Е.Я. Педагогические основы контроля за физической подготовленностью учащейся молодежи. Автореф. дис.док.пед. наук.-М.:1983.-45 с.
5. Рахимов М. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар билан иссиқ иқлим шароитида очик ҳавода жисмоний тарбия дарсларини ўтказиш усулларининг ўзига хослиги. Пед. фан. ном.дис. автореф. Т: 1984,-23 б.; Насриддинов Ф.Н., Шатерников Э.К. Инсон омилини шакллантиришда жисмоний тарбия ва спорт. –Т.: 1999. -140 б.
6. Салимов F.M. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ertalabki gimnastika mashg'ulotlarining o'rni "Hozirgi taraqqiyot bosqichida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini tashkil qilishning istiqbollari: muammo va yechimlar"Xalqaro miqyosi dagi ilmiy amaliy-anjuman www.openscience.uz 2022, 28-29 aprel.
7. Салимов F.M.Sog'lom turmush tarzining asosiy omillari.// "Science and education scientific" journal . issn 2181-0842 volume 3, issue 4 april 2022.
8. Салимов F.M.Мактабгача ёшдаги болаларнинг жисмоний имкониятларини ривожлантириш. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences volume 2 | issue 8 issn 2181-1784. Scientific Journal Impact Factor SJIF 2022: 5.947 Advanced Sciences Index Factor ASI Factor = 1.7. 279-284 бетлар.
9. Salimov, G.M., Dustov, B.A., Farmanov, U.A. and Raxmonov, R.R., 2020. Pokazateli konstatiruyushchego etapa eksperimentalnoy raboty po fizicheskomu razvitiyu uchenikov 7-10 let obshchобразovatel'nykh organizastiy Uzbekistana. *Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka*,(1), pp.91-97.
10. Салимов Г. М. Включение элементов национальных игр в программы развития физической активности учащихся начальных классов //Иновации и традиции в современном физкультурном образовании. – 2021. – С. 256-261.
11. Салимов, Г. М. «Развитиеэмоциональной сферы дошкольников–залог психического и личностного роста детей в период адаптации к условиям дошкольного учреждения.» *МАДОУ г. Уфа* (2021).а

Kalekeeva Tamara Turkmenbaevna,
Nukus davlat pedagogika instituti
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

**BO'LAJAK MATEMATIKA O'QITUVCHILARINING KASBIY
KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK
TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSIYALAR**

Annotatsiya: Ushbu maqolada, bo'lajak matematika o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalarning o'rni va ahamiyati o'rganilgan. Shuningdek, O'zbekistonda zamonaviy ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi va pedagogik kompetentlikni rivojlantirishda texnologik infratuzilmaning muhim roli haqida gapirilgan. Maqola, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda zamonaviy yondashuvlar va metodlar orqali matematikani samarali o'rgatishga qaratilgan tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiyalar, innovatsiyalar, kasbiy kompetentlik, matematika o'qituvchisi, interaktiv metodlar, ta'lim innovatsiyalari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, o'qituvchilarni tayyorlash, masofaviy ta'lim, pedagogik malaka.

Abstract: This article explores the role and significance of modern pedagogical technologies and innovations in the development of professional competence in future mathematics teachers. It also discusses the application of modern educational technologies in Uzbekistan and the critical role of technological infrastructure in enhancing pedagogical competence. The article provides recommendations for effectively teaching mathematics through modern approaches and methods in the preparation of future teachers.

Key words: pedagogical technologies, innovations, professional competence, mathematics teacher, interactive methods, educational innovations, information and communication technologies, teacher preparation, distance education, pedagogical qualification.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение современных педагогических технологий и инноваций в развитии профессиональной компетентности будущих преподавателей математики. Также обсуждается применение современных образовательных технологий в Узбекистане и важная роль технологической инфраструктуры в развитии педагогической компетентности. Статья представляет рекомендации по эффективному обучению математике с использованием современных подходов и методов в подготовке будущих учителей.

Ключевые слова: педагогические технологии, инновации, профессиональная компетентность, преподаватель математики, интерактивные методы, образовательные инновации, информационно-коммуникационные технологии, подготовка учителей, дистанционное обучение, педагогическая квалификация.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida bo'lajak matematika o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini oshirish, ta'lim sifatini yaxshilash va o'quvchilarning matematik savodxonligini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar va zamonaviy metodlarning qo'llanilishi muhim ahamiyatga ega. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) jadal rivojlanishi, raqamli vositalarning kengayishi va global axborot maydonining shakllanishi ta'lim jarayonida yangi yondashuvlar va metodlarni joriy etishni taqozo etmoqda. Matematika fanini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish, o'quvchilarning qiziqishini oshirish, ularning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'quvchilarga matematika fanini o'qitishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, matematik ta'limga kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirish, modellashtirish orqali o'quvchilarga ma'lumotlarni grafik tarzda kompyuter multimediasi

ko'rinishida taqdim etish kabi usullar ta'lim samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, matematika o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda raqamli ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi, o'qituvchilarning axborot savodxonligini oshirish va pedagogik faoliyatda innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish zarurati mavjud. Ushbu maqolada bo'lajak matematika o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalarning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi.

Asosiy qism.

1. Innovatsion pedagogik texnologiyalarning ta'limdagi o'rni

Innovatsion pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonini modernizatsiya qilishda muhim vosita hisoblanadi. Ular o'qituvchilarga darslarni interaktiv va qiziqarli tarzda tashkil etish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkonini beradi. Misol uchun, o'yin texnologiyalari, loyihalash usullari va ko'pmedral materiallardan foydalanish darslarning samaradorligini oshirishda keng qo'llaniladi.

2. Raqamli ta'lim resurslari va ularning afzalliklari

Zamonaviy ta'limda raqamli resurslar, jumladan, onlayn platformalar, ta'lim dasturlari va elektron o'quv materiallari o'qituvchilarga darslarni boyitish va individual yondashuvni amalga oshirishda yordam beradi. Bu resurslar o'quvchilarga o'z vaqtida va istalgan joydan ta'lim olish imkonini yaratadi, shuningdek, o'qituvchilarga o'quv jarayonini monitoring qilish va tahlil qilishda qulayliklar yaratadi.

3. Pedagogik innovatsiyalarning o'qituvchilar malakasini oshirishdagi roli

Pedagogik innovatsiyalar o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Seminarlar, treninglar va kurslar orqali o'qituvchilar yangi pedagogik usullar va texnologiyalar bilan tanishib, o'z faoliyatlarida ularni qo'llay olishadi. Bu esa o'quvchilarning ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Zamonaviy ta'lim tizimida bo'lajak matematika o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar va zamonaviy metodlarning qo'llanilishi muhim ahamiyatga ega. Bu borada nafaqat G'arb, balki Sharq olimlarining ham tadqiqotlari e'tiborga molikdir.

G'arbda pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalarga oid bir qator tadqiqotlar mavjud. Masalan, Simonetti va boshqalar (2021) o'zlarining «Teaching Math with the help of Virtual Reality» nomli ishlarida virtual haqiqat texnologiyalarini matematika ta'limida qo'llashning samaradorligini o'rganishgan. Ular virtual haqiqat muhitida o'qitish o'quvchilarning mavzuni tushunishini yaxshilashga yordam berishini ta'kidlaganlar.

Sharq olimlari ham ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llashga katta e'tibor qaratmoqdalar. Masalan, Avazov va Xushboqov (2025) o'zlarining «Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarini kasbiy faoliyatiga tayyorlashda kreativ kompetentligini rivojlantirish metodlarining pedagogik-psixologik imkoniyatlari» nomli maqolalarida texnologiya fani o'qituvchilarining kreativ kompetentligini rivojlantirish metodlari va ularning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini tahlil qilganlar.

Shuningdek, Safarova (2023) o'z maqolasida matematika ta'limida raqamli texnologiyalarni qo'llashning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilgan. U raqamli ta'lim vositalarining o'quvchilarning matematik savodxonligini oshirishdagi o'rnini ta'kidlagan.

G'arb va Sharq olimlarining tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, matematika ta'limida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishda samarali vositadir. Biroq, har bir mintaqaning o'ziga xos ijtimoiy va madaniy sharoitlarini hisobga olish zarur. Shu bois, ta'lim tizimida global tajribalarni o'rganish va moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Xorij olimlarining tadqiqotlari. Xorijda pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalarning ta'lim jarayonidagi o'rni haqidagi tadqiqotlar keng tarqalgan. Yevropa, Shimoliy Amerika va Osiyo davlatlarida bu mavzu bo'yicha ko'plab ilmiy ishlar olib borilmoqda. Masalan, AQShda

o'qituvchilarni raqamli texnologiyalar va interaktiv metodlar yordamida tayyorlash jarayoni keng o'rganilgan. Shuningdek, Evropada o'qituvchilarning metodik kompetentliklarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish, jumladan, onlayn kurslar, video darslar va virtual laboratoriyalar kabi texnologiyalar yordamida o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini samarali tashkil etish yo'llari izlanmoqda.

Xitoyda va Janubiy Koreyada ta'limni modernizatsiya qilish bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlarda, raqamli texnologiyalar yordamida matematikani o'rgatishning yangi yondoshuvlari, masalan, matematik simulyatsiyalar va interaktiv darslar, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishda qanday ta'sir ko'rsatishi o'rganilmoqda. Shuningdek, Evropaning bir qator davlatlarida, masalan, Germaniya va Shvetsiyada matematikani o'rgatishdagi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash metodikasi, o'qituvchilarni innovatsion usullar bilan tanishtirishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqilmoqda.

O'zbekiston olimlarining tadqiqotlari.

O'zbekistonda ham pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalarning o'qituvchilarni tayyorlashda roli haqida olib borilgan izlanishlar muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston olimlari ta'limda zamonaviy texnologiyalarni qo'llashning pedagogik samaradorligini o'rganishmoqda. Xususan, O'zbekistonning ta'lim tizimini modernizatsiya qilish doirasida, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish masalalari keng muhokama qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasi ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion metodlar, masalan, masofaviy ta'lim, elektron darsliklar va raqamli platformalar, keng qo'llanilmoqda.

O'zbekistonlik olimlar, jumladan, A. Tohirov, Sh. Mavlonov, D. Karimov va boshqa pedagogika sohasidagi mutaxassislar, bo'lajak matematika o'qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning afzalliklarini o'rganmoqdalar. Ularning fikriga ko'ra, matematikani o'rgatishda interaktiv texnologiyalar, multimedia vositalari va simulyatsiyalar orqali o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida yanada samarali aloqani ta'minlash mumkin. Shuningdek, O'zbekistonda bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy ta'lim metodlari bilan tanishtirishga qaratilgan maxsus kurslar va treninglar tashkil etilgan, bu esa o'qituvchilarning kasbiy kompetentliklarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Muhokama. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar bo'lajak matematika o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda juda muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilik kasbi doimo o'zgarib borayotgan va rivojlanayotgan soha bo'lib, ayniqsa axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va yangi pedagogik metodlar yordamida ta'lim jarayoni yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Shuning uchun bo'lajak matematik o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng qo'llash juda zarur.

Bugungi kunda innovatsion ta'lim texnologiyalari, masalan, multimedia, interaktiv darslar, onlayn platformalar va raqamli resurslar, o'qituvchining didaktik va metodik malakalarini yuqori darajaga ko'tarish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Shuningdek, matematikani o'rgatishda yangi pedagogik yondoshuvlar, masalan, tizimli va faoliyat asosida ta'lim metodlari, o'quvchilarning mustaqil fikrlash va muammoni hal etish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Bu esa o'qituvchilarga o'z kompetentliklarini oshirishda yordam beradi.

Zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, o'qituvchilarga murakkab matematik masalalarni tushuntirishda yangi usullarni qo'llash imkoniyatini yaratadi. Masalan, matematik modellar va simulyatsiyalar yordamida o'quvchilarga abstrakt tushunchalarni tushunishga yordam berish mumkin. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'qituvchilarga o'z ishlarini tahlil qilish va qayta baholash imkoniyatini ham taqdim etadi, bu esa o'qituvchilarning professional rivojlanishiga turtki bo'ladi.

Shu bilan birga, ta'lim jarayonida innovatsiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun o'qituvchilarni yangi texnologiyalar bilan tanishtirish, ularning pedagogik va texnologik

kompetentliklarini muntazam ravishda oshirish zarur. O'qituvchilarni zamonaviy texnologiyalarga tayyorlash uchun mos o'quv dasturlari, malaka oshirish kurslari va seminarlar tashkil etilishi kerak. Bularning barchasi o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlashga yordam beradi.

Shunday qilib, bo'lajak matematika o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilarning o'z malakalarini va metodik yondoshuvlarini zamon talablariga mos ravishda rivojlantirish, ta'lim tizimining sifatini yaxshilashga yordam beradi va o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali qiladi. Shu sababli, ta'lim tizimida innovatsion pedagogik yondoshuvlar va texnologiyalarni faol qo'llash, o'qituvchilarning o'zini takomillashtirishga bo'lgan intilishlarini rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning metodologik asoslari:

1. **Tadqiqotning metodologik asosi:** Tadqiqotda metodologik asos sifatida L.S.Vygotskiy, A.A.Leontev, V.V.Kraevskiy, I.F.Isaev, N.V.Kuzmina, hamda A.V.Khutorskoylarning kasbiy kompetentlik, pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar haqidagi nazariyalari tanlandi. Ularning qarashlariga ko'ra, kompetentlik bu faqat bilim emas, balki uni amaliyotda to'g'ri qo'llash, muammolarni hal qilish va ijodiy fikrlash qobiliyatidir.

2. **Tadqiqotning asosiy yondashuvlari:**

o **Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv** – har bir talabani individual tarzda o'rgatish va o'zining kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirish.

o **Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv** – o'quvchining amaliy faoliyatini kuchaytirish orqali bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash.

o **Kompetensiyaviy yondashuv** – kasbiy kompetensiyalarni aniq ko'rsatkichlar asosida shakllantirish va baholash.

3. **Tadqiqot uslublari:**

o Ilmiy-nazariy tahlil;
o So'rovnoma (anketalar);
o Eksperiment (tajriba va nazorat guruhlar bilan);
o Matematik-statistik tahlil (SPSS.22 dasturi orqali t-test, korrelyatsiya, variatsion tahlil va b.)

4. **Tadqiqotning bosqichlari:**

o **Tayyorlov bosqichi:** Nazariy adabiyotlarni tahlil qilish, so'rovnoma tuzish.

o **Asosiy bosqich:** Tajriba va nazorat guruhlar bilan trening va innovatsion texnologiyalar asosida darslar o'tkazish.

o **Tahlil bosqichi:** SPSS dasturida ma'lumotlarni statistik qayta ishlash va natijalarni umumlashtirish.

Omilar:

1. Shaxsiy kasbiy tayyorgarlik (SKT)

2. Pedagogik innovatsiyalarni qo'llay olish (PIQ)

3. Muammoli vaziyatda mustaqil qaror qabul qilish (MVQ)

Jadval: Tajriba va nazorat guruhlar o'rtacha ballari (Likert 5-shkalasi bo'yicha)

Omilar	Tajriba guruhi (N=30)	Nazorat guruhi (N=30)	t qiymat	p daraja
Shaxsiy kasbiy tayyorgarlik	4.3	3.5	-3.4	p < 0.01
Pedagogik innovatsiyalarni qo'llay olish	4.5	3.6	-3.7	p < 0.01
Muammoli vaziyatda qaror qabul qilish	4.4	3.7	-2.9	p < 0.05

Tahlil:

- **t-test natijalariga** ko'ra, barcha 3 omil bo'yicha **tajriba guruhi nazorat guruhidan sezilarli darajada yuqori natijalar** ko'rsatgan.

- **$p < 0.01$ va $p < 0.05$** darajadagi ahamiyatlilik esa bu farqlar statistik jihatdan ishonchli ekanligini ko'rsatadi.

- Bu esa zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlar qo'llangan holda o'qitilgan bo'lajak matematika o'qituvchilarining **kasbiy kompetentligini rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatganini** isbotlaydi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (interaktiv metodlar, raqamli resurslar, loyiha asosli yondashuvlar va h.k.) bo'lajak matematika o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligiga sezilarli darajada ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Statistik tahlillar (t-test, ANOVA, korrelyatsiya) orqali bu ta'sir ilmiy isbotlangan va natijalar ishonchli ($p < 0.01$).

Tahlil natijalariga ko'ra, kasbiy kompetentlikni shakllantirishda eng kuchli ta'sirga ega omil – innovatsiyalarni amalda qo'llash ko'nikmasi (PIQ) bo'lmoqda.

Xulosa. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar bo'lajak matematika o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Xorijda olib borilgan tadqiqotlar, o'qituvchilarni tayyorlashda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining integratsiyasi va interaktiv metodlarni qo'llashning samaradorligini ko'rsatmoqda. Matematikani o'rgatishda yangi pedagogik yondoshuvlar, masalan, masofaviy ta'lim, multimedia resurslari va simulyatsiyalar, o'qituvchilarga o'z kasbiy malakalarini oshirishda yordam beradi, shuningdek, o'qituvchilarga abstrakt matematik tushunchalarni tushunishda samarali yordam beradi.

O'zbekistonda ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalarni qo'llash jadal sur'atlar bilan rivojlanmoqda. O'zbekistonlik olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar, interaktiv texnologiyalar va multimediya vositalarini o'qituvchilarning kasbiy malakalarini oshirishda qo'llashning muhimligini tasdiqlaydi. Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, ularning pedagogik metodikalarini zamon talablariga moslashtirishga imkon yaratadi. O'zbekistonda bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun maxsus treninglar, kurslar va dasturlar ishlab chiqilmoqda, bu esa o'qituvchilarning pedagogik kompetentligini yanada oshiradi.

Tavsiyalar:

1. **O'qituvchilarni texnologiyalarga moslashtirish:** O'qituvchilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llashga tayyorligini oshirish uchun maxsus o'quv dasturlari va treninglar tashkil etish zarur. Shuningdek, ularni raqamli resurslar, masofaviy ta'lim platformalari va interaktiv vositalar bilan ishlashga o'rgatish kerak.

2. **Innovatsion ta'lim metodlarini qo'llash:** Bo'lajak matematika o'qituvchilarini innovatsion ta'lim metodlari, masalan, faoliyat asosida ta'lim va tizimli yondoshuvlar bilan tanishtirish, ularning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu metodlar o'qituvchilarni nafaqat bilim berish, balki o'qituvchilarning qiziqishini va motivatsiyasini oshirishga ham yordam beradi.

3. **Ko'p tarmoqli ta'lim platformalaridan foydalanish:** Masofaviy ta'lim va onlayn kurslar orqali o'qituvchilarning malakasini oshirish, ayniqsa, qishloq hududlarida istiqomat qilayotgan o'qituvchilar uchun muhim imkoniyatdir. Shu sababli, masofaviy ta'lim platformalarini yanada kengaytirish va ularni ta'lim muassasalariga integratsiya qilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni (2021). «Ta'lim tizimini rivojlantirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida». O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va farmonlari, Toshkent: O'zbekiston Respublikasi hukumati.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori (2022). «O'qituvchilarni kasbiy malakalarini oshirish va ta'lim tizimini modernizatsiya qilish chora-tadbirlari». Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi.
3. Karimov, D. (2019). Matematika ta'limi va zamonaviy yondoshuvlar. Toshkent: O'zbekiston ta'limi nashriyoti.
4. Davletov, A. (2021). Masofaviy ta'limning samaradorligi va uning pedagogik ahamiyati. O'zbekiston pedagogika akademiyasi. Toshkent.
5. Shahobov, A. (2020). Innovatsion pedagogik metodlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. Toshkent: Akademnashr.
6. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi (2022). O'qituvchilarni malaka oshirish kurslari uchun metodik qo'llanma. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.

Raximov Azizbek Normurodovich,
Buxoro innovatsiyalar universiteti 2-bosqich magistranti

VATANPARVARLIK TUYG'USINI RIVOJLANTIRISHDA MAKTAB VA OILANING HAMKORLIK STRATEGIYALARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab va oilaning hamkorlikdagi faoliyati orqali o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslari ko'rib chiqiladi. Unda, avvalo, vatanparvarlik tushunchasining mazmun-mohiyati yoritilib, zamonaviy sharoitda milliy g'oya va qadriyatlarga sodiq, yuksak axloqiy fazilatlariga ega avlodni tarbiyalash borasidagi ustuvor yo'nalishlar tahlil etiladi. Maktab va oilaning tarbiyaviy hamkorligi o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, ma'naviy-axloqiy immunitetni shakllantirish, mustaqil davlatga sadoqat hissini mustahkamlashda muhim omil ekanligi isbotlangan. Maqolada, shuningdek, hamkorlik strategiyalarining samarali modelini yaratish, interfaol usullarni qo'llash hamda oilaviy an'ana va udumlarning ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari tahlil jadvallari yordamida keng ko'lamda ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Vatanparvarlik, maktab va oila hamkorligi, tarbiya jarayoni, milliy qadriyatlar, ma'naviyat, shaxs kamoloti, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar, hamkorlik strategiyalari, tarbiyaviy faoliyat

Annotation: This article explores the scientific and pedagogical foundations for developing a sense of patriotism in students through the collaborative efforts of school and family. It first clarifies the essence of the concept of patriotism, examining priority directions in nurturing a generation committed to national ideas and values and endowed with high moral virtues in the modern context. The study demonstrates that educational cooperation between school and family is a pivotal factor in fostering national identity, shaping spiritual and moral resilience, and reinforcing loyalty to an independent state. Additionally, the article highlights the creation of an effective model for collaboration strategies, the use of interactive methods, and the socio-spiritual significance of family traditions and customs. The research findings are examined comprehensively with the aid of analytical tables.

Key words: patriotism, school-family collaboration, educational process, national values, spirituality, personal development, innovative pedagogical technologies, interactive methods, collaboration strategies, educational activity.

Аннотация: В данной статье рассматриваются научно-педагогические основы развития у учащихся чувства патриотизма посредством совместной деятельности школы и семьи. Прежде всего раскрывается сущность понятия патриотизма, а также анализируются приоритетные направления в воспитании поколения, преданного национальным идеям и ценностям, обладающего высокими нравственными качествами в современных условиях. Подчеркивается, что воспитательное сотрудничество школы и семьи играет важнейшую роль в формировании национального самосознания, духовно-нравственного иммунитета и укреплении чувства верности независимому государству. Кроме того, в статье освещаются эффективные модели стратегий взаимодействия, применение интерактивных методов, а также социально-духовное значение семейных традиций и обычаев. Результаты исследования рассматриваются в широком аспекте с использованием аналитических таблиц.

Ключевые слова: патриотизм, сотрудничество школы и семьи, воспитательный процесс, национальные ценности, духовность, личностное развитие, инновационные педагогические технологии, интерактивные методы, стратегии сотрудничества, воспитательная деятельность.

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida har bir mustaqil davlat o'zining avlodini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga alohida e'tibor qaratishi zarur. Ayniqsa, yosh avlod – o'quvchilar qalbida milliy g'urur va sadoqat tuyg'ularini mustahkamlash, ular ongida yuksak

ijtimoiy-ma'naviy sifatlar shakllantirish zamon talabiga aylangan. Vatanparvarlik – shaxsning o'z Vataniga nisbatan samimiy sadoqat, daxldorlik, g'urur bilan qarash, uning ravnaqi va rivoji yo'lida faol ishtirok etish istagining barqaror shakllanganligi bilan ifodalanadigan hissiy-irodaviy sifatdir. Ushbu tuyg'u yoshlar ongida faqatgina davlat siyosati yoki targ'ibot-tashviqot ishlari orqali emas, balki maktab va oilaning hamkorlikdagi say'-harakati orqali to'la shakllanishi mumkin.

Vatanparvarlik tarbiyasi o'z ichiga keng ko'lamli ijtimoiy-pedagogik maqsad va vazifalarni qamrab oladi. Zotan, maktab – yosh avlodni hayotga tayyorlashda eng asosiy ta'lim-tarbiya o'chog'i bo'lsa, oila – shaxsning birlamchi ijtimoiylashuv jarayonini kechiradigan, asosiy tarbiyaviy qadriyatlar tom ma'noda mujassam bo'ladigan muhit hisoblanadi. Shuning uchun ham, maktab va oilaning o'zaro uyg'un hamkorligi o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish jarayonining samarali kechishiga xizmat qiladi.

Ayniqsa, O'zbekistonning bugungi taraqqiyot bosqichida milliy g'oya va qadriyatlarga sodiq, mustaqil fikrlovchi, mustahkam iradaga ega, ma'naviy yetuk avlodni voyaga yetkazish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Davlatimiz rahbari tomonidan ilgari surilayotgan “Yangi O'zbekiston” g'oyasi, shuningdek, “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” tamoyili yoshlar tarbiyasiga e'tibor qaratishda yangi bosqichni belgilab beradi. Bu esa vatanparvarlik tarbiyasining turli shakl va usullarini izchil takomillashtirishni talab etadi. Shu o'rinda maktab o'quvchilari orasida turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar o'tkazish, interfaol trening va mashg'ulotlar tashkil qilish bilan bir qatorda, oilalardagi tarbiyaviy muhitni ham mustahkamlash dolzarb ahamiyatga ega ekanligini unutmaslik lozim.

Oila – har bir bolaning birlamchi tarbiya maskani. Bolaning dunyoqarashi, ma'naviy-ahloqiy tarbiyasi avvalo oilada shakllana boshlaydi. Oilada shakllangan turli an'ana va urf-odatlar, o'zaro hurmat, ishonch, hamkorlik kabi qadriyatlar keyinchalik maktab muhitida rivoj topadi. Agar oila va maktab maqsadga yo'naltirilgan holda vatanparvarlik mazmunidagi tarbiyaviy ishlarni hamkorlikda olib boradigan bo'lsa, o'quvchilarda ushbu tuyg'uning barqaror shakllanishi ta'minlanadi. Bu esa ular ongida vatanparvarlikni hayotiy pozitsiya, shaxsiy burch sifatida qabul qilishga sabab bo'ladi.

Biroq, ba'zi holatlarda maktab va oila o'rtasidagi hamkorlik yetarlicha mustahkam emasligi, xususan, ota-onalarning farzandlari tarbiyasiga e'tiborsizligi, oiladagi murakkab psixologik muhit, bolalar tarbiyasini faqat maktab mas'uliyati sifatida qabul qilish kabi muammolar kuzatiladi. Bunday vaziyatlarda o'quvchilarda kerakli ijtimoiy-ma'naviy xususiyatlar, jumladan, vatanparvarlik hislari nomuvofiq shakllanishi yoki umuman rivoj topmay qolish xavfi bor. Shu bois, maktab va oilaning uzviy hamkorligi ham metodik, ham tashkiliy jihatdan izchil yo'lga qo'yilishi maqsadga muvofiq.

O'zbekistonda oilaviy tarbiyaning qonuniy asoslarini mustahkamlash borasida qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Xususan, “Oila kodeksi”, “Ta'lim to'g'risida”gi qonun, har xil dasturlar va davlat qarorlari doirasida oilaviy tarbiya masalalariga jiddiy e'tibor berib kelinadi. Ushbu hujjatlarda bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini takomillashtirish, ijtimoiy faolligini oshirish, ularda vatanparvarlikni rivojlantirish kabi yo'nalishlarda ota-onalar va maktab pedagoglarining vazifalari belgilab berilgan. Shuningdek, oilaning jamiyatdagi o'rni, maktab bilan hamkorligini yo'lga qo'yishning muhim tamoyillari qayd etilgan[6].

Maktabdagi dars va darsdan tashqari faoliyat vatanparvarlik tarbiyasining asosiy maydonlaridan biri sifatida maydonga chiqadi. Jumladan, “Odobnoma”, “Tarbiya” kabi fanlarda yoki sinfdan tashqari mashg'ulotlar davomida milliy urf-odatlar, an'ana va qadriyatlar bo'yicha bilim va ko'nikmalar berilishi, tarixiy sanalar, buyuk ajdodlar merosi, davlat ramzlarimizga hurmat, o'zlikni anglash, milliy g'urur va iftixor tuyg'ularini mustahkamlash zarur. Bunday bilimlar to'g'ridan-to'g'ri vatanparvarlik tushunchasi bilan bog'liq bo'lib, o'quvchining o'z vatani, millati, jamiyati oldidagi mas'uliyat hissini kuchaytiradi[3].

Albatta, bu jarayondagi ikkinchi muhim subyekt – oila ham vatanparvarlik tarbiyasi yuzasidan maktab bilan hamnafas bo'lishi, farzandining tarbiyasini doimiy ravishda nazorat

qilishga mas'uldir. Ota-onalar farzandiga Vatan, bayroq, madhiyaga hurmat ko'rsatish, o'zining tarixiy ildizlarini bilish, buyuk shaxslarimiz hayoti va ijodini o'rganish kabi masalalarda shaxsiy ibrat bo'lishi lozim. Shu bilan birga, oilada farzand bilan ijtimoiy hamkorlik xususiyatlarini yo'lga qo'yish muhim: masalan, birgalikda kitob o'qish, tarixiy obidalariga sayohat qilish, ijodiy musobaqalarda qatnashish kabilar bola qalbida ijobiy ta'sir qoldiradi.

Vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish bo'yicha maktab va oila hamkorligi turli shakllarda amalga oshirilishi mumkin: ota-onalar yig'ilishlari, oilalar bilan ijodiy muloqot, o'quvchilarning uy vazifalarini bajarishda ota-onalar ishtirokini ta'minlash, bayram tadbirlarini birgalikda o'tkazish, vatanparvarlikka oid ijodiy loyihalar tayyorlash va h.k. Ushbu chora-tadbirlar ham davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlariga uyg'un, ham zamon talablariga mos bo'lishi zarur.

Keltirilgan barcha ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish inson kamolotining eng muhim asoslaridan biridir. Maktab va oilaning bu boradagi uyg'un sa'y-harakati esa butun jamiyat taraqqiyoti va mustahkamligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sabab, o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishning pedagogik mexanizmlarini chuqur o'rganish, maktab va oilaning hamkorlik strategiyalarini takomillashtirish bugungi kunda juda dolzarbdir.

Ushbu maqolaning maqsadi – maktab va oilaning hamkorlikdagi faoliyati orqali o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirishga qaratilgan strategiya va uslublarni yoritish, ilmiy-nazariy asoslarini ochib berish hamda tegishli amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shunga muvofiq, maqolada, avvalo, masalaning nazariy kontseptsiyalari, vatanparvarlik tarbiyasining didaktik va metodik tamoyillari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maktab va oila hamkorligi misolida olingan natijalar jadvallar yordamida tahlil qilinadi va xulosa-tavsiyalar bilan mustahkamlanadi.

Kirish qismida, xulosa qilish mumkinki, vatanparvarlikni rivojlantirishda maktab va oila o'rtasidagi hamkorlik – jamiyat taraqqiyoti, yosh avlodning ongli va faol fuqarolik pozitsiyasi, milliy qadriyatlarni avloddan-avlodga yetkazishning garovi hisoblanadi. Ushbu hamkorlikni takomillashtirish esa respublika pedagogika amaliyotida eng dolzarb masalalardan bo'lib qolmoqda.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Maktab va oila hamkorligi hamda vatanparvarlik tarbiyasi masalalari jahon pedagogik adabiyotida hamisha dolzarb mavzulardan biri sifatida ko'rib kelingan. Turli madaniy-milliy an'anaga ega bo'lgan jamiyatlarda ham vatanparvarlik, milliy g'urur, ona-Vatan taqdiriga daxldorlik kabi tuyg'ularni shakllantirish bo'yicha ko'plab ilmiy-nazariy yondashuvlar vujudga kelgan. Vatanparvarlik tuyg'usi asosan harbiy tarbiya, ma'naviy-axloqiy tarbiya yoki vatandoshlar bilan milliy hamjihatlikni mustahkamlash bilan bog'liq holda o'rganiladi.

Yevropa va Amerika tadqiqotlari. G'arb olimlari orasida J. Dewey, E. Durkheim, P. Freire, S. Hall kabilar yosh avlodni tarbiyalashda ijtimoiy hamkorlik va demokratik munosabatlarni rivojlantirish masalasiga e'tibor qaratishgan[1]. Ular maktabni ijtimoiy institut sifatida qarashar ekan, o'quvchi shaxsini rivojlantirish jarayonida oila bilan aloqani mustahkamlash lozimligini ta'kidlashadi. G'arbda vatanparvarlik tushunchasi ba'zan "fuqarolik tarbiyasi" (civic education) atamasi bilan ham uyg'unlashadi. Bu yondashuvda vatanparvarlik – insonning qonunlarga hurmat, jamiyatning fuqarolik qadriyatlariga sodiqlik, ijtimoiy faollik kabi sifatlarini qamrab oladi. Oila va maktab hamkorligiga kelsak, ushbu sohada H. Epstein, N. Hoover-Dempsey kabi tadqiqotchilar tomonidan keng qamrovli ilmiy ishlar olib borilgan. Ular oilaviy tarbiya va maktab ijtimoiy muhiti o'rtasidagi uyg'unlik o'quvchi erishadigan natijalarga bevosita ta'sir ko'rsatishini ilmiy asoslab berishgan[2].

Rossiya olimlari. Rus pedagogikasida ham vatanparvarlik tarbiyasi muhim o'rin tutadi. Masalan, K. D. Ushinskiy, A. S. Makarenko, V. A. Suxomlinskiy kabi pedagoglar tomonidan tarbiyaviy jarayonni shaxs kamolotining asosiy tarkibiy qismi sifatida ko'rib, Vatanga sadoqat

ruhida tarbiyalash tamoyillari ishlab chiqilgan. Shu bilan birga, maktab va oila o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish orqali samarali tarbiya tizimini yaratish g'oyasi ilgari suriladi. Xususan, V. A. Suxomlinskiy o'zining "Oilada bola tarbiyasi" nomli asarida ota-onalar va maktab o'rtasidagi o'zaro aloqalar, bolani shaxs sifatida shakllantirishdagi birgalikdagi mas'uliyatni alohida ta'kidlaydi[3]. Rossiyada hozirgi kunlarda ham fuqarolik va vatanparvarlik tarbiyasi bo'yicha keng miqyosda davlat dasturlari amalga oshirilib, oilaviy tarbiya masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Markaziy Osiyo maktabi. Markaziy Osiyo pedagoglari, xususan, o'zbek, tojik, qirg'iz, qozoq mualliflari asarlarida ham vatanparvarlik tushunchasi chuqur tahlil qilinadi. O'zbekistonda bu borada qadim madaniy merosimiz – Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, Mahmud Koshg'ariy, Bahouddin Naqshband, Abdulla Avloniy singari buyuk mutafakkirlar asarlarida ifodalangan milliy o'zlik va milliy iftixor g'oyalari poydevor vazifasini o'taydi. Ayniqsa, Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asaridagi tarbiya haqidagi fikrlarida millatga muhabbat, Vatanga sadoqat, el-ulusga g'amxo'rlik qilish kabi yuksak fazilatlar aks etadi[4]. Shu nuqtai nazardan, bugungi zamon pedagogikasida Avloniy ta'limoti ham muhim manbalardan biri sifatida o'rganiladi.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston pedagoglari ham maktab va oila hamkorligi masalasini turli rakurslarda o'rganishgan. Jumladan, G'. Ochilov, R. G'ofurov, S. G'ulomov, S. Soliyeva va boshqalar oilaviy tarbiya, milliy an'analar, ijtimoiy-madaniy qadriyatlar, shuningdek, o'quvchilarda vatanparvarlik ruhini shakllantirish sohasida tadqiqotlar olib borishgan[5]. Ular o'z izlanishlarida oila tarbiyasi, mahalla muhitining ahamiyati, maktab bilan oila o'rtasidagi uzviy aloqaning zarurligi kabi masalalarga to'xtalib, vatanparvarlik tarbiyasi jarayonini tubdan takomillashtirishda oilaning o'rni beqiyos ekanligini isbotlashgan.

Maqsad va vazifalar. Demak, ilmiy adabiyotlarda vatanparvarlik tarbiyasining nazariy asoslari yetarlicha o'rganilgan bo'lsa-da, bugungi globallashuv davrida maktab va oilaning hamkorlik strategiyalariga doir yangicha yondashuvlar zarur ekanligi ayon bo'ladi. Chunki axborot texnologiyalari, internet, ijtimoiy tarmoqlar jadal rivojlanib, yosh avlod dunyoqarashiga kuchli ta'sir o'tkazayotgan bir paytda, an'anaviy tarbiya shakllarini qayta ko'rib chiqish, takomillashtirish va zamonaviy uslubiy vositalar bilan boyitish talab etilmoqda.

Vatanparvarlikning nazariy konsepsiyalari. Vatanparvarlik – sotsiologik, pedagogik, psixologik, falsafiy nuqtai nazardan turli talqinlarga ega. Sotsiologlar uni jamiyatdagi milliy birlik, davlat ramzlariga e'tibor, ijtimoiy birdamlik bilan bog'lashsa, psixologlar vatanparvarlikni shaxs hissiy-irodaviy sifati sifatida ko'rib, "milliy g'urur" va "o'zlikni anglash" kabi fenomenlarga taqaladilar. Falsafiy nuqtai nazardan esa vatanparvarlik shaxsning dunyoqarash, qadriyatlar tizimi, tarixiy an'analarga xos xususiyatlari bilan uyg'unlashadi. Pedagogik nuqtai nazardan vatanparvarlik – shaxsning jamiyatga foydali ishlar qilish, Vatan taraqqiyotiga hissa qo'shish, mustaqillik va erkinlikni qadrlash, ajdodlar merosini e'zozlash kabi ko'nikma va malakalarini shakllantirish jarayonidir.

Oil va maktab hamkorligi. Tarbiya samarali bo'lishi uchun maktab va oila birgalikda strategik reja ishlab chiqishi zarur. Tadqiqotlarda ota-onalarning maktab hayotiga faol jalb etilishi o'quvchilar ta'limidagi ijobiy natijalar bilan bevosita bog'liqligi qayd etiladi. Masalan, ota-onalar bolalarining ta'lim jarayoniga qiziqib, ularning dars tayyorgarligi, darsdan tashqari mashg'ulotlari, to'garaklar yoki ijodiy loyihalardagi ishtirokini nazorat qilib, ko'maklashib turishsa, o'quvchilar motivatsiyasi ortadi. Motivatsiya yuqori bo'lgan o'quvchi esa maktabdoshlariga, ustozlariga, Vataniga bo'lgan munosabatida ham faol bo'lishga harakat qiladi.

Muammoli jihatlar. Ilmiy adabiyotlarda bir qancha masalalar muhokama etilgan:

1. Ota-onalarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli. Ba'zi oilalarda moddiy-maishiy muammolar sabab ota-onalar bolalariga yetarlicha e'tibor ajrata olishmaydi. Bu esa farzand tarbiyasida, xususan, vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda bo'shliqqa olib keladi.

2. Oilaviy ziddiyatlar. Muntazam janjal, notinch psixologik muhit bo'lgan oilalarda bolalarning umumiy rivoji va tarbiyasi, shu jumladan, vatanparvarlik tushunchasiga nisbatan ham befarqlik vujudga keladi.

3. Maktab va o'qituvchilar faoliyatidagi kamchiliklar. O'qituvchilarning tarbiyaviy ishlarda sust ishtiroki, dars jarayonidagi metodik xatolar, o'quvchilarda tarbiyaga bo'lgan hafsalani so'ndirishi mumkin.

4. Hozirgi zamon axborot muhiti. Internet, ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqaladigan turli g'oyalar, mafkuralar, bevosita yoshlar dunyoqarashiga salbiy yoki ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu jarayonda ota-ona va maktabning nazorati zaif bo'lsa, yoshlar turli xurujchi g'oyalarning ta'siriga berilish xavfi kuchayadi.

Ushbu muammolarni hisobga olgan holda, so'nggi yillarda o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasiga davlat darajasida e'tibor kuchayib, turli loyihalar va dasturlar ishlab chiqilmoqda. Biroq bu dasturlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda maktab va oila hamkorligi hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Zamonaviy yondashuvlar. Hozirgi kunda maktab va oila hamkorligi uchun innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol treninglar, masofaviy platformalar (online platformalar) faol qo'llanilmoqda. Bir tomondan, ota-onalarga farzandlarining o'quv jarayonini onlayn kuzatish imkoniyati berilishi, elektron jurnal, messenjerlar orqali tezkor aloqa o'rnatilishi – bularning barchasi tarbiyaviy jarayonni sifati jihatidan yuqori bosqichga ko'taradi. Ikkinchi tomondan, oilalarda turli milliy bayramlar, qadriyatlar, tarixiy sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni uzoqdan hamkorlikda tashkil qilish, bayram videoroliklari, onlayn konferensiyalar va shu kabi vositalar yordamida interfaol muloqot o'rnatish mumkin. Demak, zamonaviy texnik imkoniyatlar ham maktab va oila hamkorligi samaradorligini oshirishi mumkinligini ko'rsatadi.

Muloqot va hamkorlik tamoyillari. Maktab va oilaning samarali hamkorligi quyidagi tamoyillar asosida qurilishi kerak:

1. O'zaro ishonch va hurmat. Maktab o'qituvchisi, sinf rahbari, direktor hamda ota-onalar o'rtasida o'zaro hurmatning bo'lishi, muammolarni konstruktiv yechish, o'quvchi manfaatini ustuvor qo'yish – asosiy shartdir.

2. Davomiylik va uzviylik. Vatanparvarlikka oid tadbirlar va tarbiyaviy ishlar doimiy bo'lishi, bir marotabalik namoyishlar bilan cheklanmasligi lozim.

3. Muvofiqlashtirish. Har bir tadbir, loyiha yoki mashg'ulot oldindan rejalashtirilib, unda maktab va oila mas'uliyat doirasi aniq belgilanadi.

4. Shaxsiy yondashuv. O'quvchilarning oilaviy sharoiti, qobiliyatlari, qiziqishlari inobatga olinishi, oilalarga individual yondashuv ko'rsatilishi kerak.

5. O'zgartirish va takomillashtirish. Har bir bosqich yakunida amalga oshirilgan ishlar tahlil qilinishi, zaruriy xulosalar qilinib, keyingi bosqichda takomillashtirish yo'lga qo'yilishi lozim.

Adabiyotlarda keltirilishicha, ana shu tamoyillar asosida qurilgan hamkorlik to'liq shaklda amalga oshirilsa, natija qoniqarli bo'ladi. Ya'ni o'quvchilarning vatanparvarlik ko'nikmalari yanada mustahkamlanadi, ular maktab va mahalla miqyosidagi turli ijtimoiy tadbirlarda faol ishtirok eta boshlaydi, ota-onalarda ham farzandining tarbiyasi borasida mas'uliyat hissi kuchayadi.

Tadqiqotlarda erishilgan xulosalar. Maktab va oila hamkorligi borasidagi tadqiqotlar ko'rsatishicha, vatanparvarlik mavzusida muntazam o'tkaziladigan tadbirlar (davra suhbatlari, tanlovlar, ko'riklar, ijodiy ko'rgazmalar, tarixiy ekskursiyalar) o'quvchilarning ijtimoiy-ma'naviy rivojlanishiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, sinf rahbarining ota-onalar bilan hamkorlikda tashkil qiladigan "Vatanparvarlik haftaligi" yoki "Tarixiy xotira kunlari" doirasidagi tadbirlar nafaqat o'quvchilar, balki butun oilaning milliy qadriyatlar bo'yicha tasavvurlarini boyitadi. Ayrim tadqiqotlarda bunday tadbirlar o'quvchilarning darsdagi faolligini, maktab tadbirlaridagi qatnashish darajasini oshirishi qayd qilingan. Bularning barchasi vatanparvarlik tuyg'usining shakllanishiga xizmat qiladi.

Natija va tahlil. Ushbu maqola doirasida maktab va oilaning hamkorlikdagi faoliyatini o'rganish maqsadida bir qator empirik tadqiqotlar o'tkazildi. Tadqiqotda o'rta ta'lim maktabining 5-9-sinf o'quvchilari, ularning ota-onalari hamda sinf rahbarlari ishtirok etishdi. Tadqiqotning bosh maqsadi – vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar samaradorligini o'lchash va maktab-oila hamkorligi darajasini baholashdan iborat bo'ldi.

Tadqiqot metodikasi:

1. So'rovnoma (anketalar) – o'quvchilar va ota-onalarga vatanparvarlik tushunchasi, milliy qadriyatlarga munosabati, maktabdagi tarbiyaviy tadbirlarda qatnashishi, ota-onalarning ishtiroki to'g'risida savollar berildi.

2. Kuzatuv – sinf rahbarlari darslari va darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlar jarayonida o'quvchilarning faolligi, ota-onalarning qatnashuvi kuzatildi.

3. Intervyu – ota-onalar, o'qituvchilar, maktab ma'muriyati bilan suhbat o'tkazilib, hamkorlik holati chuqur o'rganildi.

Olingan ma'lumotlar asosida quyidagi jadvallar tuzildi:

O'quvchilarning vatanparvarlik tushunchasiga bo'lgan munosabati

1-jadval.

Savol (Qisqa shakl)	Javob varianti	Foiz (%)
“Vatanparvarlik nimani anglatadi, sizningcha?”	Vatan ravnaqi uchun xizmat	40
	Davlat ramzlariga hurmat	25
	Tarixiy merosni e'zozlash	20
	Boshqalar (aralash fikrlar)	15
“Qaysi tarbiyaviy tadbirlar sizda vatanparvarlik hislarini kuchaytiradi?”	Davra suhbatlari	35
	Tarixiy obidalarga sayohat	30
	Bayram tantanalari	25
	Sport musobaqalari	10

Yuqoridagi jadvaldan ko'rish mumkinki, o'quvchilarning 40 foizi vatanparvarlikni “Vatan ravnaqi uchun xizmat qilish” sifatida tushunishlarini bildirgan bo'lsa, 25 foiz o'quvchi davlat ramzlariga hurmatni, 20 foizi esa tarixiy merosni e'zozlashni ta'kidlagan. 15 foiz javoblar har xil javoblarni o'z ichiga oladi, masalan, “harbiy xizmatni ado etish”, “tabiatni asrash”, “jamiyatga foyda keltirish” kabi.

Ikkinchi savolga ko'ra, o'quvchilar davra suhbatlari, tarixiy obidalarga sayohat, bayram tantanalari va sport musobaqalari kabi tadbirlar ularda vatanparvarlik hissini kuchaytirishini qayd etishgan. Bu yerda asosiy e'tibor shuki, o'quvchilar interfaol va amaliy tadbirlarga ko'proq qiziqish bildirganlar.

Ota-onalar va maktab hamkorligi holati

2-jadval.

Ko'rsatkich	Yuqori daraja (%)	O'rta daraja (%)	Past daraja (%)
Ota-onalarning maktab tadbirlarida ishtiroki	30	45	25
Sinf rahbari bilan doimiy aloqasi	35	50	15
Oilada vatanparvarlik mavzusida suhbatlar	25	40	35
Uy vazifalarini bajarishda ota-onalar yordami	55	30	15

Mazkur jadvaldan ko'rinadiki, ota-onalarning 30 foizi maktab tadbirlarida faol ishtirok etar ekan, 45 foizi o'rta darajada qatnashadi, 25 foizi deyarli qatnashmaydi. Sinf rahbari bilan doimiy aloqaga ega ota-onalar 35 foizni tashkil etsa, 50 foizi faqatgina muayyan muammolar

yoki yig'ilishlar paytida bog'lanishni afzal ko'rishadi. Qolgan 15 foiz ota-onalar sinf rahbariga deyarli murojaat qilishmaydi.

Eng e'tiborli jihati – oilada vatanparvarlik mavzusida suhbatlar o'tkazuvchi ota-onalar ko'rsatkichining nisbatan pastligi (25 foiz). 40 foiz o'rta darajada, ya'ni vaqti-vaqti bilan suhbatlar o'tkazilsa, 35 foizi bunday suhbatlarning deyarli bo'lmashligini tan olishgan. Shu bilan birga, uy vazifalarini bajarishda yuqori darajadagi yordam ko'rsatayotgan ota-onalar foizi (55%) salmoqli ekanini kuzatish mumkin.

Natijalar tahlili:

1. O'quvchilarda vatanparvarlik tushunchasi asosan Vatan ravnaqi, davlat ramzlariga hurmat, tarixiy merosni e'zozlash kabi komponentlardan iborat ekanligi ma'lum bo'ldi. Bu – vatanparvarlik tuyg'usini oddiy nutqiy yoki shioriy ifodada emas, balki aniq amaliy xatti-harakatlar shaklida tushunish zarurligini ko'rsatadi.

2. Interfaol va amaliy tadbirlar (masalan, sayohatlar, musobaqalar, davra suhbatlari) o'quvchilarda motivatsiyani kuchaytiradi. Demak, maktab-oila hamkorligida ham shunday tadbirlarni muntazam tashkil etish muhim.

3. Ota-onalar ishtirokining yetarlicha emasligi vatanparvarlik tarbiyasiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Ota-onalar tarbiyaviy tadbirlarga jalb qilinmagan paytda, bolada "uy – maktab" zanjiri uzilib, tarbiyaviy samaradorlik pasayadi.

4. Oilada vatanparvarlik mavzusida doimiy suhbatlar bo'lib turmasligi muammoli masalalardan biri ekanligi aniqlandi. Farzandlar bilan milliy qahramonlar, tarixiy voqealar yoki zamonaviy jamiyatdagi siyosiy-ijtimoiy jarayonlar haqida suhbatlashish orqali ularning Vatan haqidagi tasavvurlari kengayib, vatanparvarlik hislari mustahkamlanadi.

5. Ota-onalarning aksariyati uy vazifalarida farzandiga yordam berishi tarbiya sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ammo bu yordam ko'proq o'quvchining fanlarni o'rganishida qo'llab-quvvatlash bo'lsa-da, vatanparvarlik tarbiyasi mazmunidagi masalalarda ham aktiv bo'lish lozimligi ko'rindi.

Yuqoridagi natijalar shuni ko'rsatadiki, maktab va oila hamkorligini aniq strategiya asosida kuchaytirish o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishning kalit omili hisoblanadi.

Muammo tahlili. Olingan natijalar asosida aniqlangan muammolar quyidagicha xulosa qilishga imkon beradi:

- Ota-onalar ta'lim-tarbiya jarayonida muhim subyekt bo'lishi kerakligi haqida tushuncha bor, lekin amaliyotda bu jarayon to'liq yo'lga qo'yilmagan.

- Oilada vatanparvarlik mavzusi bo'yicha muntazam suhbatlar yoki amaliy mashg'ulotlar kam.

- Maktab-oila hamkorligi qo'shimcha resurslar va motivatsiya talab qiladi: moliyaviy, tashkiliy, axborot resurslari, metodik ko'rsatmalar va hk.

Takomillashtirish yo'llari:

- Maktab miqyosida "Oila bilan hamkorlik rejalari" ishlab chiqish va muntazam ravishda bajarilishini monitoring qilish.

- Ota-onalar uchun "Vatanparvarlik tarbiyasi bo'yicha metodik tavsiyalar" risolalarini tayyorlash, onlayn treninglar, seminarlar tashkil etish.

- O'quvchilar va ota-onalar ishtirokidagi "Vatanparvarlik klubi" yoki "Yoshlar ittifoqi"ning maxsus bo'limlarini tashkil etish.

- Mahalla va hokimiyat bilan hamkorlikda oilaviy sayohatlar, tadbirlar, tanlovlar o'tkazish, ularni ommaviy axborot vositalarida yoritish.

Shunday qilib, natijalar shuni ko'rsatadiki, vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish faqat maktabning yoki faqat oilaning vazifasi emas, balki ularning o'zaro uyg'un hamkorligi orqali samarali natija beradigan ko'p qirrali jarayondir. Tadqiqot chog'ida olingan faktlar, jadvallar va tahlillar ushbu jarayonni optimallashtirish uchun aniq yo'nalishlar belgilashga xizmat qiladi.

Xulosa. Maqolada o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirishda maktab va oilaning hamkorlik strategiyalari ko'rib chiqildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, oiladagi tarbiyaviy muhit va maktabda olib boriladigan tarbiyaviy ishlar o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usining shakllanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Eng muhimi, bu jarayonda ota-onalar bilan maktab o'qituvchilari, ayniqsa, sinf rahbarlari o'rtasida doimiy aloqaning mavjudligi muhim o'rin tutadi.

Tavsiyalar.

1. Maktab miqyosida o'quvchilar va ota-onalarni jalb etuvchi loyihalar tashkil qilish. Masalan, "Vatanparvarlik klubi" yoki "Milliy qadriyatlar to'garagi"ning faoliyatini yo'lga qo'yish, ularda har bir oila ishtirok etishi uchun sharoit yaratish.

2. Oila va maktab o'rtasidagi aloqani uyg'unlashtirish maqsadida muntazam ota-onalar yig'ilishlarini yuksak saviyada tashkil etish, individual suhbatlar o'tkazish, oilalar bilan "Ustoz-mehmon" formatida aloqalar o'rnatish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Dewey J. Democracy and Education. – New York: The Free Press, 1916.
2. Epstein J. L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. – Boulder, CO: Westview Press, 2001.
3. Suxomlinskiy V. A. Oilada bola tarbiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1982.
4. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud Axloq. – Toshkent: "Fan" nashriyoti, 1992.
5. G'ofurov R., G'ulomov S. O'zbek oilasida tarbiya masalalari. – Toshkent: O'qituvchi, 2000.
6. Oila kodeksi (O'zbekiston Respublikasi). – Toshkent, 2019.

Sharifov Fazliddin Fozilovich,
Buxoro innovatsiyalar universiteti 2-bosqich magistranti

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA FANLARNI CHUQURROQ O'ZLASHTIRISH UCHUN ELEKTRON PLATFORMALARNI JORIY ETISHNING NAZARIY- METODIK ASOSLARI VA AMALIY SAMARADORLIGI

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida o'quvchilarni fanlarni puxta o'zlashtirishlari uchun qo'shimcha ma'lumotlar bilan ta'minlash maqsadida elektron platformalarni joriy etishning nazariy-metodik va amaliy jihatlarini o'rganilgan. Maqolada zamonaviy raqamli ta'lim texnologiyalarining ahamiyati, ularni amaliyotga tatbiq etish jarayonida vujudga kelayotgan muammolar, shuningdek, ushbu platformalarning samaradorligini oshirish yo'llari ko'rsatib o'tiladi. O'rganilgan manbalarda elektron platformalar yordamida o'quv mashg'ulotlarining sifatini yaxshilash bo'yicha xorijiy va mahalliy tajribalar tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, elektron platformalar o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish malakalarini rivojlantirish, fanlarga qiziqishini oshirish va ularga mos, individuallashtirilgan o'quv uslublarni joriy etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: elektron ta'lim, raqamli platforma, elektron resurs, mustaqil o'qish, o'quv motivatsiyasi, innovatsion texnologiyalar, raqamli kompetensiya, metodik yondashuv, fanlarni o'zlashtirish, samaradorlik

Annotation: This article examines the theoretical, methodological, and practical aspects of introducing electronic platforms in general education schools to provide students with additional information for deeper mastery of various subjects. It highlights the importance of modern digital education technologies, the challenges encountered during their implementation, and ways to improve the effectiveness of these platforms. The studied sources include analyses of international and local experiences in enhancing the quality of learning processes through electronic platforms. The findings indicate that electronic platforms are essential for developing students' independent learning skills, increasing their interest in academic subjects, and implementing individualized teaching methods that address their diverse needs.

Key words: e-learning, digital platform, electronic resource, independent study, student motivation, innovative technologies, digital competence, methodological approach, subject mastery, efficiency.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические, методологические и практические аспекты внедрения электронных платформ в общеобразовательных школах с целью предоставления учащимся дополнительной информации для более глубокого усвоения различных предметов. В работе подчеркивается важность современных цифровых образовательных технологий, освещаются возникающие в процессе их внедрения проблемы и предлагаются пути повышения эффективности использования данных платформ. Проанализирован международный и местный опыт улучшения качества учебного процесса посредством электронных платформ. Результаты показывают, что электронные платформы играют ключевую роль в развитии навыков самостоятельного обучения, повышении интереса к учебным дисциплинам, а также в реализации индивидуализированных учебных методик, учитывающих различные потребности учащихся.

Ключевые слова: электронное обучение, цифровая платформа, электронный ресурс, самостоятельное обучение, мотивация учащихся, инновационные технологии, цифровая компетентность, методологический подход, освоение предметов, эффективность.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, informatsion-kommunikatsion vositalarning turmush tarzimizga kirib kelishi va ular orqali o'qitish

jarayonlarining samaradorligini oshirish dolzarb masalalardan biriga aylangan. Ayniqsa, umumta'lim maktablarida o'quvchilarning turli fanlarni o'zlashtirish darajasini kuchaytirish uchun raqamli platformalar, elektron darsliklar, interaktiv ilovalar va boshqa yordamchi manbalardan keng foydalanish ehtiyoji ortib bormoqda. Bunday vositalar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, ularning mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish va eng asosiysi, individual yondashuv orqali har bir o'quvchining qobiliyat va ehtiyojlariga mos ta'lim jarayonini tashkil etish imkonini beradi.

Shu nuqtayi nazardan qaraganda, maktab ta'limida elektron platformalarni joriy etish masalasi bugungi kundagi eng dolzarb innovatsion yo'nalishlardan biri sifatida namoyon bo'lib, o'quvchilarning chuqur va samarali bilim olishlari, mustaqil tarzda o'z bilim darajasini nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'lishlari hamda zamonaviy ta'lim talablariga mos ravishda raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishlarida muhim o'rin tutadi. Elektron platformalar bir tomondan, masofaviy ta'lim elementlarini tatbiq etishga, boshqa tomondan, an'anaviy sinf-dars tizimida interaktivlikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Hozirgi paytda ko'plab rivojlangan davlatlarda elektron ta'lim platformalari keng ko'lamda qo'llanilmoqda va bu texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonlari takomillashtirilib, o'quv dasturlari yangilanib, fanlar bo'yicha har bir o'quvchining individual rivojlanishiga qulay sharoit yaratilmoqda. Elektron platformalar orqali o'quvchilar mustaqil bilim olishlari, o'zlari uchun qulay paytda topshiriqlarni bajarishlari va o'zlashtirish darajalarini nazorat qilib borishlari mumkin. Bunday imkoniyatlar o'quvchilarning mas'uliyatini oshiradi, chunki ular o'z o'qish jarayonini rejalashtirish va baholashda ham faol ishtirok etadilar.

Shuningdek, elektron platformalarning joriy etilishi nafaqat o'quvchilar, balki o'qituvchilarning ham ish jarayonini yengillashtiradi. O'qituvchilar elektron jurnal, onlayn testlar va statistika instrumentlari orqali o'quvchi faoliyati to'g'risida yanada aniq va tezkor ma'lumotga ega bo'ladi, bu esa ularning metodik tayyorgarligini kuchaytirishga, darslarni rejalashtirishda individual farqlarni hisobga olishga sharoit yaratadi. Bundan tashqari, elektron platformalar bo'yicha turli masofaviy webinarlar, onlayn majlislar, seminarlar tashkil etish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu o'z navbatida pedagoglarning malakasini uzluksiz oshirishga hissa qo'shadi[8].

Ammo shu o'rinda raqamli ta'lim jarayonlarining joriy etilishida turli to'siqlar, muammolar va cheklovlar ham mavjudligi tabiiy. Masalan, barcha hududlarda internet tezligi yoki texnik infratuzilma rivojlanishi yetarli bo'lmasligi mumkin, o'quvchilar yoki ularning oilasi zarur kompyuter hamda gadjetlar bilan ta'minlanmagan bo'lishi mumkin. Shuningdek, yangi texnologiyalarni qulay qo'llay olish uchun pedagoglar va o'quvchilarning raqamli savodxonliklari yetarli darajada bo'lishi lozim. Aks holda, elektron platformalar o'qitish tizimini yanada samarali qilish o'rniga, ortiqcha murakkablik keltirib chiqarishi mumkin.

Shu sababli, ushbu maqolada maktab o'quvchilari fanlarni chuqurroq o'zlashtirishlari uchun elektron platformalar joriy etishning ilmiy-nazariy asoslarini yoritish bilan birga, bu jarayonni amaliyotda qanday tashkil etish, qanday muammolar yoki kamchiliklar yuzaga kelishi va ularning qanday yechimlari mavjudligi bo'yicha tahliliy fikrlar ilgari suriladi[6]. Ta'kidlash joizki, elektron platformalar – bu nafaqat dars jarayonida, balki darsdan tashqari mustaqil ta'lim olish, o'quvchilarning qobiliyat va qiziqishlariga mos tarbiyaviy va ijodiy faoliyatlarni tashkil etish, umuman olganda, shaxsni har tomonlama rivojlantirish uchun ham muhim manba hisoblanadi.

Ushbu mavzuda olib borilayotgan ilmiy izlanishlar, metodik tajribalar hamda qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, elektron platformalarni to'g'ri tanlash, ularni to'g'ri moslashtirish va fan yo'nalishlariga integratsiya qilish ta'lim jarayonini sezilarli darajada boyitadi. Zero, har bir fan bo'yicha maxsus tuzilgan elektron resurslar, onlayn testlar, multimedia materiallari va interaktiv o'yinlardan mohirona foydalanish – o'quvchilarni har kuni yangicha bilim olishga, mustaqil izlanishga, ijodiy fikrlashga undaydi.

Maqolaning maqsadi – elektron platformalarni umumta'lim maktablarida qo'llash orqali fanlar o'zlashtirish sifatini oshirish imkoniyatlarini ilmiy asoslash va ularning real ta'sirini amaliy misollar, tadqiqotlar va xulosa-tavsiyalar orqali ko'rsatishdir. Shuningdek, maqolada mazkur yo'nalishda olib borilayotgan xorijiy va mahalliy tajribalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar, ularning mahalliy sharoitga moslashuvi, o'qituvchilar hamda o'quvchilarning munosabati, jamiyatdagi umumiy axborot muhitining bu jarayonga ta'siri kabi bir qator masalalar yoritiladi.

Muammoni o'rganiganlik darajasi. Muammoning o'rganilganlik darajasini tushunish uchun, avvalo, elektron ta'lim platformalari va ularning maktab ta'limidagi o'rnini ifodalovchi ilmiy va amaliy tadqiqotlarga murojaat qilish lozim. O'tgan o'n yilliklar davomida raqamli texnologiyalarning pedagogik jarayonga integratsiyasi masalasi ilmiy doiralarda keng muhokama etildi. Xususan, jahon miqyosida elektron ta'lim (e-learning) tushunchasiga oid dastlabki izlanishlar asosan oliy ta'lim muassasalarida masofaviy o'qitish jarayonlarining takomili bilan bog'liq bo'lsa, keyinchalik ushbu platformalar umumta'lim bosqichiga ham tatbiq etila boshladi[1].

Xalqaro tadqiqotlar. Xorijiy adabiyotlarda elektron ta'lim platformalarining samaradorligini baholash, ularning o'quvchilarda mustaqil o'qish ko'nikmalarini shakllantirishga ta'siri, motivatsiya va bilim sifati o'rtasidagi bog'liqlikni tadqiq etish bo'yicha ko'plab ishlar mavjud. Masalan, Yevropa Ittifoqi davlatlarida ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash siyosati doirasida bir qancha loyihalar amalga oshirilgan. Bu loyihalarda maktab o'quvchilari uchun maxsus onlayn platformalar ishlab chiqilgan, elektron darsliklar, test tizimlari va interaktiv materiallardan foydalanish mexanizmlari yaratilgan. Ushbu tadqiqotlar ko'rsatganidek, internet infrastrukturasini yetarli darajada rivojlangan, pedagoglar va o'quvchilarning raqamli ko'nikmalari mavjud bo'lgan sharoitda elektron platformalar yuqori samarali natija beradi. Ayni paytda, Yevropadagi ayrim davlatlarda, masalan, Finlandiya yoki Estoniya kabi davlatlarda, elektron platformalar butun ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida qaralib, bunday yondashuv maktab ta'limida moslashuvchan, shaxsga yo'naltirilgan hamda ijodiy fikrlashga asoslangan muhitni shakllantirishga xizmat qilayotgani qayd etiladi[3].

Shuningdek, Amerika Qo'shma Shtatlari tajribasida ham elektron ta'lim platformalari o'rganilgan. Bir qator tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, onlayn platformalar orqali mustaqil o'qish, masofaviy darslar, virtual laboratoriya mashg'ulotlari kabilar joriy etilganda, an'anaviy ta'lim bilan taqqoslaganda, o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirish ko'rsatkichlari yaxshilangan. Albatta, bu jarayon pedagogning malakasi, platformaning sifat darajasi va eng muhimi, o'quvchilarning ushbu vositalardan foydalanish imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liq[4]. Ayrim hududlarda internetga ulanganlik darajasi pastligi yoki o'qituvchilarning texnik ko'nikmalari yetishmasligi sababli kutilgan natija olinmayotgani ham kuzatiladi. Shunday bo'lsa-da, rivojlangan hududlarda o'quvchilarning mustaqil izlanish faoliyati interaktiv vositalar yordamida ancha yuksalganini kuzatish mumkin.

Mahalliy tadqiqotlar. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda maktab ta'limini isloh qilish, o'quvchilarning fanlar bo'yicha chuqur bilim olishiga xizmat qiladigan elektron resurslarni yaratish, onlayn platformalarni joriy etish bo'yicha qator ishlar olib borilmoqda. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Xalq ta'limi vazirligi yoki Innovatsion rivojlanish vazirligi qoshidagi maxsus markazlar tomonidan raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish bo'yicha dasturlar ishlab chiqilmoqda. Ayrim maktablarda elektron kundalik, elektron jurnal, masofaviy ta'lim elementlari ham sinov tariqasida joriy etilgan. Biroq bu jarayon hanaiz tizimli yondashuvni talab etadi, chunki barcha hududlarda teng ravishda texnik bazani yaratish, pedagoglarning bilim va ko'nikmalarini oshirish kerak bo'ladi.

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda ham elektron platformalarning qator afzalliklari ta'kidlanadi: ularning o'quvchilarda mustaqil ishlash ko'nikmasini shakllantirish, motivatsiyani kuchaytirish, fanlararo integratsiyani ta'minlash va ijtimoiy taraqqiyot talablariga mos raqamli ko'nikmalarni rivojlantirishdagi roli katta ekani qayd etiladi. Shu bilan birga,

ayrim tadqiqotlarda barcha o'qituvchilar ham elektron platformalardan foydalana olish uchun zarur metodik va texnik tayyorgarlikka ega emasliklari, bu esa maqbul natijaga erishishni sekinlashtirishi haqida so'z boradi. Demak, muammoning tub mohiyati – bu nafaqat texnologiyani joriy etish, balki o'qituvchilarning, o'quvchilarning va ota-onalarning hamkorlikdagi tayyorgarligi va ongli munosabati[2].

Metodik yondashuvlar. Elektron platformalarni joriy etishning metodik asoslari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda turli didaktik model va nazariyalar ilgari suriladi. Bulardan eng ko'p qo'llaniladigani – aralash (blended) ta'lim modeli. Bu modelda an'anaviy sinf-dars tizimi bilan onlayn platforma imkoniyatlari uyg'unlashtiriladi. Ya'ni o'quvchilar maktabda darsda nazariy bilim asoslarini o'rganishar ekan, mustaqil ishlarni onlayn platforma orqali bajarishi, qo'shimcha materiallarni internetdan topishi va topshiriqlarni elektron shaklda topshirishi mumkin. Bu usul fanlarni o'qitishda vaqt va makondan oqilona foydalanish, har bir o'quvchining individual o'zlashtirish tezligi va o'quv qiziqishlarini inobatga olish, jarayonni juda qulay tashkil etish imkoniyatini yaratadi.

Shuningdek, proyeksion ta'lim, muammoli ta'lim, gamifikatsiya (o'yinlashtirish) kabi zamonaviy pedagogik yondashuvlar ham elektron platformalar bilan birga qo'llanganda yuqori natija berishi tajribada kuzatilgan. O'yin shaklidagi raqamli resurslardan foydalanish maktab yoshidagi bolalarning fanlarga bo'lgan qiziqishini keskin oshiradi, mustaqil o'qish jarayonini ijodiy faoliyatga aylantiradi[5]. Shu bilan birga, topshiriqlarni bosqichma-bosqich qiyinlashtirish, differensiallash, o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish, onlayn baholash tizimlari yordamida baholash jarayonini xolis tashkil etish – barchasi elektron platformalar joriy etilishida o'ta muhim qadamlar sifatida e'tirof etiladi.

Texnik-infrastrukturaviy omillar. Muammoning o'rganilganlik darajasini baholar ekanmiz, albatta, texnik va infrastrukturaviy omillarni chetlab o'tib bo'lmaydi. Chunki internet tezligi, gadgetlar (planshet, kompyuter, smartfon) bilan ta'minlanish, platformaning funksional imkoniyatlari bevosita o'qitish jarayonining sifatiga ta'sir ko'rsatadi. Rivojlangan davlatlarda bu borada deyarli muammo yo'q yoki juda kam uchraydi. Lekin rivojlanayotgan mamlakatlarda, shu jumladan, O'zbekistonning ayrim chekka hududlarida tezkor internet bilan qamrab olish darajasi past bo'lib, bu holat o'quvchilarning platformalardan teng foydalanishini cheklab qo'yadi. Shuningdek, maktabning texnik bazasi, kompyuter sinflari soni va sifati, ularning zamon talabiga javob berishi, xavfsizligi va sozligi ham diqqat markazida bo'lishi kerak.

Tekshiruvlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sharoitida, ayniqsa, olis hududlardagi maktablarda kompyuter soni cheklanganligi, internetning tezligi va uzluksizligi past bo'lishi, ayrim o'quvchilarning o'ziga tegishli zamonaviy gadgetlariga ega emasligi ushbu jarayonni to'liq'icha tatbiq etishni murakkablashtirishi mumkin. Shu boisdan, O'zbekistonda elektron platformalarni joriy etish jarayonini bosqichma-bosqich amalga oshirish, dastlab sinov tariqasida ayrim bazaviy maktablarda to'liq infrastrukturani yaratish, uni sinab ko'rish va tajribani bosqichma-bosqich kengaytirish taklif etiladi. Mazkur jarayonda davlat organlari, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlarning investitsiyasi, grantlari, texnik yordam loyihalari katta ahamiyatga ega.

Pedagogik kadrlar malakasi. Elektron platformalarni joriy etish muammosining chuqur o'rganilishi kadrlar masalasi bilan chambarchas bog'liq. Agar o'qituvchi raqamli savodxonlikka ega bo'lmasa, platforma orqali dars olib borish, o'quvchilarning mustaqil ishi va topshiriqlarini nazorat qilish, virtual interaktiv metodlardan foydalanish kabi jihatlar to'liq ishlamasligi mumkin. Shunday ekan, ko'plab tadqiqotlar o'qituvchilarni qayta tayyorlash, ularga doimiy ravishda mahorat darslari va treninglar tashkil qilish, ayniqsa, informatsion-kommunikatsion texnologiyalarni puxta o'zlashtirishga qaratilgan kurslarni doimiy o'tkazib borish zarurligini ko'rsatadi[7]. Ayni paytda, akademik tadqiqotlarda o'qituvchilarning malakasi faqat texnik ko'nikmalar bilan cheklanmasdan, metodik yondashuvlar, axborot

xavfsizligi, onlayn muhitda etik me'yorlar kabi masalalarni ham o'z ichiga olishi kerakligi ta'kidlanadi.

O'quvchilarning ruhiy-xulqiy xususiyatlari. Muammoga boshqa bir nuqtayi nazardan qaraganda, o'quvchilarning onlayn ta'limdagi xulq-atvori, motivatsiya va mas'uliyat darajasi, shuningdek, yosh xususiyatlari ham e'tiborga olinishi lozim. Kichik yoshdagi o'quvchilar bilan ishlashda elektron platformalardan cheklangan miqdorda foydalanish, ularni real hayotdagi ijodiy mashg'ulotlar bilan ham o'ralgan holda ta'lim berish maqsadga muvofiq ekani bir qator psixologik tadqiqotlarda tasdiqlangan. Chunki ortiqcha virtual mashg'ulotlar bolaning diqqatini chalg'itishi, ko'z salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanishida sekinlashuvga olib kelishi mumkin. Shu jihatdan qaraganda, elektron platformalar bilan an'anaviy ta'limni uyg'unlashtirish ustuvor yo'nalishdir.

O'rta va yuqori sinf o'quvchilari uchun esa elektron platformalar fanlarni puxta o'zlashtirishda juda qulay vosita bo'lishi mumkin. Ular kurs yoki bo'limlar bo'yicha ma'lumotlarni internetdan o'zi topadi, mustaqil o'rganadi, keyin sinfda o'qituvchi bilan birga tahlil qiladi. Turli onlayn testlar, ijtimoiy tarmoqlar shaklida tashkil etilgan ta'lim jamoalari, virtual laboratoriya mashg'ulotlari, video ma'ruzalar va multimedia taqdimotlari o'quvchilarni faol izlanishga, ijodiy fikrlashga undaydi. Bu jarayonda o'quvchilar bir-birlari bilan turli muhokamalarda ishtirok etadilar, bu esa hamjihatlikni kuchaytiradi.

Axborot xavfsizligi va boshqaruv. Elektron platformalarni joriy etish bo'yicha tadqiqotlarda ota-onalar va pedagoglarning xavfsizlik masalalariga bo'lgan munosabati ham muhim deb topiladi. Chunki onlayn muhitda turli xavf-xatarlar mavjud: bu noto'g'ri ma'lumotlar, zararli dasturlar, ijtimoiy tarmoqlardagi nomaqbul kontent. Shuningdek, bolalarning shaxsiy ma'lumotlarini muhofaza qilish, ularni chet ellik noma'lum shaxslardan yoki zararli kontentdan himoya qilish kabi masalalar dolzarbligini saqlab qoladi. Qator xorijiy tadqiqotlar bu borada ota-onalar, o'qituvchilar va davlat idoralari hamkorligida elektron platformalarni boshqarish, monitoring qilish, filtrlar va maxsus dasturiy ta'minotlar joriy etish zarurligini ta'kidlashadi.

O'zbekistonda ham bu borada qator normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilib, axborot xavfsizligi, internetda xulq-atvor madaniyati, ota-onalar nazorati, pedagogik monitoring va tarbiya masalalariga e'tibor berilmoqda. Shu bilan birga, maqbullik nuqtayi nazaridan, elektron ta'lim platformalarini joriy etishda ushbu xavf-xatarlarni oldindan prognoz qilish, zarur texnik va huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish, ulardan foydalanish kultura va ongini shakllantirish juda muhim vazifa hisoblanadi.

Fanlar bo'yicha tajribalar. Muammoning o'rganilganlik darajasini yanada to'liqroq tasavvur qilish uchun ba'zi bir fanlar misolida elektron platformalarning joriy etilishiga oid tajribalarni ham ko'rib chiqish mumkin. Masalan, matematika fanida onlayn platformalar orqali video darslar, interaktiv misol va masalalar banki, avtomatlashtirilgan test tizimlari, virtual kalkulyator yoki simulyatsiyalar joriy etilishi o'quvchilarning fan bo'yicha nazariy bilimlarini tezroq o'zlashtirishga yordam beradi. Ular mustaqil ravishda murakkab misollarni yechib ko'rishi, hisobotlarini yuklashi, baholashni onlayn ko'rishi mumkin. Bu esa o'quvchilarning mas'uliyatini oshiradi, real vaqt rejimida ortga aloqa olish orqali xato va kamchiliklarni tuzatish imkoniyatini beradi.

Natija va tahlil. Olib borilgan tadqiqotlar, kuzatuvlar va ilg'or tajribalar shuni ko'rsatadiki, elektron platformalar umumta'lim maktablarida o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirish darajasi, mustaqil o'rganish ko'nikmalari, ijodiy fikrlash va tashabbuskorlik kabi ko'rsatkichlarni yaxshilashda aniq samara beradi. Biroq bu natijalar platformaning texnik imkoniyatlari, o'qituvchilarning tayyorgarligi, o'quvchilarning motivatsiyasi kabi bir qator omillarga bog'liq. Quyidagi jadvalda bu omillar va ularning ta'lim jarayoniga ta'siri bo'yicha kuzatilgan asosiy natijalar keltiriladi.

Asosiy omillar	Ta'sir doirasi	Natijaviy ko'rsatkichlar
Platformaning texnik funksionalligi	Interaktiv darslar, video/audio kontent, onlayn testlar, virtual laboratoriyalar	O'quvchilarning darslarga qiziqishi oshadi, bilimlarni tez va chuqur o'zlashtirishga erishiladi.
O'qituvchilar malakasi	Darslarni to'g'ri rejalashtirish, individual yondashuv, raqamli metodlarni o'zlashtirish	O'quvchilarga samarali ko'mak ko'rsatiladi, fanlarga bo'lgan yondashuv sifat darajasi orta boradi.
O'quvchilarning raqamli savodxonligi	Mustaqil topshiriqlarni bajarish, kerakli resurslarni izlashi, onlayn muhitda ishlashi	Mustaqil izlanish, ijodiy yondashuv rivojlanadi, fanlar o'zlashtirilishi faollashadi.
Internet infrastrukturasi	Ulanish tezligi, uzluksizligi, gadjetlar bilan ta'minlanish	Hammaning teng foydalanish imkoniyati yaratiladi, jarayon uzluksiz kechadi.
Metodik yondashuv	Blended (aralash) ta'lim, gamifikatsiya, loyiha usullari	Darslarning interaktivligi ortadi, o'quvchilarda innovatsion fikrlash shakllanadi.
Monitoring va baholash	Onlayn reyting, test natijalari, statistik ko'rsatkichlar	Har bir o'quvchining individual rivojlanish holati real vaqt rejimida kuzatiladi, xato va kamchiliklar bartaraf etiladi.
Axborot xavfsizligi	Bolalar himoyasi, zararli dasturlardan saqlash, maxfiylik	Ota-onalar va pedagoglar ishonchini oshiradi, xavfsiz o'quv muhiti yaratiladi.

Yuqoridagi jadval tahlilidan ko'rinib turibdiki, elektron platformalar joriy etilishi natijasida maktab o'quvchilari turli fanlar bo'yicha qo'shimcha materiallarga ega bo'lib, mustaqil o'qish, vazifalarni mustaqil bajarish, onlayn testlar orqali darhol natijalarni bilish kabi qulay imkoniyatlarga ega bo'ladilar. Bunda eng muhim jihat – o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi interaktiv muloqot kuchayadi, dars davomida va undan tashqari paytda ham samarali aloqalar vujudga keladi. Natijada o'quvchilar noaniq masalalar, qiyin fan atamalarini tushunmagan paytda o'qituvchi bilan online muloqot qilishi, guruhdosh yoki boshqa maktab o'quvchilari bilan fikr almashishi mumkin bo'ladi.

Maqsadli eksperimentlar shuni ko'rsatdiki, elektron platformalardan muntazam va reja asosida foydalaniladigan sinflarda o'quvchilarning yakuniy baholari, mustaqil izlanish faolligi va darsga tayyorgarlik darajasi sezilarli darajada ortgan. O'z navbatida, an'anaviy usulga tayanadigan sinflarda ham yaxshi natijalar kuzatilishi mumkin, ammo elektron platformalar bilan boyitilgan muhit o'quvchilarni zamonaviy ko'nikmalarga ega bo'lishga, mustaqil va ijodiy fikrlashga yo'naltirishi bilan farq qiladi. Keltirilgan kuzatuvlar natijasida, elektron platformalar yordamida maktab o'quvchilari fanlarni yanada mukammal o'zlashtirishi, darsga bo'lgan qiziqishi ortishi, o'qituvchilarning esa dars jarayonini samarali rejalashtirishiga, individual yondashuvni kuchaytirishiga zamin yaratishi isbotlanadi.

Albatta, o'quvchilarning bilim darajasini baholashda yagona omil sifatida elektron platformalarga tayanib bo'lmaydi. Bunda o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi, psixologik holati, oila muhitining qulayligi, jamiyatdagi ma'naviy muhit kabi omillar ham katta ahamiyatga ega. Ammo bir jihati aniqki, zamonaviy texnologik rivojlanish davrida elektron platformalar o'quvchilarga fanlarni o'rganishda mislsiz imkoniyatlar yaratadi. Xususan, tezkor axborot oqimida o'quvchilarni o'zlashtirish jarayonida zamonaviy resurslarga ulash, global miqyosdagi bilim, yangilik va tendensiyalarni o'rganish, xalqaro ta'lim manbalaridan foydalanish kabilarni endi an'anaviy ta'lim shaklidagina bajarish oson emas.

Tahlil jarayonida aniqlangan yana bir muhim holat: elektron platformalar bir tomondan o'quvchilarga mustaqil ishlash qulayligini bersa, ikkinchi tomondan ularning uy vazifalari, darsdan tashqari izlanishlari, ijodiy loyihalari ustidan ota-ona va o'qituvchi nazoratini kuchaytiradi. O'quvchilar bajaradigan topshiriqlar, masalan, fan bo'yicha eksperimentlar yoki ijodiy ishlar onlayn tarzda baholanadi, natija bazaga kiradi va shu orqali o'quvchining rivojlanish dinamikasini tahlil qilish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu, o'z navbatida, o'qituvchiga dars jarayonini individuallashtirish, har bir o'quvchining qaysi mavzularda zaif yoki kuchli ekanini aniqlash va shu asosda mos topshiriqlarni berish imkoniyatini yaratadi.

Biroq natijalar shuni ko'rsatmoqdaki, bu jarayon uzluksiz rivojlanishni, doimiy yangilanishni talab etadi. Elektron platformalardan foydalanish ham pedagoglar, ham o'quvchilar, ham ota-onalar tomonidan muntazam ravishda yangidan-yangi ko'nikmalarni o'rganishni, texnik vositalarni yangilab borishni, internet infratuzilmasini barqaror saqlashni, eng muhimi, bilim olishga bo'lgan intilishni kuchaytirishni talab qiladi. Demak, natija muvaffaqiyatli bo'lishi uchun butun ekotizimning hamkorligi zarur.

Yuqoridagi omillar va kuzatuvlarga asoslanib, elektron platformalarni maktab ta'limida joriy etish orqali fanlar o'zlashtirilishini yaxshilash bo'yicha aniq xulosaga kelishimiz mumkin: agar platformalar puxta reja asosida, zarur texnik va metodik sharoitlar yaratib, keng ko'lamda joriy etilsa, bu o'quvchilarning bilim sifatiga ham, ijodiy salohiyatiga ham, kelajakda raqamli jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishga ham samarali poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Yuqoridagi tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, elektron platformalar – nafaqat qo'shimcha qulaylik yaratuvchi texnologik vosita, balki butun ta'lim jarayonini isloh qilishga imkon beruvchi zamonaviy yechim sifatida qaralishi zarur. Ammo ularning samaradorligi kutilgan darajada bo'lishi uchun ta'lim siyosati darajasida strategik qarorlar, iqtisodiy mablag'lar, muhandislik-infratuzilmaviy echimlar, pedagogik malaka va metodik tayyorgarlik, ijtimoiy-madaniy qo'llab-quvvatlash zarurligi isbotlangan. Muammo shundaki, elektron platformani oddiygina ishga tushirib, unga dars materiallarini joylashtirish bilan cheklanib bo'lmaydi. Bu jarayonni chuqur o'ylangan didaktik reja, har bir fan va har bir yosh toifasi uchun alohida metodik dastur orqali amalga oshirish kerak. Xalqaro va mahalliy tadqiqotlar elektron platformalardan samarali foydalanish uchun tizimli yondashuv zarurligini bir ovozdan tasdiqlaydi.

Tavsiyalar. Elektron platformalarni butun respublika miqyosida birdaniga joriy qilish o'rniga, avval pilot loyihalarni amalga oshirish, tajriba maktablarida infrastrukturaviy, metodik, kadrlar bilan bog'liq muammolarni aniqlash va yechimini ishlab chiqish lozim.

Har bir fan xususiyatini hisobga olgan holda, funksionalligi turlicha bo'lgan elektron platformalar tanlanishi zarur. Matematika, tabiiy fanlar, til va adabiyot yo'nalishlari uchun mos, turli interaktiv modul va virtual laboratoriyalarni qo'llab-quvvatlaydigan platformalar bo'lishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Shodiev, T.M. (2019). Raqamli pedagogika asoslari va ularni o'quv jarayoniga integratsiya qilish. Toshkent: Fan va taraqqiyot nashriyoti.
2. Egamberdiyev, Sh. (2020). "Elektron ta'lim platformalarining umumta'lim maktablarida qo'llanilish tajribasi". Pedagogika va psixologiya, 4(28), 14–22.
3. Garrison, D. R. & Anderson, T. (2011). E-learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice. London: Routledge.
4. Reigeluth, C. M. & An, Y.-J. (2012). "Fundamentals of Instructional Design: The Evolution of Practice". In C. M. Reigeluth & A. Carr (Eds.), Instructional-Design Theories and Models (3rd ed., pp. 45–64). New York: Routledge.
5. Keller, J. M. (2010). Motivational Design for Learning and Performance: The ARCS Model Approach. New York: Springer.
6. UNESCO. (2020). COVID-19 davrida masofaviy ta'limni qo'llab-quvvatlash bo'yicha tavsiyalar. Parij: UNESCO nashriyoti.

7. Sangrà, A., Vlachopoulos, D. & Cabrera, N. (2012). "Building an Inclusive Definition of E-Learning: An Approach to the Conceptual Framework". *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 13(2), 145–159.

8. Ismailova, M. & Usmonova, F. (2021). "Umumta'lim maktablarida aralash ta'lim metodikasini joriy etishning afzalliklari". *Innovatsion ta'lim jurnali*, 3(15), 31–38.

Mirzayev Daler G'ayrat o'g'li,
Buxoro innovatsiyalar universiteti 2-bosqich magistranti

UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARI RAHBARLARINING KVALITALOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH: NAZARIY-METODIK TALQIN VA AMALIY SAMARADORLIK

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalari rahbarlarining kvalitalogik kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodik talqinlari hamda amaliy samaradorligi o'rganilgan. Kvalitalogik kompetentlikni oshirish orqali ta'lim muassasalari boshqaruvida sifatga yo'naltirilgan yondashuvni joriy etish, zamonaviy menejment usullari va innovatsion texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqolada ilmiy-adabiy manbalar, xorijiy va mahalliy tajribalar hamda eksperimental ma'lumotlarga tayangan holda samarali boshqaruv strategiyalari, metodik ishlarni takomillashtirish, kadrlar salohiyatini yuksaltirish bo'yicha xulosalar keltiriladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, kvalitalogik kompetentlikni rivojlantirish umumiy o'rta ta'lim jarayonining barqaror sifat ko'rsatkichlariga erishish, ijtimoiy-iqtisodiy ta'lim islohotlarini samarali amalga oshirish va zamonaviy boshqaruv tamoyillarini puxta joriy etish uchun muhim omil ekani asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: kvalitalogik kompetentlik, ta'lim menejmenti, sifat boshqaruvi, innovatsion texnologiyalar, strategik rejalashtirish, barqaror taraqqiyot, metodik faoliyat, rahbarlik mahorati, kadrlar salohiyati, samaradorlik.

Annotation: This article examines the theoretical and methodological interpretations and practical effectiveness of developing the qualitalogical competence of leaders in general secondary education institutions. By enhancing this competence, the study analyzes the potential for introducing a quality-oriented approach to educational management, as well as employing modern management methods and innovative technologies. Drawing on scientific literature, both international and local experiences, and experimental data, the article provides conclusions on effective management strategies, improving methodological work, and enhancing human resource potential. According to the research findings, fostering qualitalogical competence is substantiated as a critical factor for achieving sustainable quality indicators in general secondary education processes, effectively carrying out socio-economic educational reforms, and thoroughly implementing modern management principles.

Key words: qualitalogical competence, educational management, quality control, innovative technologies, strategic planning, sustainable development, methodological practice, leadership skills, staff potential, efficiency.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретико-методические интерпретации и практическая эффективность развития квалиталогической компетентности руководителей общеобразовательных учреждений. Путём повышения данной компетентности исследуется потенциал внедрения ориентированного на качество подхода в управление образованием, а также применения современных методов менеджмента и инновационных технологий. Основываясь на научно-литературных источниках, зарубежном и местном опыте, а также на экспериментальных данных, авторы приходят к выводам об эффективных управленческих стратегиях, совершенствовании методической работы и повышении кадрового потенциала. Результаты исследования свидетельствуют о том, что формирование квалиталогической компетентности является важным фактором для достижения устойчивых показателей качества в системе общего среднего образования, успешного осуществления социально-экономических реформ в области образования и полноценного внедрения современных принципов управления.

Ключевые слова: квалиталогическая компетентность, управление образованием, управление качеством, инновационные технологии, стратегическое планирование,

устойчивое развитие, методическая деятельность, лидерские навыки, кадровый потенциал, эффективность.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda ta'lim sifatini oshirish va uni tubdan takomillashtirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, yangi avlod o'quv dasturlari, raqamli texnologiyalarning jadal rivoji va ijtimoiy-iqtisodiy talablarning o'zgarishi rahbar kadrlarga bo'lgan talabni ham yangicha mezonlar asosida shakllantirmoqda. Xususan, umumiy o'rta ta'lim muassasasi rahbari – bu faqatgina ma'muriy boshqaruv ishlarini ado etadigan shaxs emas, balki zamonaviy boshqaruv kompetensiyalariga ega, ijodiy fikrlovchi, innovatsion yondashuvni qo'llashga qodir, pedagogik jamoani samarali boshqarish va rivojlantirishda faol bo'lgan menejer sifatida namoyon bo'lishi zarur. Shu munosabat bilan, “kvalitalogik kompetentlik” tushunchasi ta'lim boshqaruvida tobora muhim o'rin egallab bormoqda.

“Kvalitalogik kompetentlik” mazmunan “sifatga yo'naltirilgan yondashuv va uni boshqarishda mantiqiy-analitik fikrlash”ni anglatadi. Ushbu kompetentlik zamonaviy rahbardan nafaqat ta'lim jarayonini tashkil etish, balki uning barcha bosqichlarini doimiy ravishda takomillashtirib borish, muammolarni aniqlash va tahlil qilish, ularning echimini topish uchun innovatsion yechimlar ishlab chiqish va joriy etishni talab qiladi. Bunday ko'nikmalar, ayniqsa, zamonaviy global ta'lim muhiti tez o'zgarib borayotgan sharoitda, rahbar shaxsidan kuchli boshqaruv salohiyatini namoyon etishni taqozo etadi.

O'zbekistonning ta'lim sohasida olib borayotgan keng qamrovli islohotlari, xususan, raqamli transformatsiya, ta'lim dasturlarini modernizatsiya qilish, xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etish kabi amaliy jarayonlar maktab rahbarlarining yanada moslashuvchan bo'lishini, innovatsion yondashuvni egallashini va shu orqali o'quv-tarbiya jarayonining yaxlit sifatini oshirishni talab etadi. Zero, o'quvchilarning bilim saviyasi va tarbiyasi, pedagoglarning kasbiy mahorati, ta'lim innovatsiyalari – bularning barchasi maktab rahbari boshqaruvidagi jarayonlar yaxlit tizim sifatida namoyon bo'lishi bilan chambarchas bog'liq[1].

O'z navbatida, o'rta ta'lim muassasalari rahbarining kvalitalogik kompetentligi o'z ichiga turli tarkibiy qismlarni oladi. Birinchidan, u sifat tushunchasini chuqur anglash, uning ko'rsatkichlarini tahlil qilishi va baholashi lozim. Ikkinchidan, aniq ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish, metodik ishlarni tashkil etish, raqamli texnologiyalardan foydalanish, jamoani boshqarishda demokratik yondashuvga tayanish kabi xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Uchinchidan, samarali ichki nazorat, monitoring, tahlil va baholash usullarini qo'llash orqali uzluksiz takomillashtirish madaniyatini joriy etish ham rahbarning kvalitalogik kompetentlik darajasini belgilab beradi.

Bugun dunyoning ko'plab rivojlangan davlatlari o'rta ta'lim menejmentida “sifatni boshqarish” tamoyillariga asoslangan ilg'or modellardan keng foydalanishga harakat qilmoqda. Masalan, Yaponiyada “Kaizen” tamoyili orqali uzluksiz rivojlanish strategiyasiga e'tibor qaratilsa, Yevropa davlatlarida EFQM (European Foundation for Quality Management) doirasidagi mezonlar asosida maktab faoliyati baholanadi. Bu jarayonlar maktab rahbarlaridan yuqori darajadagi kompetentlikni, ayniqsa “kvalitalogik” fikrlashni talab etadi. O'zbekiston sharoitida ham so'nggi yillarda “Sifat menedjmenti tizimi”ni (ISO 9001) joriy qilish bo'yicha amaliy qadamlar tashlanmoqda. Biroq bunday islohotlarning muvaffaqiyatli bo'lishi, avvalo, rahbar kadrlarning yangi kompetensiyalarni egallash darajasi bilan bevosita bog'liq[3].

Kvalitalogik kompetentlikni rivojlantirish nafaqat rahbarning o'z ishini professional darajada olib borishiga, balki butun ta'lim muassasasining strategik rejasini sifatli tuzish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, kadrlar salohiyatini uzluksiz oshirish, innovatsion loyihalarni amalga oshirishga qaratilgan. Bunda rahbarning fikri, tashabbuslari, jamoani birlashtirishda namoyon qiladigan yetakchilik xususiyatlari katta ahamiyatga ega. Rahbar qabul qiladigan qarorlar, belgilab beradigan ustuvor yo'nalishlar maktabning sifat ko'rsatkichlari va imidjiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Aynan shu ma'noda, ushbu maqola doirasida umumiy o'rta ta'lim muassasalari rahbarlarining kvalitalogik kompetentligini rivojlantirishga doir asosiy nazariy yondashuvlar, metodik usullar va amaliy tajribalar tahlil qilinadi. Bunda xorijiy adabiyotlar, mahalliy ilmiy manbalar, amaliy eksperimentlar hamda sohadagi ilg'or tajribalar o'rganiladi. Maqolaning maqsadi – kvalitalogik kompetentlikning mohiyati, tarkibiy qismlari, rivojlantirish omillari va ularning ta'lim menejmentiga ta'siri haqida chuqur tahliliy xulosalar berish, shu bilan birga amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Maqola, ayniqsa, rahbar kadrlarni qayta tayyorlash, malakasini oshirish, istiqbolli boshqaruv modelini tatbiq etish, innovatsion texnologiyalarni amaliyotga joriy etish masalalari bilan bevosita shug'ullanuvchi mutaxassislar, tadqiqotchilar va amaliyotchilar uchun foydali bo'lishi mumkin. Zero, bugungi kunda ta'lim sohasidagi har bir muassasa faoliyatini uzluksiz tahlil etish, takomillashtirish va global raqobatga tayyor holda rivojlantirish hayotiy ehtiyojga aylanmoqda. Kvalitalogik kompetentlik esa shu jarayonda "kalit" omil sifatida namoyon bo'ladi.

Yuqorida qayd etilgan omillar, shuningdek, amaliy izlanishlar "kvalitalogik kompetentlik" tushunchasini yangi strategik maqomga ko'taradi. Chunki rahbarning bu sohadagi yetarli savodxonligi va ko'nikmalari maktabda "sifat madaniyati"ni shakllantirish, jamoaviy mas'uliyat, natijalarga erishish, o'zaro hamkorlik va har bir xodimning professional rivojlanishi uchun mustahkam zamin yaratadi. Shu bois maqola doirasida biz kvalitalogik kompetentlikning nazariy asoslarini ochib berish barobarida, uni rivojlantirish bo'yicha amaliy tajribalar hamda tajribalar asosida keltirilgan tahlillarga alohida e'tibor qaratamiz.

Shu tariqa, kirish qismida keltirilgan izohlar, muammolar doirasi va ilmiy masalaning dolzarbligi maqolaning asosiy g'oyasini tashkil etadi: umumiy o'rta ta'lim muassasalari rahbarining kvalitalogik kompetentligini rivojlantirish, zamonaviy ta'lim boshqaruvining sifat ko'rsatkichlarini oshirishga bevosita xizmat qiladi. Bu boradagi izlanishlar, metodik qarashlar va amaliy namunalarning o'rganilishi nafaqat bilim doirasini kengaytirish, balki yangi strategik tamoyillarni belgilab berishga ham xizmat qiladi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Kvalitalogik kompetentlik tushunchasining ilmiy, nazariy va amaliy jihatlarini bir qator xorijiy hamda mahalliy tadqiqotlarda o'z ifodasini topgan. Ushbu kompetentlikni tushunish va uni rivojlantirish masalalari, asosan, menejment, pedagogika, psixologiya va sifat boshqaruvi fanlarining tutash nuqtasida shakllanadi. Shu bois, muammoning o'rganilganlik darajasini aniqlashda bir necha yo'nalishga e'tibor qaratish lozim:

1. Xorijiy ilmiy manbalarda kvalitalogik kompetentlik va uning tarkibiy qismlari.
2. Mahalliy ta'lim islohotlarida rahbar kadrlar kompetentligiga bo'lgan talablar.
3. Sifat boshqaruvi va ta'lim menejmentining nazariy-metodik asoslari.
4. Innovatsion menejment usullarining maktab boshqaruviga integratsiyasi.
5. Kvalitalogik kompetentlikni rivojlantirishdagi pedagogik-psixologik omillar.

1. Xorijiy ilmiy manbalarda kvalitalogik kompetentlik va uning tarkibiy qismlari. G'arbda 1980–1990-yillarda sifat boshqaruviga bag'ishlangan tadqiqotlar jadal rivoj topdi va menejmentda "TQM" (Total Quality Management) konsepsiyasi ommalashdi. Deming, Juran, Crosby kabi tadqiqotchilar menejmentda sifatni boshqarishning asosiy tamoyillarini ishlab chiqdilar. Ularning ilmiy ishlari, asosan, ishlab chiqarish korxonalarida sifatni oshirish va uzluksiz takomillashtirishga qaratilgan bo'lsa-da, keyinchalik bu g'oyalar ta'lim sohasiga ham integratsiya qilina boshladi. Chunki ta'lim muassasalari ham sifat ko'rsatkichlarini o'rganish, tahlil qilish, uzluksiz mukammallashtirish va iste'molchi talablari (o'quvchi, ota-ona, jamoatchilik)dan kelib chiqib faoliyatini qayta ko'rib borish zaruratiga duch keldi[2].

Shu davrda xorijiy adabiyotlarda "quality-based leadership" yoki "quality-oriented leadership" (sifatga yo'naltirilgan yetakchilik) tushunchalari shakllandi. Bu tushunchalar rahbarning o'z faoliyati doirasida sifatni boshqarish ko'nikmalariga ega bo'lishini nazarda tutar edi. 2000-yillarga kelib, G'arbiy Yevropa va Amerika tadqiqotchilari (masalan, Peter Senge, Fullan, Hargreaves) maktab boshqaruvida sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirish, ijodiy muhit

yaratish, o'qituvchilarning malakasini doimiy yangilab borish, innovatsion g'oyalarni qo'llab-quvvatlash kabi masalalarga urg'u berdilar[4]. Ularning fikricha, maktab rahbari – bu bir vaqtning o'zida ham boshqaruvchi, ham pedagogik jamoa yetakchisi va ham ko'p darajali stakeholderlar bilan hamkorlik qiluvchi shaxsdir.

Bu konsepsiyalar shakllanishi bilan bir qatorda, xorijiy tadqiqotlarda “kvalitalogik kompetentlik” degan atama keng muhokama qilinmagan bo'lsa-da, uning mazmuni sifat menejmenti va strategik rejalashtirish bilan bog'liq tahlillarda ko'p uchraydi. Ya'ni rahbar sifatida “xatolarni tan olish va tahlil qilish”, “doimiy takomillashtirish tamoyili asosida ishlash”, “analitik va ijodiy fikrlashni uyg'unlashtirish” kabi me'yorlar ham shu kompetentlik tarkibiga kiradi.

2. Mahalliy ta'lim islohotlarida rahbar kadrlar kompetentligiga bo'lgan talablar. O'zbekiston ta'lim tizimida so'nggi yillarda olib borilayotgan islohotlar, davlat dasturlari va maxsus qarorlar maktab rahbarlaridan yangicha qarashlar va amaliy harakatlar talab etmoqda. Xususan, Prezident qarorlari, Xalq ta'limi vazirligi farmoyishlari hamda Davlat ta'lim standarti doirasidagi hujjatlar rahbar kadrlar kompetentligining mazmuni va uni rivojlantirish yo'llarini aniq ifodalab bermoqda. “Kvalitalogik kompetentlik” atamasi rasmiy hujjatlarda bevosita tilga olinmasa-da, uning amaliy talablari sifatida maktabda sifat nazoratini yo'lga qo'yish, ichki monitoring, raqamli boshqaruv, strategik rejalashtirish, kadrlar malakasini oshirish, jamoatchilik bilan samarali ishlash kabilarni keltirib o'tish mumkin[7].

O'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirish, xalqaro baholash dasturlariga (PISA, TIMSS va PIRLS) tayyorgarlik ko'rish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish va o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish borasida rahbarning o'rni beqiyos. Shu ma'noda, mahalliy tadqiqotlar (Masalan, T.Shodiev, M.Yunusova, G.Usmonova va boshqalar) rahbariyatining kasbiy savodxonligi bilan maktabning umumiy natijaviyligi o'rtasida bevosita aloqadorlik borligini ta'kidlab, uni “kvalitativ ko'rsatkichlar bilan ishlash mahorati” sifatida belgilab berishadi. Demak, bu orada “kvalitalogik” yondashuv, ya'ni sifat ko'rsatkichlari asosida boshqaruv qarorlarini loyihalash va hayotga tatbiq etish, eng ustuvor jihatlardan biri bo'lib qoladi[6].

3. Sifat boshqaruvi va ta'lim menejmentining nazariy-metodik asoslari. Sifat boshqaruvi dastlab korxona va tashkilotlar darajasida rivojlanganiga qaramay, 2000-yillardan boshlab, bu yo'nalish ta'lim tizimi menejmentiga ham keng tatbiq etila boshladi. Jumladan, ISO 9001 standarti asosida maktablar faoliyatini tashkil etish, EFQM modeli orqali maktab faoliyatini baholash kabi tajribalar shakllandi. Bu model va standartlarda rahbarga qo'yiladigan talablar orasida “etakchilik (leadership)”, “raqamli tahlil ko'nikmalari”, “mijoz talabi” (o'quvchi va ota-onalar)ga yo'naltirilgan menejment, “natijadorlikka erishish” kabi mezonlar mavjud. O'zbekiston tajribasida ayrim maktablar ushbu model va standartlar bo'yicha sertifikatlashdan o'tgani ham ma'lum. Shu jarayonda maktab rahbarining ko'nikmalari, xususan, kvalitalogik kompetentligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim menejmenti sohasidagi nazariyalarni (Fayol, Weber, Drucker kabi klassik menejment nazariyotchilari va ularning ta'limdagi izdoshlari) o'rganish shuni ko'rsatadiki, boshqaruvdagi eng muhim unsur bu – qaror qabul qilish jarayonidir. Qaror qabul qilish uchun rahbarda ma'lumotni tahlil qilish, rejalashtirish, tavakkalchilikni baholash, xodimlarni motivatsiya qilish va ijodiy hamkorlikni yo'lga qo'yish, monitoring o'tkazish ko'nikmalari bo'lishi zarur. Bularning barchasi asosan “kvalitalogik” kompetentlikning tarkibiga kiritilishi mumkin[4].

4. Innovatsion menejment usullarining maktab boshqaruviga integratsiyasi, Muammoning o'rganilganlik darajasini baholashda yana bir muhim yo'nalish – bu innovatsion menejment usullarining ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi. Innovatsion menejment o'z navbatida yangi texnologik yechimlar, zamonaviy pedagogik metodlar, raqamli resurslar va axborot-kommunikatsion texnologiyalarni boshqarish salohiyatini nazarda tutadi. Zamonaviy rahbar ulardan unumli foydalana olsa, maktabda sifatni oshirish, biroq, agar bu jarayonni

noto'g'ri boshqarsa, teskari natijaga olib kelishi ham mumkin. Xususan, "kvalitalogik" fikrlash rahbari xatolarni taxminan emas, balki aniq raqamlarga asoslanib tahlil qilishga, kutilgan maqsadga erishish bo'yicha bajarilishi kerak bo'lgan aniq chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqishga undaydi.

Xorijda "learning analytics" (o'quv jarayonini tahlil qilish) bo'yicha tadqiqotlar maktabda to'plangan ma'lumotlar (o'quvchilarning baholari, davomat, elektron jurnal ma'lumotlari)ni qayta ishlash va shu asosda qaror qabul qilish bo'yicha alohida metodikalar ishlab chiqqan. Bu borada rahbarning salohiyati yuqori bo'lsa, maktab faoliyatini to'g'ri boshqarish va sifatni oshirish kolaylashadi. Demak, raqamli ma'lumotlar bilan ishlash ko'nikmalari, tahliliy fikrlash, samarali g'oya va takliflarni ishlab chiqish – bularning barchasi bir butun "kvalitalogik kompetentlik" sifatida talqin etilishi mumkin.

5. Kvalitalogik kompetentlikni rivojlantirishdagi pedagogik-psixologik omillar. Muammoning o'rganilganlik darajasi psixologik va pedagogik tadqiqotlar nuqtayi nazaridan ham muhim. Chunki rahbarning fikrlash tarzi, uning motivatsiyasi, shaxsiy sifatleri (tashabbuskorlik, mas'uliyat, o'z-o'zini rivojlantirishga intilish, pedagogik etika) ham "kvalitalogik kompetentlik"ning ajralmas qismi bo'ladi. Psixologlar (Masalan, Goleman, Gardner) yetakchilikda "emosional intellekt", "ko'p o'lchovli idrok" kabi tushunchalarni ilgari surishadi, bu esa nafaqat tizimli fikrlash, balki insoniy munosabatlar, jamoaviy muhitni shakllantirish, ziddiyatlarni boshqarish, o'qituvchi va o'quvchilarga individual yondashuv kabi jihatlar bilan ham bog'liqdir.

Mahalliy adabiyotlarda (R.Komilov, Z.Raximova) rahbarning shaxsiy fazilatleri bilan uning boshqaruv uslubi o'rtasidagi bog'liqlik haqida ko'plab ilmiy ishlar mavjud. Unda aytilishicha, agar rahbar "kvalitalogik" fikrlash va undagi mas'uliyatni chuqur his etish ko'nikmalariga ega bo'lsa, u maktabdagi ziddiyatlarni hal qilishni tezda yo'lga qo'ya oladi, pedagoglar bilan insonparvarlik tamoyillari asosida muloqot yuritadi, o'quvchilarga mehr-muruvvat va adolat bilan yondashadi. Natijada butun jamoadagi psixologik muhit ijobiy tus oladi va sifat ko'rsatkichlari yaxshilanadi.

Natija va tahlil. Kvalitalogik kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar hamda amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, umumiy o'rta ta'lim muassasalari rahbarining boshqaruv uslubida sifat nazorati va analitik fikrlashga tayanish kuchaysa, dars sifati, o'qituvchilarning professional faoliyati va o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilanadi. Ushbu bo'limda o'tkazilgan kuzatuv va eksperimental natijalar tahlil etiladi.

Quyida tadqiqot jarayonida olingan ayrim ko'rsatkichlarning taqqosiy tahlili jadval ko'rinishida keltiriladi. Jadvalda "A" maktab ("kvalitalogik kompetentlik" bo'yicha treninglardan o'tgan rahbar) va "B" maktab (odatiy boshqaruv uslubiga ega rahbar)larning ko'rsatkichlari bir yarim yillik kuzatuv davomida solishtirildi.

Ko'rsatkich	A maktab	B maktab	Izoh
Rahbarning boshqaruv uslubi	Sifat mezonlariga asoslangan, doimiy tahlil va monitoring	Odatiy ma'muriy yondashuv, norasmiy kuzatuv	A maktab rahbari har oyda sifat indikatorlarini (davomat, baholar, o'quvchilar fikri) tahlil qilib boradi.
O'qituvchilarning malaka oshirish ko'rsatkichlari	85% o'qituvchi maxsus trening va kurslarda qatnashgan	60% o'qituvchi umumiy pedagogik seminarlarda bo'lgan	A maktabda rahbar kurslarga yo'naltirish rejasini tuzgan. B maktabda esa bu ish ko'proq ixtiyoriy tarzda olib boriladi.

O'quvchilar baholari (o'rtacha ko'rsatkich)	So'nggi 6 oyda 8.1 balldan 8.5 ballga o'sish	So'nggi 6 oyda 7.9 balldan 8.0 ballga o'sish	A maktabda baholar o'sishi tezligi yuqoriroq. Rahbariyatning uzluksiz tahlilga asoslangan yondashuvi ta'siri seziladi.
Davomat (yillik o'rtacha foizda)	93% dan 96% ga oshgan	94% darajasida deyarli o'zgarmagan	A maktabda rahbar oilalar bilan faol ishlaydi, davomatni oshirish bo'yicha aniq chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqqan.
Maktabdagi ijtimoiy-psixologik muhit	Ijobiy, innovatsiyalarga ochiq	O'rtacha darajada, an'anaviy munosabatlar	A maktabda yangi loyihalar, master-klasslar, o'qituvchilar o'rtasida hamkorlik ruhini kuchaytirish ishlari olib boriladi.

Mazkur ta'lim muassasalarining rahbarlari bilan suhbatlar, pedagogik jamoa a'zolari o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomalar hamda o'quvchilarning o'qish natijalari tahlili shuni ko'rsatadiki, "kvalitalogik kompetentlik" bo'yicha malaka oshirgan yoki bu borada aniq reja asosida ishlayotgan rahbar boshqaruvida jamoa samaradorligi yuqoriroq bo'lishi, sifat ko'rsatkichlari yaxshilanib borishi aniqlangan.

Xulosa. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari rahbarlarining kvalitalogik kompetentligini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'lim boshqaruvida katta ahamiyat kasb etadi. Maqolada keltirilgan nazariy tahlillar, xorijiy va mahalliy tajribalar, amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, maktab rahbarining sifat menejmentiga asoslangan, analitik va ijodiy yondashuvlari uyg'unlashgan boshqaruv uslubi ta'lim jarayonida yuqori samaradorlikka erishishning muhim sharti bo'lib xizmat qiladi.

Tavsiyalar. Kvalitalogik kompetentlik mazmunini yorituvchi maxsus modullarni rahbarlar malakasini oshirish dasturlariga kiritish. Metodik markazlar, ilmiy-tadqiqot institutlari hamda xorijiy ekspertlar hamkorligida seminar va vebinarlar tashkil etish.

Davlat talablari va xalqaro mezonlarga asoslangan baholash ko'rsatkichlarini ishlab chiqish.

Pedagogik jamoa, o'quvchilar va ota-onalarning fikrini doimiy inobatga oluvchi "feedback" mexanizmini joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2019-yil 29-aprel). "Umumiy o'rta ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4306-son qarori. *Lex.uz* rasmiy hujjatlar bazasi.
2. Deming, W.E. (1986). *Out of the Crisis*. Cambridge, MA: MIT Press.
3. Crosby, P.B. (1979). *Quality Is Free: The Art of Making Quality Certain*. New York: New American Library.
4. Fullan, M. (2007). *The New Meaning of Educational Change*. New York: Teachers College Press.
5. Senge, P.M. (2000). *Schools That Learn*. New York: Doubleday.
6. Shodiev, T. (2020). "Ta'lim boshqaruvida innovatsion yondashuvlar va zamonaviy menejment usullari". *Pedagogik innovatsiyalar jurnali*, 5(2), 12–18.
7. Yunusova, M. (2021). "Umumiy ta'lim maktablarida sifatni boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari". *Milliy taraqqiyot*, 3(21), 34-42.

Ikramova Aziza Aminovna,
Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti

SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA TALAFFUZNI TO'G'RILASH VA FONETIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanib, chet tilini, xususan ingliz tilini, o'rganish jarayonida talaffuzni to'g'rilash va fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha keng qamrovli tahlil o'tkaziladi. Dastlab, SI ning nutqni aniqlash (speech recognition) va nutqni sintez qilish (speech synthesis) sohalaridagi ilg'or yutuqlar ko'rib chiqiladi hamda ularning o'quv jarayoniga integratsiya qilish usullari bayon etiladi. Shuningdek, maqolada oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchining amaliy faoliyati misolida SI asosida tashkil etilgan interaktiv mashg'ulotlarning afzallik va cheklovlari ko'rsatilib, talabalar talaffuzidagi xatolarni samarali bartaraf etish yo'llari hamda motivatsiyani oshirish omillari o'rganiladi. Natijalar fonetik ko'nikmalarni yuqori darajada rivojlantirish, nutq va eshitish layoqatini mustahkamlash, shuningdek, o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan (individual) tarzda tashkil etish imkonini beruvchi sun'iy intellekt dasturlari mavjudligini namoyon etadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, talaffuzni to'g'rilash, fonetik ko'nikmalar, nutqni aniqlash, nutqni sintez qilish, oliy ta'lim, motivatsiya, interaktiv mashg'ulotlar.

Аннотация: В данной статье проводится всесторонний анализ использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) для исправления произношения и развития фонетических навыков в процессе обучения иностранному языку, в частности английскому. Сначала рассматриваются современные достижения в областях распознавания речи (speech recognition) и синтеза речи (speech synthesis), а также предлагаются способы их интеграции в учебный процесс. Кроме того, на примере деятельности преподавателя в вузе обсуждаются преимущества и ограничения интерактивных занятий с использованием ИИ, позволяющие эффективно устранять ошибки в произношении студентов и повышать их мотивацию к обучению. Результаты исследования подтверждают, что использование программных средств на базе искусственного интеллекта способствует более высокому уровню развития фонетических навыков, улучшению устной речи и понимания на слух, а также организации образовательного процесса с учетом индивидуальных особенностей обучающихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, коррекция произношения, фонетические навыки, распознавание речи, синтез речи, высшее образование, мотивация, интерактивные занятия.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the application of artificial intelligence (AI) technologies in correcting pronunciation and enhancing phonetic skills in foreign language learning, particularly English. The work begins by examining cutting-edge developments in speech recognition and speech synthesis, as well as discussing practical methods for integrating these technologies into the educational process. In addition, through an example of a teacher's real-life practice in higher education institutions, the advantages and limitations of interactive lessons supported by AI are explored, focusing on effective approaches to eliminate students' pronunciation errors and boost their motivation. The findings demonstrate that AI-driven tools offer opportunities to achieve higher levels of phonetic competency, strengthen speaking and listening skills, and adapt the learning process to individual learner needs.

Key words: artificial intelligence, pronunciation correction, phonetic skills, speech recognition, speech synthesis, higher education, motivation, interactive lessons.

Kirish: Chet tili o'qitish jarayonida talaffuz (pronunciation) alohida e'tibor qaratiladigan aspektlardan biri bo'lib, tilni faol muloqot vositasi sifatida egallashda, xususan lisoniy ko'nikmalarni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. So'nggi yillarda lingvodidaktik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, chet tili talaffuzining to'g'ri shakllanishi nafaqat so'z boyligi va grammatik to'g'ri nutq uchun, balki tinglab tushunishni, nutq tezligini, madaniy kontekstni anglashni ham ta'minlaydi. Biroq an'anaviy metodikalar doirasida talaffuzdagi xatolarni kuzatish, aniqlash va tuzatish juda ko'p vaqt va kuch talab etadi. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining tezkor rivojlanishi til o'qitish jarayoniga innovatsion yechimlarni joriy qilishga imkon bermoqda. Hozirgi vaqtda mavjud bo'lgan nutqni aniqlash (speech recognition), nutqni sintez qilish (speech synthesis), mashinaviy o'rganish (machine learning) va chuqur o'rganish (deep learning) kabi vositalar talaffuzni mustaqil tekshirish, xatoni aniq belgilash va individual tavsiyalar berish imkoniyatini yaratadi. Xususan, oliy ta'lim tizimida talabalarga ingliz tilini o'qitishda SIga asoslangan metodikalar joriy etilishi xalqaro tajribada ijobiy samara berayotgani kuzatilmoqda.

Ko'pchilik talabalar yoki o'rganuvchilar talaffuzdagi xatolarni o'z vaqtida sezmaydi, bu esa keyinchalik nutqiy stereotipga aylanib, tuzatish jarayonini murakkablashtiradi. O'qituvchining har bir talabaga individual e'tibor qaratish imkoniyati cheklanganda, xatoni aniqlash va tuzatish kechikishi mumkin. Shu munosabat bilan SI vositalari o'qituvchi ishini yengillashtirishi, talabaning mustaqil ravishda nutqiy kamchiliklarini aniqlashi uchun yordam berishi, shuningdek, o'z-o'zini nazorat qilish (self-monitoring) ko'nikmasini shakllantirishi mumkin. Maqolaning maqsadi – SI yordamida talaffuzni to'g'rilash va fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha metodik yondashuvlarni ilmiy jihatdan asoslash, ularning samaradorligini empirik tadqiqotlar yordamida ko'rsatish va oliy ta'limdagi o'quv jarayoniga tatbiq qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Muammoning o'rganilganlik darajasi: So'nggi 10–15 yillik ilmiy adabiyotlarda chet tili talaffuzini sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari yordamida rivojlantirish masalasi keng ko'lamda o'rganilmoqda. Avvalo, Zhao (2012) ingliz tilida nutqni to'g'ri shakllantirishda speech recognition texnologiyasining imkoniyatlarini o'rganib, xususan, AI algoritmlari segmental (ayrim tovushlar) va suprasegmental (urg'u, ohang) xatolarni real vaqtda aniqlashda muhim o'rin tutishini ta'kidlaydi. Bunda talabalar to'g'ridan-to'g'ri izoh (feedback) olish orqali natijani tezroq yaxshilashga intilishadi.

Liakin, Cardoso va Liakina (2015) o'z tadqiqotlarida chet tilini o'qitishda raqamli texnologiyalar, jumladan SI vositalarini integratsiya qilishda o'qituvchilarning texnik-savodxonligi va metodik kompetensiyasi muhimligini ilgari suradi. Ular texnologiya oddiy qo'shimcha emas, balki metodika bilan uyg'unlashishi, har bir darsning maqsad va vazifalariga mos kelishi kerakligini qayd etishgan. Bunda chat-botlar, interaktiv ilovalar va avtomatik baholash tizimlari talaffuzni o'rgatish jarayoniga sezilarli hissa qo'shishi mumkinligi ko'rsatiladi. Tseng va Yeh (2018) sun'iy intellektning gamifikatsiya bilan uyg'unlashuvi orqali talabalarining talaffuz mashg'ulotlariga bo'lgan qiziqish va qatnashuv darajasini oshirishni tadqiq qilgan. Ular o'yin elementlari joriy etilgan ilovalar talabalarga nutqiy xatolarini tez-tez takrorlash hamda to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatkichlar (masalan, ball, reyting) yordamida baholash imkonini berishini, bu esa raqobat muhitini rag'batlantirishini aniqlagan.

Lin (2019) esa nutqni avtomatik ravishda qayta ishlovchi dasturlar samaradorligini sinab, talaffuz xatolarini aniqlash tezligi va aniq tashxis qo'yish darajasi o'quvchilar xatolarini vaqtida anglab yetishlarida asosiy omil ekanligini qayd qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, interaktiv mashqlar yordamida o'qituvchi har bir talaba bilan individual ishlashga ulgurmasligi mumkin bo'lgan holatlarda dasturiy vositalar buni qisman qoplab beradi. Keyingi izlanishlarda, xususan, Chan va Wong (2019) hamda Hansen (2020) talaffuzga oid texnologik yechimlarning faqat tovushlarni aniqlash emas, balki psixolingvistik omillarni ham hisobga olishini ta'minlash yo'llarini ko'rib chiqishgan. Ular talaffuz xatolarining paydo bo'lishida ona tili ta'siri, ijtimoiy-madaniy omillar, shuningdek, motivatsiya darajasi kabi qo'shimcha omillar ham rol o'ynashini

alohida urg'u bilan ta'kidlashadi. **Xie va Fang (2020)** chuqur o'rganish (deep learning) va mashinaviy o'rganish (machine learning) algoritmlari nutqni aniqlashning aniqlik darajasini oshirish bilan birga, talabalar talaffuzidagi xatolarni turkumlash (klassifikatsiya qilish) va ularning tuzilishini ham osonlashtirishini ko'rsatib o'tadi. Ularga ko'ra, mustaqil tahlil (autonomous analysis) va real vaqtdagi ko'rsatmalar fonetik ko'nikmalarni tez takomillashtirishga yordam beradi.

Yang va Li (2021) adaptiv ta'lim platformalarida talaffuzni avtomatik baholash va individual yo'naltirilgan feedback berish jarayonlarini tekshirib, bu xizmatlarning samaradorligi o'rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, sun'iy intellekt asosidagi baholash tizimlari o'qituvchilarga ortiqcha yuk bo'lmay, aksincha, ularning asosiy faoliyati – talabaning ijodiy nuqtai nazarini rivojlantirish va individual muammolarni chuqur tahlil qilishga e'tibor qaratish imkonini beradi.

Shu tariqa, ilmiy manbalarda chet tilini o'qitishda AI texnologiyalaridan foydalanish, xususan talaffuzni to'g'rilash va fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish so'nggi o'n yillikda keng tadqiq etib kelinayotganini ko'rish mumkin. Ammo tadqiqotlarning ko'pchiligi xorij tajribasiga tayanib, turli o'quv-madaniy kontekstlarda o'tkazilgan. O'zbekiston tajribasi yoki mahalliy sharoitlar uchun moslashtirilgan, SI texnologiyalarini talaffuz ta'limiga qaratilgan holda keng qamrovda tadqiq etish hali ham jadal rivojlanish bosqichida. Shu bois sun'iy intellekt asosidagi usullarni ona tili ta'siri, o'quvchilarning texnik bazasi hamda o'qituvchilarning raqamli savodxonligi bilan uzviy bog'lab o'rganish zaruriyati saqlanib qolmoqda. Yuqoridagilarni inobatga olsak, chet tillarini o'qitish bo'yicha nazariy-metodik adabiyotlarda SI yordamida talaffuzni yaxshilash mavzusi keng yoritilayotgan bo'lsa-da, bu borada bir qator metodik, psixologik va texnik masalalarni yanada chuqur tahlil qilish, mahalliy o'quv jarayonlariga moslashgan yechimlarni joriy etish bo'yicha tadqiqotlar davom etmoqda.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, SI asosida chet tili talaffuzini o'qitish metodikasining psixolingvistik va didaktik asoslari keng yoritiladi. Amaliy ahamiyatiga ko'ra, maqolada keltirilgan metodik tavsiyalar, dasturiy platformalar, mashg'ulot modellari amaliyotchi o'qituvchilarga qo'llanma sifatida xizmat qilishi, talabalarning talaffuz ko'nikmalarini rivojlantirish va motivatsiyasini oshirishda qo'l kelishi mumkin.

So'nggi o'n yillikda bir qator xorijiy tadqiqotlar (Lin, 2019; Tseng & Yeh, 2018; Yang & Li, 2021) nutqni avtomatik tahlil qilish va tuzatish platformalarining samaradorligini ko'rsatdi. Chatbotlar, mobil ilovalar yoki maxsus veb-platformalar yordamida talabalar mustaqil ravishda talaffuz mashqlarini bajarish, o'qituvchi esa real vaqtda yoki oraliq nazorat qilib borish imkoniga ega bo'lmoqda.

O'zbekistonda chet tillarini o'qitish bo'yicha qabul qilingan bir qator dasturlar va normativ hujjatlar (masalan, xorijiy tillarni o'qitishni takomillashtirish borasidagi davlat dasturlari) ushbu sohada innovatsion texnologiyalarni joriy etish masalasiga e'tibor qaratadi. Shunday bo'lsa-da, SI asosida talaffuzni to'g'rilash imkoniyatlarining amaliyotga joriy etilishi hali keng ko'lamda emas. Maqola ushbu bo'shliqni to'ldirishga hissa qo'shishi kutiladi.

Tadqiqotda ikki turdagi guruhlar shakllantirildi:

1-jadval

Jarayon / Element	Qisqacha tavsif
Nazorat guruhi (NG)	An'anaviy talaffuz mashqlaridan (pronunciation drills, to'g'ridan-to'g'ri korreksiya, audio materiallar) foydalangan holda o'qitish. O'qituvchi har bir talabaga individual izoh va tuzatish kiritadi. Sun'iy intellektidan foydalanilmaydi.
Tajriba guruhi (TG)	Sun'iy intellekt (SI) yordamida ishlab chiqilgan nutqni aniqlash ilovalari va interaktiv mashg'ulotlardan foydalangan holda o'qitish. Talabalar maxsus chatbot, mobil ilova yoki web-platformada talaffuz topshiriqlarini bajardilar, xatolar real vaqtda aniqlanadi va tuzatiladi.

Adabiyotni o'rganish va tahlil qilish	Oxirgi 10–15 yilda nashr etilgan ilmiy ishlar, maqola va monografiyalarni ko'rib chiqish orqali chet tili o'qitish jarayonida SI texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha xalqaro tajribalar va ilmiy nazariy asoslarni aniqlash.
Pedagogik kuzatuv	Mashg'ulotlar davomida o'qituvchi va mustaqil kuzatuvchi talabalar faoliyatini, xususan talaffuzdagi xatolar, ularni bartaraf etish jarayoni va talabalar ishtirokini muntazam kuzatadi, zarur ma'lumotlarni qayd etib boradi.
Eksperimental tadqiqot	Tajriba guruhida SI asosida mashg'ulotlar o'tkazish va nazorat guruhida an'anaviy usullarni qo'llash orqali ma'lum davr (bir semestr yoki yarim semestr) davomida talabalar talaffuzidagi o'zgarishlarni taqqoslash.
So'rovnomalar va intervyu	Tajriba yakunida talabalar va o'qituvchilar bilan suhbatlar o'tkazilib, SI texnologiyalari qo'llangan mashg'ulotlarning qulaylik darajasi, samaradorligi, darsda yuzaga kelgan muammolar va shu kabi turli jihatlar bo'yicha fikrlar to'plandi.
Statistik tahlil	Eksperiment avvali va oxirida talabalar talaffuz ko'nikmalarini baholash (testlar, SI ilovalari qaydlari, o'qituvchining kuzatuvlari), xatolar soni va turlari, shuningdek, so'rovnomalar natijalarini o'zaro taqqoslash. Chiqarilgan xulosalar metodik tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Mazkur jadval ikki guruhning asosiy farqlari hamda tadqiqot davomida qo'llanilgan metodlarni bir joyda ko'rib chiqish imkonini beradi. Mazkur yondashuvlar yordamida sun'iy intellekt vositalaridan foydalangan holda talaffuzni rivojlantirishning samaradorligi nazorat usullari bilan qiyosan o'rganiladi.

Eksperiment davomida nutqni aniqlash (ASR – Automatic Speech Recognition) tizimlari, xususan, Google Cloud Speech-to-Text yoki Amazon Transcribe kabi bulutli xizmatlar sinovdan o'tkazildi. Shuningdek, maxsus talabalar uchun mo'ljallangan chatilovalar (chatbot) va mashinaviy o'rganish yordamida talaffuz xatolarini tahlil qiluvchi web-dastur ishlatildi. Ba'zi hollarda mobil ilovalar ham sinov tariqasida joriy etildi, chunki talabalar smartfon orqali mustaqil ravishda mashqlarni bajarishlari qulay bo'ldi.

Tadqiqot cheklovlari sifatida texnik infratuzilma (barqaror internet, yuqori samarali kompyuter sinflari) va ingliz tili o'qituvchilarining raqamli savodxonlik darajasi kabi omillarni keltirish mumkin. Ba'zi hollarda talaffuzni baholashda nutqning dialektal yoki shevaviy xususiyatlari SI tizimi uchun murakkablik tug'dirdi. Tadqiqot davomida eng ko'p uchraydigan talaffuz xatolari sifatida:

Segmental xatolar (muayyan tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish, masalan, /θ/ yoki /ð/ tovushlarini /s/ yoki /z/ sifatida aytish, /f/ o'rniga /s/ ishlatish va boshqalar);

Suprasegmental xatolar (urg'u, intonatsiya, so'z ma'nosiga mos ohangni saqlashdagi muammolar);

Eliziya yoki qo'shilishi mumkin bo'lgan tovushlarni tushirib qolish (xususan fast speech holatlari).

Nazorat guruhida o'qituvchi har bir talabaning talaffuziga izoh berish uchun ma'lum vaqt sarflashi, buni har darsda muntazam amalga oshirish esa qiyin vazifa bo'lib qolishi kuzatildi. Tajriba guruhida esa SI asosidagi ilova talabalar talaffuzini real vaqtda tinglab, xatoni aniqlash va xatoni ko'rsatish, ba'zan esa to'g'ri namunasini takroran o'qish imkonini yaratdi. Ba'zi chatbotlarda talaffuz "qoniqarli" yoki "noto'g'ri" deb baholanib, so'zdagi xususan qaysi tovush noto'g'ri ekanligi haqida ham signal berildi.

Tajriba guruhida foydalangan ilovalar talabalarga xatoni faqat ko'rsatib qolmasdan, uni qayta-qayta, bosqichma-bosqich tuzatib borish imkonini berdi. Masalan, talaba /θ/ tovushini /t/ shaklida aytgan bo'lsa, ilova tovush spektrini ko'rsatish orqali "til uchining ustki tishlarga

tegishi kerak" kabi tavsiyalarni ham berishi, audio shaklda to'g'ri talaffuzni taqdim qilishi kuzatildi (Lin, 2019). Bu esa an'anaviy usulda o'qituvchi har safar individual tushuntirishi lozim bo'lgan vazifani qisqartiradi.

Qator tadqiqotlarda ta'kidlanganidek, aynan real vaqtdagi yoki qisqa kechikish bilan taqdim etiladigan fikr-mulohaza o'rganish samaradorligini sezilarli oshiradi. Tajriba guruhida bu omil muhim rol o'ynagan bo'lib, talabani har bir tovushini darhol baholab, natijani ko'rsatish talaba xatoni uzluksiz anglab turishiga sabab bo'ldi. Shu bilan birga, gamifikatsiya (o'yinlashtirish) elementlari kiritilganda (masalan, to'g'ri talaffuzga erishganda ball berish yoki reytingda yuqorilash), talabalar orasida sog'lom raqobat paydo bo'lib, ularni talaffuzni mukammal o'rganishga undadi.

Eksperiment yakunida, dastlabki bosqich va yakuniy bosqichda talaffuz testlari (ustoz bahosi, SI vositasi orqali qayd etilgan xatolar soni, tinglab tushunish bo'yicha hamkor test) amalga oshirildi. Quyidagi kuzatuvlar aniqlandi:

Tajriba guruhida o'rtacha xatolar soni 35–40% ga qisqarib, segmental xatolar bo'yicha aniqlik sezilarli darajada oshdi. Nazorat guruhida esa o'rtacha 10–15% yaxshilanish kuzatildi. Bu farq, avvalo, har bir talabaga individual yondashuv va doimiy raqamli feedback bilan bog'liq.

O'qitish jarayonida talaffuzdagi ohang, urg'u va intonatsiya mosligi talabani nutqni jonli chiqishi uchun muhim mezon hisoblanadi. Tajriba guruhida turli interaktiv topshiriqlar va audio taqqoslash vositalari suprasegmental xatolarning kamayishiga yordam berdi.

Tajriba guruhidagi talabalar o'quv auditoriyasidan tashqarida (uyda, kutubxonada) ham mashqlarni mustaqil bajara olishdi. Ilova yoki web-platforma ular uchun qulay bo'lgani, xatoni ko'rsatishi, to'g'rilashni taklif qilishi tufayli mustaqil faoliyat ham sifatli kechgan. So'rovnomalarda ko'rsatishicha, tajriba guruhidagi talabalar talaffuz mashqlarini bajarayotganda o'zlarini ko'proq ishtiyoq bilan sinab ko'rishgan, natijani o'zlari nazorat qilishlari, xatoni bartaraf etganlari sari e'tibor va qiziqish ortib borgan. Nazorat guruhidagi talabalar esa, asosan, an'anaviy usullarni takrorlash bilan cheklangan, o'qituvchining imkoniyati yetganicha feedback berilishiga to'g'ri kelgan.

Ba'zi audio qurilmalar sifatsiz, shovqin darajasi baland bo'lib, SI ilovasi xatoni to'g'ri ajrata olmay qolgan holatlar kuzatildi. Talabalar orasida turli darajadagi kompyuter va mobil qurilmalardan foydalanish ko'nikmalari mavjud bo'lib, ayrimlarga qo'shimcha instruktsiyalar berishga to'g'ri keldi. AI texnologiyalari mustaqil yondashuv sifatida emas, balki an'anaviy usullarni to'ldiruvchi vosita sifatida qo'llanishi maqsadga muvofiq. O'qituvchi jarayondan butunlay chetda qolib ketmasligi kerak, aks holda talabalar faqat ilovani bahosiga tayanib qolishadi.

Yuqoridagi natijalar tahlil etilganda, tajriba guruhidagi ingliz tili talaffuz ko'nikmalarining rivojlanishi tezroq kechgani, nazorat guruhiga nisbatan yuqori ko'rsatkichlarni qayd etgani aniq bo'ldi. Bu, albatta, SI vositalaridan oqilona foydalanish bilan bog'liq bo'lib, o'qituvchining doimiy nazorati va metodik yordami esa jarayonni to'ldiruvchi muhim omil hisoblanadi.

Xulosa: Sun'iy intellekt yordamida talaffuzni to'g'rilash va fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha o'tkazilgan eksperimental tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bunday texnologiyalar til o'qitish jarayoniga bir qancha ijobiy o'zgarishlar kiritadi:

1. Individual yondashuv va tezkor feedback. Har bir talabani talaffuzidagi xatolarni real vaqtda yoki qisqa oraliqda qayd etish, ularni tuzatish uchun audio yoki matnli maslahatlar berish jarayon samaradorligini oshiradi.

2. Talabalar motivatsiyasini kuchaytirish. Interaktiv mashg'ulotlar, gamifikatsiya elementlari, mustaqil ravishda natijani ko'rish va uni yaxshilashga intilish o'quvchilarni faol va ijodiy o'rganish muhitiga jalb qiladi.

3. O'qituvchi faoliyatini optimallashtirish. O'qituvchi doimiy ravishda bir xil xatolarni takroran tushuntirishga vaqt sarflash o'rniga, ma'lumotni umimlashtirish, murakkab fonetik

holatlar bo'yicha chuqurroq tavsiyalar berish, dars jarayonini ijodiy tashkil etishga e'tibor qaratishi mumkin.

4. Doimiy rivojlanish va yangilanish imkoniyati. Sun'iy intellekt algoritmlari muntazam ravishda yangilanib, til nuanslarini chuqurroq o'rganish, xatolarni yanada aniqroq aniqlash, feedback sifatini yaxshilashga qodir.

Takliflar: Shunday qilib, SI texnologiyalari kundan kunga mukammallashib borayotgan bir vaqtda, ularni chet tilini o'qitish, xususan talaffuz va fonetik ko'nikmalarni rivojlantirish jarayoniga keng miqyosda integratsiya qilish zarur. Oliy ta'lim tizimida bu borada hali ko'plab imkoniyatlar mavjud. Kelgusida quyidagilar bo'yicha izlanishlarni davom ettirish taklif etiladi:

Turli yosh guruhlari, til darajalari va ixtisosliklar kesimida SI ilovalari samaradorligini solishtirish.

SI asosida talaffuzni to'g'rilash bo'yicha metodik modellarga lingvokulturologik omillarni ham kiritish (muhit, muloqot situatsiyalari).

Mobil ilovalarni yanada ommalashtirish, ularning sinxron dars jarayonlari bilan uyg'unlashuvini ta'minlash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Liakin, M., Cardoso, W., & Liakina, A. (2015). Facilitating the integration of technology in the classroom: A case study of second language teachers and technology. *Computer Assisted Language Learning*, 28(1), 1-20.
2. Lin, C.-H. (2019). Evaluating a speech recognition-based pronunciation training system for ESL learners. *Language Learning & Technology*, 23(2), 77-95.
3. Tseng, S.-S., & Yeh, H.-C. (2018). Integrating gamification into an AI-based English pronunciation training system. *ReCALL*, 30(3), 375-390.
4. Yang, J., & Li, H. (2021). Adaptive learning and automatic feedback: Using AI in second language pronunciation education. *CALICO Journal*, 38(4), 281-299.
5. Zhao, Y. (2012). Speech Recognition Technology in English Pronunciation Teaching: Potentials and Strategies. *The Journal of Modern Languages*, 12(2), 45-57.
6. Chan, A., & Wong, L. (2019). Practical applications of AI in EFL pronunciation training. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*, 12(1), 46-62.
7. Hansen, E. G. (2020). AI-driven language learning tools: A study on student engagement and pronunciation accuracy. *British Journal of Educational Technology*, 51(5), 1584-1598.
8. Xie, K., & Fang, S. (2020). Deep learning in speech recognition for second language teaching. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 15(7), 40-50.
9. Park, M. (2021). Improving segmental and suprasegmental features through mobile-assisted pronunciation training. *Computer Assisted Language Instruction Consortium (CALICO) Journal*, 39(1), 123-139.
10. Ahn, T. Y., & Lee, S.-M. (2016). User experience of a mobile speaking application with automatic speech recognition for EFL learning. *British Journal of Educational Technology*, 47(4), 778-786.

*Xodjayev Jahongir Ibatilloevich,
Buxoro Innovatsiyalar universiteti 2-bosqich magistranti*

AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA CHET TILLARINI O'QITISHNING DIDAKTIK MODEL

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida chet tillariga berilgan katta ahamiyat, hamda ularni o'rganish uchun zarur bo'lgan innovatsion texnologiyalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Chet tili, o'yin, innovatsion texnologiya, texnologik vositalar, usullar, metodlar.

Аннотация: В данной статье анализируется активное использование инновационных технологий преподавания иностранных языков в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: иностранный язык, игры, инновационные технологии, технологические инструменты, методы преподавания.

Abstract: This article is devoted to the active using of innovative technologies in teaching foreign languages in Uzbekistan.

Key words: foreign language, games, innovative technologies, technical tools, teaching method.

Kirish. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) asosida chet tillarini o'qitishning didaktik modeli til ta'limiga raqamli vositalar va uslublarni integratsiyalash orqali o'quv natijalarini yaxshilaydigan innovatsion yondashuvni ifodalaydi. Bu model, zamonaviy texnologiyalarning tez rivojlanishi va XXI asr talabalarining o'zgaruvchan ehtiyojlariga moslashish maqsadida pedagoglar tomonidan keng qo'llanilmoqda. Interaktiv va kommunikativ o'rganish muhitiga urg'u beruvchi ushbu model hamkorlikdagi, ham individual o'quv tajribalarini qo'llab-quvvatlaydi. Talabalarga tilni haqiqiy kontekstlarda ishlatish va globallashtirilgan dunyo uchun zarur bo'lgan muhim kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini beradi. Til ta'limida AKTning tarixiy evolyutsiyasi an'anaviy pedagogik usullar (masalan, behaviorizm va kompyuter yordamida til o'rganish)dan interaktiv, konstruktivist yondashuvlarga o'tishni ko'rsatadi. Bu yondashuvlar o'quvchilarning faolligi va kognitiv jalb etilishini ustuvor qiladi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi davom etar ekan, tadqiqotlar AKTning talabalarining motivatsiyasi, o'rganish samaradorligi va pedagogik amaliyotga ijobiy ta'sirini doimiy ravishda tasdiqlab kelmoqda. Biroq, texnologiyalarni til o'qitishga integratsiyalashuvida pedagoglarning raqamli kompetensiyasidagi tafovutlar va texnologiya bilan an'anaviy usullar o'rtasidagi muvozanat haqidagi tashvishlar kabi qiyinchiliklar mavjud.

Ushbu didaktik modelning muvaffaqiyati texnologiyani pedagogik maqsadlar bilan uyg'unlashtirishga, turli xil o'rganish uslublarni qamrab oluvchi va doimiy takomillashtirishni rag'batlantiruvchi ta'lim muhitini yaratishga bog'liq. Samarali amaliyot strategiyalari doimiy pedagogik malakani oshirish, innovatsion baholash usullarini joriy etish va hamkorlikdagi o'rganish maydonlarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, pedagoglardan til o'rganish jarayonini yaxshilaydigan raqamli vositalarni tanlashda tanqidiy yondashuv talab etiladi.

AKT asosidagi chet tillarini o'qitishning didaktik modeli til ta'limini takomillashtirish uchun ko'plab imkoniyatlarni taqdim etsa-da, u shuningdek, o'qituvchining roli, turli raqamli vositalarning samaradorligi va ularni qo'llash uchun zarur bo'lgan mustahil nazariy asoslar haqidagi muhim munozaralarni keltirib chiqaradi. Ta'lim muassasalari ushbu murakkabliklarni hal qilish jarayonida modelning doimiy rivojlanishi va moslashuvchanligi raqamli dunyoda talabalar ehtiyojlarini qondirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Tarixiy asoslar. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) til ta'limiga integratsiyasi so'nggi bir necha o'n yilliklar davomida sezilarli o'zgarishlarga uchradi. Bu sohada dastlabki ishlar 1970–1980-yillarga, til o'rganishda behaviorizm paradigmasi va

kompyuter yordamida til o'qitish (CALL)ning hukmronlik qilgan davriga borib taqaladi. O'sha davrda o'rganish asosan "stimul-reaksiya" yondashuvi bilan tavsiflangan, ya'ni mashqlar va takrorlash usullari ustunlik qilgan.

1980-yillarning oxiriga kelib, behaviorizmga qarshi kognitivizmning paydo bo'lishi paradigma siljishiga olib keldi. Bu siljish til o'rganishda murakkab kognitiv jarayonlarni qo'llashga yo'l ochdi va interaktiv, kommunikativ o'rganish muhitlarini yaratadigan texnologiyalardan foydalanish imkoniyatini kengaytirdi.

XX asrning oxirlarida shaxsiy kompyuterlar va internetning keng tarqalishi til o'qitish metodologiyalarining evolyutsiyasini tezlashtirdi va pedagoglarni ushbu texnologiyalarning potensialini o'rganishga undadi.

XXI asrda AKTning til ta'limidagi roli talabalarning o'rganish natijalari va o'qitish samaradorligiga ijobiy ta'siri haqidagi tadqiqotlar tufayli katta e'tiborni tortdi. Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, raqamli inqilob nafaqat til o'qitish usullarini, balki o'quv resurslari va o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarini ham tubdan o'zgartirdi. Biroq, ba'zi til mutaxassislari AKTni sinflarda to'liq qo'llashdan hali ham chetda turishi texnologik imkoniyatlar va pedagogik amaliyot o'rtasidagi tafovutni ko'rsatadi.

Yaqindagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, AKTni til o'qitishga samarali integratsiyalash uchun multimediya resurslari, gipermatnli hujjatlar tuzilishi va sinxron/asinxron muloqot imkoniyatlari kabi didaktik xususiyatlarni tushunish zarur. Bu tushunchalar pedagoglarga AKTdan o'quv tajribasini yaxshilash va ko'p madaniyatli, ko'p tilli kontekstdagi talabalar ehtiyojlarini qondirishda foydalanish imkoniyatini beradi.

Texnologiya rivojlanishda davom etar ekan, til ta'limida AKTning tarixiy yo'li uning ahamiyatining ortib borayotganini aks ettiradi va raqamli davr uchun pedagoglarni yaxshiroq tayyorlash maqsadida pedagogik doiralarda doimiy tadqiqot va moslashuvchanlikni talab qiladi.

Nazariy asoslar. Til ta'limida konstruktivizm. Konstruktivizm ta'lim olishning muhim nazariyasi bo'lib, o'quvchilarning o'z tushuncha va bilimlarini faol ravishda tajribalar orqali qurish rolini ta'kidlaydi. Bu nazariyaga ko'ra, o'rganish passiv jarayon emas, balki o'quvchilarning oldingi bilimlari va tajribalariga tayanib ma'no yaratadigan faol faoliyatdir. Jean Piaget va Howard Gardner kabi ushbu nazariyaning asoschilari ta'kidlashicha, o'quvchilar yangi ma'lumotlarni mavjud kognitiv tuzilmalar bilan bog'lab, chuqurroq tushunish va saqlashga erishadilar. Til ta'limi kontekstida konstruktivizm o'quvchilarni mazmunli muloqot va hamkorlikka jalb etadigan, til ko'nikmalarini haqiqiy senariylarda qo'llash imkoniyatini beruvchi muhitni yaratadi. Bu Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) bilan uyg'unlashadi, chunki AKT interaktiv va dinamik o'rganish tajribalarini ta'minlaydi. Raqamli vositalardan foydalangan holda, pedagoglar konstruktiv yondashuvning asosiy elementlari bo'lgan qidiruv, tadqiqot va o'z-o'zini boshqarishni qo'llab-quvvatlovchi muhitlarni yarata oladilar.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ning roli. AKTni til o'qitishga integratsiyalash yaxshilangan o'quv natijalari uchun katalizator vazifasini o'taydi. AKT kompyuterlar, mobil qurilmalar va onlayn platformalar kabi turli vositalarni o'z ichiga oladi va ular an'anaviy pedagogik amaliyotlarni yanada qiziqarli va samarali usullarga aylantirishi mumkin. Bu texnologiyalar nafaqat kontentni taqdim etishni, balki talabalar o'rtasida hamkorlik va muloqotni rag'batlantirish orqali til o'rganish uchun zarur bo'lgan "amaliyot jamoasi"ni shakllantirishga imkon beradi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalarning didaktik potentsiali ularning interaktiv va multimodal resurslar orqali talabalarni rag'batlantiruvchi haqiqiy til muhitini yaratish qobiliyatidadir. Bu yondashuv keng qamrovli mashqlar va turli formatlarda takroriy muloqot orqali til ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi, zamonaviy o'quvchilar ehtiyojlarini qondirib, ularni haqiqiy dunyo muloqotiga tayyorlaydi.

Til o'rganishda AKTning pedagogik samaradorligi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, AKTdan foydalanish chet tillarini o'qitishning pedagogik samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Raqamli resurslarni integratsiyalash orqali pedagoglar nazariy bilimlarni amaliy qo'llash bilan uyg'unlashtirib, talabalarning nafaqat til tushunchalarini o'zlashtirishini, balki ularni kontekstda qo'llash qobiliyatini ta'minlaydi. AKTni til dasturlariga metodik integratsiyalash talabalarning motivatsiyasini oshirishi, til ko'nikmalarini yaxshilashi va madaniyatlararo muloqotni chuqurroq tushunishiga olib kelishi ko'rsatilgan. Bundan tashqari, konstruktivistik asos AKTni faol, kontekstual va hamkorlikdagi o'rganish tamoyillari bilan uyg'unlashtiradi. Texnologiyalar talabalarga yuqori darajali fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiruvchi, o'z-o'zini baholash va geribildirim mexanizmlarini qo'llaydigan faoliyatlarga jalb etadi. Bu interaktivlik va moslashuvchanlik turli vaziyat va kontekstlarda til ko'nikmalarini moslashtira oladigan mustaqil o'quvchilarni tarbiyalash uchun zarurdir.

Didaktik modelning umumiy ko'rinishi. AKT asosidagi chet tillarini o'qitish didaktik modeli ta'lim jarayonini yaxshilashga qaratilgan bir qator muhim komponentlarni o'z ichiga oladi. Ushbu komponentlar texnologiyani samarali integratsiyalash, pedagogik maqsadlarni qondirish va o'quvchilarning jalb etilishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Asosiy komponentlar

1. **Texnologik integratsiya:** Texnologiyalar pedagogik maqsadlarni qo'llab-quvvatlash va o'quv tajribasini boyitish potensialiga ko'ra tanlanadi. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish talabalar jalb etilishini rag'batlantirib, interaktiv o'rganish muhitini yaratadi. Tanlov mezonlariga turli o'qitish usullariga moslashuvchanlik va multimedia/gipermatnli resurslar orqali ko'p madaniyatli/o'p tilli muhitni shakllantirish qobiliyati kiradi.

2. **Baholash strategiyalari:** Didaktik modelning asosiy elementi davomiy baholashdir. Formativ (jarayondagi) va summativ (yakuniy) baholashlar talabalarning o'rganishini yo'naltiradi va umumiy yutuqlarni baholaydi. Model talabalarning rivojlanishini doimiy kuzatishni rag'batlantirib, o'qituvchilarga o'quv usullarini talaba geribildimlari va natijalariga ko'ra moslashtirish imkoniyati beradi.

3. **Professional ko'mak:** Modelni samarali amalga oshirish pedagoglarning professional ko'magiga bog'liq. Bunga AKTdan foydalanish bo'yicha treninglar, o'quv resurslariga kirish va shaxsiy ko'rsatmalar kiradi. Bu yordam o'qituvchilarga texnologiyani o'qitishga integratsiyalash qiyinchiliklarini bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi.

4. **Baholash va doimiy takomillashtirish:** Model o'quv natijalari va talaba/o'qituvchi fikrlarini to'plash orqali samaradorlikni baholashga urg'u beradi. Ushbu baholashlar asosida o'qitish strategiyalari moslashtiriladi, AKT integratsiyasini doimiy takomillashtirish tsikli ta'minlanadi.

5. **Hamkorlikdagi o'quv muhiti:** Model loyiha asosida o'rganishni qo'llab-quvvatlaydi. Texnologiya talabalarga jismoniy va virtual muhitlarda birgalikda ishlash imkoniyatini berib, nafaqat til o'rganishni, balki 21-asr ko'nikmalarini (masalan, jamoada ishlash) rivojlantirishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalarning umumiy ko'rinishi

Chet tillarini o'qitishda raqamli texnologiyalar o'quv jarayonini yaxshilovchi turli vosita va usullarni o'z ichiga oladi. Ular 3 guruhga bo'linadi:

1. **Namoyish texnologiyalari** (multimedia taqdimotlar, interaktiv doskalar),
2. **Multimedia o'quv dasturlari** (matn, audio-video materiallar va interaktiv mashqlar),
3. **Muloqot texnologiyalari** (sinxron: chat, Skype; asinxron: email, forumlar).

Raqamli resurslarning didaktik potentsiali

Raqamli texnologiyalar chet tillarini intensiv mashq qilish imkoniyatini beruvchi didaktik potensialga ega. Ular zamonaviy talabalar ehtiyojlariga mos keladigan ijodiy faoliyatni rag'batlantirib, an'anaviy usullar bilan innovatsion AKT vositalarini uyg'unlashtiradigan

pedagogik tizimni talab qiladi. Maqsad – globallashtirish dunyoda muhim ahamiyatga ega bo'lgan chet tili kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdir.

Pedagogik tizimlar va strategiyalar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli vositalarning samaradorligi ularning ilmiy-texnik yoki gumanitar kabi ta'lim paradigmalarini bilan uyg'unligiga bog'liq. Strategiyalar individual o'quv yo'llarini, turli uslublarni qo'llab-quvvatlash va doimiy ta'limni ta'minlashga moslashtirilishi kerak. Zamonaviy yondashuvlar shuningdek, pedagoglarning professional raqamli kompetensiyasini ta'kidlaydi va ularga doimiy treninglar bilan raqamli vositalardan foydalanishni o'rgatishni talab qiladi.

Yangi texnologiyalar va ularning qo'llanilishi. Mobil qurilmalar orqali til o'rganish (MALL), virtual reallik (VR) va o'yin asosidagi o'rganish kabi texnologiyalar til o'rganishni yanada qiziqarli qilish uchun innovatsion usullarni taklif qiladi. MALL – shaxsiylashtirilgan va interaktiv tajribalarni, VR – til mashqlari uchun immersiv muhitlarni yaratadi. Sun'iy intellekt (AI) asosidagi platformalar real vaqtda geribildirim va individual o'quv rejalarini taqdim etadi.

Modelni amalga oshirish. AKT asosidagi didaktik modelni amalga oshirish pedagogik amaliyot, texnologik integratsiya va doimiy takomillashtirishni qamrab oluvchi keng qamrovli yondashuvni talab qiladi.

Gibrid o'qitish modellari. Yuzma-yuz va onlayn o'qitishni uyg'unlashtirgan gibrid modellar AKTni samarali joriy etishning eng yaxshi amaliyotlarini aniqlashga yordam beradi. AKT asosidagi baholash vositalari real vaqtda geribildirim va pedagogik ma'lumotlarni tahlil qilish imkoniyatini yaratadi.

O'qituvchilarni tayyorlash va talabalarga ko'mak. Modelning muvaffaqiyati o'qituvchilarni texnologik yangiliklardan xabardor qilishga bog'liq. Treninglar onlayn kurslar, interaktiv seminarlar va amaliyot hamjamiyatlari shaklida o'tkazilishi kerak. Talabalar uchun shaxsiylashtirilgan va barcha uchun qulay bo'lgan texnologik yechimlar ishlab chiqilishi zarur.

Taqqoslovchi tahlil va model ishlab chiqish. Mavjud modellarni (ADDIE, SAMR, TPACK) taqqoslash orqali ularning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi. Ushbu tahlil asosida pedagogik aktorlar (o'qituvchilar, inspektorlar) bilan hamkorlikda yangi kontseptual model ishlab chiqiladi.

Doimiy takomillashtirish va innovatsiyalar. Modelning dolzarbligini ta'minlash uchun o'quv natijalari, talaba/o'qituvchi fikrlari va texnologiyalar samaradorligini doimiy baholash tsikli joriy etiladi. Bu iterativ jarayon orqali o'qitish usullari va talabalar jalb etilishi doimiy yaxshilanadi.

DDLni dars rejalariga integratsiyalash. Crosthwaite va boshq. (2021) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda Indoneziyaning o'rta maktablarida 9 nafar yangi o'qituvchining "Ma'lumotga asoslangan o'rganish" (DDL) korpus vositalaridan dars rejalarida qanday foydalanganligi o'rganildi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilar DDLni qo'llashga urinishgan bo'lsa-da, pedagogik maqsadlar uchun ushbu vositalardan samarali foydalanish uchun zarur ko'nikma va bilimga ega emasliklari aniqlandi. Bu, ayniqsa maktab darajasida korpuslardan foydalanishda mutaxassislar ko'magining ahamiyatini ta'kidlaydi. Crosthwaite va Steeples (2022) 14–15 yoshli qiz talabalar orasida DDL qo'llashni o'rgangan holda, DDL va korpus ma'lumotlari bo'yicha treningdan so'ng talabalarning **iste'moliy bilimi** yaxshilangani, ammo ularning **metalingvistik ongi** sezilarli rivojlanmaganligini aniqladi. Qiziqarlisi, talabalar ta'rif va matnlarni topishda korpus dasturlaridan ko'ra boshqa vositalarni afzal ko'rgan, bu DDLni ta'limda joriy etishda bo'shliqlar mavjudligini ko'rsatadi.

AKT integratsiyasi modellari. AKT integratsiyasini yaxshiroq tushunish uchun turli modellar pedagogik ahamiyat, o'quvchilar jalb etilishi va xarajat samaradorligi kabi mezonlar asosida baholandi. Masalan, dastur ishlab chiqish uchun yaratilgan **ADDIE modeli** AKTni ta'limga integratsiyalashning har bir bosqichiga moslashtirildi. Puentedura tomonidan ishlab chiqilgan **SAMR modeli** asosidagi tadqiqotlar esa talabalarning ishtiroki va ish sifatining sezilarli oshganligini ko'rsatdi, bu tizimli ramkalarining samaradorligini tasdiqlaydi.

Ikki tomonlama kodlash nazariyasi (DCT) elektron ta'lim platformalarida vizual va matnli ma'lumotlarni uyg'unlashtirish orqali o'quv natijalarini yaxshilashga qaratilgan. Khan Academy kabi tashkilotlar bu yondashuvni qo'llab, formativ va summativ baholashda multimedia tadqiqotlari va real dunyo senariylarini joriy qildi. Jarayonni kuzatish uchun progress-barlar va grafik tahlillar kabi vizual geribildirim mexanizmlari talabalarning tushunishini oshirishga yordam berdi.

Pandemiya ta'sirida raqamlashtirish. Global pandemiya oliy ta'limni raqamlashtirishni tezlashtirdi, muassasalarni yangi o'quv jarayonlari va gibrid ta'lim muhitiga moslashishga majbur qildi. Bu o'tish davri pedagoglar va talabalarning AKT ko'nikmalarini oshirish zarurati kabi qiyinchiliklarni keltirib chiqardi. Biroq, raqamli strategiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish til ta'limida sifat jihatdan yaxshilanishga olib keldi. Turkiyaning ba'zi davlat universitetlarida talabalar ingliz tili tayyorgarlik kurslarida onlayn resurslardan qo'shimcha sifatida foydalanadilar. Grammatika, lug'at va til ko'nikmalarini mustahkamlash uchun onlayn mashqlar mavjud bo'lsa-da, ularning tayyorgarlik sinflaridagi muvaffaqiyatiga ta'siri hali noaniq. Bu aralash o'rganish modellarining samaradorligini chuqurroq o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Qiyinchiliklar va cheklovlar.

AKTni chet tillarini o'qitishga integratsiyalash quyidagi muammolarni keltirib chiqaradi:

🔗 **O'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi tafovuti:** Ko'pchilik pedagoglar raqamli vositalarning afzalliklarini tushunishsa-da, ularni sinfda qo'llash uchun trenga muhtoj.

🔗 **Tez texnologik o'zgarishlar:** AKTning tez rivojlanishi pedagoglarni doimiy o'z uslublarini yangilashga majbur qiladi.

🔗 **Nazariy asos yetishmasligi:** Raqamli vositalarni qo'llash bo'yicha aniq yo'riqnomalar bo'lmasa, ularning pedagogik qiymati noaniq qoladi.

🔗 **Resurslar yetishmasligi:** Ko'p muassasalarda zarur texnologik infratuzilma mavjud emas.

🔗 **Tarbiyaviy izolyatsiya:** Mustaqil o'rganish talabalarni an'anaviy sinf muhitidan uzoqlashtirib, izolyatsiya hissini kuchaytirishi mumkin.

Kelajak yo'nalishlari

1. **Sun'iy intellekt (AI)ni til o'rganishga integratsiyalash:** AI asosidagi platformalar individual o'quv rejalari, real vaqtda geribildirim va pandemiya kabi inqirozlarga moslashuvchan yechimlarni taklif qilishi mumkin.

2. **Aralash o'rganish modellarini takomillashtirish:** Yuzma-yuz va onlayn o'qitishni uyg'unlashtirgan gibrid modellar mustaqil ishlash qobiliyatini oshirishga qaratilishi kerak.

3. **AKTdan samarali foydalanish:** Sun'iy intellekt, virtual reallik va mobil ilovalar kabi turli vositalardan foydalanish orqali interaktiv va shaxsiylashtirilgan ta'limni rag'batlantirish.

4. **O'qituvchilarni malakasini oshirish:** AKTni sinfda qo'llash bo'yicha doimiy treninglar, seminar va amaliy mashg'ulotlar o'tkazish.

5. **Pedagogik amaliyotlarni yangilash:** Zamonaviy texnologiyalarga mos pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish va ularni global ta'lim talablari bilan uyg'unlashtirish.

Xulosa. Ko'rib chiqqanimizdek, har bir innovatsion texnologiya o'ziga xos afzallik jihatlariga egadir. Bunday usullarning barchasida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik, o'quvchining ta'lim jarayonidagi faol harakati ko'zda tutiladi. Xulosa qilib aytganda, Ingliz tili darslarida innovatsion usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, nutqi ravonlashadi, tez va to'g'ri javob berish malakasi shakllanadi. Bunday usullar o'quvchida bilimga ishtiyoq uyg'otadi. O'quvchi darslarga puxta hozirlik ko'rishga intiladi. Bu esa o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol sub'yektlariga aylantiradi. Ta'lim tizimi o'z oldiga erkin fikrlovchi, barkamol, yetuk shaxsni tarbiyalashni vazifa qilib qo'yar ekan, kelgusida biz bo'lajak o'qituvchilar innovatsion texnologiyalardan

samarali foydalanish yo'llarini yanada mukammalroq ishlab chiqshimiz bilan o'z xissamizni qo'shishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Bekmuratova U. B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat. Toshkent - 2012 yil
2. Oraбoeba, M. P. Chet tilini o'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / M. P. Oraбoeba.
3. N. Q. Xatamova, M.N.mirzayeva. "Ingliz tili darslarida qo'llaniladigan interfaol usullar" (uslubiy qo'llanma), Navoiy, 2006, 40 bet.
4. M. Xoldorova, N. Fayziyeva, F. Rixsittilayeva. "Chet tilini o'qitishda yordamchi vositalardan foydalanish". Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005
5. O'.Hoshimov, I. Yoqubov. "INGLIZ TILI O'QITISH METODIKASI" (o'quv qo'llanma) Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 2003

Ashurova Marhabo Sayfulloyevna,
BITU dotsenti, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)
ashurova.marhabo84@buxdu.uz

BUXORO JADIDCHILARI ASARLARINING MOHIYATIDA TARBIYA PRINSIPLARINING AHAMIYATI

Annotastiya. Sharif Buxoro o'zining ko'p sonli madrasalari bilan nom taratgan. Dunyoning hamma erlaridan ilm tahsili uchun talabalar tashrif buyuradigan shahar hisoblangan. Bu an'ana keyingi asrlarda ham davom etgan. Shu sababli aksariyat mualliflar Buxoro haqida so'z ketganda avvalo shu jihati bilan ta'riflaganlar. Xususan ashtarxoniyalar davri muarrixii Mahmud ibn Vali Buxoroning ilm tarqatuvchi markaz sifatidagi xizmatini shunday baholaydi: "Olimlarning ko'pligidan uni olimlar va ilm-fan bulog'i deb ataydilar".

Kalit so'z va iboralar: tarbiya, milliy tarbiya, jadidchilik, madrasa, oliy maktab, usuli savtiya maktabi, Yosh buxoroliklar tashkiloti

Абстрактный: Шариф Бухара славится многочисленными медресе. Это город, куда приезжают учиться студенты со всего мира. Эта традиция продолжалась и в последующие столетия. По этой причине большинство авторов, говоря о Бухаре, в первую очередь описывают ее именно в этом аспекте. В частности, историк периода Аштарского ханства Махмуд ибн Вали так оценивает деятельность Бухары как центра распространения знаний: «Из-за большого количества ученых ее называют источником ученых и науки».

Ключевые слова и фразы: образование, национальное образование, джадидизм, медресе, высшая школа, школа Усули Савтия, Молодежная бухарская народная организация

Annotation: Sharif Bukhara is famous for its numerous madrasas. It was considered a city where students from all over the world came to study. This tradition continued in the following centuries. Therefore, most authors, when talking about Bukhara, first of all, described it in this aspect. In particular, the historian of the Ashtar Khan period, Mahmud ibn Vali, evaluates Bukhara's service as a center for the dissemination of knowledge as follows: "Because of the large number of scholars, it is called a fountain of scholars and science."

Keywords and phrases: education, national education, Jadidism, madrasa, higher school, Usuli Savtiya school, Young Bukhara organization

Kirish. Bugungi rivojlanish jamiyati texnikaviy va manaviy taxlikali vaziyatda pedagoglar oldiga har doimgidanda muammoli hamda mashaqqatli vazifalarni qo'yadi. Chunki, tarbiya va ta'limni bir-biridan alohida ajratib bo'lmaydi, bu ikki jarayon o'zaro uyg'un, uzluksiz usulda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlarga ega, yuksak ma'naviyatli shu bilan birga bilimdon, zukko ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanbarvar yoshlarni etishtirib beradi.

Shuning uchun ham pedagogika ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan hisoblanadi. Tarbiya nazariyasi esa – pedagogikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, tarbiya jarayonining mazmuni, tarbiya turlari, shakl, metod, vosita va usullari, uni tashkil etish masalalarini o'rganadi. Bizningcha, tarbiya-muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajribaga asoslangan yosh avlodni o'stirish, uning ongi, xulq atvori va dunyo qarashini tarkib toptirish jarayonidir.

Har bir fan insonning tafakkur va dunyoqarashining mahsuli ekan u o'z sohasiga faqat inson tafakkurining umumiy qonunlariga muvofiq keladigan xulosalarnigina qabul qilgani uchun ham fan deyiladi. Tabiat, tafakkur va tarix qonunlarining o'zi qanday umumiy va o'zgarmas bo'lsa, fanning qoida-qonunlari ham shunday umumiy va o'zgarmas bo'lishi zarur.

Chunki, barcha kishilar uchun umumiy bo'lgan, axloq-idrok normalari har bir fanning metodologik asosi bo'la oladi.

Ammo fanga qo'yilgan talabni tarbiyaga qo'yib bo'lmaydi. Tarbiyaning maqsadi fanni taraqqiy ettirish emas, balki, buning uchun fan-maqсад emas, balki fan shunday vositalardan biriki, bu vosita yordamida fanning ideali kishida ravnaq topadi. Tarbiya kishi qanday bo'lsa, o'shandayligicha, butun milliy va yakka o'ziga xos xusiyatlari bilan birgalikda, - uning jismi, ruhi (joni) hamda aql-idrokini olib tekshiradi.

Tarbiya arabcha - “parvarish qilish”, “ta’lim berish”, “o’rgatish”, “navozish, mehribonlik ko’rsatish”, “ko’z-quloq bo’lish”, “himoya qilish”, rahbarlik qilish”, “boshchilik qilish”, “yo’naltirish” ma’nolarini anglatadi. “Tarbiyachi” so’zi esa shu ko’p qirrali tarbiyaviy faoliyatni amalga oshiruvchidir.

Adabiyotlar tahlili. Jadidchilik harakati, uning tub mohiyati, buyuk rahnamolari va namoyandalari haqida keng ko’lamda ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Turkiston jadidchilik harakatini o’rganish borasida xorijiy mutaxassislar nisbatan oldinroq shug’ullana boshlagan. Bu sohada amerikalik E.Ollvort, E.Lazzerini ishlari ma’lum. Ayniqsa, XX asrning 80-yillaridan keyin turkiyalik Nodir Davlat, Ahad Andijon, yaponiyalik Xisao Komatsu, nemis Ingeborg Baldauf, amerikalik Adib Xolid kabi olimlarning asarlari e’tiborga loyiq. 1999 yilning 16-18 sentabrida Toshkentda “XX asr boshida Markaziy Osiyo: jadidchilik, muxtoriyatchilik, istiqloqlchilik” mavzuida xalqaro anjuman bo’lib o’tdi. Anjuman ishida turli mamlakatlardan kelgan 20 dan ortiq mutaxassislar (Ingeborg Baldauf, Adib Xolid, fransiyalik Shantal Kelkeji, italiyalik Marko Buttino, niderlandiyalik Turaj Atabaki kabi taniqli olimlar) qatnashdi. O’zbek olimlaridan professorlar N.Karimov, B.Qosimov, B.Nazarov, H.Boltaboev, D.Alimova, H.Ziyoev, dotsentlar Sh.Turdiyev, B.Do’stqoraev, Sh.Rizaev kabilarning ma’ruzalari tinglandi. Mustaqillik davrida jadid pedagogikasi va uning namoyandalari haqida amalga oshirilgan ishlar qatorida oliy o’quv yurtlari talabalari uchun “Pedagogika tarixi” o’quv qo’llanmasi, “O’zbek pedagogikasi antologiyasi” kabilarni ko’rsatish mumkin. Qator pedagog olimlar tomonidan jadid pedagogikasi bo’yicha yoqlangan doktorlik va nomzodlik dissertatsiyalarida ushbu mavzu muayyan darajada tadqiq etilgan.

Ma’rifat va uning jamiyatdagi o’rni, odob, yaxshi xulq, milliy qadriyatlar, ibratli an’analar haqidagi maqolalar, hikoyalar har kuni respublika matbuoti sahifalarini katta qismini egallaydi. Har kuni ommaviy axborot vositalarida jadidchilik, jadid namoyondalarining bu boradagi fikrlari yangramoqda. Bu jarayonning barchasi millatning ma’rifatli bo’lishiga qaratilgan sa’y – harakatlardir. Shaxs tarbiyasi va ma’rifat masalasi bugungi jamiyatda jiddiy muammo va har qachongidan muhimlroq vazifaga aylandi.

Muhokama va natijalar. Oliy va o’rta ta’lim o’quv dargohlarida azaldan shaxs hamda jamiyat ma’rifatini shakllantiradigan maskanlar bo’lgan. Ajdodlarimiz qadimda ularni “madrasa” va “maktab” deb atashgan. Ushbu ishda asosiy e’tibor Buxoro oliy ta’lim tizimi, madrasalari tarixini o’rganishga qaratiladi.

Madrasalar ma’rifat maskanlari bo’lish bilan birga Turon hududida saqlanib qolgan barcha qadimiy tarixiy me’moriy yodgorliklarning yarmiga yaqinini tashkil etadi. Har yili minglab xorijiy sayyohlar ularni ko’rish, o’zbekning ko’hna zamonlarga tutashib ketgan milliy madaniyati, ma’rifatidan bahramand bo’lish ilinjida O’zbekistonga keladi. Madrasalar tarixi, ulardan yodgorlik bo’lib turgan sirli obidalar millatni o’z o’tmishi, ajdodlari bunyod etgan madaniyat va ma’rifat bilan tez va oson tanishtiradi, insoniy qadriyatlar negizini aniqlash va foydalanishga beminnat ko’maklashadi.

Ko’hna Buxoro ham o’zining ko’p sonli madrasalari bilan nom taratgan. U turli yerlardan ilm tahsili uchun talabalar tashrif buyuradigan shahar hisoblangan. Bu an’ana keyingi asrlarda ham davom etgan. Shu sababli aksariyat mualliflar Buxoro haqida so’z ketganda avvalo shu jihati bilan ta’riflaganlar. Xususan ashtarxoniylar davri muarrixii Mahmud ibn Vali (XVII asr) Buxoroning ilm tarqatuvchi markaz sifatidagi xizmatini shunday baholaydi: “Olimlarning ko’pligidan uni olimlar va ilm-fan bulog’i deb ataydilar”. Buxoroga XIX asrda safar qilgan

Ye.K.Meyendorf esa Buxoroning islom olamida tutgan o'rnini qo'yidagicha ta'riflaydi: "O'zinig ko'plab maktablari, olimlari hamda muqaddas qadamjolari sababli musulmonlarning ziyoratgohiga aylangan. Ehtimol shuning uchun u "sharif" nomiga sazovor bo'lgandir". Rus sayyohi N.Ханыков o'z estaliklarida Buxoroni yirik ilm-fan va ma'rifat, diniy bilimning markazi sifatida ta'riflab: "Buxoro ilm tarqatuvchi markaz hisoblangan va hisoblanadi", deydi. J.Kunits ham Buxoroni "arab – eron madaniyatining qal'asi", Markaziy Osiyoning yuz yillik tarixidagi Islomning yuragi", 250 masjid va madrasalar markazi deya atagan.

Madrasa o'quv dasturining umumiy jihatlari X-XII asrlarda ishlab chiqilib keyinchalik takomillashib borgan. O'rta asrlarda Buxoro madrasalari ilm maskani sifatida nafaqat Markaziy Osiyoda, balki musulmon Sharqida ham mashhur edi. Amir Temur va temuriylar davrida madrasalar oliy ma'lumot beruvchi markaz vazifasini o'tagan. Movarounnahr hamda Xurosonda asosan davlat va davlatmand shaxslarning mablag'lar hisobiga ko'plab madrasalar qurilgan. Shu tariqa madrasalar ko'payib, oliy o'quv dargohi sifatida diniy soha vakillari, siyosiy arboblarning hamda olimlari yetishtiradigan oliy o'quv yurtiga aylanib borgan. Madrasalar asosan xon, amaldor, badavlat kishilar va ziyoli shaxslarning tashabbusi bilan barpo etilib, nomi o'sha shaxslar ismi, ba'zan madrasa joylashgan mahalla, guzar nomi bilan atalgan.

Madrasalar xolis xususiy mulk hisobidan qurulishi shart bo'lib, xon va amirlar, yirik amaldorlar tomonidan bunday inshootlarni davlat mulkidan bunyod etilishi shariatga xilof hisoblangan. Madrasalarning asosiy daromadi vaqf mulklaridan bo'lgani uchun yaxshi hosil olinmagan yillari qiynalgan talabalar va mudarrislar muammosini hal qilish maqsadida Mirzo Ulug'bek madrasalarni davlat hisobiga kiritgan va ularga davlat byudjetidan mablag' ajratilgan. Madrasalarda nafaqat boylar, balki kambag'allarning bolalari ham o'qish huquqiga ega bo'lgan va nafaqa, kiyim-bosh bilan ta'minlangan. O'quv yili sakkiz yilga qisqargan va haftada besh kun ta'lim berilgan. Mirzo Ulug'bek o'quv dasturlarini ham yangidan boshlab chiqqan. Yangi o'quv qo'llanmalar yaratilib, Mirzo Ulug'bek mashg'ulotlarni yakka tartibda olib borishni man etib "jamo" (guruh)larga bo'lib o'qitish uslubini joriy qilgan. Ma'ruzalar yetmish kishidan iborat katta guruhlariga, amaliyotlar esa 10-15 kishidan iborat kichik guruhlariga bo'lib olib borilgan.

Bu uslub keyingi asrlarda ham saqlanib qolganini arxiv ma'lumotlari ham tasdiqlaydi.

XIX asrning XX - yillariga oid ma'lumotlarga ko'ra Buxoroda Rossiya fuqarolari bo'lgan 3 mingga yaqin tatarlar yashagan bo'lib, ularning 300 nafari madrasada ta'lim olish maqsadida kelgan.

Jumladan, XX asrning boshlarida Buxoroda madrasalar sonini o'sha davrda yashagan Fitrat va Ayniy 200 ta, Sadr Ziyov 204 ta, Muhammad Ali Baljuvoni esa 400 ga yaqin, Turkiston general-gubernatorligi hisoboti bilan bog'liq arxiv hujjatlaridan birida 1914 - yilda Buxoro amirligida 350 ta madrasa faoliyat ko'rsatayotganini qayd etgan.

Pedagogika fanining tamal toshini qo'ygan Ushinskiy o'z zamonidagi tarbiya sistemasining asosiy nuqsoni bo'lgan bir holni, ya'ni tarbiya bilan ta'lim o'rtasidagi uzilishni ochib berdi, bu uzilishning o'quv-o'qituv ishlarida mutlaqo nomaqulligini va tarbiya bilan ta'lim o'rtasida uzviy birlik bo'lishi hamda o'quv-o'qituv prosesining tarbiya vazifalariga bo'ysundirilishi lozimligini, tarbiyaning asosiy va hal qiluvchi vosita ekanligini ko'rsatib berdi, bu bilan uning zamonida tarbiya sohasida juda ko'p tarqalgan va nihoyatda xarakterli xatoni ochib tashladi.

Ana shu tariqa u tarbiya masalasini nazariy jihatdan ochib berish, tarbiyaning mazmuni, ko'lami, metodlari va hokozalarini aniqlash va isbot etish uchun ilmiy asos yaratdi.

Bugungi kunda tez-tez ishlatiladigan Uchinchi Renessans so'zlari hech birimizga sir emaski, birinchi bor O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning mustaqilligimizning 29 yilligi arafasida so'zlagan nutqida yangragan edi. Prezident Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvarda Oliy Majlisga murojaatnomasida "Umuman biz jadidchilik harakati, ma'rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o'rganishimiz kerak. Bu ma'naviy xazinani qanchalik ko'p chuqur o'rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga

solayotgan juda ko'p savollarga javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha ko'p targ'ib etsak, xalqimiz, ayniqsa yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini anglab etadi" - degan fikrlarni ilgari surib, jadidlarimiz faoliyatini, hayotini va ilmiy merosini chuqurroq o'rganib yosh avlodga etkazib berishimiz kerakligini ta'kidlagan.

Davlatimiz rahbari nutqidagi "Biz Uchinchi Renessans masalasini strategik vazifa sifatida oldimizga qo'yib, uni milliy g'oya darajasiga ko'tarmoqdamiz" degan so'zlari yurtimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli tub islohotlardan ko'zlangan ulug' maqsadlarni ifoda etadi."Biz maktabgacha ta'lim va maktab ta'limi, oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimi hamda ilmiy madaniy muassasalarni bo'lg'usi Renessansning to'rt uzviy halqasi, deb bilamiz. Bog'cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o'qituvchilar va ilmiy ijodiy ziyolilarimizni esa yangi uyg'onish davrining 4 tayanch ustuni, deb hisoblaymiz.

XX asr boshlarida xalqimizning ma'naviy – falsafiy qarashlari, birinchi navbatda, ma'rifatparvarlik va uning yangi bosqichi bo'lgan jadidchilik bilan bog'liq davr pedagogik merosini o'rganish hozirgi globallashuv sharoitida dolzarb muammolardan biridir. Jadidlar yoshlar ta'limi va tarbiyasi borasida ilgari surgan g'oyalarda millatni taraqqiy ettirish ko'p qirrali ijtimoiy-ma'naviy hodisa deb qaralganligi bunday yondashuvning o'ziga xos jihatini tashkil etadi. Buxoro ma'rifatparvarlari bilan bog'liq bo'lgan merosini keng o'rganish va targ'ib etish shu kunning dolzarb masalalaridan muhim bo'lgani holda, ushbu meros mazmunidagi ilg'or g'oya va qarashlar respublikamizdagi barcha ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlarimizni milliy g'oya talablari ruhida tarbiyalashga xizmat qilishi shubhasizdir.

Yoshlar kelajagi haqida qayg'urgan ma'rifatparvarlik harakati boshida turgan ana shunday tabarruk siymolardan biri Mahmudxo'ja Behbudi'dir. Arabiston, Turkiya, Misr singari davlatlarda Yevropa usulidagi maktab, bilim yurtlari bilan tanishgan adibning maorif sohasida o'zi ko'rgan, o'rgangan ishlarini o'lkada tatbiq etish bilan birga, mulohazalarini "Buxoroda usuli jadid", "Yoshlarga murojaat", "Sayohat xotiralari" kabi ko'plab publitsistik maqolalari orqali ommaga etkazish borasidagi sa'y-harakatlari alohida e'tiborga molik.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida jadidchilik harakati tarixiga bag'ishlangan qator tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lib, ular bilan bir paytda faoliyat olib borgan bu harakat a'zolarining Buxoroga bag'ishlangan qismi hali to'lig'icha o'rganilmagan. Mazkur ishda Buxoro jadidchilari faoliyati keng ko'lamli arxiv hamda milliy matbuot materiallarini ilmiy muomalaga kiritish orqali tadqiq qilinmoqda.

Behbudiyning "Islohi tahsil" maqolasida maktab va madrasalar hayoti aks ettirilgan. Unda bolalarning chalasavodliligi dalillar asosida ko'rsatiladi: o'n yil bir sinfda o'qib, zo'rg'a xat-savodi chiqqan bolaning mulla deb atalishi muallif g'ashini keltiradi. Shu sababdan "u g'aribni oldiga forsiy, turkiy kitob yoki qozixona va tijoratxona xatlaridan qo'ysa, o'qib, ma'ni chiqara olmaganini" achinarli hol sifatida qayd etadi. Yozuvchi maktabdorlarning talabalarga Bedil, Xo'ja Hofiz, Navoiy, Fuzuliy, Sa'diy asarlari va "Chahor kitob"ni shunchaki o'qitayotganlariga haqli e'tiroz bildiradi: aytilishi, aniqrog'i, talaffuzigina tahlil qilinib, mazmuni tushuntirilmasligini maktabdorlarning uquvsizligiga yo'yadi.

Shu singari dolzarb muammolarni qalamga olgan Behbudi muallim va mudarrisning nodonligi, bolalarga mehrsizligi va oqibatsizligining bosh sababchisi - mahalliy xalqning yoppasiga omi ekanligini achinib ta'kidlaydi.

Xususan, turkistonlik o'quvchi yoshlar hayoti o'zga millat bolalarining ilm va turmush darajasi bilan qiyoslab o'rganilganligi diqqatga sazovor: "Shahri yahud, arman, rus bolalari oppoq kiyinib, qo'ltuq-qo'ltuq kitob ila maktablar ketar ekan, bizni bolalarimiz na uchun kir va yirtiq kiyim, oyoq yalang bir holda eshikba-eshik mehnat axtarur. Bir karra diqqat ila shaharlarga qaralsun, 25 sanadan beri naqadar moliklarimiz, naqadar savdo va kasbimiz boshqalarga o'tdi. Ular bizdan urub olmadilar, o'qub oldilar, 25 sana so'ngra na bo'lur? Moziy istiqbolning tarozisidur, har kim o'lchasun-da, bilsun". [2]

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tarbiya jarayonida bo'lajak mutaxassisda his-tuyg'ular va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari

shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, meditsina sohasidagi bilimlari tarkib topadi. Tarbiya jarayonida yoshlarda jamiyatning mutaxassis shaxsiga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlari hosil qilinadi.

Tarbiya asosida yoshlarda miliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytirish, insonparvarlik, umuminsoniy qadriyatlarga, millatlararo totuvlik, bagrikenglik, dunyoviy ilmlarga intilish va ilg'or madaniyatni shakllantirish, dinning dunyoviylik bilan qarama-qarshi emasligini anglash, huquqiy madaniyat- sog'lom dunyoqarashning muhim omili ekani to'g'risidagi ma'lumotlarni ko'paytirish, ma'rifatning shaxs intellektual salohiyatini oshirishdagi imkoniyatlari kengligini isbotlash kabi tamoyillarga tayanadi.

Foydalanadigan adabiyotlar ro'yxati.

1. Б.Х.Ходжаев. Умумий педагогика назарияси ва амалиёти. Тошкент.: "Сано-стандарт" нашриёти. 2017-йил. 33-б
2. Mirzo Abdulazim Sami. Tarixi salatin-i mangitiya (Istoriya mangitskix gosudarey).
3. Izdaniie teksta, predislovie, perevod i primechaniya L.Epifanovoy. – M.: Vostochnaya literatura, 1962.- S. 116.
3. Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг 2020- йил 24- январда Олий Мажлисда мурожаатномасидан
4. Solijonova G.F. Turkistonda o'qitish-ma'rifatchilik o'choqlari ularning ijtimoiy ahamiyati (XIX asr oxiri- XX asr boshlari). Tarix fan.nom.diss. ...- Toshkent, 1998.- B. 31.
5. Бехбудий М. Таҳсил ойи // Самарқанд. – 1913. - № 41. - 3 сент
6. Ostroumov N.P. Islamovedenie. Vvedenie v kurs islamovedeniya.- Tashkent, 1914.- S. 94-96.
7. Nalivkin V. Shkola u tuzemsev Sredney Azii // Turkestanskije vedomosti. 1898.- 8 avgusta.
8. Safarova R., Shermamatova L. Maktab // O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, V – jild.- Toshkent: Davlat ilmiy nashriyoti, 2003.- b.410.
9. Fitrat A. Munozara // Sharq yulduzi. - Toshkent, 1997 - №1.- b.121.
10. Ayniy S. Eski maktab// Asarlar. VIII tomlik. – Toshkent: Badiiy adabiyot, 1965. IV – tom. B-139-140.
11. Mirzo Salimbek. Kashko'li Salimiy. Tavorixi muttaqadimin va mutaaxirin. / Fors-tojik tilidan N.Yo'ldoshev tarjimasi. – Buxoro, 2003. – B.51.

MUNDARIJA:

13.00.00.PEDAGOGIKA

SALIXOV SAIDAMIR ALISHER O'G'LI, INAMOV NOZIMJON RAVSHANOVICH, Moliyaviy menejmentning zamonaviy metodlari taxlili	5
JO'RAQULOV JASUR JAVHAR O'G'LI, Talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini imitatsion modellar asosida takomillashtirish modeli	10
RUSTAMOV AKBAR ASKAROVICH, Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida harakatli o'yinlar va maxsus mashqlar orqali tarbiyalanuvchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirish	14
BAHROMOV HASAN QAYUMOVICH, Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy yondashuvlar tahlili	23
BOQIYEV G'ULOMJON OCHILOVICH, SOBIROVA GULIRA'NO SOBIR QIZI, Boshlang'ich ta'lim tizimida steam yo'nalishida innovatsiyalarni joriy etish	30
BOQIYEV G'ULOMJON OCHILOVICH, QORAQULOVA MANZURA TO'RAYEVNA, Kompetensiyaviy yondashuv asosida oilada milliy tarbiyaning tashkil etilishi	34
MAXMUDOVA GULNOZA YO'LDOSHEVNA, Pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlarning roli	38
TOSHEVA AZIZA ILXOMOVNA, Baholash tizimining o'quvchilarning bilim olish va rivojlanishiga ta'siri: zamonaviy yondashuvlar va innovatsion metodlar	43
POLVONOVA CHAROS BAHROMQULOVNA, Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishning dolzarbligi va mazmuni	49
TURKMANOV YO'LDOSH KARIMOVICH, Bo'lajak ofitserlarda boshqaruv faoliyatiga aksiologiya munosabatni rivojlantirishning pedagogik mohiyati va tarbiyaviy imkoniyatlari	56
VOXOBOV NURIDDIN G'OFURJON O'G'LI, Bo'lajak ofitserlarni profayling kompetensiyasini rivojlantirishning metodologik asoslari	60
XIDOYATOVA DILAFRUZ ABDUGAFFAROVNA, Interaktiv metodlarning psixodidaktik ta'siri va ta'lim jarayonidagi samaradorligi	65
NORMAMATOVA SARVINOZ ALISHER QIZI, SHOMUROTOV ULUGBEK MELIBOYEVICH, Oliy ta'limda flipped classroom modelining imkoniyatlari	73
G'AYBULLAYEV SHONAZAR MIRBOBOYEVICH, Ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarishning zamonaviy yondashuvi	79
BEGMANOVA GULSARA SHANJAROVNA, ASADOVA URAZGUL KENGES QIZI, Kreativ yondashuv asosida o'quv-tarbiya jarayonini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari	85
ИБОТОВА МАХФУЗА ОЙБЕК КИЗИ, Исследование запыленности воздуха производственных помещений хлопкоперерабатывающего предприятия	90

BOQIYEV G'ULOMJON OCHILOVICH, OBIDOVA MUQADDAS RO'ZIQULOVNA, Umumta'lim tizimini takomillashtirish va o'quvchilar bilimni baholashda xorijiy tajribalardan foydalanish (Finlandiya ta'lim tizimi misolida)	95
JUMAYEVA MEHRIBON ABDUVOHITOVNA, Ahmad Donishning pedagogik qarashlarida komil inson tarbiyasi	98
HAFIZOVA SHARIFA HAMIDOVNA, Milliy tarbiyaning bugungi globallashtirishdagi o'rni	104
NURULLAYEV ABDURASHID RO'ZIMBOYEVICH, Skoliozi bor talabalarning individual psixologik xususiyatlari	108
ESHMANOV OTABEK USANOVICH, SHONAZAROVA NILUFAR ABBOS QIZI, Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimini tashkil etuvchi omillar	112
ESHMANOV OTABEK USANOVICH, YANGIBOYEVA NODIRA BERDIYAROVNA, Bo'lajak o'qituvchilarning kreativlik kompetentligini rivojlantirish	116
MAMIROVA ZULXUMOR NARBAYEVNA, Boshlang'ich ta'limda o'quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy shakllari	120
CHORIYEVA FOTIMA TOLIB QIZI, Xorijiy tili tinglovchilarida akademik yozuv va tahlil kompetensiyalarini shakllantirishga mo'ljallangan zamonaviy pedagogik usullar	124
MATCHANOVA NAZOKAT QUDART QIZI, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun kreativ pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish va joriy etish	129
MURATOV SANJAR JUMANAZAROVICH, Jamoaviy sport turlari orqali talabalar liderlik ko'nikmalarini shakllantirish	134
MADAMINOV MIRJALOL PO'LAT O'G'LI, Gamifikatsiya asosida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining individualizatsiyasi	138
OTAJANOV ISLOM AMATOVICH, Jadidlar tajribasidan kelib chiqib boshlang'ich ta'limda pedagogik innovatsiyalarni joriy etish	143
ALLAMOV SHAVKAT SHARIPOVICH, Integratsiyalashgan ta'lim tizimida tanqidiy fikrlashni baholash va rivojlantirish strategiyalari	147
SOBIROVA AZIZA FARXODOVNA, Amaliy faoliyat asosida muammolarni tahlil qilish va yechim izlash ko'nikmalarini shakllantirish	152
ABDURAZZOQOVA ZILOLA ABDUFATTOXOVNA, Ansaml ijrochiligi va uning professional musiqachining shakllanishidagi o'rni	156
BOZOROVA UMIDA BAXTIYOROVNA, IBODULLAYEVA BAXORA XAMIDULLAYEVNA, Talabalar mustaqil ta'limini tashkil etishda loyiha ishidan foydalanish sinov-tajriba ishlari	160
XUDOYQULOVA NASIBA ISMAILOVNA, Talaba yoshlarda tibbiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlari	165
JABBOROVA OYSHA ISKANDAROVNA, Talaba yoshlarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish omillari	173
TO'RAYEVA DILNOZA ISMOILOVNA,	181

Axborot-ta'lim muhiti bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining loyihalash kompetensiyasini rivojlantirish vositasi sifatida	
ISMATOVA NARGIZA QAMARITDINOVNA,	186
Davlat va huquq asoslari hamda fizika darslarida fanlararo aloqadorlik masalalari	
RAHMATOV NURIDDIN NEGQADAMOVICH,	191
Axloqi muhsiniy va "Futuvvatnomai sultoniyy" asarlarida ustoz - shogird munosabatlari tadqiqi	
НАМАЗОВА НОДИРА ДЖУМАЕВНА,	197
Особенности преподавания экономических дисциплин в медицинских вузах	
DAVRONOV NURZOD ISMOILOVICH,	205
SHAROPOV SHAXZOD SHERALI O'G'LI,	
O'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirish mazmuni	
SADULLOYEVA MAXFUZA G'AYBULLOYEVA,	209
Ta'lim muhitining tarixiy rivojlanishi va uning pedagogik ahamiyati	
KENJAYEVA XURSHIDA PULATOVNA,	214
Ijtimoiy fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari	
RAJABOVA IRODA HAMIDOVNA,	221
Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda xalq og'zaki ijodidan foydalanish	
BABAJANOV ILHOM ABDULLA O'G'LI,	227
Talabalar o'rtasida rekreatsion turizm orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirishda ilg'or xorijiy tajribasi tahlili	
IBRAGIMOV SHERZOD EGAMBERDIYEVICH,	232
Harbiy xizmatchilar kasbiy kompetentligining qaltis vaziyatlarni bartaraf etishdagi roli	
NURULLAYEV ABDUHAMID RO'ZIMBOYEVICH,	239
Bolalar va o'smirlar jismoniy sifatlarining umumiy tavsifi	
САМИЕВА ДИЛОРОМ КУРБАНОВНА,	243
Интерактивные подходы к преподаванию русской литературы XIX века	
SHAYDULLAYEVA KAMOLA SHAPULATOVNA,	249
Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni rivojlantirishga qo'yilgan talablar	
YUSUBJANOVA MUSHARRAF TURSUNALI QIZI,	257
Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika elementlarini o'qitishning zarurati	
HEMATJOHOVA ЮЛДУЗ УТКИРОВНА,	261
ШУКУРОВА ШАХРИЗОДА МАХМУДОВНА,	
Эволюция концепций педагогической креативности: от традиционных подходов к современной 4K-модели	
SALIMOVA DILAFRUZ IBRAGIMOVNA,	267
Musiqqa ta'limida talabalarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish	
SAIDNAZAROV ULUG'BEK AHMEDJANOVICH,	272
Inson hayotida sportga bo'lgan extiyoj va sport orqali iroda kuchini rivojlantirish	
QODIRIV BAXTIYOR ERGASHEVICH,	277
Advantages of digital technologies in teaching foreign language	
MAHMUDOV MAQSUD KAMOLOVICH,	282
Yosh volleybolchilarda strategik tafakkur va jismoniy muvofiqlikni shakllantirishda sport mashg'ulotlarining kompleks yondashuvi	
RAYIMOV TO'LG'INJON G'AYBULLAYEVICH,	288
Chegara xavfsizligini ta'minlashning zamonaviy usullari	
NARZULLAYEV FARRUX ASHRAPOVICH,	292

Yuqori darajadagi volleybolchilarning musobaqa samaradorligini oshirishda sport texnikasi va taktikasi uyg'unligining roli	
SAYDULLAYEV YOQUB MURODULLAYEVICH,	295
Ichki ishlar organlarida vatanparvarlik va xizmat burchi uyg'unligi	
DARMENOV JANJAYXAN ABUOVICH,	300
GULIMOVA SOXIBA MAXMUD QIZI,	
Umumta'lim maktablari «Tasviriy san'at» darslarida o'quvchilarda 4 K modeli ko'nikmalarini shakllantirish	
SHAROPOV MIRJON NURXON O'G'LI,	304
Talabalarni axborot ta'lim muhitida texnik ijodkorlik faoliyatiga tayyorlashning pedagogik asoslari	
SALIMOV G'AYRAT MUXAMEDOVICH,	308
Navoiy shahar maktabgacha tarbiyalanuvchilarning tayyorlov guruhida jismoniy mashg'ulotlar jarayonining matematik-statistik tahlili	
KALEKEEVA TAMARA TURKMENBAEVNA,	313
Bo'lajak matematika o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar	
RAXIMOV AZIZBEK NORMURODOVICH,	319
Vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirishda maktab va oilaning hamkorlik strategiyalari	
SHARIFOV FAZLIDDIN FOZILOVICH,	327
Umumta'lim maktablarida fanlarni chuqurroq o'zlashtirish uchun elektron platformalarni joriy etishning nazariy-metodik asoslari va amaliy samaradorligi	
MIRZAYEV DALER G'AYRAT O'G'LI,	335
Umumiy o'rta ta'lim muassasalari rahbarlarining kvalitalogik kompetentligini rivojlantirish: nazariy-metodik talqin va amaliy samaradorlik	
IKRAMOVA AZIZA AMINOVNA,	341
Sun'iy intellekt yordamida talaffuzni to'g'rilash va fonetik ko'nikmalarini rivojlantirish	
XODJAYEV JAHONGIR IBATILLOYEVICH,	347
Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida chet tillarini o'qitishning didaktik modeli	
ASHUROVA MARHABO SAYFULLOYEVNA,	353
Buxoro jadidchilari asarlarining mohiyatida tarbiya prinsiplarining ahamiyati	

“TA’LIMDA ISTIQBOLLI IZLANISHLAR”
XALQARO ILMIY METODIK JURNALI UCHUN
MAQOLALARNI RASMIYLASHTIRISH TALABLARI

“Ta’limda istiqbolli izlanishlar” ilmiy jurnali mualliflari diqqatiga!

1. “Ta’limda istiqbolli izlanishlar” ilmiy jurnali ilmiy maqolalarni o’zbek, rus va ingliz tillarida chop etadi.

2. E’lon qilinadigan maqolalarga bo’lgan asosiy talablar:

- ✚ ishning dolzarbligi va ilmiy yangiligi;
- ✚ maqolaning hajmi: adabiyotlar ro’yxati, chizma va jadvallar inobatga olingan holatda 3-8 betgacha;
- ✚ maqola nomi, annotatsiya (50-60 ta so’z) va tayanch so’zlar (8-10 ta) ingliz, o’zbek va rus tillarida keltiriladi.

3. Maqola boshida mavzu, muallifning F.I.O. (to’liq yozilishi kerak), mualliflar bir nechta bo’lsa, ularning har biri haqida to’liq ma’lumotlar berilishi shart, tashkilot, shahar, mamlakat, muallifning e-maili ko’rsatiladi. Matnda kirish qismi, tadqiqot obyekti va qo’llanilgan metodlar, olingan natijalar va ularning tahlili, xulosa, adabiyotlar ro’yxati, albatta, keltiriladi. Maqolada keyingi 10-15 yilda e’lon qilingan adabiyotlarga havola qilinishi tavsiya etiladi.

4. Matn uchun: Microsoft Word; Times New Roman, 12 shrift, maqola nomi bosh harflarda, interval 1,0; abzas 1,0 sm, yuqori va pastki tomon 2 sm, chap va o’ng tomon 2 sm.

5. Agar maqolaga rasm, jadval, diagramma, sxema, chizma, turli grafik belgilar kiritilgan bo’lsa, ular aniq va ravshan tasvirlanishi, qisqartmalarning to’liq izohi yozilishi lozim. Formulalar matnga maxsus kompyuter dasturlarida kiritilishi kerak.

6. Iqtibos olingan yoki foydalanilgan adabiyot satr osti izohi tarzida emas, balki maqola oxirida asosiy matndagi ketma-ketligi asosida umumiy ro’yxatda ko’rsatiladi. Matn ichidagi ko’chirmadan so’ng iqtibos olingan asarning ro’yxatdagi tartib raqami va sahifasi kvadrat qavs ichida beriladi. Bu o’rinda kitob, to’plam, monografiyalar uchun mualliflarning ism-familiyalari, manbaning to’liq nomi, nashr ko’rsatkichi (shahar, nashriyot va nashr yili) ko’rsatiladi. Jurnal maqolalari va boshqa davriy nashrlar uchun mualliflarning ism-familiyalari, maqola nomi, jurnal nomi, yili va soni, sahifa nomeri ko’rsatiladi.

7. Maqola matni kamida 70-80 % muallifning shaxsiy izlanishlari natijasiga asoslanishi lozim. Topshirilgan maqolalar “Antiplagiat” tizimi yordamida tekshiriladi.

8. Tahririyatga taqdim qilingan maqolalar tahririyat tomonidan taqrizga beriladi. Maqola taqrizdan qaytgach, agar zarur bo’lsa, barcha savol va e’tirozlar bo’yicha muallifga qayta ishlash uchun taqdim etiladi. Maqola nusxalari qaytarilmaydi.

9. Tahririyat maqolani taqrizga yuboradi, taqriz ijobiy bo’lsa maqola jurnalda chop etish uchun qabul qilinadi. Jurnalda anjuman tezislari va ma’ruzalari chop etilmaydi. E’lon qilingan materiallarning haqqoniyligiga va ko’chirilmaganligiga shaxsan muallif javobgardir.

10. Tahririyat maqolaga ayrim kichik o’zgartirishlarni kiritishi mumkin. Yuqoridagi talablarga javob bermaydigan maqolalar tahririyat tomonidan ko’rib chiqilmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

11. Ijobiy taqriz berilgan maqola tahririyat tomonidan qabul qilingan sanaladi. Jurnal tahririyati maqola matnini qisqartirish va unga tahririy o’zgartirishlar kiritishga haqlidir.

12. Yuqoridagi talablarga javob bermaydigan maqolalar tahririyat tomonidan qabul qilinmaydi va ko’rib chiqilmaydi.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2025-yil 16-fevral kuni № 622042-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi,
Buxoro shahri Alpomish ko'chasi, 9-uy
Elektron manzil: <https://fanistiqbollari.uz>
Telegram raqami: +998 (93) 689-80-90

Ta'limda istiqbolli izlanishlar //xalqaro ilmiy-metodik jurnal.
Buxoro, 2025. № 3-son, 2-qism, B. 364.